NAZIONALE
R. BIBLIOTECA
CENTRALE V. E. II
MS
55 B
14
ROMA

8-55-B-14

TRACTATVS
DE OMNIVM RERVM
Reſtitutione Ampliſsimus:

In quo de bonis animi, corporis, & fortunæ reſtituendis, deq; humanis contractibus, Doctorum ſententias examinando, & caſus in utroque foro quotidie occurrentes decidendo, duabus & nonaginta queſtionibus, late perſpicueque diſputatur:

Opus non minus Iuris vtriuſque peritis, quam Theologis, & animarum Curatoribus vtile, ac neceſſarium:

Auctore Ludouico Carbone a Coſtaciaro, Academico Parthenio, & Sacræ Theologię in almo Gymnaſio Peruſino olim publico Magiſtro.

CVM INDICE LOCVPLETISSIMO.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, M. D. XCII.
Apud Hæredes Ioan. Baptiſtæ Somaſchi.

REVERENDISSIMO DOMINO, D. NEAPOLIONI

Comitulo, Epiſcopo Peruſino,

Ludouicus Carbo S.

NON prius, quam his diebus, Reuerendiſ. Pręſul, te ad Epiſcopatus dignitatẽ fuiſſe euectum, mihi renuntiatum fuit. Quo ſanę nuntio gratius atque iucundius accidere potuit nihil. Cum ergo multum mecum gauiſus eſſem, ut tibi quoque literis gratularer, mea in te uetus obſeruantia omnino efflagitabat. Et quamuis uererer, ne ſera gratulatio in reprchenſionem incideret: tamen, cum nulla negli

gentia ſit prætermiſſa, longe enim abſum, & audiui ſero, id facere decreui. Nunc itaque toto animi ſtudio tibi, gratulor, deque tanta dignitate, quam dignisſime es conſecutus, ſummopere lętor: quam tibi laudi, populo commiſſo ſaluti, & præpotenti Deo, qui te ad talê munus, quo nullum eſt in terris maius, uocauit, ſempiternæ gloriæ futuram exopto; atque fore omnino confido. Optime enim noui te eum eſſe, qualem huius ordinis hominem requirebat Paulus; non litigioſum, non uinolentum, non cupidum; ſed modeſtum, ſobrium, pudicum, prudentem, ad docendum idoneum, addam etiam, (nec enim me mentiri, aut adulari dicent ij, quibus honeſtisſimæ uitæ tuæ rationes ab ipſa uſque pueritia, ſunt

per-

perſpectę) irreprehenſibilem. Quare, qui te norunt omnes, uno conſenſu affirmant, fore, ut Eccleſiæ tibi creditæ, quam optime ſis præfuturus: idq;, ut contingat, Deum Opt. Max. ac beatam Virginem, cuius tu patrocinio quantum confidas, non ignoro, me perpetuo precaturum polliceor. Ad quod faciendum quæ me commouent, multa ſunt. Primum quidem ea piorum hominum Congregatio, in qua una tecum aliquãdo uerſatus ſum: quam, ut olim tuis ſermonibus, & honeſtæ uitæ exemplis fouiſti, nunc etiam auctoritate te aucturum confido; & ut faceres, ſummis precibus contenderem, ni te facturum omnino pro certo haberem. Deinde, Seminarium illud, in quo colendo ego multos annos

laboraui: quod ſub tua cura atque diligentia eos fructus allaturum ſpero; quos ego ſemper deſideraui. Denique, tota Peruſina Ciuitas de me multum benemerita, cui ego omnem felicitatem uehementer exopto; quam immortali Deo, ob eam rem maximæ curæ eſſe exiſtimo, quod, in ijs quæ ad religionem pertinent, tibi eam regendam dederit. Et quoniam, qui maiore quadam neceſſitudine, aut obſeruantia coniuncti ſunt cum illis, qui ad aliquem dignitatis gradum peruenerunt, non ſolum literas gratulatorias, ſed etiam aliquod munuſculum mittere conſueuere; percommode mihi accidit, ut eo ipſo tempore, quo te Epiſcopum creatum fuiſſe audiui, hic meus de reſtitutione Tractatus in

lucem publicam exire deberet; quem, ob meam in te obſeruantiam, tuaque merita tibi dicare, & tanquam debitum reſtituere decreui. Ad quod faciendum ea etiã cauſſa ſum commotus, quod in eo non ſolum quæ ad Theologiam pertinent, ſed etiam quę in utroq; iure tractantur, ut ſunt omnes iuſtitiæ partes, humani contractus, & obligationes, examinantur; ac proinde Iuris utriuſque conſultiſſimo, & in grauiſſimis cauſſis diſceptandis, ac iudicandis diu multumque uerſato, dicandus fuit. Aliquot nanque annos in illo illuſtri Auditorum Romanæ Rotæ Collegio, in quod a Sixto V. hominum acerrimo æſtimatore lectus fuiſti, magna cum tua laude ueratus es. Vt merito tandem Gregorius

XIIII. tua uirtute perſpecta, non humanis fauoribus adductus, ſed ſuo, aut potius diuino motu, te nihil tale cupientem, aut cogitantem tuæ patriæ Patritium & olim publicum Legum Magiſtrum, Paſtorem & Patrem creauerit. Accipe igitur, Reuerendiſ. Antiſtes, munuſculum ſane exiguum vna cum gratulatione celeriter ſcripta, urgebat enim Typographus, habiturus alias aliquid maius, ſi hoc, quale quale eſt, tibi non ingratum fuiſſe cognouero. Vale.

Venetijs, Idib. Nou. 1591.

INDEX RERVM NOTABILIVM.

ABIGEATVS quid ſit. 13
Abſolui an debeat, qui paulatim reſtituere uult, cum totum poſſit. 639
Abſolui non debet pęnitens qui ante confeſſionem reſtituere potuit, & promiſit, & non fecit. 638. & ſeq.
Declara & limita ut ibid.
Accepta in extrema neceſſitate an ſint reſtituenda in caſu melioris fortunæ. 569. cum ſeq.
Accepta res ab iniuſto poſſeſſore cui ſit reſtituenda. 522. 523
Acceptio non iuſta quæ contineat. 168
Acceptionis nomine quæ conſiderentur. 167
Acceptum pro abſtinentia ab aliquo peccato, poteſt retineri. 329
Declara, ut in ſeq.
Acceptum ultra pretium taxatum pro opere alicuius uirtutis, reſtituendum eſt. 329
Declara tamen, ut ibi, & ſeq.
Acceptum per metum leuem in reſtitutionem non cadit. 300
Acceptum per quemcumque timorem in foro conſcientiæ ſi intercedat iniuria reſtituendum eſt. 300
Acceptum ex contractu a lege damnato ex quo actio & repetitio negatur, retinere non licet. 324
Acceptum ob aliquam iuſtam cauſam an ſit reſtituẽdum & quando. 325. & ſeq.
Acceptum

Acceptum in extrema neceſſitate quod uſu non conſumitur, finita illa neceſſitate, reſtituendum eſt. 573
Accipere rem ab aliquo quot modis contingat. 516
Accipiens rem mala fide à fure tenetur etiam ad fructus 525. *limita, & declara, ut ibi.*
Quid autem ſi bona fide. 527
Accuſator de occulto crimine iniuſte quomodo peccet. 118
Accuſator & delator criminis inter ſe differunt. 338
Accuſator quæ peccata accuſare poſſit, & teneatur, & quæ non. 338
Accuſatori quot requiſita conueniant. 338. cum ſeq.
Acquiſita ex ficta ſanctitate & paupertate, an reſtitutioni ſubiaceant. 334
Acquiſita iniuſte ab his qui in iudicijs uerſantur, an ueniant reſtituenda. 335. cum ſeq.
Acquiſitio quibus dubitatur, an reſtitutio debeat fieri, quot modis fiat. 290
Acquiſitum per teſtamentum uel contractum minus ſolemne, an ſit obnoxium reſtitutioni. 290
Acquiſitum per meretricium an & quando ſit ſubiectum reſtitutioni. 308. cum ſeq.
Acquiſitum ex iniuſta ngociatione quando ſit reſtituendum 349. & ſeq.
Acquiſitum ex cauſa iniuſta an & quando ueniat reſtituendum. 319. cum ſeq.
Actualis reſtitutio qua neceſſitate ſit neceſſaria. 38
Actus iuſtitiæ pendet ex natura rei, & aliarum uirtutum & ex prudentia. 562
Actus elicitus qui dicatur, & qui debitus. 625
Actus aliquis neceſſarius ad bellum an poſſit exerceri in bello iniuſto ſine iniuſtitia. 453. cum ſeq.
Actus poſitiuus interior reſtituendi eſt ſtatim neceſſarius ad liberandum à nouo peccato. 559
Adulator an conſentire dicatur. 478
Adultera quomodo teneatur etiam ſub uitæ periculo manifeſtare filium adulterinum, ne legitimi hæreditate priuentur. 618. 622. 627. & 628

Adulter

Adulter non tenetur credere filium ſuppoſitum eſſe ſuum. 630
Et quid ſi ſit dubius. ibid.
Vel ſint ſigna uehementia, quod filius ſuppoſitus ſit ſuus: ibid.
Idem & de eo qui filium alienum ſuppoſuit. 631
Adulter & qui filios nothos mittunt ad hoſpitale, tenentur ad reſtitutionem expenſarũ, niſi eos paupertas excuſet. 631
Adulter ratione iuſtitiæ non eſt obligatus ad aliquam reſtitutionem. 621
Limita tamen, ut ibi.
Adultera uel quæ partum ſuppoſuit, poteſt abſolui a peccato ſine reſtitutione. 623
Adultera quid teneatur facere ne filius adulterinus ſuccedat. 627. & ſeq.
Idem & in ea quæ filium ſuppoſuit. ibid.
Adultera & ea quæ filium ſuppoſuit, non tenetur crimen reuelare cum periculo uitæ. 629
Intellige tamen, ut ibi.
Adultera filium habens ſuppoſitum an teſtari poſſit. 633
Adultera non reſtituens non peccat contra præceptum negatiuum, non furaberis. 635
Idem de eo qui ſe defendit contra aggreſſorem. ibid.
Aduocatus ad quæ ſit obligatus, & quæ in eo requirantur. 343. cum ſeq.
Aliena bona tantum poſſidens an & quando teneatur ad reſtitutionem. 615. & ſeq.
Alienum accipere in extrema neceſſitate cuique licet, ad ſubueniendum ſibi, niſi ab alijs ſubminiſtretur quod eſt ſibi neceſſarium. 572
Amicorum bona quomodo debeant eſſe communia. 40
Animalia in uenatione publica capta, exiſtente lege, an reſtitui debeant. 228
Animalia capta in loco munito, an reſtituenda ſint. 229
Animalia loci alicuius particularis extra ſuum locum capta, an reddi debeant. 229

Animalia capta in loco alieno non ſepto, an ſint reddenda. 229.230
Animalia in loco ad uenandum pecunia locato, capta, a n debeant reſtitui. 230
Animalia in loco priuato exiſtentia, quæ aliquis per artem ad locum publicum traduxerit, & ceperit, an is reſtituere debeat. 231
Animalium ſocietas quot modis fieri dicatur. 371
Ars campſoria eſt de genere potius turpitudinis quã honeſtatis. 404
Artis inſtrumenta non ueniunt in reſtitutionem. 616
Auctoritas ponendi tributa in quibus perſonarum generibus reperiatur. 203.204
Auctoritas quotuplex ſit. 335
Auctoritas iuris aut iudicis an liberent a vinculo reſtitutionis, & quando. 592.& 593
Auxilio vti in fidelium contra fideles an & quando licitum ſit. 438
Auxilium dantes alicui damno pro quota parte teneantur. 481

B

Bellare an liceat in die feſto. 456
Belli inferendi poteſtas vt penes vnum ſit, an poſſit aliqua lege ſanciri. 437
Bellum iuſtum quando dicatur, vel non. 432.cum ſeq.
Et vt iuſtũ dicatur quot requirantur, vel conditiones. 435
Bellum quotuplex ſit. 433
Bellum ex ſe malum non eſt. 433
Bellum Chriſtianis licitum eſt ſuſcipere, & de fide eſt. 433
Et contra Turcas. 434
Imo & punitiuum contra hæreticos. ibid.
Bellum punitiuum contra infideles non ſubiectos Chriſtianis, ſuſcipi non poteſt. 434

Bellum eſt de lege naturæ, ſicuti commertium. 438
Bellum iuſtum an inferri poſſit pro cauſa dubia, 438
Et an ex vtraque parte poſſit eſſe iuſtum. ibid.
Bellum iniuſtum quot modis dici poſſit, 438
Bellum quibus ex cauſis ſuſcipi poſſit. 440
Bellum eccleſiaſticis viris an licitum ſit parare. 441
Bellum iniuſtum gerere volenti non eſt reſtituenda pecunia. 536
Beneficia aut officia diſtribuens poteſt ad ſui libitum conferre vel non modo alcui digno diſtribuat. 189
Beneficiati omnes, qui poſt ſex menſes ab accepto beneficio non recitant officium, tenentur ad reſtitutione, & eo priuantur, ſi præmiſſa admonitione non reſipiſcant, 431
Beneficium ex quibus cauſis ſtatim amittatur, 430
Blanditijs factum, eſt de iure validum. 301
Idem ſi precibus ſine minis, ibid.
Bona corporis quot ſint, 46
Bona animi & corporis quomodo auferri poſſint, 47
Bona temporalia exponere pro ſalute ſpirituali alicuius, quando quis ſub peccati pena obligetur. 40
Bona animi quot ſint, 46
Bona accepta vel empta ex vſuris remanent obligata reſtitutioni. 387
Bona vſuratica empta bona fide non ſubiacent reſtitutioni. 388
Secus tamen in contractibus lucratiuis, ibid. cum alijs declarationibus.
Bona inuenta quibus ſint reſtituenda, 542
Et in quotuplici ſint differentia. ibid.
Bona quæ carent vero domino cenſentur bona communia. 545
Imo iure diuino ſunt pauperum. ibid.
Et perſona publica debet ijſdem diſpenſare. 546
Bona inuenta non inuento domino, an ſint pauperum vel inuentoris, & quando. 547. cum ſeq.
Bona quorum dominus ignoratur, quot modis conſiderentur, 548

Bona omnia in caſu neceſſitatis ſunt communia, ſicuti de iure naturę. 565
Bonorum genera ex Ariſtotele quot ſint. 46
Bonorum externorum quid inſtituendum ſit. 170. 173
Bonorum ordines tres. 621

C

Calumniator qui nam ſit. 112
Cambia quæ nunc fiunt, maximas continet iniquitates. 417
Cambium quid ex quotuplex ſit. 402. & 403
Et an & quando ſit licitum vel ne: & quot in eo requirentur. 403. cum ſeq.
Et eſt potius de genere turpitudinis quam honeſtatis. ibid.
Cambium minutum quotupliciter fieri poſſit. 405
Et quæ requirantur, vt ſit licitum. 406
Cambium ſiue commutatio omnis debet fieri ſecundum iuſtitiam commutatiuam pro ratione loci & rei. 415
Cambium ratione materiæ quando licitum ſit. 406
Et quando ratione formæ diminutæ, vel raſæ. 407
Vel minoris valoris in vno loco quàm alio ibid. & 411
Vel etiam ratione raræ pecuniæ, & antiquiſſimæ. 408
Cambium ratione loci quot modis fieri poſſit. 408. cũ ſeq.
Et de eo quod fit de loco ad locum per literas, quibus ex cauſis fieri ſoleat. 410. cum ſeq.
Campſor quando poſſit pro exequutione officij aliquid vltra ſortem acipere. 405
Capta in bello iniuſto cui ſint reſtituenda. 541
Cauſa quid ſit. 465
Et quid efficiens. 466
Et quot modis quis alicuius rei cauſa eſſe dicatur. 467. & 479. & 480.
Cauſa totius damni quibus modis plures eſſe poſſint. 480
Cauſa turpis ſi ſit ab vtraque parte, ob eam datum repeti non poteſt. 307

Cauſa finalis ſimulata reddit donationem nullam: ſecus in impulſiua. 289
Cauſa turpis quot modis dicatur. 303. & ſeq.
Cedens bonis tenetur reſtituere cum venerit ad pinguiorem fortunam. 588
Limita tamen, vt ibidem.
Cenſus quid ſit. 292
Cenſus perpetuus vt iuſtus dicatur, quomodo ſtatuendum pretium. 409
Et quid in cenſu ad vitam, & de alijs. ibid.
Cenſus quid & quotuplex ſit. 393
Et quando licitus vel illicitus dicatur. ibid. & 394. cum ſeq.
Et quot conditiones in eo requirantur. ibid. & 397. vbi plene.
Cenſuum vnus vtilis reipub. non eſt, & multa affert damna. 401
Ceſſio bonorum an liberet in conſcientia creditorem a reſtitutione ubi quattuor referuntur opiniones. 585
Ceſſio bonorum dicitur remedium miſerabile ad liberandum ab obligatione. ibid.
Et quot modis fiat. 586
Et quos pariat effectus. 587
Ceſſio bonorum non fit in pœnis pecuniarijs quæ debentur publico, ſed talis pęna conuertitur in corporalem. 588
Circunſtantia peccati quando neceſſario confitenda. 561
Ciuitatem militibus in predam dare poſt victoriam, an licitum ſit. 448
Clerici beneficiati ſunt obligati reſtituere bona, quæ poſt ſufficientem ſuſtentationem male diſperſarunt. 431
Colombariorum vſus an ſit damnandus. 233
Columbarum damna cui ſint reſarcienda. 234
Columbarum occiſores, an reſtituere teneantur. 234
Columbę ab alieno columbario ad proprium per artem traduta, an reſtitui debeant. 234
Commercium de iure eſt naturali. 438
Commodatarius & conductor non tenentur ad reſtitutionem

nem rei peremptę ſine eorum culpa. 513
Declara vt ibi.&c. 514
Compenſatio an & quando debitorem liberet a reſtitutione. 595
Compenſatio in omnibus debitis habet locum, pręterquàm in depoſito. 596
Item in delictis. ibid.
Et quæ requirantur vt locum habeat. ibid.
Et quid ſi debitum ſit reale ex vna parte, & ex altera ex promiſſione cum iuramento. ibid.
Compoſitiones factæ cum prælatis an liberent ab obligatione reſtituendi. 602. cum ſeq.
Concurrentes ad damnum inferendum an & quando reſtituere teneantur. 471. cum ſeq. & pro quota parte. 481
Conditione vel cauſa deficiente, an ſit reſtituendum, quod acceptum eſt ſub ea. 280. & 286
Conditiones ad famam reſtituendam, quæ ſint. 106. 107
Conditiones pro non adiectis habitæ in donatione, quæ ſint. 285
Confeſſarij quomodo monẽdi circa reſtitutione faciendam ſecundum leges humanas. 650
Confeſſarius quid agere debeat, ſi fur nolit rem reſtituere niſi ibi, ubi furatus eſt. 555
Confeſſarius quomodo ſe gerere debeat erga eum, qui in articulo mortis reſtituturus eſt. 638
Confeſſor an teneatur pœnitentem abſoluere qui nolit ſtatim reſtituere cum poſſit. 636. & 638
Conſentiens damno quando reſtituere teneatur. 477
Conſenſus quot modis conſideretur. 477
Conſilium dantes quando reſtituere teneantur. 411. cum ſeq. vſque ad. 476
Conſtitutio Pij V. in materia cenſus quot conditiones requirat. 398
Conſuetudo vetlex in inquiſitione domini facienda, eſt ſeruanda. 543
Vnde reprobatur quædam Gallorum cõſuetudo circa bona per naufragium amiſſa. ibid.

Contractus minus ſolemnis etiam in foro conſcientiæ eſt ipſo iure nullus: & idem in teſtamentis. 292
Contractus omnis factus per metum extrinſecum cadentem in conſtantem virum lege naturali eſt obligatorius. 299
Contractus factus a minore etiã in cõſcientia nõ ualet. 292
Contractus minus ſolemnis in cauſis pijs valet etiam in foro externo. 294
Contractus factus per vim nullus eſt in quouis foro & lege communi. 391
Contractus quoad reſtitutionem quomodo diuidatur. 508
Contractus in quo non transfertur dominium triplex. ibidem.
Contractus mutui, commodati, locati, & precarij quomodo conueniant & differant inter ſe. 509
Item pignoris, & depoſiti. ibid.
Contumeliæ & iniuriæ, etiam uerberibus factæ, per uerba ſatisfieri poteſt. 155
Conuentus plurium ſub uno capite omnes ſunt conditionaliter obligati. 481
Corrigere maiorem minor publice non tenetur, niſi de fide tractetur. 490
Creditor damnatus a iudice reſtituere rem acceptam a debitore, ipſi debitori, an & quando teneatur illi ſententiæ ſtare. 461
Creditori re ſua abuti volenti contra caritatem, non eſt reſtitutio facienda. 537. & 538
Declara tamen & limita, ut ibi.
Creditoris remiſſio an liberet debitorem a reſtitutione, ubi quattuor recenſentur opiniones. 580
Crimen a reo quot modis negari poſſit. 118
Crimina, quæ in humanum iudicium adduci poſſint. 116. 117
Culpa ſimplex quid ſit & quot modis dicatur. 498
Et quomodo diuidatur. 499. & 500
Culpa lata, leuis, & leuiſſima quid. 500
Item latior & latiſſima. 501

Culpa obligans ad reſtitutionem qualis ſit. 502. *cum ſeq. per totum, cum ſuis declarationibus.*
Culpa leuis & leuiſſima ex ſe non obligant ad reſtitutionem. 504
Cuſtodes alicuius loci quibus caſibus cum cadentibus, paſcentibus, uenantibus & alijs ſine peccato diſſimulare poſſint. 237. 238
Cuſtodes, cum uenatoribus & cęſoribus diſſimulantes, ut eos accuſent, quomodo peccent. 239
Cuſtos alicuius loci, quando pro damno reſtituere teneatur. 238. 239

D

Damna quę ſequuntur ex uſu cenſuum, quę ſint. 401
Damna minuta pluribus inferens an, et quando ad reſtitutionem teneatur. 483
Damna, quę in uenatione ſequuntur in alieno fundo, contra uoluntatem domini, an ſint reſarcienda. 230
Damna pro ſtupro commiſſa quomodo reſarciantur. 163
Damni illati cauſa quis eſſe dicatur. 464
Damni remiſſio facta uni an alijs prodeſſe poſſit. 484
Dammum emergens quod ſit. 168
Dammum quod poteſt in negociatione contingere quotuplex ſit. 367
Et quomodo in ſocietate ſit conſiderandum. ibid.
Damnum inferentes negatiue non ſemper tenentur. 491
Damnum inferens per ſua animalia etiam ſine culpa tenetur ad reſarciendum totum damnum. ex communi. 505
Limita in animali feroci quod euaſit de manu domini ſine ſua culpa. 506
Damnum illatum per ſeruum qua actione ſit reſtituendum. 506
Damnum quod quis patitur in rebus ſuis, an liberet a reſtitutione, uel ſaltem differat. 606. *& diſtingue, ut* 608. *&* 609.
Et quotupliciter conſideretur. ibid.

Et

Et quantum debeat eſſe. 633

Damnum dans per ſe ſine ulla culpa ad nullam reſtitutionem tenetur. 503

Declara tamen ut ibi.& 504.cum ſeq.

Datum ob cauſam ex utraque parte turpem repeti non poteſt. 307

Dęmones quibus rationibus retrahant homines a reſtitutione. 641

Debita pęnalia poſtponenda ſunt non pęnalibus. 648

Debita, quæ ingrediuntur compenſationem, quas conditiones habere debeant. 596

Debita certa incertis præferenda. 645.& 647

Et quæ ſint. ibid.

Limita tamen & declara, ut ibid.

Et quid ſi plura ſint certa, quis ordo ſeruandus. ibid.

Debitor ſi non poteſt commode rem ſuo domino ſoluere uel reſtituere, quid agendum ſit, & quo in loco facienda ſit ſolutio. 551.& 553.cum ſeq.

Debitor reſtituens domino, quando peccare dicatur. 533 & ſeq.

Debitor rem non reſtituens domino quando nouum peccatum committat. 559.& 560

Debitor an liberetur a reſtitutione ſi creditor ſit excommunicatus. 598.& 599

Debitor non eſt obligatus ad reſtitutionem ſtatim faciendam cum detrimento uel animæ uel corporis, uel etiam famę. 610

Limita & declara, ut ibi.& 1.ſeq.

Debitor bonę fidei non tenetur cum mutatione ſui ſtatus reſtituere, etiam ſi creditor ex dilatione cogatur ſtatum mutare. 612.& 615

Sed bene tenetur conſtringere ſe in ſuo ſtatu, & amputare ſuperfluum. ibid & 615

Limita & declara, ut ibid.

Debitor ut liberetur a reſtitutionis obligatione, non eſt neceſſe, ut habeat uoluntatem reſtituendi. 582

Debitor non eſt obligatus ad ſe uendendum, ut ſtatim reſtituat.

ſtituat. 613
Et quid ſi cogeretur laborare uel ſeruire, uel mendicare. ibid.
Debitor reſtituens creditori ſui creditoris an liberetur à reſtitutione,ubi tres recitantur opin. 594
Declara tamen ut ibid.
Debitor in caſu neceſſitatis cui magis ſuccurrere debeat creditori,an eius parentibus. 567
Debitum ex rapina debet præferri ei quod eſt ex furto. 649
Debitum ex contractu uſurario poſtponendum eſt e i. quod eſt ex contractu licito,etiam ſi tempore præceſſerit. 649
Limita & declara,ut ibi.
Debitum quotuplex ſit. 644
Debitum antiquius eſt ſoluendum ſi plura ſit diuerſa numero cæteris paribus. 648
Deceptio in pretio ſeu uenditione quando ſit permiſſa. 353
Denuntiatio quid & quotuplex. 338
Depoſitarius grauiter pecat,ſi utatur re depoſita contra uoluntatem domini. 512
Limita & declara,ut ibi.
Depoſitum quibus caſibus non ſit reſtituendum domino petenti. 534.& ſeq.
Diffamando quot modis aliquis peccare poſſit. 130
Digniori beneficium non conferens ad reſtitutionem tenetur. 189
Dilectio quod nam debitum ſit. 37
Diſpenſatio prælati ſuper bonis temporalibus ut ualeat, quid ſeruandum. 605
Diſpenſator malus quis. 189
Diſpoſitio c.quamquàm de uſur.in 6.ad qua extendatur. 389
Diſſuadere ne quis intret religione, aut ab ea egreditur, quando ſit peccatum: & an & quomodo teneatur ad reſtitutionem. 64.65.66.67.71.72
Diſtributio beneficiorum,& officiorum ad iuſtitiam pertinet diſtributiuam. 188
Diuites tenentur ea quæ ſibi ſunt ſuperflua donare pauperibus

ribus in extrema neceſſitate conſtitutis. 578
Dominium quibus modis transferatur aut acquiratur. 12
Dominium ex Soto, & Ledeſma quid ſit. 8
Dominium ex Bartolo, & Mynſingero quid ſit. 9
Dominum quotuplex ſit. ibid.
Dominium creatum quid ſit. ibid.
Dominium naturale quid eſt. ibid.
Dominium humanum, ſeu ciuile & politicum quid ſit. ibid.
Dominium increatum quod ſit. ibid.
Dominium eccleſiaſticum quod ſit. ibid.
Dominium profanum quod ſit. ibid.
Dominium commune quod ſit. ibid.
Dominium priuatum quod ſit. 10
Dominium perfectum quod ſit. ibid.
Dominium imperfectum quod ſit. ibid.
Dominium directum quod ſit. 10
Dominium utile quod ſit. 10
Dominium primum in quo reperiatur. 10
Dominium rerum, quæ uſu non conſumuntur, non transfertur per uſurarum ſolutionem ex communi. 387
Dominium bonorum quorum dominus ignoratus, modò alias dominiũ habuerint non tranſit in rempublicã. 549
Dominium quot modis transfertur. 528
Domino re ſuã abuti uolenti contra caritatem non eſt reſtituenda pecunia. 537
Declara & limita ut ibi.
Dominus ignotus quando cenſeatur. 540
Dominus quando eſt mortuus uel ignotus, cui ſit reſtitutio facienda. 539
Dolus quid ſit, & quotuplex. 499 & ſeq.
Donatio facta ob cauſam impulſiuam ualet, etiam ipſa cauſa non ſequuta. 287. & 289
Secus tamen ſi ſit finalis, ut ibi.
Donatio modalis quotupliciter fieri contingat. 288
Donatio facta ſine conſenſu alterius partis acceptantis nulla eſt. 284

Idem ſi ſit facta cum conditione quæ poſtea defecit. 285
Donatio Eccleſiæ facta ſub conditione honeſta, etiam ipſa deficiente, ualet. 281
Et quid proprie ea ſit, & quotuplex, & unde originem habuit. 182
Duana quid ſit. 203
Dubitans habere aliquid alieni an & quando teneatur ad reſtitutionem. 639

E

ECcleſiaſticæ perſonæ quando teneantur ad reſtitutionem, & quomodo et quibus ab ea ſit facienda. 428. cum ſeq. per totum.
Eccleſiaſticæ perſonæ dilapidatori quo caſu ſit reſtitutio facienda. 536
Eccleſiaſticis uiris, an liceat indicere et parare bellum. 441. cum ſeq.
Emens rem a non domino quando eam teneatur uero domino reſtituere una cum fructibus. 529. & ſeq.
Emens ab eo qui ignorat rei pretium, tenetur iuſtum pretium manifeſtare. 357
Emere rem uilius anticipata ſolutione quando liceat. 356
Emere rem minus quàm ualeat, licitum eſt in contractu de retrouendendo, iuſto pretio ſeruato. 354
Excommunicatio lata aduerſus detinentes bona alicuius, an liget creditorem qui ea accepit a debitore. 462
Excommunicatus tempore excommunicationis fructus beneficij percipere non poteſt. 430
Expenſæ quot ſint. 169

F

FAlſum teſtimonium dicens debet illud etiam cum uitæ periculo retractare. 619
Et intellige, ut. 634. & 635
Idem de giudice. ibid.

Fama quid ſit. 100.101
Fama in quo conſiſtat. 101
Fama quomodo non ſit reſtituenda. 135
Fama quo periculo aliquando ſit reſtituenda. 135.136. 137
Fama qua ratione defendi poſſit. 152
Fama an ſit felicitatis pars. 146
Fama quibus modis auferatur. 110
Fama quomodo ſit reſtituenda in illis modis, quibus auferri poteſt. 110.111.112.113
Fama felicitatem conſequitur. 146
Fama & honor quot modis capiantur. 617
Fama negligenda eſt potius & uita, quam ueritas relinquatur. 619
Famam reſarcire uindictam ſumendo, eſt grauiſſimus error. 151
Famam alterius lędendo ſua non recuperatur. 151
Famam publicam qui amiſit, quot modis ſe habere poſſit. 129
Famæ reſtitutio a relatore alterius criminis ab alio auditi, quomodo ſit reſtituenda. 127
Famę auferendæ cauſſa legitima, in quibus conſiſtat. 108
Famæ reſtituendæ neceſſitas quando cogat. 109
Famæ reſtitutio ad quid etiam neceſſitet. 109
Famæ reſtitutio condonari poteſt. 141
Famæ reſtitutionem condonare aliquando quod peccatum ſit. 141.142.145
Famæ reſtitutione condonata, is, qui infamauit, ſolutus eſt ab omni reſtitutione. 145
Famæ nimiam curam habere non licet. 146
Famæ reſtitutio quando non ſit neceſſaria. 114
Famæ reſtituendæ obliuioni quomodo ſatiſfiat. 152
Famæ reſtitutio neceſſaria ad ſalutem. 105
Famæ reſtitutionem condonare & ſe infamare, quando liceat. 143.144.146
Famæ reſtitutio quà ratione aliquando fieri poſſit. 137. 138

Famæ reſtitutio non tranſit ad hæredes. 138,139
Famæ per famam compenſatio, quot modis contingat. 148
Famæ mutua compenſatio an, & quomodo fieri poſſit. 148. 149
Famæ reſtitutio an & quomodo per pecuniam fieri poſſit. 149
Famæ reſtitutione condonata, an damna ob illam infamiã ſint remiſſa 150
Fælicitas in quo ſit poſita. 146
Feræ, quæ in alienis laqueis capiuntur, an reddendæ ſint. 231
Feudatarius quando poſſit fructus percipere non computã do eos in ſortem. 384
Filia dotem acceptam ex bonis patris uſurarij, tenetur reſtituere. 391
Filium alienum ſupponens quomodo teneatur crimẽ ſuum manifeſtare etiam cum uitæ periculo. 622
Filius ſpurius uel ſuppoſitus non t netur credere matri, dicenti ipſum non eſſe legitimum uel uerum filium. 631
Limita tamen & declara, ut 1.632.
Filius natus ex muliere ſoluta, quæ habuit rem cum duobus, cuius eſſe dicatur. 622
Fructus omnes rei iniuſte acceptæ à fure petere in externo foro non licet. 172
Fructus ex furto percepti quot ſint. 168
Fructus rei acceptæ qui ſint reſtituendi. 171
Fructus percepti ex re dubia fide poſſeſſa, an ueniant reſtituendi. 530
Frumentum uetus ſi ſit mutuatum, ut recipiatur nouum, quando dicatur uſura committi. 385
Fur qua ratione poſſit fieri iuſtus. 38
Fur nocturnus impune occidi poteſt. 13
Furari an quis poſſit pecuniam amiſſam per ludum, & ob uerecundiam non repetitam. 279
Furem recipiens an & quando teneatur. 418
Fures quomodo damnati. 36.37
Furti nomine, quæ ſpectentur. 168

Furtum

Furtum quid ſit. 13
Et quotuplex. ibid.
Furtum ſpeciale,quod ſit. ibid.
Furtum ſimilitudinarium,quod ſit. ibid.
Furtum quando ſit peccatum mortale. 14

G

Gener & Nurus detinentes uel recipientes ex bonis ſocerorum quod eis debetur,peccant. 651
Gener ſine obligatione ad reſtituendum,poteſt fructus predij percipere,dati in pignus ratione dotis non ſolutę. 383
Gloria ex Auguſt.Ambros.M.Tullio.Ariſt. & alijs quid ſit. 99

H

Haeredes uſurarij tenentur reſtituere id quod defunctus reſtituere debebat ex communi. 389
Et tenentur pro hareditaria portione. ibid.
Haredum differentia quae. 539
Hares ex teſtamento minus ſolemni non tenetur reſtituere hareditatem donec ab ipſo in foro exteriori repetatur. 294
Hares ab inteſtato repetens hareditatem ex teſtamento minus ſolemni relictam,reſtituere tenetur. 291
Contrarium tamen uide. 294
Homicida quando, quomodo, & quibus ad reſtitutionem teneatur. 93.94
Homicida an teneatur ſoluere expenſas pro funere factas. 95
Homicida an ex iuſtitia teneatur ſe ſe offerre iudici, aut ad bellum proficiſci,ut pro homicidio ſatisfaciat. 95
Homicida pro aliqua illata iniuria, an debeat hęredibus ſatisfacere. ibid.
Homicida pro illata aliqua iniuria, an debeat reſtituere. 83

Homicida

Homicida ſi pro homicidio mortem patiatur, an damna reſarcire debeat. 98
Homo habet uerum dominium ſuæ famæ. 140
Homo habet dominium omnium rerum, quæ in hoc uniuerſo continentur. 11
Homo non eſt dominus uitæ, neq; membrorum corporis. 11
Homo eſt cuſtos ſuæ uitæ, & corporis, & uſus ipſius. 11
Homo habet uerum dominium ſuarum operationum. 11
Homo habet uerum ſuæ famæ dominium. 11
Homo habet uerum dominium bonorum ſpiritualium, quæ ab ipſo acquiruntur. 11
Homo unus lege naturæ poteſt habere aliquod dominium alterius hominis. 11
Honor non reparatur per uindictam. 154
Honor ex Ariſt. quid ſit. 100
Honor in quo conſiſtat. 100
Honor laus. gloria, & fama in quo conueniant. 102
Honor laus, gloria & fama, nullo modo ſunt negligenda. 102.103
Honor a laude & gloria quid differat. 100
Honore reſtituto, an offenſus poſſit curare ut reus iudicis ſententia puniatur. 90
Honoris reſtitutio, depoſito odio, utrum peti poſſit. 89
Honoris reſtitutio quomodo fieri debeat. 87.89.91
Honoris deſcriptio quæ. 100
Honoris reſtitutio eſt de neceſſitate ſalutis. 154
Honoris reſtitutio quibus modis fieri conueniat. 155.156
Honoris reſtitutio per ueniæ petitionem quando fieri non liceat. 155 156
Honoris reſtitutio an pecunia fieri poſſit. 157
Honoris reſtitutio an condonari poſſit. 157
Honoris reſtitutio cui ſit facienda. 157
Honoris reſtitutio à quibus fieri debeat. 157
Honoris actiua reſtitutio non tranſit ad hæredes detractoris. 158
Humana uita an ſit infinitum bonum. 84

Igno-

I

IGnorantia quotuplex. 451
Ignorantia inuincibilis liberat debitorem ab obligatione reſtitutionis. 600
Ignotus aliquis quando dicatur. 540
Impediens indignum ne beneficium aut officium conſequatur non eſt obligatus ad aliquid reſtituendum. 188. 191. & 192.
Limita tamen, ut ibi.
Imperator uel Dux gerens iuſtum bellum an teneatur acceptare pacta, quæ ab hoſte offeruntur. 446
Induci ad peccatum quot modis aliquis poſſit. 53
Induſtria & labores qualiter ſint in ſocietate æſtimanda. 368
Infamare eum, qui infamiam publicam contraxit, quod peccatum ſit, & quando ſit peccatum. 130. 131. 132
Infamare ad propriam famam tuendam, an, quo modo, & quando liceat. 150. 151
Infamanti licet non reſpondere. 144
Infamiam publicam quot modis aliquis contrahere poteſt. 129
Iniuſtia unde naſcatur. 581
Innocentes occidere an licitum ſit in bello iuſtè ſuſcepto. 441
Inquiſitio ſufficiens quando dicatur. 540
Interitus rei an a reſtitutione liberet. 601
I[illegible] ex uerbis ſcripturæ ſunt omnino damnandi. 243
Iudex quando peccet mortaliter iudicando. 336
Item non tenetur iudicare ex ueritate ſed ſecundum allegata & probata, licet ſciat ut priuatus homo aliquod eſſe falſum. ibid.
Et debet formam iuris ſeruare. ibid.
Fallit tamen, ut i. 337
[illegible]dex quot habere debeat requiſita. 335. uſque ad 338
[illegible]dex quem ordinem ſeruare debeat in reſtitutione facienda,

da, & quem perſona priuata. 651
Iudicis uexationem an liceat precio redimere, uel ne. 333
Ius illud magis ſeruandum ad quod natura magis inclinat. 566
Ius ciuile poteſt facere contractum nullum etiam in foro conſcientiæ. 292
Inſtitia unde dicta. 1
Iuſtitia quid efficiat. 3
Iuſtitia, in quot partes diuidatur. 4
Iuſtitia duplex in collatione beneficij conſideratur. 189
Iuſtitia in beneficijs diſtribuendis lis attendatur. 190
Et quid in officijs. ibid.
Vbi diſtributiuam (inquit) attendendam. 191

L

Legatarius quando non poſſit recipere fructus legati ſibi non ſoluti. 384
Legatum puellæ relictum ut poſſit nubere, an debeatur ſi ipſa moriatur ante quam nubat. 286
Leges quę uenationem in foro exteriori prohibent ad pœnam ſoluendam, quando obligent. 231
Leges quomodo obligent. 206
Leges humanæ an ligent etiam in foro conſcientiæ. 283
Legum genera quot ſint. 206
Læſio in quibus bonis ſit grauius peccatum. 52.53
Lex prohibens, ne animalia certo tempore capiantur, an obliget ad reſtitutionem. 230
Liberatio a culpa peccati differt a liberatione ab obligatione reſtituendi. 582
Liberatio ab obligatione reſtituendi quot modis fieri poſſit. 564. cum ſeq. 580. 585. 588. 593. 602. & 606
Liberatio ex lege uel iudice prouenìens non ſemper liberat conſcientiam. 592
Libertatis amiſſio an liberet à reſtitutione. 601
Lignorum cæſio, & paſcua an prohiberi poſſint. 235
Lignorum cæſiones, & paſcua quando ſint illicita, & quando

do ad reſtitutionem obligent. 236

Locans, mutans, & commodans non poſcunt repetere rem ante tempus praſcriptum. 510

Limita & declara, ut ibi.

Lot factum de oblatione filiarum qualiter intelligatur. 496

Lucrans per ludum an & quando ad reſtitutionem teneatur. 277

Lucrum quid ſit. 360

Lucrum quod fit in ſocietate, qualiter diuidatur. 368

Lucrum ceſſans quomodo intelligatur reſtitutionem differre. 609

Lucrum ceſſans quod dicatur. 168

Ludens ſub credito an teneatur ſoluere id, quod perdit in ludo. 273

Ludi, qui ſint honeſte recipiendi. 243

Ludus non malus, quando ſit peccatum. 244

Ludus honeſtus poteſt habere aliquos ſumptus. 244

Ludus licitus, quibus caſibus poſſit fieri illicitus. 245. 246

Ludus quas ſignificationes habeat. 240. 241

Ludus, & iocus in quo differant. 240

Ludus quotuplex ſit. 241. 242

Ludus ſpiritualis, quid ſit. 241

Ludus humanus quid ſit. 241

Ludus diabolicus quis ſit. 241

Ludus quid ſit. 242

Ludus honeſtus & laudabilis quis ſit. 243

Ludus diabolicus ſiue turpis quod peccatum ſit. 243

M

Mandans aut conſules homicidium fieri, & antequã fiat, conſulens contrarium, an teneatur reſtituere, uel incidat in cenſuram, ſi mandatarius non obediuit. 474. & 475. cum ſeq.

Malum

Malum minus an aliquando ſuadere liceat, ut maius euitetur. 492. *& ſeq. &* 494. *per totum cũ aliquibus declarationibus.* 496. *& ſeq.*

Malum maius facere uolens dupliciter ſe poteſt habere. 493

Idem e conuerſo in eo qui uult retrahere. 494

Malum minus proponere licet ei qui eſt paratus facere maius; cum aliquibus exemplis. 494

Malum magnum de quo dicatur. 297

Maritus impotens ad generandum, & ſciens vxorem ſuam filium genuiſſe, ad quid teneatur. 633

Matrimoniũ cõtractum ſine ſolemnitatibus à Conc. Trid. requiſitis, nullum eſt. 293

Matrimonium contractum ſub conditione turpi vel impoſſibili validum eſt. 281

Menti humanæ ex Ariſt. quæ inſint.

Mercator petens ſub vſuris pecunias, ut magis lucretur, an & quando peccare dicatur. 392

Meretrix non eſt domina corporis ſui. 310

Meretrix an & quando poſſit petere & retinere pretium ob uſum corporis ſui. 310

Meretrix in foro exteriori non tenetur reſtituere acceptum pretium pro turpi actu: imo de iure ciuili illud petere poteſt. 311

Limita tamen & declara, ut 1.312. *& ſeq.*

Et quid in maritata, & uirgine, & moniali. 316

Et quid etiam in maribus. 317

Amplia etiam in alio quocunque actu turpi, prout diſtinguitur contra honeſtatem, non autem contra iuſtitiam, ibid. & 1.319.

Metus quid & quotuplex: item vis. 296. *& ſeq.*

Et iudicis arbitrio pendet. 298

Et qualiter conſiderandus, ibid.

Metus cadens in conſtantem uirum tollit omnem culpã ob tranſgreſſionem legis humanæ: ſecus ſi diuinæ. 301

Milites omnes an occidi poſſit parta uictoria, qui contra pugnarunt. 447

Milites

Milites pugnando an & quando mortaliter peccent, & reſtituere teneantur, cauſa belli exiſtente dubia. 449. & 450.
Et quid ſi pugnent cum ignorantia iniuſtitiæ belli. 451
Et quid ſi ſine licentia. 452
Miniſtri omnes ſuis non fungentes muneribus, ad reſtitutionem tenentur. 432
Miniſtri quot ſint quibus beneficia conferri poſſunt. 190
Moderatio inculpatæ tutelæ quando dicatur. 444
Mons pietatis quid ſit. 375
Et quot modis fiat. ibid.
Et de eorum differentijs. 376
Item de eius iuſtitia uel iniuſtitia. 377
Montes Reip. quot fiant modis. 379
Et quando dicantur liciti, vel illiciti. 380
Montes pietatis qua de cauſa inſtituti ſint. 375
Montium differentiæ quot ſint. 379
Mutatio ſtatus cur ſuſpendat reſtitutionem. 612
Mutuans hoſtibus iniuſte rem occupantibus, non tenetur reſtituere. 384
Mutuans pro reficienda re omnibus alijs creditoribus præfertur. 650
Mutuans coacte uel rogatus, quibus conditionibus paciſci poſſit de lucro ceſſante. 382
Limita tamen & declara, ut ibi.
Mutuans quando dicatur committere uſuram uel non. 381. uſque ad 386
Mutuatio cum ſorte miſta quando licita ſit. 384

N

NEceſſarium aliquid ad ſalutem, quot & quibus modis dicatur. 33
Neceſſitas extrema aufert omne ius gentium & ciuile, & redigit ad ius naturale. 566
Neceſſitas extrema reſtituendi an tollat obligationem. 564. cum ſeq.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITT. EMANUELE

De-

Declara, ut 1.573.*& ſeq.*

Neceſſitas extrema an obliget ſaltem ad reſtitutionem in caſu melioris fortunæ. 569.*cum ſeq.*

Neceſſitas extrema quotuplex. 571

Negotiatio quid & quotuplex ſit. 359

Et quando licita uel illicita. *ibid.& 1.ſeq.*

Negotiatio ex ſe non eſt nec bona, nec mala. *ibid.*

Negotiatio in repub. eſt omnino neceſſaria. 360

Negotiatio ex quibus illicita fiat. 360.*cum ſeq. per totum.*

Negotiationis ratione licet carius uendere merces quam empta fuerint. 360

Nobilis perſona, quæ nunquam ſeruiuit, non eſt obligata ad ſeruitutem, ut poſſit reſtituere. 613

Notarius ad quæ ſit obligatus, & quæ in eo requirantur. 345.*cum ſeq.*

O

OBligatio onerosa præferenda eſt obligationi liberæ uel lucratiuæ etiam prius factæ. 648

Obligatio ad reſtituendum unde naſcatur. 585

Obligatus ad reſtitutionem quãdo, quis eſſe dicatur. 42.45

Obligatus an quis ſit reſtituere uel nõ ex quibus cognoſcatur. 457.*cum ſeq.*

Occidere aliquem quot modis contingat. 441

Odium non eſt retinendum, ſed ſtatim dimittendum. 88

Officia præſtita creditori an liberent a reſtitutione. 601

Onus adiectum in emptione & venditione quando dicatur ſapere vſuram. 357

Opera bona quotuplicia ſint. 325.*&* 327

Opera quæ præſtatur a ſocio qualiter æſtimetur, & quot in eius æſtimatione requirantur. 367

Et qualiter etiam induſtria. 368

Ordo reſtitutione qualis. 643.*&* 646

Et declara vt ibi.

Et qualis de iure communi. 650

Et

Et qualis a iudice & qualis a priuata perſona ſeruare debeat. 651
Ordinem in reſtituendo non ſeruans mortaliter peccat. 651
Ordines qui in humana ſocietate obſeruantur, qui ſint. 5

P

PActa quę fiunt in bello ī quotuplici ſint differētia. 446
Participans non dicitur qui laudat aut approbat. 472
Participantes in damno an & quando & quomodo teneātur reſtituere. 463.*cū ſeq.&* 479.*cū ſeq.&* 482.*& ſeq.*
Participare cum aliquo, quot dicatur modis. 464.*&* 466. *&* 467.*&* 479.*cum ſeq.*
Pauperes ſuccedentes in locum domini ignoti, quo iure ſuccedant. 545.*&* 549
Peccata quæ denuntiantur in quotuplici ſint differentia. 338
Peccatum nouum quando committatur cum reſtitutio non fit. 558.*& ſeq.*
Peccatum non poteſt pretio æſtimari. 310
Peculatus, qui ſit. 13
Pecunia non æſtimabile quid dicatur. 381
Pecunias ſub uſuris petens uel recipiens quando mortaliter peccare dicatur. 391.*&* 392
Pedagium ſeu guidagium quid ſit. 203
Pęna pro defraudato tributo quando ſit ſoluenda. 207
Pęniteus an teneatur obedire confeſſori præcipiente ut ſtatim fiat reſtitutio. 639
Pęnitens quibus rationibus à Deo excitetur ad reſtitutionem. 642
Pęnitentia quid ſit. 29
Pœnitentiæ actus ad quem habitum iuſtitiæ reducatur. 29
Pœnitentia qualiter iniungenda mulieri adulteræ uel quæ partum ſuppoſuit. 623
Penſionem antecipatam accipientes iniuſte faciunt. 396
Periculum de pretio amittendo uel de expenſis faciendis pro eo exigendo, facit ut emptor paciſci poſſit de maiore pretio ſoluendo. 356

Periculum uitæ & famę amittendæ an reſtituendi tollat obligationem. 618.& ſeq.& 622.& 623
Perſonæ, quæ poſſunt uiuere ex bonis uſurarij quæ ſint. 391
Perſonæ eccleſiaſticæ dilapidatori quando ſit reſtitutio facienda. 536
Plagiatus, qui ſit. 13
Pontifex habet poteſtatem indirectam in bonis temporalibus. 603
Imo habet etiam facultatem componendi & diſpenſandi in bonis incertis. 604
Pontifex poteſt transferre legata ad pias cauſas alicui certæ perſonæ uel loco applicata, ad aliquam aliam piam cauſam. 605
Poſſeſſio eſt de ratione præſcriptionis. 589
Poſſeſſor iniuſtæ rei quas expenſas repetere & retinere poſſit. 172
Poſſeſſor malæ fidei nullo tempore præſcribit. 591
Poſſidens res alienas quot modis poſſidere dicatur. 615
Præcepta decalogi in quot partes diuidantur. 42
Præceptum non furaberis quodnam præceptum ſit. 44.45
Præceptum de reſtitutione ad quod decalogi præceptum reducatur. 44
Præceptum Decalogi, non furaberis, quomodo ſit intelligendum. 42.43
Præceptum de reſtitutione facienda quot neceſſariò requirat. 561
Præceptum de reſtitutione facienda quando obliget debitorem. 557.cum ſeq.
Prædandi neceſſitas ex quibus oriatur cauſis. 448
Præſcriptio rei alienæ, et iudicis auctoritas an liberent à reſtitutione. 588.& 592
Præſcriptio quid, & de alijs ad eam pertinentibus. 588
Præſcriptio contra quos non poſſit currere. 589
Præſcriptio legitima quæ ſit. 591
Pretium pro malo opere acceptum, reſtituendum eſt. 304
Pretium acceptum ob peccatum cum alterius iniuria, iure naturæ non eſt reſtituendum. 321
Pre-

Pretium quotuplex ſit.349.& ex quibus narietur. 350
*Pretium à lege humana taxatum etiam Clerici ſeruare debent.*358
Pretium iuſtum quale dicatur. 356
Pretium rei uenditæ,ſi res pereat ante quam emptori tradatur,an ſit reſtituendum. 364
Princeps Chriſtianus a poſſit auxilium petere a Principe infideli ad bellum gerendum contra Principem fidelem. 438
Princeps an & quando poſſit cum aduerſario paciſci, ut non teneatur reſtituere damna ſuis ſubditis iniuſte illata. 449
Prior in debiti exactione,licet poſterior iuſte retinet. 651
Probatio ab accuſatore adhibenda,quotuplex ſit. 117
Procurator ad quæ ſit obligatus,& quæ in eo requirantur. 347

R

Relator alterius criminis ab alio auditi quando, & quo modo peccet. 124.125.126
Relator alterius criminis ab alio auditi ſe abſtinere debet 127
Religio in perſona religioſi quod ius habeat. 70
Religionis ingreſſus an libere a debiti ſolutione. 596.
Remiſſio creditoris an ſit idonea uel ne, quid requiratur 583
Remiſſio damni facta uni,an alijs proſit. 484
Repetere rem ſuam quot modis quis poſſit. 533
Repeti res locata,mutuata,& commodata non poteſt ante tempus præſcriptum. 510
Res aliqua quot modis accipi poſſit. 20
Res accepta quot modis conſiderari poſſit. 176
Res uenditioni ſubiecta in quotuplici ſint differentia. 350
Reſtituendi obligatio unde oriatur. 47.48.49
Reſtituendi obligatio unde oriatur. 186
Reſtituere,quid ſignificet. 19
Reſtituere,quid ſit. 19
Reſtituere an ſit obligatus,qui rem accepit. 456.cum ſeq.

Reſtituere quando ſint obligati, qui cauſam damni dederunt. 468.*& ſeq.per totum.*
Reſtituere an teneatur & quando,qui pluribus damna minuta infert. 483
Reſtituere nemo tenetur cũ uitæ pͥculo bona externa. 623
Reſtituere domino quod eius eſt, quando nõ teneatur. 625
Reſtituere quando aliquis teneatur ratione culpæ. 498. *& ſeq.*
Reſtitutio quot modis ſumatur. 19
Reſtitutio quid ſit. 20
Reſtitutio quid includat. 47
Reſtitutio ſub quo contineatur genere. 28.30
Reſtitutio a quo habitu iuſtitiæ eliciatur. 29
Reſtitutio quando ſit ſatisfactio. 21.22.*&* 23
Reſtitutio cuius rei proprie dicatur. 34
Reſtitutio quod præceptum ſit. 34
Reſtitutio eſt neceſſaria ad ſalutem. 35.37
Reſtitutio non producitur a pęnitentia. 30
Reſtitutio in bonis ſpiritualibus quando ſit neceſſaria. 58.59.60
Reſtitutio pro membro mutilato,an,quid, quomodo & cui ſit facienda. 76.77 78.79
Reſtitutio pro occiſione quando, quomodo, & cui fieri debeat. 81.82.83.86.87
Reſtitutio an reipublicæ uel iudici pro illato damno debeatur. 83
Reſtitutio poſt mortẽ homicidæ,quę tranſeat ad hęredes. 96
Reſtitutio pro homicidio quibus ſit facienda. 96
Reſtitutio damni quibus ſit facienda. 97
Reſtitutio,beneficij conſecutione impedita,cui ſit facienda. 194
Reſtitutio,ab eo qui diſtribuit beneficia, quibus caſibus ſit facienda. 194
Reſtitutio,pro officio uel prœmio ſeculari,cui ſit facienda. 195
Reſtitutio, boni conſecutione impedita, quando,& quibus fieri debeat. 196

Reſti-

Reſtitutio pro uero crimine in iudicio negato ratione pœnæ & damni, an, & quando ſit facienda. 198.199.200
Reſtitutio ab eo qui iniuſte a iudice abſoluitur, an ſit facienda. 201
Reſtitutio in bonis quæ habentur in ſpe, an ſit facienda, & quomodo. 184.*cum ſeq.*
Reſtitutio in re quando ſit facienda, & quando in eius æſtimatione. 177
Reſtitutio ratione ſimoniæ quomodo faciēda. 418.*cum ſeq.*
Reſtitutio iniuſte in bello captorum quando, & quomodo, & quibus ſit facienda. 442.*cum ſeq.per totum.*
Reſtitutio à participantibus quomodo ſit facienda. 479.*cum ſeq.*
Reſtitutio quando & quomodo & quibus facienda a perſonis eccleſiaſticis. 428.*cum ſeq.per totum.*
Reſtitutio quomodo facienda ab uſurario & a participantibus in uſura. 387
Reſtitutio quando ſit facienda ratione ſocietatis iniuſtæ. 366
Reſtitutio eius, quod eſt acceptum per contractum minus ſolemnem, an ſit facienda. 290
Reſtitutio quibus miniſtris facienda, & quomodo. 190
Reſtitutio an ſit facienda, quod acceptum eſt per metum. 295
Reſtitutio cui ſit facienda ſi a pluribus minutatim & incertis perſonis ſit aliquid ſubreptum. 543.*& ſeq.*
Reſtitutio facienda an ſit publica authoritate, an per ſe ſufficiat. 544
Reſtitutio pauperibus facienda, poteſt quibuſcūq; fieri. 544
Reſtitutio facienda pauperibus in locum domini ignoti. quo iure fiat. 545.*&* 549
Reſtitutio quomodo ſit facienda ab eo, qui rem iuſto nomine accepit. 508
Reſtitutio an ſit facienda ei, a quo res eſt accepta, uel ne; & quando. 515.*&* 517.*per totum.*
Reſtitutio acquiſitorum ex iniuſta mutuatione quomodo fiat. 381

Reſtitutio accepti ob turpem cauſam quot modis fieri contingat. 302.*cum ſeq.*
Reſtitutio quibus rationibus arte dęmonũ differatur. 641
Reſtitutio quibus perſonis ſit facienda. 517.*cum ſeq.*
Reſtitutio rei a fure uel iniuſto poſſeſſore accepta, an ſit facienda uero domino, uel ne. 520.521.*& ſeq.*
Reſtitutio quę fit per nuntium an & quando liberet debitorem. 556
Reſtitutio quo tempore ſit facienda. 557.*cum ſeq.*
Reſtitutio quando differtur cum uoluntate creditoris, poteſt debitor abſolui. 637
Idem ſi aliqua alia ratio ſubeſſet. *ibid.*
Reſtitutio non eſt ſtatim facienda ſicut nec ſatisfactio. 636
Reſtitutio non eſt domino facienda qui re ſua abuſi velit. 531.*cum ſeq.*
Reſtitutio ratione cambij iniuſti quomodo facienda. 402
Reſtitutio an ſit facienda per eum, qui non habet niſi bona aliena. 614
Reſtitutio an ſit facienda à participantibus in actu negatiuè, & quando, et quot ſint neceſſaria. 484.*et* 485.*cum ſeq.* & 491
Reſtitutio actualis non eſt neceſſaria ad tollendam reſtitutionis obligationem. 581
Reſtitatio actualis ſtatim facienda eſt, quamprimum fieri poteſt. 562
Reſtitutio rei quot modis facienda, & cuius expenſis. 552,*cum ſeq.*
Reſtitutio rei vbi facienda ſit, quuando dominus eſt remotus. 551.& 553.& *ſeq.*
Reſtitutio quo ordine fieri & ſeruari debeat. 643. & 646.
Reſtitutio, domino mortuo, faciēda eſt eius hæredibus. 650
Reſtitutionem ſibi fieri quādo aliquis uelle non debeat. 39
Reſtitutionem quot modis quis impedire poteſt. 190
Reſtitutioni an ſint obligati, qui non defendunt ex caritate uel iuſtitia. 487
Reſtitutionis famæ condonatio, quibus caſibus ſit peccatum mortale. 142.143

Reſtitutionis nomine, quę ſpectentur. 368
Reus in iudicio an ſuum crimen manifeſtare debeat. 117
Reus negando ſuum crimen an ad reſtitutionem teneatur. 122
Reus in iudicio an crimen negare poſſit. 118. 119. 120. 121. 122.
Reo quot requirantur in iudicio; & ad quæ ſit obligatus. 340. & ſeq.
Rixantes homines quando aliquis magnæ auctoritatis uir impedire teneatur. 499

S

SACERDOS bellando an incurrat irregularitatem 442
Sacrilegium, quid ſit. 13
Satisfacere, quid deſignet. 17
Satisfacere quot modis vſurpetur. 17
Satisfactio, quid ſit. 17
Satisfactio quotuplex. 18
Satisfactio. quæ ſit Deo & quæ ſit homini, in quo differant. 18.
Satisfactio, quæ ſit Deo, quæ requirat. 18
Satisfactio pro iniuria qua ratione fiat. 88
Satisfactio ad pœnitentiam eſt reuocanda. 27
Satis factio ſub quo habitu iuſtitiæ contineatur. 29 30
Scandalum potius naſci permittitur quam quod veritas relinquatur. 619
Scientia ad humanum actum neceſſaria. 2
Serui capti in bello iuſto an poſſint licite fugere. 455
Simonia quid & quotuplex ſit. 418 420
Simonia quando non ſit, licet aliquid detur pro aliquo obtinendo. 332. & ſeq.
Simonia ut committatur quot requirantur. 419
Societas animalium quot modis fieri poſſit. 371
Societas officiorum quomodo Romæ fieri ſolet. 372. & 373. cum ſeq.
Societas quid ſit. 3

Et quot modis fieri contingat: ibid.
Et ut iuſta dicatur, quot conditiones habere debeat. ibid.
Societas contracta, ut unus pecuniam, alter labores, & alter induſtriam ponat, an & quando ualeat. 368
Societas quando iuſta uel iniuſta dicatur ubi per concluſiones determinat. 369
Socij damni quando & quomodo teneantur ad reſtitutionem. 482
Socius quis dicatur. 366
Solutio eſt ei prius facienda, qui prius ſuum repetit. 651
Spe aliquid haberi, duplici modo contingit. 184
Et quid ſit. 186
Spiritualia bona in quo tuplici ſint differentia. 418. cum ſeq.
Spoliator an reſtitutionis debito ſatisfaciat ſi rem ibi ponat, ubi eam accepit. 555
Stuprator quando ad reſtitutionem teneatur. 161. 162. 164
Stuprator quomodo, quid & quibus, reſtituere debeat. 164
Stupri reſtitutio ubi & quando ſit facienda. 163
Stuprum quot modis contingat. 160
Summiſſio & humiliatio iniuria affecto, an omnino ſatisfaciat. 91
Suſpenſus non facit fructus ſuos, ſed eos reſtituere tenetur. 430

T

TAlia quid ſit. 203
Teſtamentum minus ſolemne nullum eſt etiam in foro conſcientia. 292
Idem in contractibus dicendum. ibid.
Teſtator relinquens in teſtamento ut reſtitutio fiat, an liberari poſſit a purgatorio antequam hæres reſtituat. 639
Teſtis ad quæ teneatur, & quot in eo requirantur. 342. cum ſeq.

Timori

Timori cedere ad bonum faciendum, bonum eſt. 296.& 301

Traditio ob turpem cauſam quotuplex ſit. 303

Tributa qui poſſint imponere, & an ſint ſoluenda. 206 207.208

Tributa iniuſta an, & quando ſint ſoluenda. 207

Tributa quando ſint iniuſta. 208

Tributorum genera in lege ciuili quot reperiantur. 203

Tributum quid ſit. 202

Et quot modis nominetur. ibid.

Tributum ſeu uectigal iuſtum quas conditiones requirat. 203.204.205

Tutor non exponens lucro pecuniam pupilli, cum poſſit, tenetur ad fructus quos percipere potuiſſet. 384

V

Vectigal quid ſit. 202

Venatio publica per uim prohibita an obliget ad reſtituẽdum. 231

Venatio publica an a Principe abſoluto per leges prohiberi poſſit. 224

Venatio publica an a priuato domino prohiberi poſſit. 224

Venationem prohibendo quot modis principes peccent. 225

Venationis leges quomodo, & quando obligent. 226

Vendens rem hodie currenti pretio, ſciens eras minus ualere non tenetur ad reſtitutionem. 355

Vendens plus iuſto pretio ob expectatam pecuniam reſtituere tenetur. 356

Vendere expectata pecunia & ſtatim reemere ſoluta pecunia, an liceat. 358

Vendere merces carius quam emptæ fuerint, ratione negotiationis an liceat. 358.& 360

Venditio rei quot modis fieri poſſit. 352

Venditio iuſta uel iniuſta quæ ſit, & quando dicatur; & quæ in ea requirantur. 352

Declara & limita, ut 1. *ſeq. per totum,*

Ven-

Venditionem iniuſtam quæ reddant. 355
Venditor quando maius rei pretium petere poſſit. 357
Veniæ petitio ad honoris reſtitutionem quando non ſit ſufficiens. 156
Victoria parta an occidi poſſint omnes milites qui contra pugnarunt. 447
Virtus,ex Ariſt.quid ſit. 4
Virtutis proprietates,quæ. 2
Vitium quotuplex ſit. 326
Vitium celare rei uendendæ in quibus caſibus obliget ad reſtitutionem, 355
Voluntarium proprie quid ſit. 4
Voluntarium ſimpliciter eſt,quod ex metu etiam cadente fit,ex communi. 298
Voluntas humanarum actionum principium. 2
Voluntatis gradus quot ſint in eo,qui daturus eſt. 187
Vſura quot modis accipiatur. 381
Item quid ſit. ibid.
Et quando committatur, uel non,ibid.cum ſuis declarationibus. uſque ad 386
Vſura quotuplex ſit. 391
Vſurario pecunia non eſt reſtituenda,qui eam uelit fœnori dare. 357
Vſurarius uerum habet dominium earum rerum,quas ſibi emit pecunijs per uſuram acquiſitis.ex cõmuni. 387
Vſurarius quid & quando reſtituere teneatur. 387.& 388. *cum ſeq.*
Cum ſuis declarationibus,ut ibi.
Vſuris participantes tenentur ad reſtitutionem:& quæ ſint iſtæ perſonæ. 390
Cum declarationibus ſuis. ibid.

Habes indicem,habiturus meliorem,ſi auctor ipſe feciſſet.

FINIS.

QVAESTIONVM INDEX.

QVID, & quotuplex ſit Iuſtitia. Quæſt. I. 1
De dominij atq; furti natura. Quęſt. II. 7
De reſtitutionis & ſatisfactionis natura; ſeu, an reſtitutio ſit ſatisfactio. Q. III. 14
An reſtitutio ſit effectus iuſtitiæ commutatiuæ. Quæſtio IIII. 25
An reſtitutio ſit de neceſſitate ſalutis. Quæſt. V. 31.
An de reſtitutione ſit certum præceptum, qualeque ſit, & vbi contineatur. Quæſt. VI. 41
Ponuntur fundamenta quædam neceſſaria ad recte explicandam, & intelligēdam totam materiam de reſtitutione. Quæſt. VII. 45
An in bonis animi detrimentum inferri poſſit. Quæſtio VIII. 49
An qui nocet in bonis ſpiritualibus, quæ ſunt in præcepto, teneatur ad reſtitutionem. Quæſtio IX. 54.
An qui reuocauit aliquem ab ingreſſu religionis teneatur religionem ingredi. Quæſtio X. 61
An qui volentem religionem ingredi, aut iam ingreſſum retraxit, teneatur reſtituere damnum quod inde fortaſſe religio cepit. Quęſt. XI. 68
An pro nocumento illato in bonis corporis facienda ſit reſtitutio. Quæſt. XII. 74
An homicida ſit obligatus ad reſtitutionem. Quæſtio XIII. 80
De modo, quo qui percutit, aut mutilat aliquem, reſtituere debet. Quęſtio XIIII. 85
De modo, quo facienda ſit reſtitutio ab homicida. Quæſt. XV. 92
De famæ, laudis, glorię, honoriſq; natura. Q. XVI. 98
An famę reſtitutio ſit de neceſſitate ſalutis. Quæſtio XVII. 104

Qua

Qua ratione fama reſtituẽda ſit,cum falſum,uel uerum, ſed occultum manifeſtatur crimen. Quęſtio XVIII. 110
An qui verum in iudicio negauit crimẽ, ſit ad famam reſtituendam obligatus. Quęſt. XIX. 114
An qui alterius crimina ab alijs audita refert, ſit ad famę reſtitutionem obligatus. Quęſt. XX. 123
An qui diffamauit aliquem eo in loco, ubi non eſt diffamatus,famã reſtituere debeat.Quęſt.XXI.128
An fama cum uitę & famę periculo reſtituenda ſit. Quęſt. XXII. 133
An famę reſtitutio condonari ſeu remitti poſſit. Quęſt. XXIII. 139
An qui ſe mutuo infamarunt, poſſint inter ſe famę compenſationem facere, & an infamatus poſſit infamando ſuã tueri famam. Quæſt. XXIIII. 147.
De honoris reſtitutione,an fieri debeat, & quomodo facienda ſit. Quęſt. XXV. 152
De reſtitutione facienda ab eo, qui uirginem uiolauit. Quæſt. XXVI. 158
De reſtitutione bonorum externorum, an ſatis ſit id ſolum reſtituere, quod acceptum fuit, ſeu quid quantunque reſtituendum ſit.Quæſtio XXVII. 166
De reſtitutione rei apud iniuſtum poſſeſſorem corruptæ,aut deterioratæ. Quæſtio XXVIII. 174
An quod non fuit acceptum reſtituendum ſit, vel de reſtitutione facienda ab eo, qui impediuit ne quis aliquod bonum gratuitum conſequeretur. Quæſtio XXIX. 180
De reſtitutione facienda ab eo, qui beneficij, vel officij conſecutionem impedit. Quæſt. XXX. 188
An ſit reſtituendum id, quod ſolui debuiſſet, ſi uerum crimen in iudicio negatum non fuiſſet.Quæſtio XXXI. 197
De tributorum & gabellarum iuſtitia. Quæſtio XXXII. 202
Afferuntur ac ſoluuntur nonnullę dubitationes circa

materiam

materiam tributorum, & gabellarum. Quæſtio XXXIII. 209
An leges, quæ venationem, aucupium, piſcatumque prohibent, ſint iuſtæ. Quęſtio XXXIIII. 220
De reſtitutione facienda ratione venationis, aucupij, piſcatuſque prohibiti. Quęſtio XXXV. 226
De columbariorum uſu, & de cædendi atque paſcendi iure, deq; locorũ cuſtodibus. Quæſt. XXVI. 232
De natura, & iuſtitia ludi, quid & quotuplex ſit ludus. Quæſt. XXXVII. 240
An lud⁹, qui omnino, aut aliqua ex parte, pẽdet a fortuna ſit licitus, & an per leges humanas, prohiberi potuerit. Quæſt. XXXVIII. 248
De perſonis quibus ludere, aut ludũ ſpectare liceat. Quęſtio XXXIX. 255
De forma & legibus ludi. Quæſt. XL. 259
An quę acquiſita ſunt per ludum in foro conſcientiæ reſtituenda ſint. Quęſt. XLI. 265
An qui luſit ſub credito, ſi quid ludendo amiſit reſtituere teneatur. Quęſt. XLII. 272
Afferuntur ac ſoluuntur dubitationes quędam circa reſtitutionẽ ludi cauſſa faciendam. Quæ. XLIII. 277 277
An quę ex aliqua conditione & cauſſa accepta ſunt, conditione uel cauſſa deficiente reſtituenda ſint. Quæſt. XLIIII. 280
An quę accepta ſunt per contractum minus ſolemnẽ reſtituenda ſint. Quęſt. XLV. 290
An ea quę accepta ſunt per metum reſtituenda ſint. Quęſt. XLVI. 295
De reſtitutione eorum, quę accipiuntur ob aliquam turpem cauſſam. XLVII. 302
An acquiſita per meritricium reſtituenda ſint. Quęſ. XLVIII. 308
An quę iniuſta cauſſa acquiruntur reſtituenda ſint. XLIX. 319
An ſit reſtituendum id quod ob aliquam iuſtã & honeſtam

neſtam cauſſam accipitur. Quæſt. L. 325
De reſtitutione eorum, quę iniuſte acquiruntur ab omnibus perſonis, quę in iudicijs uerſantur. Quęſ. LI. 335
De reſtitutione eorum quæ ex iniuſta negotiatione, ſiue ratione emptionis & uendicationis iniuſtę acquiruntur. Quęſtio LII. 349
Quid & quotuplex ſit negotiatio, & quando ſit licita, uel illicita. Quęſt. LIII. 339
De reſtitutione facienda ratione alicuius iniuſtę ſocietatis poteſt. Quęſtio LIIII. 366
De montium iuſtitia, & ſpeciatim de monte pietatis. Quęſt. LV. 375
De reſtitutione eorum, quę ex mutuatione iniuſta, ſiue per uſuram acquiruntur. Quęſt. LVI. 381
De modo reſtitutionis faciendę ab uſurario, & a participantibus in uſurę crimine. Quęſt. LVII. 387
De cenſibus. Quęſt. LVIII. 392
De reſtitutione facienda ratione cambij iniuſti. Quęſt. LIX. 402
De reſtitutione facienda ratione ſimonię. Quęſtio. LX. 418
De reſtitutione facienda a perſonis eccleſiaſticis. Quęſt. LXI. 428
De iuſtitia cauſſiſq; iuſti belli. Quę. LXII. 432
De reſtitutione eorum, quæ iniuſte capiuntur in bello. Queſt. LXIII. 442
An qui rem accepit ſit ad reſtitutionem obligatus. Quæſt. LXIIII. 456
De participantibus in damno inferendo, qui & quot damni illati cauſa dicantur. Quæſt. LXV. 463
De reſtitutione facienda ab illis, qui aliquid agendo ſeu poſitiue ad damnum inferendum concurrunt. Quę. LXVI. 471
Qua ratione a participantibus ſit facienda reſtitutio. Quęſt. LXVII. 479
De reſtitutione facienda a participantibus in actu,

ſed

ſed negatiue.Quęſt.L X V I I. 484
An aliquando liceat ſuadere minus furtum, ſiue malum, ut uitetur maius.Quęſt.L X I X. 492
Quid & quotuplex ſit culpa, & ob quas actiones aliquis ratione culpę reſtituere teneatur.Quę.L X X. 496
Quę culpa obliget ad reſtitutionem.Quęſt. L X X I. 502
De reſtitutione facienda ab eo qui rem iuſto nomine accepit.Quęſt.L X X I I. 508
Cui facienda ſit reſtitutio : de qua re communes traduntur regulę.Quæſt.L X X I I I. 514
An res a fure & ab iniuſto poſſeſſore accepta ſit reſtituenda uero domino.Quæſt.L X X I I I I. 520
An ſit reſtituendum ei domino, qui re ſua abuti uelit: uel de reſtitutione depoſiti.Quæſt.L X X V. 531
Cui faciẽda ſit reſtitutio, cum dominus eſt mortuus, uel eſt ignotus, uel res eſt inuenta. Quę.L X X V I. 539
Quo iure reſtitutio eorum bonorum, quorum dominus ignoratur facienda ſit pauperibus & ad quem eorum pertineat diſpenſatiõ.Quæ.L X X V I I. 545
Vbi reſtitutio facienda ſit.Quæſt.L X X V I I I. 551
An reſtitutio ſit ſtatim facienda.Quæ.L X X I X. 557
An extrema neceſſitas reſtituendi obligationem tollat.Quæſt L X X X. 564
An qui rem alienam in extrema neceſſitate accepit, ſit obligatus reſtituere cum ad pinguiorem uenerit fortunam.Quæſt.L X X X I. 569
An creditoris remiſſio debitorem a reſtitutione liberet.Quæſt.L X X X I I. 580
An ceſſio bonorum liberet in conſcientia debitorem a reſtitutione.Quæſt.83. 585
An alienæ rei præſcriptio, & iuris iudiciſque auctoritas a reſtitutione liberes.Quæſ.L X X X I I I I.588
Examinantur ſeptem cauſſæ, de quibus dubitari ſolet, an a reſtitutione liberent.Quæſt.L X X X V.

An

An compoſitiones quas faciunt debitores cum pręlatis liberent eos ab obligatione reſtituendi. Quæſt. LXXXVI. 602

An ratione detrimenti quod quis patitur in rebus ſuis poſſit nō reſtituere, aut reſtitutionem differre. Quæſt. LXXXVII. 606

De reſtitutione facienda ab eo, qui non habet niſi bona aliena, an debeat ſe his omnibus bonis priuare, ut reſtituat. Quæſt. LXXXVIII. 614

An periculum uitæ & famæ amittendę reſtituendi obligationem tollat: ſeu de reſtitutione facienda ab adultera, & ab ea quę filium ſuppoſuit. Quæſt. LXXXIX. 618

An qui poteſt reſtituere, & tamen nolit, ſit a confeſſario abſoluendus. Quæſt. XC. 636

Quibus rationibus homines dæmonis arte a reſtitutione retrahantur, & quæ cauſſæ eos ad reſtituendum commouere debent. Quæſt. XCI. 641

De ordine in reſtitutione ſeruando. Quæ. XCII. 643

FINIS.

Maiora quędam menda, ſic emendato.

Pag. 2. u. 16. proficiſcatur. p. 20. u. 31. eſt. p. 44. u. 6. non ſuraberis. p. 125. u. 10. faciant. p. 118. u. 28. mei uacat. p. 165. u. 30. prohibita. p. 188. u. 20. aliquid. p. 201. u. 8. ſint. p. 223. u. 20. ſuſtentant. p. 333. u. 30. nollet. p. 381. u. 12. ſumatur. p. 384. u. 1. definitione. p. 496. u. 15 ſolent. p. 536. u. 26. gerere. p. 543. u. ultimo, quid. p. 537. u. 37. cōſilium. p. 560. u. 31. debitorem. p. 572. u. 10. contracto. p. 581. u. neceſſarium. p. 582. u. 18. ablatā. p. 602. u. 1. debitores. p. 613. u. 7. laborare ſi qua ſunt alia, Lectoris iudicio relinquuntur.

TRACTATVS DE OMNIVM RERVM Reſtitutione Ampliſsimus.

Quid & quotuplex ſit Iuſtitia. *Quæſtio. I.*

CVM Reſtitutio, de qua omnis noſtra futura eſt diſputatio, ſit actus ſiue effectus quidam iuſtitię; & effectus recte cognoſci & explicari nequeat, ni prius ea vnde proficiſcitur cauſa perſpecta fuerit; propterea, & tractandi ratio, & utilitas nos admonent, ut priore loco aliquid de iuſtitia dicamus. De nomine itaque definitione, partibuſq; iuſtitiæ breuiter, pro noſtro inſtituto, hac prima diſputatione, ad eorum, quæ poſtea tractanda ſunt, faciliorem intelligentiam, ſcribemus.

Iuſtitia, ut ab eius notatione initium capiam, ſic dicta eſt, quod ius, hoc eſt, æqualitatem ſtatuat: quæ aliquando omnium uirtutum cumulum deſignat; ut is dicatur iuſtus, qui eſt omnium uirtutum genere ornatus: aliquando uero certam virtutem, qua quod iuſtum eſt ſtatuitur: quam hunc in modum l. iuſtitia, ff. de iuſtit. & iure, deſcripſit Vlpianus.

Iuſtitia eſt conſtans & perpetua uoluntas ius ſuum cuique tribuendi. Vt autem definitionem, non ſatis bene a multis intellectam, perſpicue explicemus, nonnulla diligenter animaduertenda ſunt.

Primum, in humana mente in qua uirtutes, tanquam in ſubiecto, eſſe dicuntur, tria ex Ariſtotele libro ſecundo Ethico, reperiuntur: potentia, qua aliquid ui naturæ efficere poſſumus, ut eſt intellectus, & uoluntas: habi-

tus,hoc eſt,qualitas quędam,quæ per actuum exercitationem & frequentiam de nouo in animi potentijs gignitur: ac demum paſſiones, ſeu affectiones: ut amor, odium,indignatio,& id genus aliæ. Virtutes autem, ut omnes Philoſophi morales docent, non potentiæ, non affectiones,ſed habitus ſunt. Quo etiam loco illud obſeruandum eſt,ſolere interdum ſcriptores, eo nomine appellare habitus,quo uocantur potentiæ,in quibus eſſe putantur. Quo modo Ariſtoteles libro ſexto Ethico,capite ſexto,& qui eum ſecuti ſunt philoſophi, habitum, quo prima ſcientiarum principia cognoſcuntur, Intellectum,nominarunt; cum eorum cognitio ſit in intelligendi potentia ſita.

Secundum,quamuis multę ſint virtutis proprietates; tamen,hę quattuor ſunt præcipuę:quarum prima eſt,vt virtus proficiſcitur ex ſcientia:qui enim uel ignoranter vel temere & caſu agit,is ſtudioſus haberi non debet. Eſt itaque ſcientia, vt ex Ariſtotele libro tertio Ethico diſcitur,ad humanum actum conſtituendum omnino neceſſaria: quod pro multorum caſuum conſcientiæ intelligentia,eſt perpetua memoria retinendum. Secunda,vt proficiſcatur a uoluntate & electione;quæ,ut Philoſophus lib.6. Ethico c.5.& Gregor. Nyſſenus lib.7.de liber.arbi. cap.2.ſcripſerunt,eſt actionum humanarum principium:quo fit,ut ea actio quæ neceſſario efficitur, etiamſi ſcienter fiat,non ſit humana, nec uirtutis, aut vitij nomen mereatur, vt initio primę ſecundæ docet beatus Thomas. Tertia, virtus debet eſſe perpetua, id eſt frequens; quoniam, vt Tullius libro primo de officijs ſcribit, omnis uirtutis laus in actione conſiſtit: neque,ut eſt in prouerbio,vna hirundo,aut dies vnus, ver efficit. Ex qua frequentia & vſu fit, vt uirtus non facile a ſuo contrario ſuperari poſſit. Ex eo itaque facile cognoſcitur aliquem adeptum fuiſſe virtutem, ut opuſculo de hac re,docuit Plutarchus,quod facile eam exerceat,& eius contrario reſiſtat. Quarta,virtus debet eſſe uniuerſalis, hoc eſt, in omni materia ſibi ſubiecta,

& pro-

& propoſita,exercenda eſt:ita ut is vere dicatur fortitudinis uirtutem habere, qui in omni propoſita materia eam exercere, & omnia ardua conſtanti animo aggredi,atq; ſuperare ualeat.Neque enim eum temperatum vere appellares,qui tantum in potu ſibi temperaret,ſed eum qui in cibo & in omni ſenſus delectatione ſe temperanter gerreret.

Tertium particula illa,ius, quæ in definitione iuſtitiæ ponitu r,multas,ut Iuriſperiti ſcribunt,ſignificationes habet,quas nolumus hoc loco ſine neceſſitate recẽſere,cum eas cognoſcere, nihil ad noſtrum inſtitutum faciat,de quibus lege ſcriptores, l.pen.ff.de orig.iur.& Albert.Bolog.de lege & iure,c.15.nu.9.Ioan.Mon.cap. cupientes de elect.lib.6. Dicam igitur breuiter,ius, in hac definitione ſumi, ut ſignificat æqualitatem in rẽ conſtitutam; vt cum inter duos quantum cuique debeatur decernitur.

Vt autem id melius explicetur,animaduerte, omnes homines in bonis quæ poſſident,ſiue animi,ſiue corporis,ſiue fortunæ ſint,aliquod habere dominium, vel naturæ,uel alio nomine acquiſitũ, lib.2.inſti.ti.1.vt in agros,in pecunias,in corporis membra, & famam. Et quoniam multi reperiuntur, qui non contenti ſuis, in aliena bona manus ſuas inijciunt,ſibique quod alterius eſt vſurpant;hinc fit,ut aliorum dominium imminuant, & quandam inæqualitatem introducant. Quare,ut hóminum ſocietas,quam inęqualitas ex alienarum rerum occupatione maxime euertit,conſeruari poſſet, neceſſaria fuit iuſtitiæ uirtus,per quam homines a rebus non ſuis abſtinerent,aut certe,ſi inique occupaſſent,eas per eandem uirtutem reſtituerent. Eſt itaque iuſtitia quaſi regula, quæ æqualitatem in rebus conſtituit, atque conſeruat,& inæqualitatem ad æqualitatem reuocat:& hæc ęqualitas in re conſtituta,ius, proprijſſime dicitur. His hunc in modum declaratis, haud difficile erit allatam definitionem exponere,atque intelligere.

Dicitur ergo iuſtitia, uoluntas, id eſt, per Metonymiam

miam habitus uoluntatis, ſumendo potentiæ nomen pro ipſo habitu: neque enim uirtus, & uitium ſunt potentia, ſeu facultas, ut Gregorius Nyſſenus, lib. 1. de libero arbitrio, c. 3. & Ariſtoteles libro ſecundo, & ſexto Ethico, c. 1. ſcribunt. Hac particula, quæ loco generis in hac deſcriptione ponitur, duæ explicantur uirtutis proprietatis, nimirum quod ſit ex ſcientia, & ex electione: cum non poſſit dici proprie uoluntarium, niſi quod ſcienter & libere fit. Ideo Ariſtoteles locis citatis, uirtutem definiens, aiebat, eſſe habitum electiuum. Deſignatur etiã eiuſdem uirtutis ſubiectum, ꝙ eſt volũtas.

Dicitur conſtans, vt explicetur tertia uirtutis conditio: quia habitus firmus non fit niſi ex frequentatis & multiplicatis actibus, &c.

Dicitur, perpetua, vt quarta demonſtretur uirtutis proprietas: iuſtitia enim in quacunque re propoſita æqualitatem conſtituere debet.

Dicitur, ius ſuum, id eſt, id quod ſecundum æqualitatem cuique debetur, & id quod de alterius dominio fuerat detractum. Qua particula demonſtratur obiectũ, ſiue ſubiectum & materia in qua iuſtitia uerſatur.

Denique, dicitur tribuendi, ut explicetur proprius huius virtutis actus, qui eſt tribuere cuique ſuum: & ut manifeſtetur id, in quo omnis uirtutis laus conſiſtit, actio nimirum propria & vſus. Quæ particula ponitur loco differentiæ.

Ex quibus colligeres, hanc orationem eſſe quandam iuſtitiæ deſcriptionem, per eius genus & propriam operationem aſſignatam. Hæc igitur eſt allatæ definitionis ſententiã; Iuſtitia eſt habitus, quo conſtanti & perpetua uoluntate ius ſuum cuique tribuitur. Vel breuius, eſt habitus ſuum cuique tribuens. De qua definitione lege diuum Thomam, 2.2.q.58.art.8.& Ioan. Gerſonem lectione tertia de vita ſpirituali. Atque hactenus de definitione; nunc de diuiſione dicamus.

Iuſtitia, relictis diuiſionibus nihil ad rem noſtram pertinentibus, in tres diuiditur partes, in iuſtitiam lega

lem,

iam, diſtributiuam, & commutatiuam, vt conſtat ex Ariſtot. lib. 5. Ethico. Ad cuius diuiſionis explicationem animaduertendum eſt, in eo potiſſimum hanc virtutem ab alijs diſtingui, quod aliæ ordinant hominem ad ſeipſum, dum modum in proprijs affectibus ponunt: at vero iuſtitia dirigit ac perficit hominem etiam erga alios: vt cum alijs iuſte viuat, ut neminem lædat, & ſi quem læſerit, ei ſatisfaciat, & quod cuique debet perſoluat. Poſſunt autem in humana ſocietate, quæ ſpeciatim iuſtitia continetur, tres obſeruari ordines, quos iuſtitia dirigit atque conſeruat.

Primus ordo eſt ille, quem habent ſinguli homines ad bonum commune, quod, quo maius eſt, eo magis retinendum eſt; idque per legum obſeruationem fit. Ad hunc igitur ordinem conſeruandum opus eſt quadam iuſtitia, per quam homines, qui ſunt reipub. partes, ita diſponuntur, vt nihil contra commune bonum efficiāt, illudque, quantum in ſe eſt, conſeruent: & hæc dicitur iuſtitia legalis, per quam ita homines afficiuntur, ut ab ijs abſtineant, quibus commune bonum tollitur, & ea faciant, quæ idem bonum conſeruant.

Secundus ordo, quem habet tota reſp. ſeu is qui reip. curam gerit, erga ciues & priuatos homines, quos conſeruare, & debitis præmijs, pro meritorum ratione, officijs & honores, bonaq; publica diſtribuendo, afficere debet. Ad quem ordinem perficiendum & retinendū opus fuit alia iuſtitia, quę in Principe & publica perſona reſidet; quam philoſophi morales, diſtributiuam nominarunt. Hinc eſt quod olim, antiqui, ut Anaſarchus ſophiſta ſcripſit, iuſtitiam apud Iouem pingebant; eiuſque filiam, auctore Phornuto, eſſe aſſeuerabant. Huic iuſtitiæ illud uitium eſt contrarium, quod perſonarum acceptio nominatur, reipub. peſtis teterrima.

Tertius ordo, eſt unius priuatæ perſonæ ad aliam eiuſdem ordinis: qui ordo perficitur ac conſeruatur per aliam iuſtitiam, quæ cōmutatiua a Philoſophis qui de moribus ſcribunt, nominatur per quam ita homo afficiā

tur, vt priuatum cuiuſque bonum integrum eſſe uelit.

Tres igitur ſunt iuſtitiæ uniuerſe acceptę, partes: quę vt genere conueniunt, ita ſpecie differunt. Genus, ſiue obiectum in quo conueniunt, eſt, iuſtum, ſeu æqualitas; cum omnis iuſtitia circa iuſtum uerſetur: uerum, cum nō idem iuſtū conſiderent, ſpecie inter ſe diſtinguūtur.

Nam iuſtum quod legalis iuſtitia conſiderat, conſiſtit in ęqualitate & conformitate factorum, in ordinem ad leges, quæ commune bonum ſpectant: quas qui ſeruat, tanquam bona reip. pars, toti conſentit: qui uero tranſgreditur, diſſentit, & turpitudinem quandam toti, quo cum eſt coniunctus, affert. Turpis enim eſt omnis pars uniuerſo ſuo nō conſentiens, can. quæ cōtra, diſt. 8.

Iuſtum autem, quod diſtributiua ſpectat, poſitum eſt in quadam proportione meritorum perſonarum, & boni communis, quod inter illas perſonas pro ratione rerum geſtarum diſtribuendum eſt. Exempli gratia, dux, & miles ſe pręclare in bello geſſerunt, ſed ille multo plura & maiora, quam iſte pro rep. geſſit: ſi his tribuatur pręmium, non ſpectatur æqualitas præmij, ut tantum detur uni, quantum alteri, ſed conſideratur proportio inter res geſtas & pręmium: ita ut ei qui plus laborauit & maioribus officijs remp. affecit, plus detur; minus uero ei, qui minora contulit beneficia: ut ſicut ſe habent perſonæ in rebus geſtis, ita ſe habeat Princeps in reddendo pręmio. Hoc iuſtum Ariſtoteles libro quinto Ethico, capite tertio, vocat, ſecundum proportionem geometricam.

At uero iuſtum in quo verſatur commutatiua, conſiſtit in æqualitate rei ad rem; ut tantum detur, quantum eſt debitum, uel fuit promiſſum: tantum reſtituatur, quantum fuit ablatum: & tanti res ematur & uendatur quanti ualet: & tantum tibi reddam, quantum commodaſti. Hanc æqualitatem Ariſtoteles, eodem libro, capite quarto, ſecundum proportionem arithmeticam appellat. Et quod nos uocamus commutatiuum, quod hęc æqualitas in rerum commutatione ſpectari ſoleat, Grę-

ci diorthoticon, hoc eſt directiuum & emendatiuum vocant. Quando autem hoc ius læſum fuerit, confugiendum eſt ad iudicem, qui æqualitatem reſtituat; qui animatum ius appellari ſolet: aut certe ad uirum iuſtum, hoc eſt, ad hominem probum, uirtutibus ornatum, quē humanarū actionū regulā Ariſtoteles in Ethicis facit.

Ex quibus intelligi licet, cur Græci, quod nos ius dicimus, dicæon, quaſi bipartitum, & in duas partes diuiſum, nominent: & Iudicem, dicaſten, ideſt bipartitorem, vt eſt apud Ariſtotelē lib. 5. Ethico, capite quarto. Et hæc breuiter de nomine, definitione, & partibus iuſtitię dixiſſe ſufficiat: quarum rerum notitia in tota hac tractatione ſæpiſſime nobis uſui eſt futura.

De Dominij atque furti natura. *Quæſtio. II.*

QVONIAM vero tota de reſtitutione tractatio in eo poſita eſſe uidetur, vt qui rei ſuæ dominio priuatus, & a poſſeſſione deiectus eſt, in rem ſuam reſtituatur, dominiumque recuperet, propterea ad ea omnia quæ toto hoc opere ſcripturi ſumus facilius intelligenda, aliquid de dominio, omni remota diſputatione, præmittendum eſſe uidetur.

Suppoſita ergo rerum diuiſione, tanquam utili & neceſſaria ad res ipſas tuendas, ad humanas res ordinatius tractandas, ad iurgia fugienda, concordiamque retinendam, de dominio per rerum diuiſionem introducto, hæc ſummatim dicemus: quid ſit dominium, quotuplex ſit, in quibus tanquam in ſubiecto reperiatur, de obiecto ſeu quibus de rebus habeatur dominium, quibus modis dominia acquirātur, & trāsferātur. His aliqd adijciemus de natura furti, quo turbatur dominium.

Quod igitur ad primum attinet, omiſſis multis, quæ de nomine dominij dici poſſent, de quibus alias copioſe diſputabo, dominiū uarie deſcribi ſolet, ſed nos una uel altera deſcriptione contēti erimus: quarū prima eſt Soti lib. 4. de iuſtitia & iure q. 1. art. 1. & Ledeſmæ in 2.

par. quarti ſent. q. 18. art. 1. dubio primo, quæ ſic habet.

Dominium eſt ius ſiue facultas propria utendi re aliqua, ad propriam utilitatem, ad quemcunque uſum a lege permiſſum. Vt autem hęc deſcriptio intelligatur, animaduerte; in rebus quarum habetur dominium, duo conſiderari poſſe: primum, eſt res ipſa alicui per rerum diuiſionem & proprietatem applicata, per quam proprietatē poteſt de re illa diſponere, eā donando, uēdendo, deſtruendo, ac conſeruando: alterum, eſt vtilitas, quę ex illa percipitur, uel per ſimplicem vſum, uel per fructus, quos ex ea aliquis capit, vt ex agris frumentum, & uinum. Quæ duo inter ſe ſeparari poſſunt, ita vt penes vnum ſit rei proprietas, qui proprietarius nominatur, penes alium fructuum perceptio & is vſusfructuarius dicitur. Et quoniam expedit reip. vt nemo re ſua abutatur, ideo per leges non licet domino quacūque ratione re ſua uti. Rurſus, in re, quę ſub dominio eſſe poteſt, duo ſpectantur; primum eſt proprietas illa, per quam tale ius in rem habetur; ita ut eam nemo tibi auferre iure poſſit, tu uero eam alijs tradere queas: alterum, rei poſſeſſio, cum & animo, & re poſſidetur. Poteſt autem in rem aliquam duplex haberi ius ſeu facultas, vel ad vtilitatem aliorum, quo modo Rex in ſubditos, & Pater in ſeruos & ſuam familiam ius habet: uel ad utilitatem propriam eius, qui facultatem in rem habet. His ita notatis breuiter allatā declaro definitionē.

Dominium igitur dicitur ius ſeu facultas, quæ particula loco generis ponitur, cum multæ ſint facultates, quę dominium non ſunt. Propria, vt diſtinguatur a poſſeſſione & vſu; quia poſſeſſio & vſusfructus, non includunt proprietatem, a proprietate tamen dependent. Vtendi re ad propriam utilitatem, ut diſtinguatur a dominio politico, & paterno, quod ad alienam utilitatem eſt inſtitutum. Ad quemcunque vſum, vt diſtinguatur ab vſufructu, & emphyteuſi, per quam habetur facultas diſponendi de fructibus, non autem de re, quod eſt dominij proprium. A lege permiſſum, vt ſeiungatur a do-

miſſio tutorum,qui nō poſſunt de re,quā ſub tutela habet,pro ſua volūtate,diſponere,cū a lege prohibeātur.

Altera Bartoli,qui l.ſi quis,§.differentia,ff.de acquirenda poſſeſſ.hoc pacto deſcripſit dominium,Dominiū eſt ius de re corporali perfecte diſponendi, niſi lege prohibeatur, ſaluo iure alterius. Mynſingerus paullo aliter,cum dixit,Dominium eſt ius de re corporali perfecte diſponendi,aut uendicandi,niſi lex,uel conuentio obſtat. Ponunt in ſua definitione Iuriſperiti,de re corporali,quia exiſtimant dominium proprie non eſſe de re ſpirituali. Dicunt, perfecte diſponendi, vt diſtinguant ab uſu,& vſufructu, vel ad excludendam poſſeſſionem,quæ eſt ius inſiſtendi. Diſponendi de re, cum adeſt,& uendicandi,cum abeſt. Niſi lex, vt excludantur perſonæ,quibus a lege prohibitum eſt alienare res ſuas,vt ſunt pupilli.Saluo iure &c.vt diſtinguant ab emphyteuſi,quia emphyteuta non poteſt de fructibus diſponere, niſi ſaluo iure proprietarij. Atque hactenus de definitione.

Quod attinet ad diuiſionem, quamuis non me lateat multas eſſe dominij diuiſiones,tamen eas ſolas breuiter attingam,quæ ad rem noſtram proxime faciunt. Dominium proprie ſumptum, aliud eſt diuinum & increatum,aliud creatum:illud eſt in Deo,qui eſt fons & origo totius dominij ; & ideo Rex regum & Dominus dominantium nominatur & per eum omnes Reges regnant,& legumlatores iuſta decernunt. Creatum dominium eſt illud,quod Deus rationali creaturæ,& ſpeciatim homini,cuius pedibus omnia ſubiecit,communicauit. Hoc ſubdiuiditur in naturale , quod eſt commune omnibus hominibus in res omnes,naturæ lege:& in humanum , ſiue ciuile , & politicum , quod humana ratione eſt introductum : quod in duas diſtribuitur partes,in eccleſiaſticum,quo poſſidentur bona diuino cultui dicata : & in profanum , quo homines ſæculares ſua bona poſſident. Hoc iterum duplex , alterum commune,quo plures aliqua bona communiter poſſi-

dent,

dent,ut reſp.& hominum congregatio: aliud priuatum cuiuſcunq; priuati hominis. Humanũ rurſus ſubdiuidi poteſt in perfectum & imperfectum:perfectum illud dicitur,quo quis plene de re aliqua diſponere poteſt:imperfectum, cum non omni ex parte res aliqua poſſidetur. Solet etiam diuidi in directum,& vtile: directum illud appellatur,quod habetur in rem:utile, quod habetur in rei vſum.

In hac materia de reſtitutione,non ſumitur dominiũ ſtricte,ut ſignificat ſolam rei proprietatem,ſed ut complectitur proprietatem,vſum,& vſumfructum. Quoniã non ſolum dicuntur fures ſeu iniqui poſſeſſores,& iniuſti homines,qui a domino rem ſurripiũt,ſed etiam, qui vtilitatem & fructum auferunt,aut impediunt:non ſolũ rei quæ actu poſſidetur,ſed etiam eius ad quam aliquo modo ius habetur.

Ex his colligere licet,quod tertio loco explicandum propoſuimus, in quibuſnam perſonis reperiatur dominium,ſeu quodnam ſit dominij ſubiectum.

Primum igitur,dominium tanquam in fonte reperitur in Deo,& ſanctiſſima Trinitate. Deinde in Chriſto domino,etiam ſecundum naturã humanã conſiderato: quod dominium acquiſiuit,uel ex unione naturæ humanæ cum diuina,vel etiam ex merito. Propterea ei mare & uenti obediebant:cui aliquando Pater dixit, Poſtula a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ,pſalmo ſecũdo. Beatiſſima etiam Virgo priuata quadam ratione eſt omnium rerum domina. Angeli quoque,& tandem homines, de quorum dominio in præſentia priuatim loquimur. Hinc eſt,quod homo dicitur factus ad Dei ſimilitudinem Gen.1.quod rebus omnibus, tanquam dominus, præpoſitus fuerit. In rebus autem ſenſu & ratione carentibus non eſt dominium,cum ſint rationis expertes, in qua ratione fundatur dominij ratio. Quo fit,ut pueri ante rationis uſum,& ſtulti,etiam ſi nunquam uſum rationis ſint habituri, ſint dominij capaces, cum ſint ad

Dei

Dei imaginem facti, & rationem atque liberum arbitrium habeant, quod eſt dominij fundamentum.

De eo quod quarto loco explicandum propoſuimus, hoc eſt de obiecto, ſeu ſuper quibus rebus habeatur dominium, ſtatuo hęc dicta.

Primum dictum, homo habet dominium omnium rerum, quæ in hoc uniuerſo continentur: quod dictum intelligendum eſt de dominio uniuerſe, vt complectitur rerum vſum: & patet, tum ex Geneſi, ca. 1. tum ex pſalmo octauo, vbi Deum omnia homini ſubieciſſe dicitur.

Secundum dictum, homo non eſt dominus uitę: Sapientiæ c. 16. Deus uitæ & mortis dominus uocatur: neque etiam membrorum corporis: eſt tamen cuſtos ſuæ uitę, & corporis, & uſus ipſius: at uero ſuarum operationum verum habet dominium: quia Deus poſuit illum in manu conſilij ſui, Eccleſ. 15.

Tertium dictum, homo habet uerum ſuæ famæ dominium: quæ doctrina pro certiſſima habenda eſt, & alio loco infra a nobis probabitur, cum de famæ reſtitutione inſtituta erit diſputatio.

Quartum dictum, homo habet uerum dominium bonorum ſpiritualium, quæ ab ipſo acquiruntur; vt virtutum, ſcientiarum, & artium: at vero bonorum ſpiritualium, quæ diuinitus dantur, probabile eſt non habere dominium; ſicuti nec rerum ſacrarum, quarum tamen habet vſum.

Quinctum dictum, vnus homo lege naturę poteſt habere aliquod dominium alterius hominis. Doctrina eſt communis philoſophorũ & Theologorum, & ſpeciatim Ariſtotelis, lib. 1. c. 3. & 7. politico, & Diui Thomæ prima par. q. 96. art. 3. & 4. Lege Dried. lib. 1. de libert. chriſtian. quod etiam dominium fuiſſet in ſtatu innocentiæ, ſed perfectiore modo. Eſt enim homo animal politicum, ac proinde vt in cõmunitate viuat, debet eſſe alteri homini iure naturę aliquo pacto ſubiectus. At vero dominium deſpoticũ introductũ eſt iure gentium: quamuis reſpectu Chriſtianorum, etiam ex bello iuſto, nulla

naſcatur ſeruitus, cum ſe redimere poſſint; vt cōmunis eſt Doctorum ſententia. Et hæc de rebus, quę ſub dominium cadunt: nunc modos quibus dominia acquiruntur, aperiamus.

Quod autem attinet ad modos quibus poteſt transferri, aut acquiri dominium, hi fere numerantur. Primus propria voluntate, Inſtit. de rerum diuiſ. §. Per traditionem; vt per donationem, contractum, &c. modo voluntas ſit aliqua ratione manifeſtata: neque enim ſola interiori voluntate transfertur dominium: voluntate in quam libera, non coacta; & ſine errore, qui ad rei ſubſtantiam pertineat. Secundus, reip. ſeu Principis conſtitutione: vel propter aliquam cauſam pertinentem ad commune bonum, vel propter aliquam culpam, & delictum: de quo modo legendi ſunt ſcriptores cap. quæ in eccleſiarum, de conſtitut. & l. fi. C. ſi contra ius. Tertius, iuſta iudicis ſententia, glo. can. fraternitatis 12. q. 2. Quartus, iure gentium, quo modo in iuſto bello quę capiuntur fiunt eius, qui iuſtum bellum gerit.

Circa ſecundum modum nota, non ſemper quod quis legum auctoritate aliquid retinet, tutus eſt in conſcientia. Nam leges humanæ quę de rebus aliquid diſponunt, ſunt in duplici differentia: alię ſolum concedunt, aut negant actionem ſeu repetitionem: aliæ vero, aut negant, aut concedunt ipſum dominium, vt patet in præſcriptione: & quod harum legum vigore poſſidetur, iuſte & tuta conſcientia retinetur: non autem id, quod per illas priores habetur. Huc pertinet Auguſtini doctrina, epiſt. 54. quæ eſt ad Macedonium, quæ habetur can. fi. 27. q. 4. Atque hęc de dominio breuiter ad notaſſe volui, quę nobis in hoc tractatu ſæpe vſui futura ſunt: & ideo ea tanquam fundamenta pręmittenda duximus.

Quod attinet ad furtum, quo ſpeciatim violatur dominium, ac reſtituendi neceſſitas inducitur, cuius notitia eſt omnino in hac materia neceſſaria, breuiter, quid, & quotuplex, & quale peccatum ſit, docebimus.

De primo, relicta Paulli Iuriſconſulti definitione,

quę habetur §.furtum l.1.ff.de furtis, Theologi hunc in modum furtum definiunt. Furtum eſt acceptio occulta rei alienę. Dicitur acceptio rei alienæ, vt demonſtretur reponi in genere peccatorum, quæ ſunt contra iuſtitiam: & non quorumcunque, ſed eorum, quibus res aliqua occupatur, quæ ſit extra hominem, quę tamen ad ipſum aliquo modo pertineat. Dicitur occulta, vt demonſtretur eſſe ſine violentia, ob quam cauſſam differt a rapina, & a fraude: quo fit ut ſit contra voluntatem domini. Quare clarius poſſes hunc in modum definire.

Furtum eſt ablatio iniuſta rei alienę inuito domino. Dicitur ablatio, qua voce ſignificatur etiam retentio, & damni illatio. Dicitur, rei alienę, quia non ſatis eſt ad furti conſtitutionem auferre aliquid ab alio, ſed opus eſt, vt id ſit alterius. Dicitur, iniuſta, quia iudex aufert aliquid a reo per ſententiam, ſed quia iuſte facit, non eſt furtum: ſimiliter, quando aufertur per iocum, & in voluntatem eius a quo aufertur, & in extrema neceſſitate, & quando aufertur ſuum ab iniuſto poſſeſſore, eo inuito, non eſt furtum; quia non intercedit iniuſtitia.

De ſecundo, furtum vniuerſe ſumptum, duplex eſt: alterum quod dicitur furtum ſpeciale, cum aufertur alienum occulte, ſine violentia: alterum quod dicitur rapina, cum res aliena inuito & ſciente domino per vim vſurpatur. Rurſus, furtum duplex eſt, alterum verum, vt eſt illud, quod deſcripſimus: alterum ſimilitudinarium, quod non habet veram rationem furti; vt cum quis per inſidias rem ſuam ab alio poſſeſſam, omiſſo ordinis iure, recuperat; quod a legibus puniri ſolet. Rurſus furtum pro varietate rei furtiuæ, in quattuor ſecatur ſpecies, quæ ſunt iſtę; Sacrilegium, cum ſumitur res ſacra de loco ſacro: vel ſacra de non ſacro; vel non ſacra de ſacro. Peculatus, cum quis reip. bona vſurpat. Abigeatus, cum grege diſperſo, aliquis alienum animal ſurripit. Plagiatus, cum quis hominem furatur. Denique furtum diuiditur in nocturnum, & diurnum: quæ duo furti genera in eo differunt, quod fur nocturnus im-

pune

pune occidi poteſt,diurnus non item.

De tertio,furtum ex genere ſuo eſt peccatum mortale,cum grauis eſt materia; quando leuis eſt ueniale. Grauitas ſeu magnitudo materię dupliciter ſpectari poteſt: primo,in ſe,& tũc illa dicitur grauis materia,quę non modo a paupere, ſed etiam a diuite non paruifieret: in ſpecie autem non poteſt dari certa regula,ſed id iudicio prudentis uiri relinquendum eſt, cum res ex circũſtantijs perſonarum,locorum, temporumque pẽdeat. Sunt qui dicant pro magna quantitate haberi decimam ſcutati partem. Secundo modo, ratione alicuius perſonæ, & tunc minor quantitas ratione indigentis,putabitur magna;& quod alias fuiſſet peccatum ueniale,fiet mortale.

Et licet paruam quantitatem furari ſit peccatum ueniale;tamẽ ex his capitibus poteſt fieri mortale. Primo ex intentione, cum fur multum ſurripere intendebat, Secundo,cum inde ſequitur peccatũ mortale; ut ſi quis ſurriperet rem leuem ab eo, quem ſcit blaſphęmaturũ ob rem leuem ſibi ſublatam. Tertio,cum inde aliquod grauius damnum oriretur: ut ſi quis ſurriperet acum, ita ut per duos dies artifex nihil lucrari poſſet. Poſtremo, quando parua quantitas ſępius repetitur, & adeſt animus hac ratione cumulandi, ſecus,ſi hoc non fieret animo: quia tunc ſemper eſſet ueniale. Quod autem attinet ad eorum reſtitutionem,quę furto accepta ſunt, ſuo loco latiſſime diſputabitur. Et hęc de dominio & furto pręnotaſſe ſufficiat: nunc ad alia pergamus.

De reſtitutionis & ſatisfactionis natura; ſeu,an reſtitutio ſit ſatisfactio. Quæſtio III.

NVNC propius ad ſuſceptam materiam accedentes; ũt id de quo futura eſt diſputatio melius intelligatur, Reſtitutionis naturam explicabimus. Et quia magnam affinitatem cum ſatisfactione habet,ideo hanc pręſentem diſputationem

tionem diſcutiẽdam propoſuimus: in cuius explicatione,& ſatisfactionis,& reſtitutionis naturam explanabimus. Et quoniam in hac difficultate ſunt uariæ ſcriptorum ſententię,quę ſua habent fundamenta, propterea contrariæ opinionis argumenta,ut rei difficultas appareat,in mediũ afferam. Qui igitur reſtitutionẽ & ſatisfactionẽ inter ſe differre arbitratur, his nitũtur rationib.

Primo,quæ habent diſtincta obiecta, ſunt diſtincta; actus enim ex Ariſtotele lib.2.de anima,ex obiectis diſtinguuntur: atqui ſatisfactio & reſtitutio ſunt actus circa diuerſa obiecta;quia illa fit Deo,hęc homini:igitur.

Secundo, ea quorum effectus ſunt diuerſi, ſunt inter ſe diuerſa: ſed per ſatisfactionem remittitur illata iniuria,non autem per reſtitutionem;vt ſi quis reddat proximo quę ab eo abſtulit,ſed tamen malo animo, is reſtituit quidem quia reſarcit ęqualitatem,ſed non ſatiſfacit,cum opus iniquo animo factum non placeat Deo, cui proprie ſatisfacere dicimur:igitur.

Tertio,ſatisfactio fit poſt peccati perpetrati pœnitentiam; eſtque pœnitentię pars: at reſtitutio eſt ante pęnitentiam;quia non remittitur peccatum per regulam iuris libro 6.niſi reſtituatur ablatum: igitur.

Quarto,ſatisfactio eſt opus uoluntarium, alias non debitum ex pręcepto: at reſtitutio ex lege naturæ eſt debita; non ſunt igitur idem: quo fit ut nemo per opera alias debita ſatisfacere queat.

Quinto,animę in purgatorio ſatisfaciunt, & non reſtituunt: non ſunt igitur idem ſatisfactio & reſtitutio; cum ea quę ſeparari poſſunt,per regulam dialecticam, ſint inter ſe omnino diuerſa.In hac diſputatione,de eo de quo potiſſime dubitatur,ſunt duę ſcriptorũ ſentẽtię.

Prima,cuius meminit Alexand.Alenſis,quarta parte quæſt.84.memb.3.art.3.& q.86. & Albertus,4. ſent. diſtinct.15.artic.45.qui ait eſſe antiquorum opinionem, quæ aſſirmat reſtitutionem eſſe a ſatisfactione diſtinctam: quod reſtitutio ſit quaſi pręambulum & fundamentum ſatisfactionis.In hac ſententia fuit Altiſiodoren.li-

ren.libro quarto ſummę,in materia de reſtit. quęſt.3. c. 6.Gulielmus Pariſien.in materia de ſacram.pęnitentię, capite de ſatisfactione· Albertus,diuus Thomas,4.ſententent.diſtinct.15.q.1.artic 1.Scotus,Durandus, Paludanus,in ead.diſtin.quarti ſent.& Sotus lib.4. de Iuſtitia & iure quęſt.ſexta,artic.1. Qui omnes, & ſi in ſententia conueniant,differunt tamen in aſſignanda ratione. Nam Altiſiodorenſis utitur prima ratione, diuus Thomas ſecũda, Scotus tertia,Durandus &Paludan.quarta.

Secunda ſententia,quę procedit cum diſtinctione, ſatisfactio dupliciter ſumitur, vno modo pro pœna impoſita a ſacerdote in confeſſione: altero modo pro quocunque bono opere,quod homo efficere tenetur,ut pro iniuria Deo illata ſatisfaciat, etiamſi a ſacerdote non imponatur. Si priore modo ſumatur, reſtitutio, non eſt idem,quod ſatisfactio: quia, ut Alexander inquit, raptor reſtituere tenetur, etiamſi ſacerdos id non pręcipiat:at vero ſi poſteriore ſumatur modo,nõ differunt, cum idem opus,quo reſtituimus,ſi in gratia fiat, apud Deum ſatisfacere etiam poſſit. Ita Alexander loco citato,diuus Bonauentura,diſt.15.par.2.q.4.Franc. Mayro,diſt.16.quęſt.1.& Marſilius in quartum ſenten.q.11. art.3.qui addit,reſtitutionem poſſe a ſacerdote imponi pro ſatisfactione,& ita fiet pars ſacramenti pœnitentię: quod Durandus & Paludanus ſpeciatim negant.

At uero Richardus,diſt.15.art. 5. q. 1. aliam adhibet diſtinctionem, qua utranque opinionem defendi poſſe putat. Nam,ſi Dei iuſtitia conſideretur ſecundum bonitatem & decentiam eius, reſtitutio poteſt eſſe ſatisfactio, & aliquam pœnę debitę partem remittere: ſi autem,ut eſt voluntas retribuendi ſecundum merita, reſtitutio non eſt ſatisfactio:& ita, ſi Deus reſtituenti nihil pœnę remittat, non eſt iniuſtus. Quid in hac difficultate ſit tenendum,nos quibusdam poſitis fundamentis,nonnullis concluſionibus aperiemus.

Primum fundamentum,ſatisfactio, ſeu ſatisfacere, ſi eius etymologiam ſpectes, nihil aliud deſignat, quam,

quod

quod ſatis eſt, facere, vt ſatisfactio idem ualeat, ac ſi diceres ſufficiens factio: & ſatisfacere, idem, quod, quantum a nobis exigitur facere. Vnde, aliquis dicitur appetitui ſuo ſatisfacere, quia tantum facit, quantum appetitus petit.

Hęc vox quattuor modis vſurpari poteſt: primum vniuerſe pro quacunque ſatisfactione bona, uel mala, ſeu honeſta, vel turpi: ita vt complectatur actus, tum virtutis tum vitij: qua ratione homines ſuis cupiditatibus ſatisfacere dicuntur.

Deinde, ſatisfacere ſumitur pro eo, quod eſt tantum facere, quantum a nobis iuſte exigitur, ita vt ſolum includat actus iuſtitię, ſiue commutatiuæ ſiue diſtributiuę, ſiue legalis. Quo fit, vt harum virtutum actus non diſtinguantur a ſatisfactione, hoc modo ſumpta, niſi penes rationem. Exempli gratia, actus iuſtitiæ commutatiuę non diſtinguitur re a ſatisfactione: quia idem actus dicitur reſtitutio reſpectu furis, prout quod ablatum erat reddit, ſatisfactio vero, prout eodem actu efficit id, quod ab ipſo exigitur. Similiter in iuſtitia diſtributiua, idem actus dicitur diſtributio; vt, quod eſt commune in inferiores & benemeritos diuiditur; & ſatisfactio, prout is qui diſtribuit, id efficit, quod ab ipſo requiri poteſt. In legali etiam idem actus dicitur obedientia, vt per eum ſeruatur lex; ſatisfactio, vt per eundem actum fit ſuo officio ſatis.

Præterea, ſatisfacere ſumitur preſſius, vt ſolum refertur ad iniuriam Deo, vel homini illatam: ita vt ſatisfactio ſolum ibi eſſe dicatur, vbi eſt iniurię compenſatio.

Poſtremo, adhuc preſſius ſumitur pro ea tantum ſatisfactione, qua pro offenſa facta Deo ſatisfacimus. Vnde, vt aiebat Anſelmus, ſatisfacere, eſt debitum honorem Deo rependere. In hac diſputatione ſatisfactio ſumitur duobus poſterioribus modis: quam hunc in modum definires.

Satisfactio eſt actus voluntarius, quo quantum pro iniuria illata a nobis iuſte exigitur præſtamus. Dicitur,

actus voluntarius; quia ſi vi extorqueatur, non eſt actus virtutis, & potius ſatiſpaſſio, quã ſatisfactio diceretur: quare, qui inuiti pro commiſſo crimine patiuntur, non dicuntur proprie ſatisfacere. Dicitur, pro iniuria, vt excludatur reſtitutio, quæ proprie fit de re aliena ablata, aut alio modo accepta. Vnde hanc aſſignant aliqui differentiam inter reſtitutionem & ſatisfactionem; quod illa fiat ad tollendam inęqualitatem inductam in rem exteriorem; hæc verò ad ſarciendam inæqualitatem factam in re interiore, ideſt in honore, per iniuriam oblato. Dicitur, quo præſtamus, &cet. quia in ſatisfactione debet intercedere opus aliquod, quo compenſetur iniuria.

1 Eſt autem ſatisfactio, vt paullo ante dicebã, duplex; altera, quæ fit Deo, altera quæ homini: quæ in eo potiſſime differunt, quod illa, quæ fit Deo neceſſario requirit uoluntatis mutationem, ita ut peruerſa uoluntas, qua committitur peccatum, quo Deus iniuria afficitur, mutetur in bonam: vt enim ſolo actu interiori Deo infertur iniuria, ita etiam ſatisfactio, qua talis iniuria remouenda eſt, interior eſſe debet: in quo actu præcipue conſiſtit pactum reconciliationis inter Deum & hominem. Ideo pſalmo quinquageſimo aiebat Propheta, ſacrificium Deo cor contritum & humiliatum. At vero ea ſatisfactio quę fit homini, poteſt eſſe ſine uoluntate bene affecta, & in melius mutata, modo adſit externa reconciliatio, quam homines reſpiciunt; cum cor, quemadmodum Deus, intueri nequeant. Quare, manente odio interno, adhuc inter homines, reconciliatio per ſatisfactionem aliquam, qua illata remoueatur iniuria, fieri poteſt: de qua re late libro de Pacificatione ſcripſimus.

Ex quibus colligere licet, eam ſatisfactionem, quæ Deo fit, duo requirere, nimirum verum cultum, reuerẽtiamque per quam ei ablatus reſtituatur honor, & uerã voluntatis mutationem, quam Græci mætaneam, nos pœnitentiam uocamus; quę non ſolum nouę uitæ propoſitum,

poſitum,ſed etiam,ut cōcilium Tridentinum decernit, perpetrati peccati deteſtationem includit. Vt uere eā Auſonius epigrammate de occaſione,& pęnitentia, his uerbis deſcripſerit.

Sum Dea, quæ facti, non factique exigo pœnas,
Nempe vt pœniteat, ſic matanea vocor.

Atque ex his quę diximus,ni fallimur, quę ſit ſatisfactionis natura, de qua latius ſcribendi non eſt hic locus,haud obſcure cognoſcitur.

Secundum fundamentum,in quo explicanda eſt, reſtitutionis natura. Reſtituo unde dicta eſt reſtitutio, idem ſignificat,quod rurſus,ſeu iterum ſtatuo, & in priſtinum ſtatum,quod immutatum erat, reuoco: & reſtitutio,quaſi iterata ſtatutio. Vnde reſtituere, nihil aliud eſt,quam in poſſeſſionem,& priſtinum dominium,ſtatumque & conditionem iterum aliquem, aliquidve ſtatuere. Et,ut Caius l.plus,ff.de uerb ſignific.ait,plus eſt in reſtitutione,quā in exhibitione: Exhibere enim eſt tradere: reſtituere uero,etiam in poſſeſſionem mittere.

Poteſt autem reſtitutio duobus modis ſumi, primo generatim pro quacunque reſtitutione cuiuſcunq; rei, quocunque modo acceptę, uel ablatę ab alio, ſiue per iuſtam, ſiue per iniuſtam acceptionem; ſiue idem numero,ſiue ſpetie,aut genere,& ualore,quo modo damnum illatum in fama & uita reſarciri ſolet, reſtituatur. Altero modo ſtrictius,pro reſtitutione,qua idem numero,uel ſpecie redditur. At uero apud Iuriſperitos ſumitur pro reſtitutione in ius ſuum,& in poſſeſſionē, a qua aliquis fuit depulſus: vnde apud illos, reſtitutio eſt in priorem ſtatum repoſitio,l.reſtituere. ff.de uerb.ſignifi. quod ſi ſtatus totaliter integretur, dicitur reſtitutio in integrum: ſi uero prior ſtatus non omnino inſtauretur, ſed uel fructus,uel intereſſe, nominatur, uel redditio, uel ſatisfactio. De qua reſtitutione integri fiunt a legiſtis tractatus.Hoc loco in prima ſignificatione ſumitur; quā hūc in modū,4.ſent.diſt.15.art.42.deſcripſit Alber.

Reſtitutio eſt rei ablatæ redditio, ſeu cōpenſatio. Quę deſcriptio oēm cōtinet reſtitutionē, ſiue idē re ſiue valore reſtituatur: ac proinde dicitur redditio, ſeu cō-penſatio: per illam idem reſtituitur, per hanc æquiualens redditur. At uero Nauarrus in ſuo Enchiridio ca. 17. nūme. 6. hoc modo, Eſt actus iuſtitiæ ſpecialis commutatiuæ, quo redditur alteri, quod ſuum eſt, uel, quod ei debetur lege verę iuſtitiæ, formaliter, uel virtualiter, de bonis animi, corporis, honoris, uel pecuniæ. Cuius nimis longæ definitionis explicationem, ab ipſo repoſce. Tu breuius, ſic deſcriberes, Reſtitutio eſt actus iuſtitiæ, quo cuique redditur, quod ab eo ablatum, uel acceptum eſt. Dicitur actus, ut eius deſignetur genus: dicitur iuſtitiæ, vt indicetur habitus, cuius eſt actus, nimirum iuſtitiæ, qua ita afficimur, ut aliena rapere, & iniuſte retinere nolimus: dicitur, quo cuique redditur, &c. quia hic actus facit æqualitatem in re, dum quod acceptum eſt, ei a quo acceptum fuit uel alijs, ad quos pertinet, redditur: dicitur, quod ablatum, vt deſignetur iniuſta acceptio, quocūque modo facta, inferendo damnum in rem uel in perſonam, & in honorē: dicitur, uel acceptum, vt exprimatur reſtitutio, quæ fit ob rem iuſte acceptam; vt per mutuum, vel depoſitum, &c. Vnde in acceptione alienæ rei duo ſpectari poſſunt; res, quæ accipitur, & actus accipiendi, qui poteſt eſſe bonus, uel malus, ſiue iuſtus & iniuſtus, vt ſi res aliqua furto, & cō-modato accipiatur.

Ex quibus colligere licet, quattuor eſſe modos quibus res aliqua accipi poteſt. Primus cum res aliena iuſte accipitur, ut mutuo, & depoſito: ſecundus, cum iniuſte, vt furto, & fraude: tertius, cum acceptio & mala, ſed non iniuſta; ut ſi quis occulte præter iuſtitiæ ordinem, ab alio auferret, quod ſuum erat: quartus, quando acceptio, eſt bona & iuſta; ut ſi quis rem ſuam ab alio per ſeculte repeteret, quā alia ratione recuperare non poſset.

His hūc in modum explicatis, facile intelligi poteſt, quid in hac diſputatione quæratur, Ponamus ergo Pe-trum

trum reſtituere Ioanni pecunias furto acceptas, quæritur an iſta reſtitutio poſſit eſſe, uel ſit ſatisfactio, ita ut Petrus reſtituendo Ioanni ſatisfaciat etiam Deo pro pœna cōmiſſi peccati: quæ difficultas intelligi poteſt, etiā reſpectu hominis; & de eo, qui ſit in gratia conſtitutus, & de peccatore. Quid autem ſentiendum ſit, nunc quibuſdam concluſionibus explanabo.

Prima concluſio, ſi ſatisfactio ſumatur pro officij, executione, omnis reſtitutio eſt ſatisfactio, ita ut ſint idem re, quamuis diſtinguantur ratione. Hæc concluſio patet ex ijs, quæ in primo fundamento diximus. Sumimus enim hoc loco ſatisfactionem, in ſecunda ſignificatione; & aſſerimus in quocunque reſtitutionis actu inueniri ſatisfactionem, hoc eſt, ſui muneris executionem. Quare, cum quis reſtituit cuipiam honorem, ſimul etiā ſatisfacit; quia quantum debet facit.

Secunda concluſio, Reſtitutio proprie, & particulariter ſumpta, reſpectu hominis, non eſt ſatisfactio. Declaro, cum Petrus reſtituit pecuniam Ioanni pro damno illato, in quo interceſſit iniuria, eſt quidem reſtitutio ſecundo modo ſupra explicato, ſumpta; ſed non eſt ſatisfactio, ſi ſatisfactio tertio modo ſumatur: ac ſi diceres, qui homini pro ſolo damno compenſat, ei non ſatisfacit ꝓ iniuria illata, nec honorē famamve reſarcit.

Primum, quia reſarcito damno illato, adhuc reſtat ſatisfactio pro honoris diminutione: quare ſi reſtitutio & ſatisfactio hoc pacto conſiderentur, non erunt idem.

Deinde, quoniam hi duo actus, ſub hac ratione conſiderati, habent obiecta omnino diuerſa, nimirum iniuriam illatam, & damnum, ſiue æqualitatem in bonis externis: at qui honorem reſacit, non ideo damnum compenſat.

Tertia concluſio, Reſtitutio eo modo ſumpta, ut ſecūda concluſione diximus, reſpectu Dei, eſt uera ſatiſfactio. Hanc concluſionem defendimus cum poſteriore ſententia, quam ſic declaro: cum Petrus, in caſu propoſito, Ioanni rem ablatam reſtituit, licet pro iniuria il-

BIBLIOTECA ... ROMA ...

læſa ei non ſatisfaciat,ſatisfacit tamen Deo,quem iniuria affecerat,lædendo proximũ;modo tamen ſit in gratia conſtitutus: quæ concluſio his munitur rationibus.

Primo omne opus iuſtũ factum ab eo, qui eſt gratus Deo,eſt meritorium & ſatisfactorium,maxime ſi ſit difficile & arduum, &, vt ſcriptores loquuntur pęnale : at huiuſmodi eſt iſta reſtitutio,quod negari nulla ratione poteſt,erit igitur ſatisfactoria.

Secundo,illud opus eſt ſatisfactorium,quo reſtituitur honor Deo:atqui huiuſmodi eſt iſta reſtitutio reſpectu Dei,cum ſit actus uirtutis,& obſeruatio præcepti diuini,ob timorem & reuerentiam Dei,ſatisfactoria igitur.

Tertio ex diuo Bonauentura, fingamus duos raptores, quorum alter habeat vnde reſtituat,alter uero minime : & accedant ad confeſſionis ſacramentum,habẽti confeſſarius minorem pœnitentiam imponet, non habenti uero maiorem:igitur reſtitutio,in illo erit aliqua ſatisfactio. Confirmatur, quoniam ut ait Auguſtinus, can. Satisfactio de pęnit.diſt.3. Satisfactio, eſt peccatorum cauſſas excindere,quod ſane efficit, qui reſtituit.

Quarta concluſio, Reſtitutio facta in peccato mortali non eſt ſatisfactio reſpectu Dei.Hæc concluſio, quę alibi latius eſt demonſtranda, unica nunc confirmatur ratione : quoniam omnis noſtra ſatisfactio, ut conciliũ Tridentinum decernit, innititur ſatisfactioni Chriſti, quam nemo participat,niſi qui ei eſt unitus per gratiã. Vere etiam dixit Paul.1. Cor.13. nihil ei prodeſſe, qui caritatem non habet.

Quinta cõcluſio, Reſtitutio poteſt imponi a confeſſario in pœnã peccati,& erit vera ſatisfactio.Hoc affirmamus cum Marſilio,& Nauarro, can ſi quis de pœit. diſtin.5.& nonnullis alijs,contra Durandum, & Paludanum : quam breuiter in præſentia duplici ratione demonſtro.

Primo, ex communi ritu Confeſſariorum, qui poſt abſolutionis formam, ſolent addere hæc verba, Quidquid boni feceris,aut mali ſuſtinueris,ſit tibi in remiſ-

ſionem

ſionem peccatorum:at in hac bonorum operum vniuerſitate continentur etiam bona alias debita,quæ per hæc verba ad ſatisfaciendum applicantur:ergo etiam reſtitutio,alioqui debita, poteſt ad ſatisfaciendum imponi.

Secundo, ad opus quod alias eſt in præcepto, poteſt aliud præceptum, adiungi, vt ſi quis voueat ſe caſtitatem ſeruaturum,& eleemoſynam in neceſſitatem daturum:vbi,ſi quis tranſgrediatur,duplex committit peccatum: ergo pari ratione ſuper reſtitutione,quæ alias erat in præcepto diuino & naturali, poteſt imponi ſatisfactionis præceptum.

Sexta concluſio, Reſtitutio impoſita a confeſſario in pœnitentiam,eſt pars ſacramenti pœnitentiæ. Patet ex proxima concluſione; quia eſt pars ſatisfactionis, quæ eſt vna ex huius ſacramenti partibus. Et quoniam per has concluſiones propoſitæ difficultati ſatis factum eſſe puto,reſtat,vt argumenta contraria diſſoluantur.

Ad primum,ſi loquamur de reſtitutione particulariter, vt ſupra explicuimus,reſtitutio & ſatisfactio,reſpectu Dei, idem ſunt re, differunt tamen ratione: nam ut redditur quod ablatum eſt,dicitur reſtitutio,vt vero eſt virtutis actus,vocatur ſatisfactio.

Ad ſecundum, concludit hoc argumentum reſpectu hominis,non autem ratione Dei:quare, licet reſtituendo homini ego non ſatisfaciam, ſatisfacio tamen Deo, vt explicuimus.

Ad tertium, non eſt neceſſe, vt reſtitutio præcedat re confeſſionem,ſed ſatis eſt ſi præcedat in voto,quo etiam modo ſatisfactio præcedere debet:at uero actu,vtraque confeſſionem ſubſequi debet.

Ad quartum,huius argumenti ſolutio patet ex probatione quinctæ concluſionis,ubi diximus,opera alias debita poſſe loco ſatisfactionis imponi.

Ad quinctum,primum,caſus iſte quem argumentum fingit,non eſt ad rem:non enim hoc loco de quacunque reſtitutione fit ſermo,ſed de ea,qua reſtituitur res accepta,ut pecunia, & de ea quæ fit homini. Deinde dici-

mus, animas eorum qui ſunt in purgatorio, non ſolum ſatisfacere, ſed etiam reſtituere: ſiquidem dum pęnas illas ex iuſtitia libenter perpetiuntur, Deo honorem reſtituunt, quem peccando abſtulerant, dum eius iuſtitiam in ſe demonſtrant.

Atque ex his, quæ explicata, & probata ſunt, colligere licet, non eſſe ueras eas differentias, quas Sotus inter reſtitutionem & ſatisfactionem ponit.

Non eſt uera illa prima, qua dicit, reſtitutionem eſſe de re, ſatisfactionem de culpa: quia hæc differentia reſpectu Dei nulla eſt, licet ſit uera reſpectu hominis, ratione cuius reſtitutio, uniuerſe ſumpta, ſatisfactio dici poteſt. Satis itaq; Deo facimus pro culpa, dum rem ablatam reſtituimus, ob rationem ſuperius poſitam.

Non ſecunda ſumpta ex parte perſonæ, quod erga Deum ſit ſatisfactio, non autem reſtitutio: quia reſtitutio generatim ſumptą, poteſt etiam eſſe circa Deum, dum ei ablatum reddimus honorem: quem ipſe a nobis tanquam pater & Dominus iure repetit.

Non tertia, quod reſtitutio præcedat confeſſionem, & non remittat pęnam, quam ſatisfactio delet: quoniam, ut eſt dictum, utraque uoto præcedit, & re ſubſequitur, ac pęnam delet.

Non quarta, quod ſatisfactio non ſit ſine amicitia, ut eſſe poteſt reſtitutio: quia hoc diſcrimen non eſt ad rem; cum difficultas ſit de reſtitutione reſpectu Dei: at iſta differentią procedit reſpectu hominis.

Neque quincta, quod una ſit pars ſacramenti, & non alia, ut eſt iam concluſum, & probatum.

Quo fit, ut neque ſexta, quod una imponatur uirtute clauium, nimirum ſatisfactio, & non altera, quæ eſt iure naturæ debita, cum utraque a ſacerdote imponi poſſit.

Denique, nec ſeptima, quod una ſit in purgatorio, & non alia, ob ea quę diximus in reſponſione ad ultimum. Atque hic ſit huic quæſtioni finis.

An

An reſtitutio ſit effectus iuſtitiæ commutatiuæ. Quæſtio. IIII.

CVM ex ijs, quæ proxima diſputatione diximus, certum ſit reſtitutionem eſſe actum quendam iuſtitiæ, quo inæqualitas ad æqualitatem reuocatur: nunc, quoniam plures ſunt iuſtitiæ partes, ut prima diſputatione docuimus, uidendum eſt, cuius partis, ſiue ſpeciei ſit actus. Et quod non ſit actus commutatiuæ his probatur rationibus.

Primo, reſtitutio per nos, idem eſt quod ſatisfactio: quæ non pertinet ad commutatiuam, nec etiam ad diſtributiuam, cum ſit actus uirtutis pænitentiæ; igitur.

Secundo, iuſtitia commutatiua, ut Ariſtoteles libr. 5. eth. docet, eſt circa res externas: at uero reſtitutio eſt etiam in alijs rebus, ut in honore, & fama; igitur non proficiſcitur a commutatiua.

Tertio, quando aliquis reddit gratiam pro acceptis beneficijs, reſtituit: at talis reſtitutio non modo non pertinet ad commutatiuam, ſed neq; ad iuſtitiam: ad aliud igitur uirtutis genus, ut Ariſtoteles docet, reuocatur.

Quarto, uidetur eſſe actum utriuſque iuſtitiæ. ſ. commutatiuę, & diſtributiuæ: quoniam, cum inducta eſt inęqualitas, ſiue commutando, ſiue diſtribuendo, ſemper facienda eſt reſtitutio: pertinebit igitur ad utranque uirtutem. Princeps enim, ſeu bonorum publicorum diſtributor, ni tantum daret, quantum eſt obligatus, reſtituere deberet.

In hac diſputatione, quod attinet ad id, quod examinandum propoſuimus, nulla eſt diſcordia inter Doctores, Verum quod pertinet ad ſatisfactionem, diuus Thomas exiſtimat reuocandam eſſe ad iuſtitiam commutatiuam, & eſſe eius effectum, ac proinde cum reſtitutione conuenire. At uero Scotus exiſtimauit ſatisfactionē eſſe actum iuſtitiæ uindicatiuæ. Quæ ſint utriuſque opinionis fundamenta, non eſt huius loci exponere;

quid

quid autem hac de re ſentiendum ſit, in concluſionibus aperiemus: ad quarũ explicationẽ hęc fundamẽta pono.

Primum fundamentum, hęc diſputatio in eum potiſſimum finem propoſita eſt, ut reſtitutionis inquiramus ac conſtituamus genus, cui ſi addantur differentiæ, eius innoteſcat natura. Poteſt autem reſtitutionis genus duobus modis ſpectari: primo inueſtigando in qua categoria ſeu natura reponenda ſit: altero, in quo genere moris, hoc eſt ad quod uirtutis genus reuocanda ſit: & ſi eius genus plures habet ſpecies, ad quam pertineat. Cum autem perſpicuum ſit reuocandam eſſe ad iuſtitiam, quæ plures partes habet, reſtat ut uideatur, ad quam ſpeciem pertineat. Patet ergo quorſum hæc dubitatio ſpectet: ad quam explicandam ſecundum ſtatuo fundamentum.

Secundum fundamentum, uindicatio qua commiſſæ punitur culpa, duobus modis conſiderari poteſt: primũ, ut exercetur a Iudice, cuius eſt, a reis debitas pęnas repoſcere, & hac ratione conſiderata, eſt actus iuſtitiæ uindicatiuæ, quo in alio eius punitur culpa, pro commiſſis erroribus: nam pro ratione delicti, debet eſſe plagarum modus. Deinde, ut exercetur ab eo qui peccatum perpetrauit: cum iuſtitiam Dei, uel iudicis pręueniens, a ſeipſo, de ſuis erratis, quaſi ſuiipſius iudex pęnam ſumit, iuxta illud, primæ ad Cor. c. 11. Quod ſi noſmetipſos diiudicaremus, non utique diiudicaremur. Sua enim miſericordia Deus nos noſtri quodammodo iudices facit, ut Gregorius in 3. par. Paſtoral. ait. Quod ſi hoc pacto pęnitentiæ uindicatio ſpectetur, non erit reuocanda ad iuſtitiam, quæ, ut ſupra diximus, & Ariſtoteles docet, eſt uirtus non ad ſe, id eſt non ratione ſui, ſed ad alterum. Quo fit, ut is quem pęnitet, & ex ſe pęnam de ſe ſumit, non ſit proprie Chriſti miniſter, ſicuti Iudex reipub. cum ille Deum præueniendo ſeipſum puniat, quod non facit iuſtitia uindicatiua, quæ alienam culpam in alio punit, & hoc eſt eius proprium ſubiectum, in quo uerſatur. Vnde colligeres, ſatisfactionem

non

non ad uirtutem iuſtitiæ, ſed ad pœnitentiam, quæ eſt uirtus ab alijs diſtincta, ut alibi docebitur, reuocandam eſſe. Cæterum, ſi ſatisfactio conſideretur ut a Sacerdote, tanquam a Iudice Chriſti uicem gerente imponitur, quo modo rationem quandam inuoluntarij habet, reuocari poteſt ad iuſtitiam uindicatiuam, quæ eſt in Sacerdote, ut Iudicis perſonam gerit.

Tertium fundamentum, unum & eundem actum humanum, diuerſo tamen modo conſideratum ad uarias uirtutes referre licet: ut eſt productus, ſiue elicitus, & ut ſcholæ loquũtur, eliciti ue, reuocatur ad eum habitum, ſiue potentiam a qua tanquam a cauſſa proxima proficiſcitur: ut uero eſt imperatus, ſiue imperatiue, ad diuerſas uirtutes pertinere poteſt, prout ad diuerſos ordinatur fines. Exempli gratia, ſi actus reſtitutionis in hunc finem exerceatur ut ſatisfiat Deo, reuocabitur ad uirtutem pœnitentiæ: ſi, ut diuina amicitia & gratia reconcilientur, ad caritatem: ſi ut inſtauretur æqualitas, ad iuſtitiam: atque idem de alijs actibus dicas. Ex hac itaque doctrina intelligi licet, quo pacto una & eadem actio ad diuerſas poſſit reuocari uirtutes, & reuocari ſoleat, ſi diuerſi conſiderentur fines, quorum gratia fieri poteſt.

Quartum fundamentum, quod eſt pro hac materia de reſtitutione diligenter animaduertendum, non ex eo quépiam obligari ad reſtitutionem, quod caritatis, & miſericordiæ præceptum, tranſgrediatur, etiamſi alteri nocumento ſit: ut ſi quis in extrema neceſſitate proximo non det eleemoſynam, aut non commodet; ſed ſolum ex tranſgreſſione legum iuſtitię, qua tranſgreſſione introducitur inæqualitas in res alienas. Siquidem legum caritatis tranſgreſſio non ordinatur, ex ſe, ad inferẽdum damnum in aliorum bona, ſed potiſſimum ad actus interiores refertur: cum qui hac ratione peccat, non ſit ita in alios affectus, ut eſſe deberet. Quo fit, ut qui ex caritate dare deberet, ni dederit, ad nullam reſtitutionem ſit obligatus; cum nihil contra iuſtitiam alie-

num retinendo peccet; ut peccaret is, qui ex iuſtitia da re eſt obligatus. Reſtitutionis itaque fons & origo, eſt legum iuſtitiæ tranſgreſſio, quod docte, præter alios, obſeruauit Alenſis, 4. par. q. 86. Vbi illud etiam adnotauerim, quod & ſi reſtitutionis nomen primo impoſitum fuerit ad ſignificandam reſtitutionem rei exterioris, cũ eadem res numero, uel ſpecie, aut valore redditur: tamẽ translatum eſt deinde ad ſignificandam omnem compẽſationem, quæ fit inter homines; inter quos per iniuſtitiam introducta eſt quoquo modo inæqualitas ut eſt reſtitutio famæ, & honoris: quamuis huiuſmodi reſtitutiones, potius compenſationes, vt ſcribit Albertus, appellari deberent. Quo fit ut nomine reſtitutionis vtamur etiam in redditione honoris, & famæ. His adnotatis, has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, Reſtitutio conſiderata ut res quædam eſt, pertinet ad categoriam actionis. Eſt concluſio per ſe manifeſta: eſt enim actus quidam & effectus ab aliqua facultate ſeu uirtute productus.

Secunda concluſio, Reſtitutio eſt actus uirtutis. Primum reſtitutio eſt actio bona & laudabilis, ſi congruenti modo fiat; & ut poſtea dicetur, eſt de neceſſitate ſalutis, ad quam ſolum actus boni conferunt: atqui omnis bonus actus ab aliqua uirtute proficiſcitur, igitur. Deinde, de reſtitutione eſt præceptum naturale & diuinum: præceptum autem eſt ſolũ de actibus uirtutis: erit igitur uirtutis actus.

Tertia concluſio, Reſtitutio eſt actus uirtutis iuſtitiæ. Primo reſtitutio, ex ſe ſuaque natura, conſtituit æqualitatẽ in re, quod ut Ariſtoteles, & Iuriſperiti docent, eſt iuſtitiæ proprium: ergo ad nullam aliam uirtutis ſpeciem pertinere poterit, quam ad iuſtitiam. Deinde actus contrarij, ut Philoſophi tradũt, ſunt circa idẽ, vt liberalitas & auaritia circa bonorum externorum vſum: at ſubtractio alienæ rei, quæ eſt reſtitutioni oppoſita, eſt contra iuſtitiam: igitur etiam reſtitutio, quæ alienum damnum ſarcit, pertinebit ad iuſtitiam.

Quar-

Quarta concluſio, Reſtitutionis actus producitur, vel elicitur proxime ab habitu iuſtitiæ commutatiuæ, ita ut ſit eius effectus proprius.

Primo reſtitutio facienda eſt ſecundum rei ęqualitatem, nulla habita perſonarum, ſed rei tantum ratione: hoc autem, ut ex prima diſputatione conſtat, eſt commutatiuæ iuſtitiæ proprium: igitur.

Secundo rem alienam uſurpare, aut aliquo modo retinere, auferreve, eſt contra commutatiuam: quare, & reſtitutio, cum cõtraria in eodẽ ſint reponenda genere.

Tertio, nõ poteſt reuocari ad iuſtitiã legalẽ, cum ſit actus, qui reſpicit priuatam perſonam, bonumque priuatum: non ad diſtributiuam, cum in reſtituendo non ſpectetur perſonæ perſonarumque merita: ad commutatiuam igitur, ex ſufficienti partium enumeratione.

Quincta concluſio, Pœnitentiæ actus ſeu pœnitentia, nec ad commutatiuam, nec ad diſtributiuam iuſtitiam, proprie loquẽdo, reducitur. Hęc concluſio quę in materia de ſacramẽto pœnitentiæ latius probanda eſt, in præſentia hac unica ratione confirmatur: Quoniam pœnitentia eſt uirtus quædam ab alijs diſtincta, circa quoddam obiectum, de quo nulla alia eſt uirtus, nimirum circa peccatum commiſſum, ut eſt offenſa Dei: non ergo caritas, non uirtutum omnium cumulus, non iuſtitia, ut quidam uolunt, ſed quædam alia uirtus, quam hunc in modum deſcriberes.

Pœnitẽtia eſt dolor, & deteſtatio peccati, ut eſt offenſa Dei, cum propoſito de nõ peccando in poſterum. Vbi nota, nos hoc loco deſcribere pœnitẽtiam, ut uirtus eſt, non vt eſt ſacramentum: qua ratione conſiderata, hoc pacto noua definitione finire commode poſſes; Pœnitentia eſt ſacrum ſignum uerbis abſoluentis, & actibus confitentis conſtans, abſolutionem animę a peccato efficaciter ſignificans. Quę deſcriptio alibi explicãda eſt.

Sexta concluſio, ſatisfactio potius reducitur ad iuſtitiam commutatiuam, quam ad diſtributiuam. Quoniã in ſoluenda pœna pro meritis, attenditur rei ęqualitas,

quam

quam commutatiua ſpectat. Vnde lex illa tallionis, dens pro dente,& oculus pro oculo.

Septima concluſio, ſatisfactio poteſt aliquo pacto reduci ad iuſtitiam uindicatiuam, prout imponitur a ſacerdote per poteſtatem clauium. Idem diceres de reſtitutione, ut ſatisfactionis naturam induit. Hęc concluſio eſt manifeſta ex dictis: ex quibus facile argumenta in contrariam partem allata ſolueres.

At primum,licet reſtitutio poſſit eſſe ſatisfactio; tamen non producitur a pœnitentia, licet ab ea imperari poſſit: elicitur ergo a commutatiua iuſtitia, & ad eam reuocatur.

Ad ſecundum,ſoluitur hoc argumentum ex ijs, quæ diximus in poſtrema parte quarti fundamenti: quia ſi reſtitutionis uocabulum late ſumatur, omnem complectitur compenſationem.

Ad tertium, referre gratiam non eſt,proprie loquendo,reſtituere,cum id quod donatum eſt,non ſit reſtituendum: neque quod hac ratione acceptum fuit, obligat ad aliquid ex iuſtitia reddendum,eſſet enim fœnerarij: ſed pertinet ad debitum honeſtatis,& liberalitatis.

Ad qnartum, ſoluitur hoc argumentum a domino Caietano,ſed ſatis obſcure: tu ita reſponderes; Quamuis princeps diſtribuendo peccauerit contra diſtributiuam,non dando cuique pro meritis: tamen, cum reſtituit,ſeruare debet commutatiuam; quia tantum debet reddere,quantum defraudauit.

Ex quo citatus doctor infert, poſſe aliquem eſſe obligatum ad reſtituendum,non ſolum quia abſtulit,quod iam erat alterius proprium,ſed etiam quia quod alteri tribuere debebat,non tribuit. Hinc fit,ut Princeps qui obligatus erat ad diſtribuendum aliquid in ſuos ciues, & non diſtribuit; ſi poſt aliquot annos uelit reſtituere, non ſatisfaciat ſi in præſentes ciues diſtribuat; ſed ijs debet reſtituere,quibus dare debebat, aut eorum hæredibus. Quod ſi bona quæ ſubtraxit,communitati ſubtraxit,ſat erit ſi communitati reſtituat. Atque ex ijs,

quę hac diſputatione explicata ſunt cum ijs quæ ſupra ſcripſimus, Reſtitutionis naturam ſatis manifeſtam eſſe arbitramur.

An reſtitutio ſit de neceſſitate ſalutis. *Quæſt.* V.

EXPLICATA reſtitutionis natura, ſequitur ut de eius neceſſitate & obligatione inquiramus: quibus expoſitis latiſſimam materiam de rebus reſtituendis, & de reſtitutionis modo aggrediemur. Cum autem in hac diſputatione, quę etiam in fine huius tractatus poni potuiſſet, quęrimus, an reſtitutio ſit de neceſſitate ſalutis, id examinare uolumus, an fieri poſſit, ut qui alienam rem aliquo pacto acceptam, ſeu occupatam retinet, poſſit ſalutem conſequi, non facta reſtitutione. Et quod non ſit neceſſaria, ſaltem ſemper, his rationibus probari poteſt.

Primo, Hebręi, Exodi capite duodecimo, ex Ægypto in terrã promiſſionis ituri, quorũ exitus fuit figura eorum, qui ex hac uita ad aliam migrant, acceperunt mutuo uaſa ab Ægyptijs, ea non reddituri; igitur poterit quiſpiã aliena bona retinere, & in terram promiſſam ingredi, ſeu ſalutem conſequi.

Secundo, non reſtituere, non eſt peccatum: non igitur impedit ſalutis conſecutionem: quod ſumptum eſt, probatur, quia non eſt contra naturę legem, ex qua omnia bona ſunt communia, ut patet ex auctoritate Clementis Romani Epiſtola quarta ad Iacobum fratrem in principio, quam etiam auctoritatem citatam apud Gratianum inuenies, 12. quæſt. 1. can. Dilectiſſimis. Adde etiam, quod ex amicitiæ lege, ut Plato, Ariſtoteles, & Euripides in Oreſte, affirmant, ſunt omnia communia: at Chriſtiani ſunt, aut ſaltem eſſe deberent, ex Chriſti præcepto, maxime amici: igitur unus ea poterit retinere, quæ ſunt alterius, ſine detrimento ſalutis.

Tertius, multi ſaluari poſſunt, non facta reſtitutione quare non erit de neceſſaria ad ſalutem: conſequentia

eſt

eſt manifeſta; quod ſumptum eſt, probatur. Primum, quia multi ſunt qui non habent vnde reſtituant, quibus ſalutis via pręcluſa eſſe non debet. Deinde, quoniam ſępe contingit vt reſtitutio fieri non poſſit ſine detrimēto famæ, quod eſt maius bonum; at cum iactura maioris boni nemo reſtituere debet; igitur. Quarto, nemo peccat retinendo rem alienam, quando dominus vult eum retinere, aut certe velle debet: non igitur erit ſemper neceſſaria: antecedens patet, primum exemplo furioſi, cui ex lege naturæ non ſunt reddenda arma depoſito accepta: deinde, ſi quiſpiam nolit reſtituere, tenemur conſentire, ne ſi nos diſſenſerimus, ipſe peccet & peccando damnetur: ſiquidem ex lege caritatis, magis proximi ſalutem quam noſtra temporalia bona curare debemus. Quinto, de bonis iuſte acceptis, vt de illis quę mutuo, vel commodato accipiuntur, non eſt facienda reſtitutio: non eſt igitur ſemper neceſſaria: quod ſumptum fuit expreſſe, 2.2. quæſt. 62. docuit Diuus Thomas. Quod attinet ad opiniones, in hac quæſtione nulla eſt inter Doctores diſcordia: omnes. n. vno ore idem fatentur. Fuit tamen hac in re grauiſſimus error Græcorum, vt Guido Carmelita, & Alfonſus a Caſtro libro decimotertio, referunt: qui exiſtimarunt reſtitutionem rei iniuſte ablatæ, non eſſe ad ſalutem neceſſariam; ſed ſatis eſſe habere pęnitentiam, ſeu dolorem de commiſſo crimine: ita ut par ſit ratio de hoc & de alijs peccatis. Sacerdotes autem, qui huiuſmodi doctrinam tradebant, fures oleo iniungere, & ad aliquam rapinæ partem ſibi dandam obligare ſolebant: iuxta prouerbium, quod Lampridius in vita Alexandri Seueri refert: ὅστις ἂν πολλὰ κεκλόπηκεν, ὀλίγα δὲ τοῖς βοηθεῖν, σῶος ἔσαι. ideſt quicunque multa rapuerit, pauca autem ſuffragatibus dederit, ſaluus erit.

Huc referres etiam eorum ſtultam ſententiam, qui voluerũt omnia bona debere eſſe omnibus communia, de qua re alibi dicam fuſius, cum de dominio ſcribam. Huc etiam pertinet error eorum, qui affirmarunt, furtũ

non eſſe malum, ut de Germanis refert Iulius Cæſar, & apud Lacedemonios res aliorum mobiles, impune occupare licebat. In quo etiam errore ſunt nonnulli ruſtici, qui bona quæ præſertim in agris habentur, ut ſunt arborum fructus, ſine ulla culpa capi poſſe putant, exiſtimantes hoc bonorum genus eſſe commune.

Nec prętermiſerim, quod de Eraſmo Sotus refert, eū aliquādo in illud Lucæ, Quod ſupereſt, date eleemoſynam, reſtitutionis neceſſitatem negaſſe, aut infirmaſſe: quem tamen errorem ſeipſum emendans, in alia editione abraſit. Quod autem Lutherus, & eius ſectatores de ſatisfactione, quæ eſt tertia ueræ pęnitentiæ pars, dicūt, eius neceſſitatem negantes, non eſt huius loci examinare. Vt autem quæ ad hunc locum pertinet exponam, hęc fundamenta pono.

Primum fundamentum, duobus modis dicitur aliquid eſſe neceſſarium ad ſalutem: uno modo tanquam medium, ſeu neceſſitate medij: altero modo neceſſitate præcepti. Id dicitur neceſſarium primo modo, ſine quo nullo pacto poteſt contingere ſalus: qua ratione fides & gratia, ſunt neceſſaria; quia ſine his ſaluabitur nemo: id uero altero modo, ſine cuius actuali ſuſceptione, ſeu uſu & executione, modo abſit contemptus, homo ſaluari poteſt: vt eſt baptiſmi actualis ſuſceptio, actualis peccatorum confeſſio, cum non adeſt miniſtri copia: tunc enim ſufficit ſuſcipiendi deſiderium. Per ſalutem autem, non ſolum uitæ æternę conſecutio, ſed etiā iuſtificatio, & gratiæ adeptio poſt peccatum per pęnitentiam, intelligitur. Quare uidendum eſt, an aliquo ex his duobus modis ſit neceſſaria reſtitutio, & ſi eſt neceſſaria, an utroque, an altero tantum, ad ſalutem utroque modo acceptam. Ex his alia colligitur reſtitutionis diſtinctio & propoſitę quęſtionis ſententia; quod ſit dubitatio, uel de reſtitutione quantum ad actum, ideſt ut re fiat, uel quantum ad uoluntatem & deſiderium reſtituendi, ut interdum ſatis ſit reſtituendi uoluntas.

Secundum fundamentum, in quo explicanda eſt diui Thomæ ſententia, quæ habetur in art. 2. quęſt. 62. in 2. 2. quo in loco de reſtitutione diſputat. Animaduertendum igitur eſt, ea quę ſub reſtitutionem cadere poſſunt, eſſe in duplici genere: alia enim iniuſte fuerunt accepta, ut furto, & rapina: alia uero conſcio & uolente domino; ut quę mutuo, & credito habentur: hac poſita diſtinctione, Angelicus Doctor ait, ſolum ea eſſe reſtituenda, quæ primo modo accipiuntur, non autem quæ ſecundo; quod tamen eſt a uero alienum, cum hęc etiã reſtituenda ſint. Adit etiam eſſe inæqualitatem uelle ea reſtituere, quę iuſte accepta ſunt: quod etiam uidetur a ueritate abeſſe. Propterea dominus Caietanus putauit hunc locum eſſe mendoſum. At uero Sotus, libro 4. de iuſt. & iure, quæſt. 6. art. 2. hunc in modum ſancti Doctoris ſententiam exponit. Cum aliquid iuſte ab alio acceptum fuit, ut commodato, & credito, quouſque tẽpus reſtituendi, aut ſoluendi non uenit, iuſte retinetur, cum dominus hoc tempore non cenſeatur minus de ſuo habere, ac proinde interim non eſt ulla reſtitutione opus: cum uero ſuo tempore quod acceptum fuerat redditur, non tam reſtitutio, quam ſimplex mutui redditio, & pecunię ſolutio nominatur, cum nunquam de ſua poſſeſſione & iure dominus fuerit deiectus: ſecus uero, ſi ultra tempus contra domini uoluntatem rem apud ſe habuerit, aut pecuniam non numerauerit. Quare proprie loquendo, ſolum reſtitutio eius rei eſſe dicitur, quę iniuſte fuit occupata, aut ultra tempus inuito domino retenta. Et hinc eſt quod Beatus Thomas ait, in hoc tantum rerum genere eſſe neceſſariam reſtitutionem. Quod uero de inæqualitate dicit, intellige cum Soto, de eo, qui quod ſuum erat accepit, ut depoſitum ſuum, & laborum ſuorum mercedes, aut quod dono, uel alia ſimili ratione acceptum fuit. His iactis fundamentis, has adſtruo concluſiones.

Prima concluſio, Præceptum de reſtitutione facienda, eſt pręceptum naturali lumine cognitum. Hanc conclu-

concluſionem hac unica ratione confirmo: Furtum dam nandum eſſe, naturæ uiribus cognoſcitur: igitur & reſti tutionem eſſe faciendam: ſiquidem non reſtituere, eſt quoddam furtum facere. Quod autem furtum cum le ge naturæ pugnet, patet ex eo, quod apud omnes natio nes fures dannati fuere, & tanquã reip. hoſtes iure opti mo grauiſſime puniti: licet quibuſdam in locis ob de prauatam naturam, aliter obſeruatum fuerit. Et om nes quotquot fuerunt legis naturæ pręceptores, ut anti qui Poetæ, qui ijdem erant cum Theologis & Philoſo phis, huiuſmodi uitium prohibuerunt, & tanquam reip. peſtem damnarunt: quorum aliquot auctoritates, ne multos hic ſine neceſſitate citem, uide apud Iuſtinum libro de Monarchia, & apud Clementem Alexandri num libro ſexto Stromatum.

Secunda concluſio, reſtitutio earum rerum, quę iniu ſtæ fuerunt ablatæ, eſt neceſſaria ad ſalutem conſequẽ dam, ita ut nemo ſaluari poſſit, niſi reſtituat. Intelli genda eſt hæc concluſio de neceſſitate præcepti; ita, ut ſi quis poſſit reſtituere, & non reſtituat, non conſequa tur ſalutem. Eſt hæc concluſio certa fide tenenda, con tra ſtultam illam Græcorum opinionem: quam con cluſionem his rationibus confirmo.

Primo auctoritate ſcripturæ, Exodi c.20. prohibetur furtũ: a quo non abſtinet, qui rẽ, quã iniuſte accepit, nõ reſtituit. Ezech. 33. negat Deus ſe pęnitentibus daturũ veniam, niſi prius pignus, rapinamque, ideſt quod rapiẽ do acceperint, reddiderint. Tobias, ut in eius legitur hi ſtoria, c.2. cum uocem balantis hœdi, quem uxor attule rat, audiuiſſet, Videte inquit, ne forte furtiuus ſit: red dite eum dominis ſuis: quia non licet nobis, aut edere ex furto aliquid, aut contingere. Eccleſiaſtici c.34. Im molantis ex iniquo oblatio, eſt maculata. Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui uictimat filium in conſpectu patris ſui: Qui offendit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt. Deni que Prouerb. capit. vigeſimoſexto. Qui cum fure par-

titur, vel participat, occidit animam ſuam.

Secundo, ſummorum Pontificum decretis, ſi tua culpa, ait Gregorius I X. eſt damnum datum, reſtituere debes, capite ultimo, titulo de iniurijs & damno dato. Alexander III. ait vſurarios cogi ad uſuras reſtituendas, ob eam cauſſam, quod non dimittatur peccatum, niſi reſtituatur ablatum. Eſt etiam celeberrima & ab omnibus approbata iuris regula, libro ſexto, quæ ait, Peccatum non dimittitur, niſi reſtituatur ablatum.

Tertio auctoritate Sanctorum Patrum, Inuenta, ait Cyrillus, ſiue Origenes in Leuiticum lib.4. non reſtituere, dicendo, mihi Deus dedit, eſt peccatum, & rapina. Si res aliena, ait Auguſtinus, propter quam peccatum eſt, reddi poſſit, & non redditur, pœnitentia non agitur, ſed ſimulatur. Si autem vera agitur, non remittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatũ, ſi ut dixi, reſtitui poteſt. 14. q.6. can. ſi res, & can. ſi quid, eadem cauſa, quæſt. 5. Gregorius etiam decreuit, eodem loco, can. comperimus, vt qui alienam rem conſecrauit, quæ reſtitui non poteſt, pretium reſtituat. Hieronymus tractans locum illum Prouerbiorum ſupra citatum, ſcribit, non ſolum furem eſſe reum, ſed etiam eum, qui furti eſt conſcius, ſi quærẽte poſſeſſore, non indicet: Quod Ledeſma, & Sotus non de fure occulto, ſed de furto intelligunt.

Quarto, ex naturali & omnibus hominibus inſita lege, qua docemur, vt quod nobis nolumus, ne alteri faciamus: at nemo vellet ſua, ſe inuito, ab alijs detineri; ergo quiſque naturæ inſtinctu ad reſtituendum obligatur. Illud naturæ lumen, tanti fecit Alexander Seuerus, ut in eius uita refert Lampridius, ut cum aliquem puniri iubebat, & maxime fures, per præconem proclamari iuſſerit, quod tibi non uis, alteri ne feceris. Quam ſentẽtiam, idem Cæſar in Palatio, in publicis operibus, inſcribi curauit. Apud Tirhenos, referente Hieracle, libro de politijs, Pueri eum, qui æs alienum conflaſſet, & non perſoluiſſet, vacuum marſupium geſtantes, εἰς δυσωπίαν, id eſt ignominiæ cauſa, inſequebantur.

Quinčto,ideo fures damnantur, quia; nocumentum alijs iniuſte inferunt: at idem faciunt qui non reſtituūt: igitur.De furto talis lex fuit apud Locros,ut Hieracles eodem libro ſcribit,ut ſi quis in furto deprehēderetur, oculis priuaretur. Et cum Zeleuci principis filius furti reus ageretur,& a Locris abſolueretur, id non permiſit pater; ſed unum ſibi,& alterum filio oculum effodit.

Sexto, iuſtitia eſt neceſſaria ad conſequendam ſalutem,ſicuti & aliæ uirtutes,cum ſiue uirtutibus ſalutem conſequatur nemo; igitur & reſtitutio, quæ eſt iuſtitiæ effectus.

Septimo,ſi contraria ſententia in humanam remp. introduceretur, maxima inde orirentur incommoda; & pauci eſſent qui a furto,præſertim occulto,abſtinerent: & ita publica tolleretur pax, ad quam conſeruandam quiuis,quantum in ſe eſt,naturæ lege obligatur.

Tertia concluſio, Rerum quę iuſto titulo ſunt acceptę reſtitutio,ſuo tempore,eſt ad ſalutem neceſſaria. Eſt concluſio fide tenenda;quæ præterquam quod patet ex ijs,quæ diximus,his rationibus confirmatur.

Primo, hāc ueritatem nos docuit Dominus,cū dixit; Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari,& quę ſunt Dei,Deo, Matt.22.& beatus Paul.ad Rom.13.cū ſcribit, Reddite ergo omnibus debita:cui tributum,tributum:cui uectigal,uectigal:cui timorem,timorem, cui honorem honorem. Nemini quicquam debeatis;niſi ut inuicem diligatis. Particulam illam,Niſi, Chryſoſtomus & Auguſtinus exceptiue explicant, hoc eſt, hoc tantum debitū maneat apud uos,ut inuicem diligatis: cū hoc ſit quoddam debitum perpetuo ſoluendum,& nunquam perſoluendū. At uero Sotus & Ledeſma dicunt facere ſenſum expoſitorium,ideſt potius inuicem ametis. Nam, cum rem alienam retinere cum caritate pugnet,admonet Apoſtolus,vt nihil cuipiam debeamus,ſed potius omnes ſincere amemus.

Secundo,qui rem iuſto nomine acceptam ſuo tempore non reſtituit, vſurpat alienum inuito domino; at

hæc eſt ratio propria furti lege naturali,& diuina prohibiti,igitur.

Quarta concluſio,actualis reſtitutio eſt neceſſaria neceſſitate præcepti,non autem neceſſitate medij. Declaro, poteſt aliquis ſalutem conſequi, etiamſi reſtitutionis præceptum non ſeruet, non ex contemptu, ſed ex impotentia; quia non habet unde reſtituat. Doctrina eſt certiſſima, ob eam rationem, quia nemo obligatur ad id quod prȩſtare nequit. Lege pulcherrimam Auguſtini auctoritatem can. ſi res, ſupra citato, ſumptam ex epiſtola, quȩ eſt ad Macedonium. Verum, ſi ob ſuam culpam factum eſt, ut non potuerit reſtituere, huius culpæ pœnam luet.

Ex qua doctrina inferre licet, non eſſe vllo modo verum, quod multi imprudenter dicunt, animas eorum, q licet non reſtituerint, curarunt tamen reſtitutionem fieri, non liberari a purgatorio donec reſtitutio ab eo fiat, cui commiſſa fuit, ueluti ab hærede. Eſſet enim contra diuinam iuſtitiam, ſi quiſpiam puniretur ob alienā culpam, vnde etiam ſequeretur, quod ſi hȩres nunquam reſtitueret, ille nūquam a pœnis liberaretur, nec ſalutem conſequeretur: quod affirmare eſt omnino ſtultum. Verum tamen eſt, quod ſi negligenter reſtituendum curauit, pȩnas de ſua negligentia dabit. Quo fit, ut inepte ad ſuam opinionem confirmandam, iſti regulam illam ex Auguſtini doctrina collectam, afferant, Peccatum nō remitti, niſi reſtituatur ablatum: quia, hoc pronunciatū intelligendum eſt de remiſſione culpȩ in hac uita, non de remiſſione pœnæ in alia. Implicat enim remiſſam eſſe culpam, & pȩnam perſolui non poſſe.

Quincta concluſio, Qui eſt in peccato mortali non poteſt fieri iuſtus, & ſalutem per gratiam conſequi, ſine animo ſaltem reſtituendi, cum poterit. Eſt concluſio fide tenenda, quæ hoc pacto confirmatur.

Primo, omnibus rationibus quas attulimus pro ſecunda concluſione: quia eſt par ratio de ſalute æterna, & de gratia, qua acquiritur ius ad uitam æternam, quæ eſt

veluti

veluti gratia conſummata, vt Doctores loquuntur.

Secundo ſine contritione, cum propoſito de non peccando, non remittitur peccatum: at qui non habet animum reſtituendi, non eſt ita affectus: igitur niſi debitor habeat reſtituendi uoluntatem, nunquam ex impio, fiet iuſtus.

Tertio, ex illa egregia Auguſtini ſententia, quam ſupra citaui: vbi ait, non agere ueram pęnitentiam, ſed ſimulare eum, qui cum poſſit reddere, non reddit.

Sexta concluſio, Nemo debet velle ſibi reſtitutionem fieri, cum is qui debet reſtituere, non poteſt: quoniam iſte non reſtituendo, non cenſetur rem inuito domino retinere: quando autem fieri poteſt, ſi quis nolit ſibi fieri, opus eſt perfectionis, ad quod Epictetus in ſuo Enchiridio homines hortari uidetur, Vt autem, quæ diximus, adhuc magis confirmentur, allata ſoluamus argumenta.

Ad primum, ideo Hebræi potuerunt iuſte accepta vaſa non reſtituere, quia Ægyptij non dederant eis mercedem pro ſuis operibus: & non poterant alia uia quod ſibi debebatur recuperare: adde etiã, quod Deus id eis præceperat: Deus autem, ut rerum omnium dominus, poteſt transferre dominia.

Ad ſecundum, negatur antecedens: neque probatio quicquam valet: dicuntur enim res communes de lege naturæ, vt doctores loquuntur, negatiue; quia natura res indiuiſas reliquit: eadem tamen naturæ lex dictat, ut rerum diuiſio fiat: & ita de iure gentium, vel, vt Iuriſperiti loquuntur, de iure naturæ ſecundario, rerum diuiſio facta fuit, quam Deus approbauit. Eſt itaque error in fide, affirmare nõ licere habere aliquid propriũ, & omnia bona debere eſſe cõmunia, vt alias latius probabitur in materia de dominio, 24. q. 3. can. quidam. Quod autem ad Clementis auctoritatem attinet; dicerem primum textum illum fuiſſe corruptum: vnde in poſterioribus editionibus talia uerba non reperiuntur. Deinde, non loquitur de rerum communione vniuerſę,

ſed de ea, quæ debet eſſe inter eos, qui uolũt uitam apoſtolicam, & perfectam traducere, eo modo, quo olim illi primi Chriſtiani faciebant. lege Adr. in reſponſione ad ſecundam rationem. Quando autem Philoſophi dicunt, amicorum bona debere eſſe communia, intelligũtur de communione quantum ad vſum: quia per uirtutem, liberalitatis & caritatis debent fieri communia, ut ſapienter ſecundo politico docet Ariſtoteles.

Ad tertium, de ijs, qui non habent unde reſtituant, iã diximus, ex Auguſtini doctrina, quid ſit ſentiendum: de eo vero caſu, cum non poteſt fieri reſtitutio ſine iactura famæ, dicemus inferius, loco magis idoneo; nunc autem dixerim, poſſe fieri per tertiam perſonã, & occulte.

Ad quartum, quod attinet ad depoſitum furioſi, naturæ ratio dictat, ut ei non reſtituantur arma, cum id & ipſi, & reipub. ſit vtile: expedit enim reip. ne quis re abutatur ſua. Ad illud, quod rei reſtituendæ dominus teneatur conſentire, inquit Adrianus, opus eſſe vt ei, qui rem habet, conſtet dominum conſentire, vt ſit tutus in conſcientia quæ reſponſio: quibuſdam non ſatisfacit: vnde melior eſt hæc alia eiuſdem auctoris ſolutio. Neminẽ eſſe obligatum ſub peccati pœna ad exponenda bona tẽporalia pro ſalute ſpirituali alicuius, niſi quando ſunt ad hunc finem omnino neceſſaria; quod non accidit in propoſita materia; in qua ſolum dicuntur eſſe neceſſaria ex ſuppoſitione, poſita nimirum malitia illius, qui non vult reſtituere, quam malitiam ſi deponeret, vt deponere eſt obligatus, iam nulla appareret neceſſitas. Idem accideret in hoc caſu, ſi quis ex improbitate cuipiam diceret, meipſum necabo, ni mihi centum nũmos aureos dederis. Secus dicendum eſſet, vt idem adnotauit auctor, ſi quis ex impotentia, ſeu infirmitate id uellet efficere, niſi ſibi ſubueniretur. Vt ſi qua uirgo ex inopia vellet ſuum corpus proſtituere: uel aliquis egenus ob creditorum vexationẽ, omni auxilio deſtitutus, vellet ſe occidere.

Ad quinctum, quid ſit dicendum; planum eſt ex ſecundo

cdo fundamento,& ex tertia concluſione. Manifeſtum itaque eſt aliquod eſſe de reſtitutione facienda pręceptum: de quo quale ſit, & vbi contineatur quæri ſolet; qua de re ſequenti diſputatione agemus.

An de reſtitutione ſit certum præceptum, qualeque ſit, & vbi contineatur, *Quæſt. VI.*

TRIA in hac diſputatione, vt ex titulo patet, a nobis quęruntur, quæ cum facilia ſint paucis explicabimus, quę autem dubitationem faciunt argumenta, hęc ſunt.

Primo, ſi quod eſſet de reſtitutione præceptum, contineretur in decalogo, quem qui ſeruat, ſalutem cõſequitur, iuxta illud, ſi uis ad uitam ingredi, ſerua mandata: at in præceptis decalogi non ponitur reſtitutio; igitur. Quod ſi dicas, contineri ſub precepto, Nõ furaberis, id falſum eſſe uidetur, ut ſecunda ratione demonſtrabo.

Secundo, ſi de reſtitutione eſt præceptum, illud debet eſſe affirmatiuum; quia non obligat pro omni tempore, vt præcepta faciunt negatiua; quare, cum affirmantis, & negantis præcepti natura ſit omnino diuerſa, unum non continebit alterum.

Tertio, reſtitutio eſt bona quædam operatio: bonæ autem actiones non prohibentur, ſed imperantur: reſtituendi igitur pręceptum affirmatiuum erit: quod tamen nullibi expreſſum reperitur, & pręſertim in decalogo, vbi poni debuiſſet, cum ibi omnia neceſſaria ponuntur præcepta. Quare, uel nullum eſt de reſtituendo mandatum, aut ſi eſt, erit præceptum nouum: de qua re duæ ſunt ſcriptorum ſententię.

Prima eorum, qui exiſtimant eſſe præceptum ſpeciale, affirmatiuum: quod tamen reducitur ad pręceptum decalogi, Non furaberis, quod eſt negatiuum. Ita diuus Thomas 2.2.q.62.art.8. Sotus lib.4. de iuſt.& iurę, q.6.artic.2.& Ledeſma in 2.par.quarti ſent.q.18.art.2.

Secunda aliorum, qui exiſtimant, præceptum de reſtituendo

ſtituendo, eſſe idem cum præcepto, Non furaberis, ita Alexander Alenſis, 3. par. queſt. 86. Subtilis Doctor, 4. ſenten. diſtin. 15. quæſt. 2. art. 4. Ioannes Maioris, eadem diſt. q. 26. Ioan. Medina, q. 2. Cod. de rebus reſtit. & eſt communior ſententia. Quæ autem probabilior nobis uideatur, quibuſdam fundamentis, & concluſionibus breuiter exponemus.

Primum fundamentum, inter alias diuiſiones in quas diuinæ legis præcepta diuidi ſolent, ea eſt, quod alia affirmatiua, alia negatiua dicuntur: illis præcipitur aliquis actus, ut cum dicitur, honora parentes: his vero prohibetur; ut, Non occides: in illis peccatur omittendo, id eſt, non faciendo, quod iubetur: in his committendo, cũ fit, quod uetatur. Inter hæc duo pręceptorum genera, illud potiſſimum ſolet aſſignari diſcrimen, quod affirmatiua obligant ad ſemper, ſed non pro ſemper, ut ſcholæ loquuntur: ac ſi diceretur, obligare quandocunque ſeſe offert occaſio, aut tempus ſeruandi illud præceptum, non autem cum occaſio obſeruandi abeſt: uerbi gratia, tunc debeo honorare parentes, cum erit tempus & occaſio honorandi, cum aliquid præcipiunt, cum aliqua re egent, non autem quocunque temporis articulo. At uero præcepta negatiua, obligant ad ſemper & pro ſemper: itaque neque occaſione data, neque remota occaſione, debeo uelle occidere. Quo loco animaduertendum eſt, quod ſubtiliter, & uere ſubtilis adnotauit Doctor, pręceptum de reſtituendo, eo modo, quo pręceptũ eſt, ſemper obligare. Etenim hæc eſt huius præcepti ſubſtantia, ne alienã rẽ inuito domino retineamus, pro eo nimirum tempore, quo dominus cum ratione poteſt uelle ſibi rem ſuam reſtitui. Quo fit, ut quando aliquis non habet, unde reſtituat, & quando dormit, & uniuerſe, eo tempore, quo reſtituere non poteſt, non peccet, nec peccatum aggrauet, quia non retinet inuito domino. Ex qua doctrina facile ſolueres argumentum eorũ, qui tenent eſſe præceptum affirmatiuum, quia ſi eſſet negatiuum, ſemper peccaret, qui non reſtitueret; quod eſt

fal-

falſum, quæ conſequentia ex allata ex Scoto doctrina facile ſoluitur.

Secundum fundamentum ex doctrina Adriani quęſt. 1. de reſtitutione deſumptum, negatiua præcepta duplicem includunt actum, alterum negatiuum, quem principaliter prohibent; alterum affirmatiuum, quem conſequenter iubent: cuius ommiſſio ęquiualet actui negatiuo prohibito. Vt ecce, præceptum, non occides, non ſolum prohibet occiſionem; ſed etiam imperat, ne ommittamus illos actus, qui ſi prętermittantur, ſequitur occiſio: quare, cum pręcipitur ne occidamus, præcipitur etiam, ut proximum a morte liberemus, cum poſſumus, & debemus. Quam doctrinam probat Adrianus, primũ ex Symmacho, qui ait, Mortem languentibus probatur infligere, qui hanc cum poteſt non excludit. Deinde, ex Ambroſio dicente, Paſce fame morientem; quiſquis enim paſcendo hominem ſeruare poteris, ſi non paueris, fame occidiſti: can. paſce, diſt. 86. Denique ex Hieronymo, qui moriturus, referente Euſebio, hæc inter cætera fratribus dixit. Eum eſſe homicidam, qui fratrem uiderit errantem, & mortalibus oppreſſum criminibus, & non miniſtrauerit ei uerbum doctrinæ, qui doctus eſt, homicida eſt, & ſine caritate, timeatis, o Doctores, & Rectores, quibus iniungit Dominus prædicationis officia, &c. Vnde recte infert Adrianus, hominem aliquando peccare ommiſſiue in præcepto negatiuo, ratione illius actus, qui in tali præcepto ſecundario præcipitur. Ad rem itaque noſtram, cum dicitur, Non furaberis, non ſolum prohibetur actus furandi, ſed etiam præcipitur reſtitutionis actus, ut ſi quid raptum fuerit, reſtituatur. Quam doctrinam etiam obſeruare licet in pręcepto affirmatiuo; nam cum Deus præcipit, ut Sabbatha ſanctifices, hoc eſt, ut dies feſtos colas, non ſolum iubet, ut ei debitum in his diebus cultum exhibeas, ſed etiam prohibet, ne opera exerceas ſeruilia. Quo loco illud etiam adnotauerim, eſſe diuinæ ſcripturæ phraſim, ut ſub prohibitione, ſeu pręcepto negatiuo, intelligatur etiam affirma-

firma-

firmatiuum, & econuerſo. His poſitis, ad propoſitam difficultatem hiſce concluſionibus reſpondeo.

Prima concluſio, utraque opinio eſt probabilis, & nihil eſt in hac queſtione fide tenendum, ſiue dicas eſſe nouum & affirmatiuum præceptum, ſiue eſſe idem cum illo, Non occides. Ni uelis cum quibuſdam dicere, nec eſſe affirmatiuum, nec negatiuum, ſed præceptum quoddam miſtum ex affirmatione, & negatione. Dicunt enim aliqua eſſe præcepta pura, ſeu ſimplicia, quæ continent ſolam affirmationem, uel negationem: aliqua uero miſta, quæ aliquid affirmationis & negationis habent, ut hoc de reſtitutione pręceptum, quo iubemur, reſtituere, & non retinere.

Secunda concluſio: ſi ponatur ut diſtinctum præceptum, ab illo, Non furaberis, adhuc ad illud reduci debet. Quoniam omnia alia præcepta, quæ extra decalogum traduntur, ad illa, tanquam ad prima quædam naturalis doctrinæ practicæ principia reuocari a Doctoribus ſolent, ut alias, in noſtra introductione ad Theologiam, diximus. Cũ ergo reſtitutio ſit quoddam legis naturæ præceptum, ad illa reuocari debet: at, ad nullum aliud reduci poſſe uidetur, quam ad iſtud, cui æquiualet, cum idem ſit reddere, quod non furari, igitur.

Tertia concluſio, probabilius eſt præceptum de reſtituendo eſſe idem cum illo, de furto non faciendo.

Primo, quia uidetur eſſe communior ſcriptorum opinio, quam Nauarrus confirmat ex cap. ſæpe, de reſtitut. ſpoliatorum, & can. ſi res. 14. q. 6.

Secundo, ex ijs, quę adnotata ſunt, & ex diuinæ ſcripturæ phraſi, quæ multis in locis ad ueram ſententiam percipiendam animaduertenda eſt. Sacræ enim literæ, Hebræorum conſuetudine, ita loquuntur, ut dum aliquid negant, eius etiam contrarium iubeant.

Tertio, ex eo, quod præceptum de reſtituendo, aut ſemper obligat, aut aggrauat, niſi executioni mandetur, quod eſt præcepti negatiui proprium, igitur.

Quarto, quia unum & idem naturæ lumen, ſeu una

&

& eadem ex principijs a natura inſitis deducta concluſio, docere uidetur, ut non furemur, & ut reſtituamus, cum non reſtituere, ſit furari.

Quarta concluſio, Præceptum non furaberis, licet ſit negatiuum, continet tamen affirmationem, ut præceptum de reſtituendo negationem, ut diuus Tho. ſcribit.

Quincta concluſio, qui non reſtituit, cum poteſt, & reſtituendi datur occaſio, & cum nouum actum, ſeu uoluntatem, & propoſitum de non reſtituendo habet, nouum committit peccatum: alias, dum eſt in mora, ſolum aggrauat peccatum. Patet ex communi doctrina, quæ de negatiuis præceptis traditur: de qua re inferius loco magis idoneo diſputabitur latius. Atque his concluſionibus ſatis ſit huic difficultati factum: argumenta facile ex dictis ſoluuntur.

Ad primum, cum præceptum de reſtituendo ſit idem cum illo de non furando, conſtat contineri in præceptis decalogi uel ſi non continetur reducitur, cum idem ualeat, ut eſt dictum.

Ad ſecundum, dicimus eſſe idem cum negatiuo, quod in ſe implicat etiam affirmationem, ut explicatum fuit.

Ad tertium, qui negat aliquid faciendum, iubet etiã id, quod, ſi non fiat, non abſtinetur ab eo, quod prohibitum eſt, ut ſecundo fundamento diximus. Quare nõ eſt neceſſe ut ſit diſtinctum præceptum affirmatiuum de reſtitutione, prçter illud negatiuum, de furto non faciẽdo.

Ponuntur fundamenta quædam neceſſaria ad recte explicandam & intelligendam totam materiam de reſtitutione. Quæſt. VII.

VNa nobis reſtat diſputatio ex iis, quas ad uniuerſam de reſtitutione materiam clare explicandam, planeque intelligendam proponendas eſſe duximus, in qua, ſine ullis argumentis, quędam alia, quaſi totius tractationis fundamenta, ponemus; in quorum primo omnium

bonorum, quæ homines poſſident, in quibus aliquid damni capere poſſunt, diuiſionem quandam afferemus. Cum ergo reſtitutio ſit actus iuſtitiæ, qui exercetur circa rem alienam, ut ſciamus quid reſtituendum eſt, oportet prius cognoſcere, quę, & quot ſint hominis bona, in quibus poſſit introduci per aliquã actionẽ inæqualitas.

Primum fundamentum, tria ſunt vt Ariſtoteles libro ſeptimo politico, capite primo ſcribit, bonorum genera quæ ab hominibus in hac vita poſſidentur: in quorum primo continentur, ea quæ ſunt in animo, quæ ſpiritualia uocantur, ut ſunt omnes animi dotes: in ſecundo bona corporis, vt vita, ſanitas, pulchritudo, & corporis partes: in tertio bona externa quę fortunæ dicuntur, ut ſunt diuitiæ, & opes.

Animi bona in duo ſubdiuiduntur genera; nam alia habentur à natura, & naturalia nuncupantur, ut ſunt facultates naturales; intellectus, nimirum, & uoluntas, alia uero aduentitia, quæ de nouo ad naturam accedũt, quę dicuntur acquiſita, ut ſunt virtutum & ſcientiarum habitus. Hæc rurſus in duplici ſunt differentia, quædam uiribus naturæ acquiruntur, ut artium, ſcientiarum, & quarundam uirtutum habitus: alia diuinitus conceſſa, quæ dicuntur infuſa, ut ſunt Spiritus ſancti chariſmata. Item, ſpiritualium bonorum alia ſunt ſimpliciter ad ſalutem conſequẽdam neceſſaria, ut ſunt gratia, & uirtutes; quorum bonorum contraria, nos ſalute priuant, ut uitia & peccata: alia uero non neceſſaria ſimpliciter, quę conferunt ad maiorem perfectionem acquirendam, & hęc bona ſupererogationis, ſeu de conſilio, dicuntur: ut religionem profiteri, omnia ſua bona dare pauperibus, & id genus alia, de quibus nullum habemus pręceptum, ſed conſilium.

Corporis bona, alia ſunt ſimpliciter neceſſaria, ad corporis conſiſtentiam, ut quædam corporis partes, ſine quibus corpus nequit conſiſtere: alia quæ ſolum faciunt ad perfectionem, & pulchritudinem, ut digiti & aures. In partibus autem corporis præter neceſſitatem, & perfectio-

fectionem ſpectandus etiam eſt earum uſus.

Bonorum externorum, alia poſſidemus in aliorum animis, ut famam & honorem: alia uero in rebus ipſis, ut in agris, animalibus, & lapillis. Inter bona animi acquiſita, & corporis fortunæque bona, illud eſt diſcrimen, quod ad noſtrum propoſitum pertinet, quod illa non poſſunt auferri niſi indirecte; ut conſilio, ſuaſione, & malo uitæ exemplo, & non ſine conſenſu eius, cui auferuntur, ut Auguſt. libro de uera religione, docet: hæc uero etiam directe, & immediate. Tria itaque ſunt, uniuerſe loquendo, bonorum genera, in quibus detrimentum pati poſſumus, bona animi, corporis, & fortunæ: de quorum reſtitutione ſuo ordine diſputabimus, ſi prius quę ſit reſtitutionis origo explicuerimus, cuius rei cauſſa, nonnulla alia ſubijciam fundamenta.

Secundum fundamentum: reſtituendi obligatio, ut ex dictis conſtat, ex aliquo perpetrato oritur peccato; non ex quocunque, ſed ex peccato contra iuſtitiam facto, per quod aliqua introducitur inæqualitas, quæ per reſtitutionem remouenda eſt. Quare, illud perpetuo in hac materia memoria retinendum eſt, neminem unquam ad reſtitutionem obligari, quantumuis peccet cō tra ſolam caritatem, niſi admiſceatur peccatum quod aliquo pacto ſit contra iuſtitiam, per inequalitatem, uim dolum, uel fraudem.

Tertium fundamentum, reſtitutio quandam includit obligationem ortam ex culpa contra iuſtitiam, quę obligatio duplex eſt, altera ciuilis, altera, naturalis: ea dicitur ciuilis, per quam contra obligatum, in iudicio, ſeu in foro externo agere licet: Quæ contrahitur, uel uerbis & literis, per ſtipulationem, & promiſſionem: uel re, & hoc pacto, uel ex delicto, ut furto, rapina, & extorſione; uel contractu, ut commodato, & locato, Naturalis ea dicitur, quæ in foro cōſcientię obligat, etiā ſi per eam in externo foro agere non liceat. Quare, interdum aliquis poteſt eſſe obligatus ad reſtituendum in foro externo, ſed non in foro interno; & contra: aliquando

do uero in utroque foro, ut in ipſa tractatione ſæpe dicetur: hic has duas obligationes ſimpliciter diſtinxiſſe ſufficiat, cum de eis ſæpe facienda ſit mentio.

Quartum fundamentum, uarijs modis poteſt aliquis nocere proximo in illis tribus bonorum generibus ſupra numeratis, uel impediendo, ne conſequatur: ut ſi quis per fraudem impediret, ne alius conſequeretur beneficium, uel dignitatem: uel quæ habet auferendo, aut præter domini uoluntatem retinendo; ut ſi quis furto, rē alienam ſurriperet, aut cū eſt tēpus reddendi domino, quod ab eo accepit, non reſtitueret, quod furti naturam ſapit: uel detrimentum aliquod rei alienæ inferrendo; vt ſi quis rem alienam deteriorē redderet: uel denique, quando aliquis eſſet cauſſa cur alius, impediret, rem alienam acciperet, detineret, aut uitiaret, ut ſi quis uerbo aut opere efficeret, vt alius noceret, aut ſi nocumētum, cum poſſet, non impediret. Ex quibus colligere licet, obligationem reſtituendi, vniuerſe loquendo, ex duplici capite oriri, nimirum ratione acceptionis, ſeu retentionis, ſiue quis per ſe accipiat, ſiue ſit cauſa cur alius faciat: & ratione rei acceptę, cum quis habet rem, quę eſt reſtituenda, quam ipſe non accepit: vt ſi quis rem alterius inueniſſet, aut bona fidè a fure emiſſet, qui non ex acceptione, ſicuti fur, ſed ex re accepta, cum ſit alterius, reſtituere deberet. Qui eſt obligatus ex acceptione, ſemper debet reſtituere, ſiue rem habeat, ſiue non: qui uero tantum ratione rei acceptæ, ſolum tenetur reddere, ſi rē habeat. Siquidem in reſtitutione duo ſpectantur, rei ſubſtantia quæ accipitur, aut retinetur, vitiaturve, & ipſa acceptio, iniuſtaque retentio. Hi itaque ſunt duo fontes, ex quibus omnis dimanat reſtitutio.

Quinctum fundamentum, quattuor modis acquiruntur ea, de quibus poteſt eſſe dubitatio, an ſint reſtitutioni obnoxia. Quędam acquiruntur contra uoluntatem domini & contra legem; vt quæ furto, & quaſi furto, rapinave accipiuntur. Quædam contra uoluntatem domini, ſed non contra legem; ut quæ per præſcriptionem

aliove legis beneficio, & auctoritate: quędam ex domini voluntate, ſed contra legem; ut quæ ex turpi uel iniuſta cauſſa, ut quæ per ludum, & meretricium, & per opera contra iuſtitiā præſtita : quædam ex domini uoluntate, & lege, vt quæ dantur ex domini voluntate conditionata, & modificata, ſi conditio non impleatur : de quibus omnibus diuerſis in locis ſuo ordine diſputabitur.

Sextum fundamentum in quo breuiter ob oculos totius tractationis ordinem proponam. Totus hic tractatus, ſi res ipſas reſtituendas ſpectemus, ad tria reuocatur capita : nimirum ad reſtitutionem bonorum animi, corporis, fortunæ, de quibus hoc eodem ordine a nobis diſputabitur. Primum itaque de reſtitutione bonorum animi agemus, cum de hac re pauciora ſcribenda ſint. Deinde de reſtitutione ob damnum illatum in bonis corporis. Poſtea de reſtitutione famæ, & honoris. Poſtremo loco de reſtitutione bonorum externorum, quæ priuatim fortunæ bona dicuntur, de quibus latiſſime hoc ordine diſputabimus. Primum quid, & quantum, ſeu quę reſtituenda ſint late docebimus: Deinde, quis priuatim reſtituere debeat; Poſtea, cui facienda ſit reſtitutio : Poſt hæc ubi ſit facienda: Pręterea quando fieri debeat: Iam uero, de cauſſis, quę poſſunt hominē ab obligatione reſtitutionis liberare : Poſtremo quo ordine reſtituendum ſit. Et hęc ſunt pręcipua rerum tractādarum capita, ſub quibus varię continentur diſputationes, quas ſuis locis examinabimus. His adhunc modū pręmiſſis nunc latiſſimam & ualde implicatam reſtitutionis materiam aggrediamur.

An in bonis animi detrimentum inferri poſſit. Quæſt. VIII.

PROPOSITIS ergo & explicatis ijs quęſtionibus, quas ad late patentem, difficilemque reſtitutionis materiam plane tractandā, & cognoſcendam, pręmittendas eſſe duximus, ſequitur, ut rem aggrediamur ipſam, in qua om-

nis uerſatur reſtitutio. Et quoniam iuxta propoſitam nobis methodum de bonorum animi reſtitutione prius diſputandum eſt,& nulla de re poſſit eſſe reſtitutio,niſi ſit detrimenti capax;ideo priore loco hanc diſputationē propoſuimus, cum in re quæ in quæſtionem uertitur, ſcriptores minime conſentiant. Quod igitur in bonis animi, uniuerſe de eis loquendo, detrimentum inferri nequeat,his demonſtratur rationibus.

Primo, hæc bona,cum ſint in animo,non poſſunt ali qua humana actione attingi,ſicuti bona corporis,& for tunæ; non ſunt igitur alicui iniuriæ, uel dāno ſubiecta.

Secundo ex his bonis aliqua ſunt infixa naturæ, ita ut auferri, aut lædi nullo modo poſſint, ut intelligendi, & memorandi facultates: quare non ſunt ullius nocumenti capacia,quare,nec reſtitutionis.

Tertio,animi bona, quæ de nouo, vel hnmana ui,uel diuino munere accedunt,ſola hominis uoluntate,& diuino auxilio acquiruntur, & conſeruantur, ergo nulla extrinſeca uiolentia, uel cauſſa auferri poſſunt.

Quarto,pudicitia, & uirginitas,quæ eſt bonum quod dam animi, magis, quam corporis, non poteſt auferri, cum nulli uiolentię ſit ſubiecta; igitur nec alia animi bona: quod ſumptum eſt multis poſſet probari auctoritatibus, quas habes apud Gratianum cauſ. 32. quęſt. 5. Virgo, ait Ambroſius, proſtitui poteſt, adulterari non poteſt:aliena libido non polluit: ſi polluit,non eſt aliena.De pudicitia,quis dubitauit,quin ea ſit in animo cōſtitutam?quandoquidem uirtus eſt. Vnde a uiolento ſtupratore, nec ipſa eripi poteſt: lege eodem loco alias ad idem probandum ſententias. Et quoniam inter Doctores dubitari ſolet,an magis ſit peccatum nocere in bonis animi, quam in bonis corporis, nunc aliis rationibus probabo eſſe ſemper maius malum nocere in bonis animi.

Quincto, qui damnum infert in melioribus bonis grauius peccat, cum maior fiat iniuria, & detrimentum inferatur maius;at animi bona ſunt longe maio-

ra, quam bona corporis, & fortunæ, igitur.

Sexto ex Gregorio, cuius auctoritas habetur can. Ex merito, 6. quęſt. j. Deteriores ſunt qui uitam moreſq; bonorum corrumpunt, iis qui ſubſtantias aliorum, prædiaque diripiunt igitur.

In hac ergo diſputatione duo quæruntur, alterum, an poſſit damnum capi in bonis animi: alterum, an ſit maius peccatum in hoc bonorum genere nocere, quam in aliis.

De primo, fuit prima opinio Doctoris ſubtilis in diſt. 15. quarti. quæſt. 4. affirmantis in bonis animi naturalibus non poſſe inferri damnum, cum ſint corruptionis expertia.

Secunda aliorum, qui exiſtimant poſſe inferri aliquod detrimentum.

De ſecundo, Adrianus in quęſt. de reſtit. bonorum animi, aſſerit eſſe maius peccatum. At uero Sotus lib. 4. de iuſt. & iure. quæſt. 6. art. 3. docet non ſemper eſſe grauius peccatum, ut in ipſis concluſionibus explicabo, quas, cum nihil notandum occurrat, ſtatim ſubiiciam.

Prima concluſio, in bonis naturalibus animi aliquod damnum inferri poteſt. Concluſio eſt certiſsima, quia per aliquod malum medicamentum, data opera, poteſt quiſpiam aliquem priuare uſu rationis, ingenium hebes reddere, & denique memoriam offendere, igitur.

Secunda concluſio, in bonis animi humano ſtudio acquiſitis, ut ſunt ſcientiarum, & artium habitus, poteſt detrimentum capi. Hęc cóclusio eadem ratione, qua prima, confirmatur. Quare, ſi quis in his bonis damnum inferret, teneretur primum per aliquod contrarium medicamentum, ſi fieri poſſet, eum quem lęſit in priſtinum ſtatum reſtituere: deinde, ſi id fieri nequit, aut opera adhibita, non ſuccedat, omnia damna, pro arbitrio boni uiri, ſarcire debet.

Tertia concluſio, in bonis ſpiritualibus animi quibus recte uiuimus, ut ſunt uirtutes, & dona diuinitus infuſa, ſiue ſint per ſe neceſſaria ad ſalutem, ſiue utilia, poteſt

aliquo pacto detrimentum inferri. Declaro, poteſt quiſpiam, mala doctrina, aliquem a recta fide reuocare : ad perdite uiuendum inducere: malo conſilio a bono propoſito retrahere : malis denique artibus in deſperationem adducere : quamuis non ſine aliquo eius cui nocet conſenſu. Quo fit, ut, tali illato nocumento, & tali facta iniuria, aliqua ſit opus reſtitutione, ut ſequenti diſputatione dicam.

Quarta concluſio, lædere in bonis ſpiritualibus, quantum ad culpam, & amiſſionem gratiæ, ſeu aliquem inducere ad peccandum, ex ſe, & cæteris paribus, eſt maius peccatum, quam in quouis alio bonorũ genere nocere.

Primo, hanc concluſionem confirmat auctoritas illa grauiſſima Gregorij, in quarto argumento citata: eandem fere ſententiam habes can. Deteriores ex Anacleto Papa, eodem loco.

Secundo, quoniam huiuſmodi bona ſunt longe maiora, & ſunt magis noſtra, & magis neceſſaria, ita ut alia bona cum his comparata, poſſint dici non bona, cum bonum gratiæ unius hominis maius ſit, quam bonum naturæ totius uniuerſi, ut prima ſecundæ quæſt. 113. art. 9. docet Diuus Thomas. Quare maius eſt peccatum ex ſe, hominem ad peccandum inducere, quam eundem occidere.

Quincta concluſio, non ſemper grauius peccat, qui lædit in bonis ſpiritualibus, quam qui in corporalibus, aut externis. Intelligitur hæc concluſio de bonis ad ſalutem & uitam ſpiritualem proxime pertinentibus. Nanque grauitas peccati, perpendenda eſt ex grauitate iniuræ, quæ infertur proximo : hæc autem multo maior eſt cum per uiolentiam auferuntur bona corporis, & fortunæ, quam cum quis inducit aliquem ad peccandum, unde patitur damnum in bonis animi : quoniam ibi intercedit uiolentia; hic uero adeſt aliqua uoluntas, cum nemo nolens peccet: at, ſcienti & conſentienti non fit iniuria, nec dolus, de regulis iuris lib. 6. & ff. eodem. tit. ex Vlpiano, Conſilij non fraudolenti nulla obligatio

tio eſt. Vnde, vt loco citato adnotauit Sotus, minus peccat, qui precibus, & pretio, ſolicitat meretricem, uel aliquem inducit ad peccandum, quam ſi alterius rapiat bona, vel membrum abſcindat. Intellige hanc doctrinam, quando non induceret ad peccandum, cum hac intentione, ut ei auferet ſpirituale bonum, & ut priuaret Dei gratia, quia tunc eſſet grauius peccatum.

Vbi animaduerte, triplici modo poſſe quempiam alium ad peccatum inducere: uno modo ſpectando ſolã utilitatem, uel uoluptatem ſuam: altero, ut ei noceat in bonis ſpiritualibus, ut ſi quis ex odio uellet proximum negare Chriſtum, & poſtea eum occidere: poſtremo, per fraudem & uiolentiam; quo modo hęretici decipiunt ignorantes. Quæ diſtinctio non ſolum declarat præſentem doctrinam, ſed etiam erit utilis pro ſequenti quæſtione: in qua adhuc clarius patebit, quod hoc loco quæritur.

Sexta concluſio, Minus nocetur in bonis, quæ ſunt ex conſilio, quam in ijs, quæ ſunt de neceſſitate ſalutis. Doctrina eſt per ſe clara, & nulla probatione eget. Et cum his concluſionibus ſatis ſit huic quæſtioni factum, reſtat ut argumenta in contrarium allata diſſoluamus.

Ad primum, bonis quę ſunt in animo, ut ex dictis patet, noceri poteſt, dum nocetur corpori; dum quis per fraudem decipitur, & aliqua ratione a bono ſenſu & mente iniuſte reuocatur.

Ad ſecundum, licet quędam animi bona, ut ſunt potentiæ a natura tributæ remoueri & auferri nequeant: tamen earum vſus, per nocumentum corpori illatum, poteſt impediri.

Ad tertium, animi bona de nouo acquiſita, uel diuinitus data, ſunt nocumento ſubiecta ratione fraudis, & peruerſæ doctrinæ, ut paullo ante diximus. Et in habitibus ſcientiarum & morum, per corporis lęſionem, recipi damnum poteſt.

Ad quartum, quid dicendum ſit patebit inferius, cum de reſtitutione facienda ab eo, qui uirginem uiolat, agetur;

tur: nunc dixerim, poſſe per fraudem & errorem in hac uirtute, ut & in alijs cuipiam noceri.

Quinctum & ſextum quo pacto ſoluenda ſint, patet ex ijs, quæ in concluſionibus diximus: propterea nihil eſt, ut priuatim ſoluantur.

An qui nocet in bonis ſpiritualibus, quæ ſunt in præcepto, teneatur ad reſtitutionem. *Quæſt. IX.*

VT propoſitę quæſtionis titulus intelligatur, hanc propono facti ſpeciem: quidam pollicitationibus, uel minis, uel fraude perduxit proximum ad peccandum, unde paſſus eſt damnum ita graue, ut nullum grauius, & maius pati potuiſſet; quæritur, an iſte ad aliquam obligetur reſtitutionem ex ui iuſtitiæ; ita ut ſaluari non poſſit, ni talem reſtitutionem faciat. Qua in re ſunt duæ ſententię probabiles, quas priore loco una cum ſuis fundamentis ponam: deinde adnotabo quędam: poſtremo, quid mihi uideatur probabilius, decernam.

Eſt igitur prima opinio Scoti. diſt. 15. quarti q. 3. art. 1. Richardi de Media Villa ead. diſt. art. 5. q. 2. Gabrielis eadem diſt. art. 5. q. 2. de reſtit. Almai. eadem diſt. Palud. ibidem: Adriani in quart. ſent. in materia de reſtitu. in quæſt. de reſtit. bonorum animi Antonini 2. par. tit. 2. c. 2. §. 1. & denique Archid. Angel. & Roſel. Hi doctores tenent partem affirmatiuam, quod ſit obligatus ad reſtitutionem, ſeu compenſationem: ita ut debeat eo meliori modo, quo poteſt, eum quem induxit ad peccandũ reuocare ad gratiam, conſilio, precibus, & oratione: addit Adrianus, ſi id animo nocendi fecit: addit rurſus, neminem poſſe hanc reſtitutionem condonare, ut non fiat, ſicuti reſtitutionem aliorum bonorum: quæ opinio his nititur fundamentis.

Primo, qui infert damnum in alijs bonorum generibus, eſt obligatus reſtituere, ut eſt communis, & uera omnium doctorum ſententia; ergo etiam qui in hoc genere

nere nocumentum affert, cum hæc ſint maioris momenti bona.

Secundo, qui iuuat conſilio ad furandum, & nocendum proximo in alijs bonis, tenetur reſtituere; ergo is etiam, qui dat conſilium ad peccandum.

Tertio, a ſimili de eo, qui dat alicui uenenum, ut eum perimat, qui debet, quantum fieri poteſt, impedire ne mors ſequatur, dando antidota; & poſt mortem, ſi poſſet, deberet ei uitã reſtituere: ergo pari ratione, qui propinat uenenum peccati, debet illud remouere; & ſi peccatum perpetratum eſt, eo modo quo poteſt, a ſpirituali morte, quem peremit, ad uitam reuocare. Et cum hoc ſit ualde difficile præſtare, hinc patet quantum cuique cauendum ſit, ne quem ad peccandum inducat: Vnde Ioannes Gerſon ſermone de pęnitentia, in cęna Domini, dixit eſſe unum ex illis peccatis, quę uix abſtergi poſſunt. Atque hæc ſunt argumẽta pro prima opinione.

Secunda opinio aliorum, qui duo docent, Primum ratione iuſtitiæ neminem eſſe obligatum ad reſtituẽdum pro damno illato in bonis ſpiritualibus, ita ut qui hoc damnum attulit non teneatur, uel hortari eum, quem induxit ad peccandum, ut reſipiſcat, aut pro eo orare. Alterum, ex caritate, & quodam maiore vinculo debere eum retrahere a peccato, ex vi præcepti correctionis, ad quod omnes, aliquo modo, ſunt obligati; ſed multo magis is, qui ad peccandum aliqua ratione proximum induxit. Ita Sylueſter uerb. reſt. 3. q. 1. Sotus loco ſupra citato, Ledeſma in materia de reſt. Martinus Nauarrus in Manuali cap. 14. num. 32. Et fortaſſe eſt etiam ſententia diui Thomę, qui nunquam de reſtitutione horum bonorum mentionem fecit. Hæc opinio his nititur fundamentis.

Primo, inducens ad peccandum, nihil per iniuriam ab illo aufert, cum ille ſciens, & uolens peccet, cui, vt ſupra ſcripſimus, non fit iniuria: ergo, cum non intercedat iniuria, non violatur iuſtitia, ac proinde nulla oritur reſtituendi obligatio. Confirmatur, ſi quis ſolis pre-

cibus ab alio extorqueret pecunias; vi iuſtitiæ, non teneretur reſtituere; ergo, neque is, qui ad peccandum ſine ulla fraude induxit. Confirmatur in alijs bonorum generibus non fit reſtitutio, niſi quando damnum infertur inuito domino: at in re propoſita dominus non patitur damnum inuitus, cum uolés peccet; alias enim non eſſet peccatum, iuxta ea, quæ docet Gratianus 15. quæſt. 1. in principio: igitur.

Secundo, nemo tenetur reſtituere id, quod non eſt in manu & poteſtate ſua reddere: atqui nullus homo poteſt ſua vi reſarcire damnum per peccatum lethale inductum, iuxta illud, quod Eccleſiaſtes, c. 7. ait, conſidera opera Dei, quod nemo poſſit corrigere, quem Deus deſpexit: igitur. Quod ſi dicas, eum eſſe obligatum ad præſtandum id, quod poteſt, cum aliquid poſſit, dicerem non obligari: quoniam, cum iſte poſſit per pœnitentiam ad bonam frugem redire, & tamen in peccato maneat, uidetur nolle ſibi reſtitutionem fieri, ſi quæ fieri poteſt. Non ſecus ac ſi quis tibi reddere uellet, quæ te inuito accepit, & tu recipere nolles.

Tertio, iſta reſtitutio interdum eſt impoſſibilis: ergo nemo ad eam obligari poteſt: ſi eſt uerum pronunciatum illud, quod eſt in ore omnium, Ad impoſſibile nemo tenetur. Quod ſumptum fuit, hac facti ſpecie probatur. Si quis virginem uiolaſſet, non poſſet pro hoc peccato reſtituere, cum uirginitas ſemel ablata, nulla ratione reſtitui queat. Quod ſi diceres, hunc hominem debere pro damno illato in bono uirginitatis, pecunijs ſatisfacere, ut interdum fit, in reſtitutione honoris & famæ: dicerem, id non eſſe neceſſarium, cum per legem Moyſi traditam, Exodi ca. 22. ſatis fit, ſi uiolator ei dotem dederit: ut omittam, quod talis reſtitutio nunquã fuit in vſu. Similiter, qui publice malo exemplo uarios homines ad uaria peccata prouocaſſet, ad multas & uarias teneretur reſtitutiones, quas facere impoſſibile eſſe uidetur. Quare, cum in hoc genere ſolum peccetur contra caritatem, & non contra iuſtitiam; ſolum erit

obligatio

obligatio quędam ad hoc officium præſtãdum,ex præcepto caritatis & correctionis nata.

Pro huius difficultatis explicatione, reuocanda eſt in memoriam diſtinctio illa proxima diſputatione allata, qua dicebamus poſſe aliquem in his bonis nocere, vel ſolam utilitatem ſuam ſpectãdo,uel nocumentum eius, quem prouocat,ſed ſine fraude,vel cum fraude & dolo. Et quidẽ certe,ſi quis hoc poſtremo modo in bonis ſpiritualibus noceat,omnes doctores,conueniunt,eum eſſe obligatum, ex iuſtitia, ad remouendam fraudem: quam doctrinam declaro quoſdam proponendo caſus.

Primus, hęreticus qui per fraudem induxit aliquem in errorem,eſt obligatus canere palinodiam, & quantũ poteſt,per contrariam doctrinam & ſuaſionem, reuocare ab errore eos,quos in errorem fraudolenter induxit. Quare,ei nõ ſufficit dolor de commiſſo peccato,ut poſſit gratiam recuperare ni fraudem remoueat: neque ecclesia eum,ſine hac ſatisfactione, ſeu reſtitutione recipit. Exemplum habes apud Grati. can.ego Berengarius de conſ.d.2.

Secundus,ſi concionator,uel Parochus, uel publicus Doctor palam dixiſſet aliquid non eſſe peccatum,quod uere eſt,uel contra:obligatus, eſt ad hanc fraudem ſeu errorem remouendum:vt ſi affirmaſſet,aliquem contractum non eſſe vſurariũ,qui re uera eſſet: uel ſimplicem fornicationem non eſſe graue peccatum, in quo nõ pauci ſunt,qui grauiter errant,

Tertius,ſi quis retraxiſſet hominem ab ingreſſu alicuius religionis,eam falſo uituperando,debet eundem ad idem propoſitum reuocare,laudando religionem illã. Denique idem dicas de eo, qui aliquem in deſperationem induxiſſet, in quam Iobi vxor maritum ſuum, ſed fruſtra,inducere conata eſt,cum ei dixit, Benedic Deo, & morere. Quorũ caſuum & ſimilium ratio ea eſt,quia intercedit iniuſtitia. Nulla itaque eſt dubitatio, cum fraus aut violentia adeſt,ad quam remouendã, ex communi opinione,qui eam induxit omnino tenetur. Dubium

bium igitur eſt, cum omnis abeſt uis atque fraus, ſiue ad ſit intentio nocendi, ſiue non: Ad quam dubitationem ſoluendam pono has concluſiones.

Prima concluſio, Vniuerſe loquendo, in rebus ſpiritualibus poteſt fieri reſtitutio. Eſt communis doctrina, & patet ex poſito fundamento, quia poteſt intercedere iniuſtitia.

Secunda concluſio, qui aliquem induxit ad peccandum per uim, fraudemque tenetur ad reſtitutioné, hoc eſt ad reducendum eum, quem a ſuo ſtatu, & bono animo, opinioneque remouit, in eundem ſtatum, per fraudis, & uiolentiæ remotionem. Ita Scotus, Adrianus, Richardus, Ioſephus, Nauarrus c. 14. nume. 32. & denique eſt communis opinio; ex qua primo allata doctrina confirmatur.

Deinde, quia damnum illatum poſſeſſori alicuius boni, eo inuito, ſarciendum eſt: ſed is, qui hoc damnum accipit patitur inuitus, quia decipitur, igitur.

Adde poſtremo, quia non ſolum ſum in cauſſa per iniuſtitiam ut delinquat, ſed etiam ut in peccato, & detrimento illato perſiſtat.

Tertia concluſio, qui inducit ad peccandum ſine iniuria, hoc eſt, omni remota ui & fraude, ſed ſola perſuaſione, debet ex pręcepto caritatis & correctionis, ex maiore quadam obligatione, & uinculo, corrigere eum, qué in peccatum induxit, ſi in eo perſeuerat, ſuis tamen temporibus & occaſione oblata: quare ſi occaſio cum debitis circumſtantijs non adſit, erit ab hac obligatione liber. Confirmatur hęc doctrina ex communi ſententia: & ex eo, quod hoc præcepto uniuerſe omnes homines obligantur, iuxta doctrinam Chriſti apud Matthæum capite 28. ubi de corrigendo proximo, ſi quid in nos peccauerit, præceptum traditur.

Quarta concluſio, probabile eſt eum qui aliquem ad peccandum ſine fraude inducit, non modo ex caritate, ſed etiam ex iuſtitia eſſe obligatum ad aliquam reſtitutionem faciendam; eo modo, quo in hoc rerum genere

fieri

fieri poteſt. Poteſt ergo hæc doctrina probabiliter defendi cum prima opinione; quam his rationibus confirmares.

Primo, qui aliquem iniuria & damno afficit, debet eo meliori modo, quo poteſt, & quantum poteſt, damnum illatum remouere, & compenſare: ſed qui ad peccandum inducit, facit aliquam iniuriam, peccanti, & Deo, qui ob peccatum offenditur: igitur ea ratione qua poteſt, hanc inæqualitatem, & iniuſtitiam tollere debet.

Secundo, ſi quis ſuadendo eſſet in cauſſa ut ſeruus ſugeret a domino, deberet quantum poſſet, illum ad ſuum dominum reuocare: igitur pari ratione, qui ſuadendo, ſeruum Dei ab ipſo remouit, debebit eundem ſuadere, ut ad Deum redire uelit.

Tertio, qui eſt in cauſſa ut ſubditus ſuo Principi iniuriam faciat, is proculdubio curare debet, ut ſubditus pro iniuria illata ſatisfaciat, ergo pari ratione, qui eſt in cauſſa, ut proximus Deum principem & dominum ſuũ peccando iniuria afficiat, debet dare operam ut, per pœnitentiam debitum honorem Deo reſtituat.

Quarto, bona quę per peccatum ablata ſunt, non erant eius, qui peccauit, ſed Dei, a quo ob ſuam munificentiam homini donantur, in eoque conſeruantur, ut ſunt omnia ſupernaturalia dona, quibus homo fit iuſtus & amicus Dei: ergo non poſſunt ab homine auferri abſque Dei iniuria: quare ex iuſtitia reſtituenda.

Denique, cum ij qui contra ſentiunt, dicant eum qui hac ratione damnum intulit, quodam maiore uinculo eſſe obligatum ad correctionem faciendam, iſta maior obligatio non uidetur oriri, niſi ex eo, quod aliquam faciat iniuriam, qua lęditur iuſtitia: igitur.

Quincta concluſio, contraria etiam opinio eſt probabilis, & optime defendi poteſt, eſtque tuta, & magis ad praxim accommodata. Habet enim pro ſe argumentum illud ſatis firmum, quia in re propoſita nulla intercedere uidetur iniuria, cum iſte ſciens & uolens peccet; & uolen-

volenti non fiat iniuria, qua remota, omnis tollitur reſtituẽdi neceſſitas. Neq; hic proprie ulla iniuria fit Deo & ſi q̃ fit attribuẽda eſt ei q ex libera uolũtate peccat, cui bona illa a Deo data fuerãt, quæ cuſtodire deberet.

Ad hoc argumẽtum, quod eſt huius opinionis Achilles ſolent qui contra ſentiunt, & ſpeciatim Adrianus, reſpondere, negando, uolenti nõ fieri iniuriam. Quoniã eſto is, de quo loquimur, non inuitus peccet: tamen qa non peccaret, niſi alius incitaret: ideo aliqua, quamuis minor, intercedit iniuria. Sed hæc reſponſio non tollit argumentum, quoniam ſupponimus iſtum omnino uolentẽ & ſcientẽ peccare: &, ſicuti non facit ſibi iniuriã, cũ ex ſe ſolo peccat; ſimiliter, nec iniuriã patitur cũ ab alio inducitur, cum in ſua libertate ſit non peccare.

Reſpondetur præterea, ſaltem fieri iniuriam Deo, q non conſenſit, ut iſte ſua proijciat bona: non ſecus ac ſi Pontificis, vel Principis Legatus aliquid vellet dare, quod ſibi prohibitum fuiſſet: quo caſu, qui reciperet, reſtituere deberet, iuxta doctrinam Gregorij X. c. exigit, de cenſibus, libro 6. vbi qui contra Pontificis decretum pro uiſitatione pecunias recipit, ad reſtitutionẽ obligatur. Neque hęc reſponſio allatum diluit argumentum, cum ſimus in re diſpari. Quoniam in exemplo allato, eſt manifeſta ratio cur fieri reſtitutio debeat quia Pontifex expreſſe prohibet talem donationem, ita vt nõ poſſit libere fieri, & ſi fiat, ſtatuit ut reſtitutio fiat. At uero Deus ita præcipit homini, ne ſuæ gr̃æ iacturam faciat, ut eã libere facere queat. Quare, cum Deus uelit hominẽ libere peccare, ſi nulla intercedat fraus non fit iniuria Deo, cum is, cui data ſunt dona, uolens peccet.

Rurſus, ſoluere conantur hãc afferendo inſtantiam: ſinat quis ſibi abſcindi membrum; is qui abſcinderet a rep. puniretur, non aliam ob cauſſam, niſi ob illatã iniuriam; igitur. Verum, ideo iſte punitur, quia reſp. lęditur in ſuo membro: cum homines ſint reip. partes, quĩbus læſis, ipſa quoq; læditur, ac detrimentum capit.

Denique, ſunt qui dicant re ipſa eſſe obligatum ad reſti-

reſtituendum; ſed quia is, qui peccauit libere in peccato perſiſtit, uidetur hanc reſtitutionem remittere, & propterea, qui induxit, eſt a reſtitutione liber. Cæterum, qui contra ſentiunt, dicerẽt ex rei natura, non ex remiſſione eſſe a reſtituendo liberum.

Sexta concluſio, eſſet opus perfectionis & caritatis in tali caſu, eam facere reſtitutionem, quæ poſſibilis eſt; monendo ut reſipiſcat, & pro illo orando, bonaque opera illius cauſſa faciendo. Hæc concluſio procedit iuxta ſecundam opinionem, Atque hęc ſunt, quæ pro reſolutione huius quæſtionis dicenda habui.

Argumenta pro utraque parte allata, non eſt cur ſoluantur, cum vtraque opinionem probabilem efficiant. Ni uelis dicere, priora locum habere, cum aliqua intercedit fraus, poſteriora uero, cum fraus omnis abeſt.

Quod ſi priora intelligantur ſimpliciter, etiamſi dolus non intercedat, defendi prima opinio poterit, dicendo eſſe obligatũ ex maiore quodam caritatis uinculo vt expoſuimus; uel etiã ex iuſtitia, eo modo, quo fieri pōt.

An qui reuocauit aliquem ab ingreſſu religionis teneatur religionem ingredi. Quæſt. X.

INTER alias difficultates, quæ in materia de reſtitutione in bonis ſpiritualibus facienda, excitari ſolent, eſt hęc, quam nũc prę manibus habemus, quæ pertinet ad illud bonorum ſpiritualium genus, quod ad perfectionem refertur, ut ſunt bona quę ſub conſilio uobis facienda proponuntur; cum quis ingredi religionem ſtatuit, aut iam ingreſſus eſt, ſi ab aliquo retrahatur: poteſt itaq; eſſe dubitatio, tum de uolente ingredi, tum de eo, qui iam eſt ingreſſus. De qua re, quid ſentiendũ ſit, ſi interceſſit fraus, uel an teneatur ad ſuadendũ, vt ingredi uelit, ex proxima diſputatione patet: nũc qđ in dubiũ reuocatur, illud eſt, utrũ ſi ille, quẽ alius reuocauit, nolit redire teneatur ingredi. Quod aũt ingredi debeat, his ꝓbatur rõnibus.

Primo

Primo, cũ a religione abducitur is, qui ingreſſus erat, religio capit damnum, dum aliquo ſuo membro priuatur: igitur, ſi qui egreſſus eſt non reuertatur, is qui abduxit ingredi debebit, ut ſicut damnum factum eſt unius perſonæ ſubductione, ita æqualitas fiat per alterius perſonæ reſtitutionem.

Secundo, ponamus iſtum, qui extrahitur eſſe ſolemni voto obligatum religioni; tunc ſic arguo, per votum ſolenne aliquis conſecratur Deo, non ſecus ac uaſa diuino cultui per conſecrationem, per quam tranſeunt in ordine rerum ſacrarum, & non poſſunt amplius in prophanos uſus conuerti, nec vllo contractu humano alienari: ergo pari ratione aliquis per uotum Deo & religioni conſecratus, tranſit in rem diuinam; & ideo non poteſt abſque iniuria auferri, & ſi auferatur reſtituendus eſt, uel in propria, uel in aliena perſona.

Tertio, qui priuat dominum ſeruo, eſt obligatus eundem ſeruum, uel alium reſtituere, ut patet can. Seruus, diſtinct. 54. ex concilio Aurelianenſi; ergo pari ratione qui priuat monaſterium aliquo religioſo, qui eſt ueluti religionis ſeruus, eundem, aut ſe reſtituere debebit. Cõfirmatur hoc argumentum exemplo cuiuſdam Magiſtri Raimundi, qui cum extraxiſſet a religione nouitium quendam, ipſe ingreſſus eſt

Quarto, contra uero, videtur nullum eſſe peccatum ſuadere aliquem ne religionem ingrediatur: quoniam poteſt quis ſine ulla culpa ingredi, & non ingredi; ergo poteſt alius id ſuadere, & diſſuadere ſine peccato. In hac propoſita diſputatione tres inuenio eſſe doctorum opiniones.

Prima opinio Petri Paludani 4. ſent. diſt. 15. q. 2. arti. 2. concluſione prima, qui ait eum, qui diſſuaſit aliquem a religione eſſe obligatum ad eundem ſuadendum, ſi id non poteſt alium introducat, ſi id non contingat, ipſe ingredi debet: ſiue bono, ſiue malo animo reuocauerit. Idem docet Antoninus 2. parte titulo 2. c. 2. Sylueſt. verbo reſtit. 3. q. 1. & citat Archidiaconum; Adrianus in q.

de reſtitut.bonorum animæ in reſponſ. ad ſecundam cō firmationem; limitat tamen Sylu.cum Archid. & Adriano quando animo malo faceret, vt noceret religioni, uel ingreſſuro; non autē, ſi ut ſibi cōſuleret: ut ſi is quē diſtrahit, eſſet diſtrahenti aut ſuis parentibus utilis.

Secunda opinio aliorum qui procedunt cum diſtinctione; de ingredi volente, & de ingreſſo: & de ingreſſo, an ſit nouitius, an vero profeſſus: & an animo nocendi religioni, uel religioſo, an uero ſine hoc animo id fecerit, Tunc dicunt, ſi non erat ingreſſus, & fecit bono animo, nihil cuiquam reſtituere debet. Si animo nocendi, ſi non erat ingreſſus, quia religio nullum ius in perſonam acquiſiuerat, nulla eſt facienda ex hac parte reſtitutio: ingreſſurum autem ad bonum propoſitum reuocare debet. Si uero erat ingreſſus, idem ſentit cum prima opinione, quod debeat, uel eundem, uel alium, uel ſe, reſtituere. Ita Angelus uerbo reſt.1.§.1. Gabriel.4. ſentent.diſt.15.quæſt.15.artic.3. & Roſella. Scotus autem idem tenet de nouitio, quando perſeueraturus erat quoniam iam cępit eſſe ſeruus religionis.

Tertia opinio Soti lib.4.de iuſt. & iure q.6.artic.3.& Ledeſmæ in materia de reſtit.q.18.arti.2.qui Doctores, quos quidam alij recentiores ſequuntur, affirmant neminem eſſe obligatum ad ingrediēdum in religionem, quemcunque ab ea abduxerit, ſiue extraxerit, ſiue uolētem ingredi, ſiue nouitium, ſiue profeſſum: quæ profecto opinio retinenda eſt, vt autem hęc difficultas plane explicetur, hæc pono fundamenta.

Primum fundamentum, ut per uarias concluſiones diſtincte reſpondeamus ad uaria capita, quæ ſunt in hac dubitatione animaduertendæ ſunt diſtinctiones, iam ſuperius tactæ, quod aliquis retrahat, uel ante ingreſſum, uel poſt ingreſſum, uel ante annum probationis, uel poſtea: item, uel bono animo, quia putat id expedire ei, qui eſt ingreſſurus, uel malo, ut noceat, & hoc uel cum fraude, uel ſine fraude; uel quia male ſentit de religione, & de uotis monaſticis: Vbi etiam diſtingue-

res de habente & nõ habente religionis uotum. Rurſus, cum de eo, quod reſtituendũ eſt quęrimus, uel poſſumus intelligere de reſtitutione perſonæ, id quod hoc loco priuate quęritur, uel de reſtitutione alicuius damni religioni illati, de quo ſeorſim alia diſputatione agemus.

Secundum fundamentum, ex Ariſtotele libro quincto ethico, capite primo, quod alias per ſe bonum eſt, ſi uniuerſe ſimpliciterque ſpectetur, cum adiunctis, ſiue circunſtantijs conſideratum, poteſt non eſſe bonum: & ut demus exemplum in re propoſita, relligionis ſtatus bonus eſt, & multo melior, quam ſtatus ſecularis: ſed tamen hic ſtatus poteſt non eſſe bonus huic, uel illi homini, hoc, uel illo tempore, & loco, & rurſus in hac, uel illa religione. Quare, ut docte Angelicus doctor ſecundæ ſecundæ, q. ult. art. ultimo ſcripſit, de ingreſſu religionis uniuerſæ conſideratæ, non eſt neceſſarium conſilium, cum certum ſit eſſe meliorem ſtatum: at uero, de ingreſſu in hanc, uel illam religionem, ratione huius, uel illius hominis, poteſt eſſe conſilium, & ſuaſio, ac diſſuaſio. His notatis, de re propoſita has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, fieri poteſt, ut nullum ſit peccatum ſuadere aliquem, ne intret religionem, & ſi ingreſſus eſt ut egrediatur, ſi id bono animo fiat.

Primo, quia id poteſt aliquando expedire, & uolenti ingredi, aut ingreſſo, & ipſi religioni.

Secundo, quoniam interdum aliquis tenetur non ingredi, aut egredi, ſi ingreſſus eſt; ut is, cui parentes alendi eſſent.

Tertio, quoniam, ut proxime dicebamus, poteſt eſſe dubium, an alicui expediat religionis ſtatus: quare ob probabiles rationes poteſt quis eum ab ingreſſu ſine ulla culpa remouere, de quo eſt dubium, an ei religio expediat. Quo loco obiter monuerim parentes, ne filios, ob paternum affectum, a bono religionis propoſito diſtrahant, cum hanc ob cauſſam id eis facere non liceat: ſed hac de re alibi plura.

Secun-

Secunda concluſio, reuocare a religione malo animo,ſemper eſt peccatum mortale:quia impeditur quod ex ſe eſt maius bonum.

Tertia concluſio,Reuocare a religione,ob hanc cauſſam,quod ſtatus religionis non ſit bonus, & magis bonus,quam ſtatus ſecularis, non modo eſt grauiſſimum peccatum,ſed etiam hæreſis. Hæc concluſio eſt certa fide tenenda, ſed alio loco latius probanda. Lege Alphon.a Caſtro lib. 10.de hęres.uerbo,Monachatus.

Quarta concluſio, qui bono animo ſanoque conſilio aliquem ab ingreſſu religionis reuocat, ad nullam reſtitutionem, uel religioni, uel ei quem retraxit faciendam tenetur. Non religioni,quia nullum habebat ius in talem hominem:Non religioſo, quia nullam ei fecit iniuriam,ſed potius eius utilitati conſuluit,igitur.

Quincta concluſio,qui animo nocendi impediuit religionis ingreſſum, ad nullam ex ſe tenetur reſtitutionem,ex rigore iuſtitiæ: quia nulla intercedit iniuria,cũ iſte libere conſentiat ſuaſioni,& religio nullum ius habeat in eũ,qui ingredi uolebat. De hac concluſione ſentiendum eſt,iuxta ea, quę ſupra diſputata ſunt, cur autem dixerim, ex ſe, patebit ex ſequenti diſputatione: quia ex accidenti aliqua fortaſſe reſtitutio faciẽda eſſet.

Sexta concluſio,qui retrahit a religione eum,qui haberet uotum religionis, ad aliquam maiorem reſtitutionem,uel ex caritate, uel ex iuſtitia faciẽdam eſt obligatus, iterum ſuadendo ingreſſum. Patet, quia iſte ex uoto eſt aliquo pacto magis addictus Deo,& religioni, quam ex ſimplici uoluntate:in quo caſu maior quędam iniuria fieret Deo,quam religioni.

Septima concluſio, ſi quis dolo, aut uiolentia impedit ingreſſurum,aut ingreſſum retrahit; tenetur ex iuſtitia huiuſmodi impedimenta remouere. Eſt communis doctrina,& claret ex dictis: quam, una uel altera facti ſpecie, ſiue caſu, declaro. Si quis ergo cuipiam falſo perſuaſiſſet,ei non expedire religionis ingreſſum,is deberet talem fraudem remouere,demonſtrando aliter ſe

rem habere,ac ipſe dixit. Similiter, ſi quis deterruiſſe aliquem a certa religione, dicendo illam eſſe nimis aſperam,aut in ea peruerſe uitam duci,& non ita eſſet, is hunc dolum remouere deberet. Denique,ſi parentes per uiolentiam impedirent filios,ex iuſtitia huiuſmodi uiolentia tollenda eſſet.

Octaua concluſio,qui reuocauit aliquem, etiam pro feſſum,a religione,quocunque modo id fecerit,non eſt obligatus aut ſe,aut alium religioni reſtituere. Quæ concluſio pro certiſſima haberi debet,quam multę con firmant rationes.

Primo,quoniam iſta reſtitutio pugnat cum ſtatu reli gionis, quę neceſſario requirit uotum: hoc autem debet eſſe uoluntarium, & ſpontaneum; at huiuſmodi reſtitutio,ex ſe,non eſt ſpontanea:igitur.

Secundo, aduerſatur conſuetudini religionis, quam concilia approbant, ut ingredienti religionem detur annus probationis, ut poſſit accuratius uidere, an ſibi religionis ſtatus expediat: quod tempus, in hoc caſu, non poſſet, nec deberet aſſignari;cum iſte ex ui reſtitutionis ſit obligatus ingredi,& perſeuerare.

Tertio, qui occidit Monachum,non tenetur ſeipſum Monaſterio reſtituere:igitur multo minus qui aliquem e monaſterio eduxit,cum de hoc ſit ſpes, ut aliquando redire poſſit:quod ſumptum fuit patet:quia alias ius canonicum,quod iſtum hominem excommunicat, & irregularem ineptumque ad religionem facit, pugnaret cum iure naturæ, & diuino, ex quo per te deberet ſe reſtituere.

Quarto,iſta opinione poſita,multa ſequerentur incõuenientia, & abſurda: mala igitur, Primum, quid ſi is qui retraxit eſſet matrimonio copulatus, cum non poſſit uxorem deſerere? Qui profecto ſaluari non poſſet, Deinde,quid ſi eſſet ineptus & inutilis religioni?& non eſſet eo corporis habitu,quem ſtatus religionis requireret? Poſtea, quid ſi retrahens eſſet religioſus ſtrictioris religionis,deberet ne ad laxiorem ſe cõferre?Præterea,

quid

quid ſi abductus eſſet parum vtilis, aut etiam nihil utilis monaſterio,& is qui abduxit,ciuibus ſuis,& reipub. maxime vtilis? vt ſi Princeps, vel uir nobilis retraxiſſet religionis coquum, non ne reſtitutio iſta eſſet iniuſta,& inæqualis? Denique, ſequeretur quoddam maximum inconueniens, contra naturam profeſſionis, pro quo animaduerte; cum aliquis priuatur re ſua,reſtitutio fieri debet ab eo,qui damnum intulit: quod ſi alia via damnum reparatum fuit,exempli gratia, ab amico eius qui damnum dedit,ſi is poſtea reſtitueret,debet rei ſublatæ,aut deprauatæ dominus, ne iniuſtitia alterutri fiat,quod acceperat,reddere:hoc poſito,fingamus iſtum qui abduxit,ingreſſum eſſe religionem,atque profeſsionem feciſſe,& poſtea eum qui eductus fuit,ad religioné redire,tunc religio,pro uno,habebit duos: & ne fiat inæqualitas,qui ingreſſus eſt,debebit exire,quod cũ profeſſione pugnat.

Quincto confirmatur hæc opinio ex communi ſcriptorum ſententia,& ex praxi Eccleſiæ,in qua huiuſmodi reſtitutiones non ſunt in vſu. Ex his rationibus, ad hanc concluſionem confirmandam allatis,aliquæ concludunt etiam quod neque alium reſtituere debet;propterea unica concluſione utrunque caſum complexi ſumus. De ingreſſuro autem eſt illa ſpecialis ratio,ſi ponamus eum habere animum non applicatum alicui religioni, tũc cuinam facienda eſſet reſtitutio,cum nulli ſit addictus?

Nona concluſio,Qui retraxit profeſſum a religione, teneretur ex præcepto correctionis, uel etiam iuſtitiæ, dare operam,vt ille ad monaſterium reuertatur.

Primo qa intercedit,vniuerſæ loquendo, aliquod dãnum,vel iniuria religionis: ergo eo modo quo poteſt, fieri debet reſtitutio: ſed non poteſt fieri niſi hac ratione,igitur.

Secundo,iſte eſt obligatus redire ob profeſſionis uotum: ergo, & is qui eduxit operam dare debet, vt reuertatur.

Decima concluſio, ſi qui alium abduxit religionem ingrederetur, faceret reſtitutionem ex caritate, & ex cõſilio, non autem ex vi iuſtitiæ. Doctrina eſt certa, & manifeſta. Sed ut omnia, quæ dicta ſunt adhuc apertius manifeſtentur, contraria ſoluamus argumenta.

Ad primum, qua ratione hoc argumentũ ſolui queat ſatis patet, ex ijs quæ diximus: propterea, nihil eſt, cur aliquid aliud priuatim reſpondendo dicamus.

Ad ſecundum, eſto religioſum eſſe conſecratum Deo per religionis uotum: tamen, cum libere per ſolam ſuaſionem egrediatur, nõ intercedit perfecta iniuriæ ratio, & ideo ſuaſor non tenetur ingredi; ſed ſolum ſuadere vt reuertatur, modo iam dicto.

Ad tertium, non eſt par ratio de Monacho, & de ſeruo, ut ſequenti diſputatione manifeſte demonſtrabitur. Ille autem Raimundus, fecit quod erat in conſilio; vel quod ſibi conſcientia dictabat.

Quartum quo pacto ſit accipiendum, ex allatis patet conclnſionibus.

An qui volentem religionem ingredi, aut iam ingreſſum retraxit, teneatur reſtituere damnum quod inde fortaſſe religio cepit. *Quæſt.* X I.

POSTQVAM demonſtratum eſt, in caſu propoſito, nullam, ex iuſtitia, faciendam eſſe perſonę reſtitutionem: ſequitur, ut uideamus an facienda ſit reſtitutio damni, quod inde fortaſſe caperet religio: ut accideret, ſi monachus iã ingreſſus, vel ingreſſurus foret religioni utilis. Quod autem talis reſtitutio ſit facienda, his rationibus demonſtratur.

Primo, ſi quis ſeruum a domino abduceret, ſi ſeruum non poſſet reſtituere, deberet æquale reddere, & pro damno illato ſatisfacere, vt patet per can. ſi ſeruus, diſt. 54. ex Concilio Aurelianenſi: ergo pari ratione: qui abducit eum, qui eſt religionis ſeruus, maxime ſi ſit pro-

feſſus,

feſſus, debebit æquale reddere.

Secundo, ſi qui retrahit non eſt obligatus ad compenſandum detrimentum, ergo nec etiam teneretur ad hortandum, vt redeat; quod tamen eſt contra communem ſententiam, & contra dicta.

Tertio, religio habet ius in perſonam religioſi, & in omnia illius bona: ergo ſi auferatur perſona, religio priuatur illis bonis, in quæ ius habet, quod ſine iniuria fieri nullo modo poteſt. Quod ſumptum fuit, patet ex cap. Cum ad monaſterium, de ſtatu Monachorum.

In hac quæſtione eſt prima opinio Ioannis Maioris 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 17. dubio vltimo, Richardi ead. diſt. art. 5. quæſt. 3. in reſponſione ad octauum, qui affirmant eum, qui retrahit perſonam utilem ab ingreſſu religionis animo inferēdi damnum, debere reſtituere pro damno illato arbitrio boni viri.

Secunda opinio Soti, loco ſupra citato, qui uidetur inclinare in partem contrariam, & ait fortaſſe debere reſtituere, pro damno dato, non integre, ſed arbitrio boni uiri, & in hoc ſtandum eſſe foro exteriori.

Tertia ſententia aliorum, qui dicunt, ex rei natura, ad nihil obligari, eum qui etiam profeſſum abducit; ex accidenti autem, ſi utilitatem afferebat, aut afferre poterat, illatum damnum, ex iuſtitia, ſarciendum eſſe. Pro reſolutione huius dubitationis duo pono fundamenta.

Primum fundamentum, Magnum eſt diſcrimen inter ſeruum, ſeu mancipium ciuile, reſpectu ſui domini, & religioſum, reſpectu ſui prælati, ſeu religionis. Nam, ſeruus quidquid habet, aut acquirit, domino acquirit, ut Imperator lib. 2. Inſtit. tit. 9. & l. Acquiritur, ff. de acquir. rerum domin. docet: Immo ipſemet ſeruus eſt ueluti poſſeſſio quædam animata ipſius domini, ut in primo politico docet Ariſtoteles. Quo fit, vt qui nocet ſeruo, proxime etiam domino noceat. At vero prælatus, ſeu religio reſpectu Monachi, non habet dominium, niſi in utilitatem ſpiritualem ipſius religioſi: qui ob propriam vtilitatem ingreſſus eſt religionem: ex quo ſequitur, ut

qui lędit Monachum,eum a religione abducendo,immediate,Monacho noceat: quamuis conſequenter poſſit etiam religioni nocere.Declaratur hęc doctrina pari,ſeu ſimili exemplo. Vt ſe habet reſp. erga ſuos ciues, ita religio,erga ſuos ſubditos: illa autem non habet poteſtatem in ciues quaſi in ſeruos,in ſuam vtilitatem,ſed in vtilitatem ciuium; ideo enim homines ſibi aliquem rectorem eligunt,ut ipſorum utilitati cõſulat: idem dicas de religione, quæ in utilitatem religioſorum eſt inſtituta.Quare,ſicut is qui lędit ciuem, non lędit remp. immediate,ſed conſequenter,& indirecte:ita qui nocet Monacho,indirecte obeſt Monaſterio. Ex quibus inferre licet,quod ſicuti,qui lędit ciuem,ſolum ciui debet reſtituere; ita in re noſtra, ſi quid damni factum eſt, Monacho reſtituendum erit: & cum ei non ſit facta iniuria,quia libens receſſit,ideo,ubi quis eum,quem abduxit,ad redeundum hortatus fuerit,ad nihil aliud, ex rei natura,erit obligatus. Quod ſi hoc loco urgeas,rempu. non eſſe contentam ſola reſtitutione facta ſuo ciui, ſed etiam ab improbo pœnas, ſumere ac proinde etiã reip. aliquam reſtitutionem fieri; Reſponderem,ideo remp. ſumere pœnas, vt etiam alios a nocendo deterreat. Et quod iſta pœna non ſit proprie reſtitutio, uel ex eo patet,quia qui puniendus eſt,ſi non ſumatur de ipſo pęna, & ſententia lata executioni non mandetur, tutus eſt in conſcientia,nec tenetur pœnam ex ſe ſumere,vt alio loco inferius late docebo: ad quod faciendum eſſet obligatus,ſi hic proprie locum haberet reſtitutio.

Secundum fundamentum, in religioſo duo ſpectare poſſumus,perſonam uidelicet,& eius bona,ſeu commodũ,quod ex eo religio fortaſſe capit,aut capere põt:Religio in perſonã nõ habet niſi quoddã ius ſpirituale, ex caritate,& obedientia;ut tantũ ei poſſit imperare, quantum in utilitatẽ Monachi cedit,cuius rei cauſſa, ingreſſus eſt religionem:at uero in eius bona habet legitimũ ius, ita ut poſſit ea uendere, & diſtrahere in publicam utilitatem. Quæ bona,ſicuti & ipſa perſona, primo &

per

per ſe ſuut applicata & conſecrata Deo: bona enim illa conditionem ſequuntur perſonæ. Ex his duobus fundamentis concludere licet, religionis ſeruitutem non eſſe ſine libertate; qua, & ſi qui egreditur abutatur; tamen, non ex lege iuſtitiæ, ſed ſolum ex obedientiæ uinculo redire tenetur. Quare, ſicuti ſi ſua ſponte exiret, ad nullam reſtitutionem teneretur; ita ſi alio ſuadente id faciat. His fundamentis iactis, has pono concluſiones.

Prima concluſio, qui fuit in cauſſa ut Monachus a religione diſceſſerit, ex ſe ſuaque natura, ad nullum damnum, quod inde emanare poſſit, compenſandum, tenetur; ita ut nihil pro perſona ipſa reſtituere debeat. Eſt doctrina Soti & Ledeſmæ, quam ipſi non probant; nos autem his rationibus confirmamus.

Primo, ex iactis fundamentis, qui lædit ciuem, lædit etiam remp. & tamen ſolum ciui fit reſtitutio: ergo qui lædit religioſum, ei ſoli reſtituere debet: ſed talis reſtitutio, non eſt facienda, ut iam probatum eſt; quia uolenti non fit iniuria; ergo multo minus religioni. Poſſet tamen iſte pęnis eccleſiaſticis puniri, pro iniuria illata religioni, ad alios a tali ſcelere deterrendos, ut is, qui ciuem lædit, ciuilibus punitur pęnis.

Secundo, is qui abducit religioſum, ſi ad ullam reſtitutionem tenetur, maxime ad eam, quæ æqualitatem inſtauraret; ut eſſet, ſi ſeipſum reſtitueret: ſed ad hanc non eſt obligatus, ut ex dictis conſtat: ergo neque ad aliam, aliqua alia re faciendam.

Tertio, non eſt maior reſtitutio facienda religioni in hac re, quam Deo, cum religioſus, ut in ſecundo fundamento diximus, ſit proxime per religionem conſecratus Deo: ſed ſatisfit Deo, ſi qui abduxit, hortetur ad reuertendum: igitur, ſi id fecerit, nihil aliud reſtat faciendum, quo ſatisfiat religioni.

Quarto, ſi quiſpiam moneret religioſum ut ex laxiore religione trāſiret ad ſtrictiorem, uel ex magis arduas ad minus arduam, ex diſpenſatione Pontificis, nullam faceret iniuriam religioni, a qua eum abducere conaretur:

tur:ergo neque etiam, ſi uniuerſe a religione abducat: quod antecedit,manifeſtum eſt:quia,ut in fundamentis diximus,homines ingrediuntur in religionem ad ſuam utilitatem,Deique gloriam,non autem ad utilitatem religionis:conſequentia, videtur nota: quia ſi in hoc caſu eſſet obligatio ad reſtituendum,etiam in illis;ſiquidem priuatæ religiones priuatum damnum caperent.

Quinto,ſi iſte Monachus nollet eſſe utilis religioni, nullam iniuriam faceret religioni, ſed ſolum peccaret contra obedientiam: ergo, qui eſt in cauſſa ut religionem deſerat,nihil iniuſte agit.

Secunda concluſio,Per accidens, & indirecte fieri poteſt,ut qui extraxit utilem Monachum teneatur ad aliquam reſtitutionem. Declaratur hęc concluſio, dixi, per accidens,quia ex rei natura, non oritur talis reſtitutio,ut eſt probatum,ſed ſolum ex damno, quod inde ſequi poteſt:quoniam,cum ſtatu religionis interdum,pręter religioſi utilitatem, eſt etiam coniuncta utilitas & bonum temporale monaſterij. Quare,ſi quis extraheret monachum ualde utilem, is damnum temporale reſarcire deberet: quia religio habet uerum ius in bona temporalia religioſi,& in id quod ſua opera monachus acquirit.Eſt hæc doctrina communis, quantum ad profeſſum,licet Sotus de ea ſubdubitet; quæ ſic probatur.

Primo,quia licet religio non habeat plenum ac perfectum ius in perſonam,habet tamen in bona,quæ conſequuntur perſonam, quę ſunt Deo & huic religioni dicata. Quod ſi dicas,ergo non liceret tranſire ex una in aliam religionem,ſi bona ſunt uni religioni addicta, Reſpondeo licere, quia bona iſta ſunt immediate dicata Deo,& non ſunt ita applicata uni, ut ad alteram transferri nequeant.

Secundo,ex communi doctorum ſententia, quam in rebus moralibus,ſi non ſit deſtituta ratione firma,ſequi debemus.

Tertia concluſio,ob eandem rationem, qui impedit eum qui non dum profeſſus eſt,aut ingredi uolebat, ad

aliquam

aliquam teneretur reſtitutionem. Vt ſi qui ingreſſurus erat, uolebat bona ſua religioni applicare. Non ſecus ac ſi quis uouiſſet mihi dare centum, & alius efficaciter diſſuaderet, is eſſet obligatus ad aliquam reſtitutionem mihi faciendam, de qua re ſuo loco poſtea late diſputabitur. Ratio huius concluſionis ea eſt, quia ex uoto & uoluntate iſtius, religio aliquid iuris in rem illam acquiſiuit: etiam ſi adhuc ille potuiſſet mutare ſententiam. Non ſecus, ac ſi quis uellet dare digno beneficium, & alius animo mallo, eum a tali uoluntate remoueret.

Quarta concluſio, in utroque caſu, cum ſcilicet impediuit ingreſſurum, & abduxit ingreſſum, reſtitutio ob damnum illatum debet fieri arbitrio boni uiri. Quoniam non poteſt dari alia regula, cum damnum ſit incertum. Hic autem bonus uir conſiderare deberet, quantitatem emolumenti, certitudinem & incertitudinem, & alias circumſtantias.

Quincta concluſio, cum impeditur ingreſſurus, non debet tantum reſtitui, quantum fuiſſet emolumentum, ſi ingreſſus fuiſſet. Et ratio eſt, quia religio nondum habebat realem poſſeſſionem illorum bonorum, & ille poterat animum mutare: cum ergo non tanti ualeat id, quod ſpe, quanti id, quod re poſſidetur, non eſſet alterum tantum reſtituendum. Argumenta contraria facile ex dictis ſoluuntur.

Ad primum, hoc argumentum diluitur ex doctrina primo fundamento explicata: cum non ſit par ratio de ſeruo ciuili & de religioſo famulo, & potius religioſus, ex rei natura, utilitatem ex religione, quam religio ex monacho commodum, referre debet.

Ad ſecundum, eſto teneatur aliqua ratione ad hortandum, ſuadendumque, ut proxima quæſtione diximus, tamen ex rei natura, non eſt obligatus ad reſtituendum pro damno, quia, per accidens eſt, quod religioſus ſit ſuo monaſterio utilis.

Ad tertium, falſum eſt religionem habere ius in per-

ſonam religioſi,niſi in eius utilitatem,ut ſupra explicuimus. Quod autem ad illius bona attinet,diximus in ſecunda concluſione, cur interdum bonorum externorũ reſtitutio facienda ſit. Atque de reſtitutione bonorum animi hæc dicta ſufficiant: ſequitur, ut de reſtitutione bonorum corporis agamus.

An pro nocumento illato in bonis corporis facienda ſit reſtitutio. Quæſt. XII.

EXPLICVIMVS hactenus plane, pleneque eas omnes difficultates,quæ tractari ſolent de reſtitutione bonorum animi: ſequitur modo,ut iuxta propoſitum ordinem, agamus de reſtitutione facienda pro nocumento illato in bonis corporis,uel per mutilationem alicuius membri, uel per partis corporis læſionem, uel per necem: & ut diſtincte procedamus, primum examinabimus, an in his bonis poſſit fieri reſtitutio: deinde qua ratione facienda ſit:& priore loco de mutilatione, poſteriore uero de homicidio dicemus. Quod autem in corporis diminutione fieri nequeat, aut non debeat reſtitutio, his rationibus perſuaderi poteſt.

Primo ex diuina lege,Exodi c.21. ubi decernitur, ut ſi qui inter ſe rixati fuerint, & alter proximum percuſſerit lapide,uel pugno,& mortuus non fuerit, ſed in lecto iacuerit, is qui percuſſerit ſolum operas eius & impenſas in medicos factas reſtituat: ubi nulla ſit mentio de reſtitutione pro parte mutilata, aut uitiata:quare ob illatum corpori detrimentum nulla erit facienda reſtitutio. Quę lex repetitur etiam in iure pontificio cap. ſi rixati,de iniurijs.

Secundo, ſi iſta reſtitutio facienda eſt, maxime ei, cuius membrum diminutum,aut mutilatum fuit,neque enim alius eſt cui fieri poſſit,aut debeat: atqui iſte non eſt dominus ſuorum membrorum,ut patet per l. Liber homo,ff.ad legem Aquiliam, non igitur erit ei reſtitu-

tio facienda, cum ei fieri debeat, cuius eſt res, in quam damnum eſt illatum. Confirmatur hæc ratio, quia cicatricum, & deformitatis corporis non poteſt fieri ęſtimatio, iuxta l. ex hac. ff. ſi quadrupes pauperiem fecerit: & l. fi. de ijs, qui deiecerunt, uel efud. ubi dicitur, liberum corpus æſtimationem non recipere.

Tertio, ſi iſta reſtitutio faciēda eſt, maxime pecunia, cum pars diminuta reſtitui nequeat: atqui per pecuniā non poteſt reddi æquale, pro aliquo membro mutilato, cum pluris homines faciant, gratia exempli, manum, uel brachium, quam quidquid eſt pecuniarum in mundo: igitur, fieri non poteſt.

Quarto, ex contraria opinione ſequeretur, quod ſi quis non haberet pecunias, quas offenſo reſtitueret, poſſet is ab eo, occulum, gratia exempli, repetere, ſi ipſe oculo orbatus fuiſſet; quod uidetur abſurdum: id enim non tam eſſet reſtituere, quam pęnas luere.

In hac propoſita difficultate, Doctores de duobus dubitant: quorum primum eſt, an qui mutilauit, ſit obligatus ad faciendam aliquam reſtitutionem ſpiritualē, hoc modo, conſolando eum quem læſit, & hortando ad patientiam, pro eiuſque ualetudine orando: alterum an corporis diminutio, & deformitas per mutilationem, & percuſſionem inducta, ſit pecunia ęſtimabilis, & pro ea fieri reſtitutio debeat.

De primo, fuit prima opinio Antonini 2. parte, titulo 2. c. 2. §. 2. qui ait percuſſorem eſſe obligatum ad illam ſpiritualem reſtitutionē, & ad quædam alia de quibus poſtea: ad quam opinionem uidetur accedere Scotus, de quo ſequenti diſputatione planius. Secunda aliorum & ſpeciatim Soti & Ledeſmæ, qui contra ſentiunt.

De ſecundo, prior ſententia fuit Panormitani c. ſi rixati, citato, Nauarri in enchir. c. 15. num. 22. Didaci Couar. & Romani conſ. 128. qui affirmant nullam eſſe faciendam: quæ opinio uidetur fuiſſe antiquorum ſcriptorum, qui nunquam meminerunt de reſtitutione facienda pecunijs ob corporis læſionem.

Poſte-

Poſterior aliorum, qui fieri poſſe, & debere docent. Ita diuus Thomas ſecunda ſecundæ quæſt. 62. art. 2. in reſponſione ad primum, Paludanus q. 2. art. 2. Richardus 4. diſt. 15. art. 5. q. 2. Sylu. uer reſt. 3. q. 2. Sotus, & Ledes. loc. cit.

Primum fundamentum, huius difficultatis reſolutio, pendet, ut aliqui putant, ex alia dubitatione, qua queritur, an homo habeat ſuorum membrum, uel ſui corporis dominium; de qua multi iuriſperiti, ob leges ſuperius citatas, negantem ſequuntur opinionem. Ita, ut multos alios hic omittam, Gloſſa & Panorm. c. ſi rixati, Zaſius in ſua apologia, & Azo in ſumma, & re uera eſt cōmunior, & uerior ſententia, ut alias in materia de dominio dicetur, quare homo potius cuſtos, quam dominus uitę ſuæ, ac membrorum appellari debet: quod dominium eſt apud Deum, iuxta illud Sapiētis dictum, tu es dominus, qui uitæ & mortis poteſtatem habes. Quo fit, ut neque reſp. tale dominium habeat. Neque inde ſequitur, quod ſi homo priuetur membro, non ſit ei reſtitutio facienda; quia licet non ſit dominus, tamen ſuorum membrorum cuſtodiam, & uſum habet. Quare cum ipſe detrimentum capiat, ei reſtituendum erit. Habes ſimile de eo, qui rem aliquam emphyteotico contractu poſſidet, cui facienda eſt reſtitutio, ob damnum illatum rei, cuius emphyteuta utilitatem habet, licet careat dominio.

Secundum fundamentum, qui mutilat, & idem dices de eo, qui occidit, duas perſonas offendit, primum eum quem proxime lædit, & conſequenter eos, qui cō ſanguinitate ſunt ei coniuncti, ut ſunt parentes, & filij: deinde remp. ipſam, cuius eſt ueluti quodam membrū: propterea vtriſque, aliqua ratione, pro illata iniuria ſatisfacere debet, licet non eodem modo. Vt autem quid reſtituendum ſit, intelligatur; animaduertendum eſt, eum qui mutilat, aut uita priuat, tria inferre damna: unum in operas, quas qui læſus, aut mutilatus fuit omittit, pro eo tempore, quo non poteſt laborare, ſi læ-

ſus

ſus artifex erat: alterum, in corpus, quod deterius red-dit, ob læſionem factam: poſtremum in honorem & exi ſtimationẽ, quæ omnia, ut poſtea demonſtrabitur, ſunt pecunia æſtimabilia. His ita poſitis, has ſtatuo conclusiones.

Prima concluſio, qui alium percutit, aut mutilat, ad nullam tenetur reſtitutionem, ſi id, prouocatus, & ſui defendendi cauſſa, cum moderata tutela fecit. Doctrina eſt certiſſima, & ab omnibus recepta: cum natura omnia animalia doceat, ut ſe tueantur, atque defendant, ut Cicero libro primo de officijs ſcripſit, & nos libro de Pacificatione demonſtrauimus.

Secunda concluſio, qui alium iniuſte percuſſit, aut mutilauit, ex iuſtitia, ad nullam reſtitutionem ſpiritualem tenetur. Id affirmauerim contra ſentẽtiam ſupra citatam: quã his rationibus impugno, & noſtrã confirmo.

Primo, in reſtitutione datur unum pro alio ex ui iuſtitiæ, ut reparetur æqualitas: at ſi ex iuſtitia fieret talis reſtitutio, daretur res ſpiritualis pro corporali, quod eſt uitium ſimoniæ; igitur nullo modo ſub hac ratione talis reſtitutio facienda eſt.

Secundo, reſtitutio in ijs rebus eſt ponenda, in quibus poteſt eſſe proportio & æqualitas: at inter rem ſpiritualem & corporalem, cum ſint omnino diuerſi generis, non poteſt eſſe ęqualitas; igitur.

Tertio, ſi iſta reſtitutio eſſet neceſſaria, eſſet de lege naturę, ex qua, ut diximus, oritur reſtitutionis præceptum: atqui nullo tempore, apud nullas nationes, de tali reſtitutione facienda, præceptum, aut conſuetudo extitit ulla; igitur.

Tertia concluſio, ſpiritualis reſtitutio, ex conſilio, & ex caritate adhibenda eſt. Inter opera igitur perfectionis hæc reſtitutio, non autem in iuſtitiæ operibus ponatur. Eſt hæc doctrina certiſſima, & nulla probatione eget.

Quarta concluſio, qui percuſſit, aut mutilauit, debet reſtituere damnum, quod qui læſus eſt patitur in expen

ſis,

ſis, & in lucro ceſſante.eſt concluſio certiſſima, quam clarum naturæ lumen docet; & hæ rationes confirmát.

Primo ex iure diuino, & canonico, loco ſupra citato, cap. ſi rixati, de iniurijs, vbi hoc decernitur. Adde etiam legem ciuilé, ex Caio l.ſi.ff.de iis qui deiecerunt.

Secundo ex communi ſententia omnium theologorum, Summiſtarum, & Iuris vtriuſq; peritorum.

Tertio, qui mutilando operas impedit, & auctor eſt ut expenſæ fiant, cauſam dat ſufficientem damni: igitur per regulam iuris reſtituere debet: qua autem ratione, poſtea dicetur.

Quincta concluſio, qui alium iniuſte percuſſit, & per cutiendo mutilauit, aut aliquo pacto eius corpus deforme reddidit, debet hoc damnum compenſare pecunijs, vel alia re quæ pecunia æſtimatur. Eſt hæc concluſio contra opinionem ſuperius citatam: quod autem nos defendimus, his argumentis corroboratur.

Primo, ex communiore Theologorum ſententia: & præſertim grauiſſima Diui Thomæ auctoritate, ſuperius citata, qui ait, quando compenſatio non poteſt fieri in re æquali, ſatis eſſe, ſi quod poſſibile eſt reſtituatur: & eum qui aliquem membro priuauit, debere reſtituere pecunia, vel honore, &c. conſiderata vtriuſque perſonæ.

Secundo, in hac læſione & corporis diminutione, intercedit quoddam damnum, quod negari non poteſt: & eſt huiuſmodi ut poſſit æſtimari, ac re uera apud homines eſtimatur, igitur per reſtitutionem ſarciendum erit.

Tertio, qui priuat pecunijs, inquit Scotus, debet reſtituere: cur non etiam qui priuat membro? & cum non poſſit reſtitui membrum, cur non reſtituetur aliquid eius loco, cum id fieri poſſit?

Quarto, in hoc caſu læditur iuſtitia commutatiua, cui aliquo pacto, quod ſapiens negaret nemo, ſatisfieri poteſt, & pauperibus, ut praxis ipſa docet, hac ratione pro membro diminuto, & parte vitiata ſatisfit, cur igitur hanc iuſtitiam, ſine iuſta ratione e medio tollere aduerſarij uolunt?

Quin-

Quincto, huc pertinere videtur, quod Exodi cap. 22. ſtatuitur, ſi percuſſerit quiſpiam oculum ſerui ſui, aut ancillæ & luſcos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quẽ eruit: vbi libertatis pretio æſtimatur oculus.

Poſtremo, quidam concedunt, quod ſi quis abſcinderet membrum homini nobili, qui nihil laborando lucraretur, nihil reſtituere deberet. Similiter, ſiquis fœminã aliqua plaga turpem reddidiſſet, unde non facile poſtea nuberet, non eſſet obligatus ad hoc damnum ſarciendum, ſi membra ęſtimationem non recipiunt: quod ſane abſurdum uidetur. Et propterea quidam excipiunt fœminæ percuſſionem, vt Albericus, & Iacobus Rauen. dicta l. ex hac. Illud tamen dixerim, hoc reſtitutionis genus apud viros nobiles non eſſe in uſu; ob quam rationem qui lædunt poſſent excuſari, ni ab eis talis reſtitutio requiratur. Quod autem attinet ad pœnam, quam reſp. uel iudex a percuſſore repetere poteſt, & percuſſor ſoluere debet, ſequenti diſputatione dicam: ſi prius argumenta contra noſtram ſententiam allata, diluero.

Ad primum non propterea, quod in locis citatis ſolum mentio fit de reſtitutione expenſarum, & operum, ſequitur non eſſe faciendam etiam pro damno in membrũ illato, & vt ait Adrian. nomine, operum, intelligitur quodcunque damnum. Vel cum Richardo dicas, talem conſtitutionem intelligendam eſſe, cum ex percuſſione, nulla cicatrix & nullus defectus manet in corpore: Adde etiam, quod pro membro aliquid dandum eſſe Exod. 22. ſtatuitur.

Ad ſecundum, eſto hominem non eſſe ſuorum membrorum dominum: tamen ei facienda eſt reſtitutio, ut ex primo fundamento apertiſſime conſtat.

Ad tertium, etſi non poſſit reddi æquiualens: tamen, vt ait Diuus Thomas, ſatis eſt, vt reddatur quod eſt poſſibile, idque boni viri iudicio, quando autem, lex ait, nõ eſſe æſtimationem membrorum & cicatricum, intelligendum eſt, quando valor membri eſt maximus, qui lege taxari non poteſt, ſed ad iudicis arbitrium eſt confugien-

giendum; nec inde ſequitur in foro conſcientię nihil eſſe reſtituendum: lex illa fin. habet locum, cum aliquis caſu vulnerauit, vt ex ipſo titulo patet. quo pacto Panormi. aliquando hunc locum declarauit.

Ad quartum, negatur illa ſequela: quia qui non habet pecunias, cenſetur impotens ad reſtituendum: neque ſi ſe oculo priuaret, qui oculo alium orbauit, quicquam ei prodeſſet: licet in pœnam per legem tallionis oculo priuari poſſit.

An homicida, ſit obligatus ad reſtitutionem. Queſt. XIII.

QVAE proxima diſputatione explicata & probata ſunt, conferunt etiam ad hanc dubitationem enodandam, propterea eam paucis perſtringam. Quod autem pro homicidio nulla, ratione uitæ, fieri reſtitutio poſſit, his rationibus demonſtro.

Primo, hominis vita eſt bonum quoddam, quaſi infinitum, quod nullo alio bono in hoc mundo compenſari, aut ęſtimari poteſt: igitur nullum habet in hoc locũ reſtitutio. Nam, ut eſt apud Iobum, pellem pro pelle idest omne peculium ſubſtantiamq; omnem dabit.i. daret homo pro anima.i. pro uita ſua.

Secundo, ex quodam abſurdo, quod inde ſequeretur: fingamus hominem ditiſſimum occidere aliquem pauperem: ſi is deberet reſtituere, eſſet obligatus ad danda omnia ſua bona, cum vita cuiuſcunque etiam ignobilis hominis, pluris ualeat, quam integrum etiam regnum: quod uidetur abſurdum.

Tertio, ſiquis occidat ſeruum, ſolum reſtituere debet pretium ſerui.i. tantum, quanti ſeruus ęſtimaretur, ut habetur determinatum, per legem humanam, lib. 2. inſtit. titulo, de lege Aquilia, & l. 2. ff. eodem. igitur nulla fieri debet reſtitutio pro uita, & quod de ſeruo dicitur, idem de quouis alio homine diceres.

Quarto, ſi qui hominem priuauit uita, non haberet pecu-

pecunias,uel alia,bona quibus reſtitueret,eſſet obligatus ad ſe offerendum iudici, vt ſua uita ſatisfaceret: quod eſt contra omnem naturæ legem,& humanā conſuetudinem:ut omittam,quod uitæ hominum ſunt inæquales,& ita p̄ unius vitā,nō pōt ſatisfieri vitæ alterius.

In hac difficultate illa eadem duo quæruntur,quæ in ſuperiore quęrebantur ſcilicet, an pro homicidio fieri debeat aliqua ſpiritualis reſtitutio, ita ut homicida teneatur orare,& alia bona opera facere,aut facienda curare pro anima eius,quem occidit; & an vitæ damnum pecunia compenſari poſſit: de quibus ſunt totidē ſententiæ,& eorūdem quos ſupra citauimus. Antoninus.n. loco citato,Scotus diſt.15.quæſ.3.Adrianus quæſt.de reſtit.bonorum corporis, quæ eſt ultima in illa materia. Gabr. eadem diſt.q.15.Ioann. Maioris quæſt. 14. & Almain.quæſt.3.& quidam alij obligant homicidam ad reſtitutionē ſpiritualem. At vero Sotus,& Ledeſma locis citatis,hanc reſtitutionem,ex iuſtitia,non admittūt.Similiter Nauarrus,& alij ſupra citati,affirmant uitam pecunia æſtimari non poſſe: alij autem contra ſentiunt. Et quoniam in præſentia præter ea, quæ ſupra adnotauimus, nihil priuate animaduertendum occurrit, propterea huic diſpututioni his cōcluſionibus ſatisfaciam.

Prima concluſio,ſi quis iuſte,& moderate ſe defendēdo occidat,ad nullam reſtitutionem tenetur. Quoniam nulla intercedit iniuſtitia:quot autē ſint,caſus in quibus homicida ab omni reſtitutione eſt liber,poſtea dicetur.

Secunda concluſio,ſpiritualis reſtitutio,ex iuſtitia nō habet locum in homicidio,ſicut nec in mutilatione. Patet ijſdem rationibus,quas fecimus ad probandum non eſſe neceſſariam in mutilatione,ad quas accedat, quod homicidæ orationes, dū eſt in peccato mortali, nullius ſunt valoris ad ſatisfaciendum pro defuncto: & ſi deberet ſatisfacere profecto cogendus eſſet ad recuperandam gratiam; quod eſt abſurdum. Adde etiam, quod Eccleſia aliquando ad hanc reſtitutionem obligaſſet, cum ex ſe ſit ſatis in promptu,& ab omnibus fieri poſſit:

id quod nunquam fecit. Et denique, quid ſi homo fidelis occidiſſet infidelem, cui iſta opera nihil prodeſſent? Cæterum, ſi quis ex caritate his pijs uteretur officijs, erga eũ, cui prodeſſe poſſent, optime faceret. Quod ſi dicas, homicida priuat eum, quem neci tradit multis bonis operibus, quę facere potuiſſet, ſi uixiſſet: quare debebit pro his bonis reſtituere, ſicut reſtituit pro operibus corporalibus, Dicerem, non eſſe parem rationem, quia non habetur vlla certitudo de bonis operibus futuris alterius: bona opera unius ex ſe non augent meritum alterius; & quod attinet ad ſatisfactionem, opera quę fiũt in peccato non proſunt, & nemo tenetur ad habendam gratiam, ut cuipiam reſtituat.

Tertia concluſio, homicida reſtituere debet pro damnis quæ ex homicidio patiuntur filij, aut hæredes, & ij quibus ex iuſtitia occiſus debebat. Doctrina eſt certiſſima ab omnibus recepta, & patet iiſdem rationibus, quibus probatum eſt, ad hanc reſtitutionem obligatum eſſe eum qui mutilauit. Intercedit enim vera iniuſtitia contra commutatiuam: quare eo modo quo poteſt, inſtauranda eſt æqualitas. Quo autem modo facienda ſit, poſterius dicetur.

Quarta concluſio, homicida tenetur aliquid reſtituere pro uita, qua proximum priuauit.

Primo, patet hęc concluſio ex communiore ſentẽtia, quam Theologi ſequuntur: qui in rebus ad forum conſcientiæ ſpectantibus, uniuerſe loquendo, magis audiẽdi ſunt, quam Iuriſperiti.

Secundo, quoniam, ſi mutilator debet pro membro mutilato, vt probauimus, reſtituere, cur nõ etiam homicida pro uita ſublata?

Tertio, per homicidium maxima fit inæqualitas, quæ aliqua ratione compenſari poteſt, igitur compenſanda erit. Verum, cum, ut ſupra diximus, tales reſtitutiones pro uita, non ſiet in uſu, & non repetantur, & aliqui contra ſentiant, poſſet forteſſe homicida ab hoc genere reſtitutionis liberari.

Quin-

Quinƈta concluſio, homicida debet reſtituere pro iniuria,ſi quæ illata fuit: & idem dicas de eo qui percuſſit,vel mutilauit.Quoniam per iniuriam infertur damnum in honorem,exiſtimationem,& famã, quod bonũ plurimi fit ab hominibus,de quo infra dicetur. Doƈtrina eſt apertiſſima , & ideo nulla eſt probatione opus: quæ reſtitutio, & honoris exhibitione , & pecunijs fieri poteſt; de qua re legendum eſt integrum opus,quod de Pacificatione ſcripſimus.

Sexta concluſio, Nec qui percutit,nec qui occidit eſt obligatus ad ſatisfaciendum reip.uel Iudici, pœna tallionis,vel alia pęna,pro iniuria reip.illata,ante iudicis ſententiam,& ſententię executionem.Eſt hęc concluſio contra Sc̃oti opinionem,quæ nullo modo placet. Hic.n. auƈtor obligare uidetur criminis reum ad accedẽdum ad iudicem,ut de ſe debitam ſumat pęnam.

Primo iſta doƈtrina impugnatur ex communi Doƈtorum ſententia, de qua re alio loco a nobis latius diſputabitur.

Secundo,Quoniam ex naturæ lege,nemo eſt obligatus ſeſe ſubijcere pœnę uoluntariæ, niſi cum pęna repoſcitur, ut alias copioſius in materia de legibus ſcribam. Huc pertinet quædam pulcherrima doƈtrina Clementis V. in clementina Paſtoralis, de ſententia & re iudicata,ubi eleganter & doƈte ſummus Pontifex probat,eum qui citatus eſt,in locum non tutum,& periculo expoſitum,non eſſe obligatum accedere ; ubi hæc ad rem noſtrã facientia, ſcribit , Hęc quidem iure timentur, hæc de more uitantur,hęc humana fugit ratio,hęc abhorret natura. Atqui diceres,iſte induxit ueram inæqualitatẽ ratione reip. quam uno membro priuauit igitur ex ſe, ſuaque ſponte debet offerre corpus uitamque ſuam , ut iuſtitiam ſarciat.Concedo quidem ad hanc pœnam dãdam eſſe obligatum, ſed tamen ſeruato naturæ & iuris ordine,ut ab eo repetatur a Iudice, qui ex officio debet pœnam repoſcere,ad publicum bonum conſeruandum. Iudex itaque obligatur ad pęnam de reo ſumendam,

reus autem & priuata perſona, quæ iuſtitiam legalé uio lauit, non ita: ſed ſatis eſt, ſi pęnam ſufferat, cum is repoſcet, cui legum ſeruandarum cura eſt mandata.

Quod ſi peteres, an iſte poſſit ſe iudici offerre, ut de ſe pęnam ſumat; reſponderem, poſſe quidem, & eſſe perfectionis opus, non autem ſtultitiam, ſeu iniquitatem, vt aliqui ſtulte, & inique putant. Atque has concluſiones, pro huius quæſtionis explicatione poſuiſſe ſufficiat; reliqua ad hanc materiam pertinentia inferius afferam, cũ de modo, quo homicida reſtituere debet, ſcribam. Reſtat igitur, ut argumenta ſoluantur.

Ad primum, licet humana uita ſit maximum bonũ, non eſt tamen infinitum bonum: quare, cum ſit bonum certum & temporaneum, aliquo alio eiuſdem ordinis bono, aliqua ratione compenſari poterit. Cur. n. ſi pater priuetur filio, qui eſt ueluti quædam ipſius particula & poſſeſſio, etiam ſi nullum inde fructum caperet, pro huius boni priuatione, reſtitutionem poſſibilem petere nõ poſſit? Poſſibilem itaque reſtitutionem petimus, licèt non æqualem: ut etiam accidit in noſtra ſatisfactione reſpectu Dei, & Parentum, quibus ut Ariſtoteles lib. 8. Ethico, capite decimoquarto docet, nũquam poſſumus plene ſatisfacere.

Ad ſecundum, non obligamus homicidam ad tantam reſtitutionem, ut debeat ſe redigere ad extremam neceſſitatem; ſed hac de re inferius, dicemus apertius. Facienda itaq; eſt arbitrio boni uiri, cóſideratis perſonis, & non pro actoris uoluntate.

Ad tertium, quamuis humana iura non obligent: tamen ratio id ſuadet, & ſcriptores graues docent: neque humanæ leges proſequũtur omnia, quibus ſatis fuit decernere reſtitutionem faciendam pro damno manifeſte illato, ratione pretij, quo ſeruus uendi poterat.

Ad quartum, ſatis patet ex ijs quæ diximus in ultima concluſione: non tenetur itaque ſeſe obijcere morti, cũ non lędat ex hac parte commutatiuam iuſtitiam, ſed legalem.

De

De modo, quo qui percutit, aut mutilat aliquem, reſtituere debet. Quæſt. XIIII.

QVOD attinet ad modum, quem qui percutit, aut mutilat in reſtituendo ſeruare debet variȩ ſunt doctorum ſententiæ.

Ioannes Maioris diſt. 15. quarti, q. 19. duo hac de re dicit: primum, compenſandum eſſe damnum illatum in expenſis, & lucro ceſſante, ſi lucrari non poteſt ob læſum membrum: alterum hanc reſtitutionem faciendam eſſe arbitrio boni uiri, deductis laboribus, quos ille ſuſcepiſſet, ſi membro vſus fuiſſet: quia cum non laborauerit, non debet tantum recipere, quantum ſi laboraſſet. At uero quod attinet ad ſecundum dictum Sotus, Ledeſma, & alij contrarium ſentiunt, nimirum, non eſſe detrahẽdum aliquid ob non ſuſceptos labores.

Quod attinet ad membri æſtimationem, quam faciẽdam eſſe ſupra docuimus, Adrianus loco citato, tantum ait eſſe reſtituendum, quanti læſus membrum ſuum faciebat. At uero Marſilius quæſt. 11. art. 3. ait hanc æſtimationem faciendam eſſe iudicio boni uiri, qui ad rectum iudicium faciendum hæc tria ſpectare deberet. Primum perſonam percuſſam, & percutientem earumque circunſtantias huc pertinentes: alterum, culpam & malitiam offendentis, & detrimentum corpori illatum: tertium cenſendum eſſe, non poſſe dari, nec debere requiri æquiualens, aut iuſtum pretium pro truncato mẽbro: ac proinde ſolam æquitatem ſpectandam eſſe. Vt autem bonus uir iuſtam decernat, tum in percuſſione, tum in homicidio ſententiam, diligenter animaduertere debet, an percuſſor iniuſte fuerit ad rixam prouocatus, an ipſe prouocauerit, an cum moderamine inculpatæ tutelæ ſe defenderit, an uero contra, immoderate, & animo nocendi, ita vt potuerit ſe defendere non mutilando, uel occidendo. Vt autem in re ualde perplexa, quid tenendum ſit, aperiam, has pono concluſiones.

Prima concluſio, mutilator, ſeu percuſſor interdum ad nullam reſtitutionem tenetur. Primo, ſi iniuſte & importune prouocatus fuit, & intercesſit moderata tutela: nec propterea deberet fieri reſtitutio, ſi aliquo pacto in ſe defendendo exceſſiſſet; quia in his caſibus non poſſunt omnia rationis trutina diligenter perpendi: & ideo habenda eſt culpæ ratio. Secundo, quando ſe inuicem prouocarunt, quia volenti non fit iniuria. Tertio, cum offenſus reſtitutionem condonaret: ad quod faciendum citra aliorum notabille damnum, pacificatores, & confeſſarij poſſunt offenſos hortari; præſertim, ſi loquamur de reſtitutione pro parte læſa, aut mutilata, ac etiã pro honore, ſi quæ facta eſt in eo offenſio. Quarto (ſi loquamur de reſtitutione operum) quando nihil membro lucrabatur: & ſimiliter, cum ob partem uitiatam nullum naſcitur damnum.

Secunda concluſio, cum in percusſione adeſt culpa, pro culpæ ratione, reſtituendum eſt damnum expenſarum, & operum, quibus toto uitæ tempore mutilatus priuatur, conſiderata uitæ, & lucri maiore & minore certitudine, & ijs quæ ſupra diximus. Quare, ſi offenſus ſuis laboribus alebat filios, vel alios ex iuſtitia, deberet reus eoſdem alere, ad illud uſque tẽpus, ad quod pater, ex lege naturæ, vel alius ex iuſtitia nutrire, ac fouere debet. Eſt communis doctrina, & certiſſima.

Tertia concluſio, iſta reſtitutio non eſt facienda deductis laboribus, vt exiſtimauit Maior.

Primo, ex legibus ſuperius citatis, quæ cum decernunt de hac reſtitutione facienda, ſimpliciter ſtatuunt, damna ſarcienda eſſe ſine ulla limitatione.

Secundo, quoniam laboribus & induſtria ſubductis, nulla reſtat cauſſa cur reſtitutio fieri debeat: quandoquidem merces ob labores datur.

Tertio, ſi quis in auferret ab artifice inſtrumenta ſuę artis, ita vt per tres dies non poſſet laborare, ſi ille erat paratus ad laborandum, tantundem reſtitui deberet, ac ſi laboraſſet: ergo idem dicas de eo, cui ablatum fuit vi-

uum

uum inſtrumentum, exempli gratia manus, cui ſatisfieri deberet, ſine ulla laborum deductione.

Quarta concluſio, pro reſtitutione mẽbri, ſeu partis vitiatæ, nõ Adriani, ſed Marſilij regula ſeruanda eſt. Nã que ſi ſpectaremus læſi mentem, ipſe pro integro regno non daret occulum, uel manum; vel ſaltem petere poſſit reſtitutionem omnino ab æquitate alienam, quam in hoc reſtitutionis genere ſeruandam eſſe diximus. Iudicio itaque boni uiri ſtandum eſt, qui poſſibilem reſtitutionem ſtatuet.

Quincta concluſio, quod attinet ad reſtitutionem honoris, is eſt ſeruandus modus, quem conſuetudo recta & iuſta retinet, aut prudens & iuſtus uir, & in hac re uerſatus homo ſtatueret. Pro hac re legenda ſunt multa capita in noſtro opere de Pacificatione, vbi latiſſime, & priuate de hac re ſcripſimus: quæ nolumus hoc loco, ſine neceſſitate repetere. Opus igitur citatum lector legat, & legiſſe fortaſſe eum non pœnitebit. Sed ne, quæ ſunt ad huius concluſionis rectam intelligentiam neceſſaria, hic deſiderentur, notanda quædam adſcribam.

Primum, non eſt facienda honoris reſtitutio, cum fuit prouocatio mutua, vel quando qui fecit iniuriam importune fuit prouocatus, & denique, vt ſupra dicebamus, habenda eſt culpæ ratio. Et cum fieri debet, cauendum eſt ne fiat cum infamia notabili offendentis, cuius etiam honori conſulendum eſt: qua in re non raro peccari ſolet ab ijs, qui ignorant honoris naturam, & regulas, quas qui de honore cum ratione ſcribunt, tradunt: quas animaduertendas eſſe Octauianus Vulpellius, tractatu ſuo de pace, admonuit.

Secundum, quod Ioannes Andreæ, & Panormitanus cap. ſi rixati adnotarunt, cum quis remittit iniuriam, nõ propterea remittere uidetur, expenſas: ſimiliter cum remittit odium, non cenſetur remiſiſſe honoris ſatisfactionem. Siquidem, vt Bartolus l. ſi domus, ff. de ſeruitute præd. vrban. adnotauit, quando uni plura iura competunt, vno remiſſo, non cenſentur remiſſa alia: hic autem

ſunt plura iura;igitur. Non eſt tamen audiendus citatus Doctor,in l. ſi tibi decem,§.primo,ff. de pactis, nec qui eum ſequuntur, Ioan. Anan.capite 1.de maledicis, numero 13.& Anton.Burg.cap.1.colum.pen.de empt.& uendit.qui dicunt offenſum non eſſe obligatum ad deponendum odium, ni percuſſor prius ueniam petierit: quia id affirmare eſt error in fide,cum ex doctrina Chriſti,apud Matth.cap.18.& ex communiſſima ſententia, odium ſtatim ſit dimittendum, ut lib. de Pacificatione latius docuimus.

Tertium, ſatisfactio pro iniuria, proprie fit per ſummiſſionem,& per uerba,ueniæque petitionem, ac etiã, ſed non ita proprie, per pecuniam.Quod poſſit fieri per ueniæ petitionem eſt communis doctrina, & ſpeciatim. Soti lib.4.de Iuſti.& iure q.6.art.3.& Didaci Couar. licet Caietanus hunc modum impertinentem eſſe dicat; vt infra planius dicetur. Quoniam, vt contumelia eſt contemptus quidam; ita ueniæ petitio,& ſummiſſio eſt honoris & reuerentiæ ſignum:quare aptiſſimus eſt hic modus ad læſum honorem reſtituendum. Quod autem talis reſtitutio poſſit fieri pecunia, docent Baldus, & Alexander l.ſi tibi.§.quædam de pactis.Bar.l. cum mota, de tranſact.Petrus Follerius, de accuſatione porrecta,num.26.& Couarruuias lib.2. variarum reſol.c. 10. num.7.Medina cod.de rebus reſt. Quo fit,ut is qui perpeſſus eſt iniuriam non teneatur reſtituere pecuniam ſi quam accepit,ut iniuriam remitteret: &, ſi hac de cauſſa ei promiſſa fuit, poteſt eam in iudicio repetere. l. Tranſigere,C.de tranſact. Honoris autem ęſtimatio ſit ab actore, ſalua tamen Iudicis moderatione.Ita adnotauit Couarruuias loco citato,& probatur ex l.Iudicamus.§. 1.ff.de in litem iurando:& ex Glo.in principio, Inſt.de actionibus.At uero æſtimatio damnorum,& expenſarum fit ab Iudice,& offenſus iurat: Ita Panormitan.c. ultimo, de his quæ ui, metusve cauſſa fiunt, & c. Olim,de iniurijs & damno dato,& ibi doctores. At uero in lege antiqua,ut Exod.c.21.habetur,qui damnum

acce-

acceperat, quid ſibi reſtitui uellet dicebat, & arbitri iudicabant. Quod autem attinet ad modum reſtituendi honorem per veniæ petitionem, illud occurrit animaduertendum, hunc modum interdum non eſſe accommodatum; vt ſi offendens eſſet perſona in gradu conſtituta, & qui iniuriam accepit, eſſet ei ſubiectus: quæ doctrina, ex diui Auguſtini ſcriptis colligitur. Similiter, quando iniuria eſſet magna, non ſufficeret ſimplex veniæ petitio vt Sotus, & Couarruuias ſcribunt.

Quartum, poſſunt qui iniuriam in honore paſſi ſunt, hanc reſtitutionem remittere: ac proinde nullo modo eſt audiendus Petrus Follerius, loco ſupra citato, nu. 14. qui ait, eſſe contra caritatem iniuriarum actionem remittere; cum id ſit maxime ex caritate: nemini enim per ſe, ſit iniuria, ſi quod ſibi debetur, alteri condonetur. Poſſet tamen ex accidenti non licere, cum inde maius oriretur malum: vt ſi reus inde euaderet magis contumelioſus, & reip. pernicioſus.

Quinctum, quando reus, ſeu offendens vellet ſatisfacere pro illata iniuria & damno extra iudicium, tenere tur, vniuerſe loquendo, offenſus hanc ſatisfactionem arbitrariam acceptare, & ab accuſatione ceſſare; ut Sylueſter, & Tabiena adnotarunt. Quoniam hunc ordinem requirere videtur caritatis lex, ut ſi quis extra contentionem poſſit quod ſuum eſt recuperare, debet a contentione abſtinere. Adde etiam, quod alias id non fieret ſine ſcandalo. Quædam alia, hac de re infra dicentur, cũ de honoris reſtitutione agam. His adnotatis, reſtãt tres dubitationes ad hunc locum pertinentes, quę nullo modo prætereundę ſunt.

Prima, an dimiſſo odio, ſalua religione, qui offenſus fuit, poſſit agere contra reum pro honoris reſtitutione, & an honore reſtituto, ex zelo iuſtitiæ curare, ut reus iudicis ſententia pro commiſſo crimine puniatur. Ad quam dubitationem reſpondeo duobus dictis.

Primum dictum, Remiſſo & efuſo omni odio, poteſt offenſus agere contra reum vt ſibi ſatisfaciat pro iniu-

ria, & damno illato: quod his rationibus probatur.

Primo, ex decretis Pontificum, cap. Prælatis de homicidio lib. 6. cap. Quoniam, de immunitate eccleſiarum eodem libro & capite, vt famæ, ext. de ſententia excommunicationis.

Secundo, ex communi doctorum ſententia, ita Gloſ. cap. Prælatis, citato, Glo. §. fi. Inſt. de iniur. Gloſſa cum ſi quis contriſtatus, diſt. 90. Can. Is qui 23. q. 4. c. Ad apoſtolicę, de ſententia & re iudic. libr. 6. Bartolus l. Non ſolum, & l. ſi tibi decem §. 1. ff. de pactis; Baldus, l. prima §. iniuria, de pace iuramento firmat. l. Non ſolum §. 1. ff. de iniurijs. Hippolyt de Marſil. ſingulari 246. num. 1. Roman. l. 2. ff. ad Syllaianum. Limitatur hæc doctrina, quando non eſſet facta plena remiſſio tunc enim non liceret agere. Ita Bal. & Rom. locis citatis, Felinus cap. Inter quattuor, de maiorit. & obedientia, Speculat. & Couar. Ex qua limitatione colligere licet, quomodo intelligendi ſint, qui contra ſentire uidentur, & ſpeciatim Bar. l. 1. §. Vſque adeo ff. de iniur. num. 1. quorum ſententia procedit, cum eſt facta plena remiſſio: quo caſu, qui vlterius procedere volunt, a foro iudiciali repelli ſolét.

Tertio, eandem doctrinam ex eo confirmare licet, quod Deus eodem modo ſe nobiſcum gerit; dum, remiſſa culpa, a nobis debitas pęnas repoſcit: igitur ſi idem homo efficiat, non peccabit.

Quarto, accedat denique ea ratio, qua vtitur Portius §. fi. Inſt. de iniurijs: quia alias viro probo, iuſtitiæ cauſſa, ad emendationem facientis iniuriam non liceret agere actione iniuriarum, quod videtur abſurdum.

Secundum dictum; poſt acceptam ſatisfactionem pro illata iniuria, adhuc licet agere in foro iudiciali, & offenſorem accuſare, vt reip. per debitas pęnas ſatisfaciat. Hoc affirmauerim contra Petrum Follerium, loco ſupra citato: qui docet, id fieri non poſſe, ſine lethali culpa, & eum, qui id faceret, non eſſe a confeſſario abſoluendū. Noſtrum tamen dictum eſt Didaci Couar. lib. 2. variarum reſolutionum c. 7. num. 7. & Panormit. c. 1. de Iniur.

& damnum dato. Et ratio eſt in promptu, quia ſi alius quiſpiam poſſet id efficere, cur non etiam poterit, qui fuerit iniuria affectus? modo id zelo iuſtitiæ, & in vtilitatem publicam faceret. Verum, quia rariſſime id fieri poſſet ſine ſcandalo, ac etiam ſine aliquibus odij reliquijs; proptcerea, licet res ex ſe non ſit mala; tamen non eſſet ad praxim redigenda: quare, cum inde ſequeretur maius damnum animę, uel corporis, aut ſcandalum, eſſet omnino a tali accuſatione abſtinendum, ut Syluester, Tabiena, & Couar. monent. & nos fuſius libro de Pacificatione monuimus.

Dubitatio ſecunda, qui per veniæ petitionem & ſummiſſionem ſeſe humiliat ei, quem iniuria affecit, videtur omnino ſatisfeciſſe, cum hoc ſatisfactionis genus haberi ſoleat, & debeat pro maximo, & efficaciſſimo; igitur nihil amplius videtur ab eo repetendum. Eſto, iſtam ueniæ petitioné ac ſummiſſionem ex ſe ſuaq; natura eſſe maxime ad iniuriam delendam accommodatam; tamen interdum ob iniuriæ magnitudinem, non eſt ſufficiens; ideo remanet pœna a iudice repetenda. Contra uero, licet quis talionis pœnam per iudicis ſententiam perpeſſus fuerit; adhuc tamen remanet obligatus ad ſatisfaciendum ei, quem iniuria, & damno affecit.

Tertia dubitatio, qua ratione ſatis poteſt honori fieri, cum pluris ab hominibus fiat, quam quoduis aliud huius uitæ bonum? Reſpondetur, ut homines honorem magni faciũt, ita etiã pro ſuo arbitrio quaſdam inuenerũt rationes, per quas honori ſibi iniuſte ablato, fieri ſatis poſſe putant: quare, ubi ea ſatisfactio data fuerit, quę ſufficiens putatur, & offenſus requirit, bonive viri iudicium decernit, plene pro illata iniuria reſtitutum eſſe putandum eſt. Quare cum offenſor id præſtiterit, quod præſtari ſolet, & repeti cum ratione poteſt, qui iniuriã accepit, nihil amplius requirere debet: non ſecus ac ille cui centum numi debebantur, quibus acceptis, nihil aliud repetere poteſt, aut debet. Sed de hac diſputatione hactenus.

De modo qua facienda ſit reſtitutio ab homicida.
Quaſtio XV.

VT eſt grauiſſima homicidij iniuſtitia, ita etiam eſt difficilima pro huius criminis culpa reſtitutio: quod, vel ex eo patet, quia varie omnino ſentiũt ſcriptores: de qua re hęc eſt Ioannes Maioris lib. 4.ſent.diſt.15.quæſ. 19.ſententia,quæ ad quattuor dicta reuocari poteſt.

Primũ,tenetur homicida ad reſtitutioné totius lucri, quod ſuis operibus is,qui necatus eſt,feciſſet,ſi uixiſſet.

Secundum,hanc reſtitutionem facere debet parentibus,& filijs: ita ut,ſi occiſus familiam alebat, ad illam alendam ſit obligatus.

Tertium,ſi iſti quibus facienda eſt hæc reſtitutio,ſint diuites,& habeant unde viuant, homicida ab hac reſtitutione erit liber.

Quartum, ratione lucri, ceſſantis reſtitutio facienda eſt demptis laboribus.

At vero Scotus diſt.15.quæſt. 3.Gab.eadem diſt.q.15. Adrian.quæſt.ult.de reſtit.Almain. quæſt.3. Antoninus 2.parte.tit.2.cap.2.§.2.hæc docere uidentur.

Primum, conueniunt cum prima opinione in primo dicto; & addunt,faciendam eſſe etiam reſtitutioné ſpiritualem,vt ſupra diximus.

Secundum,cũ reſtitutio facienda ab homicida ſit val de difficilis,expediret,vt patiéter, pro perpetrato crimine mortem ferret,quia hac ratione per legem tallionis, quæ eſt iuſtiſſima,plene ſatisfaceret.Quod intelligunt, non ratione damni illati,pro quo ſatisfaciendum eſſet, ſed pro offenſa illata,& uitæ priuatione.

Tertium, ſi talis lex non uigeret, dat hoc conſilium Scotus,vt homicida exponat uitam ſuam pro rep.in aliquo bello iuſto.

Quartum,ſi petas quantum reſtituendum,ſit pro dãno illato, reſpondet Adrianus ex Speculatore ſuper c.

1.De

x.De iniur.& damno dato,eſſe obligatum ad reſtitutionem omnium,quæ occiſus lucratus fuiſſet toto uitæ tẽpore,quo probabiliter uiuere potuiſſet.Addit Nauarrus eſſe obligatum etiam ad expenſas factas,vel faciendas in funere.

Sotus autem & Ledeſma,ita de hac reſtitutione ſentire videntur. Primo,negant faciendam eſſe reſtitutionem ſpiritualem : Secundo,pro uita,ſeu corpore defuncti ſatisfaciendum eſſe ad arbitrium boni uiri : Tertio, tenetur ad ſarciẽda omnia damna,quę inflicta ſunt ijs, quibus mortuus ex iuſtitia tenebatur prouidere,aut ſatisfacere: non autem ad damna,quę patiuntur alij,quibus ex liberalitate occiſus aliquid donabat.

Quod autem attinet ad eos, quibus facienda eſt reſtitutio,ſcriptores non ſunt omnino inter ſe concordes:de qua re duæ ſunt opiniones.

Prima illorum qui exiſtimant faciendam eſſe omnibus hæredibus pro toto detrimento,quod ex homicidio capiunt.Ita ſentire videntur qui ſunt in prima & ſecunda ſententia:& Speculator tit.citat.§.2.atque Panormit. cap.ſi rixati. Ex qua ſententia hæc colligere licet. Primum huiuſmodi reſtitutionẽ fieri debere omnibus ijs, qui de iure poterant in hæreditate ſuccedere; vt hæredibus fratris occiſi. Secundum,reſtituendum eſſe etiam creditoribus : Tertium,fieri debere etiam de lucris ceſſantibus: ut,ſi occiſus habebat cenſus,uel officium aliquod,cuius fructus per mortem ceſſarent.

Secũda Soti lib.4.de Iuſt.& iure quæſt.6.art.3.& Ledes.ſecunda par.quarti quęſ.18.art.2.qui diſtinguunt de hęredibus : hæredes ſunt in duplici differentia; alij,qui non poſſunt a tota hęreditate excludi, alij vero qui excludi poſſunt, iſta reſtitutio prioribus hæredibus faciẽda eſt,non autem poſterioribus.Quid autem in hac opinionum uarietate nobis probabilius uideatur,ſeqentibus concluſionibus ſtatuemus.

Prima concluſio,Homicida in his caſibus,quos afferam,ab omni reſtitutione,ex iuſtitia facienda,liber eſſe

ſe uidetur, de quibus præter alios uide Oſtien. in ſumma tit.de iniur.& damno dat.§.4. Primo,quando occiſus,ante obitum, uel poſt obitum eius hæredes omnem ſatisfactionem,& reſtitutionem donarunt. Secundo,cũ homicidium factum eſt ex mutua prouocatione,ut accidit in duello,uel cum homicida fuit importune prouocatus.Tertio,cum homicidium natum eſt ex defenſione ſui,vel aliorum,cum moderamine inculpatę tutelæ, licet Nauarrus num.24.aliter ſentire uideatur.Quo loco illud admonuerim pro Confeſſarijs,eos poſſe, & debere,cum modo tamen, hortari lethali vulnere lęſum, & occiſi hæredes,præſertim ſi non ſint pauperes,ad omnem reſtitutionem condonandam,ſalua ſemper æquitata: idque ea de cauſſa,quod ſit ualde difficile hoc reſtitutionis genus.Poſſet autem ſpeciatim,ac liberius hortari ad remittendam reſtitutionem pro damno uitæ illato,& pro facta iniuria.

Secunda concluſio, reſtitutio pro illatis damnis, facienda eſt,ex ſua natura, etiam ſi hæredes defuncti ſint diuites,quod contra Maiorem dixerim.

Primo, quoniam hic intercedit inæqualitas, quæ reſpectu cuiuſcunque perſonæ inſtauranda eſt.

Secundo,qui furatur homini ualde diuiti, tenetur reſtituere: ergo idem dicendum eſt in caſu noſtro.

Tertia concluſio, quãdo occiſio fuit iniurioſa,facienda eſt reſtitutio pro expenſis, lucro ceſſante, & damno emergente,ad arbitrium boni uiri,qui hæc omnia poterit animaduertere. Perſonam occiſi,an eſſet iuuenis,an ſenex,an boni an mali habitus: ſi poterat longo,aut breui tempore uiuere: uitæ & lucri incertitudinem: damni emergentis conditionem: an paullo poſt in hæc dãna potuiſſet incurrere: homicidæ ſtatum & fortunam, an ſit pauper, uel diues: & an maiori,minorique culpa necauerit:& denique eorum conditionem quibus faciẽda eſt reſtitutio.Vbi etiam illud monuerim,de quo poſtea latius,neminem reſtitutionis faciendæ cauſſa redigendum eſſe ad neceſſitatem extremam.Nec placet omni ex

ni ex parte, quod ait Nauarrus, de obligatione ſoluendi expenſas pro funere factas; quia huiuſmodi expenſę alias faciendę erant: quare, ex ſui natura, nihil eſt pro his reſtituendum; niſi fortaſſe aliquid extrinſecus accedat; ut ſi maiores factæ fuiſſent, uel aliquid ſimile. Neque rurſus placet, quod idem Doctor ait, operas taxatas eſſe pretio ſexaginta aureorum, per legem primam ff. de ijs qui deiecerunt; cum tamen alibi contrarium sētiat. Idem dixit Oſtien. tit. de damno dato. Sed hic auctor ait, tunc hanc legem habere locū, quando aliter res ſciri non poteſt. Ratio autem cur iſta opinio nō placeat, ea eſt, quia lex iſta cōdemnat eum qui occidit caſu, nō autem quemcunque occiſorem abſolute, ut patet ex ipſo titulo ſub quo iſta lex continetur, De ijs, qui deiecerunt: qui ſolent caſu nocere. Ita docet Panormitanus c. ſi rixati. Adde etiam, quod iſta pecunia eſt taxata pro pęna homicidij, ut Oſtienſis adnotauit: alias enim morte mulctandus erat, ſecundum leges.

Quarta concluſio, non tenetur homicida, ex iuſtitia, ſeſe offerre iudici, aut ad bellum proficiſci, ut pro homicidio ſatisfaciat: neque ſi hæc pęna a Confeſſario imponeretur, obligatus eſſet ad eam acceptandam: quoniā alia eſt ratio & uia ad ſatisfaciendum pro iniuſtitia cōmiſſa: quare Scoti doctrina quam etiam Ang. ſequitur, potius ad perfectionem, quam ad neceſſitate ſalutis pertinet. Quod nos docemus, docet etiā Syl. uer. reſ. 3. queſ. 2. Præſtaret igitur, ut bonis operibus, ſacrificijs nimirū, & eleemoſynis defuncti animam iuuaret. Poſſet tamen imponi pęnitentia, ut pro religione uitam in bello exponeret, quam abſque peccato nō acceptare liceret. In imponenda pęnitētia pro homicidio, animaduertat Cōfeſſarius conditionem hominis occiſi, & homicidæ, atque etiam culpam, an ſine cauſſa, an data opera, an caſu occiderit.

Quincta concluſio, ſi ex homicidio occiſi familia, ſeu hęredes aliquid iniuriarum acceperunt, debet reus pro hac iniuria ſatisfacere hęredibus. Id docēt communiter

niter doctores, & ſpeciatim Antoninus loco citato : ratioque ſuadet, cum pro omni facta iniuria, danda ſit ſatisfactio.

Sexta concluſio, reſtitutio actiua damnorum,& expenſarum,ſi non fuit facta ab homicida, tranſit ad eius hæredes. Si itaque occiſor mortuus eſt ante reſtitutionem à ſe faciendam, hoc onus,una cum hæreditate trāſit ad eius hæredes: qui obligantur ad ſatisfaciendum creditoribus defuncti.

Septima concluſio, Honoris reſtitutio, ſeu ſatisfactio pro iniuria illata,non tranſit ad hæredes.Quoniam hoc genus reſtitutionis eſt perſonale;& ideo ab eo fieri debet,qui iniuriam fecit.Quod ſi honor ante homicidæ mortem pecunia æſtimatus fuiſſet, tunc ſatisfactio ad hæredes tranſiret.

Octaua concluſio, reſtitutio facienda eſt omnibus hæredibus defuncti,ſiue ſint neceſſarij, ſiue non: omnibus inquam,qui potuiſſent de iure in hęreditate ſuccedere. Eſt hæc concluſio contra opinionem Soti & Ledeſmæ, quam aliqui non improbabilem putant: noſtra autem his rationibus confirmatur.

Primo, ex communiore ſententia,quæ nobiſcum facit,quam,ut alias diximus,ſequi debemus,cum non eſt aliqua ratio,qua efficaciter impugnetur.

Secundo,omnes hæredes occidentis ſunt obligati ad reſtitutionem actiuam:ergo omnibus qui poſſunt talem reſtitutionem exigere, vt Panormitanus arguit, facienda erit, ut pari ratione ſentiant commodum & incommodum.

Tertio, quicunque hæres,qui de iure ſuccedit,in foro externo poteſt hanc reſtitutionem petere; eſt igitur illi facienda;ſi uerum eſt,quod Sotus ipſe lib.4.q.6.art. 3. dixit, regulam ad cognoſcendum quando ex iuſtitia facienda ſit reſtitutio,eam eſſe,An id de quo quæritur, poſſit in foro exteriori repeti. Nam,quod in foro exteriori ſit, modo abſit falſa præſumptio, obligat etiam in foro conſcientiæ. Exempli gratia,lex vult vt mihi ſol-

uas,

tias, ſi per tres idoneos teſtes probem, te mihi debere; id ſi ita eſt, utique ſoluere debebis.

Nona concluſio, damni reſtitutio non ſolum eſt facienda hęredibus, ſed etiam creditoribus, & omnibus ijs, quibus homicida ex iuſtitia aliquid dare tenebatur; ſi ob homicidium iſti, eo quod ſibi debetur, priuantur. Eſt enim par ratio, cum reſtitutione facienda hæredibus; cum, quę occiſus habebat, aut habere poterat, ex iuſtitia, eſſent iam creditoribus obligata. Diximus, ex iuſtitia, quia ijs, quibus ex liberalitate dabat, nulla eſt reſtitutio ex neceſſitate ſalutis facienda. Quoniam iſti non habebant aliquod ius in defuncti bona: alias enim homicida teneretur ad faciendas omnes eleemoſynas, quas mortuus faciebat, quod uerum non eſt. Filios autem defuncti, ſi patris laboribus ſuſtentabantur, ad eam uſque ætatem alere debet, ad quam pater iure naturæ alere eſt obligatus; nimirum ad pubertatem uſque.

Decima concluſio, non eſt improbabile, quod aliqui dicunt, homicidam eſſe obligatum ad reſtituendum illis, quibus occiſus ex liberalitate dabat, ſi eo animo hominem necauit, illis ut noceret. De hac concluſione infra priuatam excitabo controuerſiam, ubi quid ſentiendum ſit, cum quis iniquo animo alicuius bonum impedit, accuratius explicabo. Ex his, quæ hactenus probata ſunt, nonnulla colligere licet.

Primum, quam ſit res periculoſa hominem occidere, ob maximam difficultatem reſtitutionis, quæ vix bene fieri poteſt; & in praxi a paucis, eo modo quo fieri debet, fit.

Secundum, quot iniuriæ oriantur ex homicidio: primum fit grauiſſima iniuria Deo, cuius Imago, & ſimilitudo offenditur, & præſertim, ſi is qui necatur, ſit vir iuſtus & amicus Dei. Deinde toti reip. cuius erat membrum, præſertim ſi erat vir nobilis, & ciuitati vtilis. Poſtea priuatis hominibus, quibus & carus, & vtilis erat, aut eſſe poterat: & ſpeciatim domi, & familiæ ſuæ, Denique ei, quē vita priuauit, quem necando, paruū quē-

dam mundum, quodammodo deſtruxit: & ſi fortaſſe erat in peccato, ſi pœnitentiæ locum non habuit, in cauſa fuit, ut ad grauiſſimas, & perpetuas inferni pœnas condemnatus fuerit: quibus omnibus aliquo pacto, facienda eſt reſtitutio. Vt omittam, quod etiam eius Angelo cuſtodi quandam iniuriam facit: non ſecus ac virũ nobilem iniuria afficeret is, qui eum hominem offenderet, quem ipſe tuendum ſuſcepiſſet.

Tertium, etiam ſi quis per legẽ tallionis, ut ſupra de mutilatore diximus, mortis pœnam pro homicidio facto, patiatur, adhuc curare debet, vt omnia damna reſarciantur, vt pręter alios Couar. & Nauar. locis citatis docent: quia per hanc tallionis pœnam, ſolum ſatisfit reip.

Poſtremum, quod etſi magis fortaſſe peccet, qui virũ nobilem necat, quam qui artificem, tamen, ad maiorem reſtitutionem poteſt eſſe obligatus artificis occiſor, quã hominis nobilis, ratione lucri ceſſantis, & damni alijs illati: ex qua parte, qui inutilem & ocioſum hominem necat, nihil reſtituere debet. Et quoniam ſatis abunde de reſtitutione bonorum corporis diſſeruimus, ſequitur vt ad alium bonorum ordinem tranſitum faciamus.

De famæ, laudis, gloriæ, honoriſque natura. Quæſt. XVI.

QVONIAM igitur de bonorum internorũ, animi uidelicet, & corporis reſtitutione hactenus diſputatum eſt; ſequitur, vt iuxta propoſitam methodum de bonorum externorũ compenſatione dicamus: in quibus primum locum obtinet fama, quã in aliorum animis poſſidemus: de qua pauca a nobis ſcribenda eſſent, ſi ita facile reſtitueretur, vt facile ab omnibus fere aufertur. De hac itaque huius noſtrę tractationis parte ſcripturi, hęc nobis explicanda proponimus. Primũ, quæ ſit famæ natura, & quanti facienda ſit, vt inde quanta cura ſit reſtituenda, uel ab eius lęſione cauendum intelligatur. Deinde an eius re-

ſtitutio ſit neceſſaria ad ſalutem. Poſtea, qua ratione reſtituenda ſit, varijs quæſtionibus diſputabitur.

Quod igitur ad primum attinet, quia plurimi refert ad reſtitutionem famæ explicandam, prius quæ ſit famæ naturã præcognoſcere, ideo hanc primo loco diſputationem propoſuimus. Et quoniam fama magnam affinitatem habet cum honore, gloria, & laude, de his quoque, integram & abſolutam harum rerum tractationem in alium locum reijcientes, non nihil dicemus. Et licet variæ ſint his de rebus propoſitis opiniones, ac etiam dubitandi rationes; tamen cum nolimus extra rem, de re vlla latius diſputare, iſta omnia ſcientes & prudentes præterimus.

Laus, ut ab ea auſpicemur, a laudo, quod aliquẽ verbis extollere & celebrare ſignificat, uel ἀπὸ τοῦ λαοῦ. i. a populo dicta eſt: quod laus, ſit quædam populi uox, de aliquo recta loquẽtis, quam hoc pacto libro primo Rhetorices capite nono Ariſtoteles finiuit. Laus eſt ſermo elucidans magnitudinem virtutis. A Caſſiodoro in pſalmum uigoſimumtertium hoc modo deſcribitur. Laus eſt celebre præconium, & frequentata laudatio.

Gloria ab Auguſtino libro 15. de Ciuitate Dei c. 12. hac ratione finitur. Gloria, eſt iudicium hominũ de aliquo bene opinantium. Ab Ambroſio in epiſtolam Pauli ad Romanos, hunc in modum: Gloria eſt clara notitia cum laude; uel ut M. Tullio libro tertio Tuſculanarum quæſtionum placet, Gloria eſt frequens de aliquo fama, cum laude: qua deſcriptione bonus Orator utrãque definitionem complexus eſt, Gloria enim in illa celebratione, laude facta, opinionis, quam de aliquo habemus, conſiſtere uidetur.

At vero ab Ariſtotele loco ſupra citato, his verbis deſcripta fuit, Gloria eſt cum uirtuoſus a cunctis exiſtimatur, aut id habere putatur, quod plures, uel probi, uel prudentes expetunt. Quidam per metaphoram gloriam deſcribentes, dixerunt eſſe, Virtutis umbram, ita Bocchius, in ſuis ſymbolis: Alij eſſe crocodilum, cuius

ea eſt natura, ut ſequentem fugiat, & fugientē ſequatur.

De honore totidē fere afferuntur deſcriptiones, quot fuerunt de eo ſcriptores: cuius tamen naturam optime expreſſit philoſophus libro primo Rhetorices, cum dixit, eſſe σημεῖον εὐεργετικῆς δόξης, id eſt, ſignum beneficę opinionis, non gloriæ, ut quidam minus recte tra ducunt. Conſiſtit itaque honor in aliquo exteriore ſigno, quo declaramus opinionem quam habemus de uirtute beneficentiæ alicuius: per quam uirtutem omnes aliæ intelliguntur: cum honor proprie & uere ſoli debeatur uirtuti; cuius eſſe dicitur prẹmium. Tribuit autē ingenioſiſſimus philoſophus honorem ſpeciatim beneficētiæ, quod hęc uirtus ſit diuinitati maxime propria: cum homo beneficus Deum opt.max. imitando, ſua in alios diſtribuat bona: quod q̃ faciunt, præcipua quadā ratione, ſunt honore digni: quem rurſus hoc pacto deſcriberes; Honor eſt reuerentia exhibita alicui in teſtimonium excellentiæ ipſius. Per excellentiam intelligimus quamcumq; perfectionem, quæ uel in uirtute, uel in ſcientiis & artibus, uel in diuitijs, uel in poteſtate, pulchritudineque conſiſtit. Volumus enim hoc loco ali quanto latius honoris uim extendere, quod eſt ad rem, quam tractamus explicandam ualde accommodatum.

Differt honor a laude, & gloria; quod ille magis in ſignis, ut in genuum flexione, manuum oſculatione, & alijs ſimilibus apud omnes, aut certas nationes honoris gratia uſurpatis: hæ uero, magis in uerbis: honor eſt ad ſe, laus & gloria ad alios: ideo enim alios gloria & laudibus afficimus, ut eos ad uirtutē excitemus: hinc fit, ut laus nō tribuatur proprie Deo, niſi ut eſt honoris ſignū.

Famam hunc in modum Gloſ.cap.ueſtra de cohabit. cleric. finiuit, Famā eſt illeſę dignitatis ſtatus legibus & moribus approbatus, in nullo diminutus: quam deſcriptionem non approbat Adrianus, in quæſt.de reſtit. famę, ubi hanc aliam tradit; Fama eſt ęſtimatio inculpatę & bonę uitæ, quam de aliquo habent homines. Nauarro autem in ſumma capite 18.num.19. hunc in mo-

dum

dū definire placuit, Fama eſt bona ęſtimatio de aliquo, qui putatur bonus, uel habilis in aliquem bonū uſum. Quę deſcriptiones, & ſi ſatis conuenienter traditę ſint; tamen hoc etiam pacto fama finiri non incongrue poſſet: Fama eſt opinio quę de conditione, & moribus ali. cuius habetur, ſigno aliquo expreſſa: famę itaque ſubſtātia in quadam opinione, quę de alio habetur conſiſtere uidetur: quę opinio, ſi ſigno aliquo exteriori manifeſtetur, tunc quodammodo apparet, & eluceſſit: cum nemo opinionem, ſeu exiſtimationem illam poſſit cognoſcere, niſi aliquo accedente ſigno.

Si illa opinio ſit de uirtute, de bonis moribus, ac rebus pręclare geſtis, bona dicetur fama: ſi uero de uitijs, ac rebus turpiter actis, mala nuncupabitur. Quare, fama uniuerſe ſumpta, in bonam & malam diuidi poteſt. Rurſus eam diuideres in ueram & falſam: uera eſt illa, quę conſiſtit in opinione uera: falſa uero, quæ in opinione falſa. ex quibus colligere licet, famā duobus modis ſumi poſſe: uno modo, pro ipſa opinione, quę in aliorū animis eſt; altero modo pro illius opinionis manifeſtatione, quę fuſe lateque hominum ſermonibus ſpargitur, quam elegantiſſime libro quarto Aeneidos deſcripſit Virgilius.

Sed ut adhuc planius famę uim atque naturam percipias, animaduerte omnes homines pro bonis haberi, cū contrarium de eis non conſtat. In dubio enim quilibet pręſumitur bonus. Ex qua honeſta pręſumptione, homines quoddam acquirunt bonum, quod in aliorum animis poſſident; bonam illam nimirum opinionem, quā prudentes homines pluris faciunt, quam quoduis aliud humanum bonum. Quod ſi ad hāc pręſumptionem, ſeu anticipatam opinionem honeſtę accedant actiones, bonique mores, & egregia illuſtriaque facinora, iam illa opinio corroboratur, & quaſi conſolidatur, ita ut nō facile ab hominum animis euelli queat. Homines itaque bene honeſteque agendo illud bonum, quod famam nominamus in aliorum animis ſibi acquirunt, non ſecus

ac per operas, & artium uſum ſibi pecunias comparāt. Ij autem,qui bonam de aliquo opinionem ob ipſius uir tutes conceperunt,quaſi alieni boni poſſeſſores,fructus aliquos quadam honeſtatis obligatione ſuis dominis, ijs nimirum de quibus recte ſentiunt,reſtituere debent, bonā illam opinionem ſermonibus,alijſque ſignis manifeſtando; ex quibus,quaſi quidā bonus odor, in alios bona diffunditur fama. At uero,ſi quis opinionem quā habet de alicuius improbitate,ſi illa ſit occulta,aut falſa de illius malitia ſermones ſpargat, is diffamare dicitur,quod nihil aliud eſt, quam aliquē illo maximo bono,quod in aliorū animis poſſidebat priuare,unde maxima conſurgit iniuſtitia,& inęqualitas, in eo bono de cuius reſtitutione a nobis diſſerendum eſt.

Quę hactenus definiuimus bona, hoc ordine collocanda eſſe uidentur:ut primo loco ponenda ſit fama, id eſt illa bona opinio & exiſtimatio: quam ſequitur honor, ſignū.ſ. illius bonę opinionis; ac etiam laus, qua voce prædicamus eū, de quo bene ſentimus:hanc ſubſequitur gloria,frequens videlicet apud multos laudatio.

Hæc bona,vt inter ſe differunt, quod ex ipſorum finitionibus patet,ita etiam his potiſſimum modis conueniunt. Primum,quod non ſunt collocanda in numero virtutum, cum non efficiant hominem, ex ſe, bonum, quod eſt virtuti maxime proprium: ſed potius ſupponunt aliquam hominis bonitatem, ac perfectionem. Deinde,quod non ſunt in nobis,ſed in aliorum,vt ſæpe diximus, animo vel poteſtate; unde de honore, libro primo Ethico,capite quincto,Ariſtoteles dixit,eſſe magis in honorantibus,quam in honorato:quo fit, vt bona dicantur externa, hoc eſt, extra nos poſita. Poſtremo, quod in bonis externis primum obtineant locum,cum ſint multo maiora bona,& multo pluris facienda,quam diuitiæ & opes, vt ſtatim demonſtrabimus: minora tamen,ex ſe,quā animi & corporis bona.Quod igitur hęc ſint maxima quædam bona, & nullo modo negligenda his demonſtrātur rationibus.

Primo, auctoritate diuinæ ſcripturæ: Melius inquit Sapiens, Prouerbiorum c.22.eſt nomen bonum, quam diuitię multæ. Ideo,alio loco,Eccleſiaſt.41.monebat, curam habe de bono nomine:hoc enim magis permanebit tibi,quam mille,theſauri pretioſi.

Secundo,auctoritate humana, Publianus in ſuis Mimis, de fama loquens,aiebat,Honeſtus rumor alterum eſt patrimonium:Plautus in Muſtellaria, ego ſi bonam famam mihi ſeruaſſo, ſat diues ero.Ouidius libro 4. de Triſtibus, Perpetui fructum donaui nominis, idque, Quo dare nil potui munere,maius habet. Quo loco innumeras poſſem ſanctorũ patrum afferre ad hanc rem demonſtrandam auctoritates,ut Lucij Papæ epiſtola ad Epiſcopos Gallię, Hieronymi epiſtola ad Celantiam, Caſſiodori, & multorum aliorum, quos breuitatis cauſſa omitto.

Tertio, confirmatur ratione, quia iſta bona oriuntur ex opinione uirtutis: tunc enim bene de aliquo exiſtimamus,eumque laudamus,& honore afficimus, quando eum uirtute,præditum eſſe putamus:virtus autem,tale eſt bonum, ut pro ea retinenda, etiam uita ipſa expo nenda ſit. Quare, cum homines contendunt pro honore, aut de fama ſunt ſoliciti,non tam curam habent de illo exteriore ſigno, prædicationeque, quam de virtute, quam ſibi deeſſe alios exiſtimare nollent: quamuis,re vera, nulla contumelia, aut uituperatio nos uirtute priuet. Quare, tandiu aliquis in virtute eſſe cenſetur, quandiu hæc bona conſeruauerit.

Poſtremo, hoc bonorum genus ideo putatur maximum, quod in hac uita nullum aliud ſit maius, quod pro præmio uirtuti tribui queat. Cum itaque uirtus ſit ſupremum bonum,non poteſt, non magni fieri id, quo uirtutis merita compenſamus.

Ex quibus colligere licet, quam ſit graue crimen alienam ſurripere famam, contumeliamque cuipiam inferre. Denique,ut huic diſputationi ſit finis, qui plura his de rebus videre voluerit, legat citatum de Pacifica-

tione opus, & Caſtañeum in ſuo catalogo, Nauar.in re-pe.in c. Inter uerba, vt alios ſcriptores, quos lib. 6. Introductionis in Sacram Theologiam citaui, nũc omittam.

An famæ reſtitutio ſit de neceſſitate ſalutis. Quæſtio XVII.

EXPLICATA itaque famę honoriſque natura, de eorum reſtitutione deinceps agemus: ac primum quidem de fama reſtituenda, cum de ea, pro noſtro inſtituto, priore loco ſcribendum ſit. De qua re, illa primum ſeſe offert diſputatio, an eius reſtitutio ſit de neceſſitate ſalutis: & quod non ſit neceſſaria his confirmatur rationibus.

Primo, famæ reſtitutio nullo modo fieri poteſt ſine iactura propriæ famæ; quia dum quis famam reſtituit, oſtendit ſe eſſe iniquum, & alterius boni inuidum, unde maxima ſequitur infamia: ne igitur qui famam abſtulit, ſeipſum infamet, non eſt obligatus alterius famam reſarcire; ſicuti fur non debet omnibus ſuis bonis ſeſe priuare, ut quod ab alio iniuſte accepit, ei reſtituat. Confirmatur hęc ratio, quia ſæpe contingit, ut non poſſit remitti ſine uitę periculo, quo cum nemo reſtituere debet, cum maius bonum ſit uita propria, quam alterius fama: ergo talis reſtitutio non erit ſemper neceſſaria ad ſalutem.

Secundo, incidunt ſępe caſus, in quibus ſumus obligati alteri famam auferre: ergo, hoc poſito, nulla facienda eſt reſtitutio: implicaret enim nos eſſe obligatos ad famam auferẽdam, quam poſtea reſtituere deberemus. Quod ſumptum fuit patet hoc exemplo, ſi ego pro certo haberem Petrum uelle in re grauiſſima decipere Frãciſcum, debeo illum monere: quod facere nequeo, niſi infamando Petrum: igitur. Confirmatur idem argumentum hoc alio exemplo, Aliquis negat peccatum, de quo in iudicio accuſatur; quod dum facit, accuſatorem infamat, & tamen non tenetur reſtituere; igitur.

Ter-

Tertio, reſtitutio eſt facienda domino eius rei, quæ iniuſtè aufertur: at homo non eſt ſuę famæ dominus; quoniã,ut proxima quæſtione diximus, fama eſt quoddam bonum externum in aliorum opinione & poteſtate poſitum:igitur cum homo non ſit famæ poſſeſſor,non eſt eius dominus; ac proinde ei reſtituenda non erit.

In hac diſputatione, cum nulla ſit inter Doctores diſcordia, quippe qui omnes concedunt famã iniuſte ablatam reſtituendam eſſe, nullę occurrunt citandæ ſentẽtiæ: nec etiam cum in re perſpicua verſemur,ulla ponẽda ſunt fundamenta: reſtat igitur,ut quibuſdam concluſionibus quid tenendum ſit exponamus.

Prima concluſio, Famæ reſtitutio eſt de neceſſitate ſalutis,eſt concluſio fide tenenda,& eo modo intelligẽda,vt concluſio illa,qua ſupra probauimus reſtitutionẽ communiter ſumptam eſſe de neceſſitate ſalutis; ita ut nemo poſſit gratiam,vel beatitudinem conſequi, ni famam iniuſte ablatam reſtituat: etiamſi ex tali iniuſtitia nullum aliud ſequatur detrimentum, præter bonæ opinionis damnum: quæ doctrina his rationibus confirmatur.

Primo,ex toto titulo,De purgatione canonica, & ſpeciatim ex c.Inter ſolicitudines: & ex tota cauſa 5.quęſ. 1.item ex doctrina Anacleti.6.quæſt.1.can.Deteriores. Parcant,inquit Gregorius can.ex merito,ſinguli detractioni linguæ cuſtodiantque ſermones ſuos: & ſciant quia cuncti qui de alijs loquuntur,ſua ſententia iudicabuntur. Idem confirmare licet ex iure ciuili,C.de libellis famoſis.Huc accedat communis omnium doctorum ſententia, quorum loca nihil eſt neceſſe in re manifeſta citare, ut etiam omittam Pauli auctoritatem, qua ait, Detractores eſſe odibiles Deo.

Secundo,idem confirmatur ratione: qui proximum infamia contra iuſtitiam afficit,priuat eũ maximo quodam bono,cõtra iuſtitiã commutatiuam,ut ex proxima quęſtione cõſtat:quare non poterit vllã ſalutẽ cõſequi, niſi quod abſtulit bonum,quantum in ſe eſt, reſtituat.

Tertio,

Tertio, crudeles putantur ab Auguſtino, cuius doctrĩ na habetur apud Gratianum 11.quæſt.3.can. Non ſunt, & 12.quæſt.1.can.Nolo, qui famam ſuam negligunt, de quare poſtea planius ſcribetur; ergo multo magis pro crudelibus habendi ſunt, qui alienam famam lacerant: quare, ni reſarciant, ſalutis participes nullo modo eſſe poterunt. Et ut oſtendam huius criminis grauitatem, impietatemque, finge quempiam eſſe ita inhumanum atque crudelem, qui raptam e domo pudicam & honeſtã virginem, in mediam plateam ducat, ibique coram omni populo ſuis ueſtimentis ſpoliet, & nudam omnibus conſpiciendam proponat: quam, obſecro, iniquus iſte cenſeretur? & qua pœna dignus? Non ſecus faciunt qui alicuius honeſti hominis famam lacerant, cum eius occulta pudenda, in medium vel falſo, uel iniuſte cognoſcenda proponunt. Quam autem idem crimen ſit ſordidum & illiberale, ex eo intelligeres, ſi fingeres aliquem accepto mortuo & iam fœtenti cane, per uniuerſam vrbem omnium naribus olfaciendũ exhiberet. Sed de huius criminis grauitate, non eſt hic locus diſputandi latius: concionatoribus igitur hæc relinquatur materia.

Quarto, in alijs bonorum generibus facienda eſt reſtitutio; ergo in hoc etiam genere; cum hoc bonum ſit vere noſtrum, noſtris bonis operibus acquiſitum, & conſeruatum. Quare, ſi eo iniuſte priuemur, nobis reſtituẽdum erit. Quamuis autem hęc doctrina uniuerſe ſumpta, veriſſima ſit, & certa fide tenenda: tamen, ad hoc, vt reſtitutio fieri debeat, nonnullæ requiruntur conditiones, quas ſequentibus concluſionibus explicabimus.

Secunda concluſio, ut fama ſit reſtituenda, debet eſſe vere ablata: quia, etiam ſi quis id faciat, aut dicat, unde auferri fama poſſit; tamen ailquãdo effectus non ſequitur. Hanc concluſionem, quibuſdam propoſitis caſibus explanabo.

Primus, non tenetur aliquis ad famam reſtituendam, quando alicuius leuem culpam, aut uitium manifeſtat: quia, cum ſit leuis materia, non infertur detrimentum.

Vt ecce, ſi quis de Petro diceret, ſolitum eſſe leuiter mẽtiri, collo incedere intorto, inepte capiti pileum accommodare: uel aliquid aliud ſimile minoris momenti.

Secundus, cum aliquid de alio manifeſtatur, quod aptum ſit ad infamandum: tamen, ille non habet id pro infamia. Vt, ſi de aliquo milite glorioſo diceres, multos necaſſe homines; de homine impudico, multas corrupiſſe mulieres, quod non tam ignominiæ, quam laudis loco ipſe haberet: de publica meretrice, quod multos habeat amicos. Quoniam, & ſi in his caſibus poſſit eſſe peccati graue contra caritatem: tamen, quia re uera nõ aufertur fama, nulla oritur ad reſtituendum obligatio.

Tertius, quando ab ijs, apud quos crimen manifeſtatur, manifeſtanti non creditur; vel quia pro mendacij haberi ſolet: vel quia quod narrat incredibile putatur: uel denique, quia non ſerio, ſed ioco dixiſſe creditur, vt præter alios quolib. 9. adnotauit Adrianus.

Quartus, quando perſona quæ infamia afficitur, uel omnino amiſit famam, uel certe in ea re, de qua infamatur: exempli gratia, ſi de publica meretrice dicas, rẽ habuiſſe cum aliquo: de publico uſurario, dediſſe alicui pecunias ſub uſuris. Quo loco, nullo modo audiendus eſt Paludanus, qui affirmare nõ dubitauit, nos poſſe infamatum de uno crimine, infamare etiam de alio: quẽ iure quidem optimo reprehendit Adrianus, cui conſentit Nauarrus in ſumma cap. 18. nu. 42. eſtque doctrina diui Thomæ 2. 2. quæſt. 73. art. 2. Cum itaque re ipſa non eſt ablata fama, etiamſi data ſit ad id efficiendum opera, nulla oritur ad reſtituendum obligatio: quamuis interdum grauiter, vt diximus, contra caritatem peccetur. Ratio huius doctrinæ, poteſt ſumi a ſimili in furto: quia etiamſi quis operam dedit, ut rem alienam raperet: tamen, ſi non ſucceſſit, nihil eſt reſtituendum: ergo idem dicendum eſt de eo, qui infamare uoluit, ſed re ipſa nihil eſt de fama detractum.

Tertia concluſio, ut fama ſit reſtituenda, debet eſſe iniuſte ablata. Poteſt enim contingere, ut quis iuſte famam

mam auferat, quo caſu poſito, etiam ſi auferendo peccauerit, tamen eſt ab omni reſtitutione liber. Ad hoc autē ut fama iuſte auferatur, neceſſe eſt, ut legitima adſit auferendi cauſſa: legitima uero cauſſa in tribus cōſiſtit.

Primo in ueritate, hoc eſt, ut ſit uerum crimē propter quod aliquis infamat: ſi enim imponeretur falſum crimen, fieret iniuſtitia, quæ ad reſtituendum obligaret.

Secundo, requiritur ordo; quoniam qui uerum crimen detegit, non præmiſſa admonitione, & correctione fraterna, facit contra iuſtitiam; ſimiliter qui accuſat de crimine antequam ſit publicum, uel antequā uenire poſſit in iudicium.

Tertio, requiritur neceſſitas, ut quæſtione penultima de reſtitutione ſcribit Adrianus. Neceſſitas autem tunc adeſſe putatur, cum detegitur uerum crimen, ſeruato iuris ordine, ob utilitatem corporalem, uel ſpiritualē deliquentis, ut fit in denunciatione apud prælatos, & ſuperiores; ut ſi denuntiaretur aliquis fornicarius apud Epiſcopum, poſt correctionem factam, hac de cauſſa, ut reſipiſceret. Aut fit in utilitatem reip qua ratione hęretici, & coniurati detegi ſolent. Aut denique in utilitatem alicuius priuatę perſonæ; ut ſi quis uellet Petrū in ſeruum accipere, qui domino multum nocere poſſet, quod furari ſolitus ſit: licet enim eum monere, ne accipiat, admonitione tamen pręmiſſa.

Quo loco illud diligenter animaduertendum eſt, hāc neceſſitatem non habere locum, ſi alia ratione his bonis prouideri poſſit. Siquidem, ſi alia ſeſe offerret uia, alterius crimen ullo modo manifeſtari debet. Non ſecus, ac ſi medicus alicuius corpus curādum ſuſcepiſſet, qui non poſſet, ſalua religione & iuſtitia, membrū abſcindere, ſi alia datur ad ſanitatem recuperandam uia. Qui itaque ex iuſta cauſſa aliquem ſua fama priuat, nihil reſtituere debet: ut patet de Iudice, qui per publicā ſententiam diffamat delinquentes.

Ad ea quæ diximus, Maior, Sotus, & Nauarrus addūt, eum non eſſe obligatum ad reſtituendum, qui aliquem

in uno loco diffamat,ſi erat diffamatus in alio,de qua re nos inferius priuata diſputatione late ſcripturi ſumus.

Ex his quæ hactenus explicuimus, unum inferre licet,quod eſt diligenter memorię mandandum,poſſe aliquem auferendo famam,grauiter contra caritatem peccare,& tamen ad nullam reſtitntionem teneri;ut ſi quis legitime accuſaret,ſed tamen non ex caritate & utilitate,ſed ex odio motus.

Quarta concluſio,obligatio de fama reſtituenda tũc locum habet,quando alia uia non fuiſſet recuperata.

Doctrina eſt certiſſima,& patet a ſimili,de eo qui furatus fuiſſet pecunias,quas ſi dominus recuperaſſet,fur ad eas reſtituendas non eſſet obligatus.

Quincta concluſio, qui aliquem infamauit, tenetur reſarcire omnia damna, quę infamatus paſſus eſt ob infamiam ſibi iniuſte ablatam. Doctrina eſt certiſſima & communis omnium, quam ſpeciatim tradit Adrianus. A multis enim functionibus, & dignitatibus arcetur, qui infamia laborat,ut 2.2.q.73.art.2.Angelicus doctor ait. Et quoniam per has concluſiones ſatis abunde,quid in hac quæſtione tenendum ſit,docuimus; reſtat ut allata in contrarium diluantur argumenta.

Ad primum,negamus non eſſe obligatum ad reſtituẽdum cum aliquo periculo propriæ famę: ſicuti cum periculo & damno ſuorum bonorum is debet reſtituere, qui aliena iniuſte occupauit bona. Neque qui reſtituit totius famæ iacturam facit: quoniam non habetur pro improbó ſimpliciter,ſed tantum pro maledico. Nec cõfirmatio urget; quia raro aderit periculum uitæ, cum quo fama reſtituenda ſit: ſed hac de re inferius accuratius ſcribetur.

Ad ſecundum,cum quis eſt obligatus ad alterius famam minuendam;tunc,quia nihil contra iuſtitiam peccat,nullo reſtitutionis uinculo eſt obſtrictus. Ad confirmationem, quid ſit reſpondendum, paullo inferius latius dicetur.

Ad tertium primum,negari poſſet cõſequentia: quia,

eſto non eſſet dominus, adhuc ei reſtituendum eſſet, iuxta ea, quæ ſupra diſputata ſunt: Deinde falſum eſt non eſſe dominum, cum huiuſmodi bonum honeſta uiuendi ratione homines ſibi acquirant: atque conſeruent. Et licet in aliorum poteſtate aliquo pacto ſit: tamen, nemo nos tanto bono priuare debet, quod iuſte poſſidemus apud eos, qui bonam de nobis opinionem habent. Atque de hac difficultate hactenus.

Qua ratione fama reſtituenda ſit, cum falſum, vel verum, ſed occultum manifeſtatur crimen. Quæſtio XVIII.

DEMONSTRATA reſtituendæ famæ neceſſitate; conſequens eſt, vt de modo, quo reſtitui debet, & poſſit, agamus: quę, vt varijs modis auferri, ita etiam uarijs rationibus reſtitui ſolet. De qua re Scotus diſt. 15. q. 4. Adrian. in quęſt. de reſtitutione famæ, & Albertus. diſtin. 15. art. 34. ut alios omittam, legendi ſunt. Modi quibus fama auferri conſueuit, numerantur quattuor. Primus, quando imponitur falſum crimen: ſecundus quando uerum manifeſtatur crimen ſed occultum, uel extra iudicium, uel in iudicio contra iuris ordinem: tertius, quo indirecte tollitur fama, cum quis verum crimen de quo fuit accuſatus, negat: quo fit, vt qui accuſat pro maledico & calumniatore habeatur: quartus, cum nullum crimē de nouo manifeſtatur, ſed audita ab alijs crimina referuntur. In hac diſputatione duos priores examinabimus modos, explicando qua ratione fama reſtituenda ſit, cum vno vel altero fuerit diminuta modo.

Quod autem ad priorem modum attinet, omnes Doctores in duobus conueniunt: primum, qui infamauit debet apud eos in quorum præſentia crimen manifeſtauit, dicere, ſe non dixiſſe verum: alterum, ſi opus eſſet, deberet etiam id iureiurando confirmare: addit Adrianus, quod ſi hæc non ſufficerent, deberet alia ratione ſatisfa-

tisfacere, ut gratia exempli, ueniæ petitione &c.

De poſteriore modo, ita quidam ſcriptores ſtatuunt. Debet coram eis in quorum præſentia alienę famæ detraxit, dicere, ſe male & iniuſtè egiſſe, cum crimen manifeſtauit: quod ſi hac ratione fama reſtitui non poſſet, alia tenenda eſſet uia. Verum ex hac reſtituendi ratione, ij apud quos occultum fuiſſet manifeſtatum crimen, in maiorem uenirent rei certitudinem. Qui tamen modus apud eos, qui non eſſent ita acuto ingenio, adhiberi poſſet: ex hoc modo id colligitur commodi, eum qui peccauit, apud alios ſuam famam poſſidere, & non eſſe palam infamen, cum conſtet crimē eſſe occultum. Quo loco adnotat Oſtienſis, quem Antoninus 2. parte, tit. 2. c. 2. §. 3. ſequitur, non poſſe in hoc poſteriore caſu fieri reſtitutionem eo modo, quo fit in primo, dicendo, falſum dixi: quia non licet mentiri ad famam reſtituendam: cū non ſint facienda mala, ut inde eueniant bona. Vt autem quid pro certo in hac difficultate haberi debeat, explicetur, has pono concluſiones.

Prima concluſio, qui iniuſte aufert famam falſum imponendo crimen, debet eam reſtituere dicendo, coram illis apud quos fama fuit ablata, ſe falſum dixiſſe. Doctrina eſt communis omnium Doctorum, & ſpeciatim Alberti, & diui Thomę 2.2. q. 62. art. 2. in reſponſione ad ſecundum, & Summiſtarum uerbo, Detractio, & reſtitutio. Dixi, iniuſte, quoniam contingere poteſt, ut aliquis imponat falſum crimen, & non iniuſte, vt ſi iudex ſciret aliquem eſſe innocentem, qui tamen iuridice probatus fuiſſet nocens, quem per ſententiam condemnando, de falſo crimine infamaret; ſed iuſte & ideo nihil reſtituere deberet, & fortaſſe hic eſt unicus caſus, in quo id cōtingere poteſt. Quod autem hęc reſtituendi ratio ſit idonea, ex eo patet, quia per negationem optime tollitur, quod affirmatum fuerat. Quod ſi neganti non omnino crederetur, tunc, ut Syluester, uerbo detractio, Angelus, Sotus, & alij docent, adhibendum eſſet iuramentum, & ſi neceſſe eſſet & fieri poſſet, etiam te-

ſtes,

ſtes,quod tamen Nauarrus c.18.num.45. non putat eſſe neceſſarium,niſi quando eſſet ſuſpicio,illum ad reuocationem precibus, uel pretio, non ex conſcientia eſſe inductum.

Secunda concluſio, iſta reſtitutio poſſet fieri pecunia,quando aliter commode fieri non poſſet.Ita Richardus,Adrian.& Angles. Quoniam,cum reſtitutio non ſit in ſpecie, fieri debet in aliquo ęquali.

Tertia concluſio,quamuis per dictum reſtituendi modum fiat aliqua iactura famæ, adhuc tamen fieri debet: cum ſit hic reſtituendi modus,ex ſe, maxime idoneus. Quoniam damnum,quod quis patitur in ſuis bonis per reſtitutionem in eodem bonorum genere, in quo alius læditur, non excuſat a reſtitutione. Limitat hanc doctrinam, & bene, Sotus, quando perſona infamans eſſet magnę auctoritatis in rep. & diffamatus infimę conditionis homo. Tunc enim non eſſet rationi conſentaneum,ut ille per hanc reſtituendi formam ſeſe diffamaret. Poſſet itaque, uel laudando, uel honorando, uel familiariter alloquendo, uel denique aliquid pecuniarũ dando, ei ſatisfacere. Ratio huius moderationis ea eſt, quia,uel ille ſtatum ſuum amitteret,uel officio ſuo non poſſet idoneę fungi. Quo cum detrimento,non debet, qui læſus fuit,uelle ſibi famam reſtitui.

Quarta concluſio,quando aliquis diffamauit manifeſtando uerum crimen occultum tamen contra ordinem iuris,poſſet hac ratione reſtituere. Primo, dicendo ſe inique egiſſe, & contra iuſtitiam feciſſe reuelando quę non debebat,& re melius cognita,ſe male locutum fuiſſe, ſed hic modus,ut diximus,eſt parum efficax, quem tamen diuus Thomas,Scotus,& multi Doctores approbant. Secundo, & uidetur modus magis idoneus, quē Caietanus & Sotus cōmendāt,ſi occaſionē ſumeret laudandi & honorādi illũ apud eos,apud quos diffamauit, & alios.Quo loco animaduertendum eſt,nũquam licere mentiri,ut alicui fama reſtituatur: cum mendacium non poſſit eſſe idoneum ad actum iuſtitiæ exercendum.

Quin-

Quinɫa concluſio, ſiue uno, ſiue altero modo aliquis infamet, tenetur ad integrum damnum reſtituendum, quod inde infamatus perpeſſus eſt. Quantum ad primum modum, cum crimen eſt falſum, omnes conueniunt, & ita communi confirmatur opinione: quod uero ad ſecundum attinet, cum ſcilicet manifeſtatur crimen uerum, ſed occultum, Sotus exiſtimauit non eſſe neceſſarium totum reſtituere. Vult itaque citatus doctor, in hoc caſu, non eſſe exactam damnorum reſtitutionem requirendam, ſed ad arbitrium boni uiri rē eſſe reuocandam: At uero Nauarrus, aliter exiſtimauit, vult que diffamatorem obligatum eſſe ad æqualitatem ſarciendam; ſicuti cum falſum imponitur crimen: ita in Enchir.c.17.nu.46. cui opinioni nos libenter ſubſcribimus.

Primo, quia iſte, quamuis minus peccet, tamen re vera facit contra iuſtitiam, ob quam cauſſam ad reſtitutionem tenetur: cum ergo per iniuſtitiam inductum ſit damnum, cur non erit ſecundum æqualitatem reſtituendum? cum infamator ſufficientem damni cauſſam dederit.

Secundo, ſi vlla ratione iſte poteſt excuſari, ea certe, quia uerum dicit: atqui ratio reſtituendi in hoc caſu, nō eſt quia dicitur falſum, ſed quia contra iuſtitiam id fit manifeſtum, quod eſt occultum, vnde efficaciter conſequitur famæ iactura: igitur, nihil obſtat, quin integra fiat famæ reſtitutio; quæ ita poſſidetur, ac ſi nullum cō miſſum fuiſſet crimen. Cæterum ſi caſus occurreret, boni uiri iudicium requiri poſſet.

Quod ſi obijcias, qui crimen commiſſit, eſt iniuſtus famæ poſſeſſor, cum peccando ſeipſum fama priuauerit, aut dignum reddiderit, vt priuaretur: ergo ſi infamatur, non fit contra iuſtitiam. Reſpondetur, hunc eſſe indignum quidem poſſeſſorem, cum tanquam peccator etiam pane quo veſcitur, ſit indignus, ſed tamen eſt iuſtus famę poſſeſſor, dum peccatum eſt occultum; quod perpetrando, non priuauit ſe bona illa opinione, quam ſibi alias per bonas operationes acquiſiuerat. Quare;

qui peccatum propalat, iniuſte ſe gerit, dum eum priuat eo bono, quod adhuc poſſidebat. Ex his colligere licet, quantum cauere ſibi debeant, ij homines, qui ſunt Principibus & Prælatis gratiores, ne aliorum occulta peccata manifeſtent, vel aliqua ratione infament, unde illi qui Principibus inſeruiunt, aliquo officio, aut dignitate priuentur.

Sexta concluſio, cum manifeſtatur uerũ crimen præter ordinem iuris accidentalem, nõ oritur obligatio ad reſtituendum. Vt ſi quis accuſaſſet aliquẽ die feſto, aut loco non decenti, aut non ſeruatijs alijs conditionibus, quæ rei ſubſtantiam non attingunt. Doctrina eſt manifeſta, & nulla probatione indiget.

An qui uerum in iudicio negauit crimen, ſit ad famam reſtituendam obligatus. Quæſt. XIX.

DVBIA, atque omnino incerta eſt hęc propoſita difficultas, ob uarias ſcriptorũ in hac re ſententias: quam nonnulla etiam argumenta adhuc magis dubiam, incertãque red dunt. Finge, ut ſtatum huius quæſtionis intelligas, Franciſcum feciſſe homicidium, cuius ſolus Petrus aliquam habet notitiam. Petrus perpetrati homicidij Frãciſcum apud Iudicem reum facit, ita tamen, vt factum probare non poſſit: Franciſcus a Iudice interrogatus, factum negat, ex qua negatione indirecte Petrus infamiam cõtrahit, & pro calumniatore habetur: quæritur an Franciſcus debeat Petro famam reſtituere. Quod autem iſte qui indirecte infamat, uerum negando crimen, ſit obligatus ad famam reſtituendam, his poteſt rationibus demonſtrari.

Primo, qui ita ſe gerit, infert damnum proximo: quare lędit iuſtitiam commutatiuam; ac proinde reſtituere tenetur: quod ſumptum fuit, patet, quoniam ſi ueritatem fateretur, accuſator non haberetur pro calumniatore, nec incideret in pœnas, quas dare debet, is, qui crimen,

men,de quo accuſat,probare non poteſt.

Secundo,ſi iſte reus percuteret accuſatorem, ob eam cauſſam,quod ab ipſo accuſatus fuiſſet,de occulto peccato,proculdubio deberet pro illato damno reſtituere: ergo pari ratione,cum eum infamia notat, uerum negãdo crimen.

Tertio,iſte,qui uerum inficiatur crimen,eſt reip.iniurius,cum per ipſius negationem non poſſit Iudex ad iuſtam ſententiam procedere: cum ergo ex hac quoque parte iuſtitiam lædat, non erit omnino a reſtituendo liber. Atque hæc ſufficiant, ad alteram quęſtionis partem probandam argumenta: in qua hæ ſunt doctorum ſententiæ.

Prima,Scoti in 4.diſt.15.quæſt.4. Richardi eadẽ diſt. art.5.quæſt.3.Gabrielis ibidem,quæſ.16.art.2. concluſ. 4.Antonini 2.par.tit.2.cap.2.§.3.Petr. Aquilan.4.ſen.d. 15.quæſt.3.quorum opinio,ad tria reuocatur dicta: Primum, is qui in iudicio uerum,ſed occultum negat crimen,ex ſe,& in particulari,non eſt obligatus ad reſtitutionem: quia nemo tenetur ex iuſtitia ad ſua crimina manifeſtanda.Secundum,iſte ſemper peccat,quia negãdo verum crimen, mendacium dicit. Tertium, tenetur tamen ad aliquam reſtitutionem verbis uniuerſalibus & generalibus faciendam, hoc modo, Meus accuſator deceptus eſt, bonam habuit intentionem,homo eſt ſimplex, non conſiderauit omnia; non habeatis eum pro calumniatore.Quare,nunquam eſt obligatus canere palinodiam,dicendo, ſe falſum dixiſſe, dum uerum negauit crimen.Hæc iſti.

Secunda ſententia domini Caietani in ſuis commentarijs in 2.2.diui Thomæ, ſuper art.2.quæſt.62. & in ſua ſumma in uerbo reſtitutio,qui tria dicit.

Primum,huiuſmodi reum teneri ad reſtitutionem famæ, dicendo mentitus ſum; & ita conſequenter ſuum manifeſtaret crimẽ.Quod dictum probatur ratione ducta a ſimili,de eo, qui ſe defenderet cõtra aggreſſorem, non cum moderamine inculpatę tutelæ; qui ex commu

ni ſententia,ad aliquam reſtitutionem teneretur:at eodem modo ſe habet iſte,cum poſſit alia ratione ſe defendere,ut exempli gratia,per reſponſionem æquiuocam; igitur cum ſe inique defendat,debebit reſtituere.

Secundum, etiam accuſator, cum non poſſit crimen probare,tenetur ad reſtituendum reo, dicendo,male dixi,& iniuſte contra te egi. Ex quo infertur, iſtos non poſſe ſibi inuicem hanc reſtitutionem condonare:quoniam ad aliquid maius tenetur reus,quam accuſator: ille enim tenetur dicere falſum dixi:hic vero,ſolum male dixi.Ait etiam in hac reſtitutione facienda per accidens ſe habere,quod qui accuſatur teneatur confiteri,& nõ cõfiteri,& qui accuſat poſſe probare,uel nõ probare.

Tertium,tanto magis tenetur reus ad reſtitutionem, quanto maior eſt infamia illata accuſatori: & tanto eſt maior, quanto magis accuſator affirmat ſe reum peccãtem uidiſſe,& reus magis negat ſe uiſum fuiſſe.

Tertia ſententia Ioannis Maioris quæſt. 16. Adriani quæſ.ultima de reſtitutione,Syluestri verb.Reſtitutio 3. quæſ.3.Soti lib.4.de iuſt.& iure,quæſt.6 art.3 Ledeſmæ 2.parte.quarti quęſ.18.art.2.qui doctores liberãt hunc reum ab omni reſtitutione: cuius opinionis hoc eſt fundamentum: quia iſte negando verum crimen, ſuo utitur iure, cum iniuſte accuſetur, quamuis negando peccet. Verum tamen eſt,quod Ledeſma uidetur facere aliam ſententiam, dum partim Caietani, partim horum opinionem amplectitur. Quare,ſi poſſet alia ratione ſe defendere,quam uerum negando crimen, ita ut negatio non eſſet neceſſaria,teneretur reſtituere,ſi autem nõ poſſet aliter,quam negando,ſibi conſulere,eſſet a reſtituendo liber.Hæc tertia opinio,probabilior eſſe uidetur; ſed in eo deficiunt,qui eam docent,quod nulla ratione muniunt, quod eſt magnum in docendo uitium. Vt quid in re ualde perplexa ſentiendum ſit ſtatuamus, quædam nobis fundamenta ponenda ſunt.

Primum fundamentum,non quæcunque crimina poſſunt in iudicium humanum adduci, etiamſi de ijs loquamur,

quamur, quæ in tali iudicio per accuſationē delata puniuntur, ſed ea tantum, quæ probari ab accuſatore poſſint, qui ſi non probet, pœnas dare debet, ut patet ex Iure Canonico, capite primo & ſecūdo, de Calumniatoribus. Probatio autem, quam accuſator adhibere poteſt, duplex eſt; altera plena, quæ eſt ſufficiens ad conuincēdum reum: altera ſemiplena, quę non eſt ita idonea ad rem demonſtrandam, ut eſt auctoritas unius teſtis omni exceptione maioris.

Secundum fundamentum, qui ueri criminis, ſed occulti, ut eſt illud, quod probari non poteſt, reus agitur, non eſt obligatus ad ueritatem manifeſtandam, cū eius crimen ad iudicium humanum non pertineat; ſed poteſt, uel nihil reſpondere, uel ambiguis uerbis uti, ut alibi, cum de iudicijs ſcribam, planius docebo: quando autem crimen probari poteſt, certiſſimū eſt, quidquid uulgus exiſtimet, eſſe obligatum ad ueritatem dicendam, etiamſi de uita agatur. Quare non eſt dubitatio, ſi crimen ſit huiuſmodi, quod ad iudiciū pertineat; quia certum eſt in tali caſu, ſi neget, eſſe obligatum ad reſtitutionem, ſed difficultas eſt de occulto crimine, cum ſe illud commiſiſſe negat, unde accuſatoris oritur infamia. Rurſus, neque eſt dubitatio, ſi infamia ſequatur ex eo, quod nihil reſpondeat, cum non ſit ad reſpondendū obligatus, ea de cauſſa, quod non interrogetur iuridice, nec ſimiliter ſi cum æquiuocatione reſpōdeat, cum ſuo utatur iure; ſed in eo eſt tota poſita controuerſia, an teneatur reſtituere, ſi dicat, ſe non perpetraſſe tale crimē, ſimiliter, quod ad accuſatorem attinet, cum ipſe contra iuris ordinem & iuſtitiam procedat, nulla eſt dubitatio; cum certum ſit eum ad reſtitutionem teneri, iuxta ea, quæ proxima diſputatione diximus.

Tertium fundamentum, animaduertendum eſt, multum inter ſe differre, negationem criminis extra iudicium, & inficiationem quæ fit in iudicio: & in iudicio, aliter dicendum eſt, quod ad peccati grauitatem attinet ſi intercedat iuramentum, aliter uero, ſi iuramentum

non interponatur. Crimen autem tribus modis a reo negari poteſt.

Primo, cum negat proprium delictum occultum, cũ de eo ab Iudice examinatur, dicendo, nó feci id, de quo me interrogas, ita ut negatio eo tendat, ut negetur crimen de quo Iudex iuridice interrogare poteſt; ut eſt illud ſolum, quod per probationem confirmari ab accuſatore poteſt, & debet.

Secundo, cum ita negat, ut noceat accuſatori; dicendo eum eſſe calumniatorem, animo nimirum malo, nó ut ſe defendat.

Tertio, cum eo animo negat, ut ſe defendat; quamuis indirecte ex ſua negatione ſequatur infamia accuſatoris, qui cum probare crimen non poſſit, pro calumniatore habetur. Vbi notandum eſt, cum accuſator ſuam accuſationem iuridice probat, nullam inde infamiam cóſequitur, etiãſi reus crimen neget: cum non debeat haberi pro calumniatore, qui probationem idoneam adhibet. His hunc in modum adnotatis, ad propoſitam difficultatem his concluſionibus reſpondeo.

Prima concluſio, Qui iuſte & cum ordine iuris accuſatus & interrogatus crimen negat, peccat mortaliter, & ſi accuſator aliquam inde infamiam contraheret, eã remouere deberet. Doctrina eſt communis & certiſsima, ideo nihil eſt cur pluribus probetur. Dixi autem, ſi infamia ſit contracta; quoniam, cum quis iuſte accuſat, & crimen aliquo pacto probat, nó debet, nec poteſt haberi pro calũniatore, ex ſola eius, qui accuſatur, mei inficiatione; cum rei facile crimina negare ſoleant. Quod ſi accuſatorem, iniquum & calumniatorem appellaſſet, deberet, ex iuſtitia, palinodiam canere: quod faceret, ſi uel in iudicio fateretur crimen, uel extra iudicium diceret, eum non fuiſſe calumniatorem.

Secunda concluſio, Qui iniuſte accuſat, de crimine occulto, quod in iudicio probari non poteſt, peccat mortaliter, & famam reſtituere tenetur. Eſt communis doctrina & patet hac manifeſta ratione, Quoniam is non

ſolum

ſolum contra caritatem,ſed etiam contra iuſtitiam facit. Quo autem modo reſtituere debeat, patet ex ſuperiori diſputatione. Modus autem ille, quem aliqui ponunt, eſſe obligatum dicere, ſe iniuſte accuſaſſe, etſi neſcio quid commoditatis habeat, quia demonſtraret reum non eſſe manifeſte criminoſum: tamen, vt ſupra etiam diximus,non repararet rei famam,ſed potius criminis opinionem confirmaret,vt adnotauit Sotus.

Tertia concluſio,qui negat crimen de quo iniuſte accuſatur, non vt ſe defendat,ſed malo animo accuſatorẽ calumniando, grauiter peccat. Quoniam, non debet directe accuſatori nocere,& ex odio crimen negare, cũ id ſit contra caritatem, ſed ſuam tantum defenſionem propoſitam habere. In hoc autem caſu, etiamſi accuſatorem inquum & calumniatorem appellet, tamen nõ tenetur reſtituere famam. Quoniam, vt habetur capite de calumniatoribus, qui non probat,pro calumniatore habetur.

Quarta concluſio, probabile eſt, eum qui negat verum crimen,ſed occultum, vnde indirecte ſequitur accuſatorijs infamia, quando poteſt aliter ſe defendere, peccare mortaliter,& eſſe obligatum ad famę reſtitutionem.Eſt concluſio pro ſententia Ledeſmæ, quam fortaſſe non negarent alij:quæ his rationibus confirmatur.

Primo,non habet reus in iudicio maius ius ad defendendam propriam famam,cum detrimento famæ iniuſte accuſantis,quam habeat quiuis homo ad defendendam vitam propriam,cum morte alterius,nimirum aggreſſoris: atqui ex communi Doctorum ſententia, qui aggreſſorem,cum poſſet aliter vitæ ſuæ conſulere,occidit,tenetur reſtituere;ergo etiam ille, qui infamat,ſi alia ratione poteſt ſuæ famæ prouidere.Vt enim ſe habet fama ad famam,ita vita ad vitam.

Secundo,quæ ratio procedit a priori, hoc eſt ab ipſa cauſſa,demonſtrando in hoc actu eſſe veram iniuſtitiã. Tunc fit iniuſtitia,cum plus aliquis punitur, quam culpæ grauitas requirit,& cum plus accipitur,quam fuerit

ſublatum: ſed huiuſmodi reus, cum poteſt aliter ſe tutari, plus infert mali, ei a quo eſt accuſatus, quam ſibi ſit illatum: ſe igitur iniuſte agit. Siquidem accuſator ita procedit in accuſatione, vt non auferat omnem viam reo, qua ſe defendere queat: ergo ſi reus non confugiat ad remedia ſibi relicta, & accuſatori nullam relinquat rationem, qua ſe tueri poſſit, cum neget ſe crimen fecisſe, ſe iniuſte gerit. Quo fit, vt in tali caſu malum pro malo reddat, quod eſt uindictæ propriam: vindicta autem eſt iniuſtitiæ actus, igitur.

Quincta concluſio, probabilius eſſe videtur, ſi vniuerſe dicamus, eum qui negat verum crimen de quo iniuſte accuſatur, ad nullam reſtitutionem teneri.

Primo, ſi iſte teneretur reſtituere, maxime, vel quia crimen fateri debet, ex quo capite, vt omnes confitentur, non obligatur, quia iniuſte accuſatus non tenetur ſuum crimen aperire: vel, quia alia ratione ſe defendere poteſt: verum cum omnis alia ratio ſit ad ſe defendendum inſufficiens, non eſt obligatus ad aliam rationem ineundam. Quod autem modi quibus poſſet fortaſſe ſuæ famæ & vitæ conſulere ſint inſufficientes, patet: quoniam ſi non reſpondeat, maiorem ſuſpicionē dabit: ſi dicat, ſe non eſſe obligatum reſpondere ad propoſita, uel, ſi diceret, neſcio quid dicatis, aut nego propoſitum, adhuc maiorem ſuſpicionem de perpetrato crimine excitaret: non poteſt igitur ad alias uias confugere: ergo ſi negat, non facit contra iuſtitiam.

Secundo, reus in hoc caſu non eſt obligatus ad crimen manifeſtandum: ergo, dum illud ad ſui defenſionem negat, cum iniuſte infametur, nemini facit iniuriam. Non ſecus ac ſi quis mendacio recuperaret pecuniam, quam alia uia recuperare non poſſet.

Tertio, accuſator eo ipſo, quo ſciens & uolens iniuſte ad accuſandum accedit, vult ſe exponere periculo, ac etiam ſe exponit, amittendi famam: ergo, qui eam aufert, negando occultum crimen, nihil facit contra iuſtitiam: cum volenti non fiat iniuria. Poſſet fortaſſe quiſpiam

ſpiam in hoc caſu ita ſtatuere, ut quando reus haberet probabilem opinionem de ſua defenſione per aliã uiã, quam per criminis negationem, debeat illam tenere, ne ſe ita defendendo, accuſatori noceat: quando vero exiſtimaret non poſſe idonee ſibi aliter conſulere, quam inficiando crimen, tunc ſine ulla iniuſtitia negare poſſet.

Sexta concluſio, Reus in caſu propoſito, cum negat uerum crimen, ſed occultum, ſi intercedat iuramentum uidetur peccare mortaliter. Hæc doctrina ex eo confirmatur, quod ita communiter Doctores ſentire uidentur, ob illam circumſtantiam iuramenti.

Septima concluſio, ſi iuramentum non adſit, ſolum uenialiter peccare uidetur. Eſt concluſio, quam ſpeciatim docet Gabriel 4. ſent. diſt. 15. q. 16. dubio 3. & ea ratione confirmari poteſt, quia eſt quoddam mendacium officioſum, ſui defendendi cauſſa prolatum, eo caſu, quo non tenetur ueritatem confiteri.

Octaua concluſio, qui in iudicio uerum crimen negat, quando iniuſte accuſatur, nullum uidetur peccatũ committere. Hæc concluſio, alibi in materia de iudicijs latius explicanda eſt, nũc breuiter dixerim hoc modo accipiendam eſſe. Cum iſte negat crimen de quo accuſatur, debet eo ſenſu negare, quo a iudice interrogari poteſt; qui ex communi Doctorum ſententia, non poteſt interrogare de crimine, quod ad ſuum iudiciũ non pertinet, cuiuſmodi ſunt omnia crimina, quæ probari in iudicio nequeunt. Quando igitur reus negat ſe crimen feciſſe, id in animo habere debet, ut neget ſe non commiſiſſe tale crimen, de quo iudex interrogare debeat. Hac poſita declaratione, allata concluſio hunc confirmatur in modum. Si iſte peccat, maxime ratione mendacij: at hic nullum intercedit mendacium; quia negat crimen ſecundum rationem accuſationis, ſeu interrogationis, qua quis de publico, aut aliquo modo notorio crimine reus agitur; igitur, cum non mentiatur, non peccat: & idem eſt dicere, Non feci hoc crimen, ac

ſi di-

ſi diceret, non publice feci, quod uerum eſt: & cum hæc reſponſio ſit uera, nullum erit peccatum, etiamſi intercedat iuramentum. Quando itaque quiſpiam interrogatur, vel accuſatur contra ordinem ſubſtantialem iuris, poteſt negatione uti, ſine vlla culpa. Quare, quod aliqui dicunt, debere hoc modo negare crimen, dicendo, Nego propoſita, ut proponuntur, non admodum placet, cum hoc ſit potius peccatum occultum manifeſtare: quia, dum ait ſe non interrogari, aut accuſari iuridice, indicat ſe feciſſe crimen, ſed tamen occultum. Quo fit, vt nec etiam placeat quod priuatim Scotus ait, hunc hominem debere confiteri hoc peccatũ, quia neſcit, an ſit mortale, vel veniale: cum is, qui iſto modo loquitur, nihil falſi dicat. Immo, qui dubitaret, an iſta reſponſio ſit peccatum graue, nec ne, non deberet ea uti: cum is peccet mortaliter, qui ſe exponit periculo peccandi mortaliter.

Nona concluſio, qui extra iudicium interrogatur, vel criminatur de aliquo peccato, ſi neget, ſolum peccat venialiter, ſed ad nullam tenetur reſtitutionem. Ratio cur peccet, ea eſt, quia mendacium dicit: quod peccatum poterat vitare non reſpondendo, vel dicere, non debeo tibi meæ uitæ rationem reddere, &c.

Sed peteres, cur eadem negatio in iudicio nullũ eſt peccatum? Reſponderem, quia in iudicio interogatur de crimine, ut ſi eſſet publicum, & negat ſe peccaſſe publice: extra uero interrogatur de ueritate ſimpliciter. Quod autem reſtituere non debeat patet, quia iuſte ſe defendit. Et ut quæ diximus adhuc magis confirmentur, contraria argumenta diſſoluamus.

Ad primum, qui crimen occultum negat; ut ſe defendat, ex ſe, nec contra iuſtitiam, nec contra caritatem peccat.

Ad ſecundum, non eſt par ratio vtriuſque caſus: quia percuſſio non eſt ordinata ad ius ſuum defendendum, ſicuti criminis negatio. Adde etiam, quod non poſſet ſe defendere tacendo, quia inde etiam ſequi pōt infamia.

Ad

Ad tertium, nulla fit reip. iniuria, quia reſp. non iudicat de quocunque crimine, ſed de eo tantum, quod probari poteſt. Potius itaque accuſator pro iniuſto habendus eſt, qui, quod pertinet ad forum Dei, ad humanum iudicium traducere conatur.

An qui alterius crimina ab alijs audita refert, ſit ad famæ reſtitutionem obligatus. Quæſt. XX.

QVOD is, qui audita ab alijs de aliquo crimina, alijs narrando nihil iniuſte agat, ac proinde nihil reſtituere debeat, his poteſt argumentis probari.

Primo, is qui audita refert, nulli facit iniuriam, cum neminem criminetur: ergo nihil peccat contra iuſtitiam, quare ad nullam reſtitutionem obligandus erit.

Secundo, cum quis alterius dicta ſimpliciter narrat, nihil affirmat: ergo ipſe nihil de aliena fama detrahit: ac proinde ad nullam reſtitutionem obligari debet. Cófirmatur hæc ratio, quia non eſt certum eos, qui dixerunt non fuiſſe mentitos: præſertim, cum in infamando proximo, homines facile mentiri ſoleant.

Tertio, cum aliquis alterius crimen refert, & ipſe nihil dicit, aut facit, ex quo, quod narrat fiat magis credibile, ſe habet tanquam purum relatorem: ergo nullam videtur præbere occaſionem credendi: & ideo, licet qui audiunt, ſua leuitate credant, ad nullam famæ reſtitutionem cogendus erit: cum is ſolum debeat reſtituere, qui fuit in cauſſa, vt alius damnum pateretur. De hac difficultate hæ ſunt ſcriptorum ſententiæ.

Prima Scoti in quarto ſent. diſt. 15. quæſt. 4. quæ his dictis explicatur.

Primum, qui infamat audita narrando, ſi non addit maiorem certitudinem, aut in modo dicendi, aut ratione dicentis, vel alterius circunſtantiæ, non tenetur ad reſtitutionem, quamuis inde ſequatur infamia: quoniam

is, qui hoc pacto audita refert, nihil facit, ſiue addit pro pter quod ei fides habenda ſit; & ideo, ex ſe, non infamat. In hoc dicto conſentiunt cum Scoto, Adrianus, quæſtione penultima de reſtitutione, in reſponſione ad octauum argumentum, Gabriel diſt 15.q.16.art.3. dubio 2. Syluester verbo Detractio, §. 4. Caietanus in ſuis commentarijs in ſecundam ſecundæ q.73.art.2. & Nauarrus in Enchir.c.18.num.50. Dicunt itaque hi Doctores, hunc actum, ſeu hanc relationem per ſe non obligare ad reſtitutionem famæ, niſi forte ratione ſcandali.

Secundum, qui aliena crimina refert animo nocendi, peccat mortaliter contra caritatis præceptum. Addit Nauarrus, peccare etiam mortaliter, quando narrat crimen maxime aptum ad infamandum, & ei conſtat auditores fidem habituros.

Tertium Scoti dictum, quando iſta refert non animo nocendi, ſed ex quadam leuitate, & imprudentia, peccat ſolum venialiter. Addit rurſus Nauar. quod ſi ex eadem leuitate referat crimen alias infamatorium, ſolum peccabit venialiter.

Secunda ſententia Antonini parte 2.tit.2.capite 2. §. 3. & Soti lib.4 de Iuſt. & iure, quæſt.6.art.3. qui putant, hunc actum, ex ſe, eſſe infamatorium, ac proinde obligare ad reſtitutionem, qui tamen auctores ſuam opinionē non probant. Nos de hac difficultate ita ſtatuimus.

Prima concluſio, qui alterius crimen ignotum, ab alijs auditum, apud alios refert, niſi bono animo & debitis circunſtantijs faciat, ſemper, ſaltem uenialiter, peccat. Quoniam, in hoc caſu, talis actus eſt otioſus & vanus: non vacat igitur aliqua ſaltem leui culpa.

Secunda concluſio, qui auditum crimen narrat, animo nocendi ei, cuius crimen refert, mortaliter peccat. Doctrina eſt certiſſima, & patet ex communi ſententia: ſiquidem nocendi animus eſt contra caritatem: quare ſi qui hoc animo audita refert, notabile detrimentum inferre uelit, profecto grauiter peccabit.

Tertia concluſio, qui animo nocendi non refert, ſed

tamen probabiliter credit alios fidem habituros, & proximum famam apud eos, quibus refert amiſſurum, grauiter peccat, & ad reſtitutionem tenetur. Ratio huius doctrinæ eſt manifeſta: quia dat cauſſam ſufficientem damni: quare iuxta decretum Gregorij IX. cap. Si culpa tua, de iniurijs & damno dato, reſtituere debebit. Iſte enim non poteſt excuſari ob ignorantiam, uel imprudentiam, cum ueriſimiliter credat, alios credituros.

Quarta concluſio, qui dum crimen refert, ita narrat, ut aliquo modo illud faciant credibile ijs apud quos narrat, grauiter peccat, & reſtituere tenetur. Hæc concluſio eadem patet ratione: & corroboratur ex eo, quod non eſt amplius ſimplex relator, ſed etiam auctor, dum quod refert, ſua auctoritate confirmat.

Quincta concluſio, ſi quis alterius crimen ab alijs auditum, ita referat, ut etiam manifeſtet eos, a quibus audiuit, qui factum uiderunt, ex ſe, infamat, & reſtituere debet: hęc concluſio his confirmatur rationibus.

Primo, ille per ſe infamare cenſendus eſt, qui narrando addit, cauſſam aliquam, propter quam, quod dicit confirmari, & fides ei haberi poſſit: atqui, qui hac ratione dicta refert, aliquam adducit rationem, qua res fiat credibilis, teſtimonium nimirum: igitur. & quamuis teſtimonium alias non eſſet efficax, tamen cum eſt oculatum, magnam uim ad fidem faciendam habet.

Secundo, ſi iſte relator, ut alij docent, id quod refert, aliquo pacto confirmaret, re uera infamaret; quia per ſuum conſenſum inducit alios ad credendum: ſed perſona, a qua audiuit poteſt eſſe maioris auctoritatis, quā ipſe ſit, & quatenus eſt oculatus teſtis, ſemper maiorem fidem facit, niſi pro homine mendaci alias haberetur; igitur magis infamat, quam ſi ſolum diceret, ego audiui, & ita credo: ut ecce, ſi quis diceret, hæc a Principe, ſeu ab alio uiro graui audiui. Quod ſi dicas, crimen non eſt ita certum, ac ſi diceret ſe vidiſſe, Hoc nihil eſt, quia qui credit ei, qui dicit ſe uidiſſe, credit etiam ei, qui dicit ſe audiuiſſe. Verum hic actus non eſt ita infamatorius,

rius,ac ſi diceret,ego credo,& ego uidi. Peccat itaque iſte contra iuſtitiam,cum det cauſſam damni, & tenetur ad reſtitutionem,ſed non ita exactam, atque ſi dixiſſet,ſe uidiſſe,aut dicta confirmaſſet.

Sexta concluſio,non ſolum peccat mortaliter, qui refert animo nocendi,& qui credit alios credituros, ſed etiam qui crimen notabile manifeſtat, etiamſi ei nō cōſtet,alios fidem habituros; ita ut in dubio peccet mortaliter:ſecus ſi opinaretur ſibi fidem non eſſe habendam. Ratio huius doctrinæ ea eſt, quia talis actus, ex ſe, eſt maxime idoneus ad infamandum:quare,dum mihi non conſtat ex eo famam non eſſe lædendam,expono me periculo peccandi mortaliter, nulla adhibita diligentia: quod qui facit,mortaliter peccat. Non ſecus,ac ſi quis de tecto aliquid deijceret, in plateam,ubi ſolent homines diuerſari,nulla diligentia adhibita. Quod ſi culpa non ſit notabilis, & non adſit nocendi animus, eſt ſolum peccatum ueniale.

Septima concluſio,ſiquis audita crimina ſimpliciter referat,& nulla ratione confirmet,aut ſua, aut eorum auctoritate,a quibus audiuit, dicendo ſe ſolum audita referre, non uidetur eſſe detractor, etiamſi inde ſequatur infamia. Quoniam, qui hac ratione narrat, ex ſe, non gignit infamiam, ſed ex audientium leuitate accidit,ut ſimplici relationi credant,& potius deberent eſſe difficiles ad credendum aliena crimina: cum quilibet in dubio præſumendus ſit bonus. Neque quiuis, qui aliquo modo dat cauſſam peccandi contra iuſtitiā iniuſte agit, ut cum cauſſa eſt remota, & per accidens: ut ſi quis relinquens pecuniam in manifeſto loco daret occaſionem furti faciendi: is profecto non offenderet iuſtitiam. Quo fit,ut cum in tali caſu non intercedat detractio,non ſit peccatum graue, cum uideatur ex quadam leuitate fieri. Quamobrem ſi in tali relatione,nulla adſit circumſtantia, qua res confirmetur, ex ſua natura, non erit actus infamatorius.

Octaua concluſio,quamuis doctrina in ſeptima conclu-

cluſione poſita uera ſit:tamen,quia practice loquendo, raro talis relatio fieri ſolet, quin aliqua ratione relata confirmetur, uel quia referũtur auctores,a quibus accepta ſunt,uel quia ex modo dicendi cõfirmãtur; uel quia fama uires acquirit eundo,unde crimen alias occultum maiorem lucem poteſt accipere, uel quia homines facile poſſunt ſibi perſuadere quod narratur, & denique ob alias circumſtantias; ideo ab huiuſmodi actu eſt omnino abſtinendum:& eo magis, quo eſt facilior infamandi modus,& quo minus æſtimari ſolet; & raro culpa uacat. Quare tutius erit, ut qui ſic ſe geſſit, ſi putat famæ fuiſſe detractum,aliquid reſtitutionis faciat.

Nona concluſio, quando fama per hũc modum eſſet ablata,reſtitutio facienda eſſet hoc pacto.Iſte igitur,nõ ſolum deberet dicere,ſe leuiter locutum fuiſſe, ſed etiã dare operam,ut opinionem,quã alij conceperunt,quãtum eſt in ſe,remoueret: non tamẽ tenetur dicere,ſe mẽtitum fuiſſe,dicendo,ſe nõ audiuiſſe,ſi re uera audiuit. Et hęc de concluſionibus.

Argumenta contraria,confirmant ſeptimam concluſionem; quæ,ut diximus,uera eſt,ſi hic referendi actus nude & ſimpliciter conſideretur. Quam confirmares auctoritate eorum doctorum,quos ſupra citauimus; quorum ſententiam uiri docti,& pij libenter ſequuntur.Cęterum,ſi quis praxim ſpectet, & circumſtantias, quæ cũ tali relatione ſolẽt eſſe annexæ, liberius fortaſſe in aliã opinionem ibit: cum homines non ſoleant ita ſimpliciter,& ſine auctore aliena crimina narrare.ſed cum allata argumenta uideantur probare, nunquam per talẽ relationem iuſtitiam lędi,ſoluenda nobis ſunt.

Ad primum, ſi adſint circumſtantiæ, quæ talem relationem confirmant, infamat : quia non ſimpliciter refert.

Ad ſecundum,ſi ſit ſimplex narratio, non ſit iniuſtitia, ſit tamen aliqua ratione, cum non ſolum nude, & otioſe narratur. Quod autem qui dixerunt mentiti ſint, non cnoſtat; immo qui primo manifeſtant rem, vel a

ſe vi-

ſe uiſam, uel per indicia manifeſta cognitam, uim habent ad ea quæ dicunt confirmanda.

Ad tertium, ſi ſit purus relator, erit a reſtitutione liber. Et ut hanc difficultatem concludamus, ſi quis ſimpliciter referat; & nulla adſit circumſtantia, quæ rem cõfirmet, vel is qui dicit nullius ſit auctoritatis, vel qui audiunt fidem non habent, uel ſi peccatum una cum emẽdatione narretur, uel ſi occaſio infamię ſit remota, aut denique interim res fuerit alia ratoine vulgata, nulla erit facienda reſtitutio. Lege Nauarrum in enchiridio cap. 18. num. 36. & 50. Qui autem uoluerit ſe ab his tricis liberare, ſibijpſi attendat, & fratris pudenda nulla ratione manifeſtet. Et quoniam longior hac de re diſputatio pertinet ad materiam de detractione, hic ſit huic quæſtioni finis.

An qui diffamat aliquem eo in loco, ubi non eſt diffamatus, famam reſtituere debeat. Quæſt. XXI.

VT propoſitæ quæſtionis ſtatus intelligatur, finge aliquẽ fuiſſe uirgis cęſum Venetijs, aut ad palum publice alligatum, unde publicã in hac ciuitate contraxit infamiam; quæritur, an iſte poſſit diffamari Romę: ſimiliter, ſi quis publicus eſſet concubinarius, uel homicidũ notorium uno in loco commiſiſſet, an alibi eius crimen ſine iniuſtitia manifeſtari queat. Id fieri non poſſe hæ rationes demonſtrare uidentur.

Primo, iſte qui diffamatus eſt per publicam iudicis ſententiam, uel per notorium factum uno in loco, alibi ſuam famam illęſam retinet: ergo, ſi quis eum ibi diffamet, facit contra iuſtitiã, ac proinde reſtituere debebit.

Secundo, nemini licet cuipiam obijcere crimen, de quo publice infamatus fuit, ei exempli gratia dicendo, ad palum ligatus, uel publice uirgis cęſus fuiſti; ergo neque licebit eundem diffamare apud alios: conſequẽtia uidetur nota ex paritate rationis.

Ter-

Tertio, fama eſt bonum quoddam late fuſum, quod aliquis poteſt in una parte amittere, & in alia retinere: igitur cum quis priuat proximum tali bono apud eos, apud quos illud adhuc poſſidet, peccat contra iuſtitiã: ac proinde tanquam diffamator, eſt ad reſtituendum obligatus.

Quarto, eadem uidetur ratio de eo qui contraxit infamiam per publicam ſententiam, & de eo qui publice peccauit: at hunc alibi diffamare ex multorum opinione, eſt iuſtitiam lędere: ergo eãdem lędet, qui illũ diffamat: quod eadem ſit ratio, ex eo probatur, quia modo crimen ſit publice notum, nihil refert, quod uno uel alio modo notum fuerit. Atque hę ſunt rationes, quæ in hac parte difficultatem facere uidentur: de qua hæ ſunt auctorum ſententiæ.

Prima ſententia, eſt domini Caietani tomo 2. opuſculorum, opuſculo 31. reſponſione nona; qui affirmat, licere diffamare eum, qui alibi fuit diffamatus: quia, cũ iure diffamatus fuerit, non fit ei iniuria, ſi diffametur. Idem docet Nauarrus in Enhiridio cap. 18. nu. 26. Ioan. Maior, diſt. 22. queſt. 2. & nonnulli alij.

Secunda ſententia Adriani quolibeto 11. queſt. prima; qui id negare uidetur, maxime ob primum & ſecũdum argumentum.

Tertia ſententia aliorũ, qui diſtingunt de eo, qui fuit per ſententiam iudicis diffamatus, & de eo qui ſolũ publicum commiſit crimen, ut facit Sotus lib. 5. de iuſt. & iur. quæſt. 10. art. 2. quod etiam nos faciemus. Sit igitur pro ſolutione huius difficultatis unicum fundamẽtum, in quo quaſdam afferam diſtinctiones.

Prima, duobus modis poteſt aliquis publicã infamiã contraxiſſe; primo, cum per publicam ſententiam fuit de aliquo crimine condemnatus, ut patet in allatis exẽplis: altero modo, per factum notorium in uicinia, uel urbe, de quo tamen non fuit publice condemnatus.

Secunda, qui publice amiſit famam, duobus modis ſe habere poteſt: primo, cum perſeuerauit in eadem infa-

mia, & eodem modo remanſit in hominum opinione: ſecundo, cum perditam famam aliqua ratione recuperauit. Exempli gratia, ſi quis fuiſſet damnatus de crimine hæreſis, & poſtea ad ſe reuerſus palinodiam ceciniſſet, nec amplius pro tali haberetur: uel ſi quis poſt ſententiam contra ſe latam, demonſtraſſet ſe fuiſſe iniuſte damnatum.

Poſtrema diſtinctio, duobus modis poteſt aliquis errare iſtũ diffamando: uno contra caritatem, altero cõtra iuſtitiam, qui duo modi perpetuo ſunt memoria retinẽdi in hac de reſtitutione materia. His poſitis diſtinctionibus, de re propoſita, ita ſtatuo.

Prima concluſio, Infamare alibi eum qui uno in loco infamiam publicam quouis modo contraxit, animo nocendi, ſine ullo bono fine, eſt peccatum mortale contra caritatem. Patet hęc concluſio ex communi doctrina Adriani, Soti, Caietani, Nauarri, & aliorũ. nam etiã carnifex, qui eſt iuſtitiæ miniſter, grauiter peccaret, ſi furem hoc animo ſuſpenderet, ei ut noceret.

Secunda concluſio, ſi qui publice ſuæ famæ iacturam fecit, eam recuperauit, in alio diffametur loco, id, non modo eſt contra caritatem, ſed etiam contra iuſtitiam. Quod ſit contra caritatem omnes concedunt: Quod etiã uioletur iuſtitia, docet Nauarrus, in repet. cap. Inter uerba 11. quæſt. 3. quamuis Sotus id negare uideatur, ſi loquamur de eo, qui per ſententiam iudicis fuit condemnatus: noſtra concluſio hac ratione confirmatur. Quoniam iſte per crimen commiſſum fuit priuatus fama præterita, non autem ea, quam poſtea recuperauit: igitur non poteſt ſine iniuſtitia diffamari; niſi quis narrando crimen, etiam emendationem manifeſtet, unde fama reſarcita fuit.

Tertia concluſio, diffamare eum, qui per iuſtam iudicis ſententiam famam amiſit, nec eam recuperauit, eo in loco, quo eius infamia non dum peruenit, non eſt cõtra iuſtitiam: probatur.

Primo, ex communi ſententia, ita Caietanus, Sotus,

tus, Nauarrus, Ioannes Maior, & Bartolus l. ex ea ff. De poſtulando.

Secundo, quia iſte publica ſententia priuatus fuit ſua fama in pœnam, & qui ſic damnantur, per leges habentur infames: igitur, qui eos alibi, ubi eorum infamia nõ eſt nota, diffamant, nihil contra iuſtitiam peccant: etiãſi apud eos id faciant, qui diffamatum norunt.

Tertio, quoniam caſu factum eſt, ut huius hominis infamia nõ peruenerit ad alia loca, in quibus diffamatur.

Limitatur hæc concluſio a quibuſdam: quia dari poteſt caſus, in quo non ſine iniuſtitia fieret iſta infamiæ dilatio, quando nimirum inde conſurgeret infamia alterius perſonæ. Exempli gratia, ſi quis fuiſſet damnatus tãquam hęreticus in Hiſpania, & id manifeſtaretur Romę, ubi reperirentur filij eius, qui damnatus fuerat, qui inde infamiam contraherent.

Addunt alij hanc aliam limitationem, ſi id manifeſtaretur in loco omnino remoto, & extra regnum, in quo ille damnatus fuerat: ad quem locum probabiliter infamia illa peruenire non potuiſſet. Quam limitationem cõfirmares uno uel altero argumento ſupra facto: quia in loco omnino remoto, iſte infamatus, ſe habet, ac ſi eſſet occultus. Cauſſa autem cur non ſit contra iuſtitiam, ſi id fiat in locis uicinis, uel in eodem regno, & iuriſdictione, ea eſt, quia homines diffamantur ad exemplum aliorum, qui ſub eodem ſunt regimine. Illud tamen certum eſt, eum qui eo in loco manifeſtat, quo notitia infamiæ peruenire non poterat, ſemper peccare contra caritatem.

Quarta concluſio, qui manifeſtat crimen notum extra iudicium, alio in loco, ubi non eſt notum, peccat cõtra caritatem, & iuſtitiam. Eſt doctrina Soti & Nauarri locis citatis, quam his rationibus confirmo.

Primo, quoniam quod eſt hac ratione notorium, non dicitur notum, niſi reſpectu eorum, qui poterant adeſſe, & aliorum, ad quorum notitiam facile illud crimen poterat peruenire: quo fit, ut ſi iſte domicilium mutet, eius

crimen ibi pro occulto haberi debeat.

Secundo, qui hac ratione eſt diffamatus, non amiſit ius ſuæ famæ; cum ea non ſit priuatus in pœnam, per aliquam iudicis ſententiam: ergo non debet aliquis cõtra iuſtitiam eum ſua fama priuare apud eos, apud quos adhuc eam retinet.

Quinta concluſio, qui huiuſmodi crimen manifeſtaret, apud eos, qui paullo poſt eius notitiam habere potuiſſent, vt ſunt ij, qui in eodem reperiuntur loco, non faceret contra iuſtitiam. Quoniam, qui notorie in aliquo loco peccat, ex ſe, coram omnibus peccat; & per accidens eſt, quod alij non adfuerint, aut ſtatim crimen non cognouerint.

Sexta concluſio, licet aliquando ſine peccato, & iniuſtitia alterius uitium & peccatum detegere.

Primo, propter bonum ſpirituale alterius: ut ecce, habetur aliquis pro manifeſto hæretico, uno in loco, & eſt periculum ne alios alibi corrumpat, poſſum eius crimẽ eo in loco manifeſtare.

Secundo, propter bonum temporale proximi: ut, ſi aliquis medicus eſſet omnino ignarus, & ei aliquo in loco prohibitum fuiſſet artẽ ſuam exercere; poſſum eius ignorantiam alibi manifeſtare, ſi ſit periculum ne ibi eam exerceat.

Poſtremo, ob utilitatem reip. ut ſi quis eligendus eſſet in Prælatum, ſeu Prætorem, de quo certo ſciretur, fore reip. perniciosum. Sed animaduertendum eſt, ut ſemper adſit neceſſitas, & ut ille eodem laboret uitio: quia ſi eſſet emendatus, non liceret. His ita poſitis & probatis concluſionibus, facile eſt argumenta allata diluere.

Ad primum, patet ex ijs quæ diximus in tertiæ concluſionis probatione: iſti enim cum fuerit iuſte in pœnam ad aliorum exemplum diffamatus, nulla ſit iniuria, ſi alibi modo dicto diffametur.

Ad ſecundum, non eſt par ratio, quia nemini licet eſſe contumelioſum in alium, obijciendo illi perpetratũ crimen, aut etiã naturale uitium: quod qui olim in pri-

ma eccleſia faciebat, ut libro de Pacificatione ſcripſimus, excommunicationis pęna puniebatur. ſatis igitur infirma eſt iſta Adriani ratio.

Ad tertium, hoc argumentum, quid probet, & qua ratione ſolui poſſit, patet ex dictis in tertia & quarta concluſione.

Ad quartum, non eſt par ratio, ut ſupra clare demonſtratum fuit. Multa alia, quæ huc potuiſſent afferri, reijcienda ſunt ad materiam de detractione.

An fama cum vitæ & famæ periculo reſtituenda ſit. Quæſtio XXII.

QVOD cum uitæ & famę periculo famã reſtituere ſit neceſſarium, nonnullis rationibus, quæ pondus aliquod habere uidentur, probari poteſt: ex quibus tres pręcipuas afferam, ad quas alias reuocare poſſes.

Primo, ſi infamator non eſt obligatus reſtituere famam cum ſuæ uitæ periculo, ob eam maxime cauſſam, quia reſtitutio facienda eſt in eodem bonorum genere, in quo facta eſt iniuſtitia: at hoc nihil eſt, quia nemo debet cedere debitori, ex eo, quod non poteſt reſtituere in eodem genere; ſed poteſt exigere omnem ſatisfactionem poſſibilem: Quod ſi qui iniuſte egit, in has ſe redegit anguſtias, ſibijpſi tribuat. Quod confirmatur a ſimili de pecunia, cuius damnum reſarciẽdum eſt, etiam cum famę detrimento; quamuis fama, ſit in ſuperiore bonorum ordine, quam ſit pecunia, ut uita eſt ſuperior fama.

Secundo, fieri poteſt, ut fama unius pluris faciẽda ſit quam uita alterius: ſicuti etiam maxima pecuniarum copia pluris fieri poteſt, quam alicuius fama: ergo in tali caſu facienda eſſet reſtitutio famę, cum maioris ſit momenti, cum uitę periculo, quę minoris eſt ponderis. Vt ecce, pluris facit reſp. famam alicuius nobilis uiri, quam uitam hominis ignobilis: & ideo, ſi homo ignobi-

lis uirum illuſtrem fama ſpoliaret, ab illo uitę pęnam ad iuſtitiam ſeruandam repoſceret. Contra uero, ſi uir nobilis iufimę notę hominem fama priuaret, eius famā pecunia ęſtimaret.

Tertio, ſi quis falſo aliquē accuſaſſet de crimine hereſis, ita aut etiam familiam integrā; teneretur proculdubio cum uitę periculo iſtorū famam reſtituere; cum ſit multo maius bonum, quam unius uita: igitur. Confirmatur hęc ratio a pari, ſi qui furatus eſſet ingentem theſaurum, teneretur profecto cum uitę periculo ad reſtitutionem faciendam, igitur idem dicamus oportet de fama, pręſertim multorum, quę pluris fieri deberet, quam ingens theſaurus. Et hę ſunt rationes, quę rem hanc dubium faciunt, de qua hęc ſunt Doctorum placita.

Prima opinio, quam defendit Caietanus, ſecunda ſecundę quęſt. 63. art. 6. & Nauar. in enchir. cap. 17. nu. 89. ubi Soti argumēta refellit, & Caietanum ſequitur. Hęc ſententia duo dicit.

Primum, nemo tenetur reſtituere bona inferioris ordinis, cum periculo amittendi bona ſuperioris ordinis, hoc eſt, pecunias cum periculo famę & honoris, & famam cum periculo uitę.

Secundum, cum reſtitutio bonorum ſuperioris ordinis nō poteſt fieri in eodem genere, fieri debet bonis inferioris ordinis. Quare, qui non poteſt reſtituere famā pro fama, reſtituet pecuniā. Statuit itaque dominus Caietanus has duas reſtituendi regulas. Quamuis Nauarrus contendat, famam non eſſe æſtimabilem pecunia: Sylueſter etiam, uerbo Detractio, §. 4. affirmat reſtitutionem famæ non eſſe faciendam pecunijs. Ratio, qua innititur eſt hæc: quia, ſi quis non habeat pecuniā qua pro pecunia accepta ſatisfaciat non tenetur dare famam: ergo nec qui famam reſtituere debet, tenetur dare pecuniam.

Secunda ſententia aliorum, qui tenent priorem ſententiam quantum ad primum dictum, non eſſe uniuerſaliter ueram, & poſſe, & debere interdum fieri reſtitu-

tionem cum detrimento propriæ famæ, ac etiam uitæ. Ita Adrianus in 4.in materia de reſtit.in principio.Ioãnes Maior 4.ſent.diſt.15.quæſt.17.Sotus lib.4. de Iuſtitia,& iure queſt.6.art.3.&·quæſ.7.art.2.Ledeſma in materia de reſt.Nos de hac re quid ſentiamus, his concluſionibus aperiemus.

Prima concluſio, uniuerſaliter loquendo,fama non eſt reſtituenda cum periculo uitæ: quæ doctrina his cõfirmatur rationibus.

Primo,ex communi ſententia, quæ in re morali, ut alias diximus, retinenda eſt; cui etiam communis hominum conſenſus accederet: quare in ijs quæ frequentius accidunt, regula illa prima primæ ſententiæ retinenda eſt.

Secundo, quia uniuerſe loquendo, conuenienter fit reſtitutio per bona quę ſunt eiuſdem ordinis; & ita pro ciuili debito nemo debet mortem pati, aut ſeſe infamare: aliàs enim ſępe magna fieret inæqualitas, contra iuſtitiam commutatiuam.

Tertio, metus mortis liberat adulteram a reſtitutione facienda filio legitimo,ut docet Innocẽtius cap.Officij de pęnitentijs & remisſion.igitur uniuerſe loquendo,talis reſtitutio non eſt neceſſaria. Adde etiam,quod iſte reſtituendi modus non eſt in uſu. Atque has rationes hic breuiter attigiſſe ſufficiat, cum de eadem re infra accuratius diſputaturi ſimus.

Secunda concluſio,Fama aliquando reſtituenda eſſet cum aliquo periculo uitæ. Hanc concluſionem probãt tres rationes, quas initio diſputationis attulimus: quibus Sotus ſuam confirmat opinionem.Quare,ſi incideret caſus,in quo de ſalute & pace publica ageretur,deberet diffamator,cum aliquo uitę periculo,famam reſtituere,cum pro rep.uita exponenda ſit. Quę doctrina, licet uera ſit, tamen ſine maxima & urgenti cauſſa ad praxim redigenda non eſſet.Sed huius concluſionis ueritas, cum de reſtitutione ab adultera facienda agetur, diligentius examinabitur.

Tertia concluſio, Fama reſtituenda eſt cum periculo proprię famę amittendę : quod his rationibus confirmatur.

Primo ex communi Doctorum ſentẽtia, in hac enim omnes conueniunt. Ita Scotus lib.4.ſent.diſt.15.queſ.4. Gabriel eadem diſtinct. Sotus, & alij.

Secundo, qui pecuniam alterius abſtulit, tenetur eã reſtituere cum detrimento proprię pecunię, alias enim nulla fieri deberet reſtitutio ; quare etiam aliena fama cum periculo, & detrimento aliquo ſuę amittendę reſtituenda erit.

Tertio, cum periculo & detrimento uitę proprię, debeo alium a mortis periculo liberare, quando iniuſte fui cauſſa, ut alius de uita periclitaretur, ut ſi falſo teſtimonio a me lato, aliquis ad mortem fuiſſet condemnatus ; quia deberem retractare quod dixi, etiamſi adeſſet periculum uitę, ut innocens abſolueretur : ergo etiam cum periculo famę aliquando famam reſtituere debebo. Dixi, in allato exemplo, iniuſte, quia ut Sotus & Ledeſma docent, ſi quis commiſiſſet crimẽn, propter quod alius ad mortem damnaretur, non teneretur ſe manifeſtare, ne alius iniuſte pateretur, cum nõ fuerint in cauſſa, cur ille ſit iniuſte damnatus.

Quarto, quia alias non fieret reſtitutio ſecundum æqualitatem, quam iuſtitia commutatiua requirit: ſiquidem, is qui famam abſtuliſſet, non tantum mali pateretur, quantũ intulit. Hęc communis doctrina ſolet a quibuſdam limitari, diſtinguendo de maiore & minore fama detractoris, & eius, cui fuit fama detracta, & de damno, quod inde oriri poteſt: limitationes ſunt iſtę.

Prima Soti & Ledeſmę, quando fama detractoris eſt maioris momẽti, quã fama eius, cui detrahitur: ut, ſi qui detraxit, eſſet perſona conſpicua, & in aliquo gradu cõſtituta, puta Epiſcopus, uel Princeps, & is qui infamia notatus fuit, homo quidam communis : tunc enim detractor non teneretur reſtituere cum detrimento ſuę famę, ſed poſſet alia ratione ſatisfacere, quod etiam ſupra

dixi-

diximus: ut,pecunia,laude,&c.Quod ſi infamatus nollet huic reſtitutioni acquieſcere, diffamator nõ eſſet ad aliquid aliud obligatus. Quoniam in tali caſu, non debet infamatus uelle ut ſibi reſtitutio fiat,cum tanto infamantis detrimento. Quandoquidem nec pecunia cũ nimio in eodem bonorum genere dãno reſtituẽda eſt.

Hæc limitatio,adhuc moderatione indiget;quia non habet locum niſi exceſſus famæ ſit notabilis: ſi enim paruus eſſet exceſſus,fieri deberet, cum detrimento propriæ famæ. Etenim multo melior eſt eius,cui detrahitur conditio,quam detrahentis; in cuius famam ille ius habet:quo fit ut in fama ſint æquales.

Secunda limitatio, etiamſi fama detrahentis non eſset maior, & multo maior: tamen ſi ex reſtitutione ſequeretur magnum ſcandalum, aut detrimentum multorum, præſertim ſpirituale, tunc non debet fieri cum detrimento famæ, ſed alia uia. Vt poſſet accidere ſi perſona detrahens eſſet eccleſiaſtica, & alias bonæ famæ,& is cui detrahitur vir ſecularis, & infimę notæ homo. quare, in hac re confeſſarius debet eſſe cautus,atque perſonarum conſiderare attributa, cum pęnitentes ad famę reſtitutionem obligat.

Quarta concluſio, famæ reſtitutio,cum alia ratione fieri non poteſt,uel non debet,poteſt fieri pecunia. Eſt hæc concluſio pro communi ſententia, contra Syluestrum,& Nauarrum loco ſupra citato, qui affirmat famam non eſſe æſtimabilem pecunia, vbi Soti rationes affert,quas ſoluere, & Diuum Thomam in ſuam ſententiam trahere conatur: voſtra tamen opinio his rationibus confirmatur.

Primo, detrimentum corporis reparari poteſt pecunia, ut ſupra eſt demonſtratum: ergo etiam detrimentum famæ: cum non magis diſtet bonum famę a pecunia,quam corporis bonum: vbi animaduertendum eſt, nos non loqui de damno emergente ex famæ detractione, ſed de damno accepto in bono ipſius famæ.

Secundo, ex Ariſtotele libro quincto Ethico, capite

Quin-

quincto, pecunia eſt pretium æquiualens omnibus bonis temporalibus aptum ad conſtituendam, ſeu reſarciẽdam omnem inæqualitatem; ergo cum fama ſit quoddam temporale bonum, poterit pecunia compenſari. Confirmatur hæc ratio ex ipſomet Nauarro, qui numero nonageſimo, Caietani opinionem moderatur, & ait eam procedere in fama, quæ oritur ex bonis virtutum Theologalium, & moralium, quod hæc non ſit ęſtimabilis pecunia: at vero in fama ex alijs rebus pręclaris parta, fieri poteſt æſtimatio: qualis eſt fama ingenij, ſcientiæ, artium, diuitiarum, aliarumque ſimilium rerum: & quidquid dicat Nauarrus, hæc eſt diui Thomæ opinio. Neque fundamentum, quo Syluester ſuam opinionem munit, eſt omnino firmum; quoniam quando, is qui debet, habet pecunias, quibus poſſit ſoluere, ſpeciatim pecunias dare tenetur, non aliquid aliud, niſi creditor velit accipere: & ita pari ratione, fama non eſt danda loco pecuniæ. Immo, probabiliter dici poteſt, poſſe creditori reddi famam, pecuniarum loco, ſi ei eſſet vtilis. Vt ecce, finge creditorem indigere famulo, quem ſibi pararet, ſi pecunia ſibi debita reſtitueretur: & cum non reſtituatur aliquod detrimentum famæ patitur: tunc debitor poſſet illi inſeruire, quæ ſeruitus creditori loco pecuniæ ſatisfaceret. Quamuis autem hæc vera ſint; tamen, vt ſupra diximus, quia non ſolet eſſe in vſu iſta reſtitutio, per compenſationem pecuniæ; præſertim apud ingenuos homines, ideo niſi ſpeciatim requiratur, qui non reſtitueret, excuſari poſſet.

Quincta concluſio, famę reſtitutio non tranſit ad hæredes. Hoc affirmauerim contra Adrianum quolib. 11. & Nauarrum, capit. 18. nume. 46. qui aliter ſentiunt. Noſtra ſententia ex eo primum confirmari poteſt, quod contraria opinio nunquam fuit in vſu in eccleſia; ac proinde non videtur ſine urgenti ratione, quæ non apparet, introducenda. Deinde, quia ut ſupra diximus, reſtitutio famæ eſt actio perſonalis, & ad eum pertinet, qui detraxit: quare, cum hæres ſuccedat in hę-

redi-

reditate, ſolum ea onera ſentire debet, quæ hęreditatē ſequuntur, cuiuſmodi non eſt famæ reſtitutio; niſi quando fama eſſet taxata pretio. Quod ſi obijcias, cap. in literis, tit. de ſepulturis, & caput finale eodem, in quibus habetur, hæredes ſatisfacere debere pro defunctis, id intelligendum eſt de ſatisfactione debitorum, quæ hæreditatem conſequuntur, cuiuſmodi non eſt debitū reſtituendæ famæ.

Argumenta in initio allata nihil eſt ut ſoluātur: probant enim concluſionem ſecundam, ut ibi diximus.

An fama reſtitutio condonari ſeu remitti poſſit.
Quæſt. XXIII.

QVOD nemini liceat ſuę famę reſtitutionē cuippiam remittere, pro altera propoſitæ quæſtionis parte, quam nonnulli Doctores ſequuntur, his rationibus probares..

Primo, Sapientis auctoritate Eccleſiaſtici capite 41. qua monemur ad habendam curam de bono nomine, quod magis permaneat, hoc eſt permanere, ſeu conſeruari debeat, quam mille theſauri pretioſi: & alio loco, Prouer. 22. dixit, melius eſſe nomen bonū, quam ſint diuitiæ multæ: quare nemo poſſet ſine culpa tanti boni velle iacturam pati. Huc facit, quod Ariſtoteles famam inter partes felicitatis connumerauit: quę autem ad felicitatem pertinent, nemo poteſt, aut debet alijs donare.

Secundo, grauiſsima Diui Auguſtini auctoritate, quę habetur apud Gratianum 11. quæſt. 3. Can. Non ſunt, vbi reprehendit eos, qui dicunt ſibi ſufficere bonam cō ſcientiam coram Deo: quos, ait, non ſolum imprudenter, ſed etiam crudeliter agere, dum hominum exiſtimationem contemnunt.

Tertio, fama noſtra non ſolum eſt nobis neceſſaria, ſed etiam alijs, ut docet Auguſtinus loco citato: immo eſt neceſſaria etiam reip. cui expedit habere homines fa

ma

ma claros:ergo nemo poteſt eam condonare abſq; aliena iniuria.

Quarto; nemini licet ſeipſum infamare, ſicuti, nec mutilare, aut occidere: ergo nec famam ſibi reſtituendam condonare:quod qui faceret ſeſe infamare videretur,cum in ſuę famæ ſtatum reſtitui nolit: non ſecus ac ſi quis nollet ſibi pecunias reddi, vnde uel periret,vel magnum detrimentum in corpore pateretur. Confirmatur hæc ratio,quoniam homo non eſt dominus ſuæ famæ,igitur non poteſt eam condonare.In hac dubitatione, duæ ſunt præcipuæ Doctorum opiniones.

Prima ſententia fuit Ioannis Maioris in quarto lib. ſent. diſt. 15. quæſt.16.& domini Caietani in ſuis commentarijs in ſecundam ſecundæ Diui Thomę,quęſt.73. art.2.& in ſumma, verbo detractio;qui Doctores exiſtimarunt hominem non poſſe ſuæ famæ reſtitutionem remittere,& ſi remittat,non valere:idque potiſſimum ob eam cauſſam,quod non ſit ſuæ famæ dominus: ex cuius rei determinatione, huius quæſtionis pendet reſolutio.

Secunda ſententia Antonini,parte 2,tit.2. cap.1.§.3. Adriani in 4. ſent. quæſtio. de reſtitut. famæ & quolib. 11.Soti lib.de ratione tegendi,vel detegendi ſecretum, membro 1.quæſt.3.& lib. 4.de iuſt. & iure, quæſt.6.art. 3.Nauar.in Enchir.cap.18.num.49.qui auctores, quorum ſententia eſt communis, ſuſtinent licere interdum famæ ſuæ reſtitutionem condonare, uel etiam negligere,etiam magno cum merito. Nos varijs concluſionibus quid hac in re ſentiendum ſit aperiemus: & quia fundamentum huius quæſtionis videtur eſſe illud, an homo ſit ſuę famæ dominus, de quo ēt ſupra nonnihil ſcripſimus; hic tamen eadem ueritas, tanquam huius quæſtionis fundamentum,repetenda,ac ponenda eſt.

Prima concluſio, homo habet verum & proprium, ac plenum dominium ſuæ famæ, ſicuti & pecuniarum, aliorumque externorum bonorum:quod hiſce rationibus demonſtratur.

Primo,communiore Doctorum opinione, & præſertim

tim Diui Thomæ, quidquid Caietanus tergiuerſetur; in ſecunda ſecundę, quæſt. 73. articulo 4. in reſponſione ad primum, vbi luculenter hanc veritatem demonſtrat, cum ait, eſſe in arbitrio cuiuſque detrimentum ſuæ famæ pati, niſi id vergat in aliorum detrimentum.

Secundo, fama connumeratur inter bona temporalia, in quibus, vt Ariſtoteles docet, tenet primum locũ, tribuiturque, tanquam prmęium, virtuti: at bonorum temporalium homo habet verum dominium; & præſertim famæ, quam nemo acquirit niſi ſuis bonis operationibus: igitur.

Poſtremo, ne in re manifeſtiſſima longior ſim, quam locus poſtulat, de hac.n.re plura in materia de dominio dicenda ſunt, Sancti patres, & viri religioſi, cum laude ſuæ famæ iacturam fecerunt, & per famæ conteinptum perfectionis uiam ingreſſi ſunt; quod profecto eis non licuiſſet, niſi ſuæ famæ dominium habuiſſent. Ideo Diuus Thomas, loco proxime citato, ſuſtinendatum detractionum patientiam commendari poſſe affirmauit.

Secunda concluſio, poteſt homo famæ ſuæ reſtitutionem condonare. Patet ex proxima concluſione; quia eſt eius dominus: & a ſimili de alijs bonis: & denique ex communiore ſententia.

Tertia concluſio, famæ ſuę reſtitutionem remittere, ex genere ſuo, non eſt malũ. Quoniam, cum homo ſit uerus famæ ſuæ dominus, poteſt ob aliquam congruentem rationem eius reſtitutionem alteri condonare, ſicuti & pecuniarum; igitur.

Quarta concluſio, quamuis homo ſit ſuę famę dominus; tamen in ea remittenda poteſt peccare, quod peccatum, ex ſuo genere, & vt plurimũ, eſt ueniale. Quod hac in re poſſit eſſe peccatum, patet ex illa Auguſtini auctoritate ſupra citata: & confirmatur a ſimili, de eo, qui ſine ulla cauſſa opes diſſiparet. Quod autem, ex ſe, ſit ueniale peccatum, patet; quia eſt quædam prodigalitas: quę, ut docet Beatus Thomas, ſecunda ſecundæ q. 120. art. 3. eſt quędam culpa uenialis.

Quin-

Quincta concluſio, famę reſtitutionē ſine cauſſa condonare, in quibuſdam caſibus poteſt eſſe peccatatū mortale, quos ſtatim recenſebo, quorum quattuor attingit Nauarrus in Enchiridio cap.18.nu.28.

Primus caſus, quando inde proficiſceretur damnum ſpirituale ipſius remittētis: ut ſi bona fama eſſet in cauſſa, ut ipſe abſtineret a peccato; in quod ſi famā deſpiceret, facile haberetur, uel ſe exponeret periculo peccādi.

Secūdus caſus, quando ex tali remiſſione oriretur dānum ſpirituale proximi. Vt gratia exempli, ſi diffamiatus eſſet ſpectatæ sāctitatis homo, & ſua bona exiſtimatione, opinioneque alios ad honeſte uiuendum alliceret: qui, ſi ſe diffamaret, aut famam negligeret, eſſet in cauſſa, ut alij a bene agendo ceſſarent: immo ad male agendum ob diuulgatum de eo famam facile excitarentur. Huc pertinet illa ſuperius citata Auguſtini auctoritas, quæ ad hunc caſum confirmandum eſt omnino animaduertenda, ac propterea eam adſcribendam putaui. Non ſunt, inquit Auguſtinus, audiendi, ſiue uiri ſancti, ſiue fęminæ, qui quoniam reprehenduntur in aliqua negligentia, per quā fit, ut in malam ueniant ſuſpicionem, unde ſuam uiā longe ab eſſe ſciunt: dicunt corā Deo ſufficere ſibi conſcientiam, exiſtimationem huiuſmodi non ſolum impudenter, uerum etiam crudeliter contemnentes: cum occidant animas aliorum, ſiue blaſphemantium uiam Dei: quibus ſecundum ſuam ſuſpitionem, quaſi turpis, quæ caſta eſt, diſplicet uita ſanctorum: uel etiam cum excuſatione imitantium, non quod uident, ſed quod putant. Proinde quiſquis a criminibus flagitiorum atque facinorum uitam ſuam cuſtodit, ſibi bene facit: quiſquis autem etiam famam, & in alijs eſt miſericors: nobis enim neceſſaria eſt uita noſtra, alijs fama noſtra.

Tertius caſus, quando inde neſceretur periculum uitæ temporalis, aut etiam damnum temporale propriū, ita ut ex amiſſione famæ, aliquis non poſſet ſibi uictum comparare: ut ſi uir doctus, aut aliquis artifex diffama-

r etur

retur tamquam ignarus ſuæ artis: unde fieret,ut ſibi uictum comparare non poſſet.

Quartus, quando inde ſequeretur aliorum infamia: ut ſi Epiſcopus infamatus fuiſſet, aut ſe infamaret de turpiſſimo Simoniæ crimine; unde oriretur infamia aliorum,quibus cum ſimoniam contraxiſſet. Idem dicas de aliquo religioſo, qui fuiſſet diffamatus de teterrima hæreſis labe; unde eius religio aliquam contraheret infamiæ notam.

Quinctus, quando reſpublica magnum pateretur ex illa infamia detrimentum: ut,ſi aliquis Prætor uel reip. moderator eſſet maxime utilis, & ab eo penderet bona ex parte bonum ciuitatis regimen; & ob infamiam a regimine reijceretur, aut omnino inutilis redderetur. Idẽ dicas de aliquo illuſtri homine, qui arma profiteretur. Quo fit, ut uniuerſe loquendo, Pælati & aliorum moderatores non poſſint ſe infamare, uel famæ reſtitutionem negligere.

Sextus, quando quis infamatus fuiſſet de grauiſſimo crimine,ut eſt apoſtaſiæ, & hæreſis peccatum: quorum criminum nota,omnino delenda eſt, & nulla ratione ſerenda:cum nihil poſſit excogitari fędius, quam hominem fieri reum crimis diuinæ maieſtatis læſæ. Propterea Chriſtus dominus, ut eſt apud Ioannem capite octauo,cum alias multas contumelias æquo animo pertuliſſet,non paſſus eſt, ſe Samaritanum, quaſi hæreticum, uel Idololatram appellari.

Septimus,non licet ſe infamare cum iactantia, quaſi gloriã de peccatis capiendo; quoniam, qui ſe hac ratione diffamant,in ſacris literis vehementer reprehendũtur. Quid,aiebat Regius Propheta, pſalmo quinquageſimoprimo, gloriaris in malitia,qui potens es in iniquitate? Tota die iniuſtitiam cogitauit lingua tua, &c. & pſalmo nonageſimotertio, Vſquequo peccatores,Domine, vſque quo peccatores gloriabuntur.

Sexta concluſio; poteſt interdum homo famę reſtitutionem condonare,& conſequenter ſe infamare,ſine

ne peccato: ita,ut ſi debitæ adſint circumſtantiæ,poſſit eſſe actus meritorius. Eſt concluſio contra primam ſententiam, quæ nullo modo defendi poteſt: hanc ueritatem hæ demonſtrant rationes.

Primo, quia fundamentum præcipuum contrariæ opinionis, quod homo non ſit dominus ſuæ famæ, eſt omnino falſum: propterea, cõtrario poſito fundamento, quod homines habeant verum ſuæ famæ dominium, ſequitur,ut poſſint cum debitis circumſtantijs,eius reſtitutionem remittere,& ſe aliqua ratione,infamare; ſicuti poſſunt alia bona temporalia,cum uirtute, alijs tribuere,& condonare.

Secundo, exemplo Sanctorum, & ipſius Chriſti domini, qui ut eſt apud Ioannem, capite vigeſimotertio, cum diffamaretur, non reſpondebat; & de Dauide perſonam Chriſti gerente,legimus,factum fuiſſe tãquam mutum,& non reſpondiſſe calumniantibus. Sæpe Chriſtus nos hortatus eſt ad paruifaciendam gloriã, famamque huius mundi contemnendam. Paulus; ut aliquando famam ſuam in iudicio iure defendit, ut in Actis Apoſtolorum legitur: ita etiam alibi dixit, ſe pro minimo habere ab humano die,ideſt iudicio iudicari, 1.Cor. 4. Auguſtinus, & Anſelmus ſuis ſcriptis, humilitatis gratia, dum ſua peccata litteris commendarunt, magna cum laude apud omnem poſteritatem, & cum præmio apud Deum, ſe diffamarunt. Denique, Gregorius homelia nona in Ezechielem hac de re hãc luculentam ſcriptam nobis reliquit ſententiam, linguas detrahentium, ſicut noſtro ſtudio non debemus excitare,ne ipſi pereant,ita per ſuas malitias excitatas debemus æquanimiter tollerare,ut nobis meritum creſcat.Sed hac de re plura alibi.

Tertio, licet infamanti nõ reſpondere, ut patet Chriſti exemplo: at qui non reſpondet cum poſſit, ſe diffamat: quia qui tacet conſentire uidetur,igitur.

Quarto,ſi poſſum pro amico uitam exponere, quamuis non ſim uitæ dominus,cur non etiam famæ reſtitu-

tionem ei condonare potero. Et ſane, quis famam pro patris, & patriæ incolumitate eſſe exponendam neget, cum etiam vitam debeamus exponere?id ſi licet, cur etiam non licebit proximo, cum virtute, eiuſdem reſtitutionem condonare?

Septima cóclusio, quando aliquis remiſit famæ compenſationem, ſiue peccauerit, ſiue nó peccauerit, is qui infamauit ſolutus eſt ab reſtitutionis vinculo. Patet hęc concluſio ex dictis, quia qui remittit, eſt ſuæ famę dominus: & confirmatur a ſimili de remiſſione debiti pecuniæ, quo condonato, non remanet obligatio ad ſoluendum, per caput exigit, de cenſibus, libro ſexto, & ibi per Gloſſam: & per eandem Gloſſam, verbo, Reſtituitur, ſuper regula, Peccatum, eodem libro. Antequam autem ad argumenta reſpondeo, quaſdam dubitatiunculas huc pertinentes diſſoluam.

Prima, dubitatio, ſi uerum eſt id, quod diximus, licere nobis famæ reſtitutionem condonare, ergo liceret etiam dare alicui facultatem, ut iterum infamia nos afficeret, quod uidetur omnino a ratione alienum. Huic dubitationi his dictis ſatisfacio. Primum, ſi quis id faceret, non eſſet contra iuſtitiam, ſed ſolum contra caritatem: cum qui diffamatur, ſit ſuę famæ dominus. Secundum, ſi id ex cauſſa fieret, eſſet licitum; patet ex dictis, quoniam contumeliæ, ſeu infamiæ perpeſſio, eſt magni meriti occaſio.

Secunda dubitatio, ſi quis ſeipſum quando non deberet notaret infamia, deberet ne ſibi famam reſtituere? Quid ad hanc dubitationem reſpondendum ſit, patet ex ijs, quę ſupra diximus. Si itaque uniuerſe loquamur, nemo tenetur ſibi famam reſtituere: qui non reſtitueret, non faceret contra iuſtitiam, cum homo ſit ſuæ famæ dominus: ſecus dicendum eſſet cum propria fama eſſet alijs neceſſaria, ut in caſibus ſupra poſitis: alias poſſet aliquo pacto peccari contra caritatem.

Tertia dubitatio, an liceat ſe infamare ad uitam conſeruandam, ac etiam ad magnos cruciatus uitandos?

Ad hanc dubitationem, dico primo, etiamſi homo non eſſet famæ dominus, adhuc poſſet ſe cum ratione diffamare ad uitæ conſeruationem: quia licet exponere minus bonum, pro maioris boni conſeruatione. Dico ſecũdo, licere etiam ſe diffamare ad magnos cruciatus uitãdos: quia non tenemur ad famæ conſeruationem cum magno corporis detrimento. Dico tertio, ad leues cruciatus uitandos, de graui peccato ſe diffamare, non licet: eſſet enim prodigalitatis & inconſtantiæ opus. Atque his explicatis dubitationibus, ad argumentorum ſolutionem accedamus.

Ad primum, monet Sapiens, ut curam habeamus boni nominis, ut bonum nomen ex uirtute ſequitur: quare, uirtus eſt per ſe conſeruanda, quam bonum nomen ſequitur, vt vmbra corpus. Quod ſi quis de bono nomine per ſe eſſet ſollicitus, ita ut famam pro ſcopo haberet, is non bene audiret: & nunquam bonum nomen conſequeretur, ut is, qui eſſet vanæ gloriæ uitio infectus. Et non ſecus ſe haberet, atque ille, qui ſe a ſole auerteret, & ſuam inſequeretur umbram, quam profecto aſſequeretur nunquam. Conſeruanda itaque eſt fama, & modo quo diuitiæ, licet maiore quadam cura, quatenus ad uirtutem augendã & cõſeruandã confert.

Quod autem ex Ariſtotele obijcitur, famam eſſe partem felicitatis, falſum eſt, eſſe eiuſmodi partem, quæ ad eius ſubſtantiam pertineat: cum ex eiuſdem Ariſtotelis ſententia in primo ethico felicitatis eſſentia poſita ſit in ſola operatione, ſecundum uirtutem in uita perfecta. Conſequitur itaque fama felicitatem, tanquã quidam effectus, & propterea ad eam aliquo modo pertinere dicitur. Et tandem, quidquid Ariſtoteles de humana felicitate ſenſerit, quid vera ratio, & Chriſtiana doctrina doceat, animaduertendum eſt.

Ad ſecundum, qua ratione Auguſtini auctoritas intelligenda ſit, patet ex dictis. Alias dicerem Auguſtino, cur ſeipſum crudeliter tractauerit, cum in libris cõfeſſionum tanta cum uirtute & animi ſumiſſione uni-

uerſo

uerſo terrarum orbi ſua crimina manifeſtauerit ? Et cur, de ſecundino Manichęo loquens, dixit, ſentiat de Auguſtino quidquid libet, ſola me in oculis Dei conſcientia non accuſet. 11. quæſt. 3. can. ſentit. lege ibidem Gregorium can. Inter uerba.

Ad tertium, iam diximus, nobis non licere famæ reſtitutionem negligere, aut noſipſos diffamare, quando noſtra fama eſt alijs neceſſaria.

Ad quartum, non eſt par ratio de vita, ſeu de membrorum mutilatione, quia homo non eſt illòrum dominus, vt eſt famæ: negamus etiam non licere exponere vitam in aliorum utilitatem: & poteſt aliquis pati detrimentum corporis, vt alteri pecuniarum reſtitutionem condonet. Confirmatio, quantum a veritate abhorreat, patet ex prima concluſione. Atque de hac difficultate hactenus.

An qui ſe mutuo infamarunt, poſſint inter ſe famę compenſationem facere: & an infamatus poſſit infamando ſuam tueri famam. Quæſt. XXIIII.

HAC vnica quæſtione duas explicabimus dubitationes: quibus expoſitis, nihil ſupererit, de ijs, quæ nobis de famæ reſtitutione dicenda erant. Quod autem ad priorem dubitationem attinet, an liceat ſibi mutuo famę reſtitutionem relaxare, conueniunt Doctores communiter in tribus.

Primo, poſſe detractores, ſeu infamantes ſibi inuicē famę reſtitutionem remittere.

Secundo, unum ex dectractoribus poſſe alteri non remittere, ſi alius condonare nolit.

Tertio, id non poſſe fieri ſine mutuo conſenſu, mutuaq; remiſſione: ita ut ſit differentia, hac in parte, inter debitū reſtituendæ famæ, & debitū reſtituēdæ pecuniæ.

Vt huic dubitationi ſatisfaciamus, animaduerte, cū

quæritur, an in reſtitutionem famę cadat compenſatio per famam, ita una fama detur pro alia, id dupliciter contingere poteſt: primo ex mutuo infamantium conſenſu: altero vero ſine iſto mutuo conſenſu, ita ut unus condonet famam ſuam loco famę ſibi ablatæ, alio neſciente, aut non conſentiente. Rurſus iſta compenſatio bifariam fieri poteſt; primo, ut compenſetur fama cum fama; altero, ut fama cum pecunia. His notatis, has pono concluſiones.

Prima concluſio, Iſta mutua compenſatio fieri poteſt. eſt doctrina certiſſima, & patet ex proxima quęſtione, atque ex communi opinione, contra Caietanum, & Adrianum: atque ratione a ſimili in alijs debitis efficaciter confirmatur: vt ſi ego tibi abſtuliſſem pecunias, & tu mihi equum, poſſet inter nos fieri reſtitutionis remiſſio, ſi equi pretium æquivaleret pecuniæ.

Secunda concluſio, iſta reſtitutio non poteſt fieri ſine mutuo conſenſu, etiamſi infamatores ſint pares in debito, reſtituendæ famę, hoc eſt, etiamſi ſint æqualiter diffamati. Hæc concluſio eſt contra opinionem Ledeſmę, qui in hoc caſu putat fieri poſſe ſine mutuo conſenſu, ut in alijs bonis externis: quare, cum nocumentum ſit æqualiter utrinque illatum, ex ui iuſtitiæ, unus non debet alteri. Confirmatur hęc opinio argumento a ſimili de duobus, qui inter ſe digitum amputaſſent, inter quos fieri poſſet, ſine ullo mutuo conſenſu, compenſatio. Quare ex hac ſententia, ſi alter vellet reſtituere famam, pro fama, alter uero ex duobus infamatis nollet, ille ex iuſtitia non teneretur reſtituere. Nobis autem probabilior uidetur contraria ſententia: tum quia communior eſt; tum etiam quod homines non æquali modo curam de fama habent, eamque vnus pluris facit, quam alius, & magis poteſt eſſe neceſſaria uni, quã alteri. Vnde non eſt par ratio de fama & de pecunijs, quia damnum illatum per reciprocam infamiam non tollitur.

Tertia concluſio, Non videtur verum ſimpliciter a

iſtos

iſtos eſſe obligatos ad reſtituendum ex lege caritatis; Hæc etiam concluſio eſt pręter opinionem Ledeſmę, qui ait, quod quamuis iſti non ſint obligati ratione iuſtitiæ ad reſtituendum, ſi non adſit mutuus conſenſus; tamen lege caritatis, maxime: quam opinionem his confirmat rationibus.

Primo, quoniam vnuſquiſque eſt obligatus lege caritatis alteri ſuccurrere in neceſſitate, quando id fieri poteſt: atqui infamia notati, ſunt in neceſſitate famæ conſtituti: facienda igitur eſt talis reſtitutio, ſi ſit poſſibilis.

Secundo, ſi Petrus, gratia exempli, infamaret Paullum, me præſente, & ego facile, vno verbo, poſſem hanc infamiam impedire, grauiter contra caritatē pecco, ni facio: igitur, & iſti, qui cum poſſint ſe inuicem ab infamia liberare, non faciunt.

Hanc, inquam, doctrinam non arbitror eſſe uniuerſaliter veram, ſed eget moderatione. Tunc igitur admitti poterit, quando ego poſſum alium liberare ſine detrimento famę: & quando ille eſſet in magna neceſſitate.

Quarta concluſio, nec etiam uidetur ſimpliciter uerum, quod idem auctor exiſtimauit, fieri poſſe hanc compenſationem, per pecuniam, hoc eſt, ſi alter deberet famam reſtituere, alter uero pecunias, is poſſet pecunias non ſoluere, ſi ille non reſtitueret famam: ita vt, qui eſt offenſus in fama, poſſit illius loco pecunias retinere. Hoc, inquam, non omnino placet; niſi conſtet pecuniæ creditorem conſentire: ſi quidem, non debet fieri reſtitutio per pecuniam, quando fieri poteſt, & debet per reſtitutionem famę: cum communi hominum conſuetudine nō ſoleat ſatisfieri famę per pecunias. Quod ſi qui diffamatus eſt conſentiret, utique liceret.

Quincta concluſio, compenſatio per mutuam remiſſionem famæ reſtituendæ fieri non deberet, quando uni fama eſſet omnino neceſſaria, alteri non item: ſimiliter quando non ſe diffamaſſent de æquali crimine, ut ſi u-

nus de hæreſi, alter de fornicatione. Doctrina eſt Adriani quæſt. penultima de reſtitutione, quam ſequitur Angles. Quæ cõfirmatur ex capite tua fraternitas, de Adulterijs, & ſtupro, vbi dicitur paria crimina mutua compenſatione deleri. Cum ergo hic non ſimus in pari neceſſitate, & criminis grauitate; talis reſtitutio non eſt admittenda.

Sexta concluſio, condonata famæ reſtitutione, non cenſeretur remiſſa reſtitutio damnorum, quæ ob illatam infamiam, infamatus perpeſſus eſſet: Doctrina eſt certiſſima, ex ijs quæ ſupra ſcripſimus: quia una remiſſa actione, non cenſetur alia cõdonata. Vbi illud etiam adnotauerim, non cenſeri famæ reſtitutionem remiſſam ex eo, quod infamatus familiariter uerſatur cum infamatore: & condonatio facta ob veniæ petitionem, quarundam detractionum, non ſe extendit ad alias, ut Nau. cap. 18. num. 47. adnotauit.

Quod ad aliam dubitationem attinet, qua quęritur, an quis poſſit ſuam tutari famam alium infamando, Alexander Alenſis parte 4. quęſ. 86. mem. 3. ait licere; idem Sotus lib. 4. de iuſt. & iure, art. 3. circa finem reſponſionis ad quinctum argumentum, ubi vnico uerbo hanc difficultatem attingit; dummodo id per modum propulſationis, ſeu defenſionis fiat; idem docet Ledeſma: Nos de hac re, has ponimus concluſiones.

Prima concluſio, infamare malo animo, non tam ad famam ſuam tuendam, quam ad nocendum proximo infamanti, non licet. Quoniam non eſt tam ſe defendere, quam ulciſci, quod rectę rationi aduerſatur: eſſetque malum pro malo reddere, quod cum omni lege pugnat.

Secunda concluſio, quando quis primo & per ſe id faceret ad famæ defenſionem, non animo nocendi, utiq; liceret. Quandoquidem omnes leges concedunt, ut ui vis repellatur: confirmatur a ſimili, quia licet aggreſſorem & percutere volentem ictibus, & percuſſionibus repellere; licebit ergo, & infamia famam tueri. Vt autem

tem hæc doctrina ſit vera, tria requiruntur.

Primo, vt crimen quod manifeſtatur, ſit idoneum ad famam defendendam, & vt non lædat multo notabilius, quam facit crimen, quod obijcitur.

Secundo, id fieri debet eo tempore, quo quis infamatur; quia poſt infamiam contractam non licet, ut etiam patet in defenſione vitæ. Vt ſi quis vellet mihi abſcindere brachium, aut aliquam plagam infligere, poſſum in conflictu, ſeu congreſſu, vt me defendam, vulnerare, ſed poſt acceptam plagam id non licet, ſine uindictæ culpa.

Quod ſi dicas, qui plagam accepit, uel alia ratione percuſſus fuit, ſi poſtea inimicum percutiat, & par pari reddat, recuperat famam ſuam: ergo poſt famæ detractionem licebit mihi infamantem infamare, vt famam recuperem. Reſpondeo, primum, is qui læſus fuit non amiſit proprie famam, ſed honorem: percutere enim eſt contumelia afficere: deinde, tantum abeſt, vt is famam recuperet, vt etiam amittat, cum iniuſte ſe gerat, vnde vterque debet reſtituere. Eſt ergo grauiſſimus hominum error, qui putant, vel famam, vel honorem ſibi reſarcire, dum vindictam de inimico ſumunt.

Rurſus obijceres, is cui res aliqua ablata fuit, poteſt eam abſque iniuſtitia ab iniuſto poſſeſſore auferre: ergo licebit etiam per criminis obiectionem ablatam famam recuperare. Huius argumentationis conſecutio nulla eſt, quia reſtitutio eo reſpicit, vt qui ſua re priuatus fuit, eam recuperet: quod in hoc caſu non contingit: ex eo enim quod alterius famam lædis, tuam non recuperas.

Tertio, requiritur vt crimen ſit aliquo pacto notum. Quia ille dicere poſſet, meum crimen non poteris probare: tuum autem ego probare poſſum. Quamuis autem hęc probabilia ſint: tamen, hanc poſtremam ſtatuo conclusionem.

Vltima concluſio, conſultius eſſet a tali modo defen

dendæ famę abſtinere,& potius qui vituperatur ſe defendat negando crimen ſibi impoſitum, ſi falſum ſit: ſi verum, calumniatorem non poſſe id, quod dicit probare,& ſuam famam eſſe apud omnes notam, & ſe nihil egiſſe, quod ſuam famam valeat obſcurare. verum, ſi quod crimen infamanti obijcere licet, huiuſmodi eſſe debet, vt calumniam infringat; vt ſi dicatur, eum ſolere mentiri, calumniari, & alienæ famæ detrahere.

His duabus dubitationibus, adijciam & hanc dubitatiunculam, quid faciendum eſſet ei, qui olim diffamauit, & poſtea huius peccati recordatus eſt? Reſpondetur, hunc hominem ad nullam reſtitutionem teneri: quoniam infamia illa, longo tempore, per obliuionem eſt deleta. Cæterum, ſi quod ex illa infamia factum fuiſſet detrimentum, illud ſarciendum eſſet. Atque de reſtitutione famæ hactenus: nunc de honore reſtituendo aliquid dicamus.

De honoris reſtitutione, an fieri debeat, & quo modo facienda ſit. Quæſt. XXV.

NISI in libro de Pacificatione latiſſime de honoris reſtitutione ſcripſiſſem, longior in præſentia de eadem re mihi habendus eſſet ſermo; neque hoc loco quicquam ſcriberem, niſi timerem, ne hic de reſtitutione tractatus mancus videri poſſet; ſi hac de re nihil omnino ſcriberem. Dicam igitur aliqua, & ea breuiter complectar, quę maxime rem continent. Quod autem honor reſtitui non poſſit, his demonſtro rationibus.

Primo, reſtitutio debet fieri per aliquid æquale: ſed nihil eſt, quod honorem ęquare poſſit, cum ex Ariſtotele, honor ſit ſummum, & præcipuum bonum,& virtutis præmium, quo nullum maius reddere poſſumus; ergo.

Secundo, ſi vllo modo fieri poteſt in hac re æqualitas, maxime per ſummiſſionem, & reuerentiæ exhibitio-

ſionem, vt communiter Doctores tradunt: at per hunc modum ſæpiſſime fieret inæqualitas, vt ſi perſona alias illuſtris, & in dignitate conſtituta contumelia affeciſſet infimæ notę hominem: nulla igitur videtur eſſe ratio qua iſta compenſatio fieri poſſit.

Tertio, quo argumento demonſtratur non poſſe fieri per ueniæ petitionem, vt alij volunt, Nam veniam petere, non eſt honorem tribuere, ſed culpam agnoſcere: & ſi hic modus ſatisfaceret, facile homines inter ſe contumelia & conuicijs afficerent: vt omittam, quod admodum leuis eſt iſta reſtitutio, maxime cum magna facta eſt in honore læſio. Quod attinet ad opiniones, nulla eſt diſſenſio inter doctores, an honoris reſtitutio ſit facienda, & an fieri poſſit: ſed de modo, quo fieri debeat, de quo nonnihil ſupra diximus, cum de reſtitutione a mutilatore facienda egimus, quæ ad hanc etiam diſputationem pertinent, eſt aliqua diſcordia.

Aliqui enim dicunt honorem reſtituendum eſſe per eius contrarium, nimirum per reuerentiæ exhibitioné. Ita diuus Thomas ſecunda ſecundę quęſt. 62. art. 2. in reſponſione ad tertium, vbi ait per exhibitionem honoris & reuerentiæ perſonæ dignitatem reparari poſſe: quem modum communiter omnes approbant.

Alij per ueniæ petitionem: quod confirmant ex doctrina Chriſti, quæ habetur apud Matthæum capite 5. vbi ei, qui contumelioſus fuit erga fratrem præcipitur, vt vadat ad conciliandum ſe cum fratre ſuo: quæ conciliatio potiſſimum per veniæ fit petitionem. At vero Dominus Caietanus ſecunda ſecundæ quæſt. 72. art. 3. ait hunc modum impertinentem eſſe ad honoris reſtitutionem.

Sotus, & Ledeſma hac de re tria docent. Primum, honoris reſtitutionem conuenienter per veniæ petitionem fieri poſſe: cum homo per eam ſe deprimat, ſicuti per contumeliam illatam ſe extulerat. Secundum, hunc reſtituendi modum interdum non ſufficere, ſed opus eſſe alia compenſatione. Tertium, aliquando

non

non eſſe adhibendum, vt quando perſona ſuperior aliā multo inferiorem contumelia affeciſſet.

Denique in hac diſputatione multi ſunt errores, qui irrepſerunt apud vulgum, de quibus loco citato fuſe egimus: vt quod nulla iniuria facta verbis poſſit remoueri ſine verberibus: & iniuriam factam verberibus auferendam eſſe morte: non licere honorem ſuum recuperare per uiam iuris, & nonnulla alia huius generis mōſtra, cum natura, & ratione, paceque publica pugnantia: quæ ibi reiecimus. Quæ hic occurrerent notanda, de ſpeciebus iniurię, de ſignis & uerbis, quibus fit iniuria, de regulis ſeruandis in honore reſtituendo, ex eodem libro repetenda erunt. Nos in pręſentia quibuſdam concluſionibus proxime ad inſtitutum noſtrū ſpectantibus, huic quæſtioni ſatisfaciemus.

Prima concluſio, honoris reſtitutio, eſt de neceſſitate ſalutis. Concluſio eſt manifeſtiſſima ex ijs, quæ iam diſputata ſunt, & nulla indiget probatione.

Secunda concluſio, honor non reparatur per vindictam. Eſt doctrina certiſſima apud omnes ſcriptores, contra ſtultiſſimam hominum vulgarium opinionem, qui arbitrantur hac potiſſimum ratione honorem recuperari poſſe: ac proinde inimicitias fouent, vt per vindictam honorem recuperent, iſtæ ciuitatum peſtes, & domeſtici hoſtes. In hac concluſione confirmanda, nolo hic pluribus immorari, vnica ſufficiat ratio, quā nobis clarum rationis lumen ſubminiſtrat. Quoniam, vindicta eſt contra rationem, & eſt, ex ſuo genere, grauiſſimum peccatum: at repugnat, vt quis peccando honorem, qui honeſtis actionibus acquiritur, recuperet, non ſecus ac ſi quis per calorem vellet frigiditatem producere; igitur. Ex quibus inferre licet, quantum etiam ſit deteſtandus modus ille, quo aliqui vti conſueuere, dum eos, a quibus contumelia affecti fuere, ad ſe accedere volunt, & eos coram aliqua ratione lædunt. Quem maximum abuſum multi, qui de monomachia ſcripſerunt, iure optimo, damnant; cum & iniquitatem,

tem, & crudelitatem maximam contineat.

Tertia concluſio, omni contumeliç & iniuriç, etiam verberibus factę ſatisfieri poteſt per uerba. Quoniam iniuria, non tam fit rebus, & verbis, quam animo, qui nulla alia meliore ratione manifeſtari poteſt, quam uerbis: quod qui non intelligit, is nihil ſane cognoſcit. Quare modus efficaciſſimus ad honorem reſtituendum hic eſt, ſi quis dicat ſe nihil animo deſpiciendi, aut par uipendendi feciſſe, & ſi hoc animo feciſſet, ſe male & iniuſte feciſſe: ſe agreſſum fuiſſe eum, quem iniuria affecit aliorum præſidio nixum: ſe fuiſſe armis ſeptum, aduerſarium uero inermen: ſe non eſſe idoneum ad iniuriam cuiquam faciendam, &c.

Quarta concluſio, honoris reſtitutio optime fit per honoris exhibitionem, ijs nimirum ſignis, quibus homines honeſtos & aliqua re excellentes honorare ſolemus. Doctrina eſt certiſſima, quoniam tunc fit optima reſtitutio, cum idem ſpecie redditur: quare, qui honorem per contumeliam abſtulit, conuenienter per honoris exhibitionem eum reſtituet.

Quincta concluſio, modus reſtituendi honorem per ueniç petitionem, ex ſe, ut etiam ſupra ſcripſimus, non eſt ineptus. Intelligenda eſt hæc concluſio de ſimplici petitione ueniæ, abſque alijs uerbis, ſeu ſignis, quæ in venia petenda poſſunt intercedere. Hanc concluſionem confirmat in primis communior doctorum opinio, ac etiam auctoritas illa euangelica, qua dicitur, vt pœnitenti, hoc eſt veniam petenti, iniuriam remittamus. Quam ea etiam ratio confirmat, quod ſicuti in contumelia eſt deſpicatio, & paruipenſio, ita in petitione veniç eſt reuerentia quędam. Et denique, vt Mutius ſcripſit, ſi Deo per petitionem ueniæ ſatisfacimus, cur non etiam homini ſatis aliquo pacto facere poterimus.

Sexta concluſio, Aliquando modus reſtituendi honorem per ueniæ petitionem, non eſſet conueniens. Vt ſi Prælatus affeciſſet iniuria laicum, Princeps aliquem

ſibi ſubditum & pater filium; quia id non poſſet fieri ſine maxima inęqualitate, atque indecoro: & maior eſſet ſatisfactio, quam honoris uiolatio. Huc facit luculenta diui Auguſtini auctoritas apud Gratianum, diſt. 86. can. Quando, quando, ait Auguſtinus, neceſſitas diſciplinæ in moribus coercendis dicere uos dura uerba conpellit, ſi etiam ipſi modum uos exceſſiſſe ſentitis, non a vobis exigitur, vt vos a ſubditis ueniam poſtuletis, ne apud eos, quos oportet eſſe ſubiectos, dum nimium ſeruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas: & tamen petenda eſt venia ab omnium Domino, qui nouit eos, quos plus iuſto forte corripitis, quanta beneuolentia diligatis. Quare, nec modus reſtituendi per palinodiam eſſet adhibendus in reſtitutione facienda ab aliquo nobili & conſpicuo homine, & duce, ſi quem multo inferiorem contumelia affeciſſet. Ex quibus colligitur, uenię poetitionem ſolum habere locum inter æquales, & cum inferior ſuperiorem contumelia affecit, & cum iniuria eſt leuior.

Septima concluſio, ſimplex uenię petitio, interdum non eſſet ſufficiens ad honorem inſtaurandum: Tunc nimirum, quando iniuria eſſet grauis ob perſonę affectæ, aut afficientis circumſtantias, & propter iniuriæ genus. In hoc enim caſu præter ueniæ petitionem, opus eſſet aliqua alia ſatisfactione. Quare per ſolam uenię petitionem non ſatisfaceret inferior & ignobilis homini ſuperiori & nobili. Hanc concluſionem tradit Sotus lib.4. de iuſt. & iure, quæſt.6. art. 2. in fine reſponſionis ad quinctum, Ledeſma, & Couarruuias, & eſt ex ſe manifeſta.

Octaua concluſio, quando non eſſet alius congruus modus reſtituendi honorem, quam per ueniæ petitionem, hic modus adhibendus eſſet: ſi vero alia eſſet via, nemo cogi deberet ad veniam petendam. Prima huius concluſionis pars, eſt manifeſta: quia honoris reſtitutio eſt de neceſſitate ſalutis: quare, ſi non poſſet aliter fieri, hoc modo facienda eſſet. Altera pars, quod qui

con-

contumeliam fecit, non ſit ad hoc obligandus, ſi aliæ adſit ratio, patet; quoniam ſatis eſſe debet iniuria affe-cto, ſi aliquo ſufficienti modo ſibi ſatisfiat.

Nona concluſio, honoris compenſatio poteſt fieri pecunia. Patet ex ijs,quę diximus ſupra de fama: eſt-que communis opinio, & ſpeciatim Bartoli,Baldi,Alexandri,Petri Follerij, Didaci, Medinæ & aliorum.Qui tamen reſtituendi modus inter homines nobiles, & aliqua dignitate ornatos non ſolet eſſe in uſu.

Decima concluſio, ut interdum honoris reſtitutio poteſt condonari; ita alias nulla ratione condonanda eſſet. Nec concluſio intelligenda & explicanda eſt, vt concluſio quinta quęſtionis vigeſimę tertię:quoniã eadem eſt honoris & famę hac in re ratio.

Vndecima concluſio, honoris reſtitutio facienda eſt ei,qui fuit iniuria affectus:quo fit,ut non tranſeat ad hęredes,vt percuniarum reſtitutio.Doctrina eſt certiſſima quam communis confirmat auctoritas: ut enim iniuria fit certę perſonæ, ita etiam compenſatio, eidem fieri debet.Quod,ſi qui ſunt,qui aliter ſentire uidentur, intelligendi ſunt, iuxta ſequentem concluſionem.

Duodecima concluſio, quando iniuria facta vni perſonę, redundaret etiam in alios, ijs etiam facienda eſſet reſtitutio. Communis eſt doctrina, & ſpeciatim Gloſſæ cap. Parochianos de ſententia excommunicationis, & cap. contingit, eodem titulo. Poſſet caſus incidere,ſi iniuria facta fuiſſet ſeruo, quæ in dominum, vel filiofamilias,quæ in parentes redundaret. Innititur allata concluſio huic communi regulæ, Quando actio competit pluribus vno remittente, alij remiſiſſe non cenſentur:& idem dicas,cum vni eſt ſatisfactum,& non alijs, quibus ob eandem cauſſam aliquid debetur.

Decimatertia concluſio,non ſolum tenetur reſtituere, qui proxime contumeliam,aut conuicium fecit,ſed etiam,qui cauſſam ſufficientem dederunt,vt contumelia fieret, ſi quid detrimenti inde natum eſt. Quoniam qui cauſſam damni dat damnum dediſſe videtur. Vno,

tamen reſtituente,alij erunt liberi.Verum, qui irrogauit iniuriam,ſemper actu reſtituere debet.

Vltima concluſio,actiua honoris reſtitutio non tranſit ad hæredes eius,qui iniuriam intulit. Doctrina eſt communis: quia,vt iniuria fit certæ perſonæ,ita etiam reſtitutio a certa fieri debet perſona,ut etiam ſupra diximus,cum de fama reſtituenda egimus.Vbi etiam adnotauimus regulam in honore reſtituendo ſumendam eſſe a conſuetudine cũ ratione introducta:& ex iudicio boni viri, qui non eſſet earum rerum ignarus, quę de honore ſcribuntur.His quæ de honoris reſtitutione hac diſputatione diximus,adde ea,quæ ſupra quæſtione decimaquarta huc pertinentia diximus: plura ſi quis cupit,noſtrum conſulat de Pacificatione opus. Reſtat ergo vt ad argumenta reſpondeamus.

Ad primum, honori detracto poſſumus ſatisfacere per honorem, vel per alium modum, qui inter homines putatur idoneus.

Ad ſecundum,qua ratione hoc argumentum ſit ſoluendum,ſatis patet ex dictis.

Ad tertium, in ueniæ petitione intercedit honor & reuerentia,quæ eſt idonea ad honorem inſtaurandum: adde etiam, quod illa animi ſummiſſio, eſt aptiſſima ad ſedandam omnem iniuria affecti indignationem, & ad comprimendam elationem eius,qui iniurioſus fuit, atque ad iniuriarum remiſſionem obtinendam,qua obtenta, omnis tollitur obligatio. Sed de his hactenus. Nunc ad aliam quæſtionem huc pertinentem tranſitum faciamus.

De reſtitutione facienda ab eo, qui virginem violauit.
Quæſtio XXVI.

HVIVS quæſtionis tractandæ,hic commodus videtur locus, cum in ea tum de corporis, tum de famæ & honoris reſtitutione, de quibus hactenus egimus,agatur.De qua diſputant canoniſtæ,c.1.de adulter.Iuris Cæſarei periti

c. de

c. de raptu virginum, Summiſtæ verbo, Luxuria, & ſtuprum. Alexander Alenſis parte 2. queſt. 167. mem. 4. Antoninus parte 2. titulo 5. cap. 6. §. 1. Sotus lib. 4. de iuſt. & iure queſt. 7. art. 1. in reſponſione ad ſecundum, Nauarrus cap. 16. nu. 16. Diuus Thom. 22. quæſ. 154. art. 6. ad 3. Quod autem ſtuprator ad nullam reſtitutionem teneatur, his rationibus demonſtri poſſet.

Primo, ſi tenetur, maxime ratione virginalis ſignaculi & corruptionis virginitatis: at ex hac parte nulla oritur reſtitutio, quia virgo non habet dominium ſuorum membrorum, nec videtur qua ratione corruptio iſta ſarciri queat igitur.

Secundo, virgo poteſt conſentire: quod ſi conſentiat, nulla fiet iniuria, quæ uolenti & ſcienti nõ fit, per vulgatam, & ſæpe citatam regulam, cap. ſcienti de reg. iuris libro ſexto: igitur in hoc ſaltem caſu nihil reſtituendum erit.

Tertio, ſi uirgo, gratia exempli, eſſet pauper, ex corruptione non referret damnum, ſed potius maximum emolumentum; quia ſtuprator tenetur eam in uxorem ducere, aut ſaltem dotare: igitur; ſi hinc refert emolumentum, nulla fit ei iniuria.

Quarto, non minus habet virginitatis ſignaculũ homo incorruptus, quam habeat fœmina: at ſi fęmina per violentiam auferret ei ſuam virginitatem, ad nihil obligaretur: igitur nec homo, ſi uirginem corrumpat: cum par vtriuſque uideatur ratio. Circa hanc difficultatem hę ſunt ſcriptorum ſententiæ.

Prima diui Thomæ loco ſupra citato, qui duo dicit, Primum, ſtuprator tenetur ſatisfacere virgini, ni ea ratione, qua eam corrumpit, ſaltem quia ſeducit. Exod. 22. olim pręcipiebatur, ut ſtuprator ſeductam in uxorem duceret, & dotaret, ſi pater eam dotare nollet. Alterum, tenetur etiam ſatisfacere patri cui facit iniuriam, cum ſit ſub eius cura.

Secunda opinio domini Caietani, qui hęc docet; Primum virginem non eſſe dominam ſuorum membrorum

rum, ac proinde nec ſignaculi virginalis: quo fit, ut etiamſi volens ſtuprata fuerit, violator debeat reſtituere. Secundum, teneri æqualiter ad reſtituendum virgini, & parentibus: quia eodem modo ſe habent ad ſignaculi cuſtodiam, quod pater naturę lege cuſtodire debet. Eandem fere doctrinam tradidit Franciſcus Victoria, de cuius ſentẽtia loco citato meminit Nauarrus.

At vero Sotus exiſtimat ſtupratorem ad nihil teneri, niſi ad id quod promiſit, quando puella libere conſentit: ex honeſtate autem aliquid dare deberet, ſi ob corruptionem nubere nequit: neque ſi ſit ſub cura parentum tenetur illam dotare: ſecus tamen dicendũ eſt, ſi eam inuitam rapuit.

Pro huius quæſtionis determinatione, vnicum pono fundamentum, in quo animaduertendum eſt; ſtuprum tripliciter contingere poſſe: primo, cum uirgo conſenſit, vel quia ipſa procurauit, aut certe ad ſimplicem hominis ſuaſionem acquieuit: ſecundo, cum non prouocauit, nec ſtatim conſenſit, ſed precibus maximis, ac etiam importunis mota, ſe corrumpi paſſa eſt: poſtremo, quando omnino ſeducta, vel coacta fuit, intercedẽte violentia, uel fraude, & mẽdacio. Rurſus, dupliciter potuit ſe hac in re genere ſtuprator, primum nihil promittendo; altero, promittendo aliquid, vt quod eam in vxorem duceret, &c. Item animaduertendum eſt, duobus modis nos de hac controuerſia loqui poſſe: altero ſecundũ forum conſcientiæ; altero vero ſecundũ forum iudiciarium, & ſecundum leges, tum canonicas, tum ciuiles. Denique, dupliciter potuit hic caſus contingere: aut enim ea quę compreſſa fuit, erat uere uirgo, aut re vera non erat, ſed iam fuerat ab alio corrupta, quod tamen neſciebatur. Quod ſi corruptor uellit ſe defendere dicendo ſe inueniſſe eam corruptam, id probare deberet: quoniam iura præſumunt uirginem fuiſſe incorruptam: quo fit, vt virgo non ſit obligata ad id probandum: ſed ſatis eſt ei, ſi uir contrarium non probet. Ita docet Panormitanus, & eſt communis opinio

nio doctorum,cap.1.& 2. de adulterijs. Idem Anton.& Nauarrus locis initio diſputationis citatis. Pęnæ autem,quæ violatori imponuntur habentur capite 1. & 2. de adult. Tenetur itaque ſtuprator,eam quam violauit, dotare, & in uxorem ducere: aut dotare & fuſtibus cędi. His notatis,has pono concluſiones.

Prima concluſio, ſi uirgo ſciens & volẽs fuerit corrupta,violator ad nullã reſtitutionem erit obligatus. Eſt hęc concluſio contra opinionem Caietani, quam noſtram concluſionem confirmando, his rationibus impugnabimus.

Primo,ex communi ſcriptorum ſententia: Ita Antoninus,Nauarrus,Sotus,& alij. Quod ſi dicas, Alexandrum Alenſem aliter ſentire,dicerem eum eſſe intelligendum de obligatione,ex honeſtate: aut certe loquitur de ſatisfactione in foro exteriore.

Secundo, ex regula illa certiſſima, quia volenti, & & ſcienti non fit iniuria: ubi uero abeſt iniuria, nulla ibi oritur ad reſtituendum obligatio;igitur. Quod ſi dicas,hanc regulam nõ eſſe vniuerſaliter veram,ſed ſolũ habere locum quando quis cum recto rationis iudicio damnũ patitur,quod nõ accidit, cũ virgo volens ſe corrumpi ſinit,cum pręter rationẽ ſcienter & libere detrimentũ capiat: id nihil eſt,cũ nemo qui cũ ratione agit proprie damnum patiatur. Nec etiam videtur uera illa moderatio,quod dicta regula intelligi debeat in bonis fortunæ, quorum homo plenũ habet dominium; quia, licet homo non habeat perfectum membrorum dominium, habet tamen aliquod dominium, ut alias diximus; quo ſi uelit priuari,non fiet ei iniuria. Quare,& ſi ea quæ ſcienter corrũpi voluit,grauiter peccauerit, ſicuti & qui ſibi membrum multilari uoluit; tamen,qui uiolat,nihil peccat contra iuſtitiam. Eſto igitur uirginem non poſſe cum ratione ſuum corpus exponere,niſi ei, quem in maritum acceperit; tamen ſtuprator nihil ęi reſtituere,ex iuſtitia debet.

Tertio,confirmatur hæc concluſio a ſimili,vt paullo

ante dicebã, de eo qui volens ſibi membrum abſcindi ſine ratione pateretur; cui mutilator nihil reſtituere deberet: quamuis, tanquam legis tranſgreſſor, poſſet a iudice puniri.

Secunda concluſio, quando virgo per preces, etiam importunas, fuiſſet corrupta, ad huc corruptor, ex iuſti tia, ad nullam reſtitutionem teneretur. Hęc concluſio videtur eſſe pręter mentem Nauarri capite 16. num. 19. ac etiam contra Franciſcum Victoriam, quem in hanc ſententiam Nauarrus citat: niſi intelligantur in foro exteriori, ut Ioſephus ait: noſtra autem opinio his rationibus confirmatur.

Primo, ex ipſomet Nauarro, qui cap. 17. num. 16. contra Caietanum ſcripſit, preces non cauſſare inuoluntarium: at vbi non eſt inuoluntarium, non intercedit iniuſtitia: & ubi non eſt iniuſtitia non eſt obligatio ad reſtituendum: igitur. Et re uera, cum preces quantumuis magnæ non tollant liberum conſenſum, profecto ad reſtituendum obligare non poſſunt.

Secundo, Exodi capite 22. & capite 1. & 2. de Adulterijs, is tenetur ad ſatisfaciendum, ac reſtituendum uirgini, qui eam cum fraude, aut uiolentia corrupit: atqui in caſu noſtro, nulla eſt fraus; ergo neque ulla reſtitutio.

Denique, a ſimili de eo qui importunis precibus, abſque vlla tamen fraude, & ui ab alio accepiſſet pecunias, quas ex iuſtitia non teneretur reſtituere. Verum tamen eſt, quod in noſtro caſu, ex maiore quadam honeſtate, virginis corruptor, damna inde nata reſarcire deberet: vt ſpeciatim Sotus adnotauit. Quia, & ſi preces maiores non cogant: tamen magnam uim habent ad permouendum virginis animum, quæ alias non conſenſiſſet.

Tertia concluſio, qui fraude, doloue, & ui uirginem violauit, tenetur ad reſtitutioné omnium damnorum, quæ inde per ſe manarunt; & ad honoris & famæ compenſationem.

Pri-

Primo, ex lege illa à Moyſe tradita, quæ eſt legi naturali conſentanea, & ex iure canonico, quod eandem naturæ ęquitatem ſpectans, virginis uiolatorem tanquam iniuſtum hominem ad damnum illatum ſarciendum condemnat.

Secundo, ex communiſſima omnium Doctorum ſententia; quos in manifeſta re ſpeciatim citare nihil eſt neceſſe.

Tertio, uirgo accepit detrimentum maximum contra iuſtitiam, cum per dolum, aut vim corrupta fuerit: igitur qui huius damni cauſſam dedit, erit ad reſtituendum atque ſatisfaciendum obligatus. Damna reſarcirentur, vel ducendo eam in vxorem, uel dotando, vel alia ratione ei ſatisfaciendo: honor uero, & fama, ſi quantum fieri poſſet, manifeſtaretur eam per dolum, atque vim fuiſſe corruptam.

Quarta concluſio, non modo in foro, exteriori, ſed etiam in interiori teneretur reſtituere, qui eodem modo cognouit eam, quæ pro incorrupta habetur, etiamſi eſſet corrupta, modo eſſet occulta, & ex hac uiolentia pro corrupta haberetur, ac damnum infamiamque pateretur. Quod attinet ad forum iudiciale res eſt manifeſta, niſi qui corrupiſſe præſumitur, corruptam fuiſſe probaret: vt Panormitanus, Antoninus, & Nauarrus docent. Quod autem teneretur etiam in foro conſcientiæ, patet a ſimili de eo qui crimen occultum in publicum proferret, vnde alius detrimentum in re, & in fama caperet.

Quincta concluſio, ſtuprator in foro conſcientiæ, ante omnem iudicis ſentẽtiam, damna reſarcire debet, aliquo ex modis dictis; ita, ut ad iudicium boni viri corrupta contenta remaneat. Quare, ſi ob corruptionẽ maiori egeret dote, ut conuenienter ſuo ſtatui nubat, id ſarcire tenetur ſtuprator. Ita Antoninus loco ſupra citato, & Nauarrus ſub nu. 17. dicto tertio.

Sexta concluſio, ad pœnas a legibus impoſitas, vt ſunt, corruptam in vxorem ducere, eam dotare, fuſtibus

cędi, in monaſterio uel carcere detineri, vt cap. 2 & 3. de adulterijs ſtatuitur, ante iudicis ſententiam, eiuſq; executioné minime tenetur. Ita Nauarrus loco citato: quare non eſt obligatus ad eam ducendam, vel dotandem niſi ſententia lata: quamuis non deſint, qui aliter ſentiunt.

Septima concluſio, ſi corrupta ita bene nupſit, ac ſi integra fuiſſet corruptor ad nullam damni reſtitutioné teneretur: quod ſi poſtea eius corruptio veniret in lucem, & aliquid damni, vel infamię inde contraheret, vt ſi maritus aliqua ratione eam male tractaret, uel ab ea diſcederet, deberet corruptor aliquid reſtituere, & ſatisfacere eo modo quo poſſet. Ita Nauar. num. 17. & 19. & patet ex dictis: aitque eſſe Victoriæ ſententiam.

Octaua concluſio, ſtuprator debet etiam ſatisfacere pro ſignaculi virginalis corruptione. Hæc concluſio, ijſdem confirmatur rationibus, quibus ſupra aliquid reſtituendum eſſe diximus, pro membro mutilato: cum uirginalis integritas re vera ſit pecunia æſtimabilis: non ſecus ac facies integra nulla cicatrice deformata.

Nona concluſio, qui virginem deflorauit tenetur ad ſatisfaciendum parétibus, quorum ſub cura virgo erat conſtituta, ratione iniuriæ illatæ. Doctrina eſt diui Thomæ loco ſupra citato, quam alij ſequuntur: & ea confirmatur ratione, quia ob talem uiolentiam fit etiam iniuria ijs, qui virginis curam habent; cum ergo ad eos permanauerit iniuria, eis quoque ſatisfaciendum erit: Eccleſ. cap. 7. 26. & 42.

Decima concluſio, qui uirginem uiolauit, ſi promiſit ſe eam in uxorem ducturum, aut dotem daturum, tenetur ſtare promiſſis, idque in utroque foro, & multo magis ſi interceſſit iuramentum. Nam pacta, etiam nuda, ſunt ſeruanda, cap. primo, & cap. qualiter de pactis, & can. quacunque arte 22. quæſt. 5. Verum ſi eſſent omnino diſparis conditionis, ſatis eſſet dotare. Quod ſi nollet nubere, ſi eſſet pauper, deberet aliquid ei ſubminiſtrare. Sed de hac re plura qui cupit legat Summiſtas

in verbo ſtuprum, & luxuria: & Doctores cap. 1. & 2. de adulter. Atque per has concluſiones, ni fallimur, plene huic quæſtioni eſt ſatisfactum. Reſtat, vt argumenta diluamus.

Ad primum, facile ſoluitur hoc argumentum ex ijs, quę ſupra diximus de reſtitutione a mutilatore & homicida facienda: licet enim virgo nó ſit domina ſui ſigna culi, tamen, ſi quę uiolenter hac in parte lędatur, ei reſtituendũ eſt, cum habeat ſui corporis uſum, ut plenius ſupra ſcripſimus.

Ad ſecundum, concedimus hoc argumentum; probat enim concluſionem primam ſuperius poſitam.

Ad tertium, non propterea, quod virgo poteſt ex pęna violatori impoſita, ex corruptione utilitatem referre, ſequitur quod ei non fiat iniuria ratione honoris & famæ violatæ, quam ſicuti & damna inde naſcentia reſarcire violator debet.

Ad quartum, non eſt eadem proſus ratio de puella & de puero, ſeu iuuene incorrupto. Nam, ut dominus Caietanus ait, ſtuprum proprie dicitur de muliere: licet utriſque ſit communis uirginitatis uirtus. Quare vir ad huc virgo extra matrimonium primo cócubens, non dicitur peccare peccato ſtupri; quia non additur ſpecialis deformitas, ſicut in muliere. Atque de hac difficultate, & de reſtitutione facienda ratione bonorum fortunæ, quæ in aliorum animis poſſidemus hactenus. Deinceps materiam aggrediemur ampliſſimam de rebus externis: Ac primum quidem de ijs quæ furto accipiuntur: poſtea de ijs quæ quaſi furto; ad hæc, de ijs quorum occupatio lege humana videtur eſſe probita: præterea de ijs, quæ ex ex aliqua conditione ſiue cauſſa honeſta, vel turpi acquiruntur: iam vero de ijs, quę ex iniquo contractu habentur: ac poſtremo de eorum reſtitutione, quæ in bello iniuſto occupantur. Atque hęc ſunt pręcipua capita quæ quod attinet ad rei reſtituendæ circumſtantiam, de qua priore loco agemus, a nobis explicanda ſunt.

De reſtitutione bonorum externorum, an ſatis ſit id ſolum reſtituere, quod acceptum fuit, ſeu quid quantumque reſtituendum ſit. Quæſt. XXVII.

EXPLICATA doctrina de reſtitutione facienda in bonis animi, corporis, & fortunę, quæ in aliorum animis poſſidemus: nunc, iuxta diſtinctionem ſuperius poſitam, ſequitur, vt de reſtitutione bonorum fortunæ, quæ opibus & diuitijs continentur, agamus. Et cum certum ſit huiuſmodi bona reſtituenda eſſe, ſi iniuſte occupata, & retenta fuerint; propterea, ommiſſa quęſtione, an ſub reſtitutionem cadant, ad eam huius tractationis partem accedemus, qua quid reſtituendum ſit, varijs diſputationibus demonſtrandum erit: primum quidem vniuerſe, poſtea ſpeciatim. Quod autem non ſit ſatis id ipſum ſolum reſtituere, quod acceptum fuit, his rationibus perſuaderi poteſt.

Primo auctoritate diuinæ legis. Exodi c.22. vbi ſtatutum erat, vt qui furatus fuiſſet ouem vnam, deberet reſtituere quattuor: non igitur ſufficit id tantum reſtituere, quod acceptum fuit: quod ſi dicas, hanc legem non obligare eos, qui ſub noua ſunt lege; id nihil eſſe videtur, cum præceptum de reſtitutione facienda ſit de lege naturę, quæ omnes eodem modo obligat. Huc accedit, quod de Zachæo apud diuum Lucam c.19. legimus, reddidiſſe quadruplum, ſi quem fraudaſſet. Et leges humanæ a fure aliquid amplius, quam quod furatus eſt, repoſcunt.

Secundo auctoritate Domini, qui, vt eſt apud Matthæum c.25. ei qui talento accepto, nihil lucratus fuerat, dixit, ſciebas quia meto vbi non ſemino, & congrego ubi non ſparſi: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularijs, & ueniens ego recepiſſem utique, quod meum eſt, cum vſura. Cum ergo Domi-

nus plus repetat, quam dedit, homo etiam, Deum imi tando, poterit ſupra id quod dedit aliquid repetere.

Tertio, leges ciuiles ſtatuunt, vt raptor non poſſit re petere ſumptus factos in re, quam rapuit, l.ex argento. ff.de condit.furt.& alijs in locis: quo fit, vt qui iniuſte rem aliquam occupauit, aliquid amplius reſtituat, quã accepit: non igitur ſatis erit id tantum reſtituere, quod ablatum fuit. Vt omittam, quod a raptore aliquid exigitur pro illata iniuria.

Quarto, qui mutuo, aut commodato accepit, ſi ſuo tempore non reſtituat, & dominus aliquid detrimenti inde capiat, vel lucrum ei ceſſet, illud reſtituere debet, & idem dicas de fure poſt rem acceptam; non igitur ſa tis eſt illud idem reſtituere, quod acceptum fuit, vt cõmuniter docetur, & ſpeciatim a diuo Thoma 2.2.quęſt. 62.art.3.

In hac diſputatione, quod attinet ad rem ipſam ſimpliciter propoſitam, nulla eſt inter ſcriptores diſſenſio; omnes enim fatentur, illud tantum eſſe reſtituendum, quod acceptum fuit: ſed quantum ad ea, quę rem acceptam conſequuntur, vt ſunt damna & rei fructus, non eadem eſt omnium ſententia, ut poſtea plane docebitur, ſi prius quædam notanda propoſuero.

Primum, in hac ſimpliciter propoſita quæſtione, plures continentur dubitationes: prima, qua inueſtigatur quid ſit reſtituendum: ſecunda, quantum & quotuplum an ſcilicet alterum tantum, & illud vnum, quod acceptum fuit; ſeu in eadem quantitate & numero: tertia, an in eadem qualitate: poſtrema, an id quod non fuit acceptum.

Secundum, in rei acceptione, retentioneque, unde ſequitur reſtituendi obligatio, duo conſiderari poſſunt: alterum eſt ipſa inæqualitas, per quam plus habet, qui accepit, quam is, a quo acceptum fuit: quæ inæqualitas eſſe poteſt ſine iniuſtitia, vt patet in re minimi valoris, & in ea re quæ mutuo, vel commodato accepta fuit. Alterum eſt modus accipiendi, qui ſi per vim, do

lumve ſit, ſemper habet annexam culpam, ſiue res au-feratur, ſiue non: ut ſi quis conetur furari, & tamen non ſuccedat, vanuſque ſit eius conatus. Hic, eſt quidem culpa, ſed non inæqualitas; in acceptione uero mutuũ eſt inæqualitas, ſed non culpa. Hæc duo diuerſa ratione per iuſtitiam corriguntur: inequalitas quidem per rei ablatæ reſtitutionem: culpa vero per pœnę perpeſſionem, ſolutionemque. Quare, in reſtitutione duo ſpectantur, id quod reddendum eſt, & pœna a legibus impoſita ob culpam commiſſam luenda.

Rurſus, in iniuſta acceptione duo conſiderares, rem ipſam primo acceptam, & id, quod acceptionem conſequitur, vt ſunt damnum emergens, & lucrum ceſſans: vel apertius, in furto tria ſpectantur: rei acceptæ ſubſtantia, fructus qui rem conſequuntur, vel ex re percipiuntur, & damna quę ob furtum dominus capere poteſt. Lucrum ceſſans dicitur, cum dominus re ſua priuatus, non id lucratur, quod dum rem poſſidebat, lucrabatur. Damnum emergens, quando dominus, re ſua ſpoliatus, cogitur aliquid impenſæ facere, quod non feciſſet, ſi rem ſuam habuiſſet. Vt ecce, habebat aliquis equum meritorium, quem alius furto ſuſtulit: ceſſat domino lucrum, quia non poteſt eum locare: quod ſi fortaſſe, cum non potuerit habere ſui equi uſum, coactus fuit aliquid impendere, vt gratia exempli, ſi conduxiſſet equum ad inter faciecdum, id dicitur damnum emergens.

Tertium, in quo diſtingueadum eſt de fructibus; fructus ex re furto ſublata percepti, ſunt in duplici differentia: alij ſunt naturales, qui præcipue naturæ ui, licet non ſine induſtria humana, ex re fructifera capiuntur; vt ex terra, arboribus, & animalibus: alij non naturales, qui potiſſimum ex humana diligentia ex re alias non fructuoſa capiuntur; vt ſi quis accepta furto pecunia aliquid ſua induſtria lucratus eſſet.

Vbi illud etiam animaduertendum eſt, an dominus ex re ſua fructus percepiſſet, nec ne. Et quoniam, vel

ad fructus capiendos, vel ad rem ipſam conſeruandam, interdum expenſę fieri ſolent, de his etiam diſtinguendum eſt: expenſarum aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ non neceſſariæ, vt quæ ad ſolam delectationem, & ad maiorē commoditatem ex re percipiendam fiunt: & an ipſas dominus feciſſet, & an maiores, vel minores. His ita adnotatis, circa ea quæ hac quæſtione explicaturi ſumus, ſi de fructibus reſtituendis loquamur, duæ ſunt ſcriptorum ſententiæ.

Prima eorum, qui de fructibus non naturalibus loquentes, de naturalibus enim nulla eſt dubitatio, dicunt, reſtituendos eſſe, ſi extent: ſi ſunt conſumpti, id reſtituendum eſt, in quo fur factus fuerit locupletior, etiam ſi dominus hos fructus non percepiſſet, & nulla deducta mercede. Si vero non extent, & locupletior factus non fuerit, nihil reſtituendum eſt. Debentur autem hi fructus domino, non ratione damni illati, vel ratione iniquæ acceptionis, ſed quia ex eius re percepti fuere. Ita Didacus Couarruuias in ſua relectione par.2.§.6.num.4. Idem docet, loquendo de foro exteriore Bar.l. ratio, §.1.ff. de action.empt. ex cuius doctrina, ſuam infert ſententiam Didacus.

Secunda ſententia Nauarri c.17.num.25. qui contrarium docet, fructus nimirum per induſtriam ex re non fructifera perceptos non eſſe reſtituendos. Idem prius tradidit Gabriel 4.ſent.diſt.15.q.2.art.3.dubio. 1. concluſione 3. Petr.Aquil.4.ſent.diſt.15. q. 2. De fructibus vero, quos dominus ex priuata induſtria, vel communi hominum cura percepiſſet, eſt communis opinio reſtituendos eſſe, idque in vtroque foro. Quamuis Decius l. generaliter.ff. de reg. iur. contra communem nolit attendendam eſſe ſingularem hominis diligentiam.

Quod attinet ad expenſas: in foro interno expenſæ neceſſariæ & utiles deducendæ ſunt; inutiles non ita: At uero in foro externo, in pęnam criminis, non deducuntur: quo fit, vt non teneatur reſtituere rem redditam

meliorem,non ſubtractis expenſis: vt planius in ipſis concluſionibus dicetur.

Prima concluſio,illud ipſum,& nihil aliud reſtituendum eſt,quod acceptum fuit, vel debitum eſt.Doctrina eſt communis & certiſſima: & patet ex l.cum a quo, & l.manifeſti,C.de ſolut.& auth.Hoc niſi,eo.tit.Quare, cum reſtitutio, ſit actus virtutis, quo reſarcitur æqualitas, ſatis profecto erit illud ipſum ſimpliciter reſtituere, quod ablatum, vel acceptum fuit. Quæ doctrina vniuerſe intelligitur de quacunque acceptione, iuſta, & iniuſta.

Secunda concluſio, ſi ex tali reſtitutione fur occultus manifeſtaretur,aut inde aliquod maximum incommodum ſequeretur, ſatis eſſet rei æſtimationem reſtituere. Patet hæc concluſio ex ijs quæ ſupra ſcripſimus & rurſus manifeſtior fiet ex alijs diſputationibus, quas poſtea inſtituemus:quam doctrinam,prẹter alios,tradidit Nauar.in ſuo Enchir.c.17.nu.25.

Tertia concluſio,ex ui reſtitutionis, cum non poteſt eadem prorſus res reſtitui, tantum reſtituendum eſt, quantum eſt debitum, ſi damni illati quantitas ſit certa:ſi vero ſit incerta, quantum vir bonus omnibus rei circunſtantijs conſideratis,iudicabit,l. certi condictio. ff.de rebus creditis.

Quarta concluſio,ex vi reſtitutionis, non ſolum ſimplum,quod acceptum fuit, ſed etiam id quod ex iniuſta acceptione & retentione ſequitur damni emergentis,& lucri ceſſantis. Doctrina eſt certiſſima & communiſſima: & ex eo patet, quod, cum per iniuſtam rei acceptionem, ſeu retentionem illatum ſit hoc damnum, & inæqualitas introducta, profecto per reſtitutionem ſarcienda erit.

Sed peteres,cur diuus Thomas ſcriptum reliquit,ſatis eſſe reſtituere ſimplum, quod ablatum fuerat? dicerem, non negaſſe iſta reſtituenda eſſe, cum hæc etiam nomine ſimpli contineatur: præterea, ſanctus Doctor tradidit doctrinam uniuerſe, & ſimpliciter loquendo,

de

de reſtitutione rei per ſe ablatæ, ad quam non ſemper ſequitur damnum emergens, uel lucrum ceſſans quæ, cum ſequuntur, unum quid efficiunt cum re accepta: nam qui equum meritorium furatur, etiam lucrum ceſſans quodammodo furatur, & damni emergentis eſt cauſſa. Quare, qui equum furatus eſt, tenetur ſoluere pretium, quo dominus ſibi alium conduxit, & lucrum, quod ei ceſſauit. Similiter qui furatus eſt frumentum, & dominus coactus fuit maiore pretio emere, quam ualeret, tempore furti, tenetur hoc damnum reſarcire: ſimiliter, ſi uenditurus erat eo tempore, quo pluris valiturum erat.

Quincta concluſio, poſſeſſor malę fidei, tenetur reſtituere omnes fructus naturales, quos dominus ſua induſtria ex re fructifera percepiſſet; idque in utroque fero. Doctrina eſt communis, ut Decius & Couarruuias locis citatis teſtantur; de qua lege Canoniſtas cap. Grauis, de reſt. ſpoliat. Et ratio eſt in promptu, quia talis reſtitutio pertinet ad damni dati ſatisfactionem: quia ſi non fuiſſet iniuſte occupata, dominus talem vtilitatem ex ea percepiſſet.

Sexta concluſio, fructus ex ſola induſtria, ex re non fructifera percepti, quos dominus non percepiſſet, non ſunt reſtituendi in foro conſcientię: ſuſtineo hanc concluſionem contra opinionem Didaci.

Primo, quia nemo plus tenetur reſtituere, quam accepit, vt eſt ſupra probatum: ät ſi fur hos fructus reddere deberet, teneretur aliquid amplius reſtituere; igitur.

Secundo rei dominus ex furto nihil lucrari debet, ſed ſolum quod ſuum erat, aut eſſe poterat, ſeu debebat, recuperare: at ſi hi fructus ei reſtituendi eſſent, aliquid lucraretur: igitur. Quare ut dominus nihil debet ex furto detrimẽti capere, ita nec aliquid emolumẽti, perſiſtendo in iure naturæ, & in pura reſtitutione. Quo fit, vt ſi fur dediſſet ad uſuram ſurreptam pecuniam, nõ teneatur yſuram domino reſtituere, quam ſi dominus

acci-

acciperet, in idem laberetur vitium, c. Plerique, & c. ſi. 14. q. 3. quod ante Nauarrum loc. cit. docuit Scotus, in 4. ſent. diſt. 15. q. 2. non tamen peccaret, ſi acciperet ratione damni emergentis & intereſſe.

Septima concluſio, iniuſtus rei poſſeſſor in foro conſcientiæ poteſt repetere expenſas neceſſarias & utiles factas pro rei conſeruatione, & melioratione.

Primo probatur ex cap. Ad noſtram, de iureiuran. addita ſcriptorum auctoritate. Ita Medina q. 6. & Didacus loco ſupra citato, vt alios omittam in re ſatis manifeſta ſcriptores.

Secundo, quoniam ſi huiuſmodi expenſæ, quibus res melior reddita fuit, non deducerentur, dominus locupletior fieret, cum alterius iactura: quod eſt ab omni ratione alienum: adde etiam quod fur teneretur plus reſtituere, quam accepit. Verum, ſi dominus rem ſuam, vel conſeruaſſet, vel meliorem minori expenſa reddidiſſet id minus deducendum eſſet. Verbi gratia, ſi fur meliorem reddidiſſet equum uiginti nummis aureis, & dominus decem, iſta decem tantum eſſent deducenda.

Ex quibus inferre licet, furem etiam expenſas ad delectationem factas retinere poſſe, ſi res in eodem ſtatu, quo accepta fuit, domino reſtitui poteſt. Quare, ſi quis in agro alieno ædificaſſet, poſſet per materiæ remotionem, ſuæ vtilitati conſulere, vt Didacus præter alios, adnotauit. Denique, ea regula in foro conſcientiæ animaduertenda eſt, ut dominus rem ſuam recuperet ſine lucro, & fur reſtituat id ſolum quod accepit, uel id, in quo damnum attulit.

Octaua concluſio, in foro externo, non liceret furi repetere quoſcunque fructus ex re iniuſte poſſeſſa perceptos. l. ex argento, ff. de cond. furt. & eſt communior doctrina. Verum, quod attinet ad expenſas neceſſarias, ſunt qui dicant eas repeti poſſe, ut Martinus, & Molin. lege Couar. loco citato: quas retinere poteſt, per deductionem materiæ, modo res integra in ſuo ſtatu ſeruetur. l. domum. C. de rei vend.

Nona concluſio, quidquid ultra rem acceptam & damnum emergens, lucrumque ceſſans reſtituitur, id omne reſtituendum eſt ratione, ſeu vi legis, per modum pœnæ: quæ reſtitutio non eſt facienda ex obligatione, niſi poſt latam ſententiam, vt planius alio dicetur loco. Nunc reſtat, vt ad allata reſpondeamus argumenta.

Ad primum, lex illa erat pęnalis, quæ modo non obligat. Zachæus vero ad maiorem ſuæ ſalutis certitudinem aliquid plus, quam acceperat, reſtituit: quod ad conſilium, non ad præceptum pertinet: & leges humanæ, ſi quid repetunt, ratione pęnæ repetunt.

Ad ſecundum, illa Domini auctoritas nihil probat, primum, quia opera noſtra non debent eſſe in omnibus ſimilia Dei operibus: neque enim ſi Deus aliquam pœnam libere condonaret, idem humanus iudex facere debet. Deinde qui huius loci ſententiam percipiet, nihil contra nos concludere facile intelliget. Domini ergo ſententia intelligenda eſt iuxta illius ſerui nequam falſam opinionem: exiſtimabat enim Dominum ex odio repetere, quod ſeminauerat, ideſt bona opera ex eius ſemine, ideſt ex gratia in nobis naſcentia. Si ergo, inquit Dominus, ſi tu ſciebas me colligere ex eo loco, in quo non ſemino, quod tamen falſum eſt, quanto magis te laboraſſe oportuit.

Ad tertium, iam patet ex dictis: leges enim aliquid amplius repoſcunt ratione pœnæ, ad puniendam culpam.

Ad quartum, damnum emergens, & lucrum ceſſans, vt ſupra dicebamus, cenſentur ablata, & ideo ſunt reſtituenda: de qua re paullo inferius copioſius dicetur. Atque hęc de hac quæſtione: quæ ex ſequenti diſputatione adhuc multo manifeſtior fiet.

De reſtitutione rei apud iniuſtum poſſeſſorem corrupta, aut deteriorata. Quæſt. XXVIII.

IDEO hanc quęſtionem a ſuperiore ſeiunximus, quamuis cum ea affinitatem habeat, quod pręcipuam quandam difficultatem continere uideatur. Vt autem quod in præſentia explicandum eſt, melius percipi queat, talem pono facti ſpeciem.

Quidam furatus eſt frumẽtum, quod apud ipſum perijt, aut certe deterius factum eſt: quęritur quo pacto in hoc caſu facienda ſit reſtitutio.

Vbi etiam enodabitur difficultas quæ poteſt oriri circa pretij mutationẽ, ſi pretium ſit diminutum, uel auctũ, an debeat reſtitui pro ratione pretij, currẽtis, eo tẽpore, quo res accepta fuit, aut quando reſtituitur, aut certe ſecundum illud maius pretium, quod res ablata habuit in eo tempore, quo retenta fuit, vt ſi in medio tempore pluris valuiſſet, quam in principio & fine. Dubitari ergo poteſt, ſecundum quem valorem reſtituenda ſit. In hac quęſtione explicanda, primum quid auctores ſenſerint docebo: de qua fuerunt hæ ſcriptorum ſententiæ.

Prima, cuius meminit Medina cod. de rebus reſt. quæſt. ſexta, quæ duobus explicatur dictis.

Primum, furem eſſe obligatum ad reſtituendam rem furtiuam, aut eius æſtimationem ſecundum meliorem ſtatum, ſeu meliorem valorem, quem habuit a tempore commiſi furti.

Secundum, id uerũ eſſe, niſi moram purgauerit, hoc eſt, niſi rem debitam ſuo domino prius obtulerit, per quem ſtetit, quo minus rem ſuam habuerit: quia tunc talem reſtituere debet, qualem habuit, etiamſi poſtea deterior fiat.

Secunda ſententia apud eundem, quæ his explicatur dictis. Primum, ſi res erat uſu conſumptibilis, & domi-

nus cito eam venditurus erat, reddendum eſt tantum, quanti valebat tempore furti; ſi uero cõſeruaturus erat, tantum, quanti ualuiſſet eo tempore, quo uendidiſſet: Quia hac ratione tantum redditur, quantum dominus ex re illa utilitatis cepiſſet: iuxta doctrinam, quæ habetur in cap. Nauiganti de vſuris.

Secundum, ſi res furtiua non ſit uſu conſumptibilis, & in manu furis melior eſt facta, tenetur talem reddere, qualis eſt, deductis laboribus & expenſis, ſi quas fecit: quas in omni caſu deducendas eſſe putat Gloſſ. in cap. Ad noſtram, de iureiur.

Tertium, ſi res in poteſtate furis deteriorata eſt, eo modo, quo in poteſtate domini deterior facta eſſet, fur non tenetur ratione huius defectus, ſed ſatis eſt, ſi reſtituat quantum dominus lucratus fuiſſet, ſi rem ſuam habuiſſet: ſecus vero ſi res facta fuiſſet deterior ob furis culpam: tunc enim aliter domino ſatisfaciẽdum eſſet. Exemplum ſumi poteſt ex mercibus, inuito domino, in mare proiectis, aut in aliam nauim iniectis, tempeſtate oborta, quæ alias periiſſent, de quo ſcribunt Doctores ff. ad l. Rhodiam de iact. l. 1.

Hanc ſententiam tenet Couarruuias, in ſua relect. in reg. peccatum, par. 2. §. 6. num. 1. qui hoc defendit contra communem opinionem, quam ſequitur Nauarrus in Enchir. c. 17. num. 10. & 26. Ancar. in regul. peccatũ, oppoſit. quinta, Sylu. ver. furtum, q. 16. & Paludan. 4. ſent. diſt. 15. q. 2. art. 1. conclusione quinta. Cuius opinionis fundamentum illud eſt, quia fur fuit in mora, in qua qui eſt, eſt malæ fidei poſſeſſor, l. in re furtiua. ff. de condict. furtiua, l. vlt. C. eodem tit. Moroſo autem imputatur rei interitus, etiam abſque eius culpa contingens l. Nemo, §. vlt. & leg. ſi ſeruum. ff. de verbo. obliga. Adde etiam, quod fur tenebatur reſtituere, quando res non erat facta deterior: quod ſi diſtulit, ſua culpa factũ eſt ut deterior euaſerit: debet igitur ob hanc culpam in integram reſtituere.

Poſtrema opinio Medinæ, loco ſupra citato, qui cum diſpu-

diſputaſſet rem in vtramque partem, tandem ſtatuit, priorem ſententiam eſſe iuſtiorem de rigore iuris & cõſcientiæ: ſed ſecundam eſſe æquiorem: at uero Couarruuias cenſet hanc eſſe & æquiorem & iuſtiorem. Nos, vno vel altero notato, quid iuſtius exiſtimemus, quibuſdam concluſionibus aperiemus.

Primum notandum, res quæ fuit accepta uarijs modis conſiderari poteſt, ut dicebamus, ex quorum conſideratione rei perplexæ pendet explicatio: uel enim perſeuerat in eodem ſtatu prorſus, in quo fuit accepta, & quantum ad conditionem, & quantum ad ęſtimationem: uel quantum ad utrunque eſt immutata, quia deterior facta eſt, & pretium diminutum: vel deniq; omnino perijt, aut conſumpta eſt. Si perijt, vel deteriorata eſt, aut furis culpa, aut non: & rurſus, aut in poteſtate domini viciata fuiſſet, aut perijſſet ſi eam apud ſe habuiſſet, aut non. Atque ex hac diſtinctione, & ex ea quã ſupra attulimus in explicatione ſecundæ ſententiæ huius quęſtionis pendet elucidatio.

Secundum notandum, tota difficultas in duobus poſita eſſe videtur: quorum primum eſt, quid ſit dicendum, ſi dominus rem conſeruaſſet, uſque ad illud tempus, quo ſine culpa perijt apud iniuſtum poſſeſſorem, quo etiam tempore apud dominum, qui eam conſeruaturus erat, perijſſet; alterum, an, cum facienda eſt reſtitutio, rei æſtimatio fieri debeat iuxta illud tempus, in quo pluris ualebat. His ita poſitis, de hac quęſtione ita ſtatuo.

Prima concluſio, prima opinio, tanquam diminuta, non plene ſatisfacit difficultati propoſitę.

Primum, quia, ut ait Medina, fortaſſe res in manu domini non perueniſſet ad tantum valorem, ad quẽ peruenit, dum fuit in manu furis.

Deinde, quia etiam in manu domini potuit fieri ęque, aut magis deterior, quam facta ſit in manu iniuſti poſſeſſoris. Quare, ſine ulla diſtinctione affirmare reſtitutionem debere fieri ſecundum maiorem ęſtimationem,

nem, quam habuit a tempore furti, eſt dicere, furem eſſe obligatum ad reſtituendum cum lucro domini, quod eſt falſum.

Secunda concluſio, ſi res iniuſte accepta extet, ſiue omnino immutata, ſiue melior, ſiue deterior facta ſit, dominus habet ius in rem illam, ac proinde, ſi eam repetat, fur tenetur reſtituere. Doctrina eſt certiſſima: quia non eſt tranſlatum dominium. Hic nihil de fructibus, nihil de expenſis factis dicimus.

Tertia concluſio, ſi res extat, ſed vitiata, aut pretio diminuta, & fur non fuit in cauſſa cur vitiata ſit, ſi apud dominum, qui erat eam conſeruaturus eadem detrimenta paſſa eſſet, iniuſtus poſſeſſor ſatisfacit, ſi rem vitiatam vt eſt, reddat. Tunc enim ex tali acceptione nihil detrimenti dominus capit.

Quarta concluſio, ſi ex furis culpa res eſt facta deterior, aut pretio diminuta, quę detrimenta non cepiſſet apud dominum, etiamſi ad illud vſque tempus ſeruaturus erat, tenetur, vel rem ipſam reddere, & defectum valoris ſupplere, aut rei æſtimationem ſoluere, ſecundum eum valorem, quem apud dominum tunc habuiſſet. His enim modis ſufficienter inſtauratur æqualitas.

Quincta concluſio, quando dominus non erat conſeruaturus, ſi res facta eſt deterior, aut in pretio diminuta, etiam ſine furis culpa, tenetur eodem modo, iam dicto reſtituere. Eſt communis doctrina, de qua lege Dida cum parte & §. citatis, num. 1. eſtque vera in vtroque foro: Quam ea confirmat ratio, quia & ſi abſque culpa furis vitiata ſit, tamen non ita fortaſſe penes dominum qui eam vendidiſſet, vel a corruptela ſeruaſſet. Idem dicas, ſi periјſſet: tunc enim teneretur reddere æſtimationem.

Sexta concluſio, ſi dominus erat conſeruaturus, & apud eum eodem modo res perijſſet, quo apud furem ſine culpa perijt, fur nihil tenetur reſtituere. Quoniam ex tali acceptione nihil damni paſſus eſt dominus: omitto hic fructus, & alia de quibus ſupra diximus. At

vero,ſi venditurus erat,ſiue cum culpa, ſiue ſine culpa perierit,tenetur reddere æſtimationem ſecundum valorem,quem res habuiſſet,ſi dominus eam vendidiſſet.

Septima concluſio,quando dominus venditurus non erat, & rei valor furis culpa non eſt diminutus, in reſtitutione non eſt attendenda æſtimatio ſecundum tempus, quo plus res valuit. Ita docet Sylu. ver.furt q.16. Couar.loc.cit. num. 2. & Medina id æquum eſſe affirmat. Quare,æſtimatio attendenda erit ſecundum preſentem valorem eius temporis,quo reſtituitur. Quoniam nihil damni patitur dominus, cum non eſſet rem ſuam alienaturus, & apud ipſum idem detrimentum res erat captura.

Octaua concluſio,ſi res a fure ſublata erat apud dominum vendibilis,ita vt eo tempore,quo pluris valuit, vendita fuiſſet, rei æſtimatio fieri debet ſecundum hoc tempus. Patet hæc concluſio ex dictis,& ex auctoritatibus citatis. Atque his concluſionibus huic ſit ſatisfactum dubitationi ſatis implicatę:quæ adhuc elucidabitur magis,quaſdam diluendo rationes, quæ contra dicta afferri poſſunt.

Primo,ſi non debet attendi tempus, in quo res pluris valebat,moroſo non imputaretur rei detrimentum, & domini damnum,quod eſt contra multas leges & communem opinionem:igitur non eſt verum,quod nos penultima concluſione diximus.Adde etiam, quod fur ex mora referret commodum.Reſpondetur,hoc argumento ſolum probari id,quod vltima concluſione diximus non autem cōfutari quod in penultima affirmauimus. Quia,ſi dominus rem erat conſeruaturus,nullum damnum patitur,ex reſtitutionis mora,quod a fure ſarciendum ſit.

Secundo, rei æſtimatio fieri debet ſecundum valorem conuenientem tempori, quo reſtitui debet, non tempori, quo debitor ſoluere vult: ſed fur ſoluere, ſeu reſtituere debebat,etiam quando pluris valebat;igitur maior valor attendendus eſt. Reſpondetur, non eſſe atten-

attendendum, tempus maioris valoris, quia eo tempore dominus non erat ex re ſua maiorem capturus vtilitatem.

Tertio, quid dicendum eſt ad leges humanas, quæ videntur iuſtiſſimę, & aliter decernunt, quam nos docemus, l. in re furtiua. ff. de condic. furt. Reſpondeo, primum leges humanas non ſolum ſpectare damnum, ſed etiam culpam, quam puniunt per pęnam: deinde intelligendæ ſunt eo in caſu, cum dominus venditurus erat: poſtremo, ſi de noſtro caſu loquantur, communis opinio in his legibus fundata, non eſt omnino certa, vt eſt videre apud Franciſcum a Ripa in l. quod te mihi, ff. ſi certum petatur, num. 28. pro qua ſententia facit tex. in l. Item ſi cum exceptione, §. ſed & ſi quis, verſic. ſed, & ſi non culpa, ff. quod metus cauſ. cui, vt ait Didacus, non ſatis qui contra ſentiunt, reſpondere poſſunt: & tex. l. ſi plures. §. vltimo. ff. depoſit. cui ſententiæ Martinus, Fulgoſius, Iaſon, Decius, & Curtius Iunior in dicta lege, quod te mihi, & Didacus loco citato ſubſcribunt, ſed hac de re videant iuriſperiti.

Quarto, tantum aliquis reſtituere debet, quantum accepit, vt patet ex dictis: ergo ſi quis accepiſſet rem valentem centum, etiamſi poſtea eius pretium diminutum fuit, tantundem reſtituere debet: non igitur præſens pretium, ſed illud, quo æſtimabatur eo tempore, quo accepta fuit, in reſtitutione ſpectandum erit. Reſpondetur, tantum eſſe reſtituendum, quantum eſt damnum illatum: & quia, ſi dominus conſeruaturus erat vſque ad tempus, quo minus res accepta valebat, non patitur maius damnum, quam ſit præſens rei pretium, ideo ſatisfit, licet non reſtituatur ratione valoris, eius temporis, quo res accepta fuit.

An quod non fuit acceptum ſit reſtituendum, uel de reſtitutione facienda ab eo, qui impediuit ne quis aliquod bonum gratuitum conſequeretur.
Quæſt. XXIX.

DOCVIMVS vniuerſe quid, quantum, & quale ſit reſtituendum: ſed quoniam nō ſolum id, quod quis habebat, ſed etiam quod non habebat, ſe tamē habiturum ſeparabat, idque agebat, ut haberet, auferri poteſt, ideo hanc magni momenti difficultatem priuatim tractandam propoſuimus, cum ex ea multorum caſuum pendeat reſolutio. Quæ ſub hoc etiam titulo tractari poteſt, an aliquis ſit obligatus id reſtituere, quod non accepit: cum is, qui quempiam impedit, ne aliquod conſequatur bonum, interdum nihil accipiat; aut nihil accipere dicatur is, qui id occupat, quod nō dum alius erat adeptus. Cum ergo ſancitum ſit, id reſtituendum eſſe, quod fuit acceptum, & quod dominus iure poſſidebat, aut iure ei debebatur, uideamus modo, an etiam id, quod non habebatur, nec certo quodam iure debebatur: & quod id reſtitui non debeat, his probatur rationibus.

Primo, reſtituere eſt rem in ſuo loco iterum ſtatuere, & apud eum, in cuius poteſtate fuit ponere; quo fit, ut quæ nunquam re ipſa poſſeſſa fuere, non ſint reſtitutionis capacia, cum reſtitutio ſupponat rei ſtatum, apud eum cui facienda eſt.

Secundo, is tenetur reſtituere, qui iniuſte agendo impedit vel uiolat iuſtitiam: at qui eſt in cauſſa, ne quis bonum aliquod ex liberalitate dandum conſequatur non impedit iuſtitiam, ſed ſolum caritatis ſeu liberalitatis actum; igitur, eſto poſſit peccare, tamen non erit ad reſtitutionem obligatus.

Tertio, ſi qui impedit, ne aliquis cōſequatur bonū ex liberalitate dandum, maxime, quia malo animo id efficit: atqui malus animus non inducit in iuſtitiā, ſed ſolū

eſt

eſt contra caritatem: igitur. Minor propoſitio manifeſtatur his exemplis: Si carnifex ſuſpenderet furem iniquo animo, non ut exequeretur iuſtitiam, ſed ut uindicaret iniuriam a fure acceptam, peccaret quidem mortaliter, ſed non teneretur reſtituere: ſimiliter, ſi miles in bello iuſto, animo priuatæ vindictæ, hoſtem occideret: item ſi heres iniquo animo priuaret aliquem eo munere, quod defunctus ſolebat cuipiam ſingulis annis elargiri.

Quarto, ſi quod in ſpe habetur, reſtituendum eſt, maxime ob eam rationem, qua nititur diuus Thomas, 2.2. quæſt. 62. art. 2. in reſponſione ad quinctum argumentum; quia, quod parum diſtat, nihil diſtare uidetur, ut Ariſtoteles ſecundo Phyſico, tex. 56. ſcriptum reliquit: quoniam, ſi hoc eſſet verum, ſequeretur, quod qui parum abfuit, quin furaretur, reſtituere deberet: quod eſt expreſſe falſum. Atque dubitandi cauſſa has rationes attuliſſe ſufficiat.

Quod ad opiniones attinet, duæ ſunt hac in parte Doctorum ſententiæ: altera antiquorum, vt Scoti 4. ſent. diſt. 15. quæſ. 2. Richar. ibi art. 5. quæſt. 4. Ioannis Maioris, Caietani Sylu. uerb. reſt. 3. quæſ. 10. & ſine dubio diui Thomæ, qui affirmare uidentur, eũ qui ex malo animo impedit bonum conſequendum, eſſe obligatum ad reſtitutionem. Huic ſententiæ fauere uidetur lex 2. §. Idem Labeo 3. de aqua pluuiali arcenda, qui locus a nonnullis male citatur, ubi dicitur, Quod qui non animo nocendi aquæductum, qui per ſuum fundum ad vicini poſſeſſionem deriuatur, rupit, nõ eſt iniurius: ſi vero faciat, non ut ſibi proſit, ſed vt obſit uicino iniurius eſt illi. En igitur, ut animus malus aliquid operatur ad faciendum actum iniuſtum.

Secũnda ſententia modernorũ; ut Soti, lib. 4. de iuſt. & Iur. quæſ. 6. art. 3. in reſpõſ. ad ſextum, Nauarri in Enchir. cap. 17. num. 70. ubi ait, Sotum non ſibi conſtare, dum ſanctum Doctorem defendere conatur; & quorundam aliorum recentiorum. Quod autem attinet ad le-

gem citatam, eam uarie explicare conantur.

Ait ergo Sotus legem illam eſſe male a citatis aucto ribus intellectam, & videndum eſſe, non quo animo; ſed quo iure aliquid fiat, cum eſt de reſtitutione ſermo: quo modo intelligenda eſt lex citata. Nam qui, non ut ſibi proſit, aquam vicini arcet, uidetur non facere iure proprio, & ideo poteſt in foro exteriori prohiberi. Si au tem vult fundamentum muri ducere ſuper aquæ ductum, qui per ſuum tranſit fundum, & ob id venæ aquas rupit, licet ex odio faciat, non iuſtitiam, ſed carita tem uiolat. Sed hæc explicatio quibuſdam minime pla cet. Nam, ſi ille habet ius in fundum, impertinens eſt, quod bono vel malo animo faciat, ſecundum hanc opi nionem.

At uero Adrianus in fine quæſt. citatæ, ait, iſtum qui venas rupit, nullam facere iniuriam: ſed ideo a legibus puniri, quod ex odio faciat. Verum cum leges, non tam ſpectent interiorem animum, quam exteriorem actum contra iuſtitiam factum, iſta etiam reſponſio non uidetur bona.

Nauarrus autem loco ante citato, ait ex hac lege non concludi quicquam pro contraria opinione, quia argu mentum a contrio ſenſu, licet uim habere ſoleat: non tamen in ijs, in quibus contrarium exprimitur in iure: at communiter intentio mala non obligat ſine opere iniurioſo. Neque Vlpianus eo loco uoluit inducere obligationem reſtituendi propter malum animum, ſed ut clarius confirmaret dictum Marcelli, negantis eo caſu actionem de dolo dari, dixit non eſſe locum actioni de dolo, ſine malo animo, ſine quo dolus non datur. Neque eſt alia lex quæ ponderet bonum, vel malum animum, ſed quod iure uel iniuria fit. Atq; hæc de opinionibus; nunc fundamenta nonnulla ponamus.

Primum fundamentum, tripliciter poteſt aliquis circa alienum bonum, quod quiſpiam in ſpe poſſidet, vel ex aliena liberalitate expectat, uerſari.

Primo bono animo, ut ſibi vel alteri cum ratione &

modo conſulat; ut ſi ipſe vellet illud aſſequi: uel certe, vt dantis utilitatem curet, quod ei nõ expediat donare.

Secundo, animo malo, ut ſolum noceat ei, cui bonum ex liberalitate tribuendum eſt; ſed tamen ad impediendum nulla utitur fraude aut dolo.

Tertio, cum ad odium, ſeu deprauatam voluntatem accedit etiam fraus, ſeu uis, per quam eſt in cauſſa, ut qui donare uolebat, non amplius donet. Vbi etiã illud animaduertendum eſt, quod cum bono animo, id eſt cũ quis vult ſibi rem per iuſtas uias acquirere, poteſt etiã eſſe animus nocendi, ſed id non eſt præcipue intentum, cum potiſſimum vtilitas ſpectetur propria. Et quidem tota difficultas eſt, cũ ſpeciatim ex animo nocendi, quis impedit, ſine fraude tamen.

Secundum fundamentum, in quo conabor in fauorem ſententiæ antiquorum aliqua ratione demonſtrare, quo nam pacto malus animus poſſit reſtituendi obligationem inducere. Animaduertendum igitur eſt, fieri poſſe, ut multi ad rem aliquam acquirendam aliquod ius, ſaltem imperfectum, habeant; ita ut illa res ad plures pertinere videatur, cum in eius poſſeſſionem nemo expreſſe uenerit, ſed uenire queat. Quam aliquis ſine alterius iniuria conſequi poteſt, ſi eam, ſecũdum illud ius, quod in eam habet, conſequatur: ſi uero non pro iure ſuo, ſed ut alterius ius impediat, & alteri noceat, cũ alterius iniuria ad illius rei poſſeſſionem perueniet. Quo fit, vt animi mutatio, cum opere extrinſeco coniũcta, poſſit eſſe iniuſtitiæ cauſſa. Vt expreſſe ſignificari uidetur in illa lege ſupra citata: cum dicitur, eum qui puteum effodit, aut aliud opus in ſuo facit, unde uicinus damnum accipit, non teneri de damno, ſi non facit animo nocendi: unde a contrario ſenſu, vt Iuriſperiti loquuntur, infertur teneri, ſi malo animo faciat. Quoniã ille, qui malo animo affectus eſt, nõ uerſatur circa rem illam, ut ſua eſt, & ut ad ſe, ſed ut ad alium pertinet, & alterius eſt, ea de cauſſa, ut ei nocere poſſit. Quare, animi mutatio, cum inæqualitate in re uidetur iniuſtitiam

facere. Si ergo, gratia exempli, plures erga eãdem rem aliquod ius habeant, ſitque illa res quodammodo pluribus communis, & ex illis unus peruerſo animo circa illam uerſetur, vt, non quod ſibi, aut alteri conuenit, aut vtile eſt, obtineat, ſed ut alteri noceat, id non uidetur uacare iniuria. Et hæc fortaſſe eſt formalis ratio ob quam nocere alicui, ex malo animo, videtur obligare ad reſtitutionem.

Tertium fundamentum, dupliciter poteſt aliquid in ſpe haberi: vno modo in voluntate ſeu promiſsione alterius: altero in rebus ipſis, quo modo frumentum habetur in ſatis, ſeu ſegetibus. Id autem quod ſpe poſſidetur, vel in alterius animo, vel in re ipſa, bifariam poteſt conſiderari: vno modo remote, altero proxime, cũ parum abeſt, quin res ipſa iam actu poſſideatur: vt ecce ſi quis de donanda aliqua re cuipiam iam cogitaſſet, & aliqua de hoc verba feciſſet; aut certe iam apud ſe id omnino ſtatuiſſet, firmumque haberet. His ita poſitis fundamentis, has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, qui inferret damnum in bonis quæ habentur in ſpe in rebus fructiferis, teneretur reſtituere, ſed non tantum, quantum ſi iam res actu poſſideretur: arbitrio itaque boni viri, qui conſiderare deberet, rei certitudinem, & incertitudinem, rem proximam, aut remotam, & expenſas, an caſu ſit illatum damnũ, an uero per iniuriam; vt ſi quis per iniuriam, vineam incidiſſet, aut ſata euertiſſet, & an detrimentum ſit graue: & quia in his rebus homines parati ſunt ad expectanda pericula, quibus ſunt ſubiectę, ideo reſtitutio non debet eſſe nimis remiſſa in hoc rerum genere.

Secunda concluſio, ſi quis impediat ne alius conſequatur bonum, quod alteri ex liberalitate eſt dandum, non ex malo animo, ſed vt ſibi, vel alteri conſulat, non tenetur reſtituere. Doctrina eſt certiſſima apud omnes, & ſua luce claret; quoniam hic nulla apparet iniuſtitię ratio: is enim poteſt ſibi conſulere, & ſuo iure vti, vt & alius facit. Huc pertinet, quod dicitur in l. ſi.

C.ſi quis aliquem teſt.prohib.eum qui blanditijs facit vt legatum in alium transferatur, non teneri ad reſtitutionem.

Tertia concluſio, qui impedit, ne quis conſequatur bonum quod ſpe in voluntate alterius poſſidet,per fraudem, aut dolum,& uim,peccat mortaliter, & reſtituere tenetur. Res eſt manifeſta, quam communis comprobat opinio, cum iſte per iniuſtitiam ſit ſufficiens damni cauſſa: non ſecus ac ſi quis impediret aliquem, ne artis ſuæ inſtrumenta poſſet exercere. Quare,ſi quis uellet mihi donare cẽtum nummos,ea de cauſſa, quod ego literis incumbo, & alius, id impediret, dicendo id non eſſe verum, cum re vera ego ſtudijs operam dem, iſte reſtituere mihi deberet.

Quarta concluſio, qui impediret quempiam malo animo ne conſequeretur illud bonum quod alius ſpe certa,vel admodum probabili poſſideret, eſſet ad aliquid reſtituendum obligatus. Hanc concluſionem tanquam probabilem poſuerim ad retinendam antiquorum ſcriptorum opinionem: quæ his rationibus confirmatur.

Primo,ex ijs quæ diximus in ſecundo fundamento: ex quo apparet cur malus animus cum opere externo coniunctus,actum iniurioſum faciat.

Secundo auctoritate eorum doctorum, qui hanc opinionem ſequuntur,& præſertim diui Thomæ, qui hoc apertiſſime ſenſit,quidquid dicat Nauarrus. nam ſanctus Doctor,expreſſe requirit duo in eo,quem liberat,a reſtitutione,ſi quem ne aliquid conſequeretur, impediuerit,iuſtitiam nimirum,& bonam intentionem;quare una deficiente conditione orietur obligatio ad reſtituendum.

Tertio,quæ in alterius animo ad aliquid dandum parato,poſſidentur, ſunt aliquo pacto eius,cui ſunt deſtinata,ita vt ius aliquod iam in illa habeat: igitur,ſi quis iniquo animo ea auferat, aliquid reſtituere debebit; antecedens ex eo manifeſte probatur; quia ſi quis ſci-

ret,

ret, Pontificem, ſeu fidei dignum hominem, ſibi aliquid promiſiſſe, vt gratia exempli, cras centum nummos aureos daturum; profecto is non daret hos nummos pro vigintiquinque: quare iſta bona quæ in animo alterius poſſidentur, pecuniæ æſtimari poſſunt: igitur, ſi quis malo animo in his bonis nocumentum inferat, reſtituere debebit. Eſt itaque ſpes ſeu expectatio non remota rei temporalis pecunia ęſtimabilis, & ideo qui in hac ſpe læderet, animo nocendi, non vt ſibi conſuleret, aliquid reſtituere deberet. Siquidem, qui dominis, gratis pręſertim, inſeruiunt, ſpem quam habent de domini gratitudine, non minimi faciunt. Confirmatur, qui alium tali bono priuat, exiſtimat ſe ei nocere, & cum id hoc animo faciat, per ſe, directeque nocet: igitur arbitratur illud aliquo pacto ad ipſum pertinere.

Poſtremo, is qui ea re, quam ſpe poſſidet priuatur, iure poſſet, de iſto a quo lęditur, conqueri, tanquam de homine iniurio; igitur iſte aliquo pacto illi ſatisfacere deberet. Quod ſi dicas, ergo etiam qui bono animo impediret, eſſet ad reſtituendum obligatus: cum alium, re aliquo modo ſua, priuet; reſpondetur negando ſequelam; quia, cum res non dum ſit perfecte acquiſita, poteſt ei qui donaturus eſt, aliquid proponere, vt in melius mutet conſilium, & vt rem ſuam melius collocet.

Quare, his rationibus nixus, poſſet quiſpiam antiquorum & grauiſſimorum Doctorum ſententiam non ita facile refellere, vt nonnulli faciunt. Nam cum illi nos docuerint, reſtituendi obligationem oriri ob læſam iuſtitiam, potuerunt optime uidere, an in tali caſu facienda ſit aliqua reſtitutio.

Quincta concluſio, iſte non tenetur ad reſtitutionem totius boni, cuius conſecutionem impediuit, etiamſi qui daturus erat, id apud ſe ſtatuiſſet. Quoniam, non dũ eſt plene dominus, & uoluntas volentis dare mutari poteſt: ergo res non tanti valet, quanti, ſi iam poſſideretur. Hæc concluſio uidetur eſſe præter mentem diui Thomæ, & Caietani: quorum tamen opinio defendi po-

teſt,

teſt,ſi intelligatur,in eo caſu,in quo res iam iam danda erat. Poſſumus enim tres quaſi gradus voluntatis diſtinguere in eo qui daturus erat: quorum unus ſit incertus & non dum firmus: ſecundus iam deliberatus,ſed tamen non dum ad exequendum proximus:tertius certus omnino,& quaſi inſtans,ita ut nihil fere,aut parum abſit ab executione,& de hoc caſu intelligẽdus eſt diuus Thomas; in quo etiam aliquid detrahi poſſet. Quare,ſi caſus incideret,viri boni & docti arbitrio res terminanda eſſet: qui circumſtantias inſpiciat, & præſertim eius qui impediuit perſonam,& animum. Hæc autem reſtitutio, non dominis,ſed ijs quibus dandum erat,facienda eſt: Ex quibus, colligere licet, imperfecte eos tractaſſe hanc dubitationem de ijs quæ ex liberalitate dantur,dicentes ſine vlla diſtinctione,reſtitutionem non eſſe faciendam,vt Palud.Cait.& Sylu.cum ſaltem faciẽda ſit,quando intercedit fraus,& uiolentia. Quo loco etiam illud ad notauerim,paucos eſſe ſcriptores,qui de ſimilibus materijs agentes,aliquid animo malo non tribuerint,& ſpeciatim Adrian.

Atque hęc probabiliter hac de re diſputata ſint. Nã cõtraria ſententia ſua probabilitate non caret,quã recẽtiores libenter defendunt, & ſuas habet rationes probabiles: eſtque ad praxim magis accommodata. Quod ſi quis aliam ſententiam ſequi vellet, ad contraria argumenta hunc in modum reſponderet.

Ad primum, ſoluitur hoc argumentum ſatis aperte ex ijs,quæ diximus in tertio argumento,pro quarta cõcluſione: cũ ea quæ ſpe & promiſſione, ſeu in uoluntatis alicuius deliberatione habentur,aliquo pacto poſſideantur: ut ea quæ per negociationẽ acquiri poſſunt.

Ad ſecundum, qua ratione hoc argumentum ſoluendum ſit, conſtat ex ſecundo fundamento: neque enim ſolũ caritatem uiolat, qui ex malo animo,adhibita externa operatione, circa rem aliquam, non pro ſuo iure cum alterius nocumento verſatur; ut ſupra latius explicuimus.

Ad

Ad tertium, eodem reſpondetur modo. Neque illud ſimile eſt omnino idem: quoniam, licet carnifex malo animo ſuſpendat: tamen extrinſece non agit opus vnde id ſequatur: nam actus ille qué exercet, eſt a iudice imperatus, & iuſtus: idé dicas de milite. exemplũ etiã de hærede eſt ualde diſſimile; cum hæres ſit dominus rei ſibi ſine iſto onere dandi aliquid relictæ: & ideo licet malo animo faciat, non offendit iuſtitiam, quia uerſatur in re ſua, pro iure ſuo.

Ad quartum, quid dicendum ſit, patet ex ijs quæ in vltimo fundamento adnotauimus, & in declaratione quinctæ cõcluſionis diximus. Neque eſt par ratio de eo qui parum abfuit, quin furatus fuerit, & de eo qui re ipſa impediuit, id quod parũ abereat, quin poſſideretur.

De reſtitutione facienda ab eo, qui beneficij, vel officij conſecutionem impedit. Quæſt. XXX.

ET ſi ex proxima diſputatione, bona ex parte appareat, quid de re propoſita dicendum ſit: tamen, quia hæc quæſtio priuate aliquid difficultatis habet, propterea priuato eget examine; tum ex parte eorum qui beneficia & officia diſtribuunt, tum perſonarum, quibus diſtribuuntur. Quod auté qui impedit quempiã ne beneficiũ cõſequatur, nihil reſtituere debeat, his probatur rationibus.

Primo, beneficiorum & officiorum diſtributio pertinet ad iuſtitiam diſtributiuam, vt eſt per ſe manifeſtum igitur qui impedit aliquem ne beneficium conſequatur, non facit contra iuſtitiam commutatiuam, ad cuius inæqualitatem ſarciendam introducta eſt reſtitutio.

Secũdo, ſi qui impedit officij cõſecutioné reſtituere debet, uel ei, qué impedit, & hoc nõ; quia nõ habet ius, in tale bonũ, cum non detur ex promiſſione, vel ex merito: vel ei qui dat, & hoc non quia nõ eſt dominus, vel denique Eccleſiæ, aut Reip. neq; hoc eſt uerum, cũ poſſit aliquis impediri, ſine Reip. uel Eccleſiæ detrimento.

Tertio, qui beneficia aut officia diſtribuit, poteſt huic

huic vel illi conferre,vel non conferre, & uoluntatem mutare, ſine vlla iniuſtitia, modo alicui digno diſtribuat; ergo qui impediret ne alius dignior conſequeretur,non violaret iuſtitiam.

Quarto,quo argumento probo eum qui non dat beneficium digniori reſtituere debere: qui nô dat digniori bonum, quod in utilitatem communem diſtribuitur non ſolum lędit iuſtitiam diſtributiuam tanquam malus diſpenſator, cum non utilitatem publicã, ſed perſonam reſpiciat: ſed etiam commutatiuam, quia eſt in cauſſa vt qui habere debebat,non habeat: igitur:nam ſi digniori debentur centum,& ei non detur, idem eſt, ac ſi ab eo auferantur.

Quoniam in hac quæſtione omnino incertũ eſt, quæ ſit certa Doctorum opinio,ob multa capita, quæ in ea continentur, propterea non citabo ſeorſim opiniones, ſed in ipſis concluſionibus de eis mentionem faciã: Indicabo tamen loca,ubi quidam pręcipui ſcriptores hac de re diſputent.Scholaſtici in 4.diſt.15.Scotus ibi quæſ. 2.art.4.Richar.eadẽ diſt.art.5.quæſ.4. Paludanus quæſ. 2.art.2. conc.4.Ioan.Maior.quęſt.17.Ledeſma quęſ.18. ar.2.Adrian.in materia de reſtit.in quęſ.de hac re. Dinus Thomas 2.2.quæſ.62.ar.2.ibi Caietanus. Sotus lib. 4.de iuſ.& iure quæſ.6.art.3. Nauarrus in Enchir.c.17. nu.69.Didacus in relec.in regulã peccatũ,par.2.§.7.nu. 7.& 8.Sylu.uer.reſt.3.q.10. Vt autẽ, quid in quęſtione, quã ualde difficilẽ eſſe putauit Caietanus, ſentiẽdũ ſit, aperte doceamus,aliqua ponẽda nobis ſunt fundamẽta.

Primum fundamentum, cum aliquod beneficiũ aut officium confertur,duplicem poſſumus ibi conſiderare iuſtiam:alteram mere diſtributiuam per quam id quod diſtribuitur datur propter merita eorum,quibus diſtribuitur,quaſi eis debitum; ut patet cum dantur præmia ijs,qui plura & maiora facinora pro rep.geſſerunt: alteram commutatiuam, ut cum dantur officia ad aliquid efficiendum in utilitatem publicam; tunc enim ij quibus officium conceditur, tanquã operarij conducũtur,

ibi vtilitas priuatorum hominum ſpectatur:hic uero publica pręcipue. ibi res quæ datur eſt debita, hic vero non eſt debita:ibi attenditur quantitas meritorum, & perſonarum conditio,hic non ita, ſed rei & operis habetur ratio. Eſt ergo inter doctores dubitatio, vtra in beneficijs diſtribuendis attendatur iuſtitia, & an in utilitatem eccleſiæ,an vero perſonarum detur beneficia: alij enim vnam,alij aliam attendendam eſſe putant:vnde etiam oritur varietas opinionum in reſtitutione facienda. Nam ſi ſpectaretur diſtributiua, ipſis perſonis facienda eſſet reſtitutio,ſi uero commutatiua eccleſiæ fieri deberet.

Secundum fundamentum, miniſtri quibus poſſunt beneficia conferri,ſunt in triplici differentia: alij ſunt indigni,alij digni,alij, vel æque digni, vel digniores: ubi inter Doctores eſt dubitatio,an reſtituendum ſit digniori,ſi ipſe impediatur, ut detur digno,uel indigno. Rurſus diſtinguendum eſt de modo,quo quis impedit, an bono,an malo animo,an fraude,& ui, an uero ſine fraude & uiolentia. Nam aliqui ſcriptores mali animi & odij rationem habendam eſſe putant, alij uero minime.

Tertium fundamentum,in hac quæſtione,ut ex titulo conſtat, non ſolum quærimus de diſtributione beneficiorum,ſed etiam aliarum dignitatum & officiorum, atque præmiorum,quę in Rep.dantur:&,licet nonnulli, quod de beneficijs dixerunt, de alijs etiam ſecularibus muneribus,ſine ulla diſtinctione dicant: tamen,diſtinctione aliqua opus eſt. Etenim diligenter animaduertẽdum eſt,an id diſtribuatur,quod propter merita perſonis debetur,quia tunc ſpectanda erit dignitas, ſiue meritum, & quidem maius,ne intercedat perſonarum acceptio, quo caſu,ſi quis impediat,aut male diſtribuat, ei cui diſtribuere debebat reſtituendum erit; & non Reip. an vero aliquod conferatur munus in utilitatem Reip.ut communi bono conſulatur, ut cum dantur officia cum aliqua dignitate, aut utilitate ad Remp. geren-

rendam,aut ad aliquod munus exequendum , tunc uidendum erit,an ipſa reſp. detrimentum patiatur ex mala diſtributione,ſeu commutatione,an uero is,qui impeditur. Vbi etiam quærere poſſumus,an eodem modo debeat reſtituere,is qui in diſtribuendo errat, & is qui impedit ne alius beneficium , aut officium conſequatur. Illud etiam animaduertendum eſt, ſiue de beneficijs,ſiue de officijs loquamur, cum diſtributio fit in utilitatem publicam,an digni, & digniores ratione meritorum,uel ratione pro miſſionis factæ aliquod ius in rem ipſam habeant,vt proxima queſtione dicebamus; cum certum ſit,quęcunque diſtribuantur officia,uel beneficia,digni & dignioris habendam eſſe rationem; vt fidelis ſaltem fiat diſpenſatio. Quo etiam loco diſtinguere poſſumus,de peccato mortali contra caritatem, & de peccato contra iuſtitiam. His ita notatis,has pono concluſiones.

Prima concluſio , in beneficijs eccleſiaſticis diſtribuendis,ſpectatur præcipue iuſtitia diſtributiua. Eſt hæc concluſio contra Paludanum, Caietanum, & Syluestrum locis citatis: de qua alibi latius ſcribēdum eſt, quę hoc loco ponitur pro fundamento cæterarum concluſionum : quam unica tantum ratione ab auctoritate ſcripturæ ſumpta,confirmo. Dignus eſt, aiebat Dominus,loquens de miniſtris Eccleſiæ, operarius mercede ſua:& Paulus,1.cor.9. ſi nos uobis ſpiritualia ſeminemus,non eſt magnum,ſi carnalia ueſtra metimus; Idē, comparabat eccleſiæ miniſtros boui trituranti. A fidelibus itaque data ſunt bona eccleſiæ, vt habeant bonos operarios, qui res ſpirituales eis miniſtrent. Non negauerim tamen in beneficiorum diſtributione habendam eſſe quoque rationem diſtributiuę,in dignioribus eligendis; ut is,qui diſtribuit,fideliter diſtribuat.

Secunda concluſio,qui indignum impedit,ne beneficium,aut dignitatem,officiumvè conſequatur, etiam ſi fraude & ui impediat, non eſt obligatus ad aliquid reſtituendum.

Primo, patet hæc concluſio ex communi doctorum ſententiâ, in hoc enim omnes conueniunt, ac conuenire debent.

Secundo, indignus nullum habet ius in id, quod ſi habuiſſet, retinere non potuiſſet: quare ſi impediatur, nulla ei fit iniuria, ac proinde nulla ei erit facienda reſtitutio, cum nulla intercedat iniquitas.

Tertio a ſimili de eo qui impediret latronē, ne quid furaretur, qui, etſi per uim & dolum id efficeret; nihil tamen deberet reſtituere: igitur, nec is, qui eſt in cauſſa cur indignus beneficium non obtineat: conſequentia eſt manifeſta, quia ambo iſti ſunt fures, qui rem acceptam retinere nequeunt.

Tertia concluſio, Qui impediret indignum, non zelo iuſtitiæ, ſed animo nocendi ex odio peccaret mortaliter. Concluſio eſt manifeſta, quia nemini licet odiſſe quempiam, aut cuipiam velle nocere. Qui ergo ex bono animo faceret, iuſte ageret, qui vero ex odio improbe, ſed nihil reſtituere deberet.

Quarta cõcluſio, qui impedit dignum, ſine ui & fraude, vt faueat digniori, non tenetur reſtituere, & ſi nõ intercedat odium, nihil peccat. Quoniam bono animo mouetur, ad hoc, vt in beneficijs conferendis maior iuſtia ſeruetur, quę ex fidelitate requirit, vt melior conducatur operarius.

Quarta concluſio, qui impedit digniorem vt detur digno, ſine vi & fraude, non tenetur reſtituere. Quoniam nec diſtributor in tali caſu violaret iuſtitiam cõmutatiuam, cui ſatisfit, ſi bonus conducatur operarius: quare non impeditur ſubſtantia iuſtitiæ commutatiuę, ſed tantum modus, quem retinet diſtributiuæ; cum ex fidelitate dignior eligendus ſit: qua ratione, & is qui impedit, & is qui diſtribuit, ſeu miniſtros conducit, peccaret: non ſecus ac œconomus, qui cum poſſet meliores operarios conducere, contentus eſſet bonis. Hæc concluſio intelligenda eſt cum hac moderatione, quando per dignum miniſtrum ita bene exerceretur munus, ac

per

per digniorem. Hæc concluſio videtur eſſe contra Dí dacum, loco citato, concluſione tertia, & contra eos, qui putant beneficia dari ex iuſtitia diſtributiua. Secus dicendum eſſet, ſi ex aliqua lege, aut ſtatuto aliquid da ri deberet meliori & digniori, aut ſi diſtributio fieret ratione meritorum tantum, vt poſtea dicam.

Quinċta concluſio, qui impedit dignum, vt detur al teri digno, vel ſibi digno, odio & fraude remotis, nihil peccat, & ad nullam reſtitutionem eſt obligatus. Ita do cet Couarruuias, qui Paludanum & Syluеſtrum in hãc ſententiam citat: eſtque doctrina manifeſtiſſima; quia nulla intercedit iniuria, dum iſte, quod ſibi, vel alteri aliquo pacto conuenit, ſine dolo & fraude quærit.

Sexta concluſio, qui per fraudem, aut dollum, atque uim impedit beneficij conſecutionem, peccat mor taliter, & reſtituere tenetur, ſiue dignum, ſiue digniorẽ impediat, ſiue ob ſuam, ſiue ob alienam vtilitatem. Eſt hæc doctrina certiſſima, quam omnes communiter tra dunt, nititurque ratione manifeſta, cum metus, fraus, & mendacium, ſint iuſtitię contraria. Quare, ſi quis men tiendo ad impediendam beneficij conſecutionem, dice ret Petrum, alias ualde eruditum, eſſe ignarum, vel eſſe illegitimum, aut improbum, cum tamen legitime na tus ſit, & honeſte viuat, aut ei incuteret timorem, ne ad examen accederet, iſte pro illato damno Petro ſatisfa cere teneretur.

Septima concluſio, probabile eſt eum, qui ſolum ani mo nocendi impedit aliquem dignum ne beneficium conſequatur, ad reſtitutionem teneri. Huius concluſionis probabilitas conſtat ex ijs, quæ proxima diſputa tione diximus; quamuis in hoc caſu adhuc maior quędam eluceat iniuſtitię ratio, cum dignus, præſertim ad concurſum vocatus, habeat aliquod maius ius ad bene ficium conſequendum, quam fortaſſe haberet ad id, quod ex mera liberalitate aliquis ei ꝓmiſſit, aut dare conſtituit: & is qui diſtribuit, accipientis dignitatem ſpectare debeat. Cui concluſioni antiquiores Docto-

res ſubſcribunt, vt diuus Thomas, Scotus, Richardus, Ioan. Maior, Paludanus, Syluester,& Caietanus; ſunt etiam,qui Adrianum in hanc opinionem citent, qui aliquando in reſtitutione facienda,nocendi animum ſpectandum eſſe dixit,in quæſt.de reſtit. bonorum animi. Cæterum,vt ſupra ſcripſimus,contraria opinio ſua probabilitate non caret,quam Sotus,Ledeſma, Nauarrus, Couarruuias,& recentiores ſequuntur. Non tamen placet, quod dominus Caietanus affirmare videtur, eſſe obligatum ad reſtitutionem eum,qui cum ſua,vel aliena utilitate, aliquid ſibi,uel alteri dari curat, & alterius quoque impedimentum intendit:cum iſte principaliter vtilitatem ſuam quærat:peccaret tamen contra caritatem,dum alterius damnum intendit.

Octaua concluſio, quando iuxta ea quę diximus facienda eſſet reſtitutio,quia impeditur dignior, vel dignus,vt detur digno, tunc fieri deberet, non eccleſiæ, ſed digniori,vel alteri digno; vt cū interceſſiſſet fraus. Quoniam,ut diximus,iſti habent aliquod ius in beneficium ratione dignitatis & uocationis ad examen & approbationem,& ipſi patiuntur detrimentum, non autē eccleſia,quę bonū habuit miniſtrum.Non fundo tamen hāc reſtitutionē cū Caietano & alijs,quos ſupra citaui, in ſubſtantia iuſtitię commutatiuę, ut patet ex dictis.

Nona concluſio,ſi reſtitutio facienda eſſet, quia repelleretur dignus,ut daretur indigno,non ſolū digno, ſed etiam eccleſiæ aliquid reſtituendum eſſet.Patet hęc concluſio,quia malus & inutilis conducitur operarius. Quare,cum duę lædantur perſonæ, ambabus aliquid reſtituendum erit,eccleſiæ nimirum,& digno miniſtro qui iniuſte reiectus eſt, ab eius rei conſecutione, in quam ius aliquod habebat.

Decima concluſio,quibus in caſibus is qui impedit reſtitutioni eſt obnoxius, in ijſdem etiam is, qui diſtribuit,ut ſi det indigno, uel cum fraude, aut vi aliquem dignum repellat.Concluſio eſt per ſe manifeſta,& nulla probatione eget.

Vnde-

Vndecima concluſio,quod diximus de beneficijs ec cleſiaſticis,quod attinet ad reſtitutionem, ſi quis eorũ conſecutionem impediat, aut male tribuat, dicendum eſt etiam de officijs ſecularibus, quando diſtribuuntur in vtilitatem publicam,vt boni habeantur miniſtri.

Duodecima concluſio, Quando officia, vel præmia danda eſſent ex mera iuſtitia diſtributiua,ob ſola meri ta eorum, quibus danda ſunt, ſi quid daretur digno, omiſſo digniore,ipſi digniori reſtituendum eſſet.Quia ex vi huius iuſtitiæ,quæ merita reſpicit,dignioris habẽ da eſt ratio. Idem dicendum eſſet de beneficijs eccleſiaſticis,quando ex aliqua lege,vel ſtatuto danda eſſent digniori. Sed quod attinet ad maiorem & minorem dignitatem miniſtri, plura in materia de beneficijs.

Decimatertia concluſio,huiuſmodi reſtitutiones faciendæ eſſent ad iudicium boni viri, conſideratis circumſtantijs rei & perſonarum:neque enim certa regula dari poteſt,quantum ſit reſtituendum.

Atque ex ijs intelligere licet,vnde,in hac quæſtione de eo qui impedit ne quis aliquod bonum conſequatur,inter Doctores enata ſit opinionum diuerſitas:quod alij animo nocendi aliquid tribuant, alij nihil:alij ſpectauerint iuſtitiam diſtributiuam,alij commutatiuam: alij ponant aliquod ius in digno qui petit, & in eo qui ſpem per promiſſionem habet,alij nullum :alij parem omnino rationem beneficiorum eccleſiaſticorum,ac ſe cularium dignitatum, & officiorum, faciant, alij non ita: & denique quod non omnes, omnes diſtinctiones hic animaduertendæ animaduerterint.

Ex quibus etiam infertur,quid dicendum eſſet de eo qui apud dominum ageret,vt ſeruum dimitteret, vnde detrimentum caperet,vel quia alium dominum nõ inueniret,aut non tantum mercedis lucraretur:qui iuxta ſententiam Nauarri,non teneretur reſtituere,niſi efficeret,vt dominus contra iuſtitiam eum dimitteret:alij aliter ſentirent,vt patet ex dictis, ſi animo nocendi faceret. Similiter quid dicendum ſit de dignitatibus,& le-

ctorijs,alijſque officijs,quæ dantur per concurſum, ſiue oppoſitionem,ſtante ſtatuto, quod dari debeant certo tempore,concurrentibus,ſeu candidatis, ſi quis impediret,ne ijs darētur,qui reſtituere deberet ijs,qui legitime acceſſiſſent:quod ij ius quoddam in eam rem acquiſiuerint. Quædam alia de ſuffragatoribus huic pertinentia,uide apud Sotum.

In ſumma,vt multa in pauca conferam,in hac diſputatione de impediente , hæc pro certis haberi debent. Primum, qui impedit conſecutionem boni,in quod habetur ius perfecte acquiſitum,quod,in rem vocatur, vt per voluntatem,per donationem inter viuos , uel alio titulo legitimo,uel imperfectum ius, quod ad rem nominatur,ut per iuſtam promiſſionem,electionem,præſentationem,& concurſum,vel alio titulo,qui dat actionem ad repetendum,reſtituere tenetur, & quidem totum. Secundum, quando dolo, vel vi aliquis impeditur, ne id conſequatur, quod alias conſecuturus erat. Tertium,cum impeditur conſecutio boni diſtribuendi per meram iuſtitiam diſtributiuam,quo caſu reſtitutio fieri debet ijs qui impediuntur:ſi vero fiat contra commutatiuam, reip. vel eccleſiæ reſtituendum eſſet. Sed hac de re hucuſque:reſtat vt argumenta ſoluamus.

Ad primum , falſum eſt beneficiorum collationem pertinere ad iuſtitiam diſtributiuam:& eſto pertineret, adhuc facienda eſſet reſtitutio,quia quod datur ex merito,debetur ex operibus geſtis,pro quibus qui non retribuit,iuſtitiam violat commutatiuam.

Ad ſecundum,& eccleſiæ,ſiue reip.& ei qui impeditur facienda eſt reſtitutio,vt ex ijs quæ diximus manifeſte conſtat.

Ad tertium, falſum eſt eum qui diſtribuit poſſe pro voluntate ſua cuique diſtribuere : tenetur enim uel digniorem,vel dignum eligere:& ij qui ſunt eligendi,aliquod ius in officium, vel beneficium habere poſſunt.

Ad quartum , qui non dat digniori, quando non eſt pura diſtributiua,aut non eſt aliqua conſtitutio,quę ad hoc

hoc obliget, facit ſolum contra modum diſtributiuæ, quia non fideliter operas conducit, & ideo non tenetur reſtituere.

An ſit reſtituendum id, quod ſolui debuiſſet, ſi verum crimen in iudicio negatum non fuiſſet.
Quæſtio XXXI.

IN hunc locum commode illa quoque dubitatio venit, quæ in huius quæſtionis titulo a nobis propoſita fuit, An ſcilicet is reſtituere debeat, quod ſoluere debuiſſet, ſi veritatem in iudicio manifeſtaſſet; vt ſi condemnatus fuiſſet exilio, vel pœna pecuniaria. Exempli gratia, Petrus accuſatur hæreſis, de quo peccato legitime in iudicio interrogatur, ſed negat: quod ſi manifeſtaſſet, ſuis bonis priuatus fuiſſet: quæritur, an ſit obligatus ad reſtitutionem eorum quæ in pœnam ſoluiſſet.

Hanc difficultatem, quod ſciam, nemo ex profeſſo tractat: Sotus tamen lib. 1. de iuſt. & iure q. 6. art. 6. concluſione quarta in fine hac de re duo dicit. Primum iſte de quo quæritur tenetur ſoluere eam pœnam, quam ſoluiſſet, ſi commiſſum crimen confeſſus eſſet.

Secundum, hæc doctrina non habet locum, cum pœna eſt corporalis, quam nemo a ſe ipſo ſumere tenetur. Vnde, ſi puniendus erat exilio, tenetur in exilium proficiſci: ſi negauit ſe eſſe hæreticum, tenetur ad ſoluendum omnia quæ ſoluenda fuiſſent, ſi crimen confeſſus eſſet. Quam doctrinam a Soto ſine vlla ratione corroboratam, hunc in modum probares.

Primo, iſte qui verum crimen iniuſte negat, priuat remp. & Fiſcum aliquo bono, vt eſt manifeſtum; tenetur igitur ad hoc damnum ſarciendum: conſequentia eſt manifeſta, quia non ſolum facit contra caritatem, ſed etiam contra iuſtitiam.

Secundo, a ſimili, Iudex qui non pronuntiat iuſtam ſententiam, quam pronuntiare debet, ex omnium opi-

nione reſtituere debet: ſimiliter fiſcalis qui non accuſat eos, quos accuſare tenetur: igitur & qui verum crimen negat, quod fateri eſt obligatus, cum iuridice interrogetur: cum ex hac iniuſta negatione ſequatur reip. uel fiſci damnum.

Tertio, ſi iſte confitetur, condemnaretur, & ſoluere deberet: ergo cum iniuſte neget, peccat, & quod alias ſoluiſſet, reſtituere debet.

Quarto, ſi contrariam ſententiam probares, ex ea illud naſceretur abſurdum, quod peccatum faceret iſtum reum melioris conditionis; quod eſt inconueniens, cũ nemo ex culpa commoditatem referre debeat: ſequela eſt manifeſta, quia negando liberatur a pœna, quam dediſſet, ſi veritatem confeſſus eſſet. His itaque rationibus Soti opinio confirmari poteſt.

At uero Nauarrus in Enchiridio c. 18 num 49. ad hoc nouum quæſitum reſpondens, contrariam tuetur ſententiam: cuius fundamentum eſt, quia leges pęnales non obligant in conſcientia, niſi poſt latam ſententiam iuxta Gloſſam receptam can. fraternitas 12. q. 2. & diuum Thomam 2. 2. q. 62. art. 3. Sunt qui dicant ſententiam Soti eſſe probabilem: quæ tamen eſt nimis aſpera, & contra praxim. Quid autem ſit in hac re tenendum his concluſionibus breuiter ſtatuo.

Prima concluſio, quando pœna futnra erat corporalis, qui negat verùm crimen, non tenetur ad eam ſoluendam. Eſt hęc doctrina certa, in qua etiam Sotus conuenit, & eſt communis opinio, vt alias in materia de legibus latius demonſtrabitur. Neque enim huiuſmodi leges obligant niſi ex vi latę ſententiæ, nec poſt ſententiam, tenetur quis a ſeipſo tales pęnas ſumere, ſed tantum eas patienter ferre, cum ad executionem uentum eſt. Quòd ſi quę eſſet lex, ſeu conſuetudo, quæ ad hoc pœnæ genus a ſeipſo ſumendum obligaret, eſſet nimis aſpera, & pręter naturæ notionem.

Secunda concluſio, iſte teneretur ad reſtitutionem damni, quod ſe dediſſe negauit. Exempli gratia, negauit,

uit,ſe cuipiam damnum intuliſſe, aut aliquid debere, tenetur ad hoc damnum ſarciendum. Ratio eſt manifeſta,quia etiam ante negationem erat obligatus.

Tertia concluſio,qui in iuſto iudicio iniuſte negauit crimen,tenetur reſtituere omnia damna, & expenſas, quæ ex tali negatione tertia perſona patitur. Verbi gratia dum iſte ueritatem occultat,oportet producere nouos teſtes,noua iura, noua chirographa,ſeu teſtamenta deſcribere,quę fieri ſine expenſis non poſſunt,hęc & id genus alia damna ſarcienda ſunt.

Quare, qui appellant,& lites protrahunt, vt aduerſarium lædant, & uident ſe cõtra iuſtitiam facere,ſunt ad reſtituendum obligati.Ita Anton.2.par.tit. 2. c. 2. §. 3.& eſt communis doctrina cap.Quia plerique de immunit. eccleſ. ubi Inno. & alij. Quoniam omnia iſta damna inferuntur contra iuſtitiam. Ex quo inferres, quam pernicioſæ ſint cautelæ,quibus Aduocati ad lites in longum protrahendas vtuntur: de qua re alibi in materia de iudicijs.

Quarta concluſio, quando non intercedit damnum tertię perſonę,& pœna infligenda erat a iudice,qui uerum crimen etiam iniuſte negauit, non tenetur ex ſe illam ſubire. In hac concluſione non loquimur de pęna pecuniaria,de qua poſtea, ſed de alia quauis pęna, ut gratia exempli, de pęna exilij.Eſt hæc concluſio contra opinionem Soti,quam noſtram ſententiam confirmantes,unica ratione impugnamus,& attende argumẽtum,quod magnam vim habere videtur.

Hoc peccatum eſt contra iuſtitiam legalem,ut patet ex iis, quę prima diſputatione diximus, ergo ex ui iſtius peccati nemo tenetur reſtituere:conſequentia eſt manifeſta, quia nunquam eſt facienda reſtitutio, niſi cum aliquo pacto lęditur commutatiua iuſtitia: antecedens probatur; quia tunc uiolatur commutatiua,quando aliquis retinet, quod alteri reddere debet; quod in hoc caſu minime contingit: ſiquidem iſte ex iuſtitia legali tenetur verum dicere; & dum negat, in

eo ſenſu, in quo noſtra concluſio procedit, nihil cuipiā aufert. Quid enim aufert ciuitati, aut quid detinet is, qui non exulat, & relegandus erat, ſi crimen confeſſus fuiſſet?

Quincta concluſio, quod attinet ad pœnam pecuniariam probabilius eſt illum non eſſe obligatum in conſcientia ad eam ſoluendam; quod ſic probatur.

Primo, quoniam antiquiores ſcriptores tractantes hunc caſum de eo, qui uerum crimen iniuſte in iudicio negat, ſolū dixerunt peccare mortaliter, ut Anton. Syluester, & alij, & hoc, quod nihil debeat reſtituere, tanquam notum præterierunt. Rurſus pro noſtra ſententia facit Nauar. loco citato, & Couarruuias in lib. 4. decretalium parte 2. cap. 6. §. 8. num. 10. & Adrian. quolib. 6.

Secundo, ius in pœnam exigendam ab reo, non oritur niſi poſt latam ſententiam; at in hoc caſu nulla intercesſit ſententia igitur.

Tertio, legislatoris intentio ea eſt, vt non exigantur pœnæ, niſi poſt latam ſententiam, & tunc homines teneri ad pœnam luendam, cum ad executionem deuentum eſt: ergo vbi non eſt executio, non eſt obligatio ad ſoluendum.

Quod ſi dicas, qui ſcis tu hanc eſſe legislatoris mentem? ego quoque ex te petam, qui ſcis eum oppoſitum ſentire? cum pœnæ, non tam in utilitatē principis, ſeu Reip. quam ad emendationem ſint inſtitutæ: quas Plato ſapienter medicinas ſolet appellare. Quare, cum res ſit dubia, & per regulam iuris in re dubia fauendum ſit reo, non debemus eum ad reſtituendum obligare: adde etiam aliam regulam, quod pœnæ ſunt reſtringendæ, de reg. Iuris lib. 6.

Quarto, ſi quis ex Iudicis iniquitate liberaretur a pœna, quæ alias ſoluenda erat, non teneretur ad reſtitutionem, etiamſi veritatem confeſſus eſſet: ergo neque quādo ipſe negat: conſequentia eſt manifeſta, quia ſi acquiritur ius ab ſententiam ferendam, in utroque cauſu deberet reſtitutio fieri. Vt omittam, quod non eſt ulla pra

xijs

xijs huius reſtitutionis: & propterea non eſt cur ſine neceſſitate & ratione reſtituendi obligationem introducamus, vbi non apparet. Ex hac quarta ratione hæc alia colligitur concluſio.

Sexta concluſio, quando quis abſoluitur ab Iudice, etiam iniuſte, ad nullam reſtitutionem eſt obligatus. Quæ doctrina patet ex iam dictis. Quod ſi hic peteres, ad quā reſtitutionem ſit obligati Iudices qui accipiunt aliquid a parte litigante, ut iniquam ferant ſentētiam, de hac re alio loco infra dicetur. His hunc in modum explicatis, argumenta, quibus Soti opinio confirmata fuit, nobis ſoluenda reſtant.

Ad primum, negatur conſequentia, cur autem negetur, ea eſt ratio, quia ſolum peccat contra iuſtitiam legalem; dum non obedit legibus, aut magiſtratui. Verū ratione damni illati tertiæ perſonæ reſtituere debet, quia facit contra commutatiuam.

Ad ſecundum, nō eſt par ratio de Iudice, Fiſcalique, & reo; quia illis incumbit ex officio curare ciuitatis vtilitatem, tanquam cuſtodibus, qui ad eius conſeruationem excubant. Ita Syluetter verbo, pęna. quæſt. 28. in fine, & id probat ex diuo Thoma, ſecundæ quæſt. 67. & poteſt ſummi ratio a ſimili de uillico, qui rem domini cuſtodire debet: qui, ſi ex negligentia non cuſtodiat, eſt ad reſtitutionem obligatus, ſi quid damni, ſua culpa, in re dominica eſt factum. Quare, non eſt audiendus idem Syluetter, verbo reſtitutio. 3. quæſ. 5. §. 7. vbi contrariū aſſerit de cuſtodibus ciuitatum & uinearum, quod non ſint obligati ad reſtitutionem, ſi non accuſent.

Ad tertium, dum iſte uerum crimen negat, non facit contra iuſtitiam commutatiuam; ſed contra obedientiam, & iuſtitiam legalem.

Ad quartum, hoc argumentum nihil concludit; quia ex hoc facto maximum refert damnum, nimirum peccatum mortale. Atque de hac difficultate ſatis.

Poſt ea quæ de rebus externis reſtituendis hactenus diſſeruimus, ſequi videtur, vt de ijs agamus, qua-

rum occupatio ſpeciatim humano iure prohibetur: ut eſt reſtitutio facienda ratione tributi non ſoluti, pro animalibus in venatione captis, & pro rebus ludo acquiſitis: de quibus deinceps diſputaturi ſumus.

De tributorum & gabellarum iuſtitia. Quæſt. XXXII.

VT autem hæc difficultas de reſtitutione facienda ab ijs, qui tributa, ſeu gabellas non ſoluũt, facilius explicetur, aliqua nobis fundamenta ponenda ſunt, quibus poſitis, quę pro ſolutione dicturi ſumus, melius intelligi poterunt.

De hac materia diſputant Scholaſtici 4 ſent. diſt. 15. & priuatim Gabriel quæſt. 5. Antoninus 2. parte tit. 1 c. 13. Alphonſus a Caſtro lib. 1. de lege pęnali cap. 11. Sotus lib. 4. de Iuſt. & iure, quæſt. 6. art. 4. & libro 3. quæſt. 6. art. 7 Ioannes Medina, Codice de rebus reſtituen. quæſt. 13. Nauarrus in Enchirid. cap. 17. nu. 201. & ſeq. Bertachinus, tract. de hac re, Petrus de Vbaldis tract. de cenſibus, Summiſtæ in verbo, Vectigal, Tributum, Gabella, Cenſus, & ſimilibus. Rem igitur aggredientes, hæc ponimus fundamenta.

Primum fundamentum, in quo declarabo nonnulla vocabula, quibus appellari ſolet id, quod aliqua de cauſſa Principi aut Reip. ſoluitur, quæ ſunt iſta, cenſus, tributum, vectigal, pedagium, gabella, duana, talia, ſiue collecta. Cenſus, eſt penſio quæ imponitur ſingulis perſonis, per capita quæ datur principi in recognitionẽ ſubiectionis: de quo Matthęi cap. 22. fit mentio: qui modus exigẽdi tributi non eſt in vſu apud Chriſtianos. Tributum, quod nunc idem eſt cum cenſu, eſt penſio quæ ſoluitur ex fructibus terræ, pro ratione bonorum, quæ poſſidentur, ad ſuſtentationem Principis, & ad milites alendos. Vectigal, eſt penſio quæ ſoluitur ex bonis, ſiue mercibus uenditis, ad publica opera ędificanda & conſeruanda; ut ad pontium ædificationem, & viarum conſeruationem, & eſt idem quod Gabella. Pedagium,

gium, ſeu guidagium eſt penſio, quæ ſoluitur pro uiarum cuſtodia, ne viatores a latronibus ſpolientur. Duana, idem eſt quod vectigal, ſed in eo differt, quod ſoluitur pro mercibus, quæ ex uno in alium locum vendendæ vehuntur. Talia, ſiue collecta, eſt penſio, quæ pro cuiusque facultatibus, datur Principi; & eſt idem quod cẽſus, ſiue tributũ. Lege Gabrielem 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 5. art. 1. notan. 4. Denique, ne plura nomina perſequamur, cum nulla certa ratione definiantur, & ſæpe confundantur, nomine gabellarum intelligimus, quidquid aliqua ratione reip. & Principi tribuitur, ſiue cenſus, ſiue vectigal, ſiue tributum, ſiue collecta ſiue talia, guidagium, ſubſidium, teloniumve nominetur: quæ nomina impoſita ſunt a varijs modis, quib. penſiones colligi ſolent, uel ex rebus poſſeſſis, uel uenditis, ſiue a vẽditore ſiue ab emptore ſoluantur; ſiue pro mercibus inferendis, uel efferendis, locisque conſeruandis & conſtruẽdis, & quacunque alia ratione conquirantur, modo iuſte impoſitæ ſint. quid autem ad iuſtam gabellam conſtituendam requiratur, ſequenti explicabitur fundamento. In lege ciuili ſolum duo reperiuntur tributorum genera: unum quod ſoluitur ex bonis prædiorũ, & ex pheudis: alterum pro mercibus importandis, uel exportandis.

Secundum fundamentum, vt tributum ſeu Vectigal ſit iuſtum, hę requiruntur conditiones: de quibus Gabriel loco citato concluſione ſecunda. Prima, auctoritas, hoc eſt, ut qui imponit imponendi facultatem & auctoritatem habeat. cap. ſuper quibuſdam, §. Præterea, de verborum ſignificatione. Hæc auctoritas, vniuerſe loquendo, in tribus generibus perſonarum reperitur, vt loco citato habetur, in Imperatore, in Regibus, & in Generali concilio: a quibus poteſt in alios deriuare.

An vero alij principes, ſeu ſuperiores, ex ſe, hanc facultatem habeant, non conuenit inter doctores. Nam Caſtro, loco citato, defendit non reperiri in alijs perſonis inferioribus ijs, quas numerauimus; Medina uero,

&

& eſt multorum ſententia, exiſtimat reperiri in omnibus, qui habent merum & miſtum imperium: qui alium non recognoſcunt ſuperiorem; ij a quorum ſententia non licet ad alium principem appellare: quo fit, ut omnes Reſp. hanc facultatem habeant, cap. Innouamus de cenſibus, Innoc. cap. ſuper quibus. Rurſus multæ ciuitates, populi, & domini tēporales hac in parte iura Principis præſcripſerunt: qui poſſunt nouas gabellas imponere: quod ius ex antiquiſſima conſuetudine acquirere potuerunt. Qui ergo alios agnoſcunt ſuperiores, ſine eorum auctoritate gabellas imponere nequeunt, & ſi imponant, ſunt excommunicati.

Secunda conditio, eſt Cauſſa, neceſſitas nimirum, vel vtilitas publica, non priuata Principis commoditas: cum non populus propter Regem, ſed Rex propter populum ſit inſtitutus.

Vnde, ut Ariſtoteles primo politico docet, in hoc differt Tyrānus a Rege, quod ille ob priuatā, hic ob publicā vtilitatē leges ſtatuit. Huc pertinet quod apud Ezechielem c.34. dicitur de paſtoribus & ſacerdotibus, qui ſeipſos, & non populum paſcunt: quod diuus Hieronymus etiam ad ſęculares Principes transfert.

Quod ſi communes redditus ad Principis ſuſtentationem inſtituti ob aliquam penuriam, ei non ſufficerent, nouam poſſet gabellam imponere: quæ non tam in ſuā, quam in publicam vtilitatem cederet. Similiter, ratione iuſti belli ſuſcepti, ob maiores ſumptus. Quod ſi redditus male conſumpſiſſet, aut bellum gloriæ cauſſa ſuſcepiſſet, unde in neceſſitatem veniſſet, ſi qua alia ratione poſſet ſibi prouidere, non liceret ei nouis exactionibus ſubditos grauare. Ita diuus Thomas in Epiſtola ad Brabantiæ Duciſſam.

Tertia conditio, eſt forma, quę in quadam proportione conſiſtit: in proportione nimirum Geometrica, quę in duobus ſpectatur.

Primum, ut quiſque pro ſuis facultatibus maioribus, vel minoribus ſoluat: ut qui plus habent, plus grauentur,

tur,qui uero minus poſſident,minus onerentur.Qui ſe-cus faciunt,apud Micheam cap.tertio,damnantur,cum dicitur.Qui comederunt carnem populi mei,& pellem eorum deſuper excoriauerunt,&c. Quare,ut in dandis præmijs, quorũ diſtributio pertinet ad Principem, iſta ſeruari debet proportio, ita in imponendis oneribus, quæ ſunt veluti quædam pœnæ.

Deinde, vt pro ratione cauſſę & neceſſitatis maius vel minus imponatur tributum,ne maior exigatur collecta,quam cauſſa requirit,cap. Quia plerique, de immunitate Eccleſiarum. Quare,in ea parte,in qua exceditur,iniuſta cenſetur exactio,& reſtituenda erit.

Has tres conditiones afferunt Medina & Caſtro, qui latę eas exponit:& de priore conditione loquens ait,ex capite Super quibuſdam,non poſſe colligi,ueterem cõſuetudinem ualere ad imponendas nouas gabellas, ſed ſolum ad exigẽdas veteres,quod aliud ſit exigere,aliud imponere,cum hoc ſit quid maius,vt colligitur ex cap. Innouamus,de cenſibus: ubi excommunicatur,qui ſine conſenſu principis noua pedagia imponit.At vero Medina contra ſentit.

Adunt alij quartam conditionem, nimirum, uſum, & executionem hoc eſt, ſi gabella imponatur ob aliquam cauſſam ad aliquid efficiendum, ut illud executioni mandetur: vt ſi impoſita eſſet ad pontem reficiendum, ni pons inſtauretur, gabella reddatur iniuſta,ob regulam illam,ceſſante cauſſa,ceſſat effectus:ſimiliter, ſi exigeretur ad cuſtodiendas vias a latronibus & graſſatoribus,ceſſante cuſtodia,gabella ceſſare debeat,& ſi exigatur,eſt iniuſta.

Quod autem attinet ad opiniones in hac propoſita materia,quidam Chriſtophorus Scaplerus ſecta Lutheranus, ut refert Gabriel Prateolus libro tertio, docuit non eſſe pendenda tributa magiſtratibus: quod ſi verũ eſſet, nulla eſſet facienda reſtitutio ab ijs, qui gabellas defraudant: ſed contraria ſententia eſt certa fide tenenda,ut ſtatim dicam.

Quod

Quod autem ſpectat ad reſtitutionem, ſi gabellæ fraudentur, fuit opinio Angeli uerbo, pedagium §. 6. qui exiſtimauit, omnes leges, quibus gabellæ imponuntur eſſe leges pœnales, quæ non obligant in cõſcientia, niſi poſt ſententiam latam, Gloſſ. cap. Fraternitas, 12. quæſt. 2. ac proinde, ſi quis defraudet, non tenetur reſtituere. At uero ſententia contraria eſt communiſſima omnium, obligare in foro conſcientiæ ad reſtituendum ante omnem condemnationem.

Antequam vero concluſiones afferro, illud animaduertendum eſt, de quo fuſius in materia de legibus agetur, quoſdam diuidere leges in duo genera: quod aliæ ſint non pure pęnales, ut illę in quibus præcipitur aliquid faciendum, & ni fiat adijcitur pęna, tanquam ſtimulus, quo homines mouentur ad legem ſeruandam: aliæ purę pęnales: ut ſi lex dicat, qui hoc, uel illud fecerit, ſoluat tantum; ut ſi dominus paciſceretur hoc pacto cum ſeruo, eo die quo non adfueris menſę ad ſeruiendum, certam mercedis partem perdes: priores inquiunt iſti, obligant ad culpam, poſteriores ad pęnam tantum. Sed tamen dicendum eſt, legem eo ipſo, quod lex eſt, & iuſta, obligare etiam in conſcientia ad aliquã culpam. Non negauerim tamen poſſe dari legem, quę ex legislatoris intentione ad ſolam pęnam obligaret. Exemplum autem illud de ſeruo, non eſt ad rem, quia ibi non intercedit lex, ſed pactum. Nullo itaque modo uniuerſe dicendum eſt, humanas leges ſolum ad pęnas obligare.

Prima concluſio, humani Principes poſſunt imponere tributa, quę ſub peccati mortalis culpa ſoluẽda ſunt, & qui defraudant reſtituere tenentur: eſt concluſio certa fide tenenda, quæ his rationibus confirmatur.

Primo auctoritate diuinæ ſcripturæ, Lucę capite 20. Redditæ quę ſunt Cęſaris Cęſari, & quę ſunt Dei Deo: vult ergo Chriſtus cenſus eſſe ſoluendos Principi: quod non ſolum uerbo precepit, uerumetiam re ipſa pręſtitit, cum ipſe cenſum ſoluit, quamuis eſſet a tali ſolutione

ne liber; vt patet Math.22.& Paulus Chriſti doctrinam ſecutus dixit, Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum, cui vectigal,vectigal,&c.Rom.c.13.Quo loco Paulus ait Principes habere gladium,poteſtatem nimirum,ad cogendos homines,ad ſeruandas leges:quare, ſi quis eas non ſeruet, ordinationi Dei, a quo omnis eſt regendi poteſtas,refiſtet,& grauiter peccabit.

Secundo,auctoritate Sanctorum Patrum in hęc loca citata,& ſpeciatim Hieronymi,Theophilacti, & Auguſtini libro 22.contra Fauſtum cap,74. vt omittam Pontificum decreta,locis ſupra citatis.

Tertio,Princeps inſtitutus eſt a populo in vtilitatem publicam, tanquam publicus operarius: ergo ſubditi debent ei mercedem ſoluere;eſt.n.mercenarius dignus mercede ſua; & non eſt alligandum os boui trituranti: quare,ſi quis has mercedes defraudat,reſtituere debebit:lege Alphõſum a Caſtro,qui late de hac re diſſerit; ſed in re manifeſta,non eſt opus multis.

Secunda concluſio,etiamſi leges humanæ non obligarent in conſcientia,adhuc leges pertinentes ad ſolutionem tributorum,obligarent ad eorum ſolutionem. Patet hæc concluſio ex auctoritate diuina, quæ nobis præcipit,ut tributa ſoluamus:quare,ſi fuerint iuſta, ſoluenda erunt,&,ſi fraudentur,facienda erit reſtitutio.

Tertia concluſio,licet omnes teneantur ad ſoluenda tributa iuſta: tamen nemo tenetur ad pœnam impoſitam ijs,qui non ſoluunt,ante ſententiam latam, & ſententiæ executionem. Patet hæc concluſio ex ſuperiori quæſtione: quia lex pœnalis, non obligat niſi modo iam dicto.

Quarta concluſio,tributa iniuſta,non obligant in foro conſcientiæ. Quoniam,cum iniuſte imponantur, & exigantur, ſi poſſum me ab hac iniuſtitia liberare,non pecco,nec iuſtitiam lædo. Quare,ſi ſint omni ex parte iniuſta,poſſum omnino non ſoluere,& totum defraudare: ſi uero ſint ex parte iniqua ratione proportionis poſſum etiam ex parte fraudare. Ita Caſtro libro 1.capit.

pit. 11. de lege pœnali. Sunt autem iniuſta, cum deſunt conditiones ſuperius numeratę: ut quando non adeſt auctoritas, quando imponitur noua gabella ſine cauſſa, quando, excedit & eſt immoderata, &c. ita Petrus de Vbal. tract. de duobus fratribus, parte 5. nume. 37. & alij.

Quincta concluſio, ex accidenti, ratione ſcandali, iniuſta tributa ſoluenda eſſent. Doctrina eſt Alphonſi, loco citato: & confirmatur ex illo Matt. cap. 5. & quicunque te angariauerit mille paſſus, vade cum illo & alia duo.

Sexta cōcluſio, omnes illi poſſunt nouas gabellas imponere, qui non agnoſcunt ſuperiorem: & qui hoc habent ex immemorabili conſuetudine. Quod attinet ad eos principes, qui non agnoſcunt ſuperiorem, uidetur eadem ratio, quæ de Imperatore, Rege, & concilio uniuerſali, cum habeant ſummum imperium. Quod attinet ad conſuetudinem immemorabilem, placet nobis opinio Ioannis Medinę: quoniā caput illud, ſuper quibuſdam, loqui uidetur, non ſolum de receptione, ſed etiam de impoſitione.

Septima concluſio, omnes ij, qui iniuſtas gabellas imponunt, aut exigunt peccant mortaliter & reſtituere tenentur. Eſt concluſio certiſſima, ex cap. ſuper quibuſdam ſupra citato: & confirmatur a pari, quia ſi qui iuſta tributa defraudant, tenentur reſtituere: ergo & qui iniuſta exigunt.

Octaua concluſio, quando aliquod tributum, ſeu gabella eſt antiquiſſima, cuius nulla extat memoria ob quam cauſſam fuerit impoſita, cenſendum eſt eſſe iuſtam, & qui defraudat peccat, & tenetur reſtituere. Primum patet hęc doctrina ex capite citato, ſuper quibuſdam, & toto titulo de pręſcriptionibus: quoniam cum non extet memoria, facta eſt pręſcriptio. Deinde, quoniam cum non eſt aliquid in contrarium pręſumere debemus fuiſſe iuſte impoſitam.

Ex qua doctrina multis particularibus Dominis, qui

alias

alias imponere,& exigere gabellas non poſſent,excuſa re licet; niſi forte talis eſſet exactio, quæ in notabile ſubditorum cederet detrimentum: quia per temporis longitudinem non eſſet excuſanda talis extorſio.

Nona concluſio,nonnullę aſſignãtur cauſſę,ob quas licet nouas gabellas imponere,de quibus Anton.3.par. cap.13.§.2.Gabriel.diſt.15.quæſt. 5. art. 2. concluſione tertia,quæ ſunt iſtæ. Defenſio ciuitatis: Bellum iuſtũ: redemptio domini captiui in bello iuſto:ſi enim captus fuiſſet in bello iniuſto, ex ſuis bonis ſe redimere deberet: pro cauſſa publica; vt ad conſtruendum aliquod ædificium.cap.cum Apoſtolus,de cenſibus: ad rediméndam Remp.ab aliquo onere,exempli gratia, ad remouendum tributum: quando princeps non haberet unde ſufficienter viueret, ut diuus Thomas ait, opuſculo ad Duciſſam: ad collocandam principis filiam: ad redimendam Regis,ſeu Principis prolem captam ab hoſtibus, vel ad liberandum regnum ab aliquo obſequio, quod præſtat hoſtibus:ad ſatisfaciendum læſis in bello iniuſto.quoniam reſp.quæ utilitatem accepit,ſi damnũ intulit, ſatisfacere debet. Ratio communis horum caſuum,eſt communis utilitas.

Nunc, quoniam multa ſunt, quæ ad hanc materiam pertinent,quæ uarias dubitationes proponendo melius explicari poterunt,ſequenti diſputatione, quæ nobis dicenda reſtant, quibuſdam propoſitis dubitationibus aperiemus.

Afferuntur ac ſoluuntur nonnulla dubitationes circa materiam tributorum & gabellarum.

Quæſt. XXXIII.

PRIMA dubitatio, quæ nobis explicanda occurrit,ea eſt,an quando populus dubitat, an tributa ſint iuſta,poſſit exactores frauda re nec ne; intellige hanc dubitationem de nouis tributis; nam quod attinet ad uetera, iam

diximus præſumendum eſſe, cum iuſtitia conſtituta fuiſſe.

Ad hanc dubitationem nonnulli Summiſtę reſpondent, ſubditos debere exiſtimare tributa eſſe iuſta, & ita in dubio debent obedire Principi, Can. qui culpatur 23. quæſt. 2. ſunt tamen qui contra ſentiant. Quo etiam loco poteſt eſſe dubitatio de exactoribus, an peccent exigendo gabellas, de quibus dubitatur, an ſint iuſtæ cum ſint de nouo impoſitæ. De hac dubitatione ita ſtatuendum cenſeo.

Primum dictum, antiqua tributa, ſeu gabellæ ueteres putari debent iuſtę, & ita in dubio eas defraudare non licet: cum ſaltem adſit pręſcriptio. Eſt communis doctrina, quæ probatione non eget.

Secundum dictum, nouæ gabellæ, vt ſunt pedagia & guidagia, & præſertim in rebus ad vſum quotidianum impoſitæ, ſi manifeſtam non habeant cauſſam, fraudari poſſunt. Siquidem, ut bene notauit Caietanus, uerbo vectigal, vix cum iuſtitia conſtitui poſſunt, & conſtituuntur: vnde cum de nouo imponantur, ni eorum iuſtitia, præſertim ex cauſſa & fine nata, appareat, pro iniuſtis haberi poſſunt. Cum hæc præſumptio fundetur in utroque iure canonico ſcilicet, & ciuili. cap. quamquam de cenſibus, lib. 6. Cum igitur ſubditi pro ſe habent jus, ſi contrarium non conſtet, hoc ſe tueri poſſunt.

Tertium dictum, exactores nouarum gabellarum, cum de earum iuſtitia eſt dubium, ſi ſint ſubditi Principi, ratione obedientiæ, quam ſuo domino præſtare debent, excuſari poſſunt a peccato, ſi eas exigant: at uero alij qui non ſunt ſubditi nequaquam: quia cum non ſint ſubiecti, non tenentur id prędſtare, de quo dubium ſit, an iuſte fieri poſſit. ita Caiet. loco citato.

Secunda dubitatio, an gabellæ quæ imponuntur in rebus neceſſariis ad communem vitæ vſum, vt ſuper vino, pane, carne, & deniq; ſuper ijs rebus, quæ ad vſum

impor-

importantur, quas ementes non niſi ad vſum emunt ſint licitæ.

De hac dubitatione, varie ſentiunt Doctores. Nam Angelus, verbo, pedagium. §. 3. aſſerit huiuſmodi tributa nullo modo eſſe licita, ac proinde omnes, tuta conſcientia poſſunt ea defraudare: Additque adeo eſſe iniuſta, ut nulla conſuetudine poſsint fieri iuſta. Siquidem omnes leges, & commune ius, hoc genus tributorum prohibet: ut patet l. Vniuerſi C. de vectigal. vbi pœna capitis puniuntur exigentes gabellam ex ijs rebus, quę ad uſum inferuntur, & cap. quamquam de cenſibus libro ſexto. Idem tenet Oſtien. Bernar. in capitu. ſuper quibuſdam, & Turrecremata cano. Romipetas, 24. quęſt. 3.

At uero Antoninns, 2. part. cap. 14. Nauarrus in Enchir. cap. 17. num. 202. cenſent talia uectigalia, alias iure communi prohibita, poſſe fieri iuſta per conſuetudinem. Conſuetudo. n. uim habet introducendi id omnẽ, quod lex poteſt, cap. finali de conſuet. & l. 2. C. quę ſit longa conſuet. quare licitum facit, quod alias non licebat. Confirmatur hęc opinio, quia hoc genus tributorum eſt paſſim in uſu apud Chriſtianos; quod non permitteretur, ſi non eſſet licitum. Addunt etiam idem poſſe lege conſtitui.

Dominus Caietanus, verbo vectig. tria hac de re dicit. Primum, huiuſmodi vectigalia, ex ſe, eſſe iniuſta, quod his rationibus confirmat.

Primo, quoniam in his non ſeruatur forma, quę eſt neceſſaria ad iuſtitiam vectigalium conſtituendã; proportio nimirum ſecundum iuſtitiam diſtributiuã: quia, plurimum, magis grauãtur qui minus grauãndi eſſent. Sæpiſſime enim contingit, ut plures habeat filios & maiorem familiam alat pauper, quam diues; & ita plus ſoluet, qui minus ſoluere deberet: uel ſi non magis grauantur pauperes, ſaltem ęque grauantur, ac diuites, qui quæ ad vſum pertinent emere non ſolent; quod eſt a ratione alienum.

Secundo,quoniam aduenæ & peregrini atque foren ſes uelint,nolint coguntur ſoluere talia uectigalia:quæ tamen ſoluere non deberent,cum non ſint ſubditi: immo etiam clerici & aliæ perſonę, alias a gabellis liberę,huiuſmodi tributa ſoluere coguntur.

Secundum dictum,ſi huiuſmodi vectigalia imponerentur per modum collectæ, ad hoc, vt facilius exigerentur, fieri poſſent licita. Exempli gratia Princeps eget decem millibus nummis aureis, quæ ſumma non poteſt ſtatim colligi per modum tributi, ita vt ſinguli pro rata bonorum ſoluant, quia bona ſubditorum pars & præſertim qui tenuiores habent cenſus, commodius,ac liberius temporis ſpatio ſoluit,ſi tributum paulatim colligatur,ex penſione impoſita in ijs rebus,quę vſu conſumuntur, quam ſi totum ſtatim ſoluere deberet; propterea, cum ſubditi conſentiant, etiamſi ratione multorum non ita ſeruetur æqualitas, non fit eis iniuria.

Tertium dictum, longe melius & iuſtius huiuſmodi tributa imponerentur per taliam ſeu collectam pro ratione bonorum,quę poſſidentur. Nos quid in hac dubitatione tenendum ſit,quibuſdam alijs dictis explicabimus,ſi prius vnum admonuerimus.

Animaduertendū itaque eſt,non propterea eſſe damnandam, vniuerſe loquendo, aliquam gabellam,quod is plus ſoluat,qui minus poſſidet:contingit enim vt qui pauperiores ſunt,negotientur,& plura uendant, quam qui magis abundant,ac proinde plus ſoluant;qui tamē ex tali negociatione vtilitatem referunt, quam alii ditiores non capiunt.Quod etiam accidit in decimarum ſolutione,nam plura ſoluunt pauperiores,ſi id habeant unde decimæ penduntur,quam ditiores,qui non ea poſſident bona,ex quibus decimæ ſoluendæ ſunt:& tamen eccleſię miniſtri æque omnibus ſacramenta miniſtrāt. Quare,cum in gabellis,quæ imponuntur ſuper rebus, quæ ad vſum pertinent,non habeatur ratio quantitatis ſcd̄m proportionem eorum, quæ poſſidentur, quorum

ratio habetur incollectis, ſed ſecundum quantitatem eorum,quę uenduntur & emuntur à mercatoribus,quorum cauſſa uiæ cuſtodiuntur,& iudices ad eorum cauſſas cognoſcendas,ſi quæ lis ſuboriatur inſtituuntur, eorum exactio non eſt omnino damnanda.

Ex quibus colligeres,nullam fieri iniuriam peregrinis,cum res ſuper quibus imponitur tributum, in reip. utilitatem cedant.

Poſſunt itaque gabellæ ſuper his rebus impoſitæ,quę alias ſecundum ius commune inhumanæ & parum iuſtæ uidentur, hac ratione cenſeri iuſtæ.

Primum, ſi ad ſubueniendum neceſſitati communi non ſit alia commodior uia:cum neceſſitate exiſtente, etiam omnia bona ſint exponenda pro communi bono conſeruando.

Deinde, ex conſenſu communi, cum omnes conſentiant,vt in his rebus ponantur:poſtremo, ex aliqua cura,quæ eorum cauſſa qui res important ſuſcipitur. His notatis,pono hæc dicta.

Primum dictum,ſi ius commune,quod eſt ſatis rationi congruum ſpectetur,huiuſmodi tributa ſunt illicita, ob rationes dictas.

Secundum dictum,quantum fieri poteſt, abſtinendũ eſſet ab hoc genere tributorum:quoniam multi qui minus ſoluere deberent, plus ſoluunt: verum tamen eſt quod leges humanę priuatis caſibus prouidere non poſſunt. Nam ſi imponantur gabellę ſuper vino,& pane, paſſim continget,vt pauper in menſe ſoluat nummum argenteum,ſeu libram Principi,& diues nihil.

Tertium dictum,huiuſmodi gabellę poſſunt aliquo pacto ab iniuſtitia excuſari.Patet ex ijs rationibus quas attulimus,quibus adde etiam longam,& antiquiſſimã conſuetudinem. Verum tamen eſt, quod a miſeris, & pauperibus perſonis, quibus potius ſuccurrendum eſſet,exigi non deberent.

Quartum dictum, in hoc genere gabellarum animaduertendum eſt,in quorum utilitatem gabella ce-

dat:nam ſi ſolum in vtilitatem ciuium cadat,ab ipſis ſolum per modum collectę eſſet exigenda: ſi uero etiam in utilitatem aliorum,ut forenſium, externorum ab ijs quoque exigi poterit.Quo fit ut externi non ſint obligati ad ſoluendas collectas,quę fiunt ſecundum bona, quæ a ciuibus poſſidentur. Quas tamen imponere ſolent per modum gabellę, & ideo, ſi quis eas defraudaret, nihil reſtituere deberet. Lege Caietanum verbo, vectigal.

Tertia dubitatio,an ceſſante cauſſa, ob quam gabellæ ſunt impoſitæ, ceſſet etiam obligatio ad eas ſoluendas. Quod autem ſemper ceſſare debeat, patet ex communi pronunciato,ceſſante cauſſa ceſſat effectus,c. cum ceſſante,de appella.l.cum pater §. dulciſſimis, ff. de lega.2.& confirmatur a ſimili de correctione fraterna,quæ facienda non eſt, cum ceſſat proximi utilitas. Et vt ſupra diximus,non eſt iuſtum tributum quod non habet cauſſam, id eſt neceſſitatem publicam Huic dubitationi his dictis ſatisfactio.

Primum dictum,vniuerſe loquendo,tributum ceſſat, & ceſſare debet cauſſa ceſſante: patet ex argumentis factis.

Secundum,ſi ceſſauerit priuata cauſſa, ſed alia eiuſdem generis ſuboritur,tale tributum poterit perſeuerare: vt ſi pro certo bello conficiendo fuiſſet impoſitum, & aliud ſubortum eſſet: hoc dictum eſt manifeſtum.

Tertium,ſi nulla alia ſuborta eſt publica neceſſitas, & tamen tributum per tot annos ſolutum fuit, qui ad præſcriptionem ſufficiunt, poteſt pro iuſto haberi & exigi.Ita Medina queſtione citata. Quoniam, vt antiqua conſuetudo dat facultatem imponendi tributa,eadem darę debet facultatem exigendi. Quod autem ius exigendi ſub præſcriptionem cadat,patet,quia omnes res & iura perſcribi poſſunt, ex ſe, demptis ijs,quæ iure excipiuntur.

Si obijcias quod Doctores notare ſolent,can.dilectio 16.q.4.§.poteſt,in tributis non currere preſcriptionem,

id intelligitur,non de iure exigendi, ſed de debitoribus:quia cum ſint publica debita, debitor ab eorum ſolutione non excuſatur temporis longitudine.

Nec obſtat cap. peruenit,de cenſibus,quia intelligitur de nouis tributis. Et licet non adfuerit bona fides, quæ eſt neceſſaria in præſcriptione,in illis quorum tempore cauſſa ceſſauit, eſt tamen in alijs,a quibus per tempus facta eſt pręſcriptio.

Nec obſtat,quod contra ignorantes non currit præſcriptio,quia ſupponimus notitiam ceſſationis cauſſæ. Denique,cum neceſſitates conſequentes,non raro ſuccreſcant, huiuſmodi tributa ab ijs dominis apud quos non eſt mala fides,exigi poſſunt. Vt omittam, quod ſi non exigerentur, alia fortaſſe ratione Principi ſubueniendum eſſet.

Quartum dictum,quando cauſſa a paucis annis ceſſauit,ſubditi non tenentur adire principem vt ab obligatione ſoluendi liberentur: quia tute poſſunt fraudare:quod ſi de ceſſatione non extet memoria, tenentur ſoluere:& quando dubitant,conſulant Principem, aut ſoluant.

Quod autem ad illam maximam ceſſante cauſſa,&c. attinet,vera eſt,cum nulla alia cauſſa ſuccedit:& quod dicitur de corr ctione,non eſt par ratio,quia ibi eſt vna tantum cauſſa,nimirum proximi emendatio in noſtro caſu ſunt plures:& poſt primam,quæ fuit neceſſaria ad impoſitionem ſecuta eſt alia.

Quarta dubitatio de pedagijs,ſeu guidagijs, quæ ſoluuntur pro uiarum conſeruatione,& cuſtodia, ſi domini ſint in vijs cuſtodiendis & ſarciendis negligentes, vel nullam expenſam his in rebus faciant,an ea fraudare liceat.

Quidam,& ſpeciatim Gabriel,cum Angelo, & Baptiſta, & alijs multis exiſtimant defraudari poſſe; & quod defraudatum eſt non eſſe reſtitutioni obnoxium; cauendum tamen eſſet a mendacio, cum merces occultantur:Dicunt etiam,& præſertim Gabriel, dominos,

etiamſi negligentes ſint,poſſe has gabellas exigere, & non obligari ad reſtitutionem.Huic dubitationi his dictis ſatisfacio.

Primum dictum,qui dicunt dominos poſſe iſta peda gia exigere,& ſubditos poſſe eadem fraudare; ſecum pugnare videntur. Quia,ſi illi iuſte exigunt,iſti iniuſte fraudant:ſi hi iuſte fraudant,illi iniuſte accipiunt,& reſtituere tenetur.

Secundum dictum,cum obligatio dominorũ de vijs cuſtodiendis,ut Oſtienſis & Gabriel docent, videatur eſſe diſiunctiua, hoc eſt, quod debeant vias cuſtodire, uel ſi non cuſtodierint, debeant tranſeuntium damna reſarcire domini, etiamſi negligentes ſint & expenſas non faciant,poſſunt pedagia exigere,modo fuerint iuſte impoſita,& tranſeuntes ſoluere debent.

Tertium,ſi domini non cuſtodiunt,nec damna reſtituunt,tranſeuntes poſſunt fraudare,& fraudata reſtituere non tenentur. Et quoniam, vt plurimum, viæ non cuſtodiuntur,nec vllæ expenſæ fiunt,nec damna reſarciuntur, ideo principes videant, an iſta pedagia iuſta exigant, ſi hanc ob cauſſam ſolam impoſita fuerint. Quod ſi viarum pericula durent, cum aliqua principis diligentia, vt uię ſint tutæ, durabit etiam obligatio ſoluendi.

Quinta dubitatio,an qui ſoluere debent gabellas, ſeu pedagia,vt vectores,venditores, & emptores, ſint obligati ad inquirendos gabellarum exactores, ſiue publicanos,vt gabellam ſoluant.Huic dubitationi his dictis breuiter ſatisfacio.

Primum, attendenda eſt hac in re conſuetudo, quæ vt plurimum habet,ut exactores, ſeu gabellarum conductores curam habeant de tranſeuntibus, & alijs a quibus exigere debent, in quo non raro diligentiores ſunt,quam oportet,per miniſtros ſatis moroſos, & ſępe iniuſtos; & ita non ſunt obligati ad exactores quærendos.

Secundum dictum, vectores non debent merces oc-

cul-

cultare, aut e uia regia diuertere, aut aliquid efficere-quo minus inueniri iuxta conſuetudinem ab exactori, bus poſſint. Quia hoc pacto vitaretur gabellæ ſolutio cum fraude, quod non licet: ita, præter alios docet Couarruuias.

Tertium, ſi gabellę exigerentur ab ijs, qui merces aliquo in loco, ueluti in foro, venderent, & ſi iſti non teneantur exactores quærere; tamen non debent palliare contractum, fingendo eſſe donationem, eam quæ eſt uēditio: uel alia arte vti ad extrahendas merces extra terminos, intra quos gabella exigi poteſt: quoniam per huiuſmodi fraudes fit iniuſtitia.

Quartum, ſi gabellę collector mercium manifeſtationem, quoad qualitatem & quantitatem attinet; a uectore, aut ſub iuramento, aut ſine iuramento requirat, ita ut velit totum ſibi manifeſtari, veritas dicenda eſt; alias erit peccatum, cum obligatione ad reſtituendum pro damno illato: doctrina eſt manifeſta, quę nulla probatione eget.

Quinctum dictum, ſi collector ſimplicem reſponſionem requirat, quia non intendit ad unguem gabellam exigere, vel quia uectores ſunt amici, vel quia locum frequentant, & exactor timet, ne alia utantur via, ſi nimis durus ſit in exigendo, tunc non tenentur ad rigorē ſoluere, & veritatem omnino manifeſtare: quia in hoc caſu ſaltem tacita adeſt condonatio. Quod ſi quis vſus eſſet mendacio, & dubitaret de exactoris voluntate, eius mens exploranda eſſet, aliquid voluerit condonare, nec ne.

Sextum dictum, qui huiuſmodi gabellam ſoluere debet, non tenetur ad iuramentum excipiendum, & in onus ſuæ conſcientię recipere: quia ſatisfacit dicendo ſe eſſe paratum ad ſoluendum, quantum ipſum ſoluere debere publicanus monſtrabit. Ita Nauar. num. 202. in fi. cap. 17.

Septimum dictum, qui legem de equis, vel pecunijs, aut mercibus de vno loco ad alium non transferendis, tran-

tranſgrediuntur,cuſtodibus deceptis, aut corruptis,ad nullam reſtitutionem tenentur; ſed ad ſolam pęnam poſt ſententiam latam. Quoniam huiuſmodi leges ſunt purę pęnales. Quod ſi cuſtodibus his rebus præpoſitis, ob negligentiam & corruptionem aliqua pęna erat impoſita, ſi qua collectoribus erat applicanda; ſoluenda erit.Ratio eſt manifeſta,quia ad hoc ſunt conducti.

Octauum dictum, ſatis eſt ſi vectores, & mercium venditores,emptoresve parati ſint ad huiuſmodi gabellas ſoluendas, dum exiguntur,& ad ſoluendum, ſi forte non ſoluiſſent,cum exigentur.

Sexta dubitatio,an Princeps poſſit vendere huiuſmodi gabellas ſuis ſubditis,vt eas exigant.

Reſpondetur,id quidem licere, & interdum neceſſarium eſſe, ad hoc ut Princeps habere poſſit eam pecunię quantitatem, qua indiget: quam plures coemptores ſtatim ſoluere poſſunt. Verum, non tanti uenduntur, quantum ex gabella Princeps collegiſſet, ſi non vendidiſſet. Licet enim coemptoribus aliquid lucri ex hac emptione capere,ob labores exigendi, ob anticipatam ſolutionem,atque ob pericula, quibus ſeſe ſubijciunt.

In quo tamen illud eſt incommodi, quod id in priuatam cedat vtilitatem, quod cedere debebat in commumem: cui id adiungitur incommoditatis, quod ſubditi grauius ab exactoribus tractantur, cum ad rigorem & ſine vlla indulgentia a pauperibus tributa exigant, etiā cum nouis ſumptibus: ut interdum etiam veſtes & ſuppellectilem pauperes perſonæ vendere cogantur.Quod incommodum vitaretur, ſi per miniſtros Principis, & publicos quæſtores tributa exigerentur. Sed de hac re hactenus.

Septima dubitatio,an qui gabellas,collectas, pedagia, & id genus alia tributa a clericis exigunt, reſtituere teneantur. Ad hanc dubitationem, miſſa difficultate, an clerici liberi ſint iure humano vel diuino a

tri-

tributis ſoluendis, his dictis reſpondeo.

Primum dictum, tributa quæ alias licite a laicis exiguntur, a poteſtate ſeu Principe ciuili, a clericis exigi non poſſunt. Nomine autem clericorum intelliguntur etiam ij, qui primam habent tôſuram. Quare, qui clericis gabellas imponunt, aut impoſitas exigunt, grauiſſime peccant contra immunitatem & libertatem Eccleſiaſticam, & excommunicationem in cœna Domini incurrunt, & reſtituere tenentur.

Multa ſunt Pontificum decreta idonea ad hoc dictũ demonſtrandum; ut cap. non minus, de immunit. Eccleſiarum, cap. aduerſus ibidem. cap. Quanquam, de cẽſibus lib. 6. can. bene quidem, diſt. 96. cap. Eccleſia, de conſtit. cap. nouerim, de ſent. excom.

Secundum dictum, a clericis poſſet tributum, ſeu gabella exigi ſine iniuſtitia, in his caſibus.

Primo, ſummi Pontificis auctoritate: qui, ut quidam ſcribunt, hanc facultatem exigendi tributa a clericis, nemini dedit.

Secundo, ſi neceſſitas eſſet communis, tam clericis, quam laicis; ſed non ſine Epiſcopi conſenſu.

Tertio, ſi negocia exercerent, in quo æquiparantur laicis, cap. Quanquam de cenſ. lib. 6.

Tertium dictum, Epiſcopi obligati ſunt ad denũtiãdos eos, qui in cenſuras eccleſiaſticas incidunt ob hanc cauſſam: quod tamen rariſſime fit, quamuis ſępe in hac re a laicis peccetur. Præceptum de hac cura adhibenda, habetur Clement. Præſenti, de cenſibus, & exactionibus.

Atque de his dubitationibus hactenus: nunc de reſtitutione eorum quæ venatione, aucupio, piſcatuque acquiruntur nobis diſputandum eſt.

An leges quæ venationem, aucupium, piſcatumque prohibent, ſint iuſtæ. Quæſt. XXXIIII.

VT explicare poſſimus quando, & qua ratione ſint ad reſtitutionem obligati, qui animalia capiunt; ea difficultas prius examinanda eſt, an leges quæ venationem prohibent ſint iuſtæ nec ne. Et quod huiuſmodi leges non ſint iuſtæ his rationibus demonſtrari poteſt.

Primo, ea quæ ſunt communia poſſunt ab omnibus lege naturæ, ſeu iure gentium occupari: at ferę, piſces auesque ſunt omnibus hominibus communes, Inſt. de rerum diuis l. 1. ff. de acquir. poſ. & Cicero libro primo officiorum: quare poſſunt ab omnibus occupari: ergo contra naturæ legem eorum occupatio per humanas leges prohibetur.

Secundo, venatio & piſcatus, atque aucupium ſunt de lege naturæ; eſtque hic modus quidam uiuendi maxime naturalis, quo homines ſibi uictum parant, ut Ariſtoteles libro primo politico capite 5. docet, & ex l. 1. & 3. ff. de uenat colligitur: quare talis uiuendi ratio non poterit per leges humanas ſine iniuria prohiberi.

Tertio, nullus Princeps, vel dominus poteſt ſibi applicare, quod eſt commune toti populo, niſi conſentiente populo, qui debet ſuo Principi alimenta ex publico tribuere: ergo male faciunt Principes, qui contra populi uoluntatem loca ad venandum publica ſibi propria auctoritate vſurpant.

Circa hanc difficultatem ſunt duæ oppoſitæ ſcriptorum ſententię, quarum prima fuit eorum, qui exiſtimarunt leges quæ prohibent venationem in locis communibus eſſe illicitas. Ita Oſtienſis, Ioan. Andr. c. non eſt, de decimis, Decius conſil. 197. & 271. Matt. Afflict. in conſtit. Neap. lib. 3. & denique Iaſon teſtatur eſſe communem, conſ. 119. lib. 4.

Secunda opinio Gloſſæ diſt. 86. can. Qui uenatoribus,

Tur-

Turrecrematæ ibidẽ, Medinæ,Codice de rebus reſtituẽdis,quæſt.12.Couarruuias Relectione in regulam,Peccatũ par.2.§.8. Caietani tract.17.cap.12. Ioan.Fabri,§. flũmina, Inſt.de rerũ diuis. Sylu.ureb.Venatio,Sebaſt. Medic.tract.de Venat.& piſcat.quæſ.5.Soti lib.4. de iuſ. & Iure,quæſ.6.art.5.qui doctores affirmant huiuſmodi leges poſſe eſſe iuſtas.Hæc difficultas a nobis explicabitur uno poſito fundamento, in quo nonnullas proponam diſtinctiones, ex quibus aliquot concluſiones colligam.

Prima diſtinctio, iſte qui ſtatuit legem, qua prohibetur venatio,aut eſt dominus abſolutus,qui nullũ agnoſcit ſuperiorem: aut eſt dominus alteri ſubditus, & aliquem ſuperiorem habet.

Secunda, lex iſta dupliciter poteſt venationem prohibere,uel vniuerſaliter in omni loco,& in omni tempore, & ratione omnium animalium,& hoc uel in utilitatem communem,ne omnino animalia pereant, uel in propriam commoditatem.

Tertia,locus venationis triplex eſt; alius priuatus, muro uel ſepe circumcluſus,ita ut quæ ibi ſunt animalia non habeant libertatem naturalem eundi, quo uelint: alius quidem proprius,non tamen ſeptus, ſed patens,& apertus,ita ut animalia ibi exiſtentia exire poſſint:tertius omnino publicus,ſeu communis,in quo omnibus uenari licet.

Quarta, de hac re poſſumus dubitare, an leges iſtæ obligent ſolum ad pœnam, an etiam ad reſtitutionem, & denique, an ad peccatum, tum ratione eorum, qui leges tranſgrediuntur, tum eorum qui eas imponunt. His poſitis diſtinctionibus, ita de re propoſita ſtatuo.

Prima concluſio,uenatio iure naturæ eſt licita: & eſt modus quidam maxime naturalis, quo homines ſibi uictum quærunt: per venationem autem intelligo etiam aucupium, & piſcatum. Hanc concluſionem poſuerim contra opinionem quorundam philoſophorum,

&

& hęreticorum, qui cenſuerunt non licere animalia oc cidere, & ab eorum carnibus abſtinendum eſſe. Eſt itaque noſtra concluſio certa fide tenenda; quam his rationibus breuiter confirmo.

Primo, auctoritate diuinę ſcripturæ, quę docet omnia auimalia ſubiecta eſſe homini, tanquam domino: poterit igitur illis pro ſua uoluntatem vti. Dictum eſt enim, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli, Geneſis, c.1. quę imago cõſiſtit in hoc, quod, vt Deus eſt omnium dominus, ita & homo, quod illo verbo, & præſit, aperte manifeſtatur. Hoc autem dominium, non tam intelligitur ratione gubernationis, cum multa animalia cura humana non indigeant, quam ratione vſus, & maxime ad uitam alendam. Et pſalmo octauo, omnia ſubieciſti ſub pedibus eius oues, & boues, volucres cœli, & piſces maris inſuper pecora campi, id eſt omne animantium genus, quod in terris uerſatur.

Secundo ex lege naturę & iure gentium apud omnes populos, apud quos hoc viuendi genus per venationem fuit in vſu. Huc accedit quod illi antiqui patres, de quibus ſacra hiſtoria mentionem facit, ex uenatione uiuebant, & Apoſtoli piſcatu.

Tertio, auctoritate Ariſtotelis, loco ſupra citato: vt hic omittam multas utilitates, quæ ex uenatione percipiuntur: & cũ in re certa uerſemur, nihil eſt cur plures rationes fruſtra ad ſtultum erroré confutandũ afferam.

Secunda concluſio, quamuis uenatio, ex ſe, licita ſit, & maxime naturalis: tamen ex quibuſdam adiunctis poteſt reddi illicita; quæ ſunt fere iſta.

Primo, ſi fiat cum damno alterius: ut cum per agrum alienum a uenatoribus tranſitur, non ſine detrimento frugum.

Secundo, cum adeſt probabile periculum propriæ perſonæ: ut cum inter animalia ferocia ſine diligentia & cautela venatores verſantur, quod in aprorum venatione contingere poteſt.

Tertio, ratione temporis, vt ſi eo tempore aliquis venationi operam daret, quo deberet ſacrum audire, aut aliquid aliud maioris momenti ex officio facere. Sunt etiam qui dicant eſſe illicitam in diebus feſtis, ieiuniorum, & quadrageſimæ, quod minus placet.

Quarto, ratione perſonę, cui eſt interdicta venatio, ut clericis, De clerico venatore, c.fi. vbi dicitur, omnibus ſeruis Dei venationes, & ſyluaticas fatigationes cũ canibus, & accipitres, aut falcones habere interdicimus. Et multo magis interdicta eſt Monachis, cleme. 1. de ſtatu Monachorum.

Poſtremo, ratione legis ciuilis, a Principe impoſitæ, qua aliquo pacto prohibetur uenatio: an autem prohiberi potuerit, ſtatim dicemus.

Tertia concluſio, lex, quę omnino venationem ratione omnium animalium, & cuiuſcunque temporis prohiberet, eſſet omnino iniqua, nec vſpiam talem legem extare arbitror.

Primo, quia non poſſet ſine magno detrimento multorum, qui venatione ſe ſuſtentat, abſque vlla graui cauſſa talis lex fieri.

Secundo, quia multa detrimenta caperent agri, ſi omnia animalia libere uagarentur.

Poſtremo, quoniam talis lex non poſſet habere pro fine publicam vtilitatem, quo fine ſublato, omnis iuſta lex tollitur.

Quarta concluſio, iuſte poteſt per leges aliqua ratione prohiberi venatio. Quoniam talis lex in communem vtilitatem cedere poteſt: quia ſi omnibus quocunque tempore & quacunque ratione venari, aut aucupari, piſcarique liceret, omnia perirent, non ſine publico detrimento, animalia: tolleretur enim publicum & honeſtum ſolatium, ac ciuitatis ornamentum.

Quare, conuenienter eo tempore quo animalia ſunt fęcunda, venatio prohibetur: ſimiliter eo tempore, quo terra eſt niuibus cooperta, quod tunc magna animaliũ multitudo capi ſoleat: ac etiam ne certis inſtrumentis,

occidantur, aut pedicis, & retibus capiantur. Similiter conuenienter prohiberetur, ne quis certis cibis, aut liquoribus piſces caperet.

Quincta concluſio, Princeps abſolutus, poteſt per leges prohibere quorundam animalium uenationem, etiam quibuſdam in locis publicis, etiam ad vtilitatem, & commoditatem propriam. Hanc doctrinam defendo cum meliore, & communiore ſententia, quam ita confirmo.

Primo, quoniam, vt a principio quæ erant communia poterant per occupationem fieri propria eius, qui occupabat, ita etiam nunc eorum quæ communia ſunt fieri poteſt applicatio: quare, is apud quem eſt publica, & libera poteſtas, poterit ſibi iſta aliqua ratione applicare.

Secundo, licet priuatis perſonis locum in quo alias venari fas erat, muro cingere, & prohibere ne alij ibi uenentur; igitur etiam Princeps, aliqua ratione animalia, alias communia, ſua efficere poterit.

Tertio, quoniam videtur rationi conſentaneum, vt Princeps, in hac honeſta exercitatione, quę ad animum relaxandum, & ad homines exercendos confert, aliquid priuati iuris habeat.

Quarto, id fieri poteſt, ex populi tacito uel expreſſo conſenſu, quia quod eſt publicum, per communem uoluntatem in Principis vtilitatem transferri poteſt. Vt omittam antiquam conſuetudinem, qua certa uenandi ratio eſt ſolis principibus conceſſa.

Poſtremo accedat communior opinio. Quare falluntur ij, qui uenandi ius, alias lege naturæ omnibus commune, non poſſe aliqua ratione ad priuatam perſonam transferri putant. Poteſt ergo populus cui per rerũ diuiſionem certa locorum ſpatia ſunt applicata, ea quorum uſus communis eſt, in Regis, uel domini uſum priuatum transferre.

Sexta concluſio, priuatis etiam dominis, qui ſuperiorem habent, poteſt aliquo pacto priuatum uenandi ius

com-

competere. Primum, ſi in proprijs locis venationem prohibeant. Deinde ſi a ſubditis gratioſo conſenſu eis hęc tribuatur facultas; vt quadam ratione ſibi venari liceat, etiam in locis publicis. Poſtea, ex priuilegio ſibi a ſuperiore domino tributo. Ad hæc, per contractum ſeu pactum factum cum ſubditis, quos hanc ob cauſſam aliquo onere liberauit. Poſtremo, ex antiqua conſuetudine. Poſſent etiam prohibere in publicam vtilitatem, ne certo modo & certis inſtrumentis capiantur, vt diximus.

Septima concluſio, Principes in his legibus condendis, & exequendis poſſunt non nullis modis peccare.

Primo, ſi vniuerſaliter venationem prohiberent, ob ea, quæ ſupra diximus: cum etiam alij a Principe debeant eſſe participes huius communis, & honeſtæ vtilitatis.

Secundo, quando non adeſt facultas prohibendi, vel eo modo prohibendi, quo prohibent.

Tertio, quando feræ, quarum venationem prohibẽt, notabilia inferrent damna, & illa non reſarcirent: quæ ſępe numero non reſarciunt, quod ſubditi, timore impediti, damnum ſibi reparari non petant, quod tamen ab alia perſona ſibi æquali peterent.

Quarto, ſi imponant graues pęnas tranſgreſſoribus, & eas exigant; præſertim pro prima vice; quia Princeps non debet quærere vtilitatem propriam parui momenti, cum magno detrimento ſubditorum.

Quincto, non ſolum peccant, ſi non habeant propoſitum non reſtituendi, ſeu non reſtituendo, ſed etiã, quia volunt tale damnum inferri. Non ſecus ac fur, qui peccat damnum inferendo, & non reſtituendo: quare hic duo ſunt animaduertẽda peccata; vt Nauarrus animaduertit: & ita ſunt obligati ad has leges reſcindendas, cum ſint pernicioſæ ſubditis.

Denique, ſunt obligati ſub graui peccato ad reſtituẽda omnia damna, quæ vel a canibus, vel a famulis aliorum agris & bonis inferuntur, ita Aſtenſ. & Syl. ver.

reſt. tertia, quæſtione quarta, in fine.

Octaua concluſio, ſi leges quibus venatio prohibetur ſint iuſtę, poſſunt obligare & obligant ſub peccato etiam graui, cum eſt materia grauis. Leges enim ciuiles iuſtę, poſſunt ad culpam obligare, vt alias in materia de legibus contra nonnullos docebo.

Clericis, qui venationem prohibitam exercent, impoſita eſt pœna eccleſiaſtica, c. fi. de clerico venatore. Quamquam uenatio cauſſa neceſſitatis, aut etiam recreationis, ſit clericis permiſſa. Monachis etiam, ſi non per ſe, ſed per alios venentur, clemen. 1. de ſtatu Monachorum §. Porro. An autẽ, ſi contra legem faciãt, peccẽt mortaliter ex pœna eis impoſita ſatis aperte colligitur.

Atque de hac quæſtione hęc ſufficiant. De qua re Gabriel diſt 15. quæſt. 5. art. 2. Medina, codic. de rebus reſt. q. 12. Nauar. in Enchir. c. 17. num. 20. Argumenta in contrarium allata facile ſoluuntur.

Ad primũ licet animalia lege naturæ ſint omnibus communia: tamen eorum occupatio, eadem natura docente, certa quadam ratione fieri debet: vt ex dictis patet.

Ad ſecundum, ſolum probat hanc viuendi rationem non debere omni ex parte prohiberi; quod concedimus, idque ſupra probauimus.

Ad tertium, iam docuimus, qua ratione Princeps aliqua parte hoc ius commune ſibi applicare poſſit: conſentiente nimirum populo, qui poteſt commune venandi ius, aliquo pacto in Principem transferre: ac etiam Principi, ex cauſſa, illud ſibi applicare licet.

De reſtitutione facienda ratione venationis, aucupij, piſcatuſque prohibiti. Quæſt. XXXV.

LEGVM ad venationem pertinentiũ æquitate & iniquitate demonſtrata, ſequitur vt de reſtitutione eorum, quę in venatione capiuntur, agamus.

Circa quam difficultatem occurrit ſpeciatim dubi-

tatio

catio de ijs animalibus,quæ capiuntur in loco priuato, ſed tamen non ſepto,ſi quis ibi contra domini uolunta tem uenaretur. Et quod ea,quę in hoc locorum genere capiuntur,domino agri reſtituenda ſint, his rationibus perſuaderi poteſt.

Primo animalia genita & nutrita in aliquo loco, ſunt veluti fructus illius loci: atqui fructus rei alicuius ad eum pertinent,cuius eſt res ipſa: igitur & animalia. Quare,ſi quis ea contra domini uoluntatem ceperit,re ſtituere debebit.

Secundo,dominus alicuius agri,uel ſyluæ poteſt vē dere ius uenandi in ſuo agro alicui certæ perſonę,quod facere non poſſet,niſi animalia eſſent ſua, & id ſi face-ret, teneretur reſtituere; non ſecus ac ſi quis rem alie-nam uendidiſſet: igitur.

Tertio,apud Hiſpanos eſt lex quædā regia,l.16 par. 3.tit.28.qua, qui contra domini voluntatem in alieno fundo uenantur,coguntur reſtituere capta animalia,do mino fundi:cuius legis iuſtitia in eo fundata eſſe vide tur,quod,quæ in alieno agro animalia capiuntur, eſſe debeant eius,qui eſt loci dominus: igitur.

Quarto,ſi quis inuito domino venetur in alieno a-gro,facit ei iniuriam,l.iniuriarum §.vltimo ff. de iniu-rijs:igitur tenetur reſtituere.

In hac difficultate fuit opinio quorundam,qui exiſti marunt in hoc caſu faciendam eſſe reſtitutionem: ita Glo.§.ferę Inſt.de rerum diuiſ.Alber.l.Diuus ff.de ſer-uit.ruſt.prædiorum:ſed hi loquuntur in foro exteriori.

Alij uero,quorum ſententia eſt communior contra cenſuerunt: ut Ang. Paul.Caſtrenſ. in d.l. Diuus. Me-din.q.12.Couar.in relect.par.2 §. 8. & eſt communior. Vt autem quid de animalium captorum reſtitutione te nendum ſit, explicem, vnicum pono fundamentum.

Cum animalia ſint iure naturæ communia,ut alicu-ius certæ perſonæ eſſe cenſeantur, debent aliquo pacto fieri propria per occupationem, & comprehenſionem. Nec cenſenda ſunt occupata,& comprehenſa ea ſolum

quæ manu,ſed etiam, quæ in aliquo loco ſepta tenentur, ita vt non habeant eam libertatem, quam eis natura dedit,eundi quo velint, contra uoluntatem eius, a quo detinentur, & ſi egrediantur facile impediri poſſint:ut patet de apibus,columbis,gallinis,& alijs ſimilibus animalibus,quę ſepto continentur loco.Nec propterea quod aliquando extra locum egrediuntur, non cenſentur eſſe domini illius loci,cum ita egrediantur, ut eo redire ſoleant:ut patet ex §. feræ Inſtit. de rerum diuiſione. Quo fit,ut ſi quis contra domini uoluntatem ea capiat, reſtituere debeat. Animalium itaque, alia ſunt Syluestria,alia domeſtica,quæ ſub hominum cura conſeruantur: rurſus alia propria, alia communia; & hæc alia ſunt certo loco circumcluſa, alia vero non ita.

Quo etiam loco animaduertendum eſt,aliud eſſe habere ius ad uenandum, aliud uero habere ius in rem ipſam, quę venatione capi poteſt. Nam dominus fundi,in quo animal reſidet,aut quo acceſſit, habet quidē ius uenandi,ſed tamen non habet ius in feram antequā eam occupauerit, ſed fera uaga remanet communis, quocunque in loco ſit. Sicuti ante rerum diuiſionem, quiſque habet ius ad rem aliquam occupandam; tamē non habet ius in rem ipſam antequam eam occupet. Quare,ſi quis habeat locum in quo ſint ferę, qui locus non ſit aliqua ratione munitus, ita ut feræ inde ſecundum naturalem libertatem exire non queant, poteſt quidem impedire, nequis ſuum fundum ingrediatur ad uenandum,ſed tamen in feras ibi exiſtentes nullum habet ius; cum non dum eas aliqua ratione occupauerit, etiamſi ibi nidum faciant, & commorari ſoleant. Atque ex his facile propoſita explicabitur difficultas.

Prima concluſio,ſi quis capiat animalia publica, in loco publico, etiam exiſtente lege,ne capiantur, non tenetur reſtituere: quæ concluſio his confirmatur rationibus.

Primo,ex communi doctorum ſententia, ita Sotus,

Medi-

Medina, Nauarrus, Sylueſt. verbo venatio, & alij multi, quos ſine neceſſitate citare nolo.

Secundo, leges quæ prohibent ne capiantur animalia, non prohibent dominium, ſi per venationem acquiratur, ſed vſum venandi: quare, ſi quis venando eorum dominium acquirat, non erit ad reſtituendũ obligatus.

Tertio, in hac venatione nemini fit iniuria: ergo, ſi quis venando animalia occupet, nihil reſtituere debebit: quod ſumptum fuit, eſt manifeſtum; quoniam cum ſint communia, eius eſſe cenſentur, qui primo occupauit: ut patet Inſt. de rerum diuiſ. §. Feræ igitur.

Secunda concluſio, domeſtica, aut non domeſtica animalia capere in loco ſepto, eſt peccatum mortale, & obligat ad reſtitutionem. *Doctrina* eſt communis & manifeſta, quia occupatur alienum inuito domino & confirmatur ex §. Gallinarum, Inſti. de rerum diuiſ. Addit Nauarrus, quod etiam ij tenentur reſtituere, qui ſolum occidunt, in loco proprio ſepto, vt in viridario.

Tertia concluſio, capere animalia extra locum ſeptum, quando redire ſolent, ut patet de columbis, & gallinis eſt peccatum graue obligans ad reſtitutionem. Eſt concluſio communis, & patet ratione a ſimili, de eo, qui occuparet ſeruum alienum, qui domum redire ſolet.

Quod ſi ita egrederentur, & uagarentur, vt non amplius redire videantur, capi poſſent: vt ſi eſſent a loco ſepto remota, & late extra territorium diuagarentur: ſiquidem per fugam, ſeu liberam euagationem, libertatem recipiunt, §. feræ, Inſtit. de rerum diuiſ. Qua in re ſtandum eſſet legibus particularibus, & conſuetudini locorum.

Quarta concluſio, capere animalia in loco alieno, non tamen ſepto, etiamſi id cum iniuria domini fiat, licet poſſit eſſe peccatum, quia fit inuito domino: tamen non obligat ad reſtitutionem.

Primo, confirmatur hæc concluſio per l. ſi in laqueũ ff. de acquirendo rerum dominio, vbi habetur, quod ſi

quis capiat feram in laqueo alterius, quocunque loco id fiat, licet. Ad quod accedit etiam communior Doctorum ſententia.

Secundo, illa animalia, vt patet ex fundamento poſito, non ſunt propria eius cuius eſt fundus, ſicuti ſunt fructus: quare, ſi quis ea capiat, non occupat alienum, ac proinde erit a reſtituendo liber.

Quod ſi extaret lex, ne quis inuito domino in fundo animalia caperet, ea reſtituere deberet. Cuius legis fundamentum illud eſſet, quod non liceat occupare venandi ius, quod quis in ſuo fundo habet.

Quincta concluſio, ſi quis caperet animalia in fundo alicui pecunia ad venandum locato, non eſſet obligatus in conſcientia ad ea, quæ cepit reſtituenda: quam concluſionem fortaſſe iuriſperiti non facile concederet; ſed tamen a ſe hanc habet firmam rationem. Quoniam etiam iſta locatione facta, adhuc ferę remanent, ex ſe, communes; eius igitur erunt, qui prius eas occupauerit. Limitant Medina & Couarruuias hanc doctrinam, quorum limitatio, ut ſequenti concluſione dicam, minime placet.

Sexta concluſio, qui contra uoluntatem domini in alieno fundo venatur, non eſt obligatus ad reſtituendum ratione damni, quod inde ſequitur, quia dominus ibi ſolitus eſt venari, vel venandi ius alijs vendere: in quo caſu citati doctores obligant eum de quo loquimur ad damni reſtitutionem: ſed nulla eſt ratio neceſſaria, quæ id demonſtret. Quoniam, vt diximus, ſemper animalia remanent communia, & ita non poteſt uẽdi ius ad ea occupanda, quamuis uendatur ad uenandum, per quod poteſt aliquis prohiberi ne in certo loco uenetur: non tamen obligatur ad reſtituendũ, quod cepetit. Poteſt tamen fundi dominus prohibere, ne quis ſuum fundum ingrediatur uenandi cauſſa: & eum qui contra fecerit in ius uocare.

Septima cõcluſio, lex quę prohibet ne animalia certo tempore capiantur, nõ obligat ad reſtitutionem. Eſt

hęc

hæc concluſio contra quoſdam Summiſtas, quorum opinio nullam habet probabilitatem: ſiquidem, vt recte docet Couarruuias, eadem eſt ratio de quocunque tempore: cum ſemper ſint communia. Verum tamen eſt, quòd poſſet eſſe grauius peccatum, ut ſi occiderentur, eo tempore, quo ſunt fœcunda, ſiue grauida.

Septima concluſio, in foro exteriori, qui faciunt contra leges, quæ venationem prohibent, tenentur ad pęnam ſoluendam, ſed non ante ſententiam latam, & eius executionem: iuxta ea, quæ ſupra docuimus.

Octaua concluſio, Qui animalia exiſtentia in loco priuato per artem ad locum publicum traduxerit, & ibi ea ceperit, ad nullam tenetur reſtitutionem. Intelligitur hæc concluſio, de ijs animalibus, quæ uagari ſolent, & quæ non ſunt aliquo pacto facta propria. Doctrina eſt plana: quia, cum non ſint occupata, occupari poſſunt, ſine alterius iniuria, etiamſi arte fiat, ſecus dicendum eſſet de domeſticis.

Nona concluſio, qui aliquem per uim impediret ne in loco publico uenaretur, peccaret, & eſſet obligatus ad reſtitutionem. Patet, quia impeditur cum iniuſtitia ab alicuius boni conſecutione.

Decima concluſio, quæ diximus de venatione intelligenda etiam ſunt de piſcatu, ſi qua in parte maris, vel fluminis eſſet prohibitus, vel ſi in aliquo certo loco piſces eſſent incluſi.

Idem de apibus, antequam in aluearia includantur, quæ poſſunt occupari, etiam domino agri in quo ſunt inuito, iuxta ea, quæ diximus, & l. naturaliter §. Pauonum, & §. ceruos. ff. de acquirendo rerum dominio: ita Naur. cap. 17. num. 128.

Sed quid dicendum eſt de fera quæ ab vno fuit vulnerata, & ab alio capta, vel de animalibus, quę in alienis laqueis inuenta capiuntur? leges ciuiles volunt iſta eſſe occupantium, §. illud quæſitum, Inſt. de rerum diuiſione: qua in re, ſi quid priuato iure eſſet ſancitum, illud ſeruandum eſſet. Atque de his hactenus: nunc ad argu-

menta reſpondeamus.

Ad primum, falſum eſt animalia eſſe veluti agrorum priuatorum fructus, cum certo non contineantur in loco; etiamſi certo in loco commorari ſint ſolita.

Ad ſecundum, eſto poſſit vendi ius venandi, non propterea venduntur animalia, quæ in loco continentur, cum ipſa remaneant communia, vt iam diximus.

Ad tertium, lex illa eſt pœnalis, inflicta ei, qui per iniuriam, in alieno fundo venatur: ita reſpondet Medina: eodem modo, ſed cum dubio reſpondet Sotus: quæ tamen reſponſio non placet Didaco: aitque legem illam obligare in foro conſcientiæ ad ſtatim reſtituendum: cum per eam applicetur priuatæ perſonæ, quod nondum erat occupatum.

Ad quartum, ſolum probat hoc non fieri ſine peccato, quod concedimus.

De columbariorum vſu, & de cędendi atque paſcendi iure, deque locorum cuſtodibus. *Quæſt.* XXXVI.

QVOD attinet ad columbaria, ſolet a ſcriptoribus dubitari, an ſint licita. Et ratio dubitandi ea eſt, quoniam columbę magnum ſolent afferre detrimentum ſatis & ſegetibus: & propterea non poſſunt, ſine aliorum detrimento, in magna copia in columbarijs proprijs detineri.

Quidam affirmare uidentur columbaria non eſſe licita: & eos qui columbaria habent eſſe obligatos ad damna reſarcienda. Ita Palud. 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 2. art. 2. Maior eadem diſtinct. quæſt. 28. Anton. 2. parte. tit. 1. cap. 12. §. 21.

Alij vero dicunt eſſe licita ex his duobus capitibus, Primo, quia nulla lege prohibentur: ſecundo, quoniam adeſt ſaltem tacitus populorum conſenſus.

Alij dicunt, ex ſe eſſe licita; tum quia parum no-

cent: tum quod ſi non eſſent columbaria, adhuc columbę eſſent & nocerent: tum etiam quia proſunt agris ſuis ſtercoribus.

Denique Nauarrus capite 17.num.126.duo dicit.

Primum, qui habent columbaria regulariter nõ peccant, ubi non eſt lex, quæ ea prohibeat, & eſt conſuetudo, quæ ea permittat.

Secundum, quando conſtaret de notabili damno, illud ſarciendum eſſet. Vt ſi quis haberet columbaria columbarum plena, & nullos haberet agros circum circa. Huic dubitationi breuiter reſpondeo per has concluſiones.

Prima concluſio, columbariorum uſus, uniuerſe loquendo, non eſt damnandus; cum ex multis capitibus eius iuſtitia demonſtrari poſſit.

Primo, quoniam magnam utilitatem & commoditatem loca in quibus columbaria ædificantur, ex columbis capiunt: ſicuti ex alijs domeſticis auibus; vt omittam, quod eorum excrementa mirum in modum cõferunt ad ſtercorandum agros.

Secundo, quoniam non tantum afferunt damnum, quantum aliqui arbitrantur: tum quia a dominis colũbariorum nutriri ſolent: tum etiam, quod ſolum paruo tempore, quando ſementes fiunt, nocere poſſunt: & denique, quoniam pauci, aut nulli ſunt, qui ædificent columbaria, ubi ſuos non habeant agros: ut omittam, quod nõ nihil ſuis ſtercoribus agros fœcundant, & vermes conſumunt, & quod ingenioſe quidam adnotarunt, ſi columbæ nõ eſſent domeſticę, eſſent ſylueſtres, Quare, vt aliqua parte nocent, ita etiam proſunt.

Tertio, ex communi quodam conſenſu, ni expreſſo, ſaltem tacito populorum, ſeu communitatis locorum, dum non conqueruntur de columbariorum uſu, nec reſtitutionem damnorum petunt, ad quam faciendam non obligarem eos, qui columbaria ædificant, cum de nocumento allato probabilem habeant ignorantiam, præſertim cum uideant agricolas aliquam adhibere ad

co-

columbas abigendas curam, illis paucis diebus, quibus aliquid damni afferre poſſunt.

Secundam concluſio, ſi columbarum domini eſſent certi de aliquo maiore damno, a ſuis columbis alicui præſertim pauperi illato, deberêt illud reſarcire: quod tamen raro accidet. Quare, non placet eorum opinio, qui in hac re ſunt nimis ſcrupuloſi: & eos peccare mortaliter putant, qui columbaria edificant ſine licentia eorum, qui habent agros uicinos. Quod ſi in hac re eſſet aliquod priuatum ſtatutum, ne quis ædificaret columbaria, niſi certam poſſidere terræ partem, illud ſeruandum eſſet.

Tertia concluſio, qui occidunt columbas in locis a columbarijs non valde remotis, vel intra certum terminum a lege ſtatutum, peccant, & reſtituere tenentur. Nam, vt ſupra diximus, huiuſmodi aues ſunt propriæ eorum, quorum ſunt loca in quibus habitant, ad quæ redire ſolent, Doctrina eſt communis, & ſpeciatim Medinæ, & Nauarri. Quod ſi omnino cenſeretur vagæ, vel extra terminum præſcriptum occiderêtur, caperenturve, nulla facienda eſſet reſtitutio.

Quarta concluſio, qui aliqua arte, vt certo granorum genere alienas columbas ad ſuum columbarium traheret peccaret, & reſtituere deberet: eſſet enim occupatio quædam rei alienæ per dolum, & proinde non ſine iniuſtitia. Idem dicas de ijs, qui aliqua arte alia animalia domeſtica ad ſe allicerêt, ita ut priorem dominum, vel locum deſererent.

Limitat hanc Doctrinam Nauarrus, quando id non tam fieret ad alienas columbas attrahendas, quam ad ſuas paſcendas, & retinendas. Atque de hac dubitatione ſatis.

Quod attinet, ad lignorum Cęſionem, quid dicendũ ſit alijs concluſionibus explicabo, una propoſita diſtinctione: aut locus, in quo ligna cęduntur, eſt communis alicuius ciuitatis, vel communitatis, aut proprius & certæ perſonæ: & quod de ſylua & lignorum inciſione di-

cam,

eam ; intelligendum etiam eſt de animalium paſtione, & iure paſcendi.

Prima concluſio, poſſet princeps, aut aliqua commu nitas prohibere per leges, ne aliqua ſylua cederetur, aut ne in aliquo loco animalia paſcerentur. Quoniam talis prohibitio ad certum tempus facta, poſſit cedere in magnam utilitatem totius communitatis: Immo hu iuſmodi leges neceſſariæ videntur; quia ni id fieret, paruo temporis ſpatio, ciuitates & oppida non haberēt, ubi ligna cederent, aut paſcerēnt. Quoniam, cum bona communia ſunt pro volūtate expoſita ciuibus & oppidanis, facile a quouis diripiuntur. Qua in re prudenter ſe gerunt Oppidani mei, qui earum ſyluarum quas poſſident partem, communi uſui pro certo tempore exponunt, partem intactam reliquunt, quam alio tempore cędant, dum in alia iam cęſę arbores ſuccreſcunt.

Secundum dictum, huiuſmodi lex poſſet eſſe aliquan do illicita.

Primo, ſi pęna non eſſet par culpæ, vt ſi imponeretur pęna corporis: quæ eſſęt nimis acerba; cum iſti qui con tra has leges faciunt, non ſint proprie loquendo fures.

Secundo, quando eſſet pęna pecuniaria, ſed nimis magna: modo, non eſſet facta nimia lignorum ſtrages.

Tertio, quando lex ita tolleret uſum ſyluarum, & paſcuorum, ut ſubditi non poſſent habere ea, quæ ſibi eſſent neceſſaria: quoniam ex communibus bonis quod cuique eſt neceſſarium, negari non debet.

Tertia concluſio, quando Princeps venderet, aut donaret, aut ſibi applicaret ſyluam, uel paſcua communia, quia cōmunitas iniuſte ſuo iure priuaretur, adhuc alij poſſent ligna cędere, & paſcere, & ad nullam reſtitutionem, vel pęnam tenerentur. Ratio eſt manifeſta, quia iſte, cui publicus locus venditus eſſet, non haberet in illum maius ius, quam haberet princeps; ergo ſi cuti antea quilibet poterat ex illo loco utilitatem capere, ita & poſt. Qua in re, an Principes interdum peccēt, ipſi uideant.

Quarta concluſio, quando aliquis cędit communem ſyluam, ſtante lege de nõ cędendo, ille peccat grauius, vel minus grauiter pro ratione damnorum, non tamen teneretur reſtituere, ſed deberet pęnam ſoluere poſt latam ſententiam, & ſententiæ executionem. Doctrina eſt perſpicua, ex ijs quæ ſæpe dicta ſunt.

Limitatur tamen, in eo caſu, in quo facta fuiſſet maxima lignorum ſtrages, ita ut alij non poſſent ſolitam utilitatem ex communi bono capere: cum ex ijsquę communiter poſſidentur, ſit cuique ſua pars relinquenda.

Quincta concluſio, quando ſylua, uel compaſcuus ager eſſet applicatus ad proprium communitatis uſum, abſque iniuſtitia, ibi cędere, aut paſcere non liceret. Quoniam in hoc caſu communitas non vult, vt cuique pro ſua uoluntate liceat ſuam partem accipere: ſed alia ratione, uult ut hoc commune bonum in communem vtilitatem cedat. Non ſecus, ac ſi quis ex publico ærario pecunias caperet; qui proculdubio reſtituere deberet.

Sexta concluſio, ſi ſyluę, uel paſcua ſint alterius communitatis, qui ibi cędere, aut paſceret, reſtituere deberet. Quoniam id vſurpat, quod alterius eſt: intellige, quando locus eſſet poſſeſſus in priuatum uſum ciuium, ita ut inde ſoliti eſſent utilitatem capere: & quando communitates, ſeu oppidani non ſunt ſoliti, uti indifferenter locis in finibus poſitis: excuſaret etiam a reſtitutione illati damni paruitas.

Septima concluſio, quando ſylua, uel ager eſſet priuatæ perſonę, qui ibi cędit, aut paſcit, qui damnum inferret, teneretur reſtituere. Doctrina eſt manifeſta, quia occupatur id, in quod nullum habetur ius. Excuſaretur tamen aliquis a peccato, ſi neceſſitate coactus id fecit, cum non haberet locum ubi paſceret, aut cęderet: teneretur tamen ad damni compenſationem. Quod ſi ex paupertate id aliquoties feciſſet, nec peccaret, nec reſtituere deberet.

Ex his quæ dicta ſunt, colligere licet, quantum erret quidam, qui exiſtimant ſyluarum & paſcuorum, uſum ita eſſe communem, vt ſine peccato liceat in ſyluis cędere, & paſcere, de quibus meminit Alphonſus a Caſtro, libro primo de lege pœnali capit. 2. ubi ait ſe ſępius de hac re fuiſſe interrogatum & contrarium reſpondiſſe. Ait in hoc errore eſſe concionatores quoſdam, qui a populis hac de re interrogati, docent rem eſſe licitam: & ſe vix contrarium ſuadere potuiſſe: cum id pro vero omnino habeant, quod concionatores docent: qui aliquando non ſunt tanta doctrina imbuti, quanta eſſe deberent: cum tamen ſe tanquam Doctores a Deo miſſos ad populos docendos exhibeat. Immo ait, ſe id ſępe audiuiſſe ab ijs, qui pro doctis habentur. Sed de hac dubitatione hactenus, cui merito ſuccedit alia de locorum cuſtodibus, cum ſyluis & locis publicis cuſtodes præficiantur, ne ibi damna fiant.

Quod igitur ad hanc difficultatem de cuſtodibus qui alicui loco uel negocio præficiuntur attinet, quęritur, an iſti ſemper peccent, & reſtituere teneantur, ſi non impediant, aut deferant eos, qui damnum inferunt, ſi negligentes fuerint; ſi ſe corrumpi permiſerint; cui dubitationi, ſuppoſito prohibitionem de cędendo, paſcendo, venandoque eſſe iuſtam, non tyrannicam & iniquam, his concluſionibus ſatisfacio.

Prima concluſio, poſita prohibitione legitima, poſſunt cuſtodes cum cędentibus paſcentibus venantibus, & alijs ſine peccato & obligatione ad reſtituendum, diſſimulare, his tribus concurrentibus.

Primum, ſi cędentes ſint neceſſitate constricti; quæ neceſſitas tanta eſſe debet, vt eos a culpa furti excuſet.

Secundum, ut cuſtodes habeant huius neceſſitatis notitiam; quia, ſi eam ignorarent, aut dubitarent, deberent ſuo officio fungi;

Tertium,

Tertium, vt iſti tantum capiant, quantum neceſſitas exigit: quia ſi plus acciperent, non excuſarentur a furto. Si ergo hæc tria concurrant, poterunt cuſtodes diſſimulare: quia hic intercedit, aut intercedere deberet dominorum conſenſus.

Quanta autem debeat eſſe neceſſitas, ob quam cuſtodibus diſſimulare licet, non poteſt certa ratione definiri; niſi eſſet extrema, aut quaſi extrema.

Rurſus poſſet etiam cuſtos diſſimulare, quando probabiliter crederet, quod etiam dominus animalia, aut fructus capere, aut ligna cædere permitteret: vt ſi eſſet domini amicus, propinquus, ſi alias ipſe permiſiſſet. Verum tamen eſt, quod multi a domino licentiam venandi, vel cædendi, vel aliquid capiendi obtinerent, ſi eam peterent; quam non petendo, cum facile poſſent, dominus non conſentiret, ac proinde hi ex officio prohibendi, aut capiendi, aut deferendi eſſent.

Secunda concluſio, ſi certum eſſet venatorem, lignorum inciſorem, & vniuerſe alterius boni occupatorem eſſe obligatum ad reſtituendum, ſi cuſtos ſuo officio non fungeretur, reſtituere deberet; quia, licet non concurrat poſitiue ad furtum: tamen, quia ex officio ſtipendiatus rem domini tueri debet, iniuſte ageret; ac proinde eſſet reſtitutioni obnoxius.

Tertia concluſio, quando aliquis acciperet rem, cuius acceptio eſt lege prohibita, ſolum teneretur ad penam poſt ſententiam ſoluendam; ut ſi quis ligna in cōmuni ſylua ſub cuſtodia munita cæderet; cuſtos tamen adhuc teneretur ad reſtituendum, ſi ob ſuam diſſimulationem & negligentiam damnum illatum fuiſſet. Ita Medina quæſt. 12. verſus finem: qui ait hunc eſſe unum caſum in quo principalis damniſicator in conſcientia nō tenetur, tenetur tamē qui concurrit. Quoniā ille diuerſa obligatione tenetur, atque iſte, ille tenetur ex lege & ſtatuto, moreve patriæ; hic vero ratione officij, promiſſionis, vel etiam iuramenti ad ſeruanda illeſa bona domini, qui iuſtius de cuſtode, quā de uſur-

patore conqueri poteſt: cum qui rem capit, ſeſe pęnæ luendæ periculo ſubijciat, a quo ſolam pęnam iure repetere licet. Quare cuſtos ad cuſtodiam ſtipendiatus, erit obligatus, ad reſtituendum in conſcientia, iuxta quantitatem damni illati, aut pęnę, quæ de iure erat domino applicanda, ſi non diſſimulaſſet: & optio erit apud dominum, vt Medina ſcribit.

Tertia concluſio, quando prohibitio venandi, cędendi, &c. eſſet iniqua, & contra iuſtitiam, cuſtos non teneretur ad ſuum officium præſtandum, etiamſi adeſſet iuramentum, quod non poteſt eſſe iniquitatis uinculum: immo non poſſet hoc officium tuta conſcientia exercere, cum ei conſtaret prohibitionem eſſe iniuſtam: quia eſſet iniuſtitiæ miniſter.

Quarta concluſio, cuſtodes qui cum uenatoribus; & lignorum cæſoribus diſſimulant, vt libere venentur, aut cædant, ut eos poſtea accuſent, grauiſſime peccāt.

Primum, quia faciunt contra pręceptum de correctione fraterna, cum debeant admonere ne peccēt: neque enim minus tenemur labentem ſuſtinere, ne cadat quam lapſum erigere.

Deinde, peccant contra fidelitatem dominis locorum debitam; cum ſint obligati ad eius damnum euitandum.

Poſtremo, faciunt contra caritatem; qua ſumus obligati ad uitandum proximi damnum; quod iſti non faciunt, cum eum errare permittant, vt deinde pœnas luat. Quod ſi pœna, qua iſti puniuntur in utilitatem dominorum cedat, cuſtodes eis pro damno illato reſtituere debebunt. Quoniam, mutus ex officio, ad loquēdum eſt obligatus, ac proinde ſi tacet, quod ex ſua taciturnitate naſcitur damnum, reſarcire debet.

De cuſtodibus rurſus mentio fiet inferius cum de participantibus in maleficio, inſtituta erit diſputatio. Atque hic ſit huius quæſtionis finis.

De natura, & iuſtitia ludi, quid & quotuplex ſit ludus. Quaeſt. XXXVII.

INTEGRVM fieri poſſe de ludo tractatum, non me latet; faceremque ſi ſuccepti operis ratio id a me poſtularet. Breuiter itaque de re, de qua late diſſerere potuiſſem acturus, primum de ludi natura aliquid uniuerſe diſputabo: deinde de ludi alearum honeſtate priuatim: poſtea de perſonis, quibus non licet ludere, ludumve ſpectare: præterea de forma, & legibus ludi: ad hæc de reſtitutione eorum, quæ per ludum acquiruntur: poſtremo, an qui ſub credito luſit, ſoluere teneatur, ſi quid perdidit.

De hac materia ſcribunt Scholaſt. 4. ſent. diſt. 15. Canoniſtę tit. de uita & honeſt. cleric. ſummiſtæ. verbo ludus. Diuus Thomas, 2. 2. q. 168. Nauar. in ench. c. 20. Paris. a Puteo tract. de ludo, Ioan. Bapt. Caccialupus, tract. de ludo, Adrian. in materia de reſtitutione cap. Quia in ſuperioribus.

Quod igitur ad primum attinet, hac diſputatione, de nomine, diuiſione, definitione, deque ludi vniuerſe ſumpti honeſtate paucis agam.

Nomen ludus, uarias habet ſignificationes: aliquando idem ſignificat, quod luſus, id eſt quandam exercitationem uoluptatis & animi relaxandi cauſſa ſuſceptam. Ita bonus accepit poeta, cum dixit,

Quis eſt nam ludus in vndis?

Aliquando idem quod ioci, facetiæ nimirum, & dicta non ſine lepore, de quibus integri ſcribuntur libri.

Illud autem inter ludum & iocos ſolet aſſignari diſcrimen, quod ludus ſit in rebus, ioci vero in verbis: de quibus Cicero in libro tertio oratorio non nihil ſcripſit; & nos in libris de arte dicendi, fauente Deo, ſcribemus. Interdum, ut Seruio placet, ludus ponitur pro

cantilena: ut etiam non raro pro loco in quo aliqua exercetur ars: unde, ludus literarius, & ludi magiſter: & in numero multitudinis, ludi idem quod ſpectacula ſignificant.

Denique, ne plures ſignificationes proſequar, ludus, ſeu ludere in diuinis literis pro re facili, quæ ſine labore, & cum delectatione fit, accipitur; vt cum de ſapientia diuina hunc lucentem mundum fabricante dicitur, Ludens cum eo in orbe terrarum. In hac noſtra diſputatione, ludus ſumitur pro aliqua ludrica actione, quæ animi relaxandi, & corporis exercendi cauſſa fit, cum aliqua lucri ſpe: ut planius inferius dicetur. Atque de nomine hactenus: nunc de diuiſione.

Ludus vniuerſe ſumptus, ſolet diuidi in ſpiritualem, humanum, & diabolicum. Spiritualis ludus nihil aliud eſt, quam delectatio illa interior animæ, quam bona cō ſcientia, & honeſta actio ſecum affert. Eſt enim uirtus per ſe delectabilis: & ſecura mens iuge conuiuiū, vt ſapiens ſcripſit. Humanus, qui animi reficiendi, & corporis exercendi cauſſa ſuſcipitur: qui uerbis, uel rebus fit, vnde varia oriuntur ludorum genera, pro varietate rerum in quibus homines ludendo ſeſe exercent; ut olim apud Romanos; de quibus integri extant ſcripti libri. Diabolicus is uocatur, qui, cum non ſit ſine peccato, dicitur a diabolo inuentus, qualis eſt ludus per irriſionem; ut cum proximus aut res aliqua diuina verbis geſtu ve aliquo irridetur, uel cum alicuius turpitudinis pronuntiatione, aut demonſtratione, aliorum excitatur riſus, ad quem aliqui reuocant ludum fortunæ, ut eſt ludus taxillorum, & tabularum; de quibus, an ex ſe turpitudinem habeant, poſtea dicetur.

Vnde poſſes ludum diuidere, in ludum honeſtum, & turpem, in eum qui fit uerbis, & in eum qui operibus; & in ludum qui pendet ex fortuna, & in eum qui ex arte; & ſi vis addere, eſt etiam quidam ludus miſtus, qui partim ex arte, partim ex fortuna pendet, vt tabularum ludus.

Quidam,ex parte finis preſertim,diuidunt in ludum ad deuotionem excitandam, ad corpus uel ingenium exercendum,ad delectationem dandam, vel capiendã, & ad aliquid lucrandum, de quo nos potiſſimum diſputaturi ſumus. Atque hæc de diuiſione quantum ad rem noſtram pertinet dicta ſufficiant:ſequitur,ut nonnullas definitiones,quibus ludus finiri ſolet,afferamus.

Ludus a Marian. Socin. cap. Inter dilectos, de exces Prælat.hunc in modum deſcribitur.Ludus eſt actus ceſſationis, vel recreationis, quandoque ex ſola fortuna, interdum ex induſtria,nonnunquam ex vtroque proueniens. A Caccialupo in ſuo tractatu deludo,nu.1. hoc pacto. Ludus eſt interpoſitio quædam voluptatis, per quam facile prodimus in lacrymas; Vel eſt, per actum facti delectabilis quandoque uirtutis gratia parati,quãdoque lucri, quandoque uoluptatis tantum ceſſatio a negotijs.

Sed fortaſſe melius ita deſcriberes,Ludus eſt operatio exterior animi relaxandi cauſſa ſuſcepta. In hunc enim finem inuentus inſtitutuſque eſt ludus uniuerſe, ſumptus, vt animus relaxetur, vireſque defatigatæ inſtaurentur: quod ſi quid aliud ex tali operatione quæratur,id ſuperuenit ludo,vt ſpes gloriæ comparandæ,aut lucri acquirendi, & quia de eo ludo nos ſpeciatim diſputaturi ſumus,qui pro fine habet lucrum, poſſes in allata definitione,loco illorum verborum,animi relaxãdi gratia,dicere,lucri gratia.

Quod ſi hoc pacto ludum ſumas, & ut eſt contractus quidã inter ludentes,eũ ſic deſcriberes,Ludus eſt cõtractus conditionalis,quo ex euentu, expoſita acquiritur, aut amittitur pecunia. Atque ex his aliquo pacto ludi natura nobis innoteſcit.

Nunc quod attinet ad ludi honeſtatem,primum agemus de honeſtate ludi uniuerſe diſcurrendo per varias ludi ſpecies ſupra numeratas:deinde ſpeciatim de ludo alearum,& ſecundum leges humanas:de primo has ſtatuo concluſiones.

Prima

Prima concluſio, ludus ſpiritualis, qui eſt ſecundum Deum, eſt honeſtus & laudabilis. Quoniam eſt delectatio quædam rationi conſentanea, quæ naſcitur ex virtute tanquam propria paſſio: igitur bonus & honeſtus. Quare male Dauidis vxor eum redarguebat, quod coram arca Dei, diuino repletus gaudio, luderet 2. Regum c.6. Huc pertinent, quæ de ſpirituali uoluptate, & delectatione in Canticis leguntur. De qua re lege aliqua in noſtro opere de Interiore homine.

Secunda concluſio, ludus qui conſiſtit in verbis iocoſis ab omni turpitudine alienis, eſt laudabilis & honeſtus. Doctrina eſt manifeſta apud omnes Philoſophos, qui de moribus ſcribunt. Ita Plato dial. 4. de rep. Ariſt. lib. 4. Eth. Ambroſius, & Cicero lib. de officijs, Alexander Alen. Diuus Thomas, & Theologi omnes. Quo fit, ut ſi quis cum modo & ratione iocetur, ſi ſit in gratia conſtitutus, gratiæ augmentum mereatur: Quod ſi quis ſolam delectationem iocando pro fine haberet, is peccaret venialiter.

Tertia concluſio, ludus diabolicus, ſiue turpis, cum proximus vel res diuinæ irridentur, ex genere ſuo, eſt peccatum mortale: eſſet tamen veniale, vel ex leuitate materiæ, vel ob actus imperfectionem, cum non adeſſet plena deliberatio. Doctrina eſt communis, & per ſe manifeſta.

Quo loco admonuerim, iocos ex uerbis ſcripturæ ſumptos, ſpeciatim damnatos eſſe a Concilio Tridentino ſeſ.4.a quibus omnino abſtinendum eſt.

Quarta concluſio, ludus qui conſiſtit in ſaltationibus, & laruis, ex ſe, non eſt peccatum, ſi animi cauſſa, & modeſte ſuſcipiatur. Verum ex circumſtantijs raro eſt ſine peccato ueniali, & interdum non vacat mortali.

Quincta concluſio, ludi in corporis exercitatione poſiti honeſte fieri poſſunt. Immo videntur in rep. neceſſarij ad iuuentutem exercendam, ad uires confirmandas, & dexteritatem acquirendam.

Primum probatur hæc concluſio grauiſſimorum, &

optimorum hominum exemplo, qui poſt ſuſceptos, uel in ſtudijs, uel in rebus ſerijs agendis labores, ad aliquã corporis relaxationem, per corporis exercitationẽ, uel ludicram operationem ſeſe contulerunt, & quoniam nolo eſſe in re manifeſta in recitandis exemplis nimius poterit, ſi quis iſta cognoſcere cupit legere Franciſcum Patritium lib. 3. de regno, tit. 9. vbi multos refert princi pes, qui pilę ludo delectati ſunt, Valer. Max. & alios, qui de exemplis ſcripſere: & in uitis ſanctorum patrum non nulla exempla huc pertinentia, referuntur, de quibus Caſſianum lege. Et ut quidam auctor Græcus, referente Stobeo, aiebat, vita ſine iocis, eſt ueluti iter ſine diuerſorio. Huc facit illud, quod Hieronymus ſcribens ad lętam, dicebat, Experimento didici, aſellum in uia cum laſſus fuerit, diuerticula quærere.

Non eſt itaque, ut Anacharſis Scyta dicere ſolebat, turpe aliquando modeſtis luſionibus delectari, ut alacrior ad philoſophiam fiat reditus: ſed cauendum eſt, Ne quid nimis; Quia, vt ſapienter Publianus ſcripſit, Arcum intentio frangit, animum remiſſio.

Secundo, accedat ad auctoritatem ratio: quia hoc genus ludendi, ex ſe, non eſt malum: ergo ſi alicuius honeſti finis cauſſa ſuſcipiatur, laudabile erit.

Sexta concluſio, quiuis ludus, alias ex ſe non malus, cum alicuius honeſti finis cauſſa non ſuſcipitur, ſaltem eſt peccatum ueniale; Quoniam omnis humana actio ex ſe indifferens, ſi fine honeſto careat, eſt etiam honeſtatis expers, cum bonum, ut Dionyſius Areopagita ſcri bit, ſit ex integra cauſſa, hoc eſt, ut ad rem noſtram hoc pronunciatum accommodemus, actus humanus non eſt bonus, niſi ſint omnes circumſtantię bonę. Si ergo a ludo, qui ex ſe eſt actus indifferens, hoc eſt, nec bonus, nec malus abſit bonus finis, erit malus. Quo fit, ut omnis ludus, vel gloriæ, vel lucri, vel ſolæ delectationis cauſſa ſuſceptus, niſi in honeſtum finem referatur, ſit peccatum veniale.

Septima concluſio, in ludos honeſtos aliquos ſum-

ptus facere licet. Ita Sotus lib.4.de iuſt. & iure, q. 5. art. 2. idque ex ea patet ratione, quod ſi licet facere ſumptus in cibos, quibus ſuſtinetur corpus, licebit etiã aliquid impendere in ludos, quibus etiam animus recreatur.

Octaua concluſio, ludus alias licitus; vel non malus, in multis caſibus poſſet fieri illicitus, ita vt peccetur mortaliter, quos breuiter hic recenſebo.

Primus, ratione loci, vt ſi ludi profani exercerentur in eccleſia; veluti ludi theatrales, & comediarum actiones. Huc facit, quod Chriſtus ementes & uendentes eiecit e templo, quod cum ſit orationis domus, non debet fieri ſpelunca latronum. Quare folijs, & taxillis in eccleſia cum irreuerentia notabili ludere, eſſet peccatum mortale: a quo excuſari poſſent, milites eam cuſtodientes, ſi otij fugiendi cauſſa ibi modeſte luderent.

Secundus, ratione temporis, vt aliqui volunt; vt ſi quis luderet die feſto: & præſertim, ſi opus quod exercetur eſſet ſeruile. Verum hanc circumſtantiam, peccati ſpeciem mutare non arbitror: Quare ex hoc ſolo capite, qui die feſto luderet, non peccaret mortaliter, nec etiã ex ſe uenialiter, cum ludus nõ ſit opus ſeruile.

Tertius ratione periculi mortis, aut notabilis detrimenti corporis; ut poteſt contingere in quibuſdam torniamentis, & olim apud Romanos in ludis gladiatorijs. Huc pertinet tit. de Torniam. & ſagit. l. Nam ludus. ff. ad legem Aquiliam. Secus dicendum eſſet, cum non intercederet notabile periculum.

Quartus, propter ſcandalum, qua ratione priuatim clerici, & Prælati poſſunt peccare mortaliter, cum in ludis ſibi prohibitis uerſantur: propter honeſtatem vitæ, & propter exemplum quod alijs prębere debẽt. Quare abſtineant a torniamentis, a ludis hiſtrionum, & ſaltationibus, & maxime publicis. Similiter poſſet mortaliter peccare, qui ludendo, ad peccatum mortale excitaret.

Quinctus, ratione effectus, qui ex ludo dimaneret; vt

ecce, ſi propter ludum non audiretur ſacrum: ſi non poſſent ſuo tempore nomina, ſeu debita contracta ſolui: ſi quis ob ludi uſum euaderet ineptus ad ſua munera obeunda: ſi non aleret familiam eo modo quo deberet: & vniuerſe, cum aliquid inde naſceretur, quod eſſet graue peccatum.

Sextus caſus, ratione affectus & cupiditatis ludendi, cum quis totus in ludo eſſet occupatus, & nihil aliud dies noctesque ageret, & cogitaret, & propter ludum eſſet paratus ad grauiter peccandum.

Septimus, ratione modi ludendi, ſi cum fraude, dolo, & ui aliquis luderet, & animo lucrandi quacunque ratione: ſi ob impatientiam facile in blaſphemias prorumperet, quod ſæpe vſu venire ſolet. De his lege Sylu. uer. ludus. §. 2. Caiet. in ſumma verbo eodem.

Vbi animaduerte, nos non affirmare ludum in omnibus 'numeratis caſibus ſemper eſſe graue peccatum, ſed quod in his poteſt quis ludendo grauiter peccare. Vt autem quę de ludi honeſtate uniuerſe diximus adhuc melius explicentur, nunc quaſdam dubitationes contra ea quæ diximus afferemus, ac diluemus.

Prima dubitatio, ſcripſit, & uere, ac ſapienter M. Tullius in libro primo officiorum, nos non eſſe ita a natura generatos, vt ad ludũ & iocum facti eſſe videamur; ſed ad ſeueritatem potius & ad quædam ſtudia grauiora, & maiora: Quare, qui ludo delectantur, contra naturæ legem facere videntur.

Reſpondetur, idem Cicero eodem libro ſcriptum reliquit, ludo & ioco vti quidem licere, ſed ſicuti ſomno, & quietibus cęteris, tunc cum grauibus, ſeriiſque rebus ſatisfecerimus. Damnat itaque Cicero, illa ſententia eos, qui ſe totos ludis & iocis tradunt, qui vitam ocioſam & ab honeſtis actionibus alienam traducunt: vt ille, de quo aliquando idem auctor ſcripſit, ſolem occidentem aut orientem vidiſſe nunquam.

Secunda dubitatio, viri ſancti abſtinuerunt a ludis & iocis, a quibus cum virtutę ſe abſtinuiſſe gloriabãtur:

quod profecto non feciſſent, ſi ludus, & ioci aliquando eſſet honeſti,& uirtutis actus,vt nos diximus.Quod ſumptum fuit,patet exemplo Ieremiæ dicentis,non ſedi cum conſilio ludentium,c.15.& Tobiæ, c. 8. qui dixit,ſe nunquam cum ludentibus miſcuiſſe.

Reſpondetur,dictum Ieremię intelligendum eſt ſecundum hominis ſtatum;quem ſi quis ſpectet,vel ratione peccatorum commiſſorum,vel calamitatum in quibus homo reperitur,magis deberet in mędrore,quam in delectatione verſari:vnde magis dolor, quam delectatio quærendus eſſet: nec proinde ſequitur, hominem debere omnino a delectatione abſtinere,cum ad vitam tuendam, & conſeruandam eſt neceſſaria. Tobias intelligendus eſt de ludis vanis & ſuperfluis,& propterea,ſequitur,Nec cum his,qui in uanitate ſenſus ambulāt;de quibus intelligeres illud,quod Dominus dixit, Vę uobis,qui rideris,quia flebitis Luc.6.

Tertia dubitatio, Ambroſius libro 1.officiorum,non ſolum profuſos riſus,ſed etiam omnes iocos declinandos eſſe arbitratur: & Chryſoſtomus in Geneſ. ſcriptum reliquit; Deus non dat ludere,ſed diabolus:& denique Auguſt. can. Donare,diſtinctione 86. dixit eſſe vitium immane dare res ſuas hiſtrionibus: non licet ergo impenſas in ludos facere,vt nos docuimus.

Reſpondetur, idem Ambroſius honeſtos & moderatos concedit iocos. Eos autem vult omnes iocos declinare,qui ad perfectionem tendunt,vt ſunt perſonæ Eccleſiaſticæ,quibus potius doctrinæ, quam ludis incumbendum eſt. Quod autem Chryſoſtomus ait, intellige de ludis,ſuperfluis,inhoneſtis,& non in bonum finē relatis.Quod Aug.de ijs,quæ dantur hiſtrionibus ſcribit, intellige cum immodice, cum ſine ulla honeſta cauſſa ſua bona in hiſtriones diſtribuuntur: quorum ars non eſt ex ſe mala,niſi aliunde uitietur: ſi cum delectāt,etiā proſunt,in quem finem inuenta eſt comœdia,& poetica,dum hominum mores,& vitæ rationes exprimunt. Atque de his dubitationibus hactenus:ſi quæ ſunt aliæ

 ſequen-

ſequenti diſputatione explicabuntur, ubi de honeſtate ludi alearum, de quo eſt priuata difficultas, priuatim egetur.

An ludus, qui omnino, vel aliqua ex parte pendet a fortuna ſit illicitus, & an per leges humanas prohiberi potuerit. Quaſt. XXXVIII.

VOLVMVS in hac diſputatione priuatim examinare, an alearum ludus ſecundum naturæ legem ſit prohibitus; ita ut nulla ratione liceat, ludendo aliquid fortunæ committere. Quod autem hoc ludi genus, tanquam malum, damnandum ac reiiciendum ſit, his demonſtratur rationibus.

Primo, grauiſſima Philoſophi auctoritate, qui libro 4. Ethico, cap. 1. aleatores comparat latronibus; quæ comparatio non eſſet rationi conſentanea, ſi alearum ludus, ex ſe, non eſſet honeſtatis expers. Nec etiam Cato, vel q. fuit illius opuſculi auctor dixiſſet, Aleas fuge.

Secundo, hic ludus, vel omnino, vel aliqua parte, cōmittitur ſorti, & fortunæ, cui nihil, præſertim ab homine Chriſtiano committendum eſt, can. ſortes, & can. ſi quis Clericus, 26. quęſt. 5. quibus in locis prohibetur, ne quis ſortibus utatur: igitur alearum ludus erit ex ſe illicitus.

Tertio, res ſuas exponere fortunæ, videtur genus quoddam prodigalitatis, & ideo Ariſtoteles aleatores tanquam prodigos vituperat, quod res ſuas non ut deberent expendant: igitur, ut prodigi peccant, ita & aleatores peccabunt.

Quarto, hoc ludendi genus ſolum lucri cauſſa vſurpari ſolet, cum in eo non adſit, uel animi, vel corporis relaxatio, ſed potius quidam perpetuus animi cruciatus, dum expectatur quid fortuna poſſit: quare, cum careat ludi fine, non uidetur honeſtus: ut hic omittam innumera quæ ex eo oriuntur incommoda.

In hac propoſita quæſtione duæ ſunt auctorum ſententiæ; prima quorundã qui exiſtimant alearum ludũ, eum nimirum, in quo eſt aliquid fortunæ, eſſe illicitũ, in quibus fuit quidam Thomas Illiricus Franciſcanus, de quo meminit Nauar. can. Negotium de pœnit. diſt. 5. nume. 20. qui apud Toloſates perſuaſit artem faciendi chartas luſorias eſſe peccatum mortale; & Præſides vrbis, qui hos artifices permittunt peccare mortaliter docuit: cuius oratio ita apud eos potuit, ut chartarum formas publice igni tradiderint.

Secunda ſententia aliorũ, qui exiſtimarunt hunc ludum, ex ſe non eſſe malum; quæ eſt communis, & omnino retinenda. Quid in hac difficultate ſentiendum ſit, nos ſequentibus explicabimus concluſionibus.

Prima concluſio, alearum ludus, qui ex fortuna, ſeu ſorte pendet, non eſt, ſua natura, malus: quæ concluſio his confirmatur rationibus.

Primo ex communi Doctorum ſententia, ita Syluester, verbo ludus, §. 1. Medina, quæſt. 20. cod. de reb. reſt. Sotus lib. 4. de iuſt. & iure quæſt. 5. art. 2. Didacus part. 2. §. 4. nume. 2. in ſua releċt. & alij multi, quos apud hunc auctorem citatos uidere poteris.

Secundo ratione ducta a ſimili; quoniam in alijs caſibus ſolemus vti ſorte: ut patet in rebus dubijs, idque docet, & probat ex diuo Auguſtino diuus Thomas 2. 2. quæſt. 95. art. 8. & ſpeciatim in contractu aſſecurationis, quem communiter omnes Doctores approbant: igitur.

Tertio, poteſt hic ludus delectationis gratia exerceri, & ad animi relaxationem, & qui lucrum haberet in ludendo propoſitum, modo illud uelit ad aliquem finẽ honeſtum referre, nihil peccaret, ut patet in omnibus artibus, quas homines non ſine ſpe lucri exercẽt, ut poſſint ſe ſuoſque ſuſtentare: igitur non eſt intrinſece malus: cum poſſit ex aliqua circumſtantia fieri bonus. Ex quibus inferre licet, ex ſe, non eſſe peccatum aleæ ludum inſpicere.

Secunda concluſio, quamuis alearum ludus non ſit

ſua natura malus: tamen,facile ex multis adiunctis uitiari poteſt,ac uitiatur.Quæ autem ex eo oriri ſoleant mala, videre poteris apud Oſtien. tit. de exceſ. prælat. apud Paridem a Puteo,apud Franciſcum Patritium loco ſupra citato,& apud Caccialupum.Hinc otium,temporis iactura,animi ſolicitudo,lucri cupiditas,blaſphemiæ,execrationes,rixæ, inimicitiæ & ſæpe familiarum ruinæ. Adde quod non ſolet afferre ſecum illam animi relaxationem, cuius cauſſa ſuſcipitur ludus: ut omittam, quod qui hoc ludendi genere utuntur, ſolùm lucrum ſpectare uidētur.Quo fit,vt merito per leges prohiberi potuerit,& poſſit.

Tertia concluſio ſcacchorum ludus,ex ſe,nõ eſt malus. Eſt hæc concluſio contra quoſdam Doctores, qui aliter exiſtimarunt: & ſpeciatim clericos & religioſos hoc ludi genere uti non poſſe putarunt. Noſtram opinionem unica ratione,omiſſa multorũ auctoritate, confirmo. Quoniam hęc ludendi ratio nihil habet ſortis, & plurimum ingenij: igitur non poteſt damnari,eo modo,quo aleæ ludus.Illud tamen dixerim,& ſemper affirmauerim,hoc genus ludi non multum habere delectationis,ſed plurimum laboris animi: ac proinde ſcholares,vt quidam ſcribunt,ab eo abſtinere deberent: cum magis animus in eo defatigetur, quam ſi in rerum difficillimarum ſtudio uerſaretur. De quo Paris a Puteo num.5.ſcriptum reliquit, eſſe pernicioſum ſcholaribus ob temporis conſumptionem.

Quarta concluſio, facere inſtrumenta, quibus aleæ ludus exercetur,ac ea vendere,ex ſe,non eſt malum: & ita hæ artes, & qui eas permittunt non ſunt damnandi. Hoc dixerim contra opinionem ſuperius citatam.Quare vendere taxillos,folia luſoria, & id genus alia, non eſt,ex ſe,malum.Ita Nauar. vt alios nunc mittam ſcriptores, loco ſupra citato: quæ doctrina his confirmatur rationibus.

Primo,quia ludus,ex ſe,non eſt malus, & his inſtrumentis poſſunt homines honeſte uti,ac etiam utuntur: igitur

igitur qui ea faciunt non peccant. Huc accedat auctoritas Auguſtini epiſt. 154. ad Publicolam, quæ refertur, 23. quæſt. 5. can. De occidẽdis, ubi inter alia, hæc ſcribit Auguſtinus. Abſit, vt ea quæ propter bonum ac licitum facimus, aut habemus, ſi aliquid per hæc præter noſtrã voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis imputetur: alioqui nec ferramenta domeſtica, aut agreſtia ſunt habenda, ne quis ex eis, vel ſe, uel alterum interimat, nec arbores plantandę, ne quis ſe inde ſuſpendat, &c.

Secundo, licet vendere & facere ornamenta, quibus ſe mulieres ornant: & tamen ijs ſolent ſępe numero abuti: igitur licebit etiam facere folia luſoria, quamuis interdum homines illis abutantur: quod ſumptum fuit priuatim docet Panor. c. Multa, ne cler. vel Mona. Ex qua doctrina infert Nauarrus non peccare Moniales, vel ſi peccant, ſolum venialiter offendere, dum muliebria ornamenta conficiunt.

Atque hæc de prima huius quæſtionis parte breuiter dicta ſufficiant, nunc de alia eadem breuitate dicamus. Quod autem lex humana non poſſit ludum prohibere, aut ſi prohibeat nullum eſſe in transgreſſione peccatũ, his rationibus demonſtro.

Primo, id prohiberi non poteſt, quod ex ſe, non eſt malum, huiuſmodi eſt ludus, etiam alearum, ut eſt probatum, igitur prohiberi non poteſt. Quod ſi dicas, ideo prohiberi, quod inde multa oriantur mala, id nihil obſtat; quia ſi hæc cauſſa urgeret, nihil eſſet, quod iure prohiberi nõ deberet, cum ex omnibus, rebus mali male agendi occaſionem ſumant.

Secundo, eſto prohiberi poſſit, & prohibitus ſit, tamẽ leges ciuiles non obligant niſi eos, qui ſubiecti ſunt Imperio: & cum ſit materia leuis, ſolum poſſunt obligare ad venialem culpam, vel ad pęnam tantum, cum ſint leges pęnales. De hac dubitatione, ita ſtatuo.

Prima concluſio, lex humana non poteſt vniuerſe prohibere omnem ludum. Doctrina eſt certiſſima, quoniam aliqui ludi pertinent ad uirtutis exercitationem;

alij

alij ſunt omnino neceſſarij ad animi & corporis relaxationem inſtaurationemque.

Secunda concluſio, humana lex poteſt prohibere aliquos ludos, & iuſte prohibet. Quoniam quidā ludi maxime Reip. obſunt; igitur per legem, quæ publicam vtilitatem habet propoſitam interdici poſſunt, ac debent.

Tertia concluſio, humana lex non ſolum poteſt prohibere certos ludos, ſed etiā ne quis ludis interſit, & colludat, id eſt, in ludo ſuam pecuniam exponat. Patet a ſimili in alijs prohibitionibus, in quibus non modo qui faciunt, ſed etiā qui interſunt, aut cōcurrunt ad aliquid faciendum, prohibētur. Ita factū eſt in iure ciuili l. 1. ff. de aleę luſu & aleat. & in Authē. de sāct. epiſ. §. interdicimus. & iure Canonico, c. Clerici, de vita & honeſ. cleric.

Quarta concluſio, eos ludos humanæ leges prohibēt, in quibus magis fortuna, quam induſtria ualet, & vnde plura ſolent oriri mala & incommoda. Quo fit, vt magis prohibendus ſit taxillorum ludus, quam cartharum; ij vero in quibus exercetur induſtria non cenſentur prohibiti: ut late ſcribit Caccialupus, quæſt. 5. nu. 27. & Paris, num. 5. Nec deſunt, qui dicant, eos qui taxillis ludunt, ſi ſint Doctores, eſſe infames.

Quinctā cōcluſio, leges ciuiles prohibētes aliquē ludū non ſolum obligant ad pęnam ſed etiā ad aliquā culpam ſaltē venialem. Quoniam materia nō eſt omnino leuis, & pęnæ quæ adijciuntur aliquā ſupponunt culpā.

Sexta concluſio, leges ciuiles Imperatoriæ non uidētur amplius habere uim quantum ad pęnam, quod repeti poſſit id, quod in ludo prohibito fuit amiſſum. Huius cōcluſionis ea eſt ratio, quia uidentur obrogatę per non vſum: ad cuius confirmationem accedat Auctoritas diui Thomæ 2. 2. quæſt. 32. art. 7. ad ſecundum, Caietani in eundem locum, Adriani in tract. de reſt. Paridis, Alphonſi & Didaci qui ait hoc uerum eſſe, etiam quoad Clericos, quamuis Cardinal. Imol. Rocus Curtius & Panor. aliter ſenſerit. Licet ergo per conſuetudinem luſus inter clericos non poſſit fieri licitus: tamen obliga-

tio

cio de reſtitutione fauenda a legibus, Auth. alearu uſus C. de relig. ſump. funer. impoſita, auferri potuit.

Septima concluſio, poſita ueritate ſuperioris concluſionis, quod leges illæ ſint abrogatæ per non uſum, ratione pęnæ, exiſtimarē eſſe abrogatas etiā ratione culpę, quāuis Didacus, & quidā alij contra ſentiant. Ratio huius doctrinę ea eſſe videtur; quia tota ratio culpæ oritur ex prohibitione, & ideo actus eſt malus, quia prohibitus, quamuis re vera, ludendi actus, ex malis, quæ inde naſcuntur, raro ſit ab omni culpa immunis.

Octaua concluſio, leges Pontificiæ prohibentes clericis ludum, non ſunt obolitę per non uſum; & ita, qui contra eas faceret, grauiter peccaret. Quod hæ leges perſonas Eccleſiaſticas obligantes, non ſint abolitę, patet, quia nunquam introductus eſt contrarius uſus; Et Concilium Tridentinum ſeſ. 24. cap. 1. de reformatione hac in parte iura antiqua ſeruari vult Quod autem grauiter, hoc eſt mortaliter peccaret, qui contra faceret, his confirmatur rationibus.

Primo, ex communi ſcriptorum ſententia, ita Hugo, Oſtien. Aſtenſis, Angelus, Adrian. Nauar. Ioannes Bachonus, in 4. ſent. diſt. 21. quęſ. 1. art. 6. Caietanus, & denique eſt communis opinio.

Secundo, id euidenter demonſtratur ex pęnis quę ludentibus imponuntur, can. Epiſcopus diſt. 85. qui ſumptus eſt ex Apoſtolorum Canonibus. Epiſcopus, aut prȩsbiter, aut diaconus aleę, aut ebrietati deſeruiens, aut deſinat, aut certe damnetur, vel, vt grȩce legitur, deponatur. Subdiaconus autem & lector, aut cantor ſimilia faciens, aut deſinat, aut communione priuetur, c. Inter dilectos, de exceſſib. Prȩlat. ſed qui contra faciūt, non incidunt ſtatim in pęnam, vt ex ipſo canone patet.

Nona cōcluſio, clerici, qui modicū luderent, & raro, & animi relaxandi cauſſa, non peccarent mortaliter.

Primo probatur ex verbo illo canonis citati, Deſeruiens, quod Gloſſa ponderauit, & ait, deſeruire, eſſe valde ſeruire; idem ſignificant, uerbum in codice

græ-

greco, σχολάζων: ſi quis ergo raro, & modice alea lu deret, non grauiter peccaret.

Secundo, quia canon non imponit pęnam niſi ijs, qui moniti noluerint deſiſtere: quod non poteſt intelligi, niſi de ijs, qui nimium ſunt ludo addicti: adde etiam, quod leges ciuiles modicum ludum concedunt, vt adnotauit Glo. c. Inter dilectos, citato. Et, vt arbitror, ſi qua honeſta de cauſſa, remoto ſcandalo, aliquando clericus alea luderet, fortaſſe nihil peccaret. Atque hæc de propoſita dubitatione dixiſſe ſufficiat. Reſtat vt argumenta in vtraque dubitatione allata, diſſoluamus: ad priora hoc pacto reſponderes.

Ad primum, comparat Ariſtoteles aleatores latronibus, quod ab amicis, quibus cum ludũt, pecunias, quas potius dare debuiſſent, ludendo accipiant, ut ipſe eodẽ in loco docet. Poſſunt etiam comparari latronibus, vniuerſe loquendo, ob multa damna, quæ in remp. inducunt, & ideo reip. hoſtes dicuntur, & pro infamibus habentur: & eorum receptores in propria domo impune offenduntur.

Ad ſecundum, committere aliquid ſorti, non eſt ex ſe malum, vt ſupra docuimus: neque Chriſtiani, dum aliquid ſorti exponunt, fortunam, tanquam numẽ quoddam, vt olim Ethnici, venerantur. Et canones citati, damnant ſortes, quę cum diuinatione, & maleficio ſunt coniunctę.

Ad tertium, ſi quis immoderate in ludo ſuas pecunias exponat, poterit aliquo pacto inter prodigos numerari: neque eſt omnino prodigus, qui ita ſua exponit, vt lucrari poſſit.

Quartum, ſolum concludit, hoc ludi genus habere in ſe turpitudinem ratione lucri, & nimij affectus, qui in ludendo ponitur verum & ad animi relaxationem aſſumere, & quod lucratur in honeſtũ finẽ referre licet. Poſteriora autem argumenta ita diſſolueres.

Ad primum, non ſolum quę mala ſunt, ſed etiam quę multorum malorum ſolent eſſe occaſio, iure prohibentur;

tur; & id rurſus, quod plura ſolet afferre in humana ſocietatem incommoda: in quibus eſt aleæ ludus.

Ad ſecundum, concedimus nullum eſſe peccatum, ſi lex qua ludus prohibetur, non ſit in vſu. Et eſto multis in locis non obligent leges Imperatoriæ, extant tamen priuatæ leges, quæ non ſunt mere pœnales; cum id prohibeant, quod raro ſine peccato exercetur, & quod ad publicam vtilitatem maxime conducit.

De perſonis quibus ludere, aut ludum ſpectare liceat.
Quæſt. XXXIX.

HIS hunc in modum de natura & honeſtate ludi explicatis; nunc de perſonis quę poſſunt, aut non poſſunt ludere, agendum eſt; cum id ſit omnino cognitu neceſſarium, ad intelligendum, quando de acquiſitis ex ludo reſtitutio facienda ſit. Et quoniam hic nulla occurrit dubitandi ratio, quibuſdam concluſionibus, quæ dicenda ſunt, breuiter complectemur.

Prima concluſio, exiſtente ac uigente lege de ludo aliquo non exercendo, nemini in eo verſari licet. Ratio eſt manifeſta ex dictis, quia lex humana certos ludos iuſtis de cauſſis in publicam utilitatem prohibere poteſt. Poſſet autem aliquis, a grauiore ſaltem culpa, excuſari, ſi modice, ſi raro, ſi delectationis ſolum cauſſa ludum exerceret prohibitum. Nec enim credendum eſt humanam legem velle quacumque ratione, ludum alias non malum, omnino vetare.

Secunda concluſio, non omnes leges, quæ in hac materia fiunt, aut extant, omnes ęquali ratione obligant. Nam interdum certas ſolum reſpiciunt perſonas, & certa tempora, atque loca: alij ludi ſunt prohibiti ſecularibus: alij clericis, quibus plura ludorum genera, & ſub grauiore culpa & pœna interdicta ſunt. Vt ludi theatrales, hiſtrionum, laruales, & alearum: & adhuc ſtrictius prohibentur uiris religioſis, quam alijs. Quare,

ante-

antequam quis ratione ludi prohibiti obligetur ad culpam, perſona, loca, tempora, & ludi genus ſpectandum erit.

Tertia concluſio, uiris religioſis non eſt omnis ludus interdictus. Hoc dixerim contra aliquos, qui aliter ſentiunt. Nam, cum ludus ſit animi gratia in humana uita neceſſarius, profecto non eſt negandus i js, qui vitam arctionem degunt. Quare ſcacchorum, tabularum, pilæ, & huius generis alios ludos non arbitror eis eſſe interdictos. Et quod attinet ad ſchachorum ludum, quidquid Roſ. Angel. Gabriel, & quidam alij dixerint, placet, quod Sylu. verbo ludus docet, non eſſe perſonis eccleſiaſticis interdictum: idemque de ludo tabularum cenſeo.

Quarta concluſio, ijs qui non habent facultatem alienandi, vt ſunt omnes qui dominium, & rerum adminiſtrationem non habent, nullo ludorum genere in quo exponitur pecunia, ludere licet. Ratio eſt manifeſta; quia non poſſunt transferre dominium eius, quod exponunt. Quare, filij familias, ſerui, minores, qui ſunt ſub tutela, coniugatæ, quę non habent bonorum communium adminiſtrationem, ludere non poſſunt exponendo id, cuius dominium transferre nequeunt. Idem dicas de religioſo ſtudente, uel negocia monaſterij agente, & de ſcholari, cui data eſſet pecunia ſtudij cauſſa.

Verum, ſi huiuſmodi perſonę paruam quantitatem in ludo exponerent, de qua facile præſumeretur domi nos, & adminiſtratores conſenſuros, ludendo non peccarent. Quamuis de religioſis non facile id conceſſerim, cum non ſit probabile, fore, ut Prælatus conſentiat, vt bona eccleſię per ludum diſtrahantur.

Quincta concluſio, nemini licet ſine peccato eum qui non poteſt aliquid alienare ad ludum etiam licitum inducere, uel eum qui alienare poteſt ad ludũ prohibitum. Quia in re paſſim a multis peccari ſolet: an autem iſti teneantur reſtituere poſtea dicetur. Ratio

huius

huius concluſionis eſt manifeſta, quoniam ſunt peccati participes: non ſecus ac ſi quis moueret quempiam ad furandum. Eſt hæc concluſio manifeſta, quam tradit Paris in ſuo tractatu: & huc facit l. 1. ff. de aleat. ex quibus colligeres nemini licere ludere cùm eo, qui alienare non poteſt.

Sexta concluſio, qui ſunt ignari ludi, non poſſunt ſine peccato in ludo verſarij. Quoniam ſaltem peccant vitio prodigalitatis, cũ velint, ſine vlla ſpe lucri, ſuas exponere pecunias. Pariter etiam peccant, qui ludi ſunt periti, ſi cum his ſcienter ludant: an teneantur reſtituere poſtea dicetur.

Septima concluſio, nemini licet prębere locum, inſtrumenta, & ea quæ ſunt neceſſaria ad aliquem ludum prohibitum exercendum, vt chartas, tabulas, luminaria, &c. Doctrina eſt communis, & qui hoc faciunt, publici hoſtes vocantur: & vt Bald. & Paris ſcribunt, id eſt maiùs peccatum, quam ludere. Huc facit doctrina Innocent. can. error. diſt. 83. Negligere quippe, cum poſſis perturbare peruerſos, nihil eſt aliquid, quam fouere. Nec caret ſcrupulo ſocietatis occultæ, qui manifeſto facinori deſinit obuiare. Idem confirmant omnes illius diſt. canones, lectione omnino digni.

Ex his colligere licet, qui poſſint ludere, & cum quibus. Sequitur modo, vt aliquid dicamus de ſpectatoribus, quandoquidem leges feruntur etiam contra eos, qui ludentes inſpiciunt.

Sunt autem ſpectatores in duplici differentia: aliqui ſunt in magiſtratu, & officio conſtituti, ad quos pertinet operam dare, vt leges ſeruentur, & vt ludi prohibiti non exerceantur: alij homines priuati, quibus id non incumbit ex officio, ſed ſolum ex caritate. Qui rurſus ſunt in duplici genere: alij, qui ſua præſentia ſunt cauſſa, vel vt ludus prohibitus exerceatur, vel vt prorogetur, & in eo perſeueretur: alij vero non ſunt ludendi cauſſa. His poſitis diſtinctionibus, de ſpectatoribus has ſubijcio concluſiones.

Octaua concluſio, publica perſona, ad cuius officiũ pertinet ludos damnatos prohibere, aſſiſtendo & non prohibendo peccat: immo poteſt committere duplex peccatum, alterum contra caritatem, quia delectatur ab alterius peccatum: alterum contra iuſtitiam, cũ non det operam vt lex ſeruetur: & interdum poteſt etiam eſſe obligata ad reſtituendum damnum quod ex prohibito ludo naſcitur. Caſus poſſet incidere in quibuſdam locis, in quibus exercentur ludi non ſine aliquo notabili corporis detrimento: vt ſunt ludi taurorum, & ludi in quibus aliqua pugna cum magno vitæ periculo & graui corporis offenſione exercetur.

Nona concluſio, perſona priuata, quæ aſſiſtendo eſt cauſſa cur ludus prohibitus exerceatur, & protrahatur, peccat: quia cooperatur ad peccandum: poſſet tamen excuſari, ſi non animaduerteret, ſuam præſentiam eſſe ludi cauſſam.

Decima cõcluſio, ſi priuata perſona aſſiſtat ludo prohibito, & non ſit cauſſa ludi, nihil peccat, modo aſſiſtere non ſit lege vetatum.

Vndecima concluſio, aſſiſtentia in eo, qui eſt cauſſa ludi, & in eo qui prohibere debet, erit mortale vel veniale peccatum pro ratione, & natura ludi, & prohibitionis: aliorum vero ſimplex aſſiſtentia, vniuerſe loquendo, eſſet tantum peccatum ueniale.

De clericis & monachis ludis prohibitis diu aſſiſtentibus, quidam, in quibus Nauarrus exiſtimant peccare mortaliter.

Vndecima concluſio, ſi loquamur de delectatione uoluntaria, quæ ex ipſo ludo percipitur, talis delectatio non eſt ſine peccato. Ita docet Medina queſt. citata, contra Gabrielem, Baptiſtam, & Angelum: qui exiſtimarunt eos, qui delectationem ex ludo prohibito capiunt, non peccare; cum ſit ſolum humana lege prohibitus, & non delectentur de ludo, vt malus eſt. Verum, cum prohibitio humana, vt ſupra diximus, faciat actũ ludendi malum, qui ex hoc actu delectationem capit,

non

non ſecus peccabit,ac is,qui lætatur cum male fecerit. Vt ergo peccãti non licet de ſuo peccato lætari,ita nec licebit inſpicienti.

Poſſet tamen,inquit Medina, is qui intuetur cũ qui ludendo peccat,aliquid in eo obſeruare,vnde delectationem ſine peccato perciperet: ut ſi delectaretur ob eius dexteritatem,ſeu patientiam in ludendo,cum non iraſcatur,nec mentiatur.

Ex quibus infertur quid dicendũt ſit de ijs, qui tauro rũ ludos inſtituunt,aut exercẽt,aut ſpectãt: illi priores cauere debent,ne quid malij alijs, aut ſibi accidat: hi poſteriores,ne ſi quid mali,aut peccati committitur,de eo delectentur.Atque per has concluſiones perſpicuum eſt,quid de perſonis ad ludum aliquo pacto pertinenti bus,quod attinet ad peccatum, ſentire oporteat.

His vnicum verbum adijciemus de quantitate pecuniæ,quæ poteſt ludo committi. Quantitas magna ratione eorum,qui alienare non poſſunt, facit peccatũ mortale:parua,ueniale tantum.At uero ratione eorum,qui eius quod ludo exponunt, dominium habent, maior quantitas,ex ſe,non facit niſi peccatum ueniale prodigalitatis,Ita Nauarrus,& patet ex diuo Thoma 2.2. q. 183.art. 7. ubi docet prodigalitatis uitium non eſſe lethale peccatum.Dixi,ex ſe,quia aliunde poteſt eſſe graue peccatum,ſua dilapidare bona ludendo. Sed de his hactenus.

De forma & legibus ludi. *Quæſt.* XXXX.

CVM ludus ſit contractus quidam,quo ludentes inter ſe quadam ratione conueniunt, ac leges quaſdam qui honeſte, ſeu iuſte in ludo verſantur ſeruandas eſſe ſtatuant, de his etiam aliquid nobis ſcribendum eſt,ut quando ratione ludi reſtituendum ſit,facilius cognoſcatur.

Conditiones ergo ad honeſte & iuſte ludendum requiſitæ,partim ex ipſa naturæ lege requiruntur,partim

uero ex quadam ludentium conſuetudine, & ſtatuto; quas ludi leges appellant: de quibus omnibus ea qua debemus breuitate, in præſenti diſputatione agemus. Et quoniam ſola opus eſt explicatione & determinatio ne, ad ipſas concluſiones accedo.

Prima concluſio, ut aliquis honeſte ludat, poſito quod ei ludere liceat, debet habere aliquem honeſtum finem, hoc eſt, nõ debet ſiſtere in ſola delectatione, quæ non eſt per ſe, expetenda, ſed alio referenda eſt: de qua re tamen ardua eſt apud philoſophos morales diſputatio: quam Ariſt. libro 10. ethico propoſuit quidem, ſed non explicuit: quam apud diuum Thomam in prima ſecundæ explicatam inuenies. Similiter nemo ludere debet tantum lucri cauſſa; quia qui ſolum lucrum in ſuis actionibus propoſitum habent, illiberales a Philoſopho 4. Ethico nominantur: verum, ludus lucri cauſſa exercitatus, potius negociatio quędam, quam ludus uocari poteſt. Sed negociatio parum vtilis, cum pauci ſint, aut nulli qui ludendo diteſcant: qua qui delectantur de bonis ſtabilibus, deque ſua arte, ſiquam habent, nihil curant, dum quæ habent, temere fortunæ committunt. Poſſet tamen quiſpiam ludo frequentius ſine peccato vti, dum hoc negociationis genere, & ſibi & ſuis ſe conſulere ac prouidere poſſe uideret.

Secunda concluſio, & ſi lucrandi cupiditas, ni alio referatur, faciat ludum turpem: tamen, nunquam ex hoc capite ludus erit peccatum mortale, etiamſi quis magnam pecuniarũm uim lucrari percuperet. Eſt hęc doctrina contra multos, qui aliter arbitrantur, inter quos Turrecremata in c. Epiſcopus, diſ. 35. art. 1. ad ſecũdum. Quod nos docemus, docetur etiam a Nauarro cap. 20. num. 3. a Caietani in 2. 2. q. 168. art. 3. & in ſumma uerbo ludus, & ab alijs: & hac firma ratione confirmatur. Quoniam auaritia, ex genere ſuo, non eſt peccatũ mortale: quod non debet cuipiam uideri paradoxum, quamuis in peccatis mortalibus numeretur, quæ non peccata mortalia, ſed capitalia, id eſt fontes, & cauſſę aliorũ

pecca-

peccatorum,dici deberent;cum nec auaritia,nec gula, ex ſe, ſunt peccata mortalia, & quod attinet ad auaritiam,id expreſſe docet Sanctus Doctor, in 2. 2. q. 18. art.4.Neque enim ſuum retinere, in quo ſita eſt auaritiæ ratiô, vllum aut caritatis, aut iuſtitiæ præceptum violat.Sed de hac re diſputãdi latius non eſt hic locus.

Tertia concluſio,ut ludus honeſte exerceatur,omnis debet abeſſe fraus. Quæ conditio in omni humano requiritur contractu. Quare, ſi quis falſis uteretur taxillis,& chartis ſuppoſititijs,aut notatis, qui ſe plura puncta habere diceret,quam habet,aut manum ad ſe pertinere falſo affirmaret, uel alijs eiuſdem generis fraudibus,quas ipſi ludentes norunt, uteretur, in honeſte, & iniuſte luderet, & in re maioris momenti peccaret mortaliter.

Cæterum,hæc conditio declaranda eſt,eo modo quo Didacus in ſua relect.par.2.§.4.nu.6.declarat.Eum nõ ludere fraudolenter, qui eas adhibet cautelas, quę ſecundum leges ludi adhiberi ſolent.

De fraude autem adhibita,uel non adhibita in ludo, iudicabit uir iuſtus,& in arte ludendi exercitatus. Quare,cum quis conſuetis utetur cautelis, non dicetur doloſe ludere,l.1.ff.de dolo.

Quarta concluſio, ludentes, ijs legibus in ludendo uti debent,quas uiri probi communiter in ludo ſeruandas eſſe cenſent: quarum non nullas ſequentibus concluſionibus attingemus,& examinabimus.

Quincta concluſio,non utitur fraude, nec contra leges ludi facit is,qui habens meliores partes, ita ut non poſſit amittere ſponſionem, urget colludentem, & ad ſponſionem augendam prouocat, cum tamẽ certus omnino ſit,ſe lucraturum.Ita Ioannes Medina q.22. in vltimo corollario, Decius conſilio 115. Couarruuias loco citato,nu.5.& 6.

Quod ſi dicas ludi alearum iuſtitia fundatur ſuper ſorte, & caſu incerto;at iſte qui habet certam punctorũ quantitatem, & manum, ſcit ſe certo lucraturum, non

ſecus ac ſi quis deponeret cum aliquo, an aliquis eſſet mortuus, de quo ipſe omnino certus eſſet: igitur iniuſte ludit.

Deinde, idem confirmatur argumento ducto a ſimili de eo, qui certo ſciret, cras ex Principis decreto frumentum uilius uendendum, & ſuum hodie uenderet; qui vt multi volunt, teneretur reſtituere. Ita Bart. l. quæro ff. de empt. & vendit. Gloſſ. l. contra legem ff. de legibus, Roman. ſingulari 289. Conrad. quæſt. 62. de contract. Medin. quæſt. 35. & M. Tullius libro tertio de Officijs ſcriptum reliquit, huic contractui fraudem ſubeſſe.

Verum, hę rationes non obſtant: Nō prima, quia hac lege colludētes côueniunt, vt qui meliorē ſortē habet, poſſit ſpōſionē augere: & eadē ſors poteſt cuiq; côtingere. Adde etiā, quod colluſor poteſt ſponſionem non acceptare. Solet etiam qui peiores habet ludi partes, cum arte augere ſponſionem, vt cogat alterum cedere, & lucrari expoſitam pecuniam, quam alias lucratus non eſſet, niſi auxiſſet.

Neque ſecunda, eſt enim falſa illa opinio, vt patet ex diuo Thoma, 2.2. quæſt. 77. art. 3. lege Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 1. Dierum genial & ex communi meliorum ſcriptorum ſententia, vt alio ſcribetur loco. Vt omittam quod non eſt par ratio; quia ludentes, hanc ludi legem non ignorant.

Sexta concluſio, non videtur pertinere ad ludi leges, vt quis non poſſit lucrari plura, quam colluſor ab eo lucrari poſſit. In hac concluſione non omnes conueniunt. Etenim Sotus, & Alphonſus a Caſtro contra ſentiunt: noſtra tamen concluſio eſt ex mente Nauarri c. 20. nu. 12. quæ his probatur rationibus.

Primo, quia alias ſequeretur mercatorem non poſſe ludere cum Rege, neque minus diuitem cum eo qui eſſet ditior, niſi pro ratione pecunię, quam minus diues habet, & tamen uſus contrarium docet, & omnes, qui ludunt hoc præſupponunt. Et ratio etiam confirmat: quia, qui habet centum ducatos poteſt illos exponere, ut lucretur

cretur ſolum quinquaginta, quos colluſor habet.

Secundo, quia uidetur abſurdum quod aliquis habens ad manum ſolum quinquaginta ducatos, & tamē habeat adminiſtrationem omnium ſuorum bonorum, non poſſit lucrari ducentos.

Tertio, iſte qui habet paucas pecunias poteſt cum diuerſis ludendo, lucrari plura, quam habeat; ergo etiam cum vno. Verum tamen eſt, quod ſi fraus intercederet, id non liceret. Vt ſi iſte, qui habet paucas pecunias interrogaretur a principio, an multas haberet, quas vellet ludo exponere, & mentiendo ſe habere diceret, vnde factum eſt, vt alius luſerit, alias non luſurus, iſte doloſe luderet. Atqui, ſi alter ſciebat eum paucas habere pecunias, & tamen ludere voluit, nulla inde naſcitur iniuria. Et in hoc caſu locum habere poſſet cōtraria opinio.

Septima concluſio, ad ludi honeſti cōditionem pertinet, vt qui non poteſt ludendo alienare, non poſſit retinere, quæ ipſe ab eo qui poteſt, lucratus fuerit. Ita Alphonſus a Caſtro loco citato, & Couar. par. 2. ſuæ relec. §. 4. num. 6. quæ doctrina his confirmatur rationibus.

Primo, argumento ducto a pari: quia alter, qui poteſt dominium transferre non poteſt retinere, ſi ipſe lucretur: igitur nec is, quo cum ludit: ſumptum eſt certum: conſequentia uidetur manifeſta, ex lege ludi, & omnium contractuum, quæ habet, vt partes vtrimque ligari poſſint: neque enim rationi eſt conſentaneum, vt uno exiſtente libero, alter obligetur.

Secūdo, qui per fraudem, & dolum aliquid lucratur, reſtituere tenetur: atqui in hoc caſu intercedit fraus; quia ſi colluſor ſciuiſſet eum, quo cum ludit, non poſſe rem ludo expoſitam in alium transferre, non luſiſſet, & inuitus ſoluit; igitur.

Sed peteret hoc loco quiſpiam, an liceat facere ſponſiones circa aliquem euentum, quas italice, ſcommiſſas vocant: ad quam dubitationem his quinque dictis reſpondeo.

Primum dictum, ſi ex altera parte unius ſponſoris, res

ſit aliquo modo certa,vel aliqua intercedat fraus & dolus,ſponſio eſt illicita,& obligat ad reſtitutionem. Vt gratia exempli,ſponſio fit ſuper Pontificis morte,& alter certo ſcit,iã eſſe uita functum,ne ſe tamẽ neſcire fingit,iſte peccat,& quod accepit debet reſtituere.

Secundum dictum,ſi dolus abſit, talis contractus nõ eſt ex ſe illicitus.Eſt communis doctrina: quam ea cõfirmat ratio,quia nulla intercedit iniuſtitia,& nulli legi eſt contrarius; immo,conformis, l. cum ad præcens tempus. ff.de rebus creditis,l. ſiquis ita ſtipulatus ff. de verb.obligat.

Quod ſi obijcias, quod habetur in l.ſolent,& ſequenti ff.de aleæ luſu,vbi damnantur ſponſiones conditionales,quæ non fiunt virtutis exercendæ cauſſa.

Reſpondeo,Iureconſultum ibi damnare ludos, & certamina, quæ corpore fiunt, ſi non uirtutis & corporis exercendi cauſſa fiant, ſed vel odij, uel contentionis gratia.

Tertium dictum,iſte contractus ex ſe eſt rectus & iuſtus,etiamſi fiat pro re illicita. Ita Ang. & Ioſephus, & patet a ſimili,in alijs contractibus, qui iuſte fieri poſſunt,de re non bona; ut in promiſſione quæ fit pro fornicatione,& alijs ſimilibus.

Quartum dictum, cũ in his ſponſionibus nihil aliud ſpectetur, niſi lucrum,hinc fit, ut fere ſemper ſint peccatum,ſaltem veniale:Quia eſt uirtuti liberalitatis cõtrarius. Ita Caietanus,Ioann.Maior, Adrianus,& Nauarrus.

Quinctum dictum,expediret Reip.vt huiuſmodi ſpõſiones,præſertim ſuper quibuſdam rebus, prohiberentur: & quibuſdam in locis prohibentur. Lege autem uigente, non exercerentur ſine nouo peccato: pœna tamen appoſita non eſſet in foro conſcientiæ ſoluenda,ut alias non ſemel diximus.

An quæ acquiſita ſunt per ludum prohibitum in foro conſcientia reſtituenda ſint. *Quæſt. XLI.*

QVOD autem per ludum a lege prohibitũ, vt eſt ſpeciatim alearum ludus, non transferatur dominium, ac proinde in foro conſciẽtiæ quod acquiritur reſtituendum ſit, his probatur rationibus.

Primo, humanæ leges iuſte poſſunt hunc contractum prohibere, & prohibent, ut patet ex legibus Imperatorijs, & priuatis conſtitutionibus multorum locorum: igitur quæ hac ratione acquiruntur, tuta conſcientia retineri non poſſunt. Quod ſi dicas, Imperatorias leges, nõ omnes obligare, contra, & erit alia ratio.

Secundo, leges ciuiles, quæ legi naturali, & diuinæ non aduerſantur confirmatæ & approbatæ ſunt per ſacros canones, diſt. 10. can. de capitulis, & ſequentibus; igitur omnes obligabunt; cum Eccleſiaſtici canones omnes obligent. Et cum ijdem ludi iure pontificio prohibeantur, profecto, ex hac parte omnibus fidelibus erit prohibita acquiſitio per ludum: cum canones, qui ad mores pertinent, cunctos obligent fideles.

Quod ſi dicas, leges humanas per conſuetudinem cõtrariam abrogatas eſſe, cum nullibi ſeruari ſoleant: cõtra, hominum conſuetudo non poteſt tollere legem iuſtam, qua uitatur peccatum, vt colligitur cap. ex parte, de conſuet. igitur.

Tertio, turpiter acquiſitum, ex communi Doctorum ſententia, retineri non poteſt: at quod per ludum prohibitum accipitur, eſt turpiter acquiſitum, per opus nimirũ prohibitum: ergo tuta cõſcientia retineri nequit.

Quarto, legiſlatoris intentio in ferenda lege contra ludentes ea eſt, vt prohibeat lucrum, quod expeti per ſe non poteſt: ergo impedit rei dominium. Confirmatur, talis lex non eſt penalis, quia ſi eſſet huiuſmodi, non daret ei qui perdit repetitionem, per quam haberet hoc

emolumentum,ut rem ſuam recuperaret,quam contra legé faciendo amiſerat: ergo ſimpliciter dominij,tranſlationem impedit; ac proinde dat repetitionem:Quare non ratione pœnæ,ſed iuſtitiæ,quod ludo eſt acquiſitum,reſtituendum eſt.

Adde,quod in l. alearum C. de religioſis, dicitur, ſi contra factum fuerit,nulla ſequatur condemnatio, ſed ſolutum reddatur:igitur non transfertur dominium,ad quod tollendum condemnatione fuiſſet opus. Vt omittam,quod cum res ſit dubia, tutior pars erit eligenda. In hac difficultate uariæ ſunt Doctorum ſentētiæ, quas breuiter attingam.

Prima quorundam, qui vniuerſe loquentes, dicunt acquiſita per ludum non virtutis cauſſa factum, reſtituenda eſſe; ex eo, quod per opus illicitum acquiſita fuerint: & reſtitutionem faciendam eſſe pauperibus, ante iudicis ſententiam, idque ex naturali lege. In quā ſententiam citat nonnullos Caccialupus in ſuo Tract. num.73. Qui hanc ſententiam tuentur, putant per conſuetudinem non eſſe ſublatam obligationem reſtituendi quæ ludo acquiruntur.

Secunda ſententia aliorum,qui dicunt,faciendam eſſe reſtitutionem,cum ludus eſt a lege prohibitus,& lex non eſt per contrariam conſuetudinem abrogata: Ita diuus Thomas, quem nonnulli alij ſequuntur: qui tamen aſſerit leges ciuiles,eſſe uſu abrogatas.

Tertia aliorum, qui affirmant tutius eſſe reſtituere, & quidem pauperibus, Ita Antonin. Imola, & quidam alij. Richardus eſt dubius,& in vtramque partem rem diſputat.

Quarta ſententia,communis & uera,nullam eſſe faciendam reſtitutionem, etiamſi leges vigeant, ita ut vere transferatur dominium. Ita Iuriſperiti in leges ſępecitatas,canoniſtæ,cap.Clerici,de vita & honeſt.cler. Scholaſtici diſt.15.ibi Gabr.quæſt.13. Adrian.uerbo, Quia in ſuperioribus, in materia de reſt. ex ludo. Caſtro,Couar.Nauar.locis ut,& Sylu.verb. Ludus.quæſt. 13.apud

13. apud quem videbis tres opiniones varie citatas: & re vera, varij ſunt omnino in hac re dicendi modi, de quibus nihil eſt, vt ſine maiore vtilitate, nimis ſimus ſoliciti.

Vt autem quid in hac dubitatione tenendum ſit explicemus, nota, totam difficultatem in eo poſitam eſſe, an exiſtente prohibitione ludi, & lege nō abrogata, iſta reſtitutio fieri debeat: quia ui legis ſublata, tollitur etiam reſtituendi obligatio.

Rurſus, tria ſunt de quibus hic ſpeciatim dubitari poteſt. Primum, an conſuetudo, ſeu lex poſſit efficere, vt liceat retinere acquiſita per ludum, poſito quod per leges alias transferri non poſſet: Alterum, an eadem conſuetudo, vim habeat ad remouendam culpam, quæ reperitur in ludo: tertium, quid ſit de re propoſita dicendum, tum ſecundum legem naturæ, tum ſecundum humanam conſtitutionem. His ita notatis, has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, per ludum alias non honeſtum, & à lege prohibitum poteſt transferri rei dominium, nō modo ratione voluntatis ludētiū, vel ex donatione, ſed etiam ex rei natura. Quod poſſit transferri libera ludentium uoluntate, eſt ex ſe certiſſimum: quod etiam ex rei natura patebit ex iis, quæ poſtea dicturi ſumus, cum agetur de reſtitutione eorum, quæ per aliquam turpem acquiruntur cauſſam. Adde etiam, quod eſt contractus & negociatio quædam; per quam, ſi abſit iniuſtitia profecto transferetur dominium. Eſt ergo prima illa opinio omnino explodenda.

Secunda concluſio, ſecundum naturę legem acquiſita per ludum alearum non ſunt reſtituenda. Doctrina eſt certiſſima, atque communiſſima, & ex prima concluſione euidenter deducitur, & hac ratione confirmatur. Quoniam, ſi reſtituendum eſſet, maxime, quia actus lucrandi per aleam eſt malus at non eſt malus, igitur. ſiquidem, ſi malus eſſet, vel ratione obiecti, nimirum lucri, quòd ex ſe non eſt intrinſece malum: uel ratione

finis,

finis, ſcilicet delectationis, & hoc non, quia delectatio, & animi relaxatio, non eſt ex ſe mala: vel ratione fortunæ, quæ admiſcetur ludo, ex qua parte, vt ſupra diximus, non redditur malus, vt Doctores communiter docent, in quibus Lyranus, in illud Prou. 17. ſortes mittuntur in ſinum, & a Domino temperatur: vel deniq; ratione aliarum circumſtantiarũ, & hoc nõ, quia poſſunt apponi circumſtantię bonæ. Nulla ergo eſt cauſſa, cur hic actus dicatur intrinſece malus.

Tertia concluſio, leges ciuiles dum vigebãt, & ſi quo in loco vigent, non impediunt tranſlationem dominij factam per ludum: & ita acquiſita per ludum non ſunt in foro conſcientiæ reſtituenda.

Primo confirmatur hæc concluſio ex communiore Doctorum ſententia, a qua nullo modo eſt recedendũ; cum nulla ſit ratio, quæ ad id faciendum nos cogat.

Secundo, leges iſtæ ſunt pęnales; ergo nõ impediũt dominij translationem, ac proinde quod acceptũ fuerit, retineri poterit: antecedens patet, quia ſolũ dãt repetitionem; non irritãt contractũ; quod igitur, acceptũ eſt tuta conſcientia ante iudicis ſentẽtiã retineri poteſt.

Tertio, ſi reſtitutio eſt facienda, aut ijs a quibus acceptum fuit, & hoc non, ut etiam opinio contraria docet, & in pari caſu turpitudinis, ait Adrianus melior eſt cõditio poſſidentis: aut pauperibus, ex lege naturæ, & hoc nõ, quia nemo ex tali lege debet pauperibus dare, quod ſuum non eſt, vt inferius in priuata diſputatione dicetur: immo ex eo quod aliquis daret pauperibus non liberaretur a culpa, iuxta cap. ea te, in princ. de iuram. ubi dicitur; onus non remittitur, ſed augetur, cum cuique improuide ſoluitur, quod alij ex debito eſt pręſtãdum.

Quare, ſi quo in loco leges Imperiales vigerẽt, quę tamẽ, vt cõmuniter docetur, nõ uigẽt, cũ ſint per cõtrariã cõſuetudinẽ, ẽt in locis Imperio ſubiectis abrogatę, nõ obligarent ad reſtituẽdũ, niſi in iudicio fieret repetitio.

Quarta cõcluſio, nemo tenetur ex iure canonico ad reſtituendum, quæ per ludum fuere acquiſita. Quoniã

& ſi multis in locis damnetur ludus: tamen, nullibi fit mentio de acquiſitis reſtituendis. Ex his colligere licet inutiles eſſe multas diſtinctiones, quas canoniſtæ & Iuriſtæ faciunt, ut eſt uidere apud Caccialupum num. 43.

Quincta concluſio, de lege naturæ in tribus caſibus acquiſita per ludum reſtituenda ſunt.

Primo, quando interceſſit fraus, & dolus. Vnde inferre licet, eum teneri ad reſtitutioné, qui cũ eo ludit, qui nihil, aut fere nihil eſt ludi peritus; nã æquipollet fraudé cómittere, & aduerſariũ multo inferiorem ſuá pecuniá ſpoliare: Intellige quãdo peritior ſcienter facit: & quãdo ignarus nó cõdonaret, quod amiſit: quod nó uidetur facere, ex eo tãtũ, qđ volés luſit, niſi id exprimat.

Secũdo, quãdo, quis lucratus fuit ab eo, qui nó poteſt alienare, cũ nó habeat rerũ dominiũ, vel adminiſtrationé. Quare qui a fure, a filio familias, a minore, a ſeruo, a monacho, a maritata nó habéte rerũ cómuniũ curam, aut aliquid ex proprio per ludũ aliquid acquirit, reſtituere tenetur: & hę etiã pſonę, cũ acquirũt, ab ijs, q alienare poſsũt; iuxta ea, q̃ proxima diſputatione docuim⁹.

Tertio, quando aliquis tractus fuit, aut per metum, aut per violentiam, ſeu importunas omnino preces, & per contumeliam illatam, & opprobria, ita ut adſit violentia notabilis, & alias non fuiſſet vllo modo luſurus, ni tali fuiſſet contentione impulſus. Eſt cõmunior opinio, Canoniſtarum c. Clerici, de vita & honeſt. Cleric. idem docent Sylu. Caietanus, & Alphonſus loco citato: vbi ait diuum Thomam intelligendum eſſe eo modo, quo nos diximus: quem male intellexit Adrianus. Ratio huius doctrinæ ea eſt, quia quę per uiolentiã aliquam acquiruntur, iniuſte acquiruntur, vt alio dicetur loco.

Sed quid dicendum eſt de eo, qui ſic inductus fuit, ſi quicquam acquiſiuit, an reſtituere teneatur? Quidam docent teneri, quia vt non poteſt amittere, ita non poteſt lucrari, alij contrà, quia qui alium induxit, libens ad ludẽdũ acceſſit, & ideo trãſlatio per ipſũ facta valebit, ſed prior opinio probabilior uidetur, quamuis

qui

qui ita induxit dignus eſſet hac, & maiori pœna.

Sexta concluſio, nemo eſt obligatus ad reſtitutionẽ eius quod acquiſiuit in ludo, etiamſi ex cupiditate lucri luſerit. Hoc dubitanter aſſeuerauit Gabriel, quod ſine ulla hæſitatione affirmandum eſt; cum ex tali ludendi ratione nulla exoriatur iniquitas.

Septima cõcluſio, in omnibus caſibus, in quibus qui lucrantur tenentur reſtituere, in ijſdem qui ad id proxime iuuant, erunt ad reſtitutionem obligati. Ita Gabriel dubio 3. Nauar. & alij: & ea ratione confirmatur iſta concluſio, quoniam iſti cauſſam damni dant. Quare, qui domum commodant, qui inuitant, qui colludunt, reſtitutioni ſunt obnoxij, quando ſunt uera ludendi cauſſa.

Octaua concluſio, iſta reſtitutio, quantum fieri poteſt, fieri debet ijs, a quibus pecunię acceptę fuerunt, non autem pauperibus. Quoniam qui lucrati ſunt, non acquiſiuerunt dominium, quod in alios transferre queant.

Ex quibus inferre licet, eos qui lucrantur ex ludo prohibito, vel lucri cupiditate ducti, non ſint obligandi ad danda ea quæ acceperunt pauperibus: licet ad id faciendum moneri poſſint: ſed docendum eſt eos non eſſe obligatos, cum multi de hac re conſcientiam erroneam habeant, ut eorum conſulatur ſaluti: quandoquidem magna cum difficultate homines ad reſtituendum inducuntur: ſuaderi tamen poſſunt, cum non raro contingat, ut quę ludo parantur, non ſine aliqua iniquitate parentur.

Nona concluſio, leges humanæ poſſent ſtatuere, vt per ludum non transferretur dominium: quod ſi fieret, quę acquiſita eſſent, nec accipi, nec retineri poſſent. Patet a ſimili de alienatione a minore facta, quam irritam fecerunt.

Decima concluſio, ex conſuetudine & ſtatuto fieri poteſt, ut lex pœnalis de reſtituendis ijs, quæ ludo acquiruntur, ceſſaret. Ita Caccialupus, numero 76. & 80.

Paris

Paris a Puteo,num.49.& 51.eſtque communis opinio: quę hoc confirmatur ratione:Quia iſta lex eſt pure humana,ergo per aliam legem & conſuetudinem humanam abrogari poteſt:nam,vt diſt.4.can.in iſtis,§.leges, dicitur,Lex, quæ utentium more non approbatur, non ligat. Quod ſi lex poteſt tolli quantum ad obligationē pœnæ, poteſt etiam remoueri,quantum ad obligationem culpæ, cum tota turpitudo ex legis prohibitione naſcatur,vt etiam ſupra ſcripſimus.Quod ſi eſt verum, eſt contra multos,qui aliter exiſtimant, in quibus Paris,num.49.

Quod diximus de huius legis abrogatione per contrarium vſum,verum eſt, etiamſi lex irritam faceret acquiſitionem per ludum,vt Adrianus ſcripſit. Atque de concluſionibus hactenus: nunc ad argumentorum ſolutionem accedamus.

Ad primum,iam patet ex dictis, quid humanæ leges in ludo prohibendo velint, id nimirum, vt qui lucratus fuit,in pœnam reſtituere debeat,ſi ab eo repetatur: licet ſtatuere poſſint, vt dominium non transferatur, quod non ſtatuunt.

Atqui diceres,qui amiſit, nihil pœnæ ex hac lege reportat,ſed potius vtilitatem; igitur non eſt ei pœnalis: immo maxime,quia ex ipſa repetitione quandam contrahit infamiam:quia homines eum pro infido habent, cum promiſſionem & fidem datam pro re minoris momenti publice violet.

Ad ſecundum,reſpondet, & optime Medina, legum humanarum confirmationem, non magis ſeſe extendere,quam ipſæ leges,ex ſe.Quare,legis ciuilis confirmatio per Canones facta,non plures,nec magis obligat, quam ipſa lex alias obligaſſet. Quod ſi leges canonicæ eoſdem ludus prohibent, nullibi tamen de reſtitutione facienda quicquam decernunt. Quod autem conſuetudo non poſſit legem humanam abrogare, id falſum eſt,& pręſertim in noſtro caſu,cum non reſtituere,quod ludo acquiſitum eſt,non ſit contra mores.

Ad

Ad tertium, latius dicemus intra, cum agetur priuatim de reſtitutione facienda de ijs, quę ob turpem cauſſam acquiruntur: nunc breuiter dicimus, acquiſita per turpem cauſſam retineri iuſte poſſe, cum intercedit aliquis contractus non iniuſtus, ut in caſu noſtro accidit.

Ad quartum, in primis dicerem legiſlatoris intentionem non eſſe prohibere lucrum, ſed ipſum ludum, vnde mala oriuntur. Deinde, eſto lucri cupiditatem prohiberet; non tamen inde ſequeretur eum contra iuſtitiam agere, qui ludendo lucrum haberet propoſitum: ſicuti non quicunque capit alienum peccat, contra præceptum, non furaberis; vt is qui alienam rem caperet, non inuito domino. Vt omittam, quod iſta ratio, ſi quicquam concluderet, militaret etiam contra omnem contractum, & negociationem lucri cauſſa factam.

Quod autem in l. alearum dicitur, non propterea, quod non eſt opus condemnatione, ſequitur non eſſe translatum dominium, ſed ſolum, quod ad ſimplicem repetitionem, qui lucratus fuit reddere compellatur.

Neque quod hęc quæſtio quibuſdam videtur dubia, ideo facienda eſt reſtitutio; cum communis ſententia contrarium doceat: & is qui dubitat, vt ſit tutus, dubitationem deponat. Quaſdam dubitationes, quæ hic tractari potuiſſent, in ſequentibus afferam.

An qui luſit ſub credito, ſi quid ludendo amiſit, reſtituere teneatur. Quæſt. XXXXII.

TITVLVS huius quæſtionis manifeſtus eſt ſed quæſtio ipſa non eſt omnino manifeſta, de qua duę ſunt præcipue inter ſe oppoſitæ Doctorum ſententię, & vtraque ſua habet fundamenta.

Primum itaque utramque ſententiam ſuis cum fundamentis afferam: Deinde, quid probabilius uideatur, quibuſdam concluſionibus definiam: poſtremo opinionis minus probabilis rationes diluam.

Fuit ergo in hac difficultate prima ſententia quorun dam, qui exiſtimarunt, eum qui ſub credito ludit, non eſſe obligatum ad ſoluendum id, quod ludendo perdidit. Ita Adrianus in materia de reſt.quæſt.de hac re, Sotus lib.4.de iuſt.& iure quæſt.5.art. 2. Didacus Couarruuias in ſua releċt.par.2 §.5.num.8. in fine, Ioſephus, & quidam alij; qui his nituntur rationibus.

Primo, leges concedunt perdenti ius repetendi pecuniam iam traditam: ergo per eaſdem leges poterit retinere non dum ſolutam, ſiquidem fruſtra petit, qui ſtatim reſtituere debet, l.dolo ff.de doli except. Nam circulus iſte, quod quis debeat prius ſoluere, & poſtea repetere eſt omnino inutilis, excepto caſu, qui habetur, cap. debitores, extra de iuramento, ratione iuramenti. Quare, qui lucratur, non habet ius ad petendum, quod non habuit, vt qui perdidit ad repetendum, quod iã dedit: ac proinde iſte non tenetur dare.

Quod ſi obijcias, leges iſtæ ſunt pœnales, & non obligant ad reſtituendum niſi poſt iudicis ſententiam: ergo ante ſententiam, qui perdidit dare tenetur. Reſpondẽt, id non habere locũ, quando non eſt neceſſaria executio legis, vt accidit in hoc caſu; in quo qui lucratus eſt, ſtatim iure petẽdi priuatur: cum qui perdidit poſſit repetere ſi voluerit.

Secundo, ei cui datur actio, datur etiam exceptio, de reg.iuris lib.6.& l.inuitus ff. de reg.iuris: ſed qui promiſit habet actionem repetendi: igitur, ſi non dum ſoluit, poteſt per exceptionem ſe tueri, & retinere, quod non dum dedit.

Tertio, iſte de quo quæritur, per legis beneficiũ, aut conceſſionem, poteſt, ſi dedit, repetere: ergo poterit nõ ſoluere. Atque hæ ſunt rationes, quæ potiſſimum hanc primam ſententiam confirmant.

Secunda ſententia, quę iſtum obligat in foro conſcientiæ ad ſoluendum: quam defendit Medina, quæſt. 22.in ſuo Cod. Alphonſus lib.2.de lege pęn. cap.2. corollario tertio. Addit tamen Caſtro hanc limitationẽ,

quando non extaret lex humana, quæ ſtatueret, vt non liceret ludere pecunia credita. Quæ ſententia, his nititur rationibus.

Primo, leges concedentes repetitionem, non propterea auferunt dominij acquiſitionem, & ius in rem in ludo expoſitam, aut promiſſam; ſed ſolum in pœnam cõcedunt repetitionem; ergo non liberatur promittens a conuentione, promiſſione facta.

Secundo, non videtur bona conſecutio illius argumẽti, quo contraria utitur ſententia, perdens poteſt ſolutã pecuniam repetere, ergo poteſt non ſolutam, non tradere: nam promittens ſoluere vſuras, cum iuramento, tenetur eas ſoluere, cap. Debitores, de iuram. quamuis poſſit poſtea repetere: igitur etiam iſte tenetur ſtare pactis, & ſimplici promiſſioni, qua ſe obligauit, cum pacta etiam nuda ſint ſeruanda, tit. de pactis.

Tertio, ſi qui perdit non tenetur ſoluere; igitur qui in iuſto ludo uincit non habet aliquod ius, aut dominiũ in illud, quod lucratus eſt; quod ſane uidetur abſurdũ: cum iuſte lucratus fuerit: ſi uero ius aliquod habet, profecto qui perdidit ſoluere tenetur.

Quarto lucri reſtitutio in pœnam ludentium introducta, non habet locum niſi poſt iudicis ſententiam; igitur, quod promiſſum fuerat dandum erit, antequam iſta ſententia intercedat.

Verum nonnulli huic dubitationi per hanc diſtinctionem ſatisfieri poſſe putarunt, dicentes perditam pecuniam ſoluendam eſſe, quando ſub iuramento promiſſa fuit: quando uero ex ſimplici promiſſione debetur, nequaquam. Rurſus, ſunt qui dicant Adriani opinionem habere locum in Hiſpania, vbi Carolus v. prohibuit ludum ſub credito, & annullauit omnes promiſſiones etiam in ludo licito factas: quamuis non deſint, qui dicant, hanc legem apud Hiſpanos non obligare, cũ non ſit uſu recepta; & nobiles ſub credito ludant, & quod eſt perditum requirant, & ſoluant: & tamen confeſſarij eos abſoluunt. Nos quid vero ſimilius videatur, ſe-

quentibus

quentibus concluſionibus aperiemus.

Prima concluſio, poteſt lex humana promiſſiones huiuſmodi de ſoluenda pecunia ſub credito in ludo amiſſa, irritare.

Primo patet hęc concluſio ex conſtitutione illa Caroli v. quam Doctores Hiſpani commendant, tanquam maxime Reip. vtilem, & re vera commendanda eſt, & digna, quæ ubique ſtatueretur, & ſeruaretur.

Secundo, lex humana poteſt ipſum ludum prohibere: igitur etiam traditionem dominij eorum, quæ credito in ludo perduntur. Hinc fit, vt Adriani ſententia locum & veritatem habeat apud Hiſpanos, ubi iſta lex viget. Falſum eſt enim quod aliqui dicunt, non obligare, cum vere obliget, & paſſim in vſu ſit. Quod ſi qui accipiunt pecuniam in ludo ſub credito acquiſitam, id ex eo eſt, quod qui perdiderunt, poſſunt huic iuri renũciare; quod nobiliores faciunt, vt ipſis alias fides habeatur; quamuis ſciant promiſſiones illas eſſe irritas.

Secunda concluſio, quando promiſſio roborata fuit per iuramentum, eſt omnino ſeruanda. Eſt doctrina certiſſima & communis, quam ſpeciatim Nauarrus, Sotus, & Couarruuias tradunt: & expreſſe demonſtratur ex c. illo citato, Debitores, de iuram. vbi decernitur, eũ, qui iurauit, ſe vſuras ſoluturum, eſſe obligatum ad ſoluendum; quas tamen poſtea ei repetere licet. Idem efficeret, qui iurauit ſe pecunias promiſſas daturum. Poteſt etiam curare ut abſoluatur a iuramento; ut poſtea legis beneficio vtatur, ſecundum ſententiam eorum, qui tenent eum non eſſe ad ſoluendum obligatum, exiſtente & uigente lege de repetitione facienda.

Tertia concluſio, nulla exiſtente lege de facultate repetendi, quod ludo eſt amiſſum, qui promiſit tenetur ſoluere. Quoniam ſtandum eſt ſimplici promiſſioni, vt patet titulo de pactis: & ipſa naturæ lex hoc aperte docet.

Quarta concluſio, exiſtente ac uigente lege quæ dat repetitionem, probabile eſt promiſſam & amiſſam pecuniam

pecuniam ſoluendam eſſe: & eum qui ſoluit, non poſſe negare, ſed ſolum datam recuperare, aut certe antequã ſoluat, coram iudice petere, ſibi licere eam retinere, ita ut iudex ſoluendam pecuniam ei ſua auctoritate adiudicet.

Primum, patet hęc concluſio ex argumentis ſuperius factis, quæ tantam uim habent, vt eam ſatis probabilem faciant.

Secundo, quia a lege non habetur niſi beneficium reſtitutionis, & recuperationis per uiam iuris, ergo qui ex lege naturæ eſt obligatus, promiſſa facere tenetur.

Quincta concluſio, contraria ſententia, quod ſcilicet non teneatur ſoluere probabilior eſſe uidetur. Primum ex rationibus ad eam confirmandam ſuperius allatis. Deinde quia videtur communior: quam duo recentiores Doctores viri docti & illuſtres defendunt. Poſtremo quia id uidetur Reip. expedire, & eſt ualde rationi conſentaneum; igitur cenſendum eſt legislatorem ita voluiſſe ſtatuere, vt non modo repetere, ſed etiam retinere liceat; ita ut retentio, ſit quædam loco repetitionis compenſatio. Quo loco animaduertit Sotus, iſtum qui beneficio legis uti vult, cauere debere, ne a principio legis beneficio renunciet.

Quod ſi quis teneret aliam ſententiam, ob eam quã habet conſcientiam, deberet ſoluere, ſed poſtea poſſet repetere. Qui vero noſtram ſententiam ſequeretur, argumenta contrariæ hunc in modum dilueret.

Ad primum, dum leges concedunt repetitionem, videntur etiam concedere retentionem: cum illa ſolutio, & circulus ille ſuperfluus videatur.

Ad ſecundum, caſus ille ad conſequentiæ probationem allatus, non videtur ad rem; quia ibi non ſolum promiſſio, ſed etiam iuramentum interceſſerat. Et in foro exteriori etiam fur ſpoliatus reſtituitur in odium domini ſpoliantis, ſed in foro conſcientiæ non eſt reſtituendus.

Ad tertium, antequam res tradatur re vera nullũ ha-

betur

betur in eam dominium; cum ipſo facto, qui uicit priuetur iure petendi, in pęnam delicti.

Ad quartum, concedimus, quod argumentum concludit, ſi veniatur ad repetitionem eius, quod iam datum eſt: ſed ſi non dum eſt datum; argumentum non concludit. Atque de hac dubitatione, hæc dicta ſufficiant.

Aſſeruntur ac ſoluuntur dubitationes quædam circa reſtitutionem cauſſa ludi faciendam.
Quæſt. XLIII.

VT tandem huic tractationi de ludo finem faciam, quaſdam, quę ſuperſunt dubitationes, nullo modo prætereundas, hac quæſtione breuiter proponã, atque explicabo: ex quarum explicatione, nonnulla, de quibus diximus, multo certiora, & manifeſtatiora fient.

Prima dubitatio, diximus non eſſe obligatum ad reſtitutionem eum qui lucratur per ludum, ſed contra: Qui dat alicui damnum ſua culpa, tenetur reſtituere. vt habetur, cap. ſi culpa, de iniur. & damno dato; igitur: quod autem iſte det damnum cum culpa, patet, quia ludendo colludenti damnum infert.

Huic dubitationi, reſpondet Gabriel 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 13. ar. 3. dub. 1. illud pronunciatum, ſiue regula illa, vt patet per Glo. in eum locum, multas patitur exceptiones, & inter alias eſt iſta, quod qui nocet ſcienti & uolenti ſibi inferri damnũ, non facit contra iuſtitiam.

Secunda dubitatio, an qui lucratus eſt teneatur reſtituere, ſi repetitio fiat extra iudicium, an vero poſſit, quod accepit retinere vſque ad iudicis ſententiam. Nã quod teneatur, ea ſuadet ratio; quia lex præcipit, ut reſtituatur, cum fuerit repetitum: igitur ſtatim atque repetitur, reſtitui debet.

Verum cum Alphonſo & Soto contrarium eſt dicendum: idque ex ipſa lege efficaciter demonſtratur. Ne-

quę enim dicitur ſimpliciter; vt repetitũ reddatur, ſed vt actionibus competentibus repetatur. Actio autem cõpetens non eſt extra iudicium; l. 1. §. quibus; ff. quod cuiuſque uniuerſit, & ibi Accur. agere enim eſt in iudicio, fieri vero extra.

Tertia dubitatio, an facta repetitione in iudicio, ſtátim qui lucratus fuit teneatur ſoluere. Quod autem teneatur, his probatur rationibus.

Primo, lex in hoc caſu, nihil præcipit Iudici faciendum: ſatis igitur erit, ſi coram iudice fiat repetitio, ad hoc vt ille obligetur reddere.

Secundo, iudex non præciperet reddere, niſi ille teneretur reddere, eſſet enim iniquum præceptum: ergo videtur obligatus reſtituere, etiamſi iudex nõ præcipiat: cum Iudicis mandatum iuſtam ſupponat reſtitutionis cauſſam.

Tertio, ille á quo repetuntur vſuræ in foro exteriori, ſtátim tenetur reddere, ante condemnationem; ergo & iſte de quo loquimur, cum par videatur eſſe utriuſque ratio.

Quarto, qui ſoluit cum conditione ſoluit, quia nollet ſoluere, ſi poſſet ſine infamia a ſolutione liberari: ſed hæc conditio impedit dominij translationem: igitur, ad ſimplicem petitionem, immo etiam ſine vlla repetitione reſtituere debet.

In hac dubitatione duæ tanguntur difficultates: una, an facta repetitione ſtatim reſtituendum ſit, quæ ſpecia tim primo & tertio argumento attingitur: altera, an teneatur ante repetitionem ipſam, quod alijs duobus argumentis probari videtur: ſed vnica reſponſione utrique ſatisfiet.

Dicimus ergo una cum Caſtro, qui lucratus eſt in ludo, ſi detur repetitio, non tenetur reſtituere, niſi poſt iudicis condemnationem. Quoniam lex iſta eſt pęnalis; igitur non obligat niſi poſt iudicis ſententiam. Neque argumenta in contrarium allata quicquam neceſſario probant.

Non

Non primum; quia licet nihil aperte præcipiatur iu dici; tamen ex eo quod agenti datur competens actio, iubetur etiam iudex, ut lucrantem cogat reſtituere.

Non ſecundum, falſum eſt enim quod Iudex nõ poſſit præcipere id, quod alius pręſtare non debet: ut patet in illis legibus per quas aliquid certæ perſonę applicatur: & dum id præcipit iuſte facit, cum id lex iubeat. Et iudex per legis auctoritatem poteſt transferre dominium.

Non tertium, quia eſt magnum diſcrimen inter uſurarium, & eum qui lucratus eſt per ludum: quia uſurarius non acquiſiuit dominium, cum ſit contractus lege naturæ prohibitus, vnde etiam ſine vlla repetitione uſurarius reſtituere tenetur: at vero, qui per ludum accepit, verum acquiſiuit dominium.

Non quartum, nam; licet in ſolutione qui perdidit voluntatem conditionatam habeat; tamen ex ui contractus ludi; in quem libere conſentit; vere & libere transfert dominium.

Quarta dubitatio, an qui perdit magnam pecuniam in ludo, quam poteſt per leges repetere, cum non poſſit alia via eam recuperare; cum præ nimio pudore non audeat in foro repetere; poſſit eam latenter furari, & hac ratione ſuum damnum reſarcire. Adrian. quæſt. citata in fine, tenet partem affirmantem. Quia doctores communiter tradunt poſſe quemquam hac uia ſuum recuperare, cum non datur alia, 23. quæſt. 1. can. primo & ſecundo. & l. ait prætor, §. ſi debitorem, ff. de his, quæ in fraud. credit. Contra ſentit Sotus loc. cit. & Caſtro lib. 2. cap. 2. de lege pęnu. corollario 3. in fine, & eſt verior & communior ſententia, quæ his confirmatur rationibus.

Primo, ex ipſomet Adriano, iſte qui lucratus eſt, iuſte retinet, & non tenetur reſtituere antequam condemnetur, cum habeat verum dominium: ergo qui perdidit non poteſt eum ſpoliare, & compenſationem ſumere, pro eo quod ſibi non debetur.

Secundo, leges non reddunt inanem ludi contractũ;

neque negant dominium acquirenti,ergo nemo poteſt lucrantem propria auctoritate ſpoliare,ſed competentem actionem in iudicio: quod ſi eum pudet, hoc eſt ei in pęnam.

Verum ſi lex ipſo facto condemnaret lucrantem ad reſtituendum, vera eſſet Adriani opinio, quod propria auctoritate poſſet ſibi compenſare, quando per iudicē, ſuum ſe poſſe recuperarē deſperaret.

Quincta dubitatio,an ab eo, qui lucratus eſt in ludo poſſit fieri compenſatio per ea, quæ perdidit cum alio in alio ludo,& contra.

Reſpondet Nauarrus, id fieri non poſſe: & ratio, eſt manifeſta,quia reſtitutio eſt facienda domino.Poſſet tamen fieri,cum eodem,pro acquiſitis vel in eodem, vel in diuerſo ludo:ſiue licito,ſiue illicito: ſiue vterq; fuerit habilis ad transferendum dominium,ſiue alter ſolum. Qui vero per dolum acquiſiuit,non poſſet. His itaque hunc in modum de ludo explicatis,de earum rerum reſtitutione quæ ex aliqua cauſſa, cōditioneve acquiruntur,poſt hæc diſputabimus.

An quæ ex aliqua conditione, & cauſſa accepta ſunt, conditione uel cauſſa deficiente, reſtituenda ſint. Quæſt. XLIIII.

LONGVM ſane facerem, ſi in præſentia omnia quæ de conditionum & cauſſarum natura,& varietate,quibus humani contractus afficiuntur, & ab iuris vtriuſque peritis,& a Theologis diſputari ſolent,exponere vellē. Nō neceſſarijs igitur,& ad rem noſtram minus pertinentibus reiectis, ea ſolum attingemus, quæ ad propoſitam difficultatem explicandam proxime faciunt.

Vt autem huius queſtionis titulus intelligatur,hanc facti ſpeciē propono, Quidam reliquit mihi legatum, aut donauit libros,ſi in ſtudia incubuero,vel vt in ſtudia incumbam; quæritur,an hac conditione,ſeu cauſſa

non

non exiſtente, tam obligatus ad hęc bona reſtituenda. Ea autẽ de cauſſa ſimul quærimus de donatione ex conditione, & ex cauſſa, quod hæc ſint inter ſe valde coniuncta, & quod de vna dicitur, de alia fere dicẽdum ſit: Vnde hęc diſputatio in duas erit diſtributa partes: in prima de donatione ſub conditione, in altera de donatione ob cauſſam agemus. Quod autem conditione, vel cauſſa non ſubſiſtente, donatio teneat, & quod acceptũ fuit non ſit reſtituendum, his rationibus confirmo.

Primo, contractus matrimonij factus ſub conditione impoſſibili, & turpi, eſt validus, & talis conditio habetur pro non adiecta, cap. final. de conditionibus appoſitis, §. fina. idem de impoſſibili dicitur, §. Impoſſibilis, Inſt. de hæredibus: ergo deficiente conditione, adhuc quod acceptum fuit retineri poteſt.

Secundo, qui ob honeſtam & poſſibilem conditionẽ donauit Eccleſiæ, tenet donatio, etiamſi conditio deficiat, cap. uerum, de condition. appoſitis. nec reuocatur donatio, niſi donator expreſſerit, nõ exiſtente conditione, reuocetur, vt ibidem dicitur: ergo. Idem apparet in legatis, ſi quis leget fęminæ centum, ſi non nupſerit, & quinquaginta ſi nupſerit; vel centum ſi nupſerit, & quinquaginta ſi religionẽ ingreſſa fuerit: in quibus donationibus, nihil efficit conditio, vt leges ſtatuunt, & Doctores tradunt: igitur.

Tertio, ſi quis donet, aut leget Petro cẽtum ducatos, ut hac pecunia fundum, vel domum ſibi emat, etiamſi cauſſa, vel modus non impleatur, tenet donatio, niſi de repetendo cauerit, vt communiter Doctores tradunt; ſimiliter, ſi quis ita leget, Lego Petro, quia mea negotia geſſit: Petrus poteſt legatum retinere, etiamſi nunquã legantis negocia curauerit, ergo.

Quarto, ſi quis ex paupertate, aut ſanctitate ficta eleemoſynas accipiat, non tenetur reſtituere, ergo accepta ob aliquam cauſſam, etiamſi cauſſa non exiſtat, nõ ſunt reſtitutioni obnoxia. Atque dubitandi cauſſa hæc argumenta attuliſſe ſufficiat.

In hac

In hac quæſtione, cum eam breuiter perſtringere vellim nullas citabo opiniones: ſed quibuſdam poſitis fundamentis, quod quæritur explicabo, & poſtea nonnullis concluſionibus quid tenendum ſit decernam.

Primum fundamentum, Donatio, propriè ea dicitur, cum quis eo animo aliquid alicui dat, vt id ſtatim accipiẽtis fieri, & ad ſe nullo caſu reuerti velit, niſi id exprimat. Eius origo eſt liberalitatis, ſeu magnificentiæ virtus. Vnde hoc pacto Rubr. de Donationibus nũ. 1. eã deſcribit Gofredus, Donatio eſt mera liberalitas, quę nullo cogente conceditur.

Eſt autem donatio duplex, vna ſimplex, quę cauſſam non habet: altera ob cauſſam, quæ cauſſam habet. Item duplex, altera quæ dicitur inter viuos, quando rẽ, quã dono, malo illum habere cui dono, quàm me, ac proinde comparatur contractibus. Altera dicitur cauſſã mortis, quando rem quam dono malo mẽ habere, quàm illum cui dono, & magis illum, quam meum hæredem: quæ comparatur teſtamento, quod ſępe mutari poteſt. Rurſus donatio in quattuor diuiditur ſpecies: Prima dicitur abſoluta, cum aliquid ſimpliciter ſine ulla conditione, aut modo donatur; vt ſi quis dicat, Hoc tibi dono. Secunda conditionalis, quando apponitur conditio, ſi: vt ſi quis dicat, hoc tibi dono, ſi literis incumbes. Tertia modalis, quando apponitur, dictio, vt, Quarta cauſſalis, cum apponitur, dictio, quia, vel alia ſimilis, cum ſcilicet aliquid datur ob aliquam præcedentem cauſſam: ſed hæc potius retributio, quam donatio dicenda eſt. Quid autem ſit conditio, quid modus, & quid cauſſa explicat Gloſſ. cap. Verum de cond. appoſitis, & ibi Canoniſtæ: de quibus nos nihil, cum facile diſcernantur.

Ex multis autem conditionibus, quæ contractibus affigi ſolent, quattuor ſunt, quæ a iure humano pro non adiectis habentur: nimirum, conditio impoſſibilis, turpis, ea quæ impedit matrimonium, & quæ maius bonũ: quæ ſpeciatim in cauſſis pijs, & fauorabilibus pro non

adie-

adiectis habentur; ut ſunt legata,fideicommiſſa,donatio libertatis,matrimonium,ne cui imponatur neceſſitas perpetuę continentiæ,& religio, ne quis retrahatur a meliore bono. Harum conditionum,impoſſibilis, & turpis, ſimpliciter, reijciuntur, aliæ vero,& ob fauorē cauſſarum,& quia per eas non fuit animus donantis ſufficiēter expreſſus,cum alteram partem ſuæ voluntatis, hoc eſt, conditione non expleta, quid faciendum ſit nō explicuerit.Et quamuis conditio propriæ futurum ſpectet euentum : tamen hoc loco late a nobis ſumitur, vt præteritum, & præſens, & impoſſibile etiam tempus includit.

Secundum fundamētum, de hac re dupliciter loqui poſſumus: uno modo ſecundum diſpoſitionem iuris humani, altero vero ſecundum ius naturale, & diuinum. Nam ſecundum humanas leges quædam conditiones, vt impoſſibiles & inhoneſtæ reijciunt; quædam poſſibiles & honeſtę nihil efficiunt; cum contractus habeant vim ſuam,etiam illis deficientibus:de quibus aliter ex iure naturæ & diuino iudicandum eſſe uidetur.

Quo loco,dubitari poteſt, an in foro conſcientiæ ſtādum ſit huiuſmodi iuribus,tum ante latam,tum poſt latam iudicis ſententiam: cum iura humana poſſint contractibus conditionem apponere, vel in pœnam contrahentium,vel in odium turpitudinis,aut in cauſſę fauorem. Et quod ſolum in foro externo teneant, ex eo probari poteſt: quia, ſi conſtaret de voluntate contrahentis ſub cōditione, eum aliter voluiſſe, quam iura diſponunt, iura non ſtatuerent tales contractus ualere. Quare,dubium omnino videtur,cur conditio impoſſibilis in contractu matrimonij pro non adiecta habeatur, cum potius videatur diſſenſum contrahentium ſignificare,quam conſenſum; & potius ioco,quam ſerio appoſita uideri poſſit. Vbi etiam dubitare licet, an ius humanum, per ſuam determinationē faciat verum cōtractum ſub tali conditione:aut ſolum declaret eſſe verum contractum; vt patet in exemplo de matrimonio.

Si

Si primo modo jura humana procederẽt,ſtatuerent hu juſmodi contractus tales eſſe,ac ſi conditiones non eſſent adiectæ; & ita obligarent in foro conſcientiæ: ſi vero altero modo, ſolum interpretarentur, quod contrahentes non ſufficienter expreſſerunt, ſi conditio deficeret. Tunc enim iura in fauorem quarũdam cauſſarum,in meliorem partem verba contrahentium interpretantur, vt ſuum ſortiantur effectum.

In contractibus ergo, in quibus conditio reijcitur, aut eius ſubſiſtentia non requiritur, ius humanum interpretatur verba conditionalia, non in ſenſu quem cõtrahentes de facto habuerunt,aut quem uerba faciunt, ſed in eum, quem rationabiliter habere debent: quando non habetur expreſſa contrahentis uoluntas,qua cognita,in foro conſcientiæ,ex ea iudicandum eſt. Quare,cum adeſt conditio impoſſibilis,contractus habetur pro abſoluto,cum ignoretur an ioco, an ſerio illa conditio ſit adiecta,idque in fauorem cauſſę.Nihil ergo iura contra mentem contrahentium diſponunt, ſed eorũ mentem,quam non plane explicarunt,in meliorẽ partem exponunt. Quo fit,ut, ſi qui contraxit matrimoniũ cum conditione impoſſibili, & non conſenſit, in foro interiore matrimonium ſit nullum. His ita notatis, has pono concluſiones.

Prima concluſio, Donatio ſolo animo facta, immo etiam ſi fiat,verbo & ſcriptura,ſi non adſit conſenſus alterius partis acceptantis,non inducit obligationem, & ita eſt nulla.Ratio eſt manifeſta,quia donatio eſt quidã contractus; contractus autẽ non habet vim,niſi utriuſque partis voluntas contrahatur,& uniatur: igitur. Ita Sotus lib.1.de iuſt.& iure quęſt.5.art.3.

Secunda cõcluſio,quęuis abſoluta donatio, ſuorum omnium bonorum,in foro conſciẽtiæ tenet.Quoniam, vt ex communi habetur exiomate,nihil eſt tam naturale, quam ut dominia in alienos ex domini uoluntate transferantur,§.Per traditionem Inſt.de rerum diuis,niſi in foro conſcientiæ prohibeatur.

Tertia

Tertia concluſio, donatio cum conditione facta, deficiente conditione, non tenet, & quod hac ratione acceptum fuit, reſtituendum erit: loquor nunc de conditione in communi. Ratio eſt manifeſta, quia conditio ſuſpendit contractum, ſi loquamur de cõditione proprie ſumpta, ut eſt ea, quę pendet ex futuro euentu: igitur, niſi conditio exiſtat, contractus ſuum non ſortietur effectum. Adde, quod, vt communiter Theologi docent, cũ contractus ex mera naſcitur voluntate, eius obligatio non excedit metas uoluntatis contrahentis, vt patet, in voto, & iuramento, vbi obligatio attenditur ſecundum intentionem uouentis & iurantis.

Quarta concluſio, donationes factæ illis quattuor cõditionibus ſupra numeratis, in foro externo, ſunt certę, & conditiones habentur pro non adiectis: & ita contractus cenſetur abſolutus, & uim habebit, etiam conditione non exiſtente. Patet hęc doctrina ex cap. uerum, & c. final. de condition. appoſ.

Quincta concluſio, donatio facta ſub his quattuor cõditionibus, conditione non exiſtente, cum de uoluntate donantis conſtaret, quod nollet donationem uim habere, niſi exiſtente tali conditione, in foro interno non valet; unde facienda eſt reſtitutio: niſi qui donauit voluerit, ut ſua donatio ſecundum ius ciuile intelligatur. Quod autẽ hoc uoluerit nec ne, ex eo intelligi poſſet, ſi homo eſſet non ignarus rationis conficiendi teſtamenti, vel donationis. Ratio huius cõcluſionis patet ex dictis, quia in hoc foro ſemper ſpectanda eſt contrahentis uoluntas.

Ex quibus colligitur, quod ſi is qui donat, eſt bene iuris conſcius, etiamſi una ex illis quattuor conditionibus deficiat donatio ualebit. Quia iſte viſus eſt ſecundum iuris formam donare: quia tunc idem eſt, ac ſi abſolute donaſſet.

Sexta concluſio, ſi hæres eſſet dubius de uolũtate legantis ſub vna ex dictis conditionibus, non eſſet a confeſſario ad ſolutionem legati cogendus, antequam per

indi-

iudicem condemnaretur. Quia,ubi dubium eſt probabile,melior eſt conditio poſſidentis. Atque his poſitionibus primæ parti hujus diſputationis,ſatis ſit factum.

Quod ergo ad alteram partem attinet, facile eſt ex dictis decernere quid ſentiendum ſit, de donatione modali, modo, ſeu cauſſa non ſubſiſtente: quæ cauſſa, vel eſt preterita,quæ potius ratio dicitur:uel preſens, quæ proprie uocatur cauſſa:vel futura,quę modus nominatur. Rurſus cauſſa ob quam aliquid datur, duplex eſt; altera mouens, ſeu impellens, ad dandum, qua dantis animus ad dandum mouetur,ut eſſent alicuius preces, & merita:altera finalis,quam qui donat propoſitam habet,& ut aliquid fiat,donat;& de cauſſa hoc modo ſumpta eſt dubium.

Septima concluſio,cauſſa finali non exiſtente, quod acceptum fuit,reſtituendum eſt.

Primum, hæc concluſio ſatis euidenter confirmatur, ex ijs quæ ſupra dicta ſunt; quia nemo debet præterire modum, legemve, quam quiſque cum ratione rebus ſuis appoſuit; ſi res illas retinere velit: & confirmatur a ſimili de legibus,quarum cauſſa ceſſante,etiam ipſę ceſſant.

Deinde, huc facit, quod Matthęi cap.25. dicitur, de ſeruo,cui paterfamilias talentum ad lucrandum dederat:ut cum ueniret ab eo rationé requireret: & cum ſeruus ille nihil lucratus eſſet, iura optimo ab eo talentũ repetiuit. Similiter in propoſito noſtro,cum quis quippiam accepit, alicuius rei faciendæ cauſſa, cauſſa non exiſtente,id quod accepit retinere non poterit.

Sed hoc loco dubitaret quiſpiam,de eo caſu, in quo teſtator reliquiſſet legatum puellæ,ut poſſet nubere, & antequam nubat,moritur: an hoc legatum ſit ſoluendum. Huic dubitationi reſpondent Doctores & priuate Medina quæſt.24.cum diſtinctione. Aut teſtator in hoc legato uoluit habere rationem utilitatis puellæ, idque certum eſt,& tunc hæres eſt liber a ſoluendo:aut ſpectauit utilitatem animę ſuæ,idque certum eſt,& in hoc ca

ſu hæres, debet alteri puellę tradere, ut teſtatoris animus impleatur: ſi uero neutrum conſtat, ſtandum erit iuris præſumptioni, quod ſcilicet uoluerit in ſuę animæ utilitatem legare, & ita ſoluendum erit. Sic docet Panor. cap. Nos quidem, de teſtamentis. Quod uerum eſt, ut ait Medina, ſi legatum ſit conditionale: quia ſi ſit modale, & in ſolam puellæ utilitatem, non expirat legatum propter puellæ obitum, niſi id teſtator cauerit: & ita tenetur dare hæredibus puellæ: ſecus ſi fuit conditionale: quo caſu ſuſpenditur legatum uſque ad conditionis euentum: at uero quando eſt modale ſtatim debetur; unde mortuo legatario, eius heredibus dandum eſt, ſi in utilitatem, legatarij legatum fuit.

Quod ſi in vtilitatem animę teſtatoris, alteri puellæ, vel tertiæ perſonæ ſoluendum eſſet. Quod ſi modus ille appoſitus fuit tanquam cauſſa principalis legandi, modo non completo, repeti legatum poſſet. Voluntas auté teſtatoris ex ipſius uerbis, quibus in legando uſus eſſet, colligenda foret. Idem dicas de caſu, in quo quis legauit Franciſco pecuniam, vt domum emeret: ubi uidendum eſt, an teſtator ſolam eius utilitatem, an etiam alterius ſpectauerit commodum.

Rurſus dubitares, an ſi facta donatione ob aliquam cauſſam, antequam cauſſa exiſteret, donantem pęniteret, quod fuit acceptum reſtituendum ſit. Reſpondetur affirmando: quia, ſicuti donatario licet modum non implere, & quod accepit reſtituere; ita congruum eſt, ut donans poſſit, cauſſa non impleta, repetere, ſi donatarius nolit, aut non poſſit modum implere; dummodo donatarium indennem reddat. Huc facit tex. in l. ſi pecuniam ff. de condict. cauſſa data, cauſſa non ſecuta, in principio.

Octaua concluſio, quando donatur aliquid ob cauſſam impulſiuam, cauſſa non ſecuta, adhuc donatio ualet, & quod eſt acceptum, non eſt reſtituendum. Declaratur hæc concluſio proponendo hanc facti ſpeciem: donat quis alicui familiari Principis pecuniã, ut ille hac

liberalitate

liberalitate motus, apud Principem aliquid in ſuum fa uorem obtineat: in quo caſu dicimus, cauſſa non ſecuta, hoc eſt, etiamſi ille non præſtiterit, quod in ſe erat, donatarius non tenetur reſtituere.

Quo loco, ut hæc doctrina planius exponatur, animaduertendum eſt, donationem modalem dupliciter fieri poſſe: vno modo cum obligatione ad aliquid faciendum, & tunc, cauſſa non exiſtente, donatio non tenet: altero modo, ſine obligatione, ita ut donans per donationem ſolum intédat allicere ad aliquid agendum: ſi fiat priore modo, non exiſtéte cauſſa, donatio eſt nulla: ſi ſecundo, maxime: quia tunc cauſſa eſt impulſiua, & non finalis.

Sed hoc loco rogaret quiſpiam, quid dicendum ſit, cum in donatione intercedit error, an is cui per donationem donatur, reſtituere debeat.

Reſpondetur: ſi error ſit in perſona, ut ſi quis putans ſe donare Petro, & donaſſet Ioanni, reſtituendum eſt: ſimiliter, ſi eſſet in re donata, ut ſi putaſſet ſe donaſſe rem ſuam, uel argentum, & dediſſet alienam, uel aurū: at ſi error eſſet in qualitate, aliqui dicunt donationem eſſe firmam. Medina tamen reſpondet iuxta diſtinctionem datam, quia ſi qualitas eſt cauſſa finalis, uel ſine qua non, error facit donationem nullam in foro conſcientiæ, cum non adſit uoluntas, quæ eſt de ſubſtantia donationis: nihil enim magis voluntatem tollit, quam error: ſecus ſi qualitas in qua erratur, non ſit principalis & finalis.

Ex dictis infert Medina, una cum Adriano, clericum qui ſanctitatis ſimulatione beneficium accepit, non eſſe obligatum ad reſignandum, modo ſit idoneus: licet epiſcopus ob ſolam ſanctitatem contulerit: quia alias ei ex iuſtitia diſtributiua debebatur: aliter tamen Alexander Alenſis exiſtimauit: de qua re nos alibi. Nunc tempus eſt, ut huic diſputationi per argumentum ſolutionem finem imponamus.

Ad primum, conditio illa nihil efficit in foro externo:

no: in interno autem aliquam uim habere poteſt: ſed cum de voluntate donantis non conſtet, ius humanum eam declarat, vt ſupra diximus.

Ad ſecundum, quid dicendum ſit, claret ex dictis: ſit enim honeſta donantis interpretatio in fauorem cauſſę piæ; cum ipſe plane ſuam mentem non explicuerit: quæ tamen ſi conſtaret, attendenda eſſet.

Ad tertium, hoc argumentum facile ſoluitur ex dictis, in probatione & expoſitione ſeptimæ & octauæ cõcluſionis. Nam, ſi cauſſa illa falſa ſit principaliter a donante intenta, ſine qua non donaſſet, deque voluntate donantis conſtet, donatio non tenet; quia eſt donatio quædam conditionata: quod ſi cauſſa ſolum fuiſſet impulſiua, teneret. Vnde patet ad caſum, ſi quis mihi per errorem reſtitueret centum, quod putaret ſe iſta mihi debere, an ego poſſem retinere: quia, ſi nulla cauſſa appareat cur ille uoluerit iſta mihi donare, teneor reſtituere, iuxta §. Is quoque, Inſt. Quibus modis re contrahatur obligatio.

Ad quartum, ſi cauſſa ſimulata eſt principalis & finalis, non valet donatio, & quod eſt acceptum, reſtituendum eſt: quia fraude & dolo eſt acceptum, quod alias non fuiſſet datum: ſi autem fictio, & ſimulatio ſint cauſſa minus principalis & impulſiua, donatio erit ualida. Vt ſi quis dando eleemoſynam moueretur quidem ob fictam indigentiam, vel ſanctitatem; ſed tamen ob Dei amorem ſolum daret. Quare non placet Medinæ quod Angelus verb. reſt. 1. §. 2. dixit, legatum ſanctitatis ſimulatione acceptum, quãdo ſanctitas eſt præcipua cauſſa, poſſe retineri. Quod ſi cum Angelo dicas, id quod datur ſanctitatem ſimulanti, dari principaliter propter Deum, & ideo valere, hoc nihil eſt: quia neque id eſſet reſtituendum quod ob ſimulatam paupertatem datur, quod eſt contra ipſum Quamuis ergo Deus in his donationibus ſit cauſa finalis: tamen eſt finis ultimus, & remotus: proxima autẽ cauſſa eſt ſanctitas vel paupertas.

Atq; hæc fere ex Med. qui ex hac doctrina intulit co-

rollaria quædam, & præſertim illud, quod ea, quæ acquiruntur, ſeu habentur per contractum, ſeu teſtamentum minus ſolemne, poſſe tuta conſcientia retineri, cũ de voluntate teſtatoris conſtet: & ea poſſe repeti in foro conſcientiæ ab hærede, qui ſuccederet ab inteſtato, qui in conſcientia ea non poſſet retinere: de qua re magna eſt inter ſcriptores dubitatio quam ſequenti diſputatione examinabimus. Ex qua patebit, an vera omnino ſint, quæ ex citati auctoris ſententia hac quæſtione ſcripſimus. Nanque, vt poſtea docebo, quando lex omnino irritat contractum, cui aliquid deeſt, quod lex ad eius ſubſtantiã requirit, aut approbat, etiamſi deſit aliquid quod omnino non habet pro neceſſario, poteſt aliquis tuta conſcientia ſe lege tueri, eamque ſequi, vt ex ſequẽti diſputatione patebit.

An quæ accepta ſunt per contractum minus ſolemnem reſtituenda ſint. Quæſtio XLV.

VT huius quæſtionis ſtatus intelligatur; hanc propono facti ſpeciem. Quidam teſtator cõdidit teſtamentum ſine conditionibus, ſeu ſolemnitatibus, quas lex Imperatoria, ſeu municipalis requirit, per quod quoſdam inſtituit hæredes, prætermittendo eos, qui ſucceſſiſſent ab inteſtato: hoc teſtamentum in foro externo eſt nullum, cum ſit contra l. Hac conſultiſſima, C. de teſtamentis, quæ ſeptem requirit teſtes, & ponamus factũ eſſe cum tribus: Quæritur modo, an hoc quod per hoc teſtamẽtum, aut per quemuis alium contractum, ſine ſolemnitatibus requiſitis factum, acquiſitum fuit, poſſideri, vel ab eo, ad quem hæreditas perueniſſet, repeti & tuta conſcientia reteneri poſſit. Et quod talis contractus, ſiue teſtamentum ſit ualidum his rationibus probares.

Primo, in hoc caſu ceſſat cauſſa iuris humani, quæ eſt, vt in contractibus non intercedat dolus uel fraus; cũ per tres teſtes conſtet de voluntate teſtatoris: igitur debet

bet etiam lex ceſſare,cap.cum ceſſante,de appellat.ac de can.ſi pars de pœnit.diſt.7.

Secundo, cum lex procedit ex falſa præſumptione, non tenet in conſcientia: atqui in tali caſu intercedit falſa præſumptio; quia præſumit non adeſſe teſtatoris voluntatem,igitur.

Tertio, quod eſt contra æquitatem naturalem, nullius eſt valoris: ſed iſta contractus ſolemnitas eſt contra æquitatem naturæ, cum ex contractu minus ſolemni oriatur naturali iure vera obligatio: igitur. Et hinc eſt quod Alexander,in ca.cum eſſes,de teſtamentis, ait ex iure diuino duos, vel tres teſtes ſufficere: ubi leges ciuiles damnare uidetur,quod plures requirant teſtes.

In hac difficultate, quam breuiter hoc loco uolo perſtringere,quam alias in materia de dominio fuſius examinabo,hæ fuerunt auctorum ſententiæ.

Prima eorum, qui dicunt, (perſiſtendo in caſu propoſito) tale teſtamentum in conſcientia valere:& hæredem ab inteſtato non poſſe agere in foro exteriore ad hæreditatis repetitionem; & ſi repetat, eſſe obligatum reſtituere. Ita Innocentius cap.ſicut dignum,de electione, Panormitanus, Plinius libro 5.epiſt.ad Clauiſium, Iaſon.leg. ſi non forte, ff.de teſtam. Adrianus, Medina, quæſt.citata,Silueſter,Angelus,Tabiena,& Armilla.

Secunda ſententia,quæ tria dicit:Primum contractus iſte re ipſa,eſt validus: ſecundum, hæres ex teſtamento poteſt agere contra hæredem ab inteſtato, ſi forte hæreditas in eius eſt manu: Tertium, huiuſmodi contractus eſt irritandus per ſententiam iudicis in foro conſcientiæ;& ita poteſt peti annullatio,qua facta,tuta conſciētia hæreditas retineri poteſt. Ita Imol. l.Nemo poteſt, ff.de fid.commiſ.Calderin. Paulus de Caſtro,Sotus lib. 4.de Iuſt.& iur. quæſt.5.art.3.qui male putauit eſſe opinionem propriam.Quæ ſententia hoc habet incommodi, quod ſi contractus eſt irritandus,hæres ex teſtamento,non poſſet hæreditatem retinere, ſi ad ipſum perueniſſet,donec res in foro exteriore ſtatueretur.

Tertia ſententia aliorum, qui dicunt,contractum ſine his ſolemnitatibus eſſe nullum, etiam in foro conſcientiæ. Ita Bal.in repet.l.primæ.C.de ſacroſ.eccl.col. 24.verſ.ſuper primo : qui tñ varius in hac re eſt de qua acute locutus fuit. Didacus Couar. in ſua relect. in regulam Peccatum,par.2.§.3. num.8.& in epitome de teſtam.quem videre poteris in lib. 3. var.reſol.cap.6.nume.5.Ledeſma in 2.par.4. quæſt 18.artic.1.dub.12. & quamuis omnes hę ſententiæ probabiles ſint:tamen tertia eſt longe probabilior. Sed ut aliquid certi in re admodum dubia habẽamus,has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, teſtamentum, ſiue contractus ſine conditione,ſeu ſolemnitate,quæ ex iure humano requiritur factus, nullus eſt, etiam in foro conſcientiæ·quod nó modo probabile, ſed etiam certiſſimum puto:idque ob nonnullas rationes,quas alijs ommiſſis,hic breuiter perſtringam.

Primo,ius ciuile poteſt facere contractum nullum, cui deſunt ſolemnitates, quas requirit, determinando iuſta de cauſſa ius naturale,idque etiam in foro conſciẽtiæ,quod nulla ratione negari poteſt:atqui de facto cótractus minus ſolemnes,& ſpeciatim teſtamẽtum anullat: igitur in foro conſcientiæ erit nullum : cauſſa hic adeſt iuſtiſſima, ne intercedat dolus,& fraus:quod ſi dicas,hic non intercedit,id nihil eſt,quia lex non reſpicit ſingulares contractus, ſed vniuerſos, & uniuerſe ſtatuit vt modo congruenti fiant, quem modum tu ſeruare debes:cum ad remp.pertineat, vt congruenter transferantur rerum dominia.

Confirmatur, contractus factus a minori, ut omnes docent,in conſcientia non ualet; & tamen in particulari contingere poteſt, ut minor plus habeat prudentiæ, quam is,cui rerum ipſius,commiſſa eſt cura. Similiter lex quę prohibet arma ferre de nocte, eſt iuſta;& ideo ſi quis cum armis reperiatur iuſte punitur, etiamſi omnino conſtaret iſtum non malo animo arma ſecũ ferre.

Secũdo,lex quæ nõ procedit ex falſa pręſumptione, ſi

ſi alias iuſta ſit, obligat in vtroq; foro, ut in materia de legibus Doctores communiter docent: ſed lex iſta Imperatoria non procedit ex falſa præſumptione; quia, licet legiſlator alias ſciret teſtamentum factum cum tribus aut duobus teſtibus eſſe ualidum, tamen uoluit iuſtis de cauſſis irritum facere; & ita irritum fecit, ut etiã ſi teſtator diceret, ſe nolle ſeptem teſtes, & hanc eſſe uoluntatem ſuam, ut cum tribus teſtibus de rebus ſuis uoluerit diſponere, teſtamentum nullum ſit: igitur hic nõ eſt falſa præſumptio.

Tertio, ex contraria ſententia ſequuntur hæc inconuenientia: Primum legem ciuilem non potuiſſe irritare contractum factum a pupillo, qui alias ſecundum legẽ naturæ eſſet validus: alterum, quoniam ſi hæres ab inteſtato eſſet aliquis pupillus cuius hæreditas deueniſſet ad alios hęredes ex teſtamento: tutor, ſi nomine pupilli peteret in foro exteriore hęreditatem, per vos peccaret mortaliter: ſi non peteret, teneretur de ſuo reſtituere pupillo. Per cõtrariam igitur opinionem in has anguſtias redigeretur tutor, a quibus nos contrarium docendo, eum liberamus.

Poſtremo, ne pluribus in præſentia contrariam ſententiam vrgeam, quid dicerent, qui contra ſentiunt, ad iuſtiſſimam & ſapientiſſimam Concilij Tridentini conſtitutionem, de cõtractu matrimonij, quem irritum facit, ſolemnitatibus deficientibus, nimirum, ſi Parochi præſentia deſit, & duo teſtes ad id ſpecialiter non uocentur: cum matrimonium ſine his conditionibus & ſolemnitatibus contractum, eſſet verum ſacramentum.

Finge matrimonium contrahi in media platea, ſed abſit Parochus, vel ſi adeſt Parochus, duo teſtes ſpecialiter non uocentur, erit ne matrimonium, cum tamen alias contrahatur in facie eccleſiæ? ni fallor non erit, quidquid aliquando ſcripſerit Nauarrus. En igitur ut eſſentiales ſolemnitates poſſunt addi contractibus alias validis ſecundum naturæ legem; quibus deficientibus, etiam in foro conſcientiæ, nulli erunt. Atque

de iſta concluſione hactenus.

Secunda concluſio, hęres ex teſtamento minus ſolemni non tenetur reſtituere hæreditatem donec ab ipſo re petatur in foro externo. Doctrina eſt communis, quam tradit Bar.l.nemo poteſt, de leg.1.& Ancaran. in regula Poſſeſſor, lib.6. Et ratio eſt manifeſta; quia ſolemnitas contractus aduenit iuri naturali, quod non reddit omnino irritum, ſed dat actionem petendi: quare, ante repetitionem, ille iure naturæ, vel gentium tute hæreditatem poſſidet.

Tertia concluſio, hæres ab inteſtato, poteſt tuta conſcientia hæreditatem retinere, ſi apud ſe habet, & ſi nō habet, iure poteſt petere, & ſine peccato retinere. Quod attinet ad primam partem, quod poſſit retinere, patet: quia ſi teneretur, maximè iure naturæ, vel diuino, ſed iſta ſunt determinata iure humano, igitur: quod poſſit petere, & ſi acquirit, retinere, patet ex dictis.

Quarta concluſio, contractus minus ſolemnis, in cau ſis pijs, valet etiam in foro externo. Ita Panor.cap. indi cante, de teſtam. Tabiena, Angel.& Armillla.

Ex his colligere licet, quā falſum ſit, quod Sotus di xit, huiuſmodi teſtamentum eſſe annullandum: contra quam ſententiam alias plura. Nunc ad argumenta pau cis reſpondeamus.

Ad primum, quando cauſſa ceſſat in vniuerſum, lex quoque ceſſat; quod non accidit in caſu noſtro.

Ad ſecundum, falſum eſt leges hoc in caſu procedere ex falſa præſumptione: neque enim legiſlator annullat contractum, quia pręſumit falſum, ſed quia non vult cō tractus hac ratione fieri.

Ad tertium, talis conſtitutio non eſt contra æquitatē, ſed ſecundum æquitatem: quia declaratur, & limitatur æquitas naturalis.

Ad auctoritatem Pontificis, uariæ ſunt reſponſiones, quarum aliqua impugnari poſſent, ſed nolo in hoc immorari.

Dico primò, Pōtificem noluiſſe aſſerere, ſolum duos,

uel tres teſtes in humanis contractibus eſſe neceſſarios, eſſe omnino de iure diuino, quia male ius canonicum in multis cauſſis plures teſtes requireret.

Secundo, cum ius diuinum ait, omne uerbum, ideſt, omnem humanum contractum, & promiſſionem eſſe in ore duorum, uel trium, non prohibet, quin plures, ex cauſſa, adhiberi poſſint; ſed docet, quid ut plurimum fieri ſoleat; & non debere quempiam unius tantum teſtimonio damnari, cap. vniuerſis, de teſtibus: ut omittam hic eſſe hebraiſmum quendam; ita ut, in ore duorum, uel trium, idem ſonet, quod paucorum: quare illis uerbis nō uidetur definiri quidam certus numerus.

Tertio, non abrogauit leges ciuiles, cum re uera hac in parte, non ſint contra ius naturale, uel diuinum, can. Ad uerum diſt. 39. & can. duo.

Quarto, una cum Gloſ. eod. cap. dico illam conſtitutionem habere uim in locis ſubiectis eccleſiæ.

Quod autem ait illas conſtitutiones eſſe contrarias iuri diuino, id hoc pacto eſt accipiendum, non eſſe ſecundum id, quod ſpeciatim dicitur in iure diuino: ni uelis dicere Pontificem in aſsignanda ſuæ conſtitutionis ratione, potuiſſe errare; in quo, ut uiri docti tradunt, errare poteſt. ſed de his alias.

An ea, quæ accepta ſunt per metum reſtituenda ſint. Quæſtio. XLVI.

HAec etiam quæſtio a nobis in præſentia breuiter attingetur; cum alibi fuſius diſputanda ſit: ea igitur tantum dicemus, quę ad noſtrū inſtitutum proxime conferunt. Quod autē, quæ per metum accipiuntur non ſint reſtituenda, uno uel altero argumento demonſtro.

Primo, quæ ex uoluntate dantur, non ſunt reſtituenda: ſed quod ex metu datur, uoluntate datur: igitur. Minor propoſitio, patet ex doctrina Ariſtotelis libro tertio ethico, capite primo, ubi ſtatuit, ea quæ metu fiunt

eſſe ſimpliciter uoluntaria; idem docent Gregorius Nyſſenus, & Damaſcenus, ut multos alios auctores omittam.

Secundo, ſi quis ex metu uotum faceret, ut ſi ob timorem naufragij, aliquis uoueret religionem; uotum ex communi omnium ſententiá teneret: igitur donatio facta ex metu erit firma.

Poſtremo, cedere timori ad bonum faciendum eſt bonum, ut philoſophi, qui mores tractant, docent: igitur ſi quid ex hoc timore fiat, ratum haberi debet: ut ſi quis cederet timori incuſſo ad eleemoſynam faciendam.

De hac re legendi ſunt philoſophi morales ſuper Ariſt.lib.3.eth.cap.1.ubi Buridanus & Gerardus Odo: Iuris periti C. de ijs quæ ui, metuſue ca. fiunt. & ff. de eo, quod metus cauſſa: Canoniſtæ tit. de ijs quæ ui met. caſi. & cap. 1. de officio Iud. deleg. Decius de regul. iur. Regula 39. Menochius lib.2. de quæſt. arb. iud. cent.2. caſu 135. & 136. Theol. in 4. ſent. diſt. 15. & 29. Nos miſſis opinionibus, quibuſdam fundamentis & concluſionibus noſtram aperiemus ſententiam.

Primum fundamentum, quod fit per metum, non eſt idem cum eo, quod fit per uim: Tunc dicitur aliquid fieri per uim, quando agens non concurrit ad agendum, ſed per uiolentiam extrinſecus illatam, aliquid efficit: ut ſi quis meo apprehenſo brachio, me repugnante, & nullo modo iuuante, aliquem offenderet, ego per uim illum læſiſſe dicerer. Illud uero per metum fieri dicitur, quando adeſt conſenſus uoluntatis, qui tamen, metu remoto, non adeſſet.

Metus ab Vlpiano l.1.ff. de eo quod met. cauſſa, ſic deſcribitur; Metus eſt inſtantis periculi, uel futuri cauſſa, mentis trepidatio. Vel cum Ariſtotele libr.4. ethic. Metus eſt exſpectatio mali.

Vis autem ex Paullo, ff. loc. cit. eſt maioris rei impetus, quam repelli poſſit. Metus pertinet ad uoluntaté, uis ad corpus. Gloſ. c. de ijs, quæ ui. Vis efficit actum ſim-

ſimpliciter inuoluntarium, metus ſecundum quid.

Secundum fundamentum, in quo diuidendus eſt metus. Metus duplex eſt, alter qui dicitur intrinſecus, & is eſt, quem quis a ſeipſo cõcipit, ex eo quod ſibi aliquid mali impendere uidet: ex malo nimirum, quod non infertur, ut aliquid faciat, uel ſaltem id ei non conſtat: ut cum ægrotus timet mortem, & mercator naufragium, & ex timore uotum religionis uouet. Alter extrinſecus, ut eſt ille, qui concipitur ex malo, quod in hunc finem infertur, ut aliquis timore perterritus, aliquid agat. Vt ſi latro minetur mortem uiatori, ni pecunias dederit. Hic duplex eſt, alter qui iuſte infertur, ut cum Iudex ob timorem pœnæ a reo ueritatem extorquet: alter iniuſtus, ut ille, qui contra iuſtitiam infertur.

Rurſus metus duplex eſt: alter, qui a Iuriſperitis, iuſtus, a ſcholaſticis, cadẽs in conſtantem uirum nominatur, quem non ſatis bene quidam deſcribunt Iuriſtæ; tu ſic deſcriberes.

Metus cadens eſt ille, quẽ uiri conſtantia ſecum patitur, id eſt quem quis manens cõſtans admittere poteſt, & ſi admitat, non uituperabitur. Vt ſi quis ob timorem potius uellet ſoluere uiginti aureos, quam pati ut a latrone ſibi abſcinderetur manus. Seu metus cadens eſt, qui a magno periculo grauioris mali incutitur. Magna autem mala ſunt, Mors, infamia, membri mutilatio, carcer perpetuus, & grauis uerberatio.

Alter eſt metus quem Iuriſtæ leuem, & non iuſtum, Theologi, non cadentem in conſtantem uirum, uocant, & eſt ille, ob quem, ſi quis aliquid faceret uituperaretur, & pro incõſtanti haberetur: ut ſi quis ob grauem timorem contra honeſtatem ageret. Sunt enim quædam, contra quæ nulla eſt coactio, ut Ariſtoteles ait, libro 3. eth. cap. 1.

Tertium fundamentum, magnum malum non ſolum dicitur ſimpliciter de eo, quod uere eſt magnum in ſe, ſed etiam comparate ratione minoris mali: ſimiliter conſtantia nõ eſt ſimpliciter ſpectanda, ſed pro perſona-

ſonarum uarietate; quia maior requiritur in homine, quam in fœmina, & maior in adulto, quã in puero. quare conſtantia ſpectanda eſt ex perſona, quæ malum incutit, ex perſona cui incutitur, atque ex mali certitudine, & magnitudine. Verum, timor reuerentialis, qui oritur ex perſona, quę eſt ſuperior, non facit iuſtum metum: quare non placet, quod dixit Menochius, iſtarum perſonarum minas facere iuſtum metũ, niſi ſolitæ ſint ſæuire. quo fit, ut idem bene tradidit, iuſtum metum iudicandum eſſe Iudicis arbitrio, Gloſ. cap. penult. de ijs, quæ ui met. ue ca. fiunt.

Quartum fundamentum, aliter loquẽdum eſt de metu ſecundum ius naturale, & diuinum, aliter ſecundum ius humanum: multa enim ſunt quæ ex metu facta tenent, ſi ius naturale, & diuinum ſpectes, quæ irrita ſunt ex lege humana. Rurſus aliter philoſophi morales, aliter Iuriſperiti de metu agunt. Nam illi ideo metum cõſiderant, ut uideant an ſit laude, an uituperatione dignum quod metu fit: hi uero, ut doceant, an contractus ex metu facti uim habeant. Theologi uero utroque modo de metu agunt. His notatis, ad concluſiones accedamus.

Prima concluſio, quod ex metu etiam cadente fit, eſt ſimpliciter uoluntarium. Doctrina eſt communiſſima omnium philoſophorum moralium, & ſpeciatim Ariſtotelis loco citato: & confirmatur ex Auguſtini doctrina, can. merito, 15. quęſt. 1. & can. Diſplicet, 24. q. 4. & can. Vides, quęſt. 6. quam doctrinam omnes approbant Theoligi, & nos alibi latius probabimus, cum ſit multorum caſuum conſcientiæ fundamentum.

Secunda concluſio, metus cadens non eſt cenſendus quicumque, ſed ille, quem uir prudens iudicabit, iuxta ea quę ſupra adnotauimus.

Tertia concluſio, metus ab interno conceptus, & metus externus iuſte illatus, etiamſi ſit cadens, non tollit contractum, & obligationem ex tali metu factam. Vnde, ſi quis ex timore mortis uoueret, aut aliquid ali

cui polliceretur, debet promiſſa facere: ſimiliter ſi reus, ex timore ab Iudice iuſte incuſſo, aliquam in uxorem ducere promiſiſſet. Doctrina eſt communis, & certisſima.

Quarta concluſio, omnis contractus factus per metū extrinſecum cadentem in conſtantem uirum, lege naturæ eſt obligatorius. Hæc concluſio ponitur à nobis tanquam probabilis, cùm contraria ſua probabilitate non careat: quæ doctrina his rationibus nititur.

Primo, ex cap. Abbas, de ijs quę ui met. ue ca. fiunt, ubi decernitur, ut is, qui per metum amittendi patrimonium ſuo beneficio renunciauit, illud repetere poſſit, quia, quæ metu, & ui fiunt, de iure debent in irritum reuocari: ex quo colligitur, quod metu factum fuit, uim habuiſſe: quia ſancitur, ut in irritum reuocetur. Huc accedat nonnullorum ſcriptorum auctoritas, quos uidere poteris citatis locis; ut Palud. 4. diſt. 15. quæſtio. 2. artic. quincto.

Secundo, ex communi Doctorum ſentētia, actus procedens ex tali timore, eſt ſimpliciter liber: igitur per eum uera contrahitur obligatio: confirmatur, per talē actum uerum contrahitur peccatum, igitur & uerus contractus.

Tertio, ſi iſte contractus eſt nullus, uel quia non eſt uoluntarius; & hoc non, quoniam obligatio nata ex tali metu ab intrinſeco, uoluntaria eſt, ut omnes docent: uel quia intercedit iniuria, neque hoc obſtat, quia etiam in eo, quod fit ex metu leui, uel non cadente intercedit iniuria, & tamen ibi oritur obligatio igitur.

Quarto, ex communi ſententia, ſi talis contractus eſſet iuramento firmatus, eſſet ſeruandus, cap. uerum, & cap. debitores de iureiurando; & cap. ad aures de ijs, quæ ui met. ue cauſ. ergo ex ſe obligat. ſi quidem iuramentum obligationi uim adiungit. Adde, quod ſacramenta, quæ characterem imprimunt, per hunc metum ſuſcepta, tenent, & idem diceres de uoto: igitur.

Quincta concluſio, donatio, ſiue contractus factus

ex metu cadente, in foro externo eſt nullus. Eſt communis doctrina iuris utriuſque conſultorum in legibus, & capitibus ſupra citatis: quare nihil eſt neceſſe, ut multos auctores citem. Cum Vlpianus aperte dicat, Quod per metum geſtum erit, ratum non habeo: quę uerba, ut Menochius ait, ſunt prope diuina: & exponũtur de metu cadente, L. Metum, ff. de ijs quæ ui.

Sed peteres, cur Iuriſconſultus appellauit, cadentem in conſtantisſimum uirum? Reſpondent Abbas, Decius, & alij, hic ſumi ſuperlatiuum, pro poſitiuo: uel melius, ut arbitror, hoc ſuperlatiuo, deſignatur maior quidam metus, ut eſſe debet ille, qui caſurus eſt in conſtantem uirum.

Sexta concluſio, metus leuis, & qui non cadit in uirum conſtantem, in foro externo, non impedit obligationem: unde quod per hunc metum acceptum fuit, per leges humanas retinere licet. Eſt communis doctrina, quam tradunt Nauarrus, & Didacus, in locis quos ſtatim citabo, ut alios omittam, ijſdemque legibus confirmatur.

Septima concluſio, In foro conſcientiæ, quod per quemcunque timorem, acceptum fuit, ſi intercedat iniuria, reſtituendum eſt.

Primo, confirmatur hæc concluſio ex communi ſententia: Ita Adrianus in materia de reſtit. poſt primam quæſt. §. ex quibus, Syluelter uerbo metus, in fine, Nauarrus cap. 17. num. 14. Didacus in ſua relect. par. 2. § 3. num. 7. Oſtiens. & Ioan. And. in cap. cum uerum, de iu ramen.

Secũdo, quia ubi intercedit iniuria, læditur iuſtitia; ubi iuſtitia uiolatur, oritur reſtitutio; igitur, cum in hac facti ſpecie intercedat iniuria reſtitutio facienda erit. Ex qua ratione non parum confirmatur eorum opinio, qui uolunt obligationem ex metu cadente factam, nullam eſſe.

Quod ſi hoc loco de me quæreres, cur ius ciuile non concedat actionem ad repetendum id quod datum eſt

per

per metũ leuem, cum in foro conſcientiæ, ut diximus, ad reſtituendum ſit. Reſponderem, primum, quia ius ciuile præſumit in tali caſu fuiſſe liberam donationem, cum metus ſit leuis: deinde, ut tolleret occaſionem infinitarum controuerſiarum, cum per huiuſmodi metum multa paſſim fieri ſoleant; & leues timores facile fingi poſſint.

Octaua concluſio, falſum eſt per blanditias fieri contractũ, vel donationem inualidam: quod dixerim cõtra Caietanũ in ſumma verbo reſtit. §. quia vero; cuius opinionem merito reprehendit Nauarrus in Enchlr. cap. 17. nu. 14.

Primò, quia blanditia, non minuunt voluntarium, vt dicit diuus Thomas prima 2. quæſt. 22. art. 6. ubi ait, paſſionem amoris non inducere inuoluntarium, vt paſſio timoris facit: & ipſemet ait, amorem cõſenſum augere, quam motus minuit.

Secundo, quia iſta doctrina eſt noua, & nullo iure fundata; immo eſt contra expreſſam legem ſi. C. ſi quis aliq. teſt. prohib. Idem dicas, ſi ſolum precibus, etiam importunis, aliquid obtineatur. Modo abſint minæ, quę poſſent iuſtum metum incutere.

Nona concluſio, metus cadens in conſtantem virum tollil omnem culpam quæ poteſt oriri ex tranſgreſſione legis humanæ: eam vero quæ ex tranſgreſſione præcepti diuini, minuit quidem, ſed non omnino tollit. Doctrina eſt ſatis manifeſta, & alio loco probanda.

Decima concluſio, cedere timori inducenti ad bonum, ſemper eſt laudabile, non cedere ſemper malum: contra dicas de eo timore qui inducit ad malum, non cedere laudabile, cedere vituperabile: at uero non cedere timori, inducenti ad id, quod eſt indifferens, eſt vituperabile, cedere vero laudabile. Sed de hinc re latius differere pertinet ad Philoſophos morales, quos locis citatos apud Ariſtotelem uidere poteris.

Poſtrema concluſio, cõtractus, ſiue donatio facta per vim, nulla eſt, in quouis foro, & lege. Doctrina eſt certiſſima,

tiſſima, ex legibus ſupra citatis, & ex communi omniũ hominum ſenſu. Atque per has concluſiones propoſitæ quæſtioni ſatis erit factum, ſi argumenra in contrarium aliata, ſoluantur.

Ad primum, quamuis quod ex metu datur, voluntate detur: tamen, quia intercedit iniuria, propterea eſt reſtituendum: adde etiam, quod non datur ex voluntate omnino libera, cuiuſmodi eſſe debet ea voluntas, qua transferendum eſt dominium.

Ad ſecundum hoc argumentum procedit de metu ab intrinſeco, qui, vt diximus, non tollit obligationem cótractus, ſeu promiſſionis, & nullam habet iniuriam annexam.

Ad tertium, quamuis bonum ſit cum modo & ratione aliquem ad bene agendum inducere: tamen id non debet fieri cum iniuſtitia, & iniuria: cum non ſint facienda mala, vt inde eueniant bona, ut Paulus nos docet.

Atque hæc breuiter de reſtitutione eorum, quæ per metum acquiruntur dixiſſe ſufficiat. Nunc quoniam de ijs uniuerſe egimus, quæ ob aliquam conditionem dantur, conſequitur, vt de eorum reſtitutione agamus, quæ ob aliquam cauſſam vel honeſtam, uel turpem, opuſue iniuſtum acquiruntur, dantur ue: de quibus non leues, nec parum difficiles examinantur quæſtiones.

De reſtitutione eorum, quæ accipiuntur ob aliquam turpem cauſſam. Quæſtio XLVII.

EAm aggredimur nunc huius noſtri tractatus partem, in qua de earum rerum reſtitutione agendum eſt, quæ ob aliquam cauſſam accipiuntur ab alio, eo non inuito. Poteſt autem cauſſa ob quam aliquid accipitur eſſe, uel honeſta, ut ſi quis daret alicui pecunias, ut caſtitatem ſeruaret; uel turpis, ut ſi daretur pretium pro reſignatione beneficij: quo loco auctores diſtinguunt

tria

tria genera traditionum ob turpem cauſſa.

Primum, cum traditio eſt turpis ſolum ex parte dantis, non autem ex parte accipientis: ut quando datur pretium meretrici, uel hyſtrioni ob turpem actum.

Secundum, cum turpitudo eſt ex parte accipientis: ut ſi iudex acciperet pretium pro iuſta ſententia ferenda, quã alias ferre deberet; uel ſi quis acciperet pecunias, ne hominem occideret.

Tertium, quando ex parte utriuſque, dantis minimũ & accipientis eſſet turpis: ut cum datur aliquid pro cõtractu ſimoniaco, ubi & is qui dat, & is qui accipit turpiter agit.

Rurſus cauſſa turpis, uel ſolam habet turpitudinem contra honeſtatem, ut patet in exemplo de meretrice, uel etiam cum turpitudine annexa eſt iniuſtitia, ut cũ accipitur pretium pro actu iniuſto exercendo; ut ſi quis acciperet pecuniam ad occidendum hominem.

Item, aliqua acceptio dicitur turpis, uel ex ſua natura, quando res ob quam accipitur, ex ſe, contra rationẽ pugnat: uel quia eſt per legem prohibita. In hac diſputatione nos agemus de reſtitutione facienda ob cauſſam ex ſe turpem, non tamen iniuſtam, de qua erit ſpecialis difficultas.

Vt autẽ intelligantur Doctorum ſententię, animaduertendum eſt, hanc quæſtionem poſſe dupliciter tractari; uno modo uniuerſe, an ſcilicet pretium acceptum pro quauis actione criminoſa, ſit reſtituendum: altero vero ſpeciatim, de hac uel illa actione: & tũc pręcipua, & maxima difficultas eſt de lucro ex meretricio acquiſito. In ſumma, ut ea de quibus diſſerendum eſt, breuiter ob oculos proponantur, hæc ſunt capita eorum, quę a nobis explicanda ſunt.

Primum, an pro aliquo actu non honeſto liceat aliquid accipere, & retinere: Secundum, an pro peccato non faciendo: Tertium, an pro actu meritrcio: Quartũ, an pro actu, qui eſt contra iuſtitiam: Quinctum an pro opere iuſtitiæ, & alias debito: Sextum, an pro bono ope

re

re uniuerſæ. In hac quæſtione duo prima capita breuiter expediemus. Quod autem pro malo opere pretium accipere non liceat, & acceptum reſtituendum ſit, his rationibus probatur.

Primo, pro iuſto opere, quod aliquis efficere debet, non licet aliquid recipere, vt patet ex ff. de conditione ob turpem cauſſam, ergo neque pro opere crimi noſo. Nam, vt habetur lege 5. titulo citato, ſi tibi dedero ut mihi rem depoſitam reddas, teneris acceptum reſtituere, igitur.

Secundo, idem probari poteſt ex cap Nemo presbyterorum, de Simonia, ubi docemur, emolumentum receptum ab aliquo pro opere criminoſo, aut pro omiſſione operis, quod alias tenemur facere, eſſe reſtituẽdũ quo loco ſit mentio, de eo, qui pretium accepit, vt alterius peccatum celaret. Huc etiam pertinet cap. ad liberandam, de Iudæis, & Saracenis, vbi ſtatuitur, ne abſoluantur a peccato, niſi reſtituatur quidquid lucrati fuerint ij, qui arma & alia uetita uendunt Saracenis. Quare pro illa illicita negotiatione nihil accipere licet, & quod eſt accetpum, reſtituendum eſt.

Tertio, ſi pro opere criminoſo aliquid accipere ac retinere liceret, pari etiam ratione promiſſio dandi aliquid pro peccato perpetrando eſſet valida, quod eſt falſum, cum ſtipulatio turpis pro inualida habeatur, l. generaliter, ff. de verborum obligatione.

Quarto, quoniam uidetur omnino eſſe contra rationem poſſe vendi actum, qui eſt contra legem, ſiue naturalem, ſiue diuinam, aut humanam, cuiuſmodi eſt actus turpis, qui ſaltem vnam, vel alteram, vel omnes ex dictis legibus violat. Atque dubitandi cauſſa has rationes attuliſſe ſufficiat.

In hac difficultate fuit prima opinio quorũdam, qui exiſtimarunt, uniuerſe loquendo, pro actu illicito nihil poſſe accipi, & ſi quid acceptum eſt, reſtituendum eſſe. Ita Innocent. cap. quia plerique, de immunitate eccleſiarum: quem eodem loco ſequitur Panormit. quæſt. 10.

con-

concluſ.3.& Oltrcuſ.cap.Cum ſit, de Iudæis. Inquam ſententiam etiam Paludanus quæſt.2.art.2. inclinare ui detur,& q.3.art.5.

Secunda opinio Ioannis Medinæ,codic.de rebus reſtit.quæſt.20.& quæſt.28.in fine, qui tria dicit.Primum, pro cauſſa ſeu actu, qui ex ſe eſt peccatum,nihil poteſt accipi,& ſi accipiatur reſtituendum eſt.Secundum,ſi intercedat tacita vel expreſſa donatio dantis,poſito quod donare poſſit, recipere & retinere licet.Tertium, quando.cauſſa,vel opus propter quod acceptum eſt pretium, non eſt ex ſe malũ,ſed ex circunſtantia,ſuppoſito,quod opus non ſit de ijs, quæ gratis agenda ſunt,aliquid accipere &.retinere licet.

Tertia ſententia aliorum, qui diſtinguunt de opere, quod eſt contra caritatem, & de eo quod eſt contra iuſtitiam:.quod eſt accepũ pro opere cõtra caritatem retinere licet: non autem quod acceptum fuit pro opere, quod eſt contra iuſtitiam:alij vero exiſtimant etiam retinere licere,quod pro opere iniuſto accipitur.Qui autem ſint auctores in utraque ſententia, poſtea dicetur. Et quoniam hic nihil occurrit notandum præter ea,quæ iam expoſuimus,ad concluſiones ipſas me confero.

Prima concluſio,pro actu criminoſo, ſeu pro opere, quod habet annexum peccatum aliquod, pretium recipere vel dare,ſemper eſt peccatũ contra caritatẽ.Eſt cõcluſio manifeſta, quoniam qui tale pretium accipit,vel peccat ipſe,vel ſaltem concurrit,ad peccandum,conſentitque peccato.Intelligenda eſt hæc concluſio uniuerſe, quia ex aliqua circumſtantia poſſet non eſſe peccatum: vt ſi quis daret pecuniam iudici nolẽti alias iuſtam ſententiam dicere, ad quam pronunciandam eſſet obligatus.

Secunda concluſio, ſi pretium ſit datum pro opere ſeu contractu aliquo,qui eſt malus ex aliqua circunſtantiá,poteſt iuſte retineri.Doctrina eſt communis, & patebit ex ſubiectis exemplis. Quidam vendidit frumẽtum die feſto,aut eo in loco,ubi erat prohibitum negotiatio

nem exercere venditio illa, ex circunſtantia fuit mala; ſed tamen venditor non tenetur pretium reſtituere. Similiter, quidam negociatus eſt cum aliquo excommunicato, vel hæretico, ſeruata tamen in negociando iuſtitia, non propterea, quod peccauit commercium habendo cum eo, quo cum tractare non poterat, iuſtum pretium acceptum debet reſtituere.

Tertia concluſio, non implicat, ut pro aliquo actu ſeu opere aliquo quod ex ſe ſuaque natura peccatum eſt, aliquod pretium iuſte recipiatur, & retineatur, etiamſi nulla intercedat donatio. Eſt concluſio contra primam & ſecundam ſententiam: pro cuius declaratione nata.

In actu peccati duo nos poſſe conſiderare; unum eſt deformitas ipſa & ratio peccati, quæ in quadam negatione, ſeu priuatione conſiſtit; & hęc cum nihil ſit, vendi non poteſt: alterum eſt aliquid, vel commodi, vel vtilitatis, aut voluptatis, ſeu laboris, & periculi, quod in ipſo actu percipitur, aut ſuſcipitur propter quod vendibile eſt. Vniuerſe itaque loquendo, non repugnat accipere aliquod pretium pro peccato, quod non ſit reſtituendum.

Primo probatur hæc concluſio communi Doctorum ſententia, de qua conſtabit ex ijs, quæ deinceps in alijs diſputationibus dicemus: a qua nullo modo eſt recedendum, cum nulla ſit ratio vrgens in contrarium, & præſertim in ipſa praxi.

Secũdo, multi ſunt actus peccati, laborioſi, difficiles, qui poſſunt exerceri ſine ulla iniuſtitia: ergo ſi quis pro his pretium accipiat, cum non intercedat iniuria nulla erit facienda reſtitutio. Et quoniam hæc concluſio, ex ijs, quæ duabus diſputationibus ſequentibus dicentur adhuc manifeſtior fiet, non eſt cur pluribus hoc loco confirmetur.

Quarta concluſio, ſi ab aliqua lege ſtatutum eſſet, ne pro aliquo peccato pretium reciperetur, ſtandum eſſet illi legi. Siquidem reſp. facultatem habet dandi formam contractibus, & ad eos irritos faciendos, etiamſi

alias

alias ſint liciti, ut patet de contractu matrimonij clandeſtine contracti, quem Concilium Tridentinum irritũ fecit: ergo multo magis contractum circa actum illicitum irritare poteſt.

In hac autem materia huiuſmodi eſſe videtur legis communis diſpoſitio; Quando cauſſa eſt turpis ex utraque parte, qui dedit, repetere non poteſt: ſed lex non decernit, an qui accepit poſſit retinere: qui tamen alijs de cauſſis retinere non poteſt: ut ſi quis accepiſſet pretium pro falſo teſtimonio dicẽdo: quod pretium etiam ab hæredibus eſſet repetendum, &, vel fiſco, uel ei in cuius detrimentum pecunia fuit erogata dandum eſſet: quando turpitudo eſt tantum ex parte accipientis, qui dedit, repetere poteſt; at quando eſt parte dantis, qui dat nequit repetere.

Quincta concluſio, quædam ſunt cauſſæ, ſeu ſtipulationes turpes in quibus quod accipitur nullo modo retineri poteſt. Ita accidit in ſimonia, quia res ſpirituales non ſunt venditionis capaces: ſimiliter in vſura, vbi ſemper intercedit iniuſtitia. Quod ſi pretium in his caſibus daretur, ex liberalitate, vel gratitudine non eſſet reſtituendum.

Sexta concluſio, fieri poteſt, vt pro aliquo peccato vitando aliquid iuſte accipiatur & retineatur. Exempli gratia, eſt aliqua mulier omnino parata ad peccãdum, cui ab aliquo datur pecunia ut a peccato abſtineat; vt ille poteſt licite dare, ita iſta poteſt licite accipere & retinere, etiamſi obligata erat ad peccatum vitandum. Eſt hæc concluſio contra gloſ, quam multi ſummiſtæ ſequũtur, l. ut puta. ff. de cond, ob tur. cauſ. ſed noſtra doctrina eſt Soti lib. 4. de iuſt. & iure, quęſt. 7. in reſponſione ad ſecundum, & Nauarri cap. 17. num. 39. quam hæc ratio confirmat. Quoniam, & ſi iſta fœmina teneatur abſtinere ab actu impudico: tamen, quia ſibi uiolentiã infert, ſeque cum difficultate continet, vincendo carnis appetitum, talis actus capax eſt pretij. Adde etiã, quod eius cauſa abſtinet, ac proinde ſi quid ei detur, poteſt

tute retinere. Sotus tamen ait hanc concluſionem intelligendam eſſe, cum abſtinet ab ijs vitijs, quæ non committuntur cum alterius iniuria, cuiuſmodi eſt ſcortatio: quoniam in ijs, quæ iniuriam continent, retinere non poſſet; de qua re poſtea quid ſentiendum ſit, integra quæſtione videbimus. Addit, etiam quod ei, qui dediſſet talle precium non daretur repetitio: ſed contra videtur ſentire Nauarrus, qui multis rationibus diſtinctionem Soti de peccato contra caritatem, & iuſtitiam, refellit. Sed hæc inferius accuratius. Nunc argumenta ſuperius allata ſoluamus.

Ad primum hoc argumentum concludit, quando is qui accipit, ex iuſtitia tenetur aliquid agere: quando autem non tenetur, poteſt recipere, vt infra apertius dicetur.

Ad ſecundum, reſpondetur eodem modo, & capite illo citato, agitur de ſimonia, pro qua, vt diximus, nihil accipere licet, cum res venditor, non ſit venditionis capax. Illi uero, qui arma vendunt Saracenis aliquid reſtituere coguntur per modum pœnæ, ob legis tranſgreſſionem.

Ad tertium concedimus eſſe dandum, quod pro turpi actu promittitur; quod ſi leges ſtipulationes turpes non approbant, id eſt pœnale, dum repetitionem non concedunt.

Ad quartum, non eſt contra rationem iuſtitiæ, licet ſit contra legem caritatis, vt id vendatur, quod cum lege pugnat: modo in ſe aliquid habeat, quod pretio æſtimari poſſit.

An acquiſita per meretricium reſtituenda ſint.
Quæſtio. XLVIII.

QVamuis ex proxima quæſtione, quid in propoſita difficultate tenendum ſit, aliqua ratione appareat: tamen, quia hæc difficultas priuatim tractari ſolet, de qua etiam priuatæ ſunt ſcriptorum ſententiæ; propterea priuata opus eſt

diſcuſſione. Quod autem meretrici pro turpi actu nihil recipere liceat, his poſſet rationibus ſuaderi.

Primo, ex iure diuino, Deuteron. capite vigeſimo tertio, vbi prohibetur, ne offeratur merces proſtibuli in domo Domini: quod ſi meretrix ius haberet in mercedem acceptam, eam proculdubio poſſet retinere & offerre, & ſacerdos eam acceptare. Huc etiam facit, quod Eccleſiaſtici capite 34. dicitur, Immolantis ex iniquo, oblatio eſt maculata: & dona iniquorum non probat Altiſſimus. Et addit Sapiens, Nec in multitudine ſacrificiorum repropitiabitur peccatis eorum.

Secundo, auctoritate legum ciuilium: donatio facta meretrici a milite non tenet l. Affectionis. ff. de donationibus, vbi etiã militi datur repetitio; igitur. Huc quoque pertinet, quod ſtatuitur in l. Lucius Titius, in fine ff. de iure fiſci, ex quo loco Doctores colligunt, meretricem non publicam eſſe obligatam in foro conſcientiæ ad reſtituendum quod turpiter acquiſiuit: ergo & meretrix publica, cum in ea ſit maior turpitudo, ſaltem ratione ſcandali. Huc pertinent nonnullæ aliæ leges, quę habentur, ff. de condition. ob turpem cauſſam, quibus docetur, omnem promiſſionem ob turpem cauſſam eſſe illicitam.

Tertio diui Auguſtini auctoritate, qui ad hanc eandem rem probandam vtitur locis diuinæ ſcripturæ ſuperius citatis, quæ auctoritas habetur apud Gratianum 14. quæſt. 5. in principio: ubi damnatur omne pretium iniquitatis, cuiuſmodi eſt meretricis pretium, ex iniquitate, hoc eſt, ex peccato acquiſitum.

Quarto, non minus iniquum eſt fœminam corpus ſuum alieno viro pro pretio tradere, quam ſuo marito; a quo, ſi pretium acciperet, illud reſtituere deberet: ergo multo magis, ſi ab alieno accipiat: quoniam, ſi corpus non eſt venale ratione mariti, nec etiam vendi poterit ratione alterius hominis.

Cõfirmatur hoc argumẽtũ, mulier vſum ſui corporis gratis ſuo uiro debet; ergo non poteſt aliquo pretio al-

ceri traderet(ſicuti nec bona fortunæ: quæ ſunt ſui uiri: habet hoc argumentum priuatam difficultatem de adultera.

Poſtremo, meretrix non eſt domina ſui corporis, ergo neque etiã vſus corporis illiciti: ergo nõ poterit ſuũ corpus alteri exhibere: antecedens patet ex l. liber homo, ff. ad lege Aquiliam, & c. contingit, de ſententia excommunicat.

Confirmatur, vſus illicitus corporis, cum ſit peccatũ, non poteſt pretio æſtimari; ergo quidquid datum erit pretij, reſtituere oportebit, cum non ſeruetur æqualitas. Atque his rationibus perſuaderi poſſet altera huius quæſtionis pars, de qua hæ ſunt Doctorum ſententiæ.

Prima, quorundam qui exiſtimant meretricem in foro exteriori non poſſe petere mercedem ſibi promiſſam ob vſum ſui corporis. Ita Gloſſa, l. 4. §. ſed quod meretrici, ff. de condict. ob tur. cauſ. & in l. 2. C. de condict. ob tur. cau. Baldus, Paul. & Iaſon in dicto §. ſed quod meretrici, & quidam alij. ex qua ſententia colligitur, eam non poſſe aliquod pretium accipere: quod autem petere & retinere poſſit, eſt communis opinio, vt Iaſ. & Zaſius, in leg. generaliter. ff. de verborum obligatione teſtantur.

Secunda ſententia Medinæ, locis proxima quæſtione citatis: qui de hac re ſpeciatim loquens, ait, meretricem per modum pretij nihil poſſe recipere, & ſi recipit, tenetur reſtituere: quod ſi detur per modum donationis, retinere poteſt. Idem videtur ſentire Adrianus in quæſt. de hac re.

Tertia ſententia Antonij de Butrio, Abbatis ca. quia plerique, de immunit. eccleſ. Cyni & Ang. in l. 2. C. de condit. ob turpem cauſſam. Quæ ſententia duo dicit: primum, publicas meretrices poſſe aliquid accipere: & retinere: alterum eas, quæ non profitentur publice meretricium retinere non poſſe, ſi quid acceperint.

Hæc opinio, habet fundamentum in lege 2. ff. de condict. ob turpem cauſſam: quoniam leges videntur aliquid

quid concedere meretricibus publicis; alias uero potius puniunt,& præſertim adulteras,ca. primo,& ſexto, de adulterijs.

Quarta opinio Nauarri in Enchiridio, ca.17. nu.36. qui hæc dicit.Primum,parem eſſe rationem de meretricio,& de alijs criminibus: ſecundum meretricem poſſe pretium acceptum retinere:quia quod voluntarie ab alio eſt acceptum:ita vt ab vtraque parte committatur turpitudo, nulli de præcepto eſt reſtituendum: tertium §. ſed quod meretrici leg. 4. ff. de condit. ob turpem cauſſam,meretricem turpiter facere, non tamen turpiter accipere,cum ſit meretrix,eſſe intelligendum ſecundum ius humanum,quod permittit eam meretricem eſſe:quod eſt ſpeciale in meritricio,& propterea, lex ait, Noua ratione.Poſtremo,ait non ſolum turpe eſſe meretricari, ſed etiam pretium accipere: in quo accipiendo non ſecus peccat,ac is peccaret,qui pro opere gladiatorio,& pro iniuſto bello gerendo ſtipendium acciperet. Quare non ſolum peccat,qui dat, ſed etiam meretrix quæ accepit.

Fundamentum eius eſt, quia datur & accipitur pro eo,quod eſt peccatum.

Quinɛta ſententia aliorum,qui exiſtimant meretrices poſſe aliquid iuſte recipere,non ſolum in foro exteriori,ſed etiam in interiori,non ſolum ratione donationis,& ex libera voluntate dantis,ſed etiam ratione rei, quatenus intercedit uenditio quædam uſus corporis: qui eſt pecunia æſtimabilis.Ita diuus Thomas. 2.2.quæſtio.32.art.7.ad ſecundum: Ibidem Dominus Caietanus:Anton.2.part.tit.2.ca.5.Sylu. verb. reſt.Monal. ver. reſt.Sotus,lib.2.de iuſt.& iur.quæſt.7.art. 1. in reſponſ. ad primum.Couar.in ſua releɛt.part.2. §.2. nume.4. & denique Ledeſma,& quidam Canoniſtæ cap.peruenit, de Adulter.Nos quid hac in re ſentiendum ſit,his concluſionibus ſtatuimus.

Prima concluſio, in foro exteriori meretrix non tenetur reſtituere acceptum pretium pro turpi aɛtu: imo

ius humanum dare ei actionem ad petendum, quod eſt promiſſum, quam actionem negat ei, qui dedit, ad repetendum. Doctrina eſt communiſſima: & patet ex l. & §. ſupra citato, ff. de condit. ob turpem cauſſam: & confirmatur ex eo, quod publice permittuntur, & aliquando ab humana lege taxatur pretium.

Secunda concluſio, idem dicendum eſt de omnibus alijs mulieribus, quæ a legibus non puniũtur, ſi per fornicationem aliquid fuerint lucratæ: quare, ſi vidua ob turpem cauſſam aliquid acciperet, non tenetur reſtituere. Quoniam eo ipſo quod hæ non puniuntur, permittuntur; & ideo poſſunt aliquid accipere. Ita præter alios loco citato docet Couarruuias.

Tertia concluſio, quando leges prohibent, ac puniũt aliquod genus concubitus, non licet in foro exteriori promiſſam mercedem petere. Quare adultera, monialis, monachus, & clericus in exteriori foro, non poſſet aliquid pro turpi concubitu petere: cum hi omnes a legibus ob tale crimen puniantur, tit. ad l. Iuliam de adulterijs, & l. vnica. C. de raptu virg. & cap. 1. & 2. de adulter. & 17. quæſtio. 2. per totam. Et ratio eſt, quia repugnat, vt poſſit in foro exteriori aliquid petere pro eo opere, pro quo ibi puniri debet.

Quarta concluſio, in foro conſcientiæ meretrices, quod acceperunt ob turpem actum, retinere poſſunt. Hanc concluſionem, omiſſa legum humanarum auctoritate, quas aliquis poſſet dicere procedere ſecundum opinionem Ethnicorum, qui exiſtimabant fornicationem non eſſe peccatum, alijs confirmo rationibus.

Primo, ex communi ſententia iuris utriuſque peritorum, locis citatis, & Theologorum: Ita diuus Thomas, Caietanus, Antoninus, Syluester, Adrianus, Medina, Sotus, Nauarrus & alij multi, quos nominatim recẽſere nihil eſt neceſſe.

Secundo, quoniã intercedit libera voluntas eius qui dat, ſaltẽ per donationem: per quam poteſt aliquis pro quacunque cauſſa rem ſuam alienare; quare, cum nul-

la intercedat iniuria,quod acceptum eſt,non erit reſtitutioni obnoxium. Quæ ratio non ſolum locum habet in meretricio,ſed ét in quocunq;malo opere. Falſa eſt ergo Dyni,& eorum qui eum ſequuntur opinio,qui contra ſentiunt.Hæc communis doctrina quam ſequenti concluſione adhuc magis confirmabo; duas recipit moderationes.

Prima,quam tradit Innocent. cap.quia plerique,de immunit.eccle.meretrix obligata eſſet ad reſtituendũ, quando aliquid per fraudem, qua non raro uti ſolent, accepit:ut ſiquæ fingeret ſe eſſe intactam,aut ſemel tactam,& hanc ob cauſſam maius pretium acciperet:ſimiliter,ſi ui aliquid pecuniarũ extorſiſſet. Ita diuus Thomas.2.2.quæſt.62.artic.5.Palud.diſtinct.15.quæſt.3.artic.5.conc.4.Sotus & Caiet. & nonnulli alij:& ratio eſt in promptu, quoniam intercederet iniuſtitia, quæ eſt reſtitutionis fundamentum. At vero ſi falſo diceret,ſe vehementer quempiam amare, ſe vehementer eius conſortio delectari,vt hac arte pecunias extorqueret, non teneretur reſtituere: cùm nemo ignoret has eſſe earum illecebras.

Secunda, quando reciperet pretium ab eo, qui non eſſet dominus pretij: idque ei conſtaret.Vt ſi rem haberet cum filio familias, vel cum Monacho: ſed ratione paruæ quantitatis excuſari poſſet: quia præſumeretur de uoluntate habentis dominium.

Quincta concluſio,meretrix,non ſolum ratione donationis,vel voluntariæ traditionis poteſt iuſte datum pretium retinere, ſed etiam, ex rei natura, & ex ui operis ſeu ipſius actus.Hæc concluſio eſt contra opinionem eorum, qui cauſſam iuſtæ retentionis,ſolam donationem,vel liberam traditionem aſſignãt:noſtra ſententia his rationibus confirmatur.

Primo,mulier eſt domina vſus ſui corporis, ratione concubitus, ſicuti & aliorum actuum;ergo poteſt cum aliquo paciſci,de hoc actu, ſicuti de alijs:quare quemadmodum retinere poteſt, quod accepit pro alio vſu

ſui corporis, poterit etiam retinere, ratione iuſtitiæ, quod ex actu meretricio accepit. Confirmatur talis actus non eſt malus in genere iuſtitiæ, igitur pretium per eum acquiſitum ſua natura & ui iuſtitiæ retineri poterit.

Secundo, talis actus eſt pecunia æſtimabilis; poteſt igitur pro eo de pretio pactum fieri, ac id iure retineri, quod ſolutum fuerit: quod autē ſub æſtimationē cadat, patet ex diui Thomæ & Caietani doctrina: ut omittam communem hominum conſenſum, qui arbitrantur meretricem ob talem actum aliquid mereri, & quod meretur certo pretio perſolui poſſe, ac debere.

Tertio ex facto Iudæ, quod Geneſis capite 38. narratur, qui quam promiſerat Thamar meretrici mercedem, eam perſoluit, ac dixit, Si noluerit accipere, non poterit me arguere. Ex quibus uerbis colligitur, non ex liberalitate & donatione, ſed ex iuſtitia mercedem illam ſoluere uoluiſſe.

Quarto, huc facit, quod Sapiens Prouerb. 6. ait, Pretium Scorti vix eſt unius panis. His accedat communis, etiam rudium hominum opinio; qui exiſtimant vere ex iuſtitia meretricibus aliquid dari.

Adde etiam, ſi placet, argumentum ductum ab etymologia; meretrix enim ideo ſic nominatur, quod id mereatur, quod uſum ſui corporis præbendo accipit: at qui ſi meretur, non ex donatione, ſed ex iuſtitia accipit ac proinde retinere poteſt.

Sexta concluſio, acceptio & traditio pretij pro actu meretricio, ex ſe, ſuaque natura non eſt mala: quamuis aliunde uitiari poſſit. Eſt hæc concluſio contra opinionem Medinæ & Nauarri, pro ſententia diui Thomæ, & Theologorum. Vt autem noſtræ opinionis probationē percipias, animaduertendum eſt cum Domino Caietano, traditionem pecuniæ pro turpi actu, dupliciter conſiderari poſſe: primo modo, ut imperata a luxuria, & hoc modo poteſt eſſe peccatum, cum ſit ex mala radi-

ce: altero modo ut imperatur a iuſtitia, quatenus fornicator uult ſatisfacere ei, quæ uendidit, quod erat vendibile, & ſub hac conſideratione non eſt peccatum; hac ſuppoſita declaratione, his rationibus allata probatur doctrina.

Primo, quando pretij traditio, ſeu ſolutio eſt de re, ſeu obiecto iuſto & licito, ipſa quoq; eſt licita: ſed ita ſe habet in caſu noſtro: quia remoto actu peccati, ſolutio verſatur circa promiſſionem, & æqualitatem, quæ retinenda eſt, ut omittam leges humanas, quæ ad ſolutionem obligant; igitur.

Secundo, idem confirmatur ex differentia, quæ eſt inter contractus ſua natura illicitos, & iniquos, ut ſunt contractus ſimoniacus, & vſurarius; in quibus pretij traditio ex ipſa promiſſione, eſt illicita: at vero in caſu noſtro, poſt ipſum turpem actum, remanet obligatio ad ſoluendum: implicat igitur talem ſolutionem eſſe faciendam, & eſſe peccatum.

Tertio, idem confirmatur argumento ducto a ſimili de eo, qui exercet uenditionem prohibitam, ut ſi quis emeret aliquid, quod eſt lege prohibitum, ubi quamuis emptio eſſet iniqua: tamen pretij traditio, & receptio licita eſſet; atque idem dicas de eo, qui emit, mercedis pacto intercedente, vſum corporis meretricis: qui pretium dando non peccat, ſicuti nec meretrix illud recipiendo.

Ex his quæ dicta ſunt nonnulla colligere licet.

Primum eum qui meretricem cognouit, eſſe obligatum ad ſoluendum pretium promiſſum, modo terminu uel a lege taxatum, aut conſuetudine approbatum non excedat: niſi tacite, vel expreſſe meretrix ſui corporis gratis vſum præbere uoluerit.

Alterum, meretrices eſſe uere dominas eius, quod per meretricium acquirunt.

Tertium, non eſſe verum, quod ait Medina, meretrices nihil recipere poſſe per modum pretij, ſed ſolum per modum donationis. Quoniam ſi eſſet ſimplex donatio,

tio, non poſſent per leges pretium non ſolutum repetere, nec pariter leges dicerent, eas iuſte accipere.

Quartum, contra eundem, actum maretricandi eſſe pecunia æſtimabilem ratione voluptatis, & vſus corporis, ratione filiorum ſuſcipiendorum & denique ratione incolumitatis corporis; ſi hac de cauſa, quis rem habere vellet.

Septima concluſio, non ſolum meretrices publicæ, ſed etiam occultæ poſſunt pretium accipere & retinere. Quoniam eadem eſt ratio, de publicis & non publicis: immo ratione maioris honeſtatis, quodam maiore iure eis aliquid debetur. Adde etiam, quod lex loquitur de meretrice, & non diſtinguit de publica, aut occulta; quæ licet non ſit publice expoſita; tamen re uera expoſita eſt. Accedat etiam, quod eſt cōmunior opinio. Ita Antoninus, Syluester, Sotus, Nauarrus, Caietanus, Couarruuias, & alij.

Octaua concluſio, maritata, & virgo, & monialis poſſunt recipere, & retinere pretium datum pro turpi actu; & quod eis promiſſum fuit, ſoluendum eſt. Patet iiſdem rationibus, & eadem doctorum citatorum authoritate. Nam, licet flagitia ab huiuſmodi perſonis cōmiſſa a legibus puniantur, & actio petendæ mercedis negetur: tamen, ſi ius naturæ ſpectemus, cum traditio, & receptio non ſit iniqua, nulla erit hic reſtituendi neceſſitas. Vnde non placet, quod ait Couar. vt adnotauit Nauar. nume. 35. ideo meretrices poſſe accipere, quia leges permittendo faciunt earum operam iuſtā, non autem alias aliarum operas: quia, ipſemet docet etiam eas, quæ non ſunt meretrices quod datum eſt, retinere poſſe, & tamen a lege non permittuntur.

Nona concluſio, nec maritata marito, nec filia patri tenetur dare mercedem ex turpi concubitu acquiſitam; ſed poſſunt illam in proprium vſum conuertere. Ita Sotus, Couar. & Syluester. Limitat Sotus, niſi maritata amplam ſupellectilem acquiſiuiſſet, quę idcirco in vſum mariti venire deberet.

Decima

Decima concluſio, non ſolum fœminæ, ſed etiam mares poſſunt aliquam mercêdem pro tali actu recipere. Patet hæc concluſio, primum ex communiore ſententia: deinde quia eadem eſt ratio, quæ de fœmina, quæ poteſt dare viro pretium, vt ex eo voluptatem aut filios ſuſcipiat: & Amazones pretio conducebat uiros, ex quibus filios ſuſciperent. Verùm tamen eſt, quod fœminæ iuſtiore quadam ratione mercedem accipiunt, ob maiorem quam contrahunt infamiæ notam.

Vndecima concluſio, quod dictum eſt de actu meretricio, idem dicendum eſt de quocunque actu turpi, ex quo lucrum, ex pacto operis locati capitur; ut patet de Paraſytis, Mimis, Hiſtrionibus, & alijs ſimilibus artificibus. Ita Alexander Alenſis, Caietanus, Medina, Didacus, & eſt communis opinio, & res eſt per ſe ſatis manifeſta. Nam huiuſmodi artes, ſi ad hominum delectationem, ſine aliorum offenſione exerceantur, licitæ ſunt: ut patet ex diuo Thoma, 2.2. quæſt. 168. art. 2. & ſyl. uer. arſ. quæſ. 7. & ex Canoniſt. ca. 1. de vit. & honeſt. cleric. lib. 6. Adde quod etiamſi actus eſſent turpes adhuc ſunt pecunia æſtimabiles, ſicuti & vſus corporis meretricis. Atque de his concluſionibus hactenus, nunc ad argumenta dicamus.

Ad primum, auctoritas ex Deuter. ſumpta non probat mercedem meretricis fuiſſe iniuſte acceptam, ſed ſolum in deteſtationem huius peccati, Deus renuit oblationem rei acquiſitæ ex turpi lucro. Illa vero ex Eccleſiaſtico ſumpta, loquitur de oblatione facta ex iniquo, ideſt ex re cum iniuſtitia accepta; ut eſſet oblatio facta ex furto: vel ſi intelligere quis de quacunque iniquitate, dicam, non probari, ad deteſtationem peccati, quo id quod offertur acquiſitum fuit.

Ad ſecundum, primum leges humanę fauent noſtræ ſententiæ, vt patet ex dictis: deinde, quod attinet ad donationem illam a milite factam meretrici, id procedit ſecundum diſpoſitionem iuris, in fauorem militiæ

ne diſtrahant ſtipendia, & bona quibus ad pugnãdum indigent. Eſt itaque hoc ſpeciale in militibus, ut etiam in minoribus, qui alienare nõ poſſunt. Lex illa, Lucius, loquitur de adultera, quæ venenum marito propinaue rat, quę non tam pro adulterio, quam pro homicidio damnata fuit, & propterea, quæ ex adulterio accepe- rat, applicatum eſt Fiſco: ſed tamen ante condem- nationem, ſecundum naturæ legem, erat vere domi- na eius quod adulterio acquiſiuerat. Cur autem ſit diuerſa de publicis, & occultis meretricibus diſpo- ſitio, ea eſt cauſa, quod ex coucubitu occultarum ma gis turbatur, & maiora damna capit reſp. propter ri- xas, maiores expenſas, aliaſque nonnullas ratio- nes.

Ad tertium, quod attinet ad Diui Auguſtini au- ctoritatem, explicanda eſt eo modo quo, expli- cuimus auctoritates diuinæ ſcripturæ: vocat enim pre- tium iniquitatis, hoc eſt, peccati; non quod acceptũ ſit contra æquitatem.

Ad quartum, non eſt par ratio de marito, & de alio homine, quia uxor ex debito iuſtitiæ tenetur ſuo viro ſui corporis poteſtatem facere: quæ & ſi habeat corpus ſuum obligatum marito: non tamen quocunque modo & tẽpore nec eſt par ratio de alijs bo nis fortunæ, in quę vir plenum dominium habet; ex qui bus patet etiam ad confirmationem.

Ad quinctum, eſto fœminam non eſſe dominã ſui corporis: eſt tamen domina uſus, & uſus fructus: ſi- cuti emphyteuta eorum quæ iure emphyteotico poſ- ſidet.

Neque confirmatio quicquam concludit, ut patet ex dictis: non enim venditur peccatum, ut peccatum eſt, ſed corporis vſus, licet ſit malus.

An quæ iniuſta cauſſa acquiruntur, reſtituenda ſint.
Quæſtio XLIX.

Explicata difficultate de rebus acquiſitis ob turpem cauſſam, cum turpitudo eſt contra honeſtatem, maior reſtat dubitatio de ijs, quæ acquiruntur ob cauſſam turpem, quæ eſt contra iuſtitiam: ut ſi quis accepiſſet mercedem pro homicidio, pro ſententia iniuſta ferenda, & denique, uniuerſe loquendo, cum cauſſa continet iniuſtitiam & maleficium. Quod autem pretium pro hoc genere cauſſarum acceptum retineri non poſſit, his rationibus probatur.

Primo, ex iure canonico; cap. Cum ſit, de Iudæis & Saracenis, ubi ſtatuitur, ut officialis Iudæus alicui officio præpoſitus ab homine Chriſtiano, reſtituat quidquid occaſione officij fuerit adeptus: ob eam nimirum cauſſam, quod iniuſte accepiſſet. Similiter cap. De hoc, de Simonia, decernitur, ut acquiſita per Simoniam reſtituantur eccleſiæ, quoniam, quæ hoc pacto acquiruntur, contra iuſtitiam parantur.

Secundo, auctoritate legum ciuilium, leges ciuiles irritos faciunt omnes contractus, qui iniuſtitiam continent: igitur quidquid per maleficium fuerit acquiſitum reſtituendum erit: ſumptum patet ex legibus ciuilibus quæ citātur 1. quæſt. 1. can. Iubemus, & ſequent. & l. iuris gentium, §. ſi ob maleficium; ff. de pactis, l. generaliter. ff. de verbor. obligatio. quibus in locis habetur, titulum quo aliquid datur ob maleficium, ipſo iure eſſe nullum: igitur.

Tertio, ex grauiſſima diui Auguſtini auctoritate in epiſtola ad Macedonium, quæ habetur 14. quæſtio. 5. cap. Non ſane, vbi docet iudicia & teſtimonia, etiam vera, vendenda non eſſe, & iuſtum iudicium non eſſe venale: igitur.

Confirmatur hoc argumentum ex facto Iudæ prodi toris,qui cum Chriſtum dominum inique vendidiſſet, reſtituit pretium ſanguinis iuſti.

Quarto,dare,ſeu ſoluere pretium pertinet ad uirtutem iuſtitiæ: implicat igitur quod detur pro actu iniuſtitiæ,& ſi datum fuerit,quod retineri poſſit.

Confirmatur,adhuc,huiuſmodi factus,exempli gratia,hominis occiſo,non eſt venditionis capax;igitur nõ poteſt pro ea precium accipi. Adde etiam, quod bona pars eorum Doctorum, qui concedunt pro turpi actu contra caritatem aliquid accipi poſſe, pro maleficio & actu iniuſto nihil accipi poſſe affirmant.

Quod ad opiniones attinet, duæ ſunt in hac difficultate ſententiæ, prima, quæ uidetur communior Thomiſtarum,qui affirmant pro turpi actu,qui iniuſtitiam & turpitudinem ex vtraque parte continet, nec dari, nec accipi quicquam poſſe,& eum qui accipit eſſe obligatum ad reſtituendum.Ita dominus Caietanus,& Sotus lib.4.quęſt.7.art.1.in reſponſ. ad primum:cuius fundamentum eſt,quia leges faciunt inhabilem ad recipiēdum,in odium delicti, quod eſt contra iuſtitiam;& ita nullum acquiritur dominiũ. Idem ſentiunt Canoniſtæ nonnulli.

Secunda ſententia Nauarri in enchir. cap.17.nume. 30.qui citat Antoninum,par.2.cap.5.in princ. Monald. verbo,reſtitutio.2. Angelum in verbo reſtit.& Syluest. verbo reſt.2.quæſt.1. & verbo eleemoſ.quæſt.4.& Didaci in relect.in regulam,Peccatum,numero 7.par.2. qui qui doctores, quos alij recentiores ſequuntur, parem faciunt rationem, in caſu ſuperioris,& in caſu præſentis quæſtionis: hoc eſt, ſiue accipitur pro turpi tantum cauſſa,ſiue etiam pro iniuſta.

Inter eos autem, qui ſequuntur priorem ſententiam, eſt dubitatio, cui nam fcienda ſit reſtitutio.

Nam, aliqui dicunt in foro conſcientiæ faciendam eſſe pauperibus:in exteriori uero, ei, cui uoluerit Iu-

dex.Ita Innocent.cap. quia plerique de immunitat. eccleſ.Paludanus lib.4. ſent. diſtin. 15.quæſt.3.art.5.conclu.4.idque probant ex duobus capitibus ſupra citatis, in primo argumento.

Adrianus autem in materia de reſtit. in quæſtione particulari de hac re, quæ incipit, Reſtat inquirere, in fine, ait eſſe liberum reſtituere, uel pauperibus, uel ei, qui dedit.

At vero Medina, quæſt.2. in ſuo codice de reſt.in cauſa ſecunda, duo dicit: primum, ſi ſecutus eſt effectus, vel cauſſa ob quam pretium datur, reſtitutio eſt facienda pauperibus: alterum, ſi non eſt conſecuta cauſſa, reſtituendum eſt ei, qui dedit.

Sotus denique ait, ante condemnationem reſtituendum eſſe ei, qui dedit; poſt condemnationem fiſco. Nos quid hac in re ſentiendum ſit his concluſionibus ſtatuimus.

Prima concluſio, pretium acceptum ob perpetratum maleficium, ideſt ob peccatum cum alterius iniuria, iure naturæ non eſt reſtituendum. Concluſio eſt certiſſima, & nemo eam negaret, ſi animaduerteret poſſe quẽque ob quamcunque cauſſam ſua bona alteri tradere, etiamſi cauſſa ob quam datur, alterius contineat iniuriam. Ita ſpeciatim tradunt, Sotus & Ledeſma quæſt.18. Nam, vt bene ait Sotus, ſi actus homicidij conſideretur ſine prohibitione humana, eſt pecunia æſtimabilis.

Secũda concluſio, ſemotis humanis legibus, idẽ iudicium faciẽdũ eſt de maleficijs, ac de alijs peccatis, quę maleficium, ſeu iniuſtitiam non continent.

Hæc concluſio ſequitur neceſſario ex prima: quæ in primis confirmatur auctoritate eorum doctorum, quos citauimus.

Deinde, huc etiam facit, quod in vtroque caſu, cauſſa eſt turpis: nam, vt homicidium eſt peccatum, ita & fornicatio: quod ſi illud continet iniuſtitiam cõtra proximum & non hoc, id nihil obſtat, quoniam ex hoc ſo-

lum conficitur homicidam, vel eum qui maleficiũ perpetrat, eſſe obligatum ad reſtituendum ei, quem læſit, niſi reſtituat is qui dedit pecuniam, ut maleficium cõmitteretur; ſed nulla intercedit iniuſtitia inter eum qui dat, & eum qui accipit pretium pro maleficio. Patebit etiam hęc doctrina ex ijs, quæ in concluſione tertia dicemus.

Tertia concluſio, probabile eſt, pro aliquo maleficio poſſe recipi aliquid per modum pretij & conuentionis, ita ut poſſit intercedere obligatio, quæ in conſcientia ſeruanda ſit.

Primo probabilem reddit hanc doctrinam id, quod dictum eſt in ſecunda concluſione: quia ſi in utroque caſu eſt par ratio, ut expreſſe fatetur Nauarrus, qui re bene examinata, ut ipſe ſcribit, hanc doctrinam tradidit, cum prius cõtra ſenſiſſet: profecto, ſi in turpi cauſſa licet paciſci, vt ſupra eſt probatum, licebit quoque in hac.

Secundo, actus quo quis homicidũ perpetrat, eſt pecunia æſtimabilis ratione laboris, periculique ſuſcepti: quare de eo poteſt aliquis paciſci, ſicuti de actu meritricio: quod ſi in hoc caſu non liceret pacto de mercede conuenire, proculdubio non ſatis uideo, cur liceat in alijs in quibus non peccatur contra iuſtitiam: quandoquidem, ut paulo ante dicebam, non intercedit iniuſtitia inter dantem, & accipientem mercedem, & non venditur actus iniuſtus, ſed labor, & ſuſceptum periculum, ſi perſitamus in exemplo de homicidio.

Tertio, finge, aliquem operarium ductum fuiſſe in alterius agrum ad cædẽdas arbores contra iniuſtitiam, ſed eo inſcio; peto, an iſte poſſit mercedẽ retinere, quod ut puto negaret nemo; quod ſi iſte poteſt, poterit etiã, qui ſcienter de actu iniuſto exercendo paciſcitur: cum ſcientia ſolum excuſet a peccato, & non a reſtitutione, re cognita.

Quarta concluſio, non ſolũ iure naturali, ſed etiã ciuili

uili iſta merces pro maleficio eſt firma: ita ut leges ciuiles ſolum dent repetitionem ei qui dedit, & negent actionem ei, cui merces fuit promiſſa: & ita non præcipiunt reſtituendum eſſe cuipiam. Doctrina eſt Nauar. ca. citato, num. 30. dicto ſecundo, Didaci Couarruuias, §. ſecundo, numero ſeptimo. Quare in foro conſcientiæ, qui accipit non tenetur reſtituere, & qui promiſit tenetur dare.

Primo, quia nulla eſt ratio, cur affirmare debeamus eas leges irritare huiuſmodi conuentiones: ſicuti lex Iulia non irritat donationem, ſed ſolum prohibet repetitionem, ita & iſtæ, quæ de maleficio loquuntur.

Secundo, ex quodam abſurdo, quod inde deduceretur: nam, ſi miles ſtipendio conduceretur ad bellum iniuſtum, teneretur ad reſtituenda omnia ſtipendia accepta, quod a ratione alienũ eſſe uidetur: Similiter omnes operarij qui aggeres & arces extruerent pro defenſione iniuſti belli: idem dicas de omnibus alijs, qui merce de conducti proxime hoc genus belli operam ſuam accommodarent.

Tertio, huc facit quædam communis regula communiter recepta, quod quando reſtitutio non eſt facienda alicui certæ perſonæ, ſed pauperibus, non debetur ex præcepto, ſed ſolum ex conſilio; quod bene limitat Syluester, ut procedat in eo, quod nunquam alicui perſonæ, uel collegio fuit debitum; at in hoc caſu communiter dicitur, reſtitutionem faciẽdam eſſe pauperibus, non igitur neceſſario eſt facienda, ſed ex conſilio. Regulam illam approbãt, Antoninus, Ange. Syluest. & alij, ex quibus inferre licet, non eſſe uerum, quod Sotus ait, huiuſmodi leges hoſce irritare contractus, ſeu promiſſiones.

Quincta concluſio, quando res ob quam pretium datur non eſſet uendibilis, tunc nec dare, nec recipere liceret, & quod eſſet aceeptum reſtitui deberet: ut accidit in ſimonia, & quando donatio eſt omnino a lege

prohibita & hoc pacto eſt intelligendus diuus Thomas & alij antiquiores ſcriptores. Quare, quando leges omnino aliquam conuentionem & contractum damnaſſent, ita vt & repetitionem, & actionem negarent, tunc nec dare, nec recipere, nec retinere liceret. Vt ſi ob defectum alicuius ſolemnitatis vel conſenſus paciſcentis, aliquem contractum reprobaſſent; quod in præſentia minime contingit, vt docte Didacus adnotauit. His ita probatis, reſtat argumentorum ſolutio.

Ad primum, caput citatum, eſt pœnale; in pœnam ſcilicet accepti officij, quod accipere nō debeat & ideo ad reſtitutionem obligatur. Aliud caput, nō eſt ad rem, cum non ſit par ratio de noſtro caſu, & de Simonia.

Ad ſecundum, patet ex dictis: leges enim ciuiles ſolum negant repetitionem: & eſto damnent huiuſmodi conuentiones: tamen pœna, ſi quam apponunt, nō eſt ſoluenda niſi poſt condemnationem.

Ad tertium, Auguſtinus ſolum ait non debere vendi iudicium & teſtimonium, ſed nō dicit reſtituendū eſſe, ſi vendantur, quia non fit iniuria, cum uendantur ſub ea ratione, ſub qua uendi poſſunt; & cum alias nō ſunt debita.

Ad confirmationem, ideo Iudas pretium reddidit, quia illa venditio fuit iniuſta: deinde diceres, ideo reſtituiſſe, ut reſcinderetur contractus.

Ad quartum, pretium non datur pro actu iniuſtitiæ, ut malus eſt, ſed ob alias cauſſas, nimirum ob laborem, & ſuſceptum periculum. Vnde patet etiam ad confirmationem. Quod ſi aliqui aliter in hoc caſu ſentiūt, eorum opinio non eſt probanda, vel intelligendi ſunt, cum leges omnino irritāt contractum: & de hac cauſſa hæc dixiſſe ſufficiat.

An ſit reſtituendum id quod ob aliquam iuſtam & honeſtam cauſſam accipitur. Quæſtio L.

QVoniam hactenus demonſtratum eſt, an aliquid accipere liceat pro actu turpi, & pro maleficio, reſtat vt videamus, an pro actu bono, ſeu pro cauſſa honeſta. Vt gratia exẽpli, an liceat iudici aliquid accipere pro iuſta ſententia dicenda, an teſti pro teſtimonio dando.

Vt autem intelligas argumenta & auctorum ſententias, animaduertendum eſt, opera bona eſſe in duplici genere: alia ſunt quæ pertinent ad legem caritatis, erga Deum, vt proximum corrigere, caſte viuere: alia pertinent ad virtutẽ iuſtitiæ, in quibus agitur de proximi utilitate, aut detrimento; vt patet in exemplis paullo ante allatis, de iudicio, & teſtimonio ferendo: atqui præcipua difficultas eſt de operibus iuſtitiæ: & quod pro his nihil accipere liceat, his rationibus probari poteſt.

Primo auctoritate diui Auguſtini 14. quæſtio. 5. can. Non ſane, ubi expreſſe docet, iuſtum iudicium uendi non poſſe; ſicuti nec iuſtum teſtimonium: quare ſi hæc vendi non poſſunt, cum ſint iuſtitiæ opera, pro nullo huius generis opere quicquam accipere licebit.

Secundo, idem probatur apertiſſima Ariſtotelis auctoritate, qui in ethicis docet actus uirtutis uendi non poſſe: igitur, uniuerſe loquendo, pro nullo bono opere licebit aliquid pretij accipere.

Tertio, operationes honeſtę ſunt bona quædam ſpiritualia, quæ proficiſcuntur a diuina gratia: at huiuſmodi bona non ſunt venditionis capacia; igitur, ſi quod pro eis accipiatur pretium, illud reſtituendum erit.

Huc pertinet can. Quam pio, 1. quæſt. 2. ex quo ratio allata confirmari poteſt.

In hac difficultate,ſi loquamur vniuerſe de eo,quod datur ob cauſſam honeſtam, vel ad aliquod peccatum vitandum, vel ad aliquod bonum faciendum,communiter Doctores,præſertim Iuriſperiti,duo dicere uidentur:alterum in foro exteriori dari repetitionem ei, qui pretium dedit: ut ſi daretur furi aliquid, ut ſocium indicaret, vel mulieri, ut a meretricio abſtineret: alterum,in foro conſcientiæ reſtituendum eſſe ei, qui pretium dedit. Quare,cum in hoc propoſito, qui accipit turpiter accipiat, ſecundum quorundam opinionem, cum male accipiat,reſtituere debebit.

Sotus autem, libro 4.de iuſt.& iure,quæſt.7.art.1.in ſolutione ſecundi argumenti, reſpondet,ut ſupra etiã diximus,diſtinguendo:ſi peccatum a quo aliquis ob acceptum pretium abſtinet, eſt pernicioſum alteri, ut ſi quis acciperet a me pecuniam ne faceret homicidiũ, aut vt abſtineret a furto, mihi ex lege competit repetitio; ſed ſi ego non repeto, ille reſtituere non tenetur: quia cum mea cauſſa id faciat,poteſt lege naturæ, quod accepit iuſte retinere; quare lex non impedit trãſlationem dominij, ſed repetitionem concedit; idque in odium illius criminis: ne homines pretio vendant iniurias, quas alijs ſtruunt. Quod ſi vitium non eſſet contra iuſtitiam; ut ſi quis daret pecunias alicui ne ſcortaretur, iſte poteſt iuſte accipere, & retinere, nec ei qui dediſſet competeret repetitio.

At uero Nauarrus in enchir. numero 33. cap. 17. ita hãc de re ſentit: primum multis rationibus refellit diſtinctionem Soti, de duplici genere vitij,& parem fuit rationem in utroque genere. eſt enim Soti diſtinctio noua; & nulla lex diſtinguit, de eo, quod datur ob turpem cauſſam, uel ob opus contra iuſtitiam,ſeu pro ſententia iuſta.

Deinde,ait moderationem Soti,ſolum habere locum in ijs, quæ ſunt debita debito morali & honeſtatis,non autem debito legali.

Poſtea conſentit cum Soto, in eo, quod is,qui acci-

pit

pit pretium, ne quid mali committat, non teneatur ad reſtitutionem in foro conſcientiæ donec qui dedit repetat illud: quia lex non impedit tranſlationem dominij, ne fiat maleficium, ſed ſolum dat conditionem, quæ eſt actio perſonalis.

Poſtremo, ait eos eſſe obligatos ad reſtituendum, qui turpiter accipiunt, per acceptionem iniuſtam, vbi non eſt turpitudo ex parte dantis. In quo numero ſunt Iudices Notarij, & omnes, qui ratione officij publici accipiunt, quod eis non debetur.

At vero Medina quæſtione 27. in ſuo codic. inſolutione quarti argumenti, hac de re ita ſentire uidetur.

Primum, non approbat opinionem quorundam Iuriſtarum ſuper cap. Dilectus, de ſimonia, dicentium poſſe offerri pecuniam alicui, ut ea agat quæ ſunt de neceſſitate ſalutis; nõ autem ut agat ea quæ ſunt de conſilio, ut eſt religionis ingreſſus.

Deinde, ait poſſe aliquid offerri dupliciter: primo per modum diſpoſitionis ad opus quod ab offerente prætenditur; quo etiam modo Deus ad bene agendum homines allicit: & matres muneribus & promiſſis excitant filios ad religionem, & deuotionem: & quod ſic datur, non eſt operis agendi pretium: altero modo per uiam cauſſæ finalis, ita ut opus fiat ob pretiũ acceptũ, & per viam contractus innominati.

Poſtea diſtinguit de operibus: nam alia ſunt, quæ gratis fieri debent: ut mutuare, ſpiritualia dare & accipere, iuſtitiam facere, veritatem deponere, & neminem lædere: alia; quæ non tenetur homo gratis agere, ſiue ſint ad ſalutem neceſſaria, ſiue non: ſi opus ſit primi generis, deprauatur, ſi propter pecuniam fiat, & affectus operantis in pecunia ſiſtat: ſi vero ſecundi generis, ſi propter pecuniam fiat, non erit illicitum, niſi pecuniæ appetitus ſit immoderatus. Itaque pretiũ per modum diſpoſitionis, pro quocunque opere detur, & dari & accipi poteſt: at vero per modum cauſſę finalis, ſi opus gratis fieri debet, nec dari, nec accipi poteſt: ſecus ſi da-

ratur pro opere, quod quis non tenetur gratis exhibere.

Ex quibus infert, quando oriatur obligatio ad reſtituendum: tunc nimirum quando accipitur per modum pretij & cauſſæ finalis pro opere, quod quis gratis præſtare debet. Nos ad hanc difficultatem quibuſdam præmiſſis diſtinctionibus per varias reſpódebimus concluſiones.

Prima diſtinctio, aut pro opere, ſeu actu iuſtitiæ, (de quo fere eſt tota difficultas) quem aliquis exercere debet, eſt taxatum pretium a lege, ſeu a rep. & id, vel conuenienter, & cum ratione, vel non conuenienter, aut non eſt taxatum; & tunc, uel quod accipitur, cū modo accipitur, aut extra modum.

Secunda diſtinctio, cum aliquod pretium iuſte datur; aut datur pro abſtinentia a malo, uel pro aliquo bono perficiendo; quod, uel eſt debitum, ut ſunt omnia, quæ ſunt de præcepto, uel non debitum, ut ea, quæ ſunt de conſilio.

Tertia, uel opus bonum pro quo aliquid datur, eſt opus iuſtitiæ, uel eſt opus alterius uirtutis, quod lege caritatis debitum eſt.

Quarta, opus iuſtitiæ, uel eſt debitum ei, cuius cauſſa exhibetur, uel non eſt debitum: ut ſi Iudex deberet ferre ſententiam pro ſuis ſubditis, aut pro aliquo extraneo.

Quincta, ſi opus iuſtitiæ, ut eſt ſententiæ dictio, eſt debitum, uel eſt utile ei, pro quo fit, uel non eſt utile.

Sexta, actus alterius uirtutis a iuſtitia, aut eſt exhibendus in extrema neceſſitate, uel extra neceſſitatem extremam: de quo etiam diſtinguere oportet, an ſit utilis nec ne.

Septima, actus qui non pertinet ad uirtutem iuſtitię, aut eſt debitus ex aliquo officio, uel non eſt debitus.

Octaua, & ultima diſtinctio, pecunia quæ datur ei, cui alias eſt conſtituta merces pro ſuo opere, duobus modis dari poteſt: primo, ut ſumatur aliquid ultra conſtitutam

ſtitutā mercedē, & non ob aliā cauſſam altero:ut accipiatur,ob aliquam aliam rationem,ut gratia exempli, pro maiori labore, uel per modum gratitudinis. His notatis diſtinctionibus,has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio,pro abſtinentia ab aliquo peccato, quodcunque illud ſit, poteſt aliquid accipi,ac retineri, ſaltem ratione doni gratuiti.Patet hęc concluſio ex ijs, quæ ſupra quæſtione 46. diximus.

Secunda concluſio,pro opere cuiuſcunque uirtutis, quando pretium eſt taxatum a lege, uel a conſuetudine,ſi quid ultra terminum ſtatutum per modum pretij accipiatur,id reſtituendum eſt;concluſio eſt per ſe clara,quæ tamen his confirmatur rationibus.

Primo auctoritate ſcripturæ, Lucæ cap. 3. ubi Ioannes interrogatus a militibus,quid facere deberent, reſpondit, Neminem concutiatis,neque calumniam faciatis, ſed eſtote, contenti ſtipendijs ueſtris: non igitur licet aliquid amplius ultra ſtipendium accipere.

Secundo ex doctrina diui Auguſtini,tract. 19. de uerbis Domini,quæ habetur 23.quęſt.1.can. Militare: ubi tractans citatum ſcripturæ locum, ita ſcribit, Quicunque ſibi ſtipendia publice decreta conſequitur, ſi amplius quęrit,tanquam calumniator & concuſſor,Ioannis ſententia,condemnatur.

Tertio,a ſimili in mercibus, quæ tanti uendi debent, quanti a rep. uel a conſuetudine taxatę ſunt:quare pro quouis,etiam uirtutis opere,eadem ratione,ſi ultra taxatum pretium aliquid accipiatur,reſtituendum erit.

Tertia concluſio,ultra mercedem taxatam,licet aliquid amplius accipere per modum gratitudinis, non autem per modum pretij,ut eſt dictum. Quoniam nemini fit iniuria;& quilibet poteſt de rebus ſuis pro ſua uoluntate diſponere.

Quarta concluſio,quando mercedis taxatio non eſſet iuſta,ita,ut qui operam ſuam pręſtant, onus cum tali mercede ſuſtinere nequirent,liceret aliquid amplius accipere,ſi reſp.ſeu Princeps id uideret,& taceret : ſed

tuti us

tutius eſſet curare, ut pretium honeſtum conſtitueretur.

Quincta cõcluſio, pro opere iuſtitiæ, aliasq; debito, uniuerſe loquẽdo, ſi quid accipiatur, id reſtituendũ erit. Vt ecce, ſi iudex pro ſentẽtia, quã alias pronũtiare tenebatur, quicquã acciperet, id eſſet reſtitutioni obnoxiũ; idẽ dicas de alijs publicis miniſtris, qui mercede publica eſſent conducti. Quoniam iſti nihil habent quod uendant, cum iam ipſorum opus ſit debitum: ac proinde aliquid accipiendo, iniuſte agunt.

Sexta concluſio, quando actus iuſtitiæ eſt debitus, ſed tamen eſt utilis ei, qui pro eo exigendo dat pretiũ, probabile eſt iudicem, & iuſtitiæ miniſtrum, poſſe pro illo actu aliquid accipere, ſi quid præſtet cum maiore labore, & incommodo, & citius, quam deberet. Tunc enim uenderet laborem & induſtriam, pro ratione utilitatis, quam inde caperet is, qui pecuniam ſoluit. Patet hæc concluſio, ex dictis, quia ſi poteſt uendi actus iniuſtitiæ, ut eſt dictum, ratione utilitatis, & laboris; poterit etiam uendi, etiam ſi alias ſit debitus, quando adeſt maior emẽtis utilitas; cum non ſit cum tanto labore, aut cura & induſtria debitus. Verum contraria ſententia ſua probabilitate non caret, quod ſcilicet in tali caſu nihil accipere liceat.

Septima concluſio, ſi actus iuſtitiæ ſit debitus, ſed non magis utilis, iuſtitiæ miniſter nihil recipere poteſt. Appello actum iuſtitiæ utilem, quando, ex eo quod iudex aliquid amplius præſtat, ad quod præſtandum uia ordinaria & ex officio non tenetur, qui iuſtitiam petit, utilitatem capit: inutilem uero, quando nulla maior perciperetur utilitas. Ratio huius concluſionis ea eſt, quoniam in tali caſu non eſt aliquid, quod uendatur: atqui per modum gratitudinis & diſpoſitionis aliquid accipi poſſet.

Octaua concluſio, pro actu uirtutis in extrema neceſſitate, non licet aliquid accipere, & ſi quid accipiatur, reſtituendum erit. Quoniam in extrema neceſſita-

te quiſque tenetur gratis proximo auxiliari : ergo non poteſt quicquam accipi: alias enim uenderetur id, quod debetur,quod non licet.

Nona concluſio,extra neceſſitatem extremam,ſi qui eſt in neceſſitate poſitus, alias haberet, unde ſolueret, poſſet aliquid accipi. Quoniam,ſuſceptus labor,& utilitas;quæ ex hoc actu capiuntur,ſunt pecunia æſtimabilia:quare,cum non ſint alias debita,iuſto pretio uendi poterunt.

Decima concluſio,quando opus uirtutis non eſſet alteri utile,uendi non poſſet. Verbi gratia, actus ieiunij non eſt uendibilis: quia ex hoc actu nulla prouenit utilitas ementi. Poſſet tamen qui ieiunandi opus ſuſciperet,aliquid pecuniæ accidere,ut ſupra diximus ob eam rationem, quod alienæ uoluntati ieiunando obſequitur,& per modum doni.

Vndecima concluſio,quando actus uirtutis eſſet utilis, ſed alias debitus ex officio, nemo poteſt pro tali actu aliquid accipere,ſed tenetur gratis exhibere. In hoc genere ſunt,ſecretarij,famuli,& domeſtici Principum, qui ex officio debent pro ijs qui accedunt, certa officia præſtare, pro quibus nihil per modum pretij poſſunt accipere. Quoniam,ſi ex officio ad ſuum munus exercendum ſunt obligati; igitur ex iuſtitia;igitur ſi quid accipiunt,iuſtitiam uiolant, ac proinde reſtitute debent. Quare ſapienter & iuſte ſe geſſit Alexander Seuerus,qui cum audiſſet, quendam ex ſuis ſibi Familiariſſimis munera,ſeu officia,quæ ipſe præſtabat, tanquam auarum & ambitioſum uendere, fumo eum perire uoluit,ut in eius uita Lampridius refert.

Duodecima concluſio,ſi hi homines,non ſint obligati ad aliquod munus præſtandum, uel plus laboris, & induſtrię,quam debent,in aliquo negocio ponant,poſſunt ex pacto aliquid accipere.Exempli gratia,aulicus in curia epiſcopali tenetur ex officio introducere eos, qui beneficia petunt, aut ad epiſcopum, id deferre: quod ſi pro digniore ad beneficij conſecutionem labo-

ret,

ret, & aliquid ſuæ gratiæ impẽderet, poterit aliquid pro hac ſua induſtria, tuta conſcientia, recipere. Quoniam ſe habet in hoc caſu, tanquam procurator, & actor; quod ſi actori aliquid pro ſuo labore accipere licet, igitur & iſti licebit: ſed, ut iuſta ſoluatur merces circumſtantiæ perpendendæ ſunt, pro quarum ratione poterit, magis, uel minus accipere: ut ſi ita apud epiſcopum egiſſet, ut gratiæ iacturam fecerit, &cęt. Verum, pro opere ſpirituali, nihil accipere liceret. Sed hac de re, qui plura uidere cupit, legat Nauarri commentarium, de datis & acceptis, in Bullam Gregorij XIII.

Decimatertia concluſio, par eſt ratio in turpi acceptione de quocumque actu, ſiue ſit iuſtitiæ, ſiue alterius uirtutis, ubi nõ eſt obligatio ad reſtituẽdũ ante repetitionẽ. Leges enim non prohibẽt, ne dentur aliquid pro actu iuſtitiæ, ſed ſolam concedunt repetitionem, ut docet Bart. quo fit, ut ipſa datio uim habeat, ſi conceditur repetitio. Punitur tamen grauiter iudex, & qui dat litem perdit, ſed nullibi ponitur obligatio ad reſtitutionem.

Decimaquarta concluſio, quando traditio ipſa eſt prohibita, ut patet in ſimonia, & qui dat, & qui accipit peccat, & eſt obligatio ad reſtituendum in foro conſcientiæ. idem dicas, cum pro aliquo actu aliquid accipitur, ubi nõ eſt quod uẽdatur, ut patet ex dictis. Ex ijs quæ hactenus demonſtrata ſunt, inferre poſſumus, non eſſe peccatum, immo licere per modum diſpoſitionis mouere & excitare aliquem ad opus alias gratis præſtandum, aliquid dando, etiamſi ſit opus ſpirituale; ut ad ſuſcipiendum baptiſmum: ut ſi quis diceret, do tibi centum; ut baptiſmum ſuſcipias, non tamen, ut pro munere ſuſcipias. Ad quam doctrinam confirmandam facit Auguſt. auctoritas, can. penul. 23. quęſt. 4. & can. caue. 28. quæſtio. 5. & Gregorij 23. quæſtio. 6. can. iam uero.

Rurſus inferre licet, non eſſe ſimoniam, ſi quid detur per modum diſpoſitionis Pręlato, ut moueatur ad con-

conferendum beneficium:ſimiliter ut ſpiritualia miniſtrentur; dummodo animus miniſtrantis non moueatur a munere tanquam a cauſſa.cap. ſi quæſtiones de ſimonia.Similiter,ut aliquis ingrediatur religionem; ut ſi eius ſoluerentur debita a monaſterio ſi ei daretur pecunia, ut poſſet ſtudere, & poſtea ingredi, non tamen ex pacto,ita ut ſi ille poſtea mutaret ſententiam,id deberet reſtituere,quod accepiſſet.

Similiter ex dictis colligitur,licere facere legata,ad opus bonum faciendum, ut aliquis continenter uiuat: religioſus fiat,&cet.

Quod ſi obijcias can. quam pio, ſupra citatum, ubi Bonifacius damnare uidetur eos, qui aliquid dant, ut quempiam ad bene agendum,& conuerſionem inducant.

Reſpondetur, Pontificem non damnare abſolute hoc genus donationis, quo quis ad bene agendum prouocatur:ſed docet ne fiat,intercedente pactione. Quod ſi dicas, legatarium non impleta conditione, eſſe obligatum ad reſtituendum, cum fiat per modum cauſſæ finalis; id nihil eſt, quia hoc fit inutilitatem legatarij, vt decentius,& ſecurius in bono ſtatu viuat.Neque eſt proprie emptionis & venditionis pactum, quando datur pretium vt quis rem ſpiritualem ſuſcipiat, cum nihil ab eo qui pretium dat recipiatur, quod eſt emptionis proprium.

Atequã autem huic diſputationi finem impono duas breues dubitationes explicabo.

Prima,an liceat pretio redimere iudicis uexationẽ; hoc eſt, ſi iudex ob improbitatem nollent mihi ius dicere,aut ſi contra me iniuſtam ſententiam uellet ferre, poſſum ne pecunijs eum ad iuſtitiam exercendam inducere?

Reſpondetur, ex ſua natura id eſſe licitum; quia cuique licet ius ſuum tueri: verum practice multa poſſent inde oriri incommoda: quoniã facillime homines ſibi perſuadent habere ius ſuum certum: & ita uterque litigantium

gantiũ facile ad ius ſuum redimendum moueretur: & ideo leges talem redemptionem non approbant. Sotus in ſua perſiſtens opinione dicit non licere.

Secunda dubitatio, quid dicendum eſt de ijs, quæ acquiſita ſunt ex ficta ſanctitate, & paupertate. Alexan. Alen. par. 4. quæſt. 86. mem. 3. art. 1. Panor. & Innocent. cap. quia plerique de immunit. eccleſ. dicunt eſſe obligatos ad reſtitutionem faciendam, non danti, ſed pauperibus. Quod hac ratione confirmat Pano. quando datur aliquid ratione alicuius cauſſę principalis immediate debet cedere in utilitatem illius cauſſę: cum ergo eleemoſyna ſit propter paupertatem in honorem Dei, pauperibus reſtituenda erit.

Caiet. verbo reſt. cap. decimo, limitat hanc doctrinam, ut ſit vera, quando pauper ideo fingit ut accipiat, ita ut ſanctitas ficta ſit dandi cauſſa: alias enim ſi ideo fingeret, ut moueret ad dandum ratione paupertatis, non teneretur reſtituere.

Rurſus Armil. uer. reſt. §. 6. adhuc limitat, quod ſi uere eſt pauper, quacunque ratione fingat, adhuc poſſet retinere. De hoc dubio non nihil ſupra diximus. Sed, iam ad argumentorum ſolutionem accedamus.

Ad primum, ut planam habeas huius argumenti explicationem, quattuor in illa auctoritate docet Aug.

Primum, iudex qui pro ſententia, & teſtis qui pro teſtimonio aliquid accipiunt, peccant: & multo grauius, pro ſententia uel teſtimonio iniuſto accipiant.

Secundũ, qui pro uera ſententia, vel teſtimonio mercede dedit, eam repetere ſolet: qui uero pro falſo, repetere timet.

Tertium, iſti quamuis male acceperint, tamen bene eleemoſynam faciunt, quia ſua largiuntur: quamuis etiam ijs a quibus acceperunt, tanquam aliena reſtituant.

Quartum, eos qui rapinis & calumnijs acquirunt ijs a quibus acceperũt reſtituere debere. Hæc ex Aug. qui cum ait teſtimonium, & iudicium non eſſe uendenda,

da, intelligendus eſt, quando gratis iſta prǫſtanda ſunt, ratione officij & cum quis habet mercedem conſtitutam: & ut actus uirtutis ſunt; ſed non negat poſſe accipi aliquid ratione laborum, & expenſarum.

Ad ſecundum, patet ex eo, quod nunc dicebamus, uirtutis opus uendi poſſe ratione laborum, expenſarũ, & utilitatis, quam inde emptor percipit.

Ad tertium, eodem reſpondetur modo: non enim venditur opus, ut eſt a gratia Dei, pro quo etiam aliquod accipi poteſt, per modum donationis, & diſpoſitionis.

De reſtitutione eorum, quæ iniuſte acquiruntur ab omnibus perſonis, quæ in iudicijs verſantur.

Quæſtio LI.

ET ſi ex ijs, quæ proxima quæſtione diximus ſatis aperte intelligi licet, quando ad reſtitutionem ſint obligati ij, qui in iudicijs iuſtitiæ exercendǫ & conſeruandæ cauſſa uerſantur: tamen, cum iſti uarijs modis non raro contra iuſtitiam peccare ſoleant, de ſingulis ſeorſim breuiter, pro noſtro inſtituto, in præſentia aliquid ſcribendum duximus: nec enim nunc uolumus integrum de iudicijs conficere tractatum. Ea igitur tantum attingemus, quæ proxime ad rem noſtram faciunt: quibus multo melius explicabuntur, quæ ſupra uniuerſe tradidimus. Sunt autem perſonæ quæ in iudicijs uerſantur, iſtæ, Iudex, accuſator, ſiue actor, reus, teſtes, aduocatus & procurator: de quibus Alex. Alen. 3. Par. Quæſt. 40. Gab. 4. ſen. d. 15. quǫſt. 6. Quod ad primam perſonam attinet, ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, in iudice, ut iuſte ſuum exerceat munus, quattuor requiruntur: poteſtas, ueritas, forma, & executionis facultas: quæ omnia ſequentibus dictis ſeorſim explicabimus.

Secundum dictum, auctoritas eſt quadruplex: ordina-

ria,

ria, delegata, ut quæ a ſuperiore cuius eſt propria cuipiam conceditur, arbitraria, quæ datur ab arbitris, & acceſſoria, quæ habetur ſuper eo, qui eſt alterius iuriſdictionis, ratione criminis aliquo in loco perpetrati; ad iuſte iudicandum una ex his requiritur poteſtatibus.

Tertium dictum, qui ſe iudicem conſtituit abſque legitima poteſtate, uel ſi habet, non in tali iudicio, uel ſuper tali perſona, peccat mortaliter, & illatum damnum reſtituere tenetur. Vt ſi iudex ſecularis iudicaret clericum, in quem tamen ex triplici capite poteſt iudicium exercere. Primo, cum degradatus traditur brachio ſeculari: ſecundo, cum Epiſcopus dat facultatem, & hoc in cauſſa ciuili tantum: poſtremo, cum clericus citat ſecularem coram iudice ſeculari, qui coram eodem reconueniri poteſt, non tamen criminaliter c. 1. & 2. de mutuis petitione.

Quartum dictum, quod attinet ad ueritatem, iudex non tenetur ſemper iudicare ex ueritate ut eſt in re; quia ſæpe eſt occulta, & inueniri non poteſt, ſed ſecundum ueritatem exiſtimatam, & probatam. Quare, licet ut priuatus homo ſciret aliquod eſſe falſum: tamen ſi iuridice contrarium probetur, ſecundum hanc ſcientiam iudicare tenetur: & ita cum nullum eſſet remediũ, eum poſſet condemnare, quem ipſe noſceret innocentem, ſi tamen probatus ſit nocens. Ita docet Diuus Thomas, Alexander Alenſ. tertia par. quæſt. 42. mem. 6. art. 2. & Bart. l. illicitas. ff. de officio præſidis. Nec tenetur officium dimittere, ut aliqui uolunt; ſed ad diligentius ueritatem inquirendam, & ad dandam appellationem, quando eſt locus.

Quinctum dictum, debet ſeruare formam iuris, ideſt iudicare ſecũdum leges: ſi ignorat, adſciſcat aſſeſſorem & ſi ex ignorantia erret, reſtituere tenetur: in qualitate & quantitate ſententiæ, non debet modum iuris excedere, hoc eſt, maiorem pœnam quam iura ſtatuunt, de reo ſumere: in præparatorijs, debet terminos iuris concedere,

cedere, & non ad libitum negare, aut concedere: nec ſine accuſatore quemquam damnare, aut in iudicium vocare, niſi in quibuſdam caſibus

Primo, cum crimen eſt notorium, ut habetur, in tit. de accuſatore.

Secundo, cum adeſt confeſſio propria delinquentis ſpontanea, & iuridicialis: dico iuridicialem, quia ex confeſſione extra iudicium non licet procedere ad ſententiam, niſi in iudicio rata habeatur. Debet eſſe ſpontanea, quia confeſſio ui & timore extorta, non ſufficit, niſi poſtea ſine tortura ratificetur.

Tertio, cum eſt infamia, aut ſemiplena probatio: quia tunc, licet non poſſit procedere ad ſententiam ferendam, poteſt tamen procedere ad maiorem inquiſitionem, vt maior & ſufficiens habeatur probatio.

Quarto, cum intercedit iudicialis denuntiatio; ex qua denuntiatione poteſt procedere ad inquirendum.

Quincto, cum præceſſit fraterna denunciatio apud Prælatum: tunc, ſi denuntiatus uocetur a Prælato, & nolit obedire, abſque alio accuſatore, iudex poteſt etiam ad ſententiam procedere.

Sextum dictum, in iudice requiritur uis coactiua, vt poſſit ſententiam latam mandare executioni.

Vbi nota, quod ſi iudex aliquem agnoſcat ſuperiorē iudicem, tenetur ſententiam ſecundum ius exequi, etiā ſi accuſator ab accuſando deſiſtat: poteſt tamen appellationem concedere. Si vero ſit ſupremus iudex, cum accuſator accuſationē non remittit, rariſſime poteſt in ſententia ferenda a legibus diſcedere: quod quidem liceret, cum reus eſſet maxime utilis reip. vel maximum ob legis executionem oriretur ſcandalum. Tunc enim princeps poſſet accuſatorem compellere ad aliā ſatisfactionem recipiendam. Ita Sotus lib. 5. de iuſt. & iur. quæſt. 4. art. 4. Quando uero accuſator deſiſteret, poſſet huiuſmodi iudex diſpenſare in pœna iuris. Verum ſemper animaduertendum eſt bonum publicum; ac proinde non ſunt facile cōdonanda crimina, quæ illud

Y valde

valde perturbant. Et hæc de Iudice: de accuſatore hæc ſtatuo dicta.

Primum dictum, accuſator, & delator criminis inter ſe differunt: denuntiat qui crimen ad iudicem defert, vt ratione boni publici ad emendationem procedat, nec tenetur crimen probare. Accuſat autem, qui crimen vindictæ cauſſa, etiam in publicam vtilitatem defert: & crimen probare tenetur. Eſt etiam quædam denuntiatio fraterna, qua apud Prælatum aliquis defertur, in utilitatem priuatam denuntiantis.

Secundum dictum, peccata quæ denuntiantur, alia ſunt contra bonum commune primo & per ſe: ut coniuratio, monetarum corruptio hæreſis, & cæt. alia contra priuatam perſonam, ut homicidium: vel contra ipſummet delinquentem, vt concubinatus. Rurſus alia ſunt iam facta, & emēdata; alia vero, vel fiunt, uel mox futura ſunt.

Tertium dictum, peccata iam facta, & quæ iam actu non ſunt, nemo accuſare, aut denuntiare tenetur; etiam ſi fuerint contra bonum commune: vt ſi quis paraſſet inſidias Regi, ſed iam ceſſaſſet. Teneretur tamen qui hæc nouit, ea manifeſtare, ſi ab Iudice in foro iudiciali iuridice de eis interrogaretur.

Quartum dictum, ſi crimen ſit contra bonum commune, & ſit in fieri, vel in procinctu, quiſque tenetur, ſi poteſt, ad accuſandum, aut ad deferendum; præmiſſa tamen admonitione fraterna: exceptis his caſibus.

Primo, cum reus præſumitur incorrigibilis, & hoc maxime in hæreſi cum pertinacia.

Secundō, cūm non eſt ſpes fore ut correctio proficiat: ſed id debet eſſe multum probabile, ad hoc, vt liceat admonitionem prætermittere; alias enim tentanda eſt.

Tertio, cum timetur magnum damnum; quia tunc denuntiatio fieri poteſt, admonitione prætermiſſa.

Poſtremo, cum non adeſt tempus, & periculum inſtat.

Quar-

Quartum dictum, ſi peccatum ſit contra tertiam perſonam cui imminet graue damnum, idem eſt, & eodem modo faciendum. Vt, ſi ſcires cuipiam ab alio parari mortem. Ei autẽ cui imminet periculum, non licet reuelaret perſonam, quæ vult nocere, ſed ſolum uniuerſe monere, ut ſibi caueat: intellige quæ diximus, cum iſta ſciuntur extra confeſſionem.

Quinctum dictum, cum peccatum eſt contra ipſum delinquentem, ſolum eſt obligatio ad corrigendum, iuxta præceptum de correctione fraterna. Corrigendus ergo eſt, ſi ſperatur vtilitas: vel denunciandus apud Prælatum fraterne: maxime, cum Prælatus præciperet, ut improbi denunciarentur, modo non ſint omnino occulti; quare, tunc licebit, cum aliqua infamia præceſſerit.

Vbi nota, clericis non licere accuſare in cauſſa mortis, ſed ſolùm iuridice denunciare, proteſtatione præmiſſa, ſe ob boni publici, vel alterius cauſſa id facere.

Sextum dictum, ut accuſator honeſte, & iuſte hoc munere utatur, hæc ſunt neceſſaria.

Primo veritas, ut affirmet, id quod uerum eſſe exiſtimat: unde ſi in ciuili, uel in criminali cauſſa cõtra ueritatem accuſet, peccat mortaliter, & ad reſtitutionem tenetur: ita Gabr. loco citato, concluſi. 5. ut alios omittam. Quod ſi a principio putabat ſe de uero crimine accuſare, & in progreſſu animaduertit rem aliter habere, tenetur deſiſtere: ſi poſt latam ſententiam, tenetur reſtituere id, quod per talem acquiſiuit ſententiam.

Secũdo, in accuſando, & iure ſuo petendo iuſtus modus ſeruandus eſt. Vnde ad uerum probandum non debet uti falſis teſtibus; tunc enim peccaret mortaliter, quamuis non teneretur reſtituere.

Tertio, bonam habeat intentionem, hoc eſt, ut iuſtum petat, non animo nocendi, ſed ut iuſtitia ſeruetur, & cæt.

Poſtremo, debet in accuſatione progredi uſque ad exe-

executionem: nam deſiſtere in media cauſa, aut probationes imminuere, peccatum eſt: illud præuaricatio, hoc tergiuerſatio uocatur, 2. quæſt. 3. can. ſiquem pœnituerit. Non tamen ſemper eſt peccatum, niſi cum accuſatio erat de crimine contra bonum commune, aut tertiam perſonam, modo poſſit probare: quando vero agitur de re propria, unde non oritur alterius damnũ, non eſt peccatum, modo mendacium non intercedat. In ſumma, accuſator calumniando, præuaricando, cum parti ſuffragatur contrariæ, quam impugnare debet, & tergiuerſando a cauſa deſiſtendo, errare poteſt. Vide Alexan. Alenſ. 3. par. q. 42 Quod diximus de accuſatore intellige etiam de Fiſco, qui reip. nomine accuſat, ſi tacite reum defendat, aut tergiuerſetur. Quod attinet ad perſonam rei, de quo Gabr. concluſ. ſexta, ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, in reo ſpectatur obligatio ad ueritatem dicendam: de qua re non nihil, quod attinet ad reſtitutionem, ſuperius ſcripſimus. Vt autem veritatẽ fateri teneatur, hæc ſunt neceſſaria.

Primo, ut interrogetur a proprio iudice.

Secundo ut ſeruetur forma iuris, hoc eſt, ut non interrogetur de crimine, de quo non præceſſit infamia, aut indicia, aut ſemiplena probatio, ideſt teſtis omni exceptione maior: quando iſta non concurrunt, non tenetur reſpondere, etiam proprio iudici, etiamſi excommunicationem fulminet.

Poſtremo, ut iſta iuris forma ſit prius probata in proceſſu, & reo indicata, ut cognoſcat ſe iuridice interrogari; alias in re graui, nec tenetur, nec debet reſpondere. His concurrentibus, eſt ad reſpondendum obligatus, etiamſi certo ſciat inde mortem uenturam: quod ni faciat, peccat mortaliter non reſpondendo, aut uerum negando, etiamſi non intercedat iuramentum, cũ res eſt maioris momenti. Caueant igitur confeſſarij ne abſoluant reos, qui nolunt ueritatem fateri, cũ iuridice interrogantur: nec eos cogãt, cũ non recte interrogãtur.

Neque reus tenetur omnia manifeſtare, quæ commiſit crimina, ſed ſolum ea, de quibus iuridice interrogari poteſt. Vnde male faciunt iudices, qui uno crimine cognito, etiam occulta peccata inquirunt: verum tamē eſt, cum crimen iam notum, eſt indicium ſufficiens alterius, de eo etiam inquirere eis licere.

Nec etiam tenetur reuelare complices, niſi cum illorum aliqua præceſſit infamia, & cum ſeruantur illa tria prædicta In quo etiam eſt maximus abuſus iudicū, qui nulla ſeruata forma, de complice inquirunt: cum contra illos non poſſint licite procedere, ſicuti nec contra reum propria crimina manifeſtantem, niſi iuridice inquiratur.

Secundum dictum, cum reus non interrogatur iuridice, poteſt appellare, poteſt non reſpondere, poteſt uti æquiuocatione, poteſt etiam ſine peccato negare, modo neget iuxta ſuam intentionem; ſcilicet, ſe non feciſſe id, de quo iudex inquirere poſſit. Vide Adrian. in 4. ſent. in materia de ſigillo, & Caiet. opus 16. quæſtio. 5. de qua re nonnihil ſupra diximus.

Tertium dictum, reus debet eſſe iudici & miniſtris iuſtitiæ obediens, ita ut nullam uim eis faciat: poſſet tamen ui ſe defendere, remoto ſcandalo, cum iniuſte dānaretur: quod ſi iuſte ſit damnatus, omni remota ui, e carcere ei fugere liceret: ſed ſi quid damni feciſſet, carcerem frangendo, tenetur reſtituere: non eſt tamen obligatus ad farciendum damnum, quod inde cuſtodes paſſi eſſent; vel eo, quod alij fugerint. Ita Caiet. Sot. & Nauar. licet Henricus quod lib. 25. aliter ſenſerit. Non tamen licet alijs dare inſtrumenta, quibus poſſit carcerem frangere, quod male cōceſſit Caietanus, & qui eum ſequitur Ioſephus. Multa enim cuipiam per ſe facere licet, quæ non alijs: liceret tamen dare conſilium vt fugiat: ſed non illis, ad quos iuſtitiæ conſeruatio pertinet. Pœnæ autem, quæ a lege imponuntur fugientibus, non obligant ad culpam, vt Soto placet. Quando autem carcer daretur in pęnam, teneretur

ſub peccato ibi manere. Qui uero ex carcere pro cuſtodia dato, fugerit, non eſt ad redeundum obligatus. Atque hæc de reo: nunc de teſte, de quo Gabr. concluſ. ſeptima.

Primum dictum, in teſte conſideratur primum obligatio ad teſtificandum: quando autem ſit obligatus his regulis cognoſci poteſt.

Prima regula, cum crimen eſt in fieri, aut inſtat, & vergit in damnum notabile reip. uel proximi, tenetur teſtificari, etiamſi non interrogetur iuridice: quia in his caſibus quiſque debet accuſare, aut denunciare, ut ſupra diximus.

Secunda, cum crimen eſt iam commiſſum, vel etiam emendatum, nemo debet illud manifeſtare, niſi in iudicio, ſi interrogetur iuridice.

Tertia, quando aliquis patitur detrimentum iniuſte, qui ſcit ueritatem, ſiue cauſſa ſit criminalis, ſiue ciuilis, veritatem, etiam non requiſitus, manifeſtare tenetur; modo tamen ſperet ſe profuturum, & inde ſibi notabile detrimentum non timeat. Quæ obligatio naſcitur ex caritate, & ita reſtituendi neceſſitatem non inducit. At uero, qui iuridice interrogatur ſi veritatem non fateatur, damna inde naſcentia reſarcire debet: quia violat iuſtitiam.

Secundum dictum, in teſte conſideratur repulſa. Leges enim quaſdam in teſte requirunt conditiones, quibus deficientibus, infirmum redditur teſtimonium; ut ſi eſſet infidelis, excommunicatus, infamis, &cæt. Quo fit, vt contrariæ partis procuratores & actores, cum teſtes adhibentur, eos infringere ſoleant, defectus in eis notando, & hæc dicitur repulſa: quæ, etiamſi quis occultos teſtium defectus manifeſtet, licita eſt; modo hæ adſint conditiones.

Prima, vt veri obijciantur defectus.

Secunda, ut ſolum illi manifeſtentur, qui pertinent ad teſtimonium infringendum, non alij.

Tertia, vt inde non obueniat multo maius detrimentum

tum

tum teſti, quam patitur is, contra quem teſtimonium adducitur: dixi multo maius, quia etiamſi aliquid maius damnum teſtis inde capiat, licet teſti defectum obijcere, ad ſui defenſionem; quod intelligendũ eſt, quando cauſſa eſt iuſta. Nam ei qui legitime accuſatur, non liceret occulta crimina teſti obijcere, vnde detrimentum pateretur, maxime cum iuridice interrogatur, & teſtis non ſe ad teſtificaudum ſponte obtulit.

Tertium dictum, teſtis tenetur verum aperire, id nimirum, quod ipſe exiſtimat verum: & dubium non debet affirmare pro certo, nec certum pro dubio; qui contra facit, ex genere ſuo peccat mortaliter, & damnum, quod ex tali teſtimonio naſcitur, tenetur reſtituere.

Quod ſi poſt teſtimonium latum cognoſcat eſſe falſum, quod dixit, debet iterum apud iudicem veritatem fateri, ſi abſque detrimento ſuo id efficere poteſt, & ſe profuturum ſperat: & ſi iam lata eſt ſententia, ei in cuius fauorem teſtificatus eſt, rem aperiat, ut ipſe reſtituat.

Quod ſi falſo teſtificatus eſſet, tenetur canere palinodiam, ſi is in quem teſtimonium falſum dixit, eſt in aliquo graui periculo, vel mortis, vel infamiæ, etiamſi inde mortem ſibi timeret.

Quartum dictum, teſtis qui accipit pecunias pro falſo teſtimonio, non tenetur, ei reſtituere, qui dedit; debet tamen ſarcire damnum alteri illatum: nec etiam ſi pro uero teſtimonio accipiat, iuxta ea quæ ſupra de ijs quæ accipiuntur ex iuſta cauſſa diximus. Sequitur aduocatus, de quo vide Caietanum in ſumma, verbo aduocatus, Gabr. loco citato concluſione octaua: de qua perſona nos hæc dicta breuiter ponimus.

Primum dictum, aduocatus tenetur patrocinari, etiã gratis, in cauſſa pauperis, idque ſub peccato mortali, in eo caſu, in quo aliquis ſub eadem culpa eſſet obligatus eleemoſynam facere; ut eſt grauis, aut extrema neceſſitas; cum ſcilicet pauper graue patitur detrimentũ, & non eſt, aut difficile inueuitur, qui ei patrocinetur:

de hac re vide Gabr. loco cit. dubio quarto.

Secundum dictum, aduocato licet ſine peccato patrocinari in ea cauſſa, quam ipſe iuſtam exiſtimat, etiã ſi re vera iuſta non ſit. Communis eſt doctrina, & ex ſe manifeſta.

Tertium dictum, patrocinari in cauſſa quæ videtur iniuſta, eſt peccatum mortale, & ſi re vera eſt iniuſta, & victoriam aduocatus retulit, tenetur damna aduerſæ parti illata reſtituere, ſi cliens non reſtituat. Tenetur etiam ad reſtituendum clienti expenſas, cum cognouit cauſſam eſſe iniuſtam, etiamſi victoriam non conſequatur; niſi eum prius de cauſſæ iniuſtitia admonuerit; qua cognita, adhuc ille proſequi uoluit.

Quartum dictum, ſi cauſſa ſit vtrinque dubia, poteſt aduocatus, ſalua religione, patrocinari; ſed ſi poſtea cognoſcat iniuſtiam, etiam lite iam conteſtata, deſiſtere debet; non tamen eſt obligatus ad manifeſtandam parti contrariæ iniuſtitiæ cauſſam. Doctrina eſt diui Thomæ, & Soti, qui bene hanc adhibet limitationem, Quãdo notabile detrimentum pars contraria inde caperet, deberet iniuſtitiam manifeſtare: quo caſu teſtificari, etiam non requiſitus, poſſet: ſed, vt dixi, non niſi in graui caſu.

Quinctum dictum, quando cauſſæ iuſtitia magis ex una parte inclinat, & altera quoque pars iuſta uidetur, tunc, ſi defenditur is, qui magnum patitur detrimentũ, licet minus iuſtam cauſſam defendere; cum uero id nõ intercedit, ſed potius contraria pars magnum damnum patitur, in minus iuſta patrocinari non licet: uerum in re non multum graui liceret; modo cliens moneatur, ſi forte uellet a litigando deſiſtere. Vbi nota, eam cauſſam poſſe defendi, quæ iuſta uidetur, licet cum aliquo dubio: non tamen eam, quæ apparet iniuſta.

Sextum dictum, in aduocato requiritur ſcientia ſufficiens ad ſuum officium exercẽdum. Quare, ſi ex ignorantia cauſſam perdat, peccat, & reſtituere tenetur. Et quo magis pro docto habetur, eo magis ſcire tenetur.

Ita

Ita Palud.4.ſent.diſt.15.quæſt.2.art.3. In eodem requiritur diligentia,debet enim cauſſæ inuigilare, ac ſtudere cum difficultatem videt: & ſi ex culpabili negligentia cauſſam perderet, eſſet ad reſtituendum obligatus.

Septimum dictum, in aduocato requitur patrocinādi modus, hoc eſt, ut ſit fidelis, ut non trahat leges in ſenſus aperte falſos: non citet falſum pro uero: poteſt tamen ſequi opiniones probabiles. Quod ſi hunc modum non ſeruaret,teneretur reſarcire damnum, quod inde naſceretur.

Octauum dictum, aduocatus pro ſuo patrocinio debet eſſe contentus iuſto pretio,quod, vel a lege eſſet ſtatutum, uel boni uiri arbitrio definitum:in quo ſtatuendo, cauſſæ grauitas,labores, aduocati ſciētia, & dignitas ſpectanda eſſent; ſi quidem plus meretur celebris aduocatus, quam obſcurus.Conſuetudo etiam poteſt eſſe iuſti pretij regula.

Nonum dictum, non licet aduocato paciſci cum cliente de aliqua parte cauſſæ;ut,exempli gratia,quod tertiam partem eius quod ex cauſſæ uictoria conſequitur,ſibi acquirat; hoc inquam, non licet: non quod ex ſe malum ſit, ſed quia eſt prohibitum, l.ſumptus,ff.de pactis:idque ob eam rationem, ne dum rem ſuam agit, modum in patrocinando excedat. De notario,hæc ſtatuo dicta.

Primum dictum,in notario,vt ſuo recte & iuſte fungatur munere,requiritur in primis ſcientia,iuncta cum diligentia.Vnde, ſi ex ignorantia, uel negligentia aliquid in ſcriptura omittit, vnde alius detrimentum patitur,reſtituere tenetur, nec excuſatio admittitur. Vt ſi omitteret neceſſarium teſtium numerum, diem, annum,& quæ ſunt de ſubſtantia ſcripturæ: ſi fecit teſtamentum cum teſtator non erat iudicij campos, & cæt.

Secundum dictum,in notario requiritur fidelitas,ita vt nihil exmalitia in ſcriptura conficienda peccet;quæ fidelitas in multis ſita eſt.

Primo, ut non conficiat inſtrumentum falſum, fingendo,

gendo, ea, quæ non ſunt: quod eſt graue peccatum ad reſtitutionem obligans, & a legibus grauiter punitur.

Secundo, cum instrumentum de re uera conficit, utatur uerbis ſinceris, puris, ut inde non poſſit naſci cõtrouerſia, aut damnum alicui: & ſpeciatim in cauſſa criminali, ubi multum refert, quod aliquid his uel illis uerbis ſcribatur: alias ad damna ſarcienda eſſet obligatus.

Tertio, inſtrumẽtum uerum & ſincerum debet apud ſe fideliter ſeruare, & nemini dare, niſi tranſumptum. Vnde, ſi ex eo quod inſtrumentum non ſeruaſſet, alicui damnum obueniret, reſtituere deberet.

Quarto, inſtrumentum factum ſeruari debet deſcriptum in regiſtro: neque.n. ſatis eſt ſeruare in protocollo; hoc eſt, in illa charta, ſeu ſchedula, in qua ſummatim inſtrumentum confici ſolet, quæ nullius eſt auctoritatis, ſed in ſcriptura extenſa & dilatata ſecundum formam iuris: alias enim inde magnum alicui poſſet creari damnum.

Quincto, non debet occultare inſtrumenta, ſed ijs dare, qui iuſte ea ad ſuum ius obtinendum petunt: quare ſi pretio corruptus occultet, reſtituere tenetur pro damno petenti illato.

Poſtremo, tenetur notarius, etiam nemine requirente, manifeſtare inſtrumenta, uel teſtamenta in quibus continentur legata non dum impleta: primum quidem ijs, qui debent illa adimplere; quod ſi non faciant, poſtea manifeſtet ijs, quibus facta ſunt legata. In quo ſolet eſſe notariorum abuſus, dum manifeſtant ijs, qui executioni mandare debent, ut aliquid accipiant, ne poſtea eis, quibus debentur, manifeſtent.

Tertium dictum, in notario requiritur iuſtitia, quę in duobus conſiſtit; nimirum, ut non faciat inſtrumentum contra iuſtitiam, & ut iuſto ſit contentus pretio. Inſtrumenti iuſtitia conſiſtit in duobus.

Primo, ut non ſit de re illicita, ut de uſura: quo caſu, ſi faciat inſtrumentnm aperte uſurarium, peccat quidem,

dem,ſed non tenetur reſtituere: quia in huiuſmodi inſtrumentum nullam uim habet ad recuperandas uſuras: quando uero inſtrumento palliaret uſuram, teneretur etiam reſtituere: quia per huiuſmodi ſcripturam, qui accepit mutuas pecunias poſſet in foro exteriori cogi ad ſoluendas uſuras. Quod ſi fieret in fauorem accipientis ad uſuram, qui nulla alia ratione poſſet habere pecunias, peccaret quidem mortaliter, ſed ad nullam eſſet reſtitutionem obligatus.

Secũdo, in eo conſiſtit inſtrumẽti iuſtitia, ut non fiãt inſtrumenta prohibita; ut eſſet inſtrumentum, ut ſoluẽs uſuras non poſſet eas repetere in iudicio; uel ut qui acceperunt ad uſuram cogantur eam ſoluere: peccaret enim mortaliter, & eſſet excommunicatus, ut in Clement. de uſur. habetur. Sunt etiam prohibita inſtrumenta quę fiunt contra libertatem eccleſiæ, & qui ea facit, eſt excommunicatus.

Quod attinet ad iuſtitiam pretij, primum non debet pretium accipere pro re, quæ nullum habet pretium. In concilio Triedentino ſeſ. 21. cap. 1. pro negotio ordinum ſuſcipiendorum, pro demiſſorijs, aut teſtimonialibus literis, nihil poteſt notarius accipere, ſi habeat ab Epiſcopo ſalarium: ſi non habet, pro his ſolum decimam aurei partem licet accipere.

Deinde, non debet excedere pretium iuſtum, quod eſt frequenter a lege taxatum. Verum tamen eſt, quod in quibuſdã locis pretia ſunt minima, iuxta antiquam taxationem, quando officia minoris uendebantur; & proinde poſſet notarius aliquid amplius accipere: niſi id obſtaret, quod in principio ſui officij iurant ſe mercedem eam exacturos, quæ eſt taxata, & proinde peccant. Vnde recte facerent Principes, ſi temporum & locorum, officiorumque ratione habita, certa ſtatuerent, pretia, aut talem iurandi conſuetudinem auferrent. Et hæc de notario, reſtat ut de procuratore dicamus.

Primum dictum, in procuratore requiritur primo ſcientia ad ſuum officium bene exercendum neceſſaria:

xia: quare, ſi ex ignorantia litem perderet, ad reſtituendum, nulla ſuffragante excuſatione, eſſet obligatus.

Secundum dictum, requiritur deinde in agendo diligentia, in petendis terminis, dilationibus, appellationibus, in probationibus, reſpõſionibus, alijſque ad cauſſæ expeditioné neceſſarijs: & ex culpabili negligentia reſtituere tenetur.

Tertium dictum, requiritur præterea ueritas: qua uera afferat, incerta & falſa uitet. In quo grauiter ſolent peccare, dum nomine ſuorum clientum ea reſpondent, quæ ignorant, etiam adhibito iuramento: quin etiam clientes ad mentiendum inducunt, & per iocum dicunt, Præſtare eſſe martyrem, quam confeſſorem.

Quartum dictum, procurator iuſtam debet cauſſam defendere: qua in re idem dicendum eſt, quod ſupra de aduocato diximus, quantum ad cauſſam iuſtam.

Iuſto etiam debet eſſe contentus pretio: in quo multi grauiter ſolent errare, dum plus iuſto exigunt: & dũ pro aduocato & notario pretia poſtulant, & ſibi omnia uſurpant. Solent.n. efficere quæ aduocatorũ & notariorum ſunt, quos ad ſubſcribendum inducunt, & aliquid modicum eis largiuntur: & cum non raro cum damno clientis id faciant, reſtituere tenentur.

In eo etiam requiritur horum iuſtitia, ut eam cauſſam prius expediant, quam prius tractandam ſuſceperunt. Solent enim plures ſuſcipere, & unam uel alteram proſequi, alijs omiſſis: cum non poſſint plura patrocinia ſuſcipere, quam quæ commode, & abſque clientũ detrimento proſequi ualent. Quod ſi poſterius ſuſcepta cauſſa, ob moram magnum detrimentum pateretur, prius uero ſuſcepta, non ita, poſſent poſteriori incumbere.

Rurſus, iuſte ſe genere debet procurator in petendis terminis, ita ut non petat terminos impertinentes, qui non faciunt ad iuſtitiam cauſſæ, ſed ad ſolum dilationem, ut cogat aduerſarium ad cedendum, uel ad aliquam conuentionem faciendam, uel etiã ut ei noceat.

Poſtremo

Poſtremo requiritur iuſtitia, ne poſt uictoriam, ultra debitum pretium petat euangelia, uulgo, mancia: cum iſta a clientibus non dentur niſi coacte, licet ſe libenter, & gratis date dicant. Nauarrus cap. 25. num. 3. ait poſſe accipi, ſi ſint modica: ſed melius eſt dicere, nõ poſſe. Et quod clientes inuiti ea dent, uel ex eo eſt manifeſtum, quod lite peracta, uocant procuratores, latrones, iniquos, & inſatiabiles: quibus ſane uerbis ſatis aperte demonſtrant, ſe non libenti animo dare, quæ ultra iuſtum pretium petere ſolent, & ſi non dantur, conqueruntur. Atque de his omnibus perſonis, hęc ſummatim dixiſſe uolui.

Poſt hęc de earum rerum reſtitutione agemus, quæ per contractus uenditionis, mutuationis, uſuræ, cambiorum, cenſuum, & ſimoniæ, iniuſtoque bello acquiruntur.

De reſtitutione eorum, quæ ex iniuſta negociatione, ſiue ratione emptionis & uenditionis iniuſte acquiruntur. Quæſtio LII.

CVM non ſit inſtituti noſtri integrum de negociatione, contractu ue emptionis & uenditionis cõficere tractatũ, ſed ſolũ ea breuiter perſtringere, ex quibus in emẽdis uendendiſq; rebus obligatio ad reſtituendum oriri poteſt; ideo unica tantum diſputatione, quæ nobis dicenda ſunt, ſine ullis argumentis, & opinionibus hoc ordine, complectar.

Primum nonnulla dicta afferam, quibus uniuerſe demonſtrabo quodnam ſit iuſtum rerum pretium, cum ex hac parte ſæpe naſcatur reſtituendi neceſſitas.

Deinde, quibuſdam concluſionibus uniuerſe ſtatuã quando ex contractu emptionis, & uenditionis facienda ſit reſtitutio. Quod ergo ad primum attinet, hæc pono dicta.

Primum dictum, pretium duplex eſt, alterum naturale,

rale, ſeu arbitrarium, quod ex rerum natura, & communi uſu ſtatuitur, de quo fit mentio l. pretia. ff. ad legem Falcidiam: alterum legitimum, a lege terminatum hoc, eſt immobile, & indiuiſibile; illud uero contra, & propterea in tria diuidi ſolet. In pretium medium, quo res aliqua communiter uendi ſolet: in ſummum, ſupra quod rem uendere non licet: & in infimum, infra quod res aliqua non uenditur. Vt gratia exempli, ſi frumentum medio pretio uenderetur decem, ſummo undecim, infimo nouem: ſummo, uenditur res optima in illo genere: infimo res deterior in eodem genere: medio res mediocris. Variatur autem pretium ex copia, & inopia rerum, & emptorum, ac uenditorum, atque ex modo uendendi; ut ſi res minutatim, uel integre uenderetur.

Rerum autem, quæ uenditioni ſubijciuutur, aliæ ſunt neceſſariæ ad humanum uictum, aliæ non neceſſariæ, ſed ad uoluptatem, ſplendoremque pertinent; quarum precia uon ſunt ita certa. Quo fit, ut reſp. non queat omnibus in rebus pretia ſtatuere; expediret autē, ut quantum fieri poſſet, ſtatuerentur.

Secundum dictum: regula iuſti pretij, non eſt ualor naturalis rei uendendæ: quia non attenditur rei dignitas, ſeu præſtantia, ſed uſus. Exempli gratia, licet homo maioris ſit dignitatis, quam equus; tamen pluris ſæpe uenditur equus, quam homo. Quod dictum, tanqnam regula quædam, eſt uniuerſe accipiendum: ut, & non nulla alia, quæ deinceps afferam.

Tertium dictum, Regula iuſti pretij, non eſt, ut quis tanti rem uendat, quanti ipſe emit; uel ut laboris & ſuſcepti periculi ratio requirit. Quoniam, quod quis pluris emerit, aut laborauerit, oriri potuit ex eius incuria, & negligentia.

Quartum dictum, regula iuſti pretij, non eſt ementis uel uendentis commoditas; hoc eſt, non propterea poſſum rem pluris uendere, quam ualet, quia ementi eſt ualde commoda, uel minoris emere, quia uendenti

eſt

eſt ualde commodum uendere:Quoniam iſta per accidens ſe habent ad iuſtum pretium.

Quinctum dictum,iuſtum pretium non eſt attendendum penes tempus præteritum,aut futurum,ſed ſecundum præſens:hoc eſt,res tanti uendenda eſt,quanti uenditur eo tempore, quo uenditur, ſi tunc uendenda erat: ſecus,ſi in aliud tempus erat differenda.

Sextum dictum,iuſti pretij regula,eſt reip. moderator,q in conſtituẽdis,pretijs hęc animaduertere debet, neceſſitatẽ & utilitatẽ mercium:copiã,& inopiã:labores & impenſas in mercibus factas:earundem mercium qualitatem,ſi ſint meliores,uel deteriores,ratione loci temporis,induſtriæ,& opinionis ſeu uſus humani.

Septimum dictum, ſi iuſtum pretium non ſit a lege ſtatutum,eius regula erit communis mercatorum uſus: quo deficiente,boni uiri,& in re illa periti iudicium, qui in pretio conſtituendo ea conſiderabit, quæ diximus. Variatur autem huiuſmodi pretium, ut dixi, ex modo uendendi, ex copia & inopia rerum & emptorũ,modo abſit mercatorum fraus,quæ ſpeciatim ſit ma nopolio, & fictione caritatis rerum, & cum impediuntur rerum uectores.

Octauum dictum, in rebus quæ faciunt ad ſplendorẽ & luxum, niſi appareat aliquis communis ualor, ut in lapillorum & ſtatuarum uenditione, iuſtum pretium eſt illud,quod reperiri poteſt,remota fraude.Et in hoc rerum geuenete uerum eſt illud,Tanti res ualet,quanti uendi poteſt.Atque his dictis,ſit uniuerſe expoſita doctrina de iuſto rerum pretio:nunc quod attinet ad ſecũdum has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, qui rem plus iuſto pretio,uel legitimo, uel naturali uendit, peccat mortaliter, & quod amplius accepit reſtituere tenetur. Quoniam accipit & retinet aliquid inuito domino: eſtque hæc doctrina apud omnes Doctoses certiſſima: & intelligenda eſt priuatim in ijs rebus,quæ ad uitæ neceſſitatem,utilitatemque pertinent.

Secunda

Secunda concluſio, poteſt emptor ex liberalitate & honeſtate, aliquid amplius iuſto pretio offerre, & uenditor recipere: ſed quod offertur, non poteſt deduci in pactum, quidquid dicat Ioan. Maior. Quia, id ſi liceret, aperiretur uia infinitis uſuris; præter quam quod implicat, dare ex liberalitate, & deducere in pactum.

Tertia concluſio, poteſt uenditor paciſci, de graui damno, quod ex rei uenditione patitur; hoc eſt, ſi quis, ut emptori ſatisfaciat, rem ſuam uendit, & inde percipit damnum, poteſt ratione huius damni carius uendere, ſed emptorem monere debet, an cū hoc onere emere uelit: alias enim non liceret: & ſi emptor acquieſcat, poteſt de hoc maiore pretio paciſci. At uero emptori id non liceret, id eſt, non quia ipſe cum ſuo detrimento emit, ideo minus dare debet. Quod ergo diximus de uē ditore, eum non poſſe plus iuſto pretio uendere, intellige etiam de emptore, qui non poteſt minus emere. Vnde, ſi œconomus rogatus ab operarijs ut eos conduceret, non propterea, quod inde aliquod detrimentum caperet, deberet ex hac parte eis minorem mercedem dare, quidquid dicat Sylueſter, uerb. empt. quæſt. ſeptima, ſed ex eo, quod tunc cenſeretur eſſe operariorum copiam.

Quarta concluſio, qui excedit iuſtum pretium, etiam ſi ſiſtat intra medietatem iuſti pretij, peccat mortaliter, & reſtituere tenetur. Hæc concluſio, de qua eſt magna controuerſia, hic a nobis breuiter primum explicabitur, poſtea probabitur.

Nota igitur, rem aliquam duobus modis uendi poſſe: uno modo ſupra iuſtum, & medietatem iuſti pretij: ut ſi iuſto pretio ualeret decem, & uenderetur ſexdecim, ubi exceditur medietas, decem, quę ſunt, quinque: altero, cum exceditur iuſtum, ſed non ultram medietatem, ut ſi uenderetur quattuordecim. Et idem dicas de emptione, ſi minus, quam iuſtum, uel quam medietas iuſti pretij emeretur. Leges ciuiles, cum ſtatur intra medietatem iuſti pretij, non dant actionem ad repetendum:

tendum: at uero cum non ſtatur, repetitionem conce dunt. Quare, leges Imperatoriæ permittunt, ut emptores & uenditores ſe decipiant, intra medietatem iuſti pretij. ff. In cauſſæ. ff. de minor. §. Idem Pompon. leg. in precio. ff. de legatis.

Quidam cenſent talem deceptionem, & uenditionē eſſe licitam, ut Durandus ordinis minorum, quem citat Conradus, Andreas Siculus, & nonnulli alij. Quidam putant eſſe licitam, modo abſit fraus. At vero Ioan. Gerſon tractatu de contractibus, ait eſſe peccatum, ſed non eſſe neceſſarium reſtituere. Alij denique, & eſt communis opinio, docēt id, quod nos hac concluſione aſſerimus.

Primo, itaque noſtra concluſio ex communi probatur ſententia. Ita enim docet Diuus Thomas, Henricus Gandauenſ. Gabriel, Conradus, Panormitanus, Dionyſius Carthuſianus in opuſculo de mercatoribus, Ioan. Maior, Medina, Sotus, Tiraquellus l. nona connubiali, numero ſeptimo, & multi alij, quorum loca alibi citabo.

Secundo, quia iuſtum pretium eſt de lege naturę, cui non derogatur per leges humanas; quæ ideo non dant actionem ad repetendum in quocunque caſu, ſi iuſtū excedatur pretium, ne innumeris litibus occaſionem præbeant. Neque enim uerū eſt illud, quod Mimus quidam interrogatus, quid omnes homines naturaliter expeterent, & uellēt, reſpondit, Caro vendere, & uili emere, cum recta ratio doceat, ut omnes iuſto pretio contēti eſſe uelint: de quo Auguſtinus lib. 13. de Trin. capit. 3. & 6.

Tertio, quia in contractibus ſeruanda eſt æqualitas, & nihil accipiendum eſt inuito domino: at in iſta venditione æqualitas nō ſeruatur, & Dominus dat aliquid inuitus, igitur. Et ut illud ſpeciatim contra Gerſonem dixerim, implicat affirmare, eſſe peccatum, cum res vēdatur plus iuſto, & non eſſe reſtituendum. Idem dicendum eſt, in dicto caſu, ſi quis emat, aut vēdat plus iuſto

pretio bona fide:quia re cognita reſtituẽdum erit. Qui vero cum dubio de iuſto pretio emeret, uel uenderet, peccaret etiam mortaliter.

Quincta concluſio,in contractu de retrouendendo, licet rem minus emere, quam valeat, ſeruato tamen iuſto pretio. Explico, Petrus uendit mihi agrum, qui ualet centum,ſed cum pacto, ut poſſit recuperare, tempore quodam certo, uel incerto:ego propter hanc obligationem retrouẽdendi do aliquid minus; dico id licere,& eum qui ſic emit, non obligari ad reſtitutionem.Quod iſte contractus ſit ex ſe licitus,hic ſuppono tanquam certiſſimum,ex communi doctrina,de qua re lege Didacum Couar.lib.3.variarum reſolut. capitulo 8.numero quarto,Conradum quæſt.83.& Tiraq. lib.2. de utroque retractu.Vt autem iuſte fiat hæ requiruntur conditiones.

Prima,iuſtum pretium: quod autem ſit iuſtum pretium,non conſtat inter Doctores; communiter tamen docetur, emi poſſe, tertia parte minus;uel circiter, ſi non ſit terminatum tempus:ſi uero terminatum,ſoluitur aliquid amplius pro ratione maioris, uel minoris temporis.

Secuuda,cum res vendita redimitur, illud idem pretium reſtituendum eſt.Quod ſi uenderetur iuſto pretio à principio, poſſet paciſci,de illa tertia parte poſtea reſtituenda,cum res redimeretur.

Tertia,ne ſit palliata uſura,hoc eſt, ſit uera uenditio non ſit animus lucrandi aliquid ſub mutuo. Licet autẽ his contractibus apponere conditionem, ut tempore transfacto.non poſſit redimere,in hunc finem,ut uenditor curet de redemptione;ſed tunc dandum eſſet,quod defuit de iuſto pretio: ſimiliter addi poteſt conditio, ne intra certum tempus redimat: quo caſu aliquid amplius pro iuſto pretio dandum eſſet, quam ſi talis conditio non apponaretur. Licet etiam addere cautelam,ne reddimat ante ullam fructuum perceptionem. Denique, huic contractui poteſt ſuperaddi contractus loca-

locationis, iuſta ſoluta penſione. Lege Didacum lib. 3. Var. reſol. capit. 8. 9. & 10. & Nauar. in Enchir. capit. 17. numero 247.

Sexta concluſio, uitium in rei ſubſtantia, quantitate notabili, in pondere, & menſura approbata, & in qualitate maioris momenti, reddit uenditionem iniuſtam, & ita oritur obligatio ad reſtituendum, ſi ſcienter fiat, & poſt ſcientiam, ſi ignoranter factum fuit. Doctrina eſt certiſſima, & communiſſima, ac proinde nulla eget probatione.

Septima concluſio, celare uitium notabile rei uendendæ, in tribus caſibus obligat ad reſtitutionem.

Primo, ſi defectus cedat in damnum emptoris, ut ſi uenderetur uinum non omnino ſincerum, ei qui uellet conſeruare.

Secundo, ſi res eſſet inutilis, ad id, cuius gratia emitur; etiamſi iuſto uenderetur pretio: ut ſi militi uenderetur equus, altero oculo cęcus.

Tertio, cum quis emeret, ut reuenderet; & cum tali uitio minus reuenderetur: quibus in caſibus, nec uitium tacere licet. Extra hos caſus poſſet uitium celari, & taceri, ſeruato iuſto pretio. Quoniam nulla fieret iniuſtitia, ſeu inæqualitas. Vt ſi caupo uenderet uinum dilutum, ei, qui bonum uinum petit, cum aliud non habeat. Peccaret tamen, ſi ille alias non eſſet empturus: non tamen teneretur reſtituere; cum non fiat iniuſtitia in re, ſed in modo uendendi. Quod ſi alias empturus eſſet, non peccaret. Neque etiam peccaret, ſi emptor emiſſet quidem, ſed non tanto pretio, licet Medina contra ſentiat: quia qui emit debet ſoluere iuſtum pretium.

Octaua concluſio, qui uendit hodie rem currenti pretio, ſciens cras ob ſuperuenturam copiam, minus ualituram, ex ſe, non peccat, nec reſtituere tenetur, modo abſit fraus. Doctrina eſt Diui Thomę, Syluestri, Maioris, Soti, & communiter recepta, licet Conradus, & Bartolus cõtra ſenſerint; nec eſt minuẽdum pretium, quod contra Medinam dixerim. Adde huic communi ſenten

tiæ rationem, quia hic nulla intercedit fraus, nulla inęqualitas: quam, ſi ſcientia induceret, etiã qui ignorãter uenderet, teneretur reſtituere; quia ignorantia ſolum excuſat à peccato, non ab inæqualitate: & ei qui præuideret inopiam futuram, non liceret, mutare pretium præſens, quod eſt falſum. Poſſet tamen id eſſe contra caritatem, ſi inde magnum detrimentum emptor caperet.

Nona concluſio, abſolute loquendo, nulla ratione licet plus iuſto pretio uendere, ob expectatam pecuniam, & qui facit, reſtituere tenetur. Doctrina eſt communis, & ex eo probatur, quia iuſtum pretium, ut ſupra diximus, eſt pretium præſens. Licet tamen ratione expectatę pecuniæ, intra latitudinem iuſti pretij, aliquid amplius uendere, quam ſi numerata uenderetur. Quod ſi quis libens, & non inuitatus expectata pecunia uenderet, iuſtum pretium non poſſet excedere: at ſi rogatus uendat, liceret ratione lucri ceſſantis, conſentiente emptore, aliquid amplius recipere, iuxta lucri certitudinem, & quantitatem, ſi uere ceſſaret lucrum, ut ceſſat mercatoribus, qui quotidie ſuas merces uendunt.

Decima concluſio, quando eſſet aliquod probabile periculum, de pretio amittendo, uel de expenſis faciendis pro eo exigendo, poſſet uenditor cum emptore paciſci de maiori pretio ſoluendo; quia & periculum, & expenſæ, quibus ſe ſubijcit, ſunt pecunia ęſtimabiles. Id autem ſolui deberet, etiamſi nullæ fierent expenſæ; & tantum dari oporteret, quantum pacto conuentum eſt, etiamſi fierent maiores. Cęterum longe ſecurius eſt, ut pactum de expenſis, cum hac conditione fiat, ut non ſoluantur, ni factę fuerint. Qui autem modo dicto uenderet, non diceretur uendere plus iuſto pretio: quia in hoc contractu, iuſtum pretium, maius eſt, quã ſi pręſenti pretio uenderetur.

Vndecima concluſio, licet rem uilius emere, anticipata ſolutione, quã in præſentia uẽdatur, ſi probaliter

cre-

creditur, tempore, quo tradenda eſt, plus minuſue ualituram. Patet hæc concluſio ex cap. Nauiganti de uſuris: & ratio eſt manifeſta; quia res emuntur ad uſum: qui cum non habeatur in præſentia, poſſunt æſtimari pretio non præſenti.

Duodecima concluſio, qui non eſt nunc uenditurus, ſi rogatus uendat, poteſt petere maius pretium, quātum nimirum ſoluetur eo tempore, quo uenderet, modo pretium uariari poſſit. Patet hæc concluſio ex eodem cap. Nauiganti, & ex communi ſententia: & ea ratione, quia, ſi uenderet præſenti pretio, pateretur damnum: ſed ſi reuera nunc eſſet uenditurus, non liceret. Quod ſi res nūc traderetur, & pretium ſolueretur, deberet aliquid de pretio minui, ratione expenſarum, laborum, & periculorum a quibus uenditor liberatur non retinendo rem apud ſe. Pretium autem definiendum eſſet arbitrio boni uiri, qui decerneret, quantum probabiliter res empta eſſet illo tempore ualitura.

Decimatertia concluſio, ſi quis emeret rem ab eo, qui non cognoſceret iuſtum pretium, deberet iuſtum pretium manifeſtare. Vt ſi aurifex emeret lapillum a ruſtico, qui eius ualorem ignoraret: qua in re non placet, omni ex parte, quod docuit Caietanus in ſumma, uerſ. emptio, cap. 2. Noſtra concluſio eſt communis, & ſpeciatim Panormit. cap. quia plerique, de immunit. Eccleſiarum.

Decimaquarta concluſio, in emptione & uenditione, ſeruato pretio iuſto, non licet addere aliquam obligationem, qua uel emptor, uel uenditor oneretur; in quo ſæpe peccatur, & comittitur uſura; & proinde oritur obligatio ad reſtituēdum, ex qua doctrina uarij caſus iudicari poſſunt. Vnde, non licet rem emere ſoluta pecunia, cum obligatione ſeruādi eam, ſi ſit periculum in conſeruando, uel ſi quæ faciendæ eſſent expenſæ. Similiter, non licet uendere rem iuſto pretio, cum hac obligatione, ut emptor emat a uenditore ea quibus indiget.

Decimaquincta concluſio, eandem rem immutatam uendere expectata pecunia, & ſtatim reemere, ſoluta pecunia; ſi ſeruaretur iuſtum pretium, ut ſi expectata uenderetur ſummo, & ſoluta, infimo, ex ſe, non ui detur illicitum: quamuis talis contractus ſemper eſſet ſuſpectus palliatæ uſuræ. Vt ecce, quidam eget pecunijs, accedit ad mercatorem, & emit pannum expectata pecunia maiore quidem pretio, ſed iuſto, eūdem pannum eidem reuendit, ſoluta pecunia, ſed uilius, ut uendi conſueuit, quod numerata pecunia uenditur: Quod fieri paſſim ſolet, ſed uix ſine palliata uſura, quæ non ita appareret, ſi reuenderetur tertiæ perſonæ.

Decimaſexta concluſio, ſi res uendatur plus iuſto pretio a rep. taxato, etiamſi dubium ſit, an ſit iuſtum, iniquum erit: ſecus, ſi expreſſe pretium non eſſet iuſtum, & non ſeruaretur æquitas naturalis. Pretium autem a lege humana taxatum, etiam Clerici ſeruare debent, ſaltem ea ratione, qua eſt æquitati naturali conſentaneum; quam æquitatem omnes ſeruare tenentur.

Decimaſeptima concluſio, ratione negociationis licet merces carius uendere, quam emptæ fuerint. Siquidem, labores, induſtria, pericula, damna, loca, & tēpora, & rerū immutatio pretia uariant. Nulla autem certa dari poteſt regula, qua doceatur, quantum iuſte mercatores lucrari poſſint: neque enim fixa eſt regula illa, quam aſſignat Sotus, tantum debere lucrari, quantum reſp. eis daret, ſi eſſent hac in parte reip. miniſtri: quia non eſt certa, nec ad unguem ſeruari poſſet. Atque de his concluſionibus hactenus: in quibus breuiter continetur tota ſubſtantia eius doctrinæ, quæ ad hanc materiam pertinet: de qua pręter alios uidere poteris Gabrielem 4. ſent. diſt. 15. q. decima.

Quid & quotuplex ſit negociatio, & quando ſit licita, uel illicita. *Quæſtio* *LIII.*

AD ea quæ de uenditione emptioneque uniuerſe diximus, aliquid priuate de negociatione adijcere placuit: ea in pauca conferendo, quæ multis diſputationibus tractari potuiſſent. Dicam itaque primo, quid & quotuplex ſit negociatio: deinde eius honeſtatem & neceſſitatem uniuerſe demonſtrabo: poſtremo ex quibus capitibus illicita reddi ſoleat docebo: unde patebit, quando ad reſtitutionem obliget.

Quod ad primum attinet, negociatio ſic deſcribi poteſt. Negociatio eſt emptio ad reuenditionem cauſſa lucri ordinata. Vt autem hæc deſcriptio recte intelligatur, animaduerte tres eſſe negociationis ſpecies in uendendo & emendo.

Prima, cum quis uendit ſua bona fructuſq. ſuorum bonorum: & hæc eſt maxime naturalis.

Secunda, cum emitur aliquid, ut immutatum per artem, iterum uendatur: ut cum emitur lignum, ut fiant ſcamna, tabulæ, coronæ, & alia id genus, ut poſtea uendantur: quæ negociatio dicitur artificioſa.

Tertia cum res emitur, ut reuendatur, nulla facta mutatione, & hæc proprie dicitur mercatura, de qua eſt priuata dubitatio an ſit licita.

Dicitur ergo in allata deſcriptione, negociationem eſſe emptionem ad reuendendum, ut diſtinguatur ab emptione, qua quis rem in ſuum vſum emit: dicitur lucri cauſſa, ut deſignetur finis proximus huius actus. Patet igitur quid, & quotuplex ſit negociatio. De ſecundo, pono has concluſiones.

Prima concluſio, negociatio, ex ſe, non eſt, nec bona, nec mala, ſed poteſt fieri bona & mala. Doctrina eſt certiſſima & communiſſima, & patet ex Auguſtino, cuius auctoritas habetur can. Fornicari diſt. 83.

Secunda concluſio, negociatio ratione finis, quod eſt lucrum, habet rationem mali. Nam lucrũ eſt quid utiſe, quod non poteſt expeti tanquam finis: propterea Ariſtoteles in Ethicijs, eos uituperat, qui pro fine habẽt lucrum: quare qui negociando lucrum præcipue ſpectaret, turpiter ageret.

Tertia concluſio, negociatio poterit licite exerceri, ſi lucrum ad honeſtum finem ordinetur: ut ſi referatur, ad alendam familiam, ad ſatisfaciendum ijs, quibus debetur, & ad opera pia facienda.

Quarta concluſio, ratione negociationis, licet carius uendere merces, quam emptę ſint. Patet, hæc doctrina ex proxima quæſtione. Nam labores, impenſæ, tempus, loca, & alia quæ diximus, pretia uariant. Quantum autem lucrari poſſint, non poteſt certa regula doceri, qua de re ſupra ſcripſimus.

Quincta concluſio, negociatio eſt in rep. omnino neceſſaria. Quoniam uaria loca uarijs temporibus uariis rebus, uel abundant, uel carent; quæ trãsferendæ ſunt: expedit igitur, immo neceſſarium eſt, ut ſint aliqui, qui hoc munus ſuſcipiant: ut ciuitates & populi commode uiuant.

Sexta concluſio, quamuis negociatio, ſit neceſſaria, & ex ſe mala non ſit: tamen, ex multis capitibus uitiari poteſt, ac fieri illicita. Sunt autem ſeptem capita, ex quibus uitiari ſolet, ratione materiæ, ratione perſonę, quæ negociatur, ratione perſonæ quacum negociatur, ratione loci, ratione temporis, ratione modi, & deniq. ratione finis, de quibus omnibus ſummatim, totam rei ſubſtantiam complecten do, dicemus.

Septima concluſio, ex parte rei, de qua eſt negotiatio, his modis redditur illicita. Si uendatur quod uendi non poteſt, ut ſacramenti adminiſtratio, & beneficium eccleſiaſticum. Cum rei uẽditio alias licita, eſt tamen lege prohibita, C. quæ res uẽdi non poſſunt. Cum uenditur peccatum, iuxta ea, quæ ſupra diſputata ſunt. Si negotiatio ſiat in rebus quæ inſeruiunt ad nocendum

proximo,& nõ ſunt alias utilies: quę negotiatio eſt peccatum graue, & obligat ad reſtitutionem: ut ſi quis uenderet uenenum.l. quod ſæpe ff. de contrahen. empt. Huc reuocares tractationem libellorum infamatoriorum, & uenditionem librorum hæreticorum, iuxta doctrinam, quæ habetur 2. queſt. 5. can. primo. Denique, cum ea uenduntur, quibus homines ut plurimum abuti ſolent: cuiuſmodi ſunt folia luſoria, taxilli, fucus, & id genus alia. Et quoniam circa harum rerum uenditionem, uarie Doctores ſentiũt, ut aliquid certi habeatur, pono hæc dicta.

Primum dictum, uendere res quæ immediate concurrunt ad peccandum cum ſcientia, quod quis abutetur, tale eſt peccatum quale erit peccatum ex abuſu natum. Vt ſi quis ſcienter uenderet filio familias folia luſoria. Doctrina eſt Syl ueſt. Armillæ, & Medinæ. Et ratio eſt manifeſta, quia ſubminiſtratur materia peccati.

Secundum dictum, qui uendit res indifferentes, quibus homines abuti ſolent indirecte, quæ immediate non ordinantur ad peccandum, etiamſi ſcienter uẽdat, nullum committit peccatum. Et ratio eſt, quia iſta habent alium vſum: vt ecce, ſi quis uenderet ueſtes aut domum meretrici, qua abuti uellet.

Tertium dictum, uendere res, quæ immediate ad peccandum referuntur, quibus tamen bene & male uti poſſumus, abſque ſcientia abuſus, cuiuſmodi ſunt taxilli, folia luſoria, & laruæ, non eſt peccatum. Ita diuus Thomam 2. 2. quæſt. 169. art. 2. ad 4. Caietanus ibidem & Syluester. Sed qui iſta uendunt, caueant ne ſint paratĩ ad uendendum, quocunque modo, ut adnotauit Syluester, hoc eſt, etiamſi ſcirent alios abuſuros. Putarem tamen non eſſe immunes a peccato eos artifices, qui nouitates ludorum, & ueſtimentorum, quæ ad ſolam oblectationem & uanitatem faciunt, excogitant. Sed de primo capite hactenus.

Octaua concluſio, ratione perſonæ negociantis, negociatio eſt illicita Clericis in ſacris cõſtitutis, & Mo-

nachis. can. Peruenit, diſt. 86. ex concil. Calcedon. Intel ligenda eſt hæc concluſio de tertio negociationis genere, quod eſt ex ſe ſordidum, & expoſitum peccato; & curis, can. qual. de pę. d. 5. ubi Leo Papa, ait difficile eſſe inter ementis & uendentis non interuenire peccatum. At uero primum genus non eſt prohibitum clericis cum ſit maxime naturale: ſicuti nec ſecundũ, quando eſt de re honeſta, non ſordida, ſine cupiditate lucri, & detrimento ſui muneris. can. Clericus diſt. 91. & 21. quæſt. 1. Can. Clericus, & patet ex conſuetudine antiquorum Monachorum: Chryſ. hom. 58. ad Populum. Aug. de oper. Monac. Liceret tamen clericis negociari, cum a legibus trahuntur ad tutelas ſuſcipiendas: quando negotiatio eſſet propter pupillos & uiduas: & pro rebus eccleſiæ, diſt. 88. can. Decreui, & can. conſequens: adde etiam caſum neceſsitatis, cum non haberẽt, unde uiuerẽt. Quando autem exercerent negotiationem prohibitam, peccarent iſtæ perſonę, ex ſuo genere, mortaliter: ut intelligi poteſt ex pœnarum illis impoſitarum grauitate.

Sed peteres, an posſint hæ perſonæ per alios negotiari. Ad quam petitionem reſpondet Medina, affirmatiue: at nobis contrarium uero ſimilius uidetur. Neque enim ut ipſe exiſtimat, prohibetur ſolum ob occupationem, ſed etiam ob lucri cupiditatem & indecentiam. Sed de hoc capite ſatis.

Nona concluſio, ex parte eorum quibus cum contrahitur, illicita redditur negotiatio, his modis.

Primo, cum ſcienter uenditur res uolenti ea abuti; ut ſi quis uenderet carnes, uolenti die ueneris, extra neceſſitatem, carnibus ueſci. Ita Gabriel, 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 10. art. 3. dub. 1.

Secundo, cum uenditur ijs, quibus de iure prohibitum eſt uendere; ut ſi quis uenderet multa ijs quorum ſit mentio in Bulla Cœnæ Domini. Quæ autem ſint illa quæ uendere, & quibus prohibemur, non eſt huius loci exponere.

Decima concluſio, redditur illicita negotiatio ratione loci; ut ſi quis negotiaretur in loco ſacro, cap. Decet, de immunit. eccleſiarũ libr. 6. Et hoc non ſolum, eo tempore, quo celebrantur diuina officia, ſed etiam alijs temporibus, quod contra Caietanum dixerim. Quod non ſolum de negotiatione reali, ſed etiam de uerbali intelligendum eſt: Quod contra Conradum admonuerim. Eſt autem ex genere ſuo peccatum graue, ut præter alios docuit Medina, Cod. de reſt. quęſt. 31. quod intellige, non modo de negotiatoribus, ſed etiam de ijs, quorum eſt prohibere, & non prohibent, ut ſunt Epiſcopi & Parochi, iuxta Can. Error, diſtinct. 83.

Vndecima concluſio, negotiatio redditur illicita ratione tẽporis, hoc eſt diei feſti, capite omnes de Ferijs, ubi prohibetur mercatus, & poſt Pium V. etiã nũdinę.

Duodecima concluſio, negotiatio redditur illicita ratione modi. Veluti ſi fiat manopoliũ auctoritate priuata: nam publica auctoritate fieri poteſt, ſi fiat in cõmunem utilitatem, & terminetur pretium: & hoc intellige ratione rerum, quæ ſunt neceſſariæ. Poteſt tamen princeps, cum pecunijs indiget, concedere manopolia, maxime in maxime in rebus nõ neceſſarijs. Huc reuocares modũ illum negotiandi, cum merces emuntur, & ueñduntur eodem in loco alio tempore nulla facta mutatione. Quia ob hanc cauſſam rerum pretia augentur. Liceret tamen, quando eſſet maxima abundantia, & ideo emerentur merces, ut alio tempore non deeſſent: & quando emuntur ab ijs qui ſponte uendũt, & ea præſertim emuntur, quę alias non uenderentur. Lege Gabr. 4. ſent. diſt. 15. q. 10. dubio 2.

Decimatertia concluſio, negotiatio ratione finis fieri poteſt illicita: ſi quis habeat pro fine ſolum lucrum, ut ſupra diximus. Et maxime ſi eo animo negotiaretur, ut lucri cauſſa ſit paratus aliquid contra diuinam legem agere. Poſſes etiam addere aliam cauſſam, cum quis per eos negotiatur, per quos non deberet; ueluti

per

per iniquos miniſtros, idque ſcienter. Et hæc de negotiatione breuiter hoc loco dixiſſe uolui.

Antequã huic tractationi de emptione, & uēditione, finem facio, eam explicare placeti dubtationem, qua quæritur, An rei uenditæ pretium, ſi res pereat antequam emptori tradatur, reſtituendum ſit: de qua legenda eſt Gloſſa in §. cum autem, Inſtit. de empt. & uendit. & Doctores ibi; ad quam reſpondebo quibuſdam dictis, in quibus inſinuabo quaſdam diſtinctiones, quæ in propoſita facti ſpecie animaduertendæ ſunt.

Primum dictum, ſi in uenditione fuit appoſitum pactum, ut res uendenti pereat, antequam tradatur, certum eſt pretium eſſe reſtituendum. Quoniam uenditor ſuo iuri tunc cedere uidetur.

Secundum dictum, ſi uenditio ſolo uerbo facta fuit, non ſcripto, ita tamen ut partes conuenerint, uenditionem non haberi pro abſoluta, niſi facto inſtrumento, tunc perit uendenti, qui pretium reſtituere debebit. Doctrina eſt manifeſta: quia non adimpleta, conditione, uenditio non eſt perfecta, neq; tranſlatum eſt dominiũ.

Tertium dictum, ſi partes ita inter ſe conueniant, ut uelint ſimplici uerbo uēditionem fieri, etiamſi addant, poſtea fiet inſtrumentum, ut quiſque noſtrum, ſi neceſſe fuerit, agere queat in iudicio, non tenebitur uenditor pretium reſtituere. Et ratio eſt, quia fuit perfecta uenditio, & tranſlatum eſt dominium in emptorem.

Quartum dictum, ſi res uēdita aſſignata fuit ſub diſiunctione, ut ſi uenditor dixiſſet, uendo tibi hunc, uel illum pannum, hunc uel illum equum, domumque, ita ut e duab. rebus, gratia exempli, neutra fuerit determinata, ſi ambæ pereant, non tenebitur reſtituere, ſecus ſi una tantum pereat, ſi emptor nolit alteram: ut probari poteſt per l. ſi emptione, §. emptione. ff. de contrahen. emp. Quod ſi dixiſſet indefinite, uendo tibi equum, omnibus pereuntibus, teneretur reſtituere, quia propoſitio facit ſenſum confuſum, cum non dicat, uendo tibi unum ex meis equis.

Quinctum dictum, ſi uenditor fuit in mora, quia noluit admonitus, uel ad diem rem tradere, reſtituere pretium debebit. Quia uenditoris mora, emptori nocere minime debet. Quod ſi poſtea interceſſit mora emptoris, quia monitus, ut rem acciperet, diſtulit, tunc ei res peribit, & pretium reſtituendum non erit. Quoniã uenditor, per admonitionem, ſuam purgauit moram: quod intelligendum eſt, quando uenditor non fuit cauſſa moræ emptoris, qui fortaſſe tunc fuit monitus, cum rẽ accipere non poterat. Huc facit l. ſi per emptorem, in fin. ff. de empt. & uendit. cum Gloſſa ibidem.

Sextum dictum, ſi res quę uenditur requirit deguſtãtionem, ut eſt ſpeciale in uino, ut ſi uendatur totum dolium uini determinatum, poſt deguſtationem peribit emptori, & ita pretium reſtituendum non erit: ita habetur l. ſi uina, ff. de peric. & commo. rei uend.

Septimum dictum, ſi res uendita fuit poſt maleficiũ commiſſum, ob quod Fiſco applicanda erat, uenditor reſtituere pretium debebit. Quia uendidit id, quod uendi non poterat.

Quod ſi dicas, iſte eſt uerus dominus antequam res applicetur Fiſco per ſententiam, qua priuetur re ſua; ergo uenditio erit firma, & reſtituere non debebit; Reſpondeo eſſe quidem dominum, ſed ideo tenetur reſtituere, quia uendit rem cum uitio, & defectu, quem non manifeſtat. Quare, ut uenditor reſtituere non debeat acceptum pretium, ab omni fraude & callliditate abeſſe debet. Nec tamen placet, quod aliquando dixit Baldus, cui refragatur Ancar. eum qui uendit in fraudem fiſci male uendere, & conditionem non ualere: ut ſi quis facturus homicidium, prius ſua bona venderet. Quoniam iſte ante ſententiam eſt uenus dominus, nec rem uitiatam vendit: de qua re plura alibi in materia de legibus.

Octauum dictum, ſi accepto pretio, res alteri uendatur, pretium reſtituẽdum erit: ualebit tamẽ uẽditio ſecunda, l. quoties, C. de peric. & commod. rei uẽd. Atque de hac dubitatione hæc dixiſſe ſufficiat.

De reſtitutione facienda ratione alicuius iniuſtæ ſocietatis. Quæſtio. LIIII.

CVM ſæpenumero ex contractibus ſocietatum, tum ratione iniuſti pretij, tum uſuræ oriri ſoleat reſtitutionis obligatio, de hoc etiam contractu ſummatim per certas concluſiones, omnia complecti conabimur, quę ad praxim & quotidianũ uſum ſunt magis accõmodata.

Socius, ut hinc exordium ſummam, is dicitur, qui pari conſilio, ſpe periculoque rem aliquam cum altero aggreditur. Quare, ſocietas uniuerſe conſiderata, erit fortunæ & periculi participatio; quæ fit cum ſociũ ad aliquod negotium gerendum nobis adiungimus. Vt autem ſocietas eſt contractus quidam, hoc pacto definiri poteſt.

Societas eſt contractus, in quo duo, uel plures aliquid conferunt in unum, alter pecunias, uel res, alter induſtriam & laborẽ, uel uterq. partim utrumque, unde commune lucrum & damnum habent. Vel hoc pacto, ſocietas eſt conuentio plurium ſuam pecuniam, induſtriam, uel laborem conferentium, lucri cauſſa.

Solet autem duobus modis fieri ſocietas: primo, cum duo, uel plures faciunt pecuniarum cumulum, & habẽt communes miniſtros per quos negociationẽ exercent, quibus expenſæ & lucrum eſt commune: ſecundo cum unus ponit pecunias tantum; alius induſtriam & labores: uel ſi eſſent tres, quorum unus pecunias, alius induſtriã, & tertius operã & labores poneret. Ex quibus tertius poteſt cõſtare modus, quando partim pecunias, partim labores ponunt.

Ad iuſtam ſocietatem conſtituendam tres conditiones requirit Caietanus: prima, vt ſit de re licita: ſecunda, ut exponatur capitale periculo, quæ eſt omnino neceſſaria; alias enim eſſet uſura, mutuatio nimirum cum lucro, cap. pro ueſtris, de dona. inter uirum & uxorem

&

& §.1.& 2.inſt.de ſociet.Tertia ut ſeruetur iuſticia, ſeu æqualitas in damno & lucro;quod eſt difficile,præſertim, cum unus ponit pecunias, alter operas. Dominus Caietanus, omiſſa Soti hac in parte doctrina, quæ minus placet,hanc tradidit regulam ad conſtituendum iuſtum pretium.

Fieri debet cumulus quidam ex ualore pecuniarũ & laborum atque induſtria, & ſecundum hanc proportionem diuidendum eſt lucrum.Verbi gratia, conueniunt tres homines in ſocietate: unus ponit mille nummos aureos: induſtria totidem ualet: labores uero æſtimãtur nummis quingentis: finge hos ſocios lucratos fuiſſe,tercentum ducatos,duorum, ſinguli reciperent 125. tertius, 50. Itaque fit qnaſi unum corpus ex pecunijs & induſtria,laboribuſq. Adſunt poſtea expẽſæ,quas unus uel alter facere poteſt,quibus etiam ſua pars lucri reſpondere debet. Et ut capitale exponitur periculo, ita & opera exponenda eſt.Poteſt autem capitale manere ſaluum quando qui illud poſuit, exponeret periculo expenſas,ſicut alter operas.

Ad æſtimandam operam eius qui ſolam operam ponit,hæc tria ſpectanda ſunt: labores, qui tanti fieri deberent,quantum daretur miniſtro, qui eos ſuſciperet: induſtria & diligentia: atque pericula quibus ſe ſubijcit.Vnde,ſi unus poneret 1000.& alius laborem, & induſtriam quę ualerent, 500. ſi iſte uelit lucrari tantũ pro 500. ſi amittatur ex capitali ultra 500. non debet ex ſuo aliquid refundere, cum non accipiat, niſi pro 500.Verum ſi uellet lucrari pro 1000. deberet ſe exponere periculo,aliorum quingentorum,ſi illa perirent. Quod ſi fortaſſe non remaneret niſi capitale, ne qui poſſuit labores & induſtriam iniuſte pateretur, deberet ei ſatisfieri ab eo qui capitale poſſuit. Quoniam, cum fiat unum corpus ex omnibus,ut eſt dictum, uterque ſocius eſt ſubiectus periculo amittendi pro rata.

Damnum autem,quod poteſt in negociatione,contingere, duplex eſt:alterum lucri, quod ſperabatur:

quod

quod uterque ſocius patitur, dum nihil lucratur: alterum capitalis, & operum, in quō ſentiēdo neutra pars ſe debet conſeruare indemnem; alias enim fieret iniuſtitia: quia unus amitteret aliquid, alio exiſtente indemne. Quo fit, ut qui ponit operam damnum pecuniæ pati non debeat: quare ad uidendum quantum damni quiſque pati debet, animaduertenda eſt lucri participatio, quia in eo quis damnum ſentire debet, in quo lucrari uult.

20 Quid ſi capitale periret totum a principio, aut paullo poſt, ita ut nulla aut paruia fieret operum iactura? Reſpondetur, ſimpliciter loquēdo, perit ei qui ponit. Ita diuus Thomas, Baldus, Syluester, Angelus, Nauarrus, & eſt cōmunis opinio: alias enim ſi qd ei reſtituendum eſſet, lucraretur ſecundum aliquam partem, quæ non eſſet expoſita periculo: & poteſt capitale in fine eſſe integrum, operibus tamen amiſsis. Quod ſi interce deret pactum, ut capitale ſit commune, etiam periculum debet eſſe commune, ut Sylu. notauit, in uerb. ſoc. 1. § 6. quare ſtandum eſſet pacto, & cōuentioni. Quod ſi non conſtaret qua ratione facta eſſet ſocietas, ſtandum eſſet conſuetudini regionis, & loci.

Quod uero attinet ad lucri diuiſionem, ſi pecunia & opera ſint æqualia, & ſocietas dirimenda eſt, extrahuntur expenſæ, & quod eis reſpondet, & quod reſtat in duas diuidatur partes. Quod ſi non ſint æqualia, lucrum pro rata diuidendum erit, ſcilicet ſecundū quantitatem ſortis, quæ conſurgit ex cumulo pecuniarum, & laborum. Si uero nolint ſocietatem dirimere, ſed partem lucri percipere, eadem ſeruabitur proportio.

Quod ſi tres conuenirent, quorum unus pecuniam, alius labores, alius induſtriam poneret, mercatorum & peritorum iudicio, opera & induſtria erunt æſtimanda, & iuxta taxatum ualorem lucri diuiſio erit facienda. Vbi animaduertendum eſt, quod opera & induſtria interdum ſunt maioris ualoris, quam ſola pecunia. §. de illa, Inſt. de ſociet. Vbi etiam habetur, lu-

lucrum ſecundum quantitatem ſortis eſſe diuidẽdum. Ex quib. colligitur, quod ſi quis pecuniam, & operam apponeret, alter uero pecuniam tantum, ille duas haberet partes. Eſt autem optimum & ſanum Caietani conſilium, ut a principio taxetur ſortium hoc eſt, induſtriæ laboris, & periculorum ualor.

Quod ſi qui ita conuenirent, ut unus daret alteri mille ad negociandum, ut ex tribus lucri partib. vnam tantum acciperet, contractus eſſet licitus ratione locationis, non autem ſocietatis: quia tunc ſeruanda eſſet æqualitas. Is enim in hoc caſu eſſet ueluti negociorũ geſtor, qui iſto pretio ſuam locaret operam.

His ita notatis, nunc quaſdam ſubijciam concluſiones quibus explicabuntur dubia quędam, ſiue quidam caſus ad uarias ſocietates pertinentes.

Prima concluſio, exponere pecunias, cum pacto de certo lucro recipiendo a ſocio, cum periculo capitalis, ex Ioan. Maioris ſententia, licet, quamuis Cõradus dubitet. Sunt enim hic quaſi duo contractus, unus ſocietatis, alter uenditionis incerti lucris; qui contractus iuſtus eſt, cum uterque ſe exponat periculo lucrandi plus, minuſue.

Secunda concluſio, quando induſtria, ſeu opera eſt æqualis pecuniæ, non licet, ſalua pecunia, paciſci de lucri medietate: liceret tamen, ſi qui ponit pecunias poneret etiam expenſas, quæ eſſent æquales induſtriæ.

Tertia concluſio, qui ponit pecuniam poteſt paciſci de toto lucro, ſi exponat pecunias periculo, & ſoluat ſocij labores, & induſtriam. Eſt enim in hoc caſu locationis contractus.

Quarta concluſio, qui dat pecuniam poteſt paciſci de capitalis integritate, & de certo etiam lucro. Hic enim intercedunt quaſi tres contractus, unus ſocietatis, ſecundus aſſecurationis, tertius uenditionis certi lucri. Neque neceſſe eſt, ut hi contractus fiant cum diuerſis perſonis, aut diuerſo tempore; ſed poteſt fieri unus ſimplex contractus cum uno & eo-

dem. Vnde liceret marito exponere negotiationi uxoris.dotem ad lucrum,ſaluo capitali, ſi intercedat contractus aſſecurationis. Ita Nauar.quo pacto intelligit cap. Ad ueſtram,de don.inter uir.& uxo. Vide Couar. lib.3. uariarum reſolut.cap.2. nu.4. Verū cauendum eſt,ne ſit uſura palliata: & pecunia danda eſt ei,qui uere negotietur,quia ubi non eſt negotiatio, eſt palliata uſura, eſſet enim mutuum ſub ſocietatis ſpecie: & ut ſeruetur iuſtum pretium:& ita tantum dari debet, quātum daretur ſi iſti contractus fierent cum alijs perſonis. Quo fit, ut liceat etiam aſſecurare partem capitalis,quæ pars alteri lucraretur, non autem ei, qui eam ſecuram reddit.

Quincta concluſio, conſuetudo illa quæ uiget quibuſdam in locis,ueluti in Germania,ut dentur centū, mercatoribus ſeu reip. & recipiantur quinque, ſaluo capitali licita eſt, ſi reſp. uere negocietur, aut in cenſum ſumat, ſuper bonis publicis, præſertim ratione perſonarum,quarum reſp.curam ſuſcipere uidetur,ut ſunt uiduæ,pupilli, & aliæ miſeræ perſonæ: & ſaltem hæc conſuetudo ſaluari poteſt ratione lucri ceſſantis. Et quamuis iſtæ perſonæ,quæ dant pecunias, non intēdant contrahere ſocietatē,ipſa tamen reſp. id intēdit.

Sexta concluſio,ſocietas cū periculo uitę, ut ſi quis daret centum ducatos,ut recipiat decem in annum donec uixerit,ex ſe,non eſt mala,ſed uidetur damnata in bulla Pij V. de cenſibus,& expreſſe in bulla Pauli 4.de ſocietate officiorum.

Septima concluſio,ſocietas,quæ Italice dicitur,a godere,e godere, cum datur certa pecunia, & accipitur domus,uel aliquid aliud utendum,ex ſe,eſt illicita,eſt enim mutuo dare, & aliquid recipere: Verum poſſet fieri licita per contractum de retrouendendo: eo modo,quo ſupra diximus.

Octaua concluſio,ſocietas omnium bonorum,quando aliqui uniunt omnia bona, præſentia & futura, & ea exponunt lucro,& damno, eſt licita, ſi omnia ſint æqua-

æqualia, ſcilicet, bona præſentiã, & ſpes futurorum; ſi uero non adeſſet æqualitas, eſſet illicita. Vide Couar. lib.3. uar.reſ.cap. 2. num.5.

Nona concluſio, licet legare pecuniam alicui eccleſiæ, ut exponatur perpétuæ negotiationi, ad ſoluẽdos miniſtros. cap.Perueſtras.de donat. inter uirum & ux. ſed præſtaret conſtituere perpetuum cenſum.

Decima cóclusio, ſi Ioannes deberet Petro centum, & Antonius Ioannis amicus Petro daret quingenta per ſex annos, ut Ioanni debitum remitteret, & ex eorum lucro Petrus ſuum recuperaret, ſi fiat ſocietas, exponendo capitale periculo, utique licebit, ſecus eſſet merum mutuum.

Vndecima concluſio, animalium ſocietas uarijs modis fieri poteſt.

Primo, per modum locationis, ita ut ſit conductio ex parte recipientis, qui aliquam lucri partem recipiat, quod licebat, ſi hæ conditiones ſeruentur: nimirum ut locans ſuſcipiat ſuper ſe periculum, & locatarius non teneatur, niſi de lata culpa: & ut non ſit ficta locatio. Poſſet etiam locans paciſci cum locatario de periculo animalium, ſed tantum detrahendum eſſet de penſione, quanti æſtimaretur illud periculum.

Secundo, poteſt dari certa merces pro aminalium cuſtodia, ita ut lucrum ſit totũ eius qui dat animalia

Tertio, poſſunt dari animalia per modum locationis non puræ, hoc pacto. Vt ſi quis daret alicui monaſterio ſuas oues donec ipſe uixerit, etiamſi perirent, cum certua annua penſione, ita ut poſt mortẽ ſint monaſterij, qui contractus ex ſe, pro licito haberi debet, cum utraque pars ſe exponat periculo.

Quarto, per modum contractus mutui, ſeu contractus retrouendendi: ut cum dantur tot ouium capita, ut poſt aliquot annos totidem reddantur, & tunc debent ſeruari conditiones mutui, & cõtractus retrouẽdendi: de quibus, nihil in præſentia nobis dicendum eſt. Poſtremo, per modum ſocietatis, quãdo unus dat

armenta,& alius ponit induſtriam & expenſas; de quibus ſocietatibus priuatim agunt Summiſtæ: & tunc ſeruari debent quæ ſupra diximus de conditionibus neceſſarijs ad ſocietatem iuſtam. Vt ecce,ſi quis daret decem equas in quinquennium hac lege , ut alius ponat labores & induſtriam,& ſingulis annis recipit certum lucrũ,ſed in fine quinquẽnij reſtituũ tur decem æquę : quæ ſocietas eſt illicita , niſi adſint duæ conditiones .

Prima,ut capitale non ſaluetur in quocunque euentu ; ſed ſecundum communem, & ordinariam uiam .

Secunda, ut de pretio minuatur aliquid ratione ſecuritatis capitalis,ex qua parte grauatur ſocius.Quando autem id quod datur in ſocietatem eſt fructiferũ , ſaluo capitali , licet aliquid accipere , ſed non ſine ſuſpicione uſuræ. Vt etiam accidit,cum res emitur ab aliquo,& ſtatim eidem datur in ſocietatem Licet autem dare alicui equum,uel bõuem, hac lege, ut lucrũ ſit commune,& ut animal pereat danti,ubi cauendum eſt , ne pro ueteri animali debeat reſtitui non uetus . Quod ſi negotiantis culpa periret,aut lucrari ceſſaret, teneretur ad reſtitutionem lucri , & ualoris animalis .

Atque de ſocietatibus uniuerſe hæc dicta ſufficiant: de quibus,quæ priuatim docentur, legenda ſunt apud Summiſtas,nunc aliquid ſpeciatim de ijs , quæ fiunt Romę,quarum iuſtitiam non intellexit Sotus,unde factum eſt,ut eas damnauerit.

Animaduerte igitur Pontificem habere Romæ non nulla officia,magni redditus: quæ, cum Pontifex pecunijs eget,uendere conſueuit. Et quoniam unus non habet totum ualorem , alios adſciſcit ſocios; ipſe autem officialis nominatur : & omnes pro rata , officij fructus percipiunt,quamuis officialis,qui ſolet in officio laborare, aliquid amplius ratione ſui laboris percipiat.Poſſunt hæc officia renunciari , etiamſi quis ægrotet,modo ſuperuiuat 40.dies: alias enim amittitur pretium,quo emptum fuit officium per obitum . Hæc officia ſolent reddere decem,& duodecim pro centinario.

tio. Huic ſocietati Paullus 4. appoſuit has cõditiones.

Prima, ut non fiat niſi in curia Romana: quæ conditio non eſt per ſe neceſſaria: quia poſſet etiam fieri in alijs officijs ſecularibus, & in alijs locis.

Secunda, ut officialis ſoluat mediam partem pretij, & reliquam ſocij: neque iſta eſt per ſe neceſſaria: poſſet enim officialis ſoluere minorem partem: ſed additur ad peccata uitanda.

Tertia, ut ſocii habeant duodecim pro centum; quia tunc ſic officia reddebant; & hęc eſt neceſſaria; quia tantum debet accipi, quantum officium reddit, & non amplius. Solent autem hæ ſocietates uariis modis contrahi quos hominum auaritia excogitauit.

Primo, inter officialem & ſocium fit contractus coniunctus cum ſorte, per ſex menſes, intra quos, ſi intercedat mors non uiolenta ſocius amittit capitale, ſi uero officialis moriatur, capitale reſtituit, de quo reſtituendo officialis cautionem dat: ſed ſocius debet officialẽ monere 15. dies ante terminum ſex menſium: quod ſi non faciat, & officialis moriatur, ſuam amitti ſortem.

Rurſus ſocius addere ſolet pœnam, ut ſi intra illos 15. dies officialis non reſtituat, duret ſocietas, ſine periculo amittendi capitale. Et cũ redditus iſti ſint incerti, cum modo maiores modo minores ſint, per cõtractum locationis introductum eſt, ut dentur 12. pro centum. Atque hic modus eſt licitus: tum quia approbatus eſt a Pontificibus: tum etiam, quia eſt uera ſocietas, cum ambæ partes ſuas exponant pecunias, & ſeſe periculo ſubiiciant.

Secundo, ſolet hęc ſocietas per modum locationis hac ratione fieri, cum non intercedit contractus a principio, ſed iam celebrato contractu ab officiali, accedit aliquis ad ipſum, & petit, an uelit ſe in ſocium recipere, datque ei pecuniam ſub illis conditionibus ſupra poſitis. Et hic etiam modus eſt licitus.

Tertio, cum adſciſcitur ſocius ab officiali intercedẽte tertia perſona, hoc modo. Eſt aliquis qui indiget pe-

eunus, quas petit ab alio, qui non habet officium: is, qui dare uult ſuas pecunias accedit ad officialē, a quo petit, ut ſibi commodet officium, ſeque obligat ad eum indemnem reddendum, & in ſe periculum ſumit, ac etiam lucrum, quod ex ſorte accipitur. Quare hic duo intercedunt contractus, unus inter eum cui commodatur officium & officialem: alterum inter officialem & eum, qui pecunias accipit.

Hic modus ex ſui natura eſt licitus; ſi hæ duę conditiones omnino neceſſariæ adſint.

Prima, ut adſit locus, ut iſte poſſit admitti in ſociū, ad mediā partē officii: alias enim nulla eſſet uenditio.

Secūda, ut nō exigatur plus, quā officiū reddit: interdū.n. nō reddit, niſi 7. uel 8. & accipiunt 12. Neq. excuſantur, qđ neſciāt, quantū reddat, quia id ſcire poſſunt. Et eſto tantundem reddat, adhuc nimis recipiunt, cū magis ualeant certa, quam incerta: ut omittam, quod alias in ſocietatem intrare nolunt, niſi iſta certa dētur.

Tertia, is qui locum præbet, non poteſt pro hoc aliquid accipere, eſſet enim uſura, cum ſine ullo periculo mutuet, ſeu commodet. Errant etiam, qui anticipatam ſolutionem accipiunt.

Et quod attinet ad illam conditionem pœnalē, poſſet eſſe uſuraria, cum non apponitur, ut re uera reddatur capitale: & quod hac ratione non apponant, ex eo patet, quia ſi reddatur capitale, nō recipiūt. Similiter, ſi ſine culpa reddi nō poſſet, nō liceret fructus ſine periculo, currēte ſocietate, percipere. Cū nemo debeat pati pœnam ſine culpa. Quod ſi ſolum apponatur, ut ſuū capitale recipiatur, & ex culpa non reſtituatur, non eſt improbanda.

Denique, illa conditio de locatione, ſolet eſſe iniuſta: tum quia officia, ut diximus, non tantum reddunt: tum quia plus ualent. 12. certa, quam 13. incerta. Atq; de his ſocietatibus hæc pro noſtro inſtituto dixiſſe ſufficiat, de quibus alias fauente Deo ex profeſſo, fuſius & clarius ſcribetur.

De montium iuſtitia, & ſpeciatim de monte pietatis.
Quæſtio LV.

QVod attinet ad montem, qui pietatis uocatur, de quo eſt maior dubitatio, ab hinc multos annos multis in locis inſtitutus, cum hunc contractum nonnulli impietatis damnent, placuit de eo in hoc noſtro tractatu aliquid ſcribere, vt videamus, an ex eo ulla reſtituendi naſcatur obligatio. De huius ergo contractus inſtitutione, nomine, definitione, legibus, atque iuſtitia, paucis priore loco agemus.

Inſtitutionis cauſſa hæc fuit; eum pauperes ſæpe numero egeant pecunijs, & non inueniant aliquem a quo etiam cum pignore mutuari poſſint; uiri quidam pij monuerunt fideles, ut cumulum pecuniarum facerent, quibus pauperum neceſſitati, pignore dato, ne forte quod mutuo accepiſſent, non reſtituerent, ſubueniretur. Finis ergo fuit ut pauperibus conſuleretur. Et quia iſta pecunia a multis in unum locum collecta fuit, ideo dicitur mons: & quia colligendi cauſſa fuit pietas, ideo pietatis nominatur. Cæterum, non ſolum ex pecunijs, ſed etiam ex alijs rebus, vt ex frumento, & alijs fructibus fieri poteſt. Habemus ergo conficientem, finalem, ac materialem huius montis cauſſam. Eius forma conſiſtit in quibuſdam conditionibus, ac legibus, quas ſtatim recenſebo, ſi prius hunc montem ex cauſſis numeratis deſcripſero.

Mons pietatis eſt certa pecunia uel quodcumq; mutuabile congregatum, & mutuationi indigentium cauſſa expoſitum: uel hoc modo, eſt ſumma rerum pecunia ęſtimabilium a rep. uel alijs congregatarum, ex quibus pauperibus datur mutuo grãtis.

Poteſt autem hic mons tribus fieri modis.

Primo a priuata perſona, quæ ſua bona in hunc finem exponeret; dando eorum dominium monti, aut illud apud ſe retinendo.

Secundo, fieri poſſet à pluribus, qui in eundem finem aliquid ex ſuis bonis in commune conferrent.

Tertio, ab ipſa repub. & communitate, ut ſi ærarium uel aliqua eius pars in hunc conuerteretur uſum. Conditiones, & leges huius mentis ſolent eſſe iſtæ.

Prima, vt detur certa pecunia certę perſonæ eam mutuo petenti, pro certo tempore.

Secunda, ut non detur niſi accepto pignore, quod aliquid amplius ualeat, & hoc ad cautelam, ut pecunia reſtituatur.

Tertia, ut qui mutuum accipit aliquid ſoluat, nõ pro muto, ita ut cedat in utilitatem eius, qui montem fecit; ſed ad alẽdos miniſtros, qui mõtis bona curant, & monti inſeruiunt: quod factum eſt, ne, ſi ex bonis congregatis his miniſtris ſatisfieret, mons deficeret.

Quarta, ut tranſacto tempore, ſi pignus non recuperetur, ſubijciatur haſtæ, & cumulus inſtauretur, & conſeruetur.

Circa has conditiones, & montis iuſtitiam omnes Doctores conueniunt in duobus: primum, non licere quicquam accipere ratione mutui: deinde poſſe aliquid recipi ratione obligationis mutuandi, tantum nimirum, quanti iſta obligatio ualeret.

Differunt autem, an poſſit aliquid recipi ratione expenſarum, & aliquid amplius, quam obligatio, mereatur, quod de facto recipitur: de qua re uariæ ſunt ſcribentium opiniones, quas recenſere nihil eſt nunc neceſſe; ſed breuiter, quid ſentiendum ſit, quibuſdam dictis ſtatuam, ſi prius, quid concilium Lateranenſe, ſub Leone x. ſeſione x. hac de re ſtatuerit, breuiter adnotauero. Cum ergo magna eſſet de hoc contractu inter doctores altercatio, citatum concilium hæc ſuper hac re tradit.

Primum, hunc montem, ante illud tempus fuiſſe approbatum a Pontificibus, nimirum, a Paulo II. a Sixto IIII. ab Innocẽtio 8. ab Alexandro VI. & ab Iulio II.

Secundum, hunc montem eſſe licitum, ſi nihil recipiatur,

piatur, præter id, quod pertinet ad expenſas, quæ ſunt neceſſariæ ad montis indemnitatem, & conſeruationem.

Tertium, ſtatuit hoc opus eſſe laudabile, & concionatores debere fideles ad illud hortari: cuius rei cauſſa etiam indulgentias conceſſit.

Quartum, quod multo melius eſſet, ſi ultra ſortem nihil reciperetur, ſed aliquis conſtrueretur cenſus, quos aliqua ex parte miniſtrorum laboribus ſatisfieret.

Quinctum, ex communicantur qui contra docere, diſputare, verbo, vel ſcriptis auſi fuerint.

Vt autem, quæ dicenda ſunt facilius percipiantur, animaduertendum eſt, rationem naturalem dictare, vt mons, pro hac mutuatione, nihil damni ſentire debeat, ſicuti ſi aliquis priuatus homo cuipiam commodaret nihil damni inde ſentire deberet: eadem quoque ratio dictat, vt ratione mutui, quod re uera in hoc contractu intercedit, nihil accipi poſſit; ita vt monti nihil inde accedat. Quare, tota ratio accipiendi fundatur in expenſis, & in obligatione ad mutuandum. Quo fit, vt quam minimum accipi poteſt, accipiendum ſit: & ideo pauci deberent alij miniſtri, & moderatis expenſis. Sed iam, quid de huius montis iuſtitia tenẽdum ſit, quibuſdam dictis explicemus.

Primum dictum, ex ignorantia & malitia miniſtrorum huius montis, poteſt in eius vſu contingere aliqua iniuſtitia: quod etiam in rerum ſacrarum adminiſtratione uſu uenire ſolet. Ex hoc itaque capite montium uſus alicui expoſitus eſt periculo. Nec propterea hic pius vſus eſt damnandus, ut aliqui faciunt, ac proinde de montis huius inſtitutione nihil curant.

Secundum dictum; ſi quid amplius acciperetur, præter id quod ratione expenſarum & obligationis debetur, eſſet uſura. Quoniam aliquid acquiretur ratione mutui, quod ad vſuram pertinet.

Tertium dictum, optimum eſſet conſilium ſtature aliquam penſionem, ſiue cenſum ex bonis reip. aut eorum,

rum, qui montem erigunt, quibus miniſtri vel ex toto, uel ex parte, ut Pontifex ait, ſuſtentarentur: quia hac ratione omnis tolleretur dubitandi ratio, atque vſuræ ſpecies.

Quartum dictum, ad huius montis conſeruationem & vſum, licet aliquid accipere ultra ſortem principalem, tantum nimirum, quantum ſatis eſt pro expenſis & oneribus huius officij; idque nullo modo eſt damnãdum: & contrarium aſſerere eſt omnino periculoſum: ac proinde Caietani, & Soti opinio, qui contra ſentiunt, nullo modo eſt defendenda: quod his rationibus probatur.

Primo, ex determinatione Leonis X. & aliorum Pontificum, quos in ſua bulla idem Pontifex citat. Neque ualet, quod Caietanus ait, Pontificem in hoc potuiſſe errare, cum non ſit materia de fide: quia hoc pertinet omnino ad quæſtionem de moribus, hoc eſt, ad decernendum an aliquid ſit peccatum nec ne, in quo genere Pontifex errare nõ poteſt, ut eſt cõmunis, & certiſſima Theologorũ doctrina, ut in noſtra ad Theologiã Introductione li. 5. docuimus. Nec etiam ea quæ Sotus ad hanc auctoritatem reſpondens ait, omnino placent; in quorum confutatione immorari nolo, cũ mihi de hac re, in præſentia, non ſit latius diſputandum.

Secundo, ad montis uſum neceſſarij ſunt miniſtri, ad conſeruandum bonorum cumulum, ad dandas, & recipiendas pecunias, ad conſeruanda pignora intancta, ad ſcribendum, & ad nonnulla alia opera neceſſaria exercenda, qui miniſtri ſua ſunt mercede digni: hanc mercedem quis ſoluere debet? non ille qui inſtituit, cum nõ parum faciat, dum ſe ſuorum bonorum dominio, aut ſaltem vſu, priuat: ij igitur in quorum utilitatem & cõmoditatem hoc opus cedit.

Cõfirmatur hæc ratio, iſta pecunia cõſeruatur in utilitatẽ pauperũ, cuius pecuniæ ſaltẽ habent dominiũ indirectũ, nimirũ uſum; & ſi periret aut minueretur, in eorũ dãnũ cederet, ergo rationi conſentaneũ eſt, ut ipſorum,

rum impenſis conſeruetur:cum qui ſentit commodum debeat etiam ſentire incommodum.Quare,ſi miniſtris ſolueretur ex cumulo, tandem mens deficeret,non ſine pauperum detrimento; quam rationem conatur Sotus diluere,ſed non bene diluit.

Tertio & ultimo, ut multas alias rationes nunc omittam, liceret dare pauperi rem aliquam, cum hac obligatione, ut eam in ſuam utilitatem conſeruaret:at non poteſt aſſignari melior modus ad hoc faciẽdum, quam is,qui ſeruatur in vſu huius montis, igitur:ut omittam, quod ſicut obligatio, ad mutuandum eſt pecunia æſtimabilis, ut aduerſarij etiam fatentur ita, & conſeruatio iſtorum bonorum,quæ non fit inſtituentium cauſſa, ſed pauperum, qui profecto huic conuentioni cum ratione conſentire debent: Atque de hoc monte ſatis: nunc de montibus,qui erigi ſolent ab aliquo Principe, & ſpeciatim Romæ a Pontifice ſunt erecti, aliquid eadem breuitate dicamus.

Principes ergo, uel aliqua reſp.ſeu communitas habet loca fructifera, ſeu redditus ſuper certis rebus; ut, ſunt redditus doganæ,gabellæ,lacus,&cęt.qui cum pecunijs indigeant,aut ex toto, aut ex parte hos redditus uendunt,& dant certam penſionem,pro certa pecuniarum ſumma,ut 7.8.10.uel 12.pro centinario. Qui redditus uenditioni expoſiti, dicuntur montes, & a rebus ſuper quibus imponuntur,interdum nomen ſortiri ſolent;atque etiam aliunde.

Hi montes tribus potiſſimum modis fiunt. Alij ſunt perpetui ex omni parte, cum neque qui vendit, neque qui emit poteſt redimere, & ita tranſeunt ad hæredes. Talis eſt mons Fidei Romæ, qui reddit 7.pro centinario.Alij ſunt irredimibiles ex parte cõſtituentis montẽ, ſed perreunt cum vita ementis:ut eſt mons Romæ, qui dicitur,Recuperationis, qui dat 15.pro centinario.qui duabus conditionibus eſt inſtitutus. Prima, ut per tres primos annos non vacet,ſed tranſeat ab hæredes: Secunda, tertio elapſo anno poteſt uendi, & renuntiari,

modo,

modo, qui renuntiat ſit ſanus, & ſuperuiuat quadraginta dies. Alij redimibiles ex parte montis, ſeu uendentis, ſed non ex parte ementis, qui dant 10. pro centinario. Hi omnes montes ex ſe ſunt liciti, niſi aliunde fiant mali: ad quorum iuſtitiam hæ conditiones ſunt neceſſarię.

Prima, ut uere exiſtant iſti redditus, qui uenduntur.

Secunda, ut mons non ſit oneratus, vt vendantur, vltra id, quod reddit.

Tertia, ut pereunte monte, pereant etiam redditus ſuper monte fundati. Quod ſi vendens obligaret ſe in quocunque caſu ad ſoluendum; tunc qui emit deberet plus ſoluere, propter illam obligationem.

Quarta, vt pretium ſit iuſtum; vnde minus accipi debet in cenſu perpetuo, quam in redimibili. Iuſtum autem pretium cenſeretur illud, quod eſſet a Principe cõſtitutum, vel quod communi vſu eſſet introductum, & approbatum.

Vltima conditio, quæ eſt potius admonitio, pro eo, qui uendit, vt ſine vrgenti cauſſa non conſtituatur mõs: quia montium conſtitutio cedit in damnum ſucceſſorum, cum redditus communes minuantur. Vt etiam omittant, quod datur occaſio hominibus ad artes; & negocia deſerenda, dum habent occaſionem lucrandi ſine labore, huiuſmodi redditus emendo.

Vbi nota, quod uon poteſt plus accipi, quam mons reddit, vnde ſi exempli gratia, non redderet 10. pro centum, ut a principio reddebat, non liceret 10. accipere, niſi quando ita coutractum eſſet, ut non poſſet plus accipi ſi plus reddidiſſet.

Rurſus nota, huiuſmodi montes ſolere vendi, & quidem pluris, quam empti fuerint: vnde, qui emptus fuit centum, ſolet vendi centum, & quinquaginta: quod nõ eſt iniuſtum: licet enim ratione locorum temporum, & veritatis venditorum augere pretia: non tamen liceret plus vendere, quam eo tempore vendantur. Sed de his hactenus: nunc de reſtitutione facienda ratione vſuræ, de qua ſæpe facta eſt mentio, dicamus.

De

De reſtitutione eorum, quæ ex mutuatione iniuſta, ſiue per vſuram acquiruntur. *Quæſtio LVI.*

IN hac de reſtitutione ab uſuratio facienda diſputatione, primum quibuſdam concluſionibus vniuerſę docebimus, quando vſura cõmitti ſoleat: poſtea priuatim alijs concluſionibus, qua ratione vſurarius reſtituere debeat, ſtatuemus. Poteſt autem vſura duobus modis accipi; primo, pro re, ſeu lucro, quod per vſuram acquiritur: altero, pro peccato ipſo. Si primo ſummaatur modo, ſic deſcribitur.

Vſura eſt, quidquid acquiritur ex pacto, vel ex ſpe præcedenti. Quæ deſcriptio colligitur ex can. Vſura, 14. quæſt. 3. Si ſecundo, hoc pacto definiri ſolet. Vſura eſt voluntas capiendi ultra ſortem lucrum aliquod tẽporale, vi & cauſſa mutui principaliter.

Supponimus autem hoc loco, vſuram eſſe malam, & contra omnem legem, naturalem, diuinam, & humanã, quidquid Iudæi, Græci, Albanenſes Bucerus, & Lutherus ſenſerint, & in eius laudem Speronus ſcripſerit: de qua re, non eſt hic diſputandi locus. Ad ipſas igitur concluſiones accedo, quibus, quando hoc vitium committatur, generatim demonſtrabo.

Prima concluſio, ſi quid ratione mutui vltra ſortem accipiatur, modo ſit pecunia æſtimabile, eſt vſura. Doctrina eſt certiſſima ex definitione vſurę. Id autem dicitur pecunia æſtimabile, quod communiter ab hominibus vendi ſolet: ut ſunt, bona fortunæ, obligationes, exemptiones, & opera.

Secunda concluſio, ratione mutui accipere aliquid, etiã ex pacto, quod non ſit pecunia æſtimabile, non eſt uſura. Hæc eſt communis doctrina. Illud uero dicitur non eſſe pecunia æſtimabile, quod pecunia vendi non ſolet, ſed beneuolentia potius conceditur: vt, amicitia, beneuolentiæ conciliatio, res ſpirituales, & quę ad lau-

dem,

dé,honoré,oblectationé & ad actus virtutum pertinét, modo ex illis,ab aliquo lucrum quæri non ſoleat.

Tertia concluſio, qui aliquid vltra ſortem ex grato animo accipit, etiamſi ſit pecunia æſtimabile,non com mittit vſuram.Patet ex ipſa definitione, quia nó accipit cauſſa mutui.

Quarta concluſio, ex accidenti poteſt aliquid vltra ſortem accipi, ſine vſura quod reſtituendum non erit. Vt ob lucrum ceſſans,ob damnum emergens,& ob aliquem euentum,ut ſi reſtueretur acceptum, eo tempore, quo pluris valet, ob pœnam appoſitam contractui mutui,& ob ſortem cum mutuo miſtam: vt ſi mutuaré tibi centum, vt poſt decem annos reſtituas centum, & quinquaginta,ſi vixero,ſim minus, illa cētum ſint tua.

Quincta concluſio, quando ex mutuo perciperetur damnum præſens,vel quaſi præſens,& probabiliter futurum, liceret de eo paciſci, non autem, quando eſſet contingens, niſi ſub conditione, quando acciderit. Quod ſi quis libere ſine pacto mutuauit,licet damnum poſtea percipiat,non eſt a mutua ratio ſarciendum,niſi ex liberalitate.

Sexta concluſio, quando quis rogatus, ſiue coactus mutuat, poteſt paciſci de lucro ceſſante, his ſtantibus conditionibus. Vt pecunia ſit expoſita negociationi ut: qui mutuat non habeat alias pecunias, quibus poſſit negociari,ut lucrum ſit probabiliter uenturum; Ei autem,qui ſeſe offerret ad mutuandum, id non liceret. Quod illi liceat,cum illis conditionibus,recentiores ſcriptores communiter docent,ut Adrianus, Conradus,Syluester, Caietanus,Medina,Nauarrus Couarruuias, & multi alij, quos hic auctor citat. Sunt enim pecuniæ ueluti inſtrumenta negociatoris:inſtrumenta autem ſuę artis locare licet. Hęc doctrina cum his limitationibus intelligenda eſt.

Prima,ut non exigatur totum lucrum, quod mutuator ſperare potuiſſet,ſed detrahendæ ſunt expenſæ,labores,& pericula.

Se-

Secunda, ut ipſum lucrum non ſit fictum. Sed uerum & certum.

Tertia, ut non ſit animus, lucrandi per mutuum, ſed ut quod accipitur, re uera accipiatur pro damno.

Addunt alij, quod non recipiatur compenſatio ante tempus: non teneatur mutuare gratis: abſit ſcandalũ, & quod id mutuatario manifeſtetur.

Septima cõcluſio, poteſt gener, ſine obligatione ad reſtituendum, percipere fructus agri dati in pignus ratione dotis non ſolutæ, non computando eos in ſortẽ principalem. Ita decernit Innoc. cap. Salubriter, de uſuris. Cuius determinationis uariæ redduntur non bonæ rationes, ſed hæc uidetur commoda; quia iſti fructus dantur pro onere alendi uxorem, & pro emolumẽto, quod ſalua dote, ſua induſtria maritus lucrari potuiſſet, ſi dotem habuiſſet: & quia in hoc caſu intercedit quaſi pactum de retrouendendo: qui fructus percipi poſſunt, etiãſi pactũ non interceſſit, etiamſi maiores ſint, quam mariti onera, & etiamſi gener ſoluendi dilationem dedit.

Quæ pontificia determinatio, non ex fauore cauſſæ dotalis, ſed ex natura ipſa procedit; ac proinde iſta determinatio locum habere poſſet in alijs ſimilibus caſibus, ut contra Fortunium docuit Couarruuias.

Ex quibus inferres, poſſe uiduam ante annum recipere penſionem ab hæredibus, & poſt annum etiam, tum ratione lucri ceſſantis, tum ratione pœnæ, quia nõ reſtituitur dos: tum ratione tacitæ promiſſionis. Solent autem dari decem pro centum.

Octaua concluſio, mutuator poteſt recipere pignus ad ſecuritatem, ni tenebatur mutuare, aut mutuatarius ſine illo uiuere commode non poſſet. Deut. 24. non tamen poteſt percipere fructus, niſi computet cum ſorte, ſi pignus ſit ipſius mutuatarij; ſecus ſi eſſet mutuãtis, qui hac ratione rem ſuam recuperaſſet, a mutuatario iniuſte poſſeſſam. Quare, ex ſe tenetur fructus perceptos reſtituere. Eſt communis doctrina, & patet ex de-

definiræ uſurę. At uero pheudatarius poteſt fructus percipere, non computando in ſortem: quod eſt uerũ, non ſolum de Eccleſia, ſed etiam de quauis alia perſona, ſi tamen fructus excederentur onera pheudatarij, exceſſus computandus eſſet in ſortem.

Vbi nota, hanc eſſe pheudi naturam, ut ſi detur in pignus domino directo, dominus poſſit fructus percipere, & cum hoc onere ſuſcipitur a uaſallo, qui eo tempore, quo res eſt ſub pignore liberatur, ab onere ex pheudo ſuſcepto: quæ conditio, fructuum percipiendorum, non ponitur in emphyteuſi, Lege Conradum, quæſt. 32.

Nona concluſio, ſi tutor, cum potuit, non expoſuit lucro pupilli pecunias, ad quod faciendum a lege iubetur, tenetur reſtituere pupillo fructus, quos percipere potuiſſet. Ita Syl. & Tab. uer. uſura. Non tamen licet tutori acquirere per uſurã, quod nonnullę leges permittunt.

Decima concluſio, legatarius non poteſt recipere fructus legati, quando legatum non ſtatim ſoluitur, ſi poteſt legatum recipere, & non recipit: quod ſi teſtator præciperet ut fructus, uel certa penſio interim daretur donec legatum ſolueretur, iure percipi & retineri poſſet.

Vndecima concluſio, qui mutuaret hoſtibus iniuſte rem occupantibus, licet poſſet peccare mortaliter; tamen non teneretur reſtituere: quia poteſt retinere ratione damni illati: quod ſi aliter rem recuperare nõ poſſet, & ſine ſcandalo faceret, nullum eſſet peccatum. Quare, tunc liceret hoſtibus mutuare, cum eis furari fas eſſet. Hoſti uero iuſte inuadenti, minime.

Duodecima concluſio hęc mutuatio, cum ſorte miſta, do tibi centum, per decem annos, ut ſi alteruter moriatur iſta tranſeant ad hæredes, ſi uero ambo ſuperuixerimus, debeas mihi reſtituere centum, & quinquaginta, poteſt eſſe licita, ſi ambo in hanc conuentionem conſentirent, & mutuator non obligaret mutuatarium.

Quia

Quia in hoc caſu nihil reciperetur ratione mutui, ſed hic contractus lege pontificia factus eſt illicitus.

Decimatertia concluſio, ſi poſt tempus reddẽdi mutuum, mutuator damnum patiatur, poteſt aliquid recipere, dummodo id mutuatarium moueat, & non poſſit aliunde pecunias, ſine uſura accipere; Sed hoc poſtremum, ut ait Sylueſter, ſolum ex equitate requiritur.

Decimaquarta concluſio, Qui mutuat rem, quam ſperat pluris ualituram eo tempore, quo reddetur, uel id intendit, eſt uſurarius, & ſi contingat, tenetur reſtituere: ſi uero ex caritate mutuet, nõ ita. Nec etiam qui mutuat uerbi gratia frumentum ratione pretij currentis, ut reſtituatur tantum, quantum æquiualeat pretio, etiamſi maior quantitas reddenda ſit, quia idem eſt, ac ſi frumentum mutuum datum fuiſſet.

Poteſt etiam dari uetus frumentum ut recipiatur nouum, ſi probabile eſt, quod poſſit pluris, & minoris ualere, habita ratione noui, quod plus ualere ſolet; idque præſertim ſi mutuatur ſeruaturus erat. Ita Couar. lib. 3. uariarum reſolut. capi. 3. nu. 6. Non tamen liceret dare uetus uitiatum, ut redderetur nouum. Quare ut mutuatarius debet reddere idem ſpecie, quantitate, & qualitate, ita mutuator eodem modo recipere tenetur. Nemo enim poteſt mutuo dare cum obligatione reddendi rem meliorẽ. Quare, ſi quis obligaret ad reddendum eo tempore, quo plus ualet, eſſet uſura. Quod ſi nõ ſit determinatum tempus, poteſt ſine iniuſtitia repeti, quando plus ualet, quod tamen eſſet hominis auari: ſecus autem, ſi noluit recipere, quando minus ualebat, quia tũc teneretur reſtituere, pro ratione facti augmenti. Quod autem attinet ad pecuniam mutuo acceptam, ſi facta ſit mutatio. Si mutuauit cum pacto reddendi in eadem ſpecie, eadem reddenda erit: idem dicas in contractu uenditionis, ſi fuit pactum de tali pecunia ſoluenda. Si pecunia mutata fuiſſet, ratione materię & põderis, & non in ualore, poteſt reſtituere quã uoluerit: ſi vero mutatus eſt tantum ualor, & dominus

conſeruaturus erat, poteſt recipi cum illo augmento: ſi non erat conſeruaturus, tantum quantũ dedit recipiet. Lege Nauarrum tract. de camb. num. 48. & 49. & Dida cum lib. de collat. numis. cap. 7. §. un. Omnia, quæ in hanc unam concluſionem contulimus, pertinent, ad il lam dubitationem, an aliquid amplius liceat recipere ratione euentus.

Decimaquinta concluſio, mutuare aliquid ſub hac conditione, ut tranſacto tempore, ni fiat reſtitutio, aliquid ſoluatur per modum pœnæ, non eſt illicitum, etiã ſi mutuator nihil damni percipiat, modo intercedat mutuatarij culpa, ideſt quod ſua culpa non reſtituat: quamuis in foro exteriore cogeretur ſoluere, etiamſi non adeſſet culpa, quæ minuenda eſſet, ſi quid reſtitutum fuiſſet.

Decimaſexta cõcluſio, ſi quis inuitatus a creditore, ut ante tẽpus ſoluat debitum, de quo aliquid remittet, ſi id ratione damni accipiat, non eſt uſurarius, ſecus, ſi ut illud lucraretur ratione temporis. Vt ſi mihi deberes ſoluere centum in fine anni, & tibi remitterẽ quinque, ſi prius ſolueres. Ita Conradus, quęſtio. 66. Concluſ. prima.

Decimaſeptima concluſio, cũ uenditur poſſeſſio, & nõ ſoluitur pretiũ ſed interim datur aliqua penſio, ut quattuor, uel quinq. pro centũ, ſi ſit uera uenditio, ita ut res pereat emptori, contractus eſt uſurarius: ſi uero eſſet imperfecta, & inchoata uenditio, ita ut res periret uenditori, ac ſi eſſet locatio quædam, non eſt uſurarius.

Decimaoctaua concluſio, ſi quis daret centum, ita ut non poſſet repetere, & acciperet agrum, ex quo perciperet fructus, non eſſet contractus mutui, in quo poteſt repeti, quod eſt datum, ſed contractus de retrouendendo, & licitus, ſi danti pecunias res periret, ita ut dominium tranſeat in ipſum. Atque de his concluſionib. haſtenus quib. omnes fere explicuimus caſus, ni ſpeciatim, ſaltem uniuerſe, qui poſſunt incidere in hanc

ſatis

ſatis amplam,& implicatam de uſura materiam. Nūc alia diſputatione docebimus,qua ratione, tum uſurarius,tum participantes,& qui ad uſuram petunt,reſtituere debeant.

De modo reſtitutionis facienda ab uſurario, & a participantibus in uſura crimine.
Quæſtio LVII.

Quod igitur attinet ad modum quo uſurarius & participantes in uſuræ uitio reſtituere debent,omni remota contentione, quid ſentiendum ſit, quibuſdam concluſionib. hoc ordine complector. Primum demonſtrabo,an transferatur dominium earū rerū,quæ per uſuram dātur:dein de quid reſtitui debeat: de alienatione facta ab uſurario:de eiuſdem teſtamento:de eius hæredibus:de participātibus:de iis qui aluntur ab uſurario, ſeu de eius familia; de uſurario mentali;& de accipientibus ad uſuram; de primo, ita ſtatuo.

Prima cōcluſio,earū rerū quę uſu nō conſumuntur, non transfertur dominium per uſurarum ſolutionem. Doctrina eſt communis Alexandri, Altiſiodorenſis,diui Bonauent. diui Thomæ, Maioris, & aliorum multorum: quia quod cauſſa mutui datur, non datur gratis. Idem dicas de rebus quæ uſu conſumuntur, quas ratione iniuſtæ acceptionis uſurarius reſtituere debet; etiamſi qui ſoluit,dicat ſe uelle transferre dominium, idque iuret,ſi ratione mutui ſoluat.

Secunda concluſio,uſurarius uerum habet dominiū earum rerum, quas ſibi emit pecuniis per uſuram acquiſitis: concluſio eſt certiſſima, quæ communiter traditur,& ita non eget probatione.

Tertia concluſio, iſta omnia bona, ſiue ſint accepta per uſuram,ſiue empta ex uſuris,remanent hypothecata,ſeu obligata reſtitutioni: ſed illa,obligatione reali, hæc uero obligatione perſonali:quo etiam modo obli

gata ſunt, quæ iuſto titulo uſurarius poſſidet. Ex quibus colligitur, uſurarium debere reſtituere, non ſolum quæ apud ſe habet, quæ non ſunt conſumpta, ſed etiã quę ſunt conſumpta, pro eorũ pretio. Doctrina eſt certa, & communis, quę nulla probatione indiget.

Quarta concluſio, uſurarius tenetur reſtituere pro omni damno, & lucro ceſſante. Quare, ſi quis debet ratione uſuræ ſoluere uſurario centum, quæ alias daret in cenſum, uſurarius deberet ſatisfacere pro hoc lucro ceſſante: ſed ſemper oportet expenſas, & labores detrahere. Ita Sotus lib. 6. quæſt. 1. ar. 4.

Quincta concluſio, uſurarius debet etiam reſtituere fructus ex re perceptos, ſi fructifera erat, laboribus & expenſis demptis: non tamen eos fructus quos ex priuata induſtria percepit, quos nõ percepiſſet dominus: ſimiliter nec id, quod ex re non fructifera ſua diligẽtia lucratus eſt: agrum uero, uſuris emptũ, & fructus inde perceptos, non tenetur reſtituere, licet iſta ſint reſtitutioni obnoxia, ut diximus, & patet ex cap. Cum tu. de uſur. ubi, dicitur uſurarij poſſeſſiones eſſe uendendas. Ex his colligere licet, bona quæ per uſuram accepta fuere, nunquam poſſe præſcribi, cum non intercedat bona fides.

Sed peteret hoc loco quiſpiam, quid dicendum ſit de alienatione bonorum facta ab uſurario, an teneat, de quo unica concluſione, quid tenendum ſit ſtatuam.

Sexta concluſio, bona quæ uſu non conſumuntur, non poſſunt ab uſurario alienari: ſi uero conſumuntur, tenet alienatio, ſi habeat alia bona, unde reſtituat: etiamſi poſtea factus ſit impotens ad reſtituendum; ut ſi dediſſet dotem filiæ: Quando autem, non haberet, vnde reſtitueret, alienatio non ualeret: Quod Sotus, loco citato, reſtringit ad contractum nõ oneroſum; ut ſi gratis alienaſſet. Quod ſi contractus eſſet oneroſus, & qui emit bona fide emit; & pretium dedit, res empta non eſſet reſtituenda, Ita Sotus, & Couar. Secus, ſi ſciuiſſet rem eſſe reſtitutioni obnoxiam. Quando gratis alie-

alienat, & nõ habet unde reſtituat, alienatio nõ tenet.

Regula igitur hęc eſſe poteſt, ut animaduertatur, an per talem alienationem reddatur impotens ad reſtituendum. Quare optimum eſt conſilium, ut nemo contrahat, cum illic, de quibus eſt dubium, an quæ habẽt, ſint aliena, & reſtitutioni obnoxia. Sed quid dicendũ eſt de alienatione per teſtamentum?

Septima concluſio, teſtamentum factum ab uſurario pœnitente, ſine cautione, iure canonico non tenet. cap. Quamquam de uſur. lib. 6. Vnde nec codicillos, nec donationes cauſſa mortis, nec legata ad pias cauſſas facere uſurarius ſine cautione, poteſt.

Quæ conſtitutio obligat etiam Iudęos exiſtentes ſub principe Chriſtiano, vt Couar. Alexan. & Decius tradunt, licet Alciatus, Aretinus, & alij contra ſentiant. Obligat etiam eos, qui faciunt vſuram in emptione, & venditione, cap. ad noſtrum, de empt. & vendit.

Item hæc conſtitutio ualet, etiamſi tempore mortis artem fęnerandi non exerceat: & ſi facto teſtamento cũ cautione, iterum, quamuis ſecreto fęneretur, teſtamentum non tenet: immo etiamſi teſtamentum feciſſet, antequam vſuræ operam daret: ſi vero facto teſtamento non fuit adhibita cautio, adhuc tenere uidetur, ſi poſtea adhibita fuit, vt Ancar. Anan. & Couar. docẽt. Nunc de reſtitutione facienda ab hæredibus vſurarij dicamus.

Octaua concluſio, hæredes vſurarij tenentur reſtituere id, quod defunctus vſurarius reſtituere debebat. Eſt communis doctrina, & patet ex cap. Tua de uſur. & cap. vltimo, de ſepulturis. Et cum hæredes defuncti perſonam referant, omnis obligatio, etiam perſonalis ad eos trãſibit. Tenentur autẽ, non ex tacito morientis præcepto, vt uoluit Panormitanus; neq. ex quaſi contractu, ut alijs placuit, ſed ex delicto, ſicuti hæredes raptorum.

Obligantur autem reſtituere ſolum pro ratione hæreditatis acceptæ, etiamſi nõ confecerint inuentarium: vt eſt communis opinio, & patet ex cap. Tua de vſu. & cap. In literis de rapt. Cum ſupt plures hæredes, quiſ-

que pro rata tenetur,ut qui tertiam hæreditatis partem accepit,tertiam debiti partem debeat reſtituere. Quod ſi vnus haberet eandem rem in ſpecie, quæ per uſuram fuit accepta, illa reſtituenda erit; ſed cæteri pro rata illi debent reſtituere. Quando uero res eſſent uſu conſumptæ quiſque pro ſua rata reſtituat, etiamſi alius nõ reſtitueret.De participantibus.

Nona concluſio,Quicunque eſt uera cauſſa, ut quis per vſuram alterum lædat, tenetur ad reſtitutionem. Quoniam, per regulam iuris,Qui cauſſam damni dat, damnum dediſſe videtur.Ex qua regula vniuerſe tradita,hi reſtituere deberent.

Principes,& iudices, qui cogunt ſoluere vſuras, aut ne ſolutæ repetantur, impediunt.Clem. vnic. de vſuris Secus,ſi tantum permitterent vſuras.

Procuratores, & aduocati, qui defendunt vſurarios in cauſſa vſuræ.

Notarij,qui conficiunt cõtractum expreſſe vſurariũ.

Teſtes, qui ſcienter tali contractui adſunt, quando contractus fieret in fauorem vſurarij; non autem ſi fieret ad petitionem eius, qui accipit pecuniam vſurariã: quia tunc ſolum peccarent mortaliter,ut adnotauit Nauar.cap.17.num.276.

Actores etiam uſurariorum, qui habent facultatem contrectandi uſurariorum bona, dando, & exigendo; quamuis nihil pro ſe accipiant. At uero alij miniſtri,vt qui ſcribunt,& numerant pecunias,non uidentur teneri,cum non habeant facultatem dandi,& exigendi; licet contrarium non careat probabilitate.

Senſales uero,ſi ſolum indicent vſurarios, & non ſint cauſſa pacti,& exactionis,non tenentur reſtituere.

Similiter, qui intercedunt conſulendo, & rogando eum,qui paratus eſt ad dandum,regulariter non tenentur: ſecus, ſi contractus eſſet fraudolentus. Sed quid dicendum eſt de ijs, qui ex bonis uſurarij aluntur, aut mercedem accipiunt?

Decima cõcluſio,ſeruiẽtes uſurario in rebus domeſticis

eis poſſunt recipere mercedé ab uſurario, cum in eius utilitatem, ad bona conſeruanda laborant: non autem ij, qui non uiuant ad rei conſeruationem, ut qui ſolum uſurarium comitantur. Vxor etiam poteſt uiuere ex bonis uſurarij, etiamſi non habeat niſi bona per uſuram accepta, quia dotem dedit: ſed parce uiuere debet: filij etiam, uſque ad tempus, quo poſſunt per ſe uictum quærere; ultra quod aliunde eis uictus quærendus eſt. Filiæ non poſſunt dotem accipere, cum non adſunt alia bona, & acceptam debent reſtituere.

Quid de uſurario mentali? Is dicitur uſurarius mentalis, qui ſperat aliquid accipere ex mutuo, & hac ſpe mutuat, ſed ſine pacto, & aliquo exteriore ſigno, ſed ſi quid datur, illud retinet.

Vndecima concluſio, uſura mentalis ex natura ſua obligat ad reſtitutionem eius, quod acceptum fuit: quã do autem nihil accipitur eſt ſolum peccatum mortale: quod ſi daretur gratis, retineri poſſet, modo conſtet gratis datum fuiſſe, ut poſſet accidere, quando intentio fuiſſe ex parte eius, qui pecunias uſurarias accepit. Quod diximus de reſtitutione facienda, uerum eſt, ſiue intentio accipiendi ſit primaria, ſiue accidentaria, ſi mutui cauſſa detur. De petentibus, & accipientibus pecunias ad uſuram, has alias ſtatuo concluſiones.

Duodecima concluſio, inducere ad uſuras ſine neceſſitate, eſt peccatum mortale: at uero in graui neceſſitate, quando is, a quo petitur pecunia eſt obligatus ſub peccato mortali mutuare, nullum eſt peccatum: & pro ratione neceſſitatis erit maius & minus peccatum: ut autem nullum ſit peccatum, debet eſſe grauis, & vrgens neceſſitas, ita ut non ſit alia uia qua qui petit ſuæ neceſſitati conſulere poſſit.

Decimatertia concluſio, accipere ad uſuram, ex ſe, eſt peccatum ueniale: poſſet eſſe mortale, ratione grauis detrimenti: ſed ex neceſſitate nullum eſt peccatum: ita Diuus Thomas. 2. 2. quæſt. 78. ar. 4.

Decimaquarta concluſio, petere ab eo, qui eſt para-

eus dare, eſt peccatum, a quo excuſaret grauis neceſſitas; etenim, ob neceſſitatem, uti alieno peccato licet. Eſt enim uniuerſalis regula, quæ docet, nos poſſe petere ab aliquo, ob neceſſitatem, id quod ipſe iuſte poteſt facere, quamuis ſciamus illum non facturum ſine iniuſtitia.

An autem ſit peccatum mortale petere ab eo, qui eſt paratus, ſi non adſit neceſſitas, Caietanus, & Nauarrus dicunt, ex ſe, eſſe ueniale: alij, ut diuus Thomas, contra ſentiunt: Quia ſumus obligati, ex caritate, uitare, peccatum proximi: Quare licet ille ſit paratus; tamen ſine neceſſitate, non debeo ei peccandi occaſionem præbere, & alieno peccato conſentire: ſed contraria ſententia probabilitatem habet.

Ex quibus patet, quid dicendum eſſet, ad hanc dubitationem, An ratione maioris utilitatis liceret petere ad uſuram ab eo, qui eſt paratus. Vt ſi mercator, ut magis lucraretur, peteret pecunias ab uſurario. Sotus, & Nauar. dicunt, ex ſe, non eſſe peccatum mortale, ſed ueniale: eſſet autem mortale, ſi non fieret ſine ſcandalo. Quando autem licet petere pecunias ab uſurario, poſſumus petere, non ſolum ſub nomine mutui, ſed etiam ſub nomine uſuræ. Poſſet quis dare uſurario pecunias depoſito, quando ſciretur, illum non abuſurum, uel eũ alias habere pecunias. Atque de hac quæſtione hactenus. Neque enim in pręſentia neceſſarium duximus aliquid dicere de pęnis uſurariorum, cum id ad materiam noſtram nihil proxime conferat. Ad alia igitur pergamus, uideamuſque, an cenſus, ut quidam arbitrati ſunt, ſint uſurarij, de quibus ſequenti diſputatione agemus.

De cenſibus. *Quæſtio* LVIII.

DE cenſibus eadem breuitate diſputaturus, qua de alijs contractibus hucuſque diſputauimus, quod primum explicandum occurrit, eſt definitio. Poteſt ergo cenſus hunc in modum deſcribi.

Cenſus

Cenſus, eſt ius exigendi penſionem de re utili alterius. Dicitur ius, hoc eſt facultas faciendi aliquid ſecundum iuſtitiam: exigendi penſionem id eſt partem aliquā fructuum, uel pecuniarum loco fructuum: de re utili. i. de re quæ fructum aliquem afferat, ut ſunt agri, & domus: alterius, quia res, ex qua fructus percipitur, nō debet eſſe exigentis, in quo cenſus differt a locatione, & emphyteuſi. Solet autem multis modis diuidi, quorum nonnullos breuiter attingam.

Cenſuum, alius perſonalis, qui ſuper perſona fundatur, cum ex operibus & laboribus perſonæ percipitur fructus: alius realis, qui in re fundatur: vel in re quæ vſu conſumitur, uel in ea, quæ non conſumitur: ſed quando res nullum fructum afferret, eſſet vſurarius. Rurſus ex parte penſionis, & ita alius eſt pecuniarius: alius fructuarius, cum penſio ſoluitur pecunia, uel fructibus. Rurſus ratione temporis, alius perpetuus, qui tranſit ad hæredes: alius uitalitius, qui conſtituitur ad uitam unius, aut duorum, ut mariti & uxoris: alius temporaneus, ut ſi per decem annos vendatur cenſus domus: alius temporaneus redimibilis, cum uenditur hac lege, ut liceat, quandocunque uenditor uoluerit, pretiū reſtituere. Poteſt autem redimi uel ſecundum partem, vel ſecundum totum. Denique alius eſt conſignatiuus, quando venditur ſuper re aliqua cenſus, retinendo rei dominium, de quo nos potiſſime agemus: alius reſeruatiuus, cum retinentur fructus, & traditur rei dominium, de quo ſpeciatim Iuriſperiti agunt.

Quod autem cenſus conſignatiuus, cum ſcilicet uenditur ius exigendi fructus ex ſua poſſeſſione, retento apud ſe dominio, ſit licitus, in quo nonnulli male ſentiunt, putantes hunc contractum eſſe uſurarium, eſt certiſſimum; tum ex communi doctorum opinione, approbantibus etiam Pontificibus, ſi debitis fiat circumſtantijs: tum etiam, quia, ut mihi licet fructus ex re mea iam perceptos uendere, ita eos antequam percipiam, aut ius ad eos percipiendos uendere licebit, quod in

hoc cenſu fit. Verum tamen eſt, quod commoditatis gratia, loco fructuum, ſolent dari pecuniæ. Quo autem cenſus eſt magis perpetuus, eo maiorem habet iuſtitiæ rationem, cum magis ad emptionis & uenditionis naturam accedat.

Cenſus Perſonalis, quamuis ex natura ſua non ſit illicitus: tamen, non eſt in vſu, nec eſſe debet, cum a Martino V. Caliſto III. & Pio V. ſit reprobatus.

De cenſu uitalitio, qui durat uſque ad mortem emptoris, dubitari ſolet, an ſit licitus; de quo ſentiendum eſt cum Conrad. Medina, Didaco, Antonino, & alijs, eſſe licitum: qui tamen non deberet eſſe in vſu, cum multis modis poſſit uitiari, & Pius V. eum non approbat.

Quod attinet ad cenſum temporalem eſt maior difficultas: poteſt autem hic cenſus dupliciter fieri: uno modo, ſi ita determinetur tempus, ut penſiones per ſingulos annos perceptæ æquarent capitale: ut ſi darentur centum per decem annos, & ſingulis annis reciperentur decem; quem modum aſſignat Sotus, & hic facilis, & manifeſte licitus eſt: altero modo, ut per varias penſiones recipiatur aliquid amplius, & hic etiam, ex ſe, non eſt illicitus: nam etiam in cenſu irredimibili accipitur aliquid, ultra id, quod datum fuit: qui tamen non deberet eſſe in uſu, cum ſit ſuſpectus uſuræ: poſſet tamen aliquid amplius in hoc cenſu recipi, quam in cenſu irredimibili, ob facultatem redimendi.

Quod autem attinet ad conditiones neceſſarias ad iuſtitiam cenſus, de illis bifariam loqui poſſumus: uno modo ſecundum ius naturæ, altero ſecundum Pontificum conſtitutiones. Priores Pontifices octo requirunt conditiones, quibus alias adiecit Pius V. de quibus poſtea dicemus, nunc de primis, quæ ſunt illæ.

1. Vt aſſignetur fundus immobilis: 2. ut res aſſignata maneatur obligata ad ſoluendã penſionẽ, non aũt ipſa perſona 3. vt ſeruetur iuſtũ pretiũ: 4. ut ematur præſenti pecunia, ideſt ut detur tota pecunia, cum celebratur contractus 5. ut venditori detur facultas redimendi eodẽ pretio

pretio ſecundum totum, & partem,6. ut uenditor non obligetur ad redimendum cenſum intra certum tempus, ſi noluerit.7. ut pereunte re, ſuper qua eſt conſtitutus, pereat cenſus, & obligatio ad reddendum pretium, 8. denique ut res ſit fructuoſa, & fructus reſpondeant quantitati cenſus.

Quidam putant omnes has conditiones ex ſua natura eſſe neceſſarias: alij tantum duas, tertiam, & Sextam: alij uero tres, 3.7.& 8. De qua re ita ſtatuo.

Primum, certum eſt illos Pontifices, Martinum ſcilicet & Caliſtum non definiuiſſe cenſus qui carent aliqua ex dictis conditionibus eſſe illicitos, ſed ſolum ſtatuerunt eos eſſe licitos, qui tales conditiones habent.

Deinde, ex illis conditionibus tertia ſeptima, & octaua uidentur eſſe neceſſariæ ad iuſtitiam; ac etiam ſexta, ne uideatur contractus uſurarius: quia ſi uenditor obligaretur ad redimendum uideretur palliata uſura: de qua tamen multa diſputari ſolent; ſed eſto non eſſe ex ſe neceſſariam: tamen, illud pro certo haberi debet, in praxi retinendam eſſe; quia ſi contraria conditio apponeretur, uix poſſet iuſtum inueniri pretium.

Prima, nõ eſt ſimpliciter neceſſaria, quia ut diximus, perſonales ex ſe non ſunt illiciti: unde cenſus cõſtitui poſſet ſup reb. indefinitis, & uniuerſe ſuper oĩb. bonis.

Secunda eſt neceſſaria ad iuſtitiam, ſed non ſimpliciter: quia & perſona, & aliæ res obligari poſſunt, ſed eſſet maius onus uendentis.

Quarta eſt neceſſaria ad iuſtitiam, quia qui non dat totum pretium non debet recipere totam penſionem: uerum non eſt neceſſaria ſimpliciter; quia in emptione non ſemper datur totum pretium.

Quinta, non eſt neceſſaria quantum ad hoc, quod poſſit redimere ſecundum partes, ſed ſatis eſt, ut detur facultas redimendi ſecundum totum.

Septima, ut diximus eſt neceſſaria ad iuſtitiam, ſicut et & ſecunda: quod dicitur de tota re pereunte, etiam de parte dicendum eſt.

Octaua,

Octaua, quod ſcilicet ſit res fructuoſa, & æquet cenſum neceſſaria eſt ad iuſtitiam. ex quibus colligere licet, ſolum tertiam, ſeptimam, & octauam eſſe neceſſarias, ac ſextam, ſaltem ne uideatur palliata uſura.

Quoniam uero penſio illa quæ percipitur ex re in qua fundatur cenſus, eſt periculo obnoxia: uel quia res perire uel redditus minui poſſunt, unde fit, ut cenſus, uel pereat, uel minuatur; ideo ſuper additus eſt cõtractus aſſecurationis, ex quo oritur obligatio ad ſoluendam penſionem in quocunque euentu. Quæ conditio, ex ſe, non eſt mala, cum contractus aſſecurationis ſit licitus, ſed ſeruari debet iuſtum pretium, ob aſſecurationis obligationem.

Cenſui redimibili additur conditio, ut ni ad certum tempus redimatur, fiat irredimibilis, quæ, ex ſe, non eſt mala, ſi addatur per modum contractus, ut cenſus redimibilis tranſeat in irredimibilem: ſi uero addatur, cum hac intentione, ut uenditor cogatur redimere, eſſet uſura.

Rurſus addi ſolet alia conditio, ut per tres aut quattuor, quinque ue annos non poſſit redimi, & hæc etiã, eſt licita, ſi iuſtum ſeruetur pretiũ: quia uenditor plus grauatur, quam ſi quocunque tempore ei redimere liceret, & ita penſio debet eſſe paullo minor. Rurſus addi ſolet pœna, ut ſi non ſoluatur penſio per duos, aut tres annos amittatur res ſuper qua eſt fundatus cenſus, uel alia ſimilis pœna: quę ſi in hunc finem apponatur, ut re uera penſio ſoluatur, eſt licita: modo pœna non exigatur, ni adſit culpa: quæ pęna debet eſſe moderata.

Rurſus additur etiam alia conditio, ut penſio nõ ſoluta addatur ad cenſum, ita ut cenſus creſcat pro ratione penſionis non ſolutæ, quæ conditio eſt licita, modo adſit culpa.

Qui autem accipiunt antecipatam penſionem iniuſte faciunt: & qui accepiſſent, poſſent excuſari, monendi tamen ſunt, ne in poſterum faciant.

Item additur conditio, ne res ſuper qua conſtitutus eſt

eſt cenſus poſſit uendi ſine conſenſu ementis, quam cõditionẽ approbauit Sotus, ſed communiter dãnatur, & à Pio V. fuit reiecta.

Magis iniuſta eſt illa, quæ habet, ut ſi res uendatur, qui cenſum emit, aliquam pretij partem accipiat, quoniam iſte non habet rei dominium, ut emphyteuta, & ideo nihil poteſt recipere. Illa etiam eſt iniqua, ut cenſus redimatur maiore pretio.

Denique, addi ſolet, ut omnia bona ſint obligata ad penſionis ſolutionem, & ut res non poſſit alienari ſine conſenſu penſionarij, quæ licita eſt, ſi addatur per modum contractus aſſecurationis, ut eſt ſupra dictum.

At uero Pius V. anno quarto ſui Pontificatus edidit conſtitutionẽ ad cenſus pertinentem, in qua has cõditiones in cenſib. faciendis ſeruãdas expresſis. 1. ut fiat ſuper re quę ſit immobilis, aut pro immobili habeatur. 2. ut ſua natura ſit fructifera. 3. ut ſit certa, & nominatis finibus deſignata, quæ ſit cenſui ſubiecta. 4. fiat pecunia numerata, pręſentibus teſtibus & notario in actu celebrationis cõtractus; ita ut pecunia nõ ſit prius mutuo, uel alia ratione accepta. 5. non fiat ſolutione anticipata, aut in pactum deducta. 6. In caſibus fortuitis uenditor non obligetur ſoluere penſionem: & quando alias caſus ex natura contractus non obligaret. 7. non prohibeatur uenditor pro ſuã uoluntate rem ſuã alienare. 8. ſi res uendenda eſt, præferatur cenſuarius, qui expectetur per menſem. 9. Nullum apponatur pactum de pœna ſoluenda, ſi non ſoluatur penſio, ſed agatur iuridice, ad exigendum 10. Vt cenſus non augeatur penſionibus non ſolutis, uel non ſoluendis. 11. ut nulla imponantur onera, quæ non conueniunt naturæ contractus emptionis & uenditionis, & quæ alias uendenti non incumberent. 12. Re in totum, uel in parte facta non fructuoſa, cenſus pro rata pereat. 13. Vt pro eodem pretio redimi poſſit, non obſtantibus pactis & ſcriptura centum annorum. 14 Qui uult redimere per duos menſes ante moneat eum cui pretium eſt reſtituendũ:

duo-

duobus menſibus poſt denunciationem elapſis, ſi non redimat, poteſt uenditor cogi ad redimendum intra annum; quo tempore, ſi non redimat, poteſt repelli a redemptione, etiamſi pluries denunciauerit, non ſecuto effectu. 15. Vt nullo pacto poſſit obligari uenditor ad redimendum, niſi cum denunciauit ſe uelle redimere.

Declarat poſtea omnes cenſus factos ſub alia forma eſſe fœneratitios, quæ conſtitutio obligat etiam eos, qui non ſunt ſub temporali Pontificis dominio. Circa quam conſtitutionem nonnulla ex Nauarro commentario de uſuris, a numero 85. adnotanda ſunt.

Hæc Pij V. conſtitutio uult etiam ſeruari conditiones ſupra recenſitas ab alijs Pontificibus ſtatutas.

Per hanc conſtitutionem cenſus perſonales damnati ſunt: cum uelit fieri ſuper re immobili.

Cum ait rem debere eſſe fructiferam, intellige tot debere eſſe fructus, ut æquent cenſum, ut ſupra in octaua conditione dictum fuit.

Reijciuntur etiam cenſus ſuper omnibus bonis generaliter factis, cum requiratur certus fundus: & ratio huius conditionis ea eſt, ut re pereunte, cenſus pereat. Poſſet autẽ ſuper annuo redditu cenſus conſtitui, quia habetur pro immobili: & ſuper cenſu æquali, aut maiori iam conſtituto.

Circa conditionem quartam, ait Nauar. dupliciter fieri cenſus contra hanc conditionem: primo, cum oſtẽditur pars pecuniæ uenditori, qui confitetur ſe totum recipere: deinde, cum traditur tota pecunia, ſed ex pacto ſecreto facto, uenditor pecuniæ partem reſtituit, quas cautelas ait eſſe parum tutas in foro exteriori, quia ſi probarentur, contrahentes puniri poſſent.

Sed dubitares, an ſi uenditor deberet alias emptori reſtituere centum, poſſit cenſus conſtitui ratione huius pecuniæ iam acceptæ, aut debitæ? Cui dubitationi reſpondens Nauarrus ait, in conſcientia eſſe licitum: quia lex alias fundatur in falſa præſumptione pecuniæ numeratæ: & Pius V. addidit hunc rigorem ad ob-

obuiandum dolis, quia ementes cenſus loco pecuniarum dabant pannos,& alias merces.

Conditio illa, quod non liceat renunciare caſib. fortuitis iuſta eſt, quæ ſeruari deberet in omni genere contractus.

Illa autem, quod res uendi poſſit, eſt etiam æquiſſima; quæ tamen non habet locum in emphyteuſi, cuius natura longe diuerſa eſt a contractu cenſuali: qui tamen aliquo pacto ad emphyteuſim accedit per illam conditionem, quod ſi res uendenda ſit cenſus emptor aliis præferendus ſit, quę conditio in fauorem ementis adiecta omitti potuiſſet, ait Nauarrus.

In fauorem ſoluentis penſionem, tria ſtatuuntur, ut propter moram nulla exigatur pœna; nec obligatio ad intereſſe, ſeu lucrum ceſſans: nec etiam ad ſoluendas impenſas,& ſalaria,& impenſas iuramento partis liquidandas: contra regulam cap. 1. de pactis. De damno autem emergenti, non uidetur eadem ratio, cum hic nulla de eo fiat mentio: & de iure naturæ, moroſus id debet reſarcire, cum det damni cauſſam. Quare emptor poteſt repetere damna, quæ patitur propter moram, & impenſas moderate factas, non ratione alicuius obligationis, ſed ob naturæ legem, quæ hoc docet.

Illa conditio, quod cenſus non poſſit fieri ſuper penſionibus non ſolutis, &cæt. continetur ſub illa, quod pecunia ſolui debeat. Quo loco, non prohibetur, quia cenſus poſſit augeri, ſi noua detur pecunia.

Cum dicitur, ne cenſus fiant ſub alia forma, ſolum intelligitur de ijs cenſibus, qui fiunt per modum contractus, non autem de ijs, qui fiunt per legatum, per uiā dotis aut donationis alicui eccleſiæ. Complectitur autem omnes cenſus redimibiles,& irredimibiles, conſtituendos, non autem iam conſtitutos. Et quoniam citati Pontifices,& naturæ lex docent, in cenſu conſtituendo neceſſarium eſſe iuſtum pretium, ultra quod, ſi quid acceptum eſſet, reſtitui deberet, propterea de iuſto cenſuum pretio, aliquid uniuerſe docebimus.

Quod

Quod attinet ad pretium cenſus perpetui, aliqui, ut Guiddo, Iaſon, & Tiraquel. ſtatuunt pro iuſto pretio, unum pro 20. Alij, ut Conrad. Ang. Lauren. Rodulphus, & Pariſius, ſex pro 100. Verum huius cenſus regula deberet eſſe reſp. a qua taxari deberet: aut certe iudicium boni uiri, & prouinciæ uſus, prudentum uirorum iudicio approbatus. Solet autem pro iuſto pretio haberi, quattuor, quinque, & ſex ad ſummum. Quod ſi iuſtum pretium non ſeruetur, non ideo cenſetur contractus uſurarius, ſed iniuſtus contra commutatiuam.

Nec propterea, quod aliquid amplius accipitur ultra fructus, ſi attendatur ualor, & fructus fundi, quia exempli gratia nō reddit niſi tria, aut quattuor pro cētinario, & dantur exempli gratia ſex, cenſus cenſetur iniuſtus; quia ſi conſiderentur onera ementis, non uidebitur iniquum. Quoniam ipſe dat pecunias ante annum, & non percipit fructus niſi poſt annum: transfert dominium pecuniæ, & non acquirit dominium agri, quem uenditor pro ſua voluntate poteſt alienare: & eſt obligatus ad recipiendas pecunias quandocunque uenditor uoluerit: & denique eſt expoſitus periculo amittendæ penſionis. Quare, ſi res quæ emitur cum pacto retrouendendi, in quo transfertur dominium, minus ualet multo minus ualebit ea, quam apud ſe dominus retinet. Vnde fundus, qui ualeret centum, ſic affectus, æſtimaretur quinquaginta.

Quod attinet ad cenſus redimibiles, alij unum pro uiginti; alij ſex; alij ſeptem, octo, vſque ad decem poſſe accipi ſcribunt, modo ſeruentur conditiones a Pontif. requiſitæ. Cæterum regionis uſus iudicio bonorum uirorum approbatus, ſpectandus erit. Poſſent autem accipi ſeptem, octo, & ad ſummum nouem, quod tamen pretium eſt ualde rigidum: caritas etiam, & abundantia pecuniæ poſſet uariare penſionem.

Quod attinet ad cenſus, ad uitam, in pretio iuſto conſtituendo, animaduertenda eſt ætas, ualetudo, & uniuerſe uitæ humanæ incertitudo: quidam aſſignant unū

pro

pro 6. alij unum pro nouem: communior opinio eſt,ut unũ pro octo, ita ut poſſint accipi 14. vel 15.uel 16.pro centinario:atqui in particulari iuſtum pretium pendet a circumſtantijs.

De temporario,qui deberet e medio tolli, uilius debet emi,quam perpetuus redimibilis; aliqui pro iuſto pretio ſtatuunt,8.9. ad ſummum decem. De perſonali, cum ſit reiectus nihil dicam. Vt autem huic quæſtioni finem faciam,adijciam aliquid de cenſuum uſu, an ſint in repub.utiles, & frequentandi:de qua re legendus eſt Conradus.

Breuiter igitur, & uniuerſe dixerim, non expedire reip.cenſuum uſum;quippe qui multa hominum com munitati detrimenta affert.

Primum,quia ſi ſpectemus conditiones,cum ſint mul tæ,& difficiles,non ab omnibus obſeruantur,& ita com mittitur non raro uſura,uel iniuſtitia.

Deinde,quia non minora incommoda,quam ex uſu ra hinc capiuntur: deuorant enim,quamuis iuſte, patri monia,& familias ad egeſtatem trahunt:dum plus ſol uunt,quam ex agris percipiant.

Deinde, per cenſus tollitur chriſtjana caritas, quæ exercenda eſſet per mutuationem. Nam, cum pecuniæ mutuo ab egentibus petuntur, ſtatim ad cenſum, qui parum habent pietatis,confugiunt.

Deinde, datur occaſio uiuendi otioſe,& deſerendi ar tes;unde fit ut pauperes lucrari nequant: unde multa in humana ſocietate naſcuntur incommoda.Nam,ſi exem pli gratia quattuor ciues diuites ſuas pecunias in negociatione lanificij, uel alia ſimili exponerent, multi pauperes uictum ſibi parare poſſent.

Denique, ne plura incommoda & detrimẽta percen ſeam, quæ reſpub.ex tali uſu capit,ſi Pontifices habent pro ſuſpecto contractum de retrouendendo, multo ma gis haberi debet hic contractus cenſualis, cum in hoc non transferatur dominium,ut in illo. Quod autem illi pro ſuſpecto habeantur,patet ex capit. ad noſtram de

emp.& uendit.& cap.illo uos de pignoribus. Quamuis ergo hic contactus iuſte fieri queat: tamen ob allatas, & multas alias incommoditates, quas ſecum affert, ab eo abſtinere prodeſſet; & fideles monendi eſſent, ut abſtinerent.

Cæterum, in commoditatem, & uſum pauperum, religioſorum, ſcholarium, & ad alēdos eos, qui a curis ſecularibus debent abſtinere, permitti, & in uſu eſſe poſſunt. Et hæc de cenſibus dixiſſe ſufficiat: nunc de cambijs, de quibus maior eſt dubitatio, dicamus.

De reſtitutione facienda ratione cambij iniuſti.
Quæſtio LIX.

VT cambiorum uſus uarijs eſt iniquitatibus expoſitus; ita etiam qui hanc periculoſiſſimam artem exercent, ſæpiſſime ſunt ad reſtitutionem obligati: ac proinde in hoc opere non nihil de cambijs ſummatim ſcribendum duximus. Et ut a cambij definitione auſpicemur, ne id, quo de agitur ſit ignotum, cambium hūc in modū deſcriberes.

Cambium eſt permutatio negociatoria numiſmatis pro numiſmate. Dicitur permutatio, quæ particula ponitur loco generis, quia conſiſtit in commutatione quadam: dicitur, negociatoria, quia fit per modum negociationis, cum aliquo lucro: dicitur numiſmatis cum numiſmate, ut diſtinguatur a permutatione rei, cum re, aut rei cum pecunia.

Sunt autem duo pecuniæ vſus: alter, ratione materię: vt eſt quoddā metallum: alter, ut eſt nūmus, & formam certumque valorem ex voluntate Principis habet, & eſt menſura rerum omnium, qua in commutationibus vtimur, cuius rei cauſſa fuit primo inuentus nummus: vnde cum commutamus pecuniam cum pecunia, eſt veluti quidam eius ſecundarius vſus. Atque ex his patet, quid nomine cambij intelligendum ſit: nunc de diuiſione.

Varie,

Varie, a varijs ſcriptoribus diuidi ſolet cambium: aliter enim Sotus, aliter Nauarrus, aliter alij diuiſerunt: tu ſic diuideres. Cambium vniuerſe ſumptum in duo diuiditur genera: alterum, quod ſimplex vocatur, & eſt illud, quod nullum alium continet contractum: alterum compoſitum, quod eſt cum alio contractu permiſtum. Simplex, duplex eſt; alterum, quod fit in eodem loco; alterum, quod fit de loco ad locum, quod varijs modis fieri poteſt: illud rurſus, aut fit eodem loco, & tempore, aut diuerſo tempore. Vel hoc modo diuideres, cambium duplex eſt, alterum reale, quando intercedit uera, & realis permutatio: aliud ſiccum, cum non fit realis, & uera, ſed ficta permutatio: illud diuiditur, in minutum, cum dantur minores ſeu minutæ pecuniæ pro maioribus: in cambium per literas, cum dantur litteræ per quas alibi recipitur pecunia: & in cambium ratione diuerſi ualoris, & loci: ad quas ſpecies reduceres eas, quæ ſunt permiſtæ, cum una ſcilicet permiſcetur cum alia. Vel denique hoc modo, cambium eſt quadruplex, minutum, cum pecunię diuerſi ualoris inter ſe cō mutantur: ſiccum, cum datur pecunia pro diuerſo loco, ſed re uera in eodem accipitur, & ſoluitur: per litteras, cum literarum uigore pecunia in alio loco accipitur: & reale, quando uno in loco mercator dat pecunias, quas ipſe alio in loco recipit. De quibus ſpeciebus deinceps earum iuſtitiam examinantes, agemus.

Quod attinet ad cambiorum iuſtitiam, ut rem hanc planius explicemus, quædam pręnotāda ſunt. Primum, cum in rep. aliquod officium neceſſarium eſt, illud licite exerceri poſſe fateri oportet: aliter enim non eſſet generi humano ſufficiēter prouisū. Deinde naturę lex illud euidēter docet, ut quiſq; uiuere poſſit ex ea quā recte exercet arte: cū nō ſit alligandū os boui trituranti.

Poſtea animaduertenda eſt neceſſitas introducendi cambia, quæ has habuerunt cauſſas. Primo, nūmorum ualor diuerſus, & maiores, ac minores monetæ, cambiendi uſum introduxerunt: unde natum eſt cambium

minutum. Secundo diuerſitas ualoris pecuniarum in diuerſis locis, & tẽporibus. Tertio, quod aliquis egeat pecuniis uno in loco, quas alibi habet. Quarto rõ commoditatis, & ſecuritatis, cum pecunia ex vno in alium locum transferenda eſt. Fuit etiã neceſſariã pecuniæ cõmutatio in pecuniam ob ſumptus quotidianos, ac etiã ratione qualitatis alicuius metalli.

Poſtremo notandum eſt, ex quattuor capitibus pecuniam poſſe eſſe maioris ualoris, & pretij. Primo ratione materię ex qua conficitur, ſi ſit purior, & melioris conditionis: unũ enim aurum eſt alio præſtantius: ſecundo ex uoluntate principis: tertio, ratione qualitatis pecuniæ huius, uel illius loci: poſtremo, ratione negociationis: plus enim fit pecunia ubi exercetur negociatio, quam ubi manet mortua. His notatis, de arte cambiendi uniuerſe hæc ſtatuo dicta.

Primum dictum, ars campſoria, generatim loquendo, eſt in rep. humana neceſſaria. Patet hoc dictum, ex ijs, quæ adnotata ſunt, ac proinde nihil eſt cur pluribus probetur.

Secundnm dictum, hæc ars non eſt intrinſece mala. Quoniam ex eo quod in rep. eſt neceſſaria, debet aliqua honeſta ratione exerceri poſſe. Adde etiam, quod ſicuti alias res commutare licet, licebit etiam commutare pecunias, & ratione, uel laboris, uel intereſſe, uel officij aliquid lucri recipere.

Tertium dictum, hæc ars eſt ex earum genere, quæ magis turpitudinis, quam honeſtatis ſpeciem habent. Tum ratione finis, quia propoſitum habet lucrum: tum ratione fraudum, quæ in ea exercenda fiunt: tum denique, quod non utitur pecunia ad eum finem, ad quem inſtituta primo fuit, ut eſt rerum menſura, ſed ad hoc, ut ex ea fructum capiat, cum tamen non ſit fructifera. Vnde optimum eſſet conſilium, ſi quis aliquem moneret, ut ab iſta arte abſtineret. Atque hæc breuiter uniuerſe: nunc ſpeciatim de uarijs cambiorum generibus, & primum de minuto.

Vt autem cambij minuti iuſtitia intelligatur, nota ex duplici capite pecuniam in pretio haberi: primo ratione metalli magis, & minus pretioſi: ſecundo, ratione ſigni ut eſt impreſſa ad hoc ut ſit rerum menſura, certo & indiuiſibili ualore. Rurſus, ratione materiæ poteſt pluris, uel minoris fieri, ob raritatem, uel abũdantiam.

Notandum eſt etiam, cambium minutum tripliciter fieri poſſe: primo commutando pecunias maiores & minores inter ſe: ſecundo, cum fit commutatio ratione metalli, ut ſi detur aurum ſignatum ad inaurandum: tertio, cum pecunia bona cum mala, uel noua cum ueteri cõmutatur: de quibus tribus modis ſuo ordine agemus. Quod attinet ad primum modum, dubium eſt, an quiuis poſſit recipere aliquid pretij pro commutatione monetæ, ut moneta eſt, de quo ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, cambium minutum, ſub hac ratione, ſemper fuit neceſſarium in rep. & ita expediret, ut aliquis ex officio hoc munus exerceret, ut olim fiebat apud Romanos.

Secundum dictum, expediret ut tale officium ab aliquo gratis exerceretur, cuius laboribus ex publico ærario ſatisfieret.

Tertium dictum, qui haberet hoc officium a rep. ſine ullo ſtipendio, poſſet pro huius officij executione, aliquid ultra ſortem recipere Eſt communis doctrina. & patebit ex ſequenti dicto. Expediret autem ut reſp. taxaret pretium ad remouendas omnes fraudes.

Quartum dictũ, quamuis non ſit improbabile, quod Caietanus tractatu de cambijs dixit, eum qui non ex officio hoc munus exercet, nihil ultra ſortem pro commutatione recipere poſſe, tamen contrarium eſt multo probabilius. Tum quia contraria ſententia eſt communior: tum etiam quod ex rei natura tale opus ratione laboris, & temporis, & obligationis ad commutandum, aliquid meretur premij; quod ſi non mereretur ex ſua natura, neque etiam ex humana conſtitutione liceret aliquid accipere. Quare, cum officium ſit

omnino neceſſarium, ab aliquo iuſte, ſine ſuo detrimẽto, & cum aliquo emolumento exerceri poterit.

Quinctum dictum, hoc cambii genus, ut ſit licitum, has requirit conditiones. Primo, ut nulla ſit falſitas in moneta: ſecundo, non ſit deceptio in ualore monetę: tertio, ut ſit iuſtum pretium, cuius regula erit conſuetudo, uel lex aliqua.

Sextum dictum, ſi hoc cambii genus priuatis hominibus aliquo in loco prohiberetur, nõ poſſet iuſte exerceri; & qui exerceret, teneretur reſtituere. Sotus ait eſſe prohibitum in Hiſpania, quod Nauarrus negat.

Denique, circa hoc cambium illud adnotauerim, nemini licere augere pecuniam in ratione pretii, hoc eſt, nemo priuatus poteſt efficere vt nũmus valeat, pluſ quam valet. Et de hac cambii ſpecie hactenus: nunc de ſecunda dicamus.

Alia commutationis ſpecies eſt, quæ fit ratione materię; vt cum quis dat argentum pro auro, quia vult vti auro, vt materia, ſeu metallũ quoddam eſt, de qua affero hęc dicta.

Primũ dictum, pecunia ratione materiæ locari poteſt: & ita ratione vſus illius, aliquid recipere licebit. Verbi gratia, ſi quis vellet centum numus aureos, ut apponeret in olla medicaméti cauſſa, is qui daret, pro tali vſu, poſſet aliquid recipere, non ſecus ac ſi dediſſet aurum non ſignatum. Eſt communis doctrina: & patet, quia hic non intercedit mutuum, cum non tranſferatur dominium.

Secundum dictum, licet commodare pecuniam ratione materiæ, & pro cõmodato aliqnid recipere. Verbi gratia, ſi quis uellet pecunias ab aliquo ad oſtentationem, ut demonſtraret, ſe eſſe diuité, & ut haberet apud alios creditum; qui daret, hac de cauſſa, poſſet aliquid recipere. In quo etiã caſu non intercedit mutuũ.

Tertium dictum, pecunia ratione materię, poteſt uendi. Quæ doctrina declaratur, ac probatur ſimul. Poteſt uendi pecunia aurea ad inaurandum: ratione puritatis,

ſtatis,& qualitatis materiæ: ratione antiquitatis, & alicuius imaginis: propter raritatem materiæ: & maxime, quando qui habet,nollet ea ſe priuare, & alius omnino id contenderet, quia cenſeretur raritas materiæ: uerum in his caſibus quod reciperetur, deberet eſſe modicum. Vnde in contractu emptionis & uenditionis poſſet aliquo pacto minui pretium, ſi quis uellet aurum loco alterius materiæ, quam dare emptor potuiſſet. Sunt tamen,qui probabile eſſe dicant,numquã materiam informem,ſeu pecuniã non cõſideratam ratione formæ,plus ualere poſſe, & ob hanc rationẽ non licere aliquid accipere; quę doctrina re uera probabilitate non caret:Sed communiter contrarium tenetur. Atque de hac commutationis ſpecie hactenus: nunc de tertia.

Tertia cambij minuti ſpecies erat, cum commutatur pecunia uetus,fracta raſa,& deformata, in nouam formatam,& integram,& in eã, quæ non impenditur, ſeu,nihil aut minus ualet in aliquo loco, in eam, quæ impendi poteſt: de qua ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, cum campſor dat integram pecuniam,& accipit diminutam,uel raſam, poteſt aliquid accipere: tum ratione officij,tum diminutionis pecuniæ,cùm minoris ualeat diminuta, quam integra.

Secundum dictum,ratione diminutionis, nõ ſolum campſor ſed etiam quiuis alius,qui integram dat monetam,poſſet aliquid amplius accipere: idque iudicio boni uiri. Verum tamen eſt,quod campſor ratione officij aliquid amplius accipere poſſet.

Tertium dictum,ſi loquantur de monetis, quæ impendi nõ poſſunt,aut certè multo minus ualent, quã alibi,ut eſſe ſolent monetę externæ,ſi ualor in ratione monetæ,aut ratione materiæ eſſet minor, poſſet campſor aliquid pro moneta maioris ualoris, uel ratione materiæ, uel uſus accipere: &, ut Caietanus capit. 6. ſui tractatus de cambijs, pro regula eſſet iudicium boni uiri. At uero,ſi materia eſſet præſtantior,& ęqui-

ualeret ualori currentis monetæ, nihil poſſet accipere.

Quartum dictum, ratione pecuniæ raræ, & antiquiſſimæ, ob materię pręſtantiam & pulchritudinem poteſt aliquid amplius accipi. Tunc enim moneta ſpeciē habet gemmæ, ſiue lapilli. Et hæc de hac cambiendi forma, dicta ſufficiant.

Quod attinet ad cambium, quod fit in eodem loco, cum ſcilicet accipitur pecunia in uno loco, ibidem alio tempore reſtituenda, dé quo tres ſunt auctorū ſententiæ, hæc pono dicta.

Primum dictum, ſi hoc fieret per modum locationis, ut ſupra diximus id liceret. Patet ex dictis, & eſt diui Thomæ doctrina.

Secūdum dictum, ſi quis haberet hoc munus a rep. uel a principe impoſitū, ita ut ex officio & obligatiōe id faceret, non eſſet illicitum aliquid accipere: expediretque reip. ut tale conſtitueretur officium. Doctrina eſt manifeſta, quoniam ratione laborum & obligationis ad mutuandum, licet aliquid recipere, ut ſupra docuimus, cum de monte pietatis egimus.

Tertium dictum, liceret etiam priuato homini aliquid accipere ex tali obligatione: ſed tamen non eſſet paſſim cuique permittendum, ut hoc cambiēdi genus exerceret. Quoniam qui hoc exercent officium, ſolent nimium exigere: & non ſe uere & plene obligant, cum quandocunque uoluerint, ſe ab hoc onere liberēt. Vnde, practice loquendo, non uacat, uel uſura, uel iniuſtitia hoc cambiendi genus.

De cambio ratione alterius loci, quod quattuor modis fieri ſolet.

Primo, quādo cum cambio eſt annexa fortuna, hoc pacto. Dat campſor pecuniam reddendam alio loco, & tempore, pro ualore eius temporis in illo loco. Vt ſi det centum ducatos aureos Venetijs reddendos poſt ſex menſes Lugduni, iuxta ualorem huius monetę illo tempore. Qui modus, ſi ſit probabile, talem monetam plus minuſue ualituram, non eſt damnandus, ſecus

eus ſi eſſet certum, aut magis probabile plus ualiturã.

Secundo, cum datur pecunia pro alio loco, ſed re uera ibidé ſoluitur: qui modus eſt omnino uſurarius, & ab omnib. damnatur: cum hic nulla intercedat priuata ratio ob quã aliquid accipere liceat, ſed ratione temporis accipitur, quod eſt uſuræ proprium, & hoc eſt uere cambium illud, quod ſiccum uocatur.

Vbi ex Caietano & Nauarro nota, quod ſi campſor eſſet re uera determinatus dare pecunias, quas habet pro alio loco, ibi uere ſoluendas; ſi quis ibi eas uellet, ubi campſor eſt, liceret campſori, ſi huic daret, ratione lucri ceſſantis aliquid accipere, quod uerum eſt, ſi ex iſto cambii genere aliquid lucrari licet, de quo poſtea dicetur. Qua ratione, lucri nimirum ceſſantis, multi mercatores excuſantur, qui Principibus ſuas pecunias, cum aliquo lucro mutuant.

Tertio, eſt alius modus coniunctus cum recambio, hac ratione. Datur pecunia hoc in loco pro alio, aliquo pretio accepto, ſed re uera ibi non ſoluitur: ſed iterum fingitur recambium, & ſoluitur ibi, ubi data fuit, iterum aliquo pretio ſoluto. Hic eſt manifeſtiſſima uſura, & præſertim cum campſor non habet eo in loco pro quo datur ſocium, ſiue reſpondentem. Eſt hic itaq; mera ſciccitas. Poſſet tamen interdum Campſor excuſari ob ignorantiam, quando re uera neſciret, an qui accipit, ita accipit, ut eodem loco uelit ſoluere.

Quarto, quod genus, aulicorum cambium, vocatur, quod hac ratione fit. Campſores habent pecunias dandas mercatoribus pro uarijs locis, accedunt aulici, & dicunt, date nobis has pecunias pro iſtis locis, & idem dabimus pretium, quod mercatores darent. Si hę pecuniæ eo in loco, pro quo aulici accipunt, ſoluantur, eſt verum cambium; ſi uero in curia, puta Romæ; tunc, quia campſores parati erant dare mercatoribus, ratione lucri ceſſantis, poſſunt aliquid accipere: quod intellige, iuxta limitationem paullo ante allatam. Solent autem in hoc cambio duo intercedere: alterum, quod cam-

campſores plus accipiunt ab auliciis, quam a mercatoribus, hac de cauſſa, quod eorum ſolutiones ſint magis incertæ, quam mercatorum: verum hæc cauſſa non eſt ſufficiens, quoniam, per fideiuſſiones faciunt ſolutiones certas: & dato, quod adſit incertitudo, in eo errāt, quod plus accipiunt, quam deberent. Alterum, ſolent præfinire tempus ſolutionis, intra quod, ni ſolutio fiat, recambire ſolent. Determinant etiam tempus ad certificandam ſolutionem alio loco factam; quod ni fiat, recambiunt, quamuis ſolutio facta ſit intra primū tempus ſolutioni aſſignatum.

De primo tempore, licet hoc tempus definire, & per modum pœnæ recambire, modo intercedat uera culpa. Quando autem non intercederet culpa, poſſet campſor exigere damnum, quod inde patitur.

De ſecundo tempore, idem dicas, ſi nulla intercedēte culpa, non ſit certus campſor de ſolutione; ut ſi litteræ de ſolutione facta fuiſſent interceptæ, non poteſt recābire, cū nihil dāni paſſus ſit. Et hæc de illo genere.

De cambio de loco ad locum per literas, quod fit, cum a campſore dantur literę, quarum uigore alio in loco ſoluuntur pecuniæ, de quo uarie ſentiunt Doctores, in cuius explicatione, cum nos nolimus ad caſus particulares deſcendere, uniuerſam trademus doctrinam, ex qua priuati caſus terminari poterunt. Et quoniam tota difficultas poſita eſſe uidetur, in aſſignādis rationibus, ob quas, ſic cambienti, aliquid accipere liceat, eas prius examinabimus.

Prima igitur cauſſa cenſetur eſſe ualor pecuniarū, qui ſolet a mercatoribus mutari. Eſt ergo difficultas, an ualor legalis pecuniæ ratione diſtantiæ locorum mutari poſſit. Syluéſter, Caietanus, Sotus, Nauarrus affirmant. Alii, in quibus Medina, & antiquiores negant, cui opinioni hæ fauent rationes.

Primo, precium legale in aliis rebus a lege ſtatutū mutari non poteſt pro uoluntate ſingulorum hominū, igitur nec pecuniæ ualor: & ut menſuræ à rep. ſtatutæ

ſuor

ſunt inuariabiles, ita & nummus, qui eſt omnium rerum menſura.

Secundo, ſi id liceret, alia eſſent in rep. ſcutata campſorum, alia aliorum hominum, quod omnino abſurdum uidetur. Immo inter ipſos mercatores, aliud eſſet ſcutatum campſorum in cambiis exercendis; aliud uero in aliis contractibus, quod a ratione penitus alienũ eſſe uidetur.

Præterea, ſequeretur tot eſſe ſcutatorum varietates, quot ſunt ciuitates & loca. Quare tanti ualere debet pecunia, quanti ualet ſecundum legalem ualorem loci in quo datur.

Nec ualet, ſi dicas mutari ualorem pecuniæ ratione materiæ: quia non tranſmutatur, ut metallum eſt, ſed ut pecunia, ut omnes fatentur. Adde, quod ſub ratione metalli, ubique idem fere habet pretium: unde non poſſet tantum augeri, quantum Campſores augent: & ſaltem in recambio campſor nihil poſſet lucrari, ſed potius aliquid perderet.

Si dicas, poſſe augeri ratione caritatis pecuniarum; contra: primum, quia pretium eſt taxatum ſimpliciter ſine ullo reſpectu abundantię uel penurię pecuniarum: deinde, quia apud alios ob hanc cauſſam non uariatur; ergo neque apud campſores uariari debet: apud quos nunquam decreſcit, ſed plerunque augetur.

Quod ſi dicas, reſp. permittit; concederem ita eſſe; propter campſorum malitiam; quia homines non poſſent habere pecunias. Neque eſt par ratio, ſi dicas, non eſſe taxatum ratione uſus, & locationis; quia in locatione non transfertur dominium, ut fit in cambio, Atque hactenus de iſta cauſſa.

Secunda cauſſa, an ratione diuerſi ualoris pecuniarum, & certæ montæ in diuerſis locis, liceat in cambio plus accipere: ut ſi Venetijs acciperetur ſcutatum, quod ualet octo, liceret idem alibi accipere, ubi ualeret decem. Quæ cauſſa quibuſdam non uidetur iuſta, & ſufficiens ad hoc, ut campſori plus accipere liceat: ſed tantum

ſum debet accipere, quantum dedit.

Primum, quia non ſeruatur iuſtitia commutatiua, quæ requirit, ut tantum quis recipiat, quantum dedit, & contra; cum in hoc ſita eius ſit natura, nimirum, ut ſeruetur ęqualitas, quam ipſi non ſeruant in recambio, in quo perdere deberent pecuniam minoris ualoris recipiendo.

Deinde, quod campſores hanc cauſſam non penitus obſeruent, ex eo patet, quod cum monetarum exceſſus non ſit magnus, ipſi tamen multo plus accipiunt: adde etiam, quod eodem manente pecuniarum ualore, aliquando plus, aliquando minus accipiunt.

Sed peteres, qua ratione deberet fieri iſta æqualitas; dicerem poſſe fieri pecunijs, quarum ualor eſſet æqualis, ut ſi nummorũ aureorum ualor; ſit inęqualis, fiat nummis argenteis: poſſet etiam fieri mercibus: & tandem in ualore eiuſdem monetæ, minus accipiendo.

Tertia cauſſa, ea eſt, quia campſores ijs pecunijs, quas hoc loco dant, poſſent plures emere merces, qua ratione plus lucrarentur: quare eorum pecunia conſiderata in ordiné ad merces, pluris ualere uidetur; & propterea dicunt campſorum ſcutatum plus ualere, quam aliorum: de qua cauſſa duo dico.

Primum dictum, hæc cauſſa non uidetur ſufficiens.

Primum, quia nunquam mutatur rei ualor propter ea, quæ per accidens ſe ſe habent ad ipſam: at poſſe emere, & non emere merces ſe habet per accidens ad ualorem pecuniæ, igitur.

Deinde, eadem ratione poſſent ſe tueri uſurarii: etenim quotidie mutantur mercium pretia: & ita cum res uilius uenduntur, liceret eis dare pecunias aliquid accipiendo ratione mercium, quas ipſi poſſent emere.

Adde, quod emere plures merces ſuis pecuniis, eſt propria utilitas; quæ in contractu, in quo transfertur dominium, non poteſt eſſe, ut ſupra docuimus, ratio maioris pretii: ut omittam, quod in recambio non lucrarentur, & tamen lucrantur.

Secundum

Secundum dictum, ob hanc cauſſam ſolum liceret aliquid accipere ratione lucri ceſſantis, & damni emergentis, ſed hęc ratio, ut patet, non eſt cambij propria.

Quarta cauſſa eſt copia, & inopia pecuniarum: quæ cauſſa ex duplici capite oriri poteſt: primo, quando eſt caritas ſimpliciter in aliquo loco pecuniarum, quæ alibi ſunt in magna copia: deinde, cum adeſt multitudo eorum qui pecunias quærunt, & pauci adſunt campſores, qui eas dent. Quidam approbant hanc cauſſam, ob caritatem ſimpliciter; alii ob caritatem ex ſecundo capite natam; de qua re nos ita ſtatuimus.

Primum dictum, copia & inopia pecuniarum ſimpliciter conſiderata, remota lege, facit maiorem, uel minorem ualorem pecuniarum. Nam, ubi eſt paucitas pecuniæ uilius omnia emuntur, & ſic pecunia plus æſtimatur: & potius aliquis uellet habere centum ſcutata in loco, ubi eſt caritas pecunię, quam alibi centum, & uiginti.

Secundum dictum, ratione legis, non poteſt mutari ualor pecuniarum ob copiam, uel inopiam. Patet a ſimili de aliis rebus, in quibus ſtatutum eſt certum pretium.

Tertium dictum, ratione copiæ uel inopiæ pecuniarum ſimpliciter, campſores iniuſte lucratur. Primum quoniam in recambio deberent perdere, quod non faciunt: & nunquam eſt tanta caritas, ut poſſent tantum lucrari, quantum lucrantur: & quod nihil de copia uel inopia cogitent, ex eo patet, quia ſemper lucrari uolũt. Deinde ob hanc cauſſam etiam uſurarii poſſent lucrari dando pecunias eo tempore quo magna eſſet pecuniarum caritas: quod ſi dicas uſurarius non habet ſuas pecunias expoſitas negociationi; hoc eſt dicere, ſolum licere aliquid recipere ratione lucri ceſſantis, quod conceditur.

Quartum dictum, multominus hæc cauſſa habet uim, cum caritas oritur ex ſecundo capite, quod dixerim contra Medinam. Primum, quia ſi non uariat caritas

tas ſimpliciter; ergo neque iſta, quę eſt accidentaria. Deinde, emptorum multitudo non uariat pretium legale in aliis rebus, ergo nec in pecuniis.

Poſtremo, eadem ratione uſurario lucrari liceret, cũ eſſent plures, qui pecunias peterent. Vt omittam, quod iſta caritas ſæpe oritur ex manopolio, a campſoribus facto, non ex frequentia petentium,

Quincta cauſſa, abſentią pecuniæ, cum pecunia prę ſens, quam dat campſor pluris ualere debeat, quam pecunia abſens, quam recipit. Quæ cauſſa Sylueſtro, Caietano, Nauarro, & Boninſegnio placet: Soto uero & Medinæ minime, nos ita de hac cauſſa ſtatuimus.

Primum dictum, ſi res ſecundum ſe conſideretur, & pretium legitimum attendatur, non ualet plus pecunia preſens, quam remota.

Primo, quia abſens eadem eſt cum remota; & diſtantia abſentiaque rei, ex ſe, non augent pretium.

Secundo, quia ualor rei non pendet ex hoc, quod quis uellet eam habere hoc, uel illo in loco: cum eadem pecunia poſſit eſſe magis utilis hic, quam alibi; & unus uellet eam habere in uno, alius in alio loco: ergo impertinens eſt abſentia, uel pręſentia, quod attinet ad ualorem.

Tertio, ſequeretur, quod etiam per pręſentiam, & abſentiam temporis deberet augeri pretium, quod eſt uſuræ proprium.

Secundum dictum, ob aliquam rationem extrinſecam poteſt preſens pecunia plus ualere, quam abſens. Vt ſi pecunia quę eſt alibi, mihi eſſet inutilis: ſi transferenda eſſet cum expenſis & periculo, & cet. ſed hæc, ut dixi, ſunt accidentaria.

Tertium dictum, certum eſt campſores ex hac cauſſa non poſſe aliquid lucrari.

Primo, quia iſta cauſſa uidetur communis tam mercatori, quam campſori: & ita, ut mercator dat aliquid pro præſenti pecunia, quam accipit: ita ei liceret aliquid accipere cum dat pręſentem, & accipit abſentem.

Dein-

Deinde, quoniam iſta abſentia eſt ficta, cum cāpſores ubique habeant ſuas pecunias præſentes, & ſuos mi niſtros.

Præterea, ſi attendunt hanc abſentiam, cur in eadem locorum diſtantia non eodem pretio cambiunt? Solent enim, ſi uerbi gratia, dent pecunias Venetijs, ſoluendas Romæ, & Romę, ut ſoluantur Venetijs, non idem pretium in utroque cambio exigere. Adde, quod etiam uſurarius poſſet lucrari ratione abſentiæ temporis.

Denique, omnis commutatio debet fieri ſecundum iuſtitiam commutatiuam, pro ratione loci, ubi fit, & pro ualore rei, qua fit, ut Ariſt. libro 5 ethico docet: quare, ſi quid amplius accipiatur, iniuſte accipitur.

Solent reſpondere, licere aliquid accipere cauſſa tranſlationis pecuniæ, quæ tranſlatio eſt æſtimabilis ratione expenſarum, laborum, periculorum, &cæt. Verū hæc reſponſio non uidetur ſufficiens; quia in cambio transfertur dominium pecuniæ, in eum, cui datur: & ita non fit uera tranſlatio, ſed quod datur in uno loco recipitur alibi per commutationem, quæ ęqualitatē requirit: quare ratione huius contractus nihil recipere licet. Itaque labores, & alia omnia per accidens ſe habent ad excuſandum contractum ab uſura, quando transfertur rei dominium.

Sit aliquis, qui habeat oleum Neapoli, & uelit illud transferre Venetias: ſi ciuis Venetus illud emeret Neapoli, non poſſet aliquid recipere aut uilius emere, quam ibi ualeat, quamuis ipſe faciat ſumptus, quos uēditor feciſſet; qui non ſine impenſis illud Venetias tranſtuliſſet. Quare, cum transfertur dominium non poteſt æſtimari contrahentium utilitas.

Similiter, ſi eſſent duo ciues diuites, unus Venetus, alter Lugdunenſis, qui Venetijs uellent inter ſe commutare pecunias, non poſſent aliquid ratione huius commutationis accipere: igitur nec campſores.

Cum ergo iſtæ cauſſæ non uideantur idoneæ ad excuſandos campſores, peteret aliquis, an aliqua ratione

ne pro hoc munere aliquid eis ultra ſortem accipere liceat? cui petitioni ſatisfaciam, quibuſdam dictis, ſi prius admonuero in cambio nos poſſe duo conſiderare: quorum primum eſt, res ipſa cuius cauſſa ſit hic có tractus, ſeu id quod datur & accipitur: alterum eſt actio quæ intercedit in hoc contractu, quæ duplex eſt: altera intrinſeca, ut pecuniæ enumeratio, & cæter. altera extrinſeca, ut pecuniarum præparatio, conſeruatio, & cæt.

Primum dictum, ſi ſpectemus rem ipſam, ſeu contracti huius ſubſtantiam, campſor nihil accipere poteſt: ſed quantum accipit, tantum debet dare, & contra.

Secundum dictum, ſi ſpectemus actionem eſſentialem, ut eſt enumeratio & receptio pecuniarum, horũ cauſſa nihil poteſt recipi, quoniam iſta ſunt connexa cum re ipſa, & non habent diſtinctum ualorem.

Tertium dictum, ſi conſideremus actiones extrinſecas antecedentes, & conſequentes, ut ſunt officium, pecuniarum congregatio, conſeruatio, miniſtri, labores, & cæt: ob hanc rationem campſor aliquid accipere poteſt. Quoniam, ſi pro his non ſolueretur aliquod pretium, non poſſet in communem utilitatem hoc munus exercere. Adde quod iſta omnia ſunt pecunia ęſtimabilia. Confirmatur; ſi officium eſſet a rep. inſtitutum, liceret aliquid accipere, igitur. Huc pertinent etiam quæ diximus pro iuſtitia montis pietatis, & cambij minuti. Quoniam hoc etiam cambium per literas eſt in rep. ualde utile & neceſſarium: ſed peteres, quantum poſſunt lucrari.

Quartum dictum, nihil poſſunt lucrari ob cauſſas iam confutatas: deberent lucrari minus quam mercatores, cum mercatura ſit magis neceſſaria, & pluribus laboribus, & expenſis expoſita; & ars campſoria ſit inuenta ob mercaturam: tantum poſſunt lucrari, quantum daretur a repu. alicui, qui hoc munus exerceret: unde expediret, ut pretium a rep. taxaretur: denique tantum licet lucrari, quantum labores, induſtria,

ſtria,& expenſæ mererentur,arbitrio boni uiri ceſſante omni fraude.

Denique,ut huic diſputationi,de qua integer potuiſſet fieri tractatus,finem imponam, addam uerbum de cambijs,ut modo fiunt,& ut ſunt in praxi.

Primum,cambia ut nunc fiunt, non uidentur utilia reip.quia per ea magnum damnum recipit mercatura,cum minus exerceatur,& ita multæ artes nõ uigẽt, & pauperes non habent unde uiuant, dum homines ſine labore per cambia lucrari uolunt.

Deinde,cambia, ut nunc ſunt in uſu, maximas iniquitates continent,quia campſores arbitrantur ſe poſſe lucrari ob cauſſas falſas,quas ſupra confutauimus. Neque poſſunt ſaluari per hoc,quod hic ſit cõtractus emptionis & uenditionis, quia re uera nulla eſt uenditio,ſeu res,quæ uendatur:ut omittam quod iſta uenditio damnaretur per cap.Nauiganti de uſuris. Neq. ſimiliter excuſari poſſunt per contractum permutationis,quia ſemper recipitur pecunia,quæ datur. Pius ẽt V.in quadã Bulla damnauit cambium quod fit in eodem loco:quod iſti faciunt. Neque poſſunt excuſari ratione lucri ceſſantis,quia libere dant has pecunias,ſine ulla contentione eius,qui accipit. Et pro ſua uoluntate cambiunt, & ceſſant a cambiendo. Quod ſi dicas Pium V.approbaſſe cambia cum quibuſdam conditionibus,ergo illa erunt licita.Reſpondeo,hunc Pontificem ſolum expoſuiſſe quędam cambia ob quaſdam conditiones eſſe illicita; ut, quando non dantur literæ,uel non mittuntur: & cum fit ſolutio in eodem loco, quando in tempore aſſiguando non habetur ratio diſtantiæ loci,quando differtur tempus, pretio aliquo recepto,& ob nonnullas alias:ſed non dixit eſſe licita, quæ his conditionibus uacant. Ea igitur cenſeri poſſunt licita;quæ non habent conditiones damnatas ab hoc Pontifice,non propter cauſſas,quas ipſi aſſignant, ſed propter eam,quam nos aſſignauimus.

Ex his quæ hactenus a nobis de hoc cambiendi ge-

nere dicta ſunt, colligere licet, multos caſus, quos Summiſtæ probare in hac materia uidentur, non eſſe probandos, de quibus lege Syl. uer. uſur. 5. quæſt. 8. Nos priuatos caſus, cum uniuerſe doctrinam tradamus, ſilentio præterimus: de quibus tamen ex dictis facile erit iudicare. Si cui, quę nos de cambiorum conſuetudine & cauſſis, diximus minime placerent, uelletq. campſores excuſare, is cauſſas quas confutauimus defendat, & ab iniuſtitia uindicet. Et hæc de cambijs uniuerſe ſummatim que huc attuliſſe ſufficiat: nunc eadem breuitate, de reſtitutione eorum, quæ acquiruntur per Simoniam agamus.

De reſtitutione facienda ratione ſimoniæ. *Quæſtio* L X.

VT facilius explicentur & intelligantur, quæ de reſtitutione facienda ratione ſimoniæ dicenda ſunt, prius quid, & quotuplex ſit ſimonia nobis exponendum eſt. Quod ad primum attinet, hunc in modum ſimoniam deſcriberes.

Simonia eſt ſtudioſa uoluntas contrectandi pretio rem ſpiritualem: quam definitionem per ſingulas particulas diſcurrendo, breuiter exponam.

Dicitur ſtudioſa uoluntas, ideſt actus ſpontaneus uoluntatis, quo homo ſciens & uolens aliquid facit, quæ duæ conditiones ad actum humanum conſtituendum ſunt neceſſariæ.

Dicitur, contrectandi, hoc eſt, emendi, uel uendendi eſt enim ſimonia quidam contractus, ſed tamen, ut ſtatim dicam, prohibitus.

Dicitur, rem ſpiritualem, ut demonſtretur materia in qua iſte contractus uerſatur.

Nomine autem rei ſpiritualis non intelligitur quæcunque res ſpiritualis, ſed bona ſpiritualia diuinitus nobis data, quæ ad conſecutionem bonorum ſupernaturalium conferunt: & quæ ordinantur in Deum; ut eſt

ſaluti

ſalutis æternæ: auctor: ut ſunt ſacramentorum adminiſtratio, & omnes actus proficiſcentes a poteſtate diuinitus ad hominum ſalutem, gratis a Spirituſancto data.

Quarum rerum aliæ dicuntur ſpiritualis in ſe, ut ſunt uirtutes, & dona diuinitus infuſa, & uirtutum opera: aliæ cauſaliter, quia ſunt cauſa rerum ſpiritualium, ut ſacramenta, & ſacramentalia: aliæ effectualiter, quia ſunt effectus alicuius poteſtatis ſpiritualis, ut diſpenſationes in uotis, & iuramentis, & excommunicationes: aliæ ſunt ſpiritualibus annexæ, ut beneficia, redditus eccleſiaſtici, & harum ſimiles: aliæ denique præparatoriæ, quę ordinantur ad rerum ſpiritualium adminiſtrationem, ut ueſtes ſacræ, ſacra uaſa, templa Deo dicata, & ſimilia. Hæc igitur contrectare, hoc eſt emere & uendere, eſt ſimonia.

Dicitur, pretio, quia non eſt perfecta ſimonia, niſi intercedat pretium datum pro re ſpirituali. Siue ſit pretium muneris, ut eſt pretium pecuniæ, & eius rei, quæ pecunia æſtimari poteſt: ſiue linguæ, ut eſt laus & adulatio; ſiue famulatus. Solent quidam Canoniſtæ addere quandam particulam in definitione ſimoniæ, ut excludant eam, quæ eſt in mente, cum tamen ueram habeat ſimoniæ rationem.

Ad cognoſcẽdum, regula generali, quando hoc committatur peccatum, obſeruandum eſt, in ſimonia tria intercedere, nimirum rem ſpiritualem, rem temporalem, & ut una detur pro alia, non per modum ſuſtentationis eius, qui rem ſpiritualem exhibet, uel per modum eleemoſynæ ſeu oblationis, quæ fit Deo, aut gratitudinis, ſed per modum pretij: ubi cauendum eſt, ne gratitudo, pretij ſpeciem gerat.

Hoc uitium ex genere ſuo eſt peccatum mortale, prohibitum iure naturali, diuino & humano: quod ius poteſt aliquam rem ſpiritualem conſtituere, & ita facere peccatum aliquod ſimoniæ, quod ſit ſolum contra ius poſitiuum. Poteſt enim eccleſia conſtituere ſacramentalia, & eorum uenditionem prohibere.

Simoniæ ſpecies tres aſſignari ſolent.

Prima, quæ dicitur mentalis, quæ eſt duplex; altera quando ſola mente & animo aliquis intendit rem ſpiritualem pretio uendere, uel emere, ita ut nullus actus exterior appareat: altera, quando aliquo pacto deducta eſt ad exteriorem actum, ſed non intercedit pactum explicitum, uel implicitum: ut ſi quis inſeruiret Epiſcopo in hunc finem, ut ipſi daret beneficium; quod poſtea re ipſa recipit; ſed qui dat, nõ hac intẽtione dat.

Secunda, quæ uocatur realis, quando intercedit pretium ex pacto explicito, uel implicito: ut quando dicitur, accipe hoc gratis, quod tamen loco pretij datur: ſed tunc eſt ſimonia realis conſummata, quãdo ex utraque parte intercedit actus dandi & recipiendi pretium pro re ſpirituali. Quo fit, ut ad ſimoniam realem perfectam duo ſint neceſſaria, pretium nimirum, & actus ex utraque parte.

Tertia, quæ conuentionalis nominatur, cum intercedit pactum, ſed non dum eſt conſũmatum: ſed uel eſt pactum nudum, uel datum eſt pretium, ſed non eſt tradita res ſpiritualis: uel data eſt res ſpiritualis, ſed non eſt acceptum pretium.

Explicata natura, ac ſpeciebus ſimoniæ, nunc quibuſdam dictis uniuerſe docebo, quando, & quibus in rebus hoc peccatum committatur percurrendo per illa quatuor rerum ſpiritualium genera ſuperius numerata.

Primum dictum, bona ſpiritualia humano ſtudio acquiſita, ut ſunt ſcientiarum habitus, non ſunt materia ſimoniæ. Quoniam, cum in ſcripturis damnatur ſimonię uitium, ſemper fit mentio de donis gratis a Spirituſancto datis, non de naturaliter acquiſitis.

Secundum dictum, iſta ſpiritualia bona uendi non poſſunt. Si quidem omne aurum arena eſt exigua, ſi cũ ſapientia comparetur, ut. Sapiens cap. 7. ait, Adde, quod eorum dominium transferri nequit.

Tertium dictum, actus uirtutum, ex ſe, non ſunt uendibiles, hoc eſt orationis, ieiunia, peregrinationes, & id

genus

genus alia opera, uendi non poſſunt. Ita Sylu.uer.Simon. & patet ex ſuperiori dicto.Poſſunt tamen iſta opera ſine ſimoniæ peccato commutari, ut Sotus lib. 9. de iuſt.& iur.quæſt.5.ſcribit,licet Conrad.ſine ratione, aliter ſenſerit:& in toto iure canonico non reperitur talis commutatio prohibita.

Quartum dictum, tam actus uirtutum, quam ſcientiarum, ex accidenti,& ab extrinſeco ſunt uendibiles, ratione laborum,expenſarum, temporis, &cæt. Quare Theologiæ & ſacrorum canonum lectio, ſine peccato ſimoniæ, quidquid aliqui dixerint,uendi poteſt.

Quinctum dictum, res ſpirituales quæ a ſolo Deo donantur, ut ſunt omnia Spiritusſancti chariſmata, gratum facientia, & quæ gratis data nuncupantur, uendi non poſſunt: ſimiliter nec adminiſtrationes rerum ſacrarum, quæ ad bona ſpiritualia conſequenda ordinantur; ut ſunt ſacramentorum, & ſacramentalium functiones.Eſt communis doctrina,& qui pro his ex pacto pretium reciperet, ſimoniam committeret.

Sextum dictum,pro adminiſtratione ſacramētorum, licet aliquid recipere ſuſtentationis cauſſa; idem dicas de quacunq; alia functione. Eſt enim operarius dignus mercede ſua,Lucæ x.& qui ſemināt ſpiritualia,poſsūt, hac de cauſſa,colligere temporalia.Et denique,non eſt alligandum os boui trituranti.

Septimum dictum,pro labore extrinſeco, & accidente in adminiſtratione ſacramentorum poteſt ſine ſimonia aliquod recipi pretium. Declaro,in adminiſtratione ſacramenti eſt quidam labor intrinſecus, qui neceſſario functionem ipſam comitatur, ut in audiendis confeſſionibus patet: & ratione huius laboris nihil licet accipere, cum ſit neceſſario cum ipſa adminiſtratione coniunctus:alter extrinſecus;ut ſi cauſſa adminiſtrandi ſacramenti ad aliquem remotum locum proficiſci oporteret, & neceſſarius eſſet equus, uel aliqua impenſa eſſet facienda, aut extraordinarius labor ſuſcipiendus,& tunc pro hoc labore liceret pretium accipere. Ita di-

nus Thomas quolib.3.q.6.art.2. & Sotus li.9.de iuſt.& iure,quæſt.6.art.1.

Octauum dictum, poteſt exigi aliquod pretium ratione obligationis, pro adminiſtratione rerum ſacrarum. Ita Caietan.in ſumma, uerbo Simon.Gloſ.cap.ſignificatum de præbendis,in uerbo,Ita quod. Vt ſi quis obligaret ſe pro anno ad dicendam miſſam: quoniam in hoc caſu,non uenditur res ſpiritualis, ſed ſolum libertas,quæ eſt uenditionis capax.

Nonum dictum, poteſt miniſter paciſci de pretio ſibi ad ſuſtentationem neceſſario, etiam ſi ſit diues, & poſſit uiuere ex ſuo. Doctrina eſt Soti,Nauarri, & Caietani, qui tamen negat id licere,ei qui poteſt ex ſuo uiuere:cuius opinio poſſet habere locum ratione ſcandali:& multo magis,ſi quis haberet alia bona eccleſiaſtica,& beneficia ſimplicia,qui ab ijs qui ſunt eiuſdem loci non poſſet ex pacto recipere aliquid per modum ſuſtétationis,cũ iam ex bonis eccleſię habeat unde uiuat.

Huc facit,quod concilium Tridentinum ſeſ.21. cap.1.ſtatuit,ne pro collatione ordinum, nec pro literis dimiſſorijs, nec pro ſigillo,nec alia quacunque de cauſſa Epiſcopi & alij ordinũ collatores, aut eorum miniſtri, quouis prætextu aliquid accipiant. Notarij uero, ubi non uiget conſuetudo nihil accipiendi,ſolum pro literis dimiſſorijs, decimam aurei partem poſſunt recipere,ni habeãt ab Epiſcopo ſalarium: Vnde epiſcopo nullo modo aliquid utilitatis prouenire poteſt.Vbi annullantur omnes conſuetudines, ſeu potius abuſus ſimoniacę corruptelæ fauentes.Cum ergo Epiſcopi habeant unde uiuant, non debent pro his actibus aliquid recipere.

Poſſet tamen aliquid accipi gratis, uel per modum eleemoſynę,& ratione laudabilis conſuetudinis, ca. ad apoſtolicam, de Simon.Quod diximus de adminiſtratione ſacramentorum, intellige etiam de adminiſtratione ſacramentalium, ut benedictionum,exorcismorum,& cęt.

Decimum

Decimum dictum, ad redimendam uexationem, licet emere adminiſtrationem ſacramenti, cum id eſt ad ſalutem neceſſarium; idque cum quis habet ius ad petendum. Quoniam non eſt emere ſacramentum, ſed liberare ſe ab iniuſtitia.

Ad redimendam autem uexationem in beneficio, ſi quis habeat ius acquiſitum, licet offerre pretium, cap. dilectus, primo, de ſimon. ſecus ſi non habeat ius, capit. Matthęus, eodem. Idem dicas pro poſſeſſione pacifica, tam reſpectu eius qui debet conferre, quam tertię perſonę, modo conſtet de iniuſtitia. Similiter dare aliquid ad fugiēdam iniquam electionem, non eſt ſimonia: nō tamen ad hoc, ut eligatur dignior, uel dignus, uel ipſemet, qui dat: quia nō habetur ius in beneficium: & ideo daretur aliquid pro re ſpirituali obtinenda.

Vndecimum dictū, pro actionibus ſpiritualibus, quę habent annexum aliquid temporale, licet accipere aliquid ratione illius quod habent temporalis, pro eo nimirum, quod additur ſimplici operationi. Vt pro miſſa cum maiore pompa canenda, pro exequijs, & ſepultura mortuorum, ratione maioris apparatus: idque etiam ex pacto. Quod attinet ad conſuetudines introductas in his actibus, lege conc. Trident. ſeſ. 24. cap. 14. de reform. ad quas ſeruandas poſſunt cogi laici, ſi ſint longo tempore prędcriptę, laudabiles, in bonum finem inſtitutæ ſi ſine ſcandalo ſeruentur, & id antequam opus fiat.

Duodecimum dictum, pro actionibus proficiſcentibus ab iuriſdictione, ut ſunt compoſitiones, abſolutiones ab excommunicatione, diſpenſationes, &cæt. non licet aliquid accipere, cap. ad aures, de ſimon. Conc. Trident. ſeſ. 25. cap. 18. & ſeſ. 24. cap. 5. Quod ſi dicas ſolere pro his aliquid accipi, pręſertim in Romana curia, dico id quod accipitur, accipi per modum compoſitionis, & pœnę, ac etiam ſuſtentationis: neque curia Romana tenetur ad ſeruandam hac in re Concilij Triden. conſtitutionem, qua compoſitiones prohibentur.

Decimumtertium dictum, pro ingreſſu religionis, nō

licet aliquid accipere, niſi ratione ſuſtentationis; & oneris, etiam cum pacto, & etiam ſi monaſterium ſit dì ues. Quamuis in tali caſu in foro exteriori pręſumeretur ſimonia, uel ſaltem auaritię crimen.

Decimumquartum dictum, res ſacræ, ut ſunt uaſa, & alia inſtrumenta ad cultum ſacrum deſtinata, ratione materiæ, non tamen ratione conſecrationis uendi poſſunt: ac etiam in profanos uſus conuerti, modo aliquo pacto eorum immutetur forma. Doctrina eſt manifeſta, & communis. Quæ deinceps afferentur dicta, pertinebunt ad ſimoniam, quę poteſt contingere circa beneficia, in his quattuor actibus, uenditione & emptione, commutatione, reſignatione, & locatione.

Decimumquintum dictum, beneficiorũ uenditio eſt ſimonia iure humano prohibita. Venditur enim ius ad exigendos fructus eccleſiaſticos, qui ſunt cum ſacro officio annexi. Ita Armacanus, Adrianus, Paludanus, Franciſcus Victoria & alij. Poteſt tamen Pontifex ex cauſſa ſeparare ius percipiẽdi fructus a beneficio, & dare pẽſiones & decimas ſecularib. & eas ſibi reſeruare.

Decimumſextum dictum, pro actionibus per ſe ordinatis ad beneficium obtinendum, aliquid accipere, eſt ſimonia; ut pro electione, præſentatione, & redemptione ante beneficij poſſeſſionem; ſimiliter emere ius ad beneficium obtinendum, ut ſi quis emeret regreſſum, & cæt.

Decimumſeptimum dictum, beneficiorum permutatio non eſt prohibita niſi iure humano, cà. Quæſitũ, & cap. unic. lib. 6. de rerum permutat. ſed ſi congruenter fiat, non erit ſimonia. Tabiena duas conditiones requirit: Quarum prima eſt, ut fiat auctoritate eius, qui poteſt beneficium conferre: altera, ut non intercedat res, ſeu pretium temporale: unde permutare beneficium cum re temporali, & cum penſione, quæ maiore ex parte eſt temporalis, eſſet ſimonia. Quando autem beneficia eſſent imparia, liceret per penſionis ſolutionem conſtituere æqualitatem. Verum, cum permuta-

tio

tio ſit auctoritate ordinarij, non poteſt conſtitui penſio, aut reſeruatio fructuum, ſine auctoritate Papæ, vt habet ſtylus curiæ.

Decimumoctauum dictum, reſignatio beneficij nõ poteſt fieri auctoritate propria, & ſi fiat nulla eſt collatio; unde fieri debet in manu Pontificis, uel alterius eius perſonam gerentis. Poteſt autem fieri in fauorẽ alterius nominando illum, cuius petitio una cum reſignatione præſentari debet; ita tamen, ut iſte recipiat, & alteri dare non licet. Quæ reſignatio ex Bulla Pij V. non poteſt fieri in manu ordinarij.

Sunt etiam multæ aliæ reſignationes prohibitæ, de quibus lege concil. Trident. ſeſ. 25. cap. 7. & 15. Vt cũ fit reſignatio filijs presbyterorum, cum regreſſu, cum obligatione dandi penſionem, cum confidentia, cum ſcilicet renunciatur alicui, de quo habetur fiducia, fore ut reſignet alteri, ad eius qui reſignat uoluntatem. Tunc autem cenſetur confidentia prohibita, quando intercedit expreſſum, uel tacitum pactum.

Decimumnonum dictum, penſionis redemptio non poteſt fieri auctoritate propria; ſed auctoritate Pontificis, qui tamen propria auctoritate redimeret, non eſſet ſimoniacus: de cuius penſionis redemptione, non poteſt fieri pactio ante collationem, uel in ipſa collatione. Licet tamen accipere beneficium cum penſione, animo redimendi eam.

Vigeſimum dictum, locare poteſtatem iuriſdictionis, ut excommunicandi, conferendi ſacramenta, &c. eſt ſimonia. Ita Concil. Trident. ſeſ. 25. cap. 11. At uero locare ſolos fructus ex huiuſmodi poteſtate prouenientes, non eſſet ſimonia: non careret tamen indecentia, ſi præſertim laicis locaretur. Similiter licet locare fructus beneficiorum, ſi locatio fiat ſecundum iura. De qua re extat extrauag. ambitioſe, & Bulla Pauli 4. Sed eſt dubium, an ſit in uſu. Attendenda igitur eſt cõſuetudo quod attinet ad tempus, per quod fieri poſſit locatio: ſuper qua re duo ſtatuit conc. Trid. ſeſ. 25. c.

11. uu-

11. vnde colligere licet Bullas illas non fuiſſe in vſu. Ex quib. intelligi poteſt, nō licere uendere officia quę habent annexam iuriſdictionē ſpiritualem, eſt enim ſimonia: ut eſt uicariatus: ſimiliter, nec iuriſpatronatus uendi poteſt.

Vigeſimumprimum dictum, reſtitutio facienda ob crimen ſimoniæ, eſt pręcepta iure humano. Quoniā ſi eſſet præcepta iure diuino, fieri deberet ei, a quo acceptum eſt pretium: at fit pauperibus, ut per ſacros canones, & communem ſententiam patet, igitur. Adde etiā quod non fit niſi poſt ſententiam latam: quod ſi eſſet de iure diuino, ſtatim fieri deberet.

Vigeſimumſecundum dictum, ſi per ſimoniam mētalem aliquid accipiatur, nulla eſt reſtitutio, aut reſignatio facienda. Siquidem talis acceptio nullo iure eſt ſub reſtitutionis pęna prohibita. c. ultimo de ſimo.

Vigeſimumtertium dictum, conuentionalis ex neutra parte completa, non obligat ad reſtitutionem: quādo autem datum eſt temporale, & non eſt acceptum ſpirituale, fieri debet reſtitutio ei, qui dedit: quia conditione non completa, ut ſupra ſcripſimus, contractus uim non habet. Quando autem eſt completa ex parte eius qui dat ſpirituale, licet ſit peccatum, tamen non eſt ſubiecta pœnis, tenetque collatio: ita habet curiæ ſtylus, ut ſcribit Gomeſius. Quod autem attinet ad ſimoniam realem, quæ eſt, cum intercedit pactum expreſſum, uel tacitum, & eſt ex utraque parte completum, ſtatuo hoc dictum.

Vigeſimumquartum dictum, ſimoniacus realis tenetur reſtituere pretium acceptum, uel eccleſiæ, uel pauperibus, idque ex humano iure; & ad reſignandū, & ad fructuum reſtitutionem: ſed ante ſententiam latam danti reſtituet. Qua facta, ſi poſtea intercedat ſententia, erit de nouo eccleſiæ facienda, cap. De hoc autē, de ſimonia. quando autem dans ignorabat ſe ſimoniam committere, ei erit facienda. cap. ueniens, de ſimonia. Qui autem ſimoniaci ſint excommunicati con

ſtat ex Bulla Pij V. de qua lege Nauar. cap. 23. nu. 111.

Vigeſimumquinctum dictum, qui ignoranter accepti beneficium ſuper quo facta eſt ſimonia cum tertia perſona, ut ſi pater per ſimoniam filio acquiſiuiſſet beneficium, re cognita, tenetur reſignare, & fructus reſtituere, in quib. factus eſt ditior. Lege Couar. in reg. peccat. par. 2. §. 8. num. 7. Quo loco animaduertendum eſt cum quibuſdam, ſolum ſimoniam commiſſam in beneficijs, ordinibus, & in religione obligare ad reſtitutionem. Ita Panor. cap. ult. de ſim. & Caiet. in ſumma uerb. excommun. cap. 27.

Atq. de hac re ſummatim hæc dixiſſe ſufficiat, plura alias in integro opere de ſimonia, & beneficijs dicturus. Quod autem attinet ad eos qui impediunt beneficij conſecutionem, aut in conferendo iuſtitiam non ſeruant, ſupra diximus.

Potuiſſem etiam hoc loco aliquid adijcere de reſtitutione facienda ab ijs, qui peccant contra cōſtitutionem Bonifacij VIII. cap. excommunicamus, de excommunic. lib. 6. quam nuper Greg. 13. de datis & acceptis, innouauit, ſed reijcio lectoré ad Nauarri hac de re commentarium. In qua conſtitutione grauiſſimis pœnis puniuntur, qui exercent actiones quaſdā ab obtinendam gratiam, uel iuſtitiam apud ſedé Apoſtolicam. inter alias pœnas eſt pœna reſtitutionis faciendę ab eo, qui iſtarum actionum cauſſa aliquid accepit, etiam ante latam ſententiam. Sed de hac quæſtione hæc dixiſſe ſufficiat. Nunc aliquid priuatim de reſtitutione bonorum eccleſiaſticorum, quæ interdum male a perſonis eccleſiaſticis accipiuntur, uel retinentur, ſcribemus.

De reſtitutione facienda a perſonis eccleſiaſticis.
Quæſtio. L X I.

INter cæteras perſonas, quæ priuatim ſolent eſſe ſubiectæ reſtitutioni; ſunt clerici; tum ratione officij, quod exercere debent; tum ratione beneficiorum, quæ male obtinent, ac retinent, tum denique ratione bonorum, quæ non bene diſpenſant. Dicemus itaque primo de reſtitutione facienda ratione beneficij male obtenti, & fructuũ male perceptorũ: deinde quando, & quõ reſtituendũ ſit, ob officiũ nõ recitatũ. De primo ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, omnes qui ſunt inhabiles ad beneficium recipiendum, ſi illud obtineant, ſunt ad reſtitutionem obligati. Vt ſunt omnes ante 14. annũ, ex Cõc. Trident. ſeſſ. 25. cap. 6. & ad curatum ante 25. & qui ſine diſpenſatione accipit, reſtituere tenetur; & ad epiſcopatum ante 30. Sed non tenetur reſtituere. Item, illegitimi, irregulares, qui nõ habent tonſurã, ſimoniaci, qui inhabiles facti ſunt ad omne beneficium a Pio V. hæretici, eorum filij, excommunicati, & horum ſimiles, ut alias latius in materia de beneficijs demonſtrabo. Cum itaque beneficiatus ad confeſſionem acceſſerit, quã ratione beneficium teneat, interrogandus erit.

Secundum dictum, qui accipiunt beneficium curatum animo non clericandi, peccant mortaliter, & ad fructus percé ptos reſtituendos ſunt obligati. cæterũ, cap. commiſſa de celeb. miſſarũ, lib. 6. intelligitur hoc pro eo tempore, quo uoluntatem non habuerunt, uel mutauerunt. Quod autem attinet ad eum qui ſimplex eodem modo accepit beneficium, quamuis ratio idem dicendum eſſe ſuadere uideatur: tamen uiris doctis, & ſpeciatim Nauarro, non placet hanc pœnalem conſtitutionem ad hos extendere, cum ſolum de curatis ibi ſit ſermo.

Tertium dictum, qui ficta ſanctitate beneficium ac-

 qui-

quiſiuit, modo ſit dignus, non tenetur ad fructus re ſtituendos: ſiquidem beneficij collatio, cum abſolute conferatur, quamuis ſanctitas moueat, tenet: ut ſupra diximus.

Quartū dictū, q beneficiū iuſte obtinuit, ſed tamē per ſe non reſidet, ſi reſidentiā requirat, quā quoduis beneficium, cum aliquo officio connexum requirerè uidetur, non facit fructus ſuos, ac proinde eos reſtituere tenetur: nec qui non reſident excuſantur, quod per ſuos uicarios adminiſtrent. Ita decretum eſt a concilio Tridentino, ſeſ. 13. ca. 1. de reformatione. Vnde non eſt tenendum, quod olim Gabr. 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 8. art. 2. docuit.

Excipiuntur tamen Theologię doctores, qui publice in aliqua uniuerſitate docent, & qui ſtudij cauſſā abſunt, cap. cum ex eo, de elect. lib. 6. & conc. Trident. Quoniam eccleſiæ negocium agere uidentur: & alij, qui ex aliqua iuſta cauſſa, uel ex diſpenſatione nō reſident. Quæ autem ſint cauſſæ non reſidendi, aut diſpenſandi in reſidentia, non eſt huius loci docere.

Quinctum dictum, qui habet plura beneficia ſine diſpenſatione, uel cum diſpenſatione, ſine cauſſa, etiamſi ſint beneficia ſimplicia, cum unum ſufficit ad conuenientem ſuſtentationem, non eſt tutus in conſcientia, & reſtituere tenetur. Nam cuique operario ſatis eſſe debet, quod eſt ſibi ad ſuæ uitæ ſuſtentationem neceſſariū, cū non poſſit plura exercere officia; nec impedire debeat quin alij habeant unde uiuant. Quæ autem cuique ſtatui & gradui ſint ad uitæ ſuſtētationem neceſſaria, non eſt huius loci exponere, ij uideant, qui bonis a Chriſto ſuo ſanguine, ſuę ſponſæ acquiſitis in delicijs uiuere uolunt. Vbi obiter adnotauerim, diſpenſationem ſuper pluralitate beneficiorū, continere etiam diſpenſationem de officio ſemel recitando. Quare, qui plura hoc pacto obtinet beneficia, nō tenetur ad horas canonicas pluries recitādas.

Sextum dictum, qui commiſit crimen, quo ipſo facto

ſto priuatur beneficio; ſi fructus percipiat, eos reſtituere tenetur.

Multa numerantur crimina & cauſſæ, ob quas, uel ſtatim amittitur beneficium, uel ſaltem poſt ſentẽtiam latam, & ſunt fere hęc. Hęreſis, ſchiſma, crimen lęſæ maieſtatis, ſimonia, ſodomia, ſed ſi equentata, Cardinalium percuſſio, idem intellige de Epiſcopo, & curato ubi comprehenduntur etiam iuuantes: homicidium qualificatum, falſarij literarum apoſtolicarum: qui per uim poſſeſſionem beneficij ingrediuntur: qui per uim aliquem ad reſignandum cogunt: qui profitetur religionem, qui ipſo iure amittit: qui exiſtens in minoribus contrahit matrimonium, etiamſi nõ ſit conſummatum, etiam ſi mulier ante conſummationem ingrediatur religionem, etiamſi matrimonium non teneret; quo caſu potius uidetur priuandus: curatus ſi per annum non promoueatur ad ordinem neceſſarium, ipſo facto: quã do curatus accipit aliud beneficium incompatibile, ipſo facto; reliqui caſus requirunt iudicis ſententiam. Sunt preterea nonnulli alij caſus in quibus poſt adeptum beneficiũ beneficiatus tenetur reſtituere fructus, quos quibuſdam alijs dictis complectem ur.

Septimum dictum, nemo tenetur fructus reſtituere, cum eos percipit in peccato mortali: quod dixerim, cõtra quoſdam qui aliter ſentiunt. Quod nos affirmamus, pręter alios, docent Sylu. uer. reſt. & Sotus. lib. 10. quæſ. 5. artic. 7.

Octauum dictum, excommunicatus non poteſt percipere fructus pro eo tempore quo manet excommunicatus, cap. paſtor. de appellat. neque eſt neceſſe ut hoc exprimatur in ſententia excommunicationis, ut exiſtimauit Gl. Intelligitur hæc doctrina de eo, qui eſt in mora in petenda abſolutione.

Nonum dictum, qui eſt ſuſpenſus, non facit fructus ſuos, & ideo ſi percipiat, eos reſtituere debet: & rõ eſt, quia non poteſt ſuum munus exercere, ratione ſuſpenſionis. Poſſet tamen percipere neceſſaria ad uictum, mo

do

do non ſtet per ipſum, quin abſoluatur. Quare, eſt uniuerſalis regula, ſuſpenſos non facere fructus ſuos, ut eſt fornicarius notorius, & qui uiuunt in aliis notorijs uitijs. Quod autem attinet ad reſtitutionem eorum qui impediunt beneficij conſecutionem & eorum qui conferunt, diximus ſupra quæſtione trigeſima.

Decimum dictum, probabilior, communior, & ſecurior eſt doctrina, ſi dicamus clericos beneficiatos eſſe obligatos ad reſtituendum bona eccleſiaſtica, quę poſt ſufficientem ſuſtentationem male diſpenſarunt. Ita Alex. Halens. Richar. Paludan. Ioã. Maior. Thomas vualdenſis Dionyſ. Carthuſianus, Caietan. Medina, Petrus a Soto, Gabriel, Angelus, Roſella, Driedo, Diuus Thomas, & alij. Licet Sotus, Abulenſis, Turrecrem. Marſil. Couar. & Bononienſes aliter ſentiant: de qua re alibi latius diſputabitur. Quare, de his hactenus. Nunc ad aliã partem huius quæſtionis accedamus. De reſtitutione facienda ratione prætermiſſi officij, ſeu horarum canonicarum, hæc alia ſtatuo dicta.

Vndecimum dictum, omnes beneficiati, qui poſt ſex menſes ab accepto beneficio non recitant officium, tenentur ad reſtitutioné, & præmiſſa admonitione, ſi non reſipiſcant, priuantur beneficio. Ita habetur determinatum in Concilio Lateran. Sub Leone 10. ſeſſ. 9. Quod ſi dubites de huius conſtitutionis obſeruatione, dicerem in primis multa quæ ibi ſtatuuntur ſeruari: deinde, innouata eſt a Pio V. Adde quod datur beneficium propter officium, & labores, igitur. Hæc doctrina intelligẽda eſt de omnibus beneficiatis, ſiue percipiant fructus, ſiue non, modo percipere poſſint.

Duodecimum dictum, iſta reſtitutio facienda eſt fabricę illius Eccleſię, in qua habetur beneficiũ, uel pauperibus. Verum, ſi ſint diſtributiones quotidianæ, quod reſtituitur, diſtribuendũ eſt inter participantes: & quando ſumuntur ex cõmuni maſſa, reſtitutio fit canonicis.

Decimumtertium dictum, iſta reſtitutio facienda eſt pro rata. Declaratur hoc dictum, ex Sot. lib. 10. de iuſt.

&

& uit. quæſ. 5. ar. 6. ſi hi fructus capiebantur, non ſolum propter officium, ſed etiam propter alia onera; uidendum eſt, quid pro rata oneri officij reſpondeat, & illud reſtituendum erit. Rurſus uidendum eſt, quid reſpondeat ſingulis diebus, & poſtremo, quid ſingulis horis canonicis quas prętermiſit. Quod ſi fortaſſe ipſe qui reſtituturus eſt, eſſet pauper, poſſet ſibi retinere, maxime cũ ſuperioris licentia. Idem dicas de penſionarijs, qui tenentur recitare officium B. Mariæ, ex Bulla Pij V. Idem de illis, qui tenentur recitare horas in choro, & ibi non recitant; qui ijs qui adfuerunt reſtituere debent. Cap. 1. de Cleric. non reſid. lib. 6.

Decimumquartum, quod diximus de beneficiatis, intelligendum eſt etiam de omnibus miniſtris, & adminiſtrationibus, pro quibus aliquid ſtipendij accipitur, niſi ſuis fugantur muneribus, qui pro rata reſtituere tenẽtur, ut ſunt capellani, & ij, qui ad miſſam, uel epiſtolam canendam ſunt obligati, & alij horum ſimiles miniſtri. Vbi illud adnotauerim curatos, non ſolum pro horis, ſed etiam pro ſacrificiis prætermiſſis reſtitutioni eſſe obnoxios: quoties autem rem ſacram facere debeant, non eſt huius loci exponere. Atque de his hactenus.

De iuſtitia cauſiſque iuſti belli. *Quæſtio LXII.*

Ex humanis negocijs nullum eſt fortaſſe, in quo conficiendo plura, & maiora inferantur hominibus damna, quam in bello: præſertim, cum uel regnandi cupiditas, uel furor arma miniſtrat: quo fit, ut inde maiores & plures ad reſtituendum obligationes naſcantur. Quare nullo modo erit a noſtro inſtituto alienum, ſi aliquid priuatim, de reſtitutione eorum, quę in bello acquiruntur, ea breuitate, quam noſtra ſcribẽdi ratio poſtulat, ſcripſerimus.

Duabus ergo quæſtionibus, quæ dicturi ſumus complectemur: in quarum prima de belli iuſtitia agetur, ex qua facile intelligi poterit, quis, & quando ex hac cauſ-

ſa

ſa reſtituere debeat: in altera, de rebus in bello captis reſtituendis diſputabitur. Primam igitur aggredientes nonnullis concluſionibus belli iuſtitiam explicare conabimur, ſi prius quotuplex ſit bellum docuerimus.

Bellum triplex eſt: defenſiuum, offenſiuum, ſiue uindicatiuum, & punitiuum. Defenſiuum dicitur, quod cõtra iniuſtum aggreſſorem ſui defendendi cauſſa ſuſcipitur: offenſiuum, ſeu vindicatiuum, quod ad acceptã iniuriam, & contumeliam uindicandam ſuſcipitur: punitiuum uero, quod a principe ſuſcipitur ad ſubditos alicuius facinoris reos puniendos. Multæ aliæ fieri poſſent belli diuiſiones, quæ tamen ad rem noſtram pertinent nihil. Bellum autem illud proprie dicitur, quod publica de cauſſa, & auctoritate publica ſuſcipitur, de quo nos priuatim uerba facturi ſumus.

Prima concluſio, bellum, ex ſe, non eſt malum: Concluſio eſt certa fide tenenda contra Manichęos, qui exiſtimarunt bellare eſſe peccatum graue: ac proinde damnabant uetus teſtamentum, quod ibi narrentur geſta in bellis; in quo etiam errore fuit Vuiclefus, ut Thomas Vualdenſis refert. Eſt etiam contra Eraſmum, qui dixit, bellum, ex ſe, non eſſe licitum. Quorum errorem nolo hic pluribus confutare: cum hæc concluſio ſit ita certa, ut etiam ex primis naturæ luminibus innoteſcat. Omnis enim lex, ſiue naturalis, ſiue diuina, ſiue humana docet, licere uim uį repellere: quod ſi id cuique priuato homini licet, licebit etiam toti communitati. Si bellum ex ſe non eſt licitum, cur laudantur in diuinis, tum antiquis, tum nouis literis, Eccleſiaſtici capit. 44. & ad Hæbreos, cap. 11. homines bellicis rebus illuſtres. Nec eſt uerum, quod Eraſmus ait, in ueteri lege bella ſolum fuiſſe permiſſa, cum fuerint diuino mandato ſæpiſſime ſuſcepta: lege Gratianum cauſſa 23. quæſtio. 1. & 2. per totas.

Secunda concluſio, Chriſtianis licet bellũ ſuſcipere. Eſt de fide, contra Oecolampadium, qui conceſſit, Hebręis licitum fuiſſe pugnare, atqui Chriſtianis licere

negauit. Omitto hic innumeras conciliorum & Patrum auctoritates, & proborum Imperatorum exempla, unica ſufficiat ratio. Lex euangelica, nõ deſtruit legem naturalem: at bellũ ex lege naturæ eſt licitum, igitur. Ideo Ioannes Luc. 3. interrogatus a militibus, quid agere deberent, ut ſalutem conſequi poſſent, non reſpondit, ut militandi artem deſererent, ſed ut ſuis eſſent ſtipendijs contenti. Lege Ioan. Arboreũ lib, 2. cap. 14. ſuæ Theoſophiæ, & Sixtum Sen. li. 6. ſuæ Bibliotechæ annot. 156. Albertum Pium, lib. 21.

Tertia concluſio, licet Chriſtianis bellum gerere cõtra Turchas. Eſt concluſio fide tenenda contra Lutherum, qui hoc negauit contra quem errorem lege, quę docte & pie, doctrina & pietate illuſtris epiſcopus Roffenſis, ſcripſit. Nam, ſi quod bellum omnes iuſtas cauſſas habet, hoc ſane habet: quod non ſolum defenſionis, ſed etiam uindictæ cauſſa iuſte ſuſcipitur, cum per iniuſtitiam Chriſtianorũ imperium, Turcharum Rex occupauerit. Quo fit, ut non modo ſit licitum, ſed etiam neceſſarium, & ex iuſtitia ſuſcipiendum.

Quarta concluſio, Bellum punitiuum iuſte contra hęreticos ſuſcipitur. Concluſio eſt fide tenenda, contra multos hæreticos, qui ſuam cauſſam agentes, contrium docent. Lege Alphon. a Caſt. de iuſta hęret. punit. & lib. 2. contra hæres cap. 14. Patet ex Deut. cap. 13. ubi Dominus pręcipit fieri bellum atrox propter receſſum a fide. Adde, quod iſti ſunt rebelles, quibus iure infertur bellum, ut conſtat ex 2. Reg. cap. 20. & 4. Reg. cap. 3. ut hic ommittam multas ſanctorum patrum, & Conciliorum auctoritates.

Quincta concluſio, contra infideles, qui non ſunt ſubiecti imperio Chriſtianorum, non poteſt ſuſcipi bellum, ut eſt punitiuum. Punitio enim pertinet ad eum, qui imperium in eos habet, quos punit. Quibus autem de cauſſis contra infideles bellum ſuſcipere liceat, late diſputari ſolet, de qua re maior, & longior eſt difficultas, quam hoc loco explicari poſſit, aut debeat.

Sexta

Sexta concluſio, ad iuſtum bellum gerendum quattuor requiruntur conditiones: auctoritas publica, can. quid culpatur, 23. quęſt. 1. iuſta cauſſa, ideſt ut ſuſcipiatur contra nocentes: ut indicatur, hoc eſt, ut mittantur legati, ad litem ſi fieri poteſt, ſine bello componendam: & recta bellandi intentio: addunt alij quinctam, ut in belli progreſſu iura belli ſeruentur: circa quas conditiones nonnulla breuiter adnotabimus.

Quod ergo ad primam conditionem attinet, requiritur ad iuſtum bellum publica auctoritas, quia eſt actus iuſtitiæ publicus. Eſt autem auctoritas duplex, altera primaria, ſumma, & independens: altera inferior, & ſubordinata, ut eſt illa, quæ poteſt confugere ad ſuperiorem; ut auctoritas alicuius principis, quæ eſt ſubordinata auctoritati Regis, ad quem eſt appellatio. Tunc, ſi loquamur de bello defenſiuo, cuique licet bellum gerere ad repellendum aggreſſorem, ſine ſuprema auctoritate: quoniam id eſt ex lege naturæ. At uero, ſi loquamur de bello uindictæ aut punitionis cauſſa ſuſcepto, ſine publica & ſumma auctoritate ſuſcipi non poteſt: ita ut nulla poteſtas, quæ ſuperiorem agnoſcit, poſſit huiuſmodi bellum ex ſe ſuſcipere. Ratio eſt manifeſta; quia bellum eſt actus iuſtitiæ publicus: igitur debet exerceri auctoritate publica.

Quando autem una ſuprema poteſtas, in aliam a qua accepit iniuriam bellum ſuſcipit, dicitur habere poteſtatem in illam; quæ ob illatam iniuriam quodam modo facta eſt ei inferior. Quo caſu ceſſat pronuntiatum illud, Par in parem poteſtatem, ſeu dominium non habet. Sunt tamen in Italia, & Germania quidam principes, qui ex conceſſione, uel conſuetudine habent, ut bellum offenſiuum ſua auctoritate ſuſcipere poſſint. Per publicam autem auctoritatem, non intelligo ſingulorum hominum alicuius ciuitatis, aut regni conſenſum, ſed eorum apud quos eſt immediata gubernandæ reip. aut regni poteſtas.

De ſecunda conditione, quę eſt, quod cauſſa ſit iuſta,

explicatur hæc conditio a diuo Thoma 22. q.40. artic. 1. ex doctrina Auguſtini. Belli cauſſa iuſta ad duo capita reuocatur; quorum primum eſt, cum reſp. uult puni re quod a ſuis iniuſte actum eſt, contra aliam remp. ſiue populum. Exemplum habes, lib. Iudic. capi. 20. & 2. Reg. cap. 20. Alterum, cum aliqua reſp. populuſue non uult reſtituere, quod iniuſte accepit, quo modo populus Chriſtianus iuſte contra Turchas bellum gerit. Et huc pertinet illa conditio, quã aliqui requirunt, quod bellum ſuſcipiendum ſit contra nocentes. Quare ob iuſtam punitionem, ſui repetitionem, & innocentis defenſionem bellum ſuſcipere licebit. Neque quęcunque cauſſa ad bellum gerendum debet cenſeri ſufficiens, niſi ſit magna, & urgens, quia cum ex bello maxima oriantur mala, & incommoda, non iuſte ſuſcipitur, niſi ob grauiores cauſſas.

De tertia conditione, cum bellum ſit ultimum remedium exequendę iuſtitiæ, antequam ad arma ueniatur, omnes tentandæ ſunt faciliores uiæ: quare mittendi ſunt legati ad componendas diſcordias, & ad repetendum quod iure petitur; quo negato, ſi nullum aliud eſt refugiũ, licet ad arma uenire: ut aliquando filij Iſrael fecerunt.

De quarta, quæ rectam requirit intentionem, ut bellum non ſuſcipiatur lucri cauſſa, non ad exercendam crudelitatem: quicunque enim uirtutis actus, ob malá uitiatur intentionem. Licet ergo bellum ſit actus iuſtitiæ; tamen mala intentione ſuſceptum, deprauari poteſt.

De quincta, quę requirit, ut in belli progreſſu iura belli ſeruentur ex utraque parte, hoc eſt, ut illa ſeruentur, quæ ſunt de iure gentium: ut, gratia exempli, fides ſeruetur: ut legati ſint impunes, & cæt. Quare decipere hoſtem uerbo mentiendo, aut facto promiſſum non ſeruando, non licet: poteſt tamen aliquid dici, aut fieri, unde per accidens hoſtis decipi poſſit, ut patet in ſtratagematis; ut 2.2. docet diuus Thomas.

Illud præterea circa has conditiones notandum occurrit, quod duæ ſunt ſimpliciter neceſſariæ ad hoc, ut bellum ſit iuſtum,ideſt ut non ſuſcipiatur contra iuſtitiam,& non ſit obligatio ad reſtitutionem,nimirum, ut fiat auctoritate,publica, & ex cauſſa, contra nocentes: aliæ uero requiruntur ad hoc,ut non ſit peccatum:quãuis ex tertia etiam poſſet oriri obligatio ad reſtituendum, ut infra dicetur. Vt autem adhuc magis hæ iuſti belli conditiones eluceſcant, quaſdam circa eas dubitationes proponam,ac breuiter reſoluam.

Prima dubitatio,an poſſit aliqua lege ſanciri,ut belli inferendi poteſtas eſſet pęnes unum, ut pęnes Imperatorem,uel Pontificem: cui dubitationi ſatisfacio his dictis.

Primum dictum: talis lex fieri poteſt, ita ut nemini bellum inferre liceret, ſine auctoritate alicuius ſupremæ poteſtatis, ut Pontificiæ,uel Imperatoriæ: Quæ lex non aboleret legem naturalem,ſed eam limitaret.

Secundum dictum,talis lex, uel a ſummo Pontifice, uel a tota Eccleſia in aliquo Concilio conſtitui poſſet. Si quidem ſacerdotalis poteſtas, in omni lege, ſemper ſtatuit aliquid circa rationem uiuendi,& bonos mores, quo etiam Reges, & quæuis poteſtas humana obligaretur.

Tertium dictum,huiuſmodi lex eſſet ualde utilis, & maxime rationi conſentanea. Siquidem nemo in propria cauſſa eſt bonus iudex:& belli cauſſę ſæpe ſunt obſcuræ; unde expediret, ut aliquis eſſet ſummus iudex, qui eas cognoſceret.

Quartum dictum,hac facta lege,omnes inferiores tenerentur facultatem belli gerendi petere, & cauſſam proponere,qũa exiſtente dubia,poſſet bellum impediri,& ſtandum eſſet iudicis iudicio: ſi uero eſſet manifeſte iuſta,ſuprema poteſtas facultatem dare deberet:qua negata, qui iuſte bellum uult mouere, poſſet tute iure naturæ uti.

Secunda dubitatio, circa perſonam quæ bellum ge-

rit: an Chriſtianus princeps poſſit auxilium petere a principe infideli ad bellum gerendum, contra principem fidelē. Ad hanc dubitationem reſpondeo his dictis.

Primum dictum, uti auxilio infidelium contra infideles, uel opem illis ferre contra alios infideles, ex ſe, non eſt illicitū. Quia bellū eſt de lege naturæ, ſicuti & commercium: igitur in eo exercendo poſſunt fideles cum infidelibus uniri: cum lex Chriſtiana non tollat quæ ſunt de lege naturæ.

Secundum dictum, uti auxilio infidelium contra fideles, aut illis auxilium contra eoſdem præſtare, non eſt ex ſe malum. Ita Caietanus, Sylueſter, Ioan. Maior, Ban. & alij. Quoniam fieri poteſt, ut geratur bellum iuſtum: at iuuare ad actum iuſtitiæ non eſt malum: igitur peti, & dari poteſt huiuſmodi auxilium. Dauid uſus eſt auxilio infidelium contra Saulem: & Machabæi confederati erant cum Romanis: & Imperator utitur hæreticorum auxilio.

Tertium dictum, quamuis id, ex ſe, non ſit malum; tamen moraliter loquendo, non fit ſine peccato, cùm talis actus facile uitiari poſſit, & ex his præcipue capitibus. Primo, ex ſcandalo, quod inde naſcitur: ſecundo, quia infideles non præſtant auxilium zelo iuſtitię: tertio, quia hac ratione debilitantur Chriſtianorum, & infidelium augentur uires: quarto ex maximis damnis, quæ inde alij Chriſtiani innocenter patiuntur. De hac dubitatione uide Abulēſem 1. Reg. ca. 28. quæſt. 5. & ibi Lyranum.

Tertia dubitatio circa cauſſam, an pro cauſſa dubia poſſit inferri iuſtum bellum: huic dubitationi ſatisfaciam quibuſdam dictis, ſi prius illlud adnotauero, dubiam cauſſam ſe tripliciter habere poſſe. Primum, cum nulla eſt ratio, quæ in alteram partem aſſenſum trahat: deinde cum ex utraque parte eſt probabilitas, ſed minor ex una parte: poſtremo, cum ex una parte probabilitas præponderat.

Primum dictum, quando cauſſa eſt probabilis, licet

ſit dubia,bellum defenſiuũ ſuſcipi poteſt. Quoniã poſſidentis conditio,cæteris paribus, eſt multo melior.

Secundum dictum, bellum offenſiuum ſeu uindicatiuum in cauſa dubia,& minus probabili, iure ſuſcipi non poteſt.Ratio eſt manifeſta,quia nemo debet puniri pro culpa incerta: neque enim ſuſpendendus eſt is, de quo eſt dubium,an furtum fecerit.

Tertium dictum,bellũ offenſiuum,quando cauſſa eſt probabilior,licet non ſit certa,recte ſuſcipi poteſt: unde petita ſatisfactione,ſi negetur, iure bellum indicitur. Cum in rebus moralibus ſatis ſit probabilitas maior. Quare maior certitudo requiritur ad offenſiuum, quam ad defenſiuum.

Quarta dubitatio,an bellum poſſit eſſe ex utraq.parte iuſtum.Pro ſolutione nota, duobus modis bellũ poſſe cenſeri iniuſtum,primo, in ſe,abſolute: ſecundo in hominum opinione,id eſt ex utraque parte bellãtium: hoc poſito,dico tria.

Primum dictum, In re ipſa, bellum non poteſt eſſe iuſtum & iniuſtum: ſunt enim iſta contradictoria,quæ de eodem non poſſunt eſſe uera.

Secundum dictum, ut bellum eſt in hominum opinione,conſideratum ſecundum ſuas cauſſas, poteſt cenſeri ex utraque parte iuſtum: quoniam utraque pars poteſt apprehendere ſuas rationes tanquam magis probabiles,cum ſint magis cognitæ: ſed ſemper expediret,ut alterius intercederet iudicium. Poteſt etiã eſſe iuſtum ex utraque parte,ea de cauſſa,quia ad defenſionem ſatis eſt minor probabilitas, quæ maior eſſe debet in offenſiuo.

Tertium dictum,communiter loquendo ſemper putandum eſt bellum ex altera parte eſſe iniuſtum. Quoniam cauſſæ non conſiſtunt in indiuiſibili, & ex altera parte ſemper,uel plures,uel maiores apparent.

Quincta dubitatio circa illam conditionem de legatis mittendis,de indicendo bello,an ſi bellum iuſtũ gerere uolenti offeratur idonea & iuſta ſatisfactio, ſit o-

bligatus eã acceptare , & a bello ceſſare. ad quam du bitationem reſpondet Caietanus in ſumma, uerbo, Bellum, ſed non omnino bene, & plene. Vt autem huic dubitationi ſatisfiat, nota, bellum duplici de cauſſa ſuſcipi poteſt : uno modo ob iniuriam iam illatam, & ob commiſſum crimen: altero modo ob aliam cauſſam, cũ qua non ſit annexa iniuria, hac poſita diſtinctione, affero hæc dicta.

Primum dictum, quando cauſſa ob quam illatum eſt bellum non contineret iniuriam, ut ſi cauſſa eſſet ciuilis, iuſta & ſufficienti propoſita ſatisfactione, acceptari deberet, & ita bellum non eſſet inchoandũ, & iam ſuſceptam, ponendum eſſet. Exempli gratia, ſi unus Princeps bona fide poſſideret aliquid ex territorio alterius, ſi iſte, quæ occupauit reſtitueret, bellum non poſſet iuſte ſuſcipi, aut ſuſceptum peragi; modo ille plene ſatisfaceret. Verum tamen eſt, quod ſi cum hac cauſſa aliqua etiam interceſſiſſet iniuria, nõ teneretur deſiſtere: ut ſi ille ſæpius fuiſſet admonitus, ut occupata reſtitueret, & ſpreuiſſet. Hac autem iniuria remota, ratio cur bellum fieri nequeat, ea eſt; quia non intercederet crimen.

Secundum dictum, quando belli cauſſa eſſet criminoſa, & iniuriam contineret, oblata ſatisfactione, non teneretur non ſuſcipere, aut a ſuſcepto ceſſare. Quoniam poſtquam reus commiſit crimen, quacunque oblata ſatisfactione, non eſt obligatus iudex, ex iuſtitia, condonare pœnam.

Tertium dictum, in tali caſu, ex caritate, & ſub peccato mortali, teneretur, is qui bellum inferre uult, non ſuſcipere: intellige quando daretur tanta ſatisfactio, quæ eſſet culpæ ęquiualens. Quoniam, cum ſit reſarcita æqualitas, & belli pœna ſit grauiſſima, non poſſet ſalua caritate, talis pœna de eo, qui ſic ſatisfacit, ſumi.

Quartum dictum, in eodem caſu, ſi bellum iam eſſet inchoatum, poſſet ſine peccato perfici. Quoniã, talem meretur pœnam, qui noluit a principio ſatisfacere.

Sexta dubitatio, an in bello iuſte ſuſcepto liceat occidere innocentes, ut ſunt pueri, & ſenes. Nota duobus modis poteſt aliquis occidi, uno modo directe, altero indirecte, & ex accidenti: rurſus dupliciter idem poteſt fieri, uno modo ex diuina reuelatione & imperio: altero uero, ex mera uoluntate humana.

Primum dictum, innocentes ex reuelatione, ſeu iuſſu diuino occidi poſſunt. Ita aliquādo factum fuiſſe in diuinis ſcripturis legimus.

Secundum dictum, non licet ſine Dei iuſſu directe, & ex propria intentione in bello iuſto occidere innocentes. Præceptum eſt Dei, Exod. 23. Deut. 25. Lege Abulen. Iud. cap. 28.

Tertium dictum, indirecte, & ex accidenti occidere innocentes in bello iuſto non eſt peccatum. Vt ſi cum emittitur bombarda in hoſtes, & eos qui iniuſte reſiſtunt, etiam innocentes necarentur.

Quartum dictum, innocentes ſine peccato, in captiuitatem redigi & ſuis bonis priuari poſſunt.

Sed dices, uidetur ab omni ratione alienum, ut quis puniatur ſine culpa. Reſpondetur ex regula iuris lib. 6. neminem poſſe puniri ubi non eſt crimen, ſine cauſſa, hic autem eſt cauſſa, ut ſcilicet, iſtis ſuis bonis & libertate ſpoliatis, qui iuſtum inflixit bellum, tuto deinceps uiuere poſſit. Rurſus diceres, ergo etiam liceret hos innocentes occidere: negatur conſequentia; quia illa tantum pœna de his ſumi poteſt, qua illos reſpub. ad ſui conſeruationem afficere potuiſſet: poteſt autem reſp. bonis, & libertate, non autem uita ſuos ciues, ad ſui conſeruationem priuare.

Septima dubitatio, an uiris eccleſiaſticis liceat indicere, & parare bellum; huic dubitationi his dictis reſpondeo.

Primum dictum, uiris eccleſiaſticis bellū defenſiuū parare, & cogere, ex ſe, non eſt illicitum. Eſt enim hoc de lege naturæ; & confirmatur exemplo ſummorū Pontificum qui aliquando bellum cogerunt.

Se-

Secundum dictum, non ſemper cum liceret ſeculari Principi bellum indicere, liceret etiam uiro eccleſiaſtico: tum ob ſcandalum, tum ob indecentiam: et denique, quia arma ſecularia, non ſunt propria uiri eccleſiaſtici arma.

Tertium dictum, uiri eccleſiaſticis interdum liceret etiam bellum offenſiuum ſuſcipere, immo aliquando etiam expediret. Quando autem expediret, aliorum prudentię relinquatur. Illud dixerim cauſſam debere eſſe urgentem, manifeſtisſimam, ita ut omne remoueretur ſcandalum; nec eſſet aliquis ſecularis dux, cui hoc negocium demandari poſſet.

Octaua dubitatio, an ſacerdos bellando incurrat irregularitatem.

Primum dictum, bellum uniuerſe prohibitum eſt perſonis eccleſiaſticis, 24. quęſt. 8. per multos canones.

Secundum, ſi bellum ſit offenſiuum, ſi clericus neminem occidat, etiamſi alii occidant, non efficitur irregularis. Ita habetur cap. ult. & pen. de clerico percuſ.

Tertium, ſi bellum ſit iniuſtum, & aliquis occidatur, etiã ab aliis, fieret irregularis. Vt habet Syluester, uerb. bellum. 3. §. 3

Quartum dictum, qui aliquem occidit ad ſui defenſionem, quando non poteſt aliter ſibi conſulere, non fit irregularis, licet Caietanus aliquando contra ſenſerit. Ita habet Syl. uer. bellum 3. §. 2. Atque de his dubitationibus hactenus: quaſdam alias afferã, quęſtione ſequenti, in qua priuatim de reſtitutione cauſſa belli facienda diſputabo.

De reſtitutione eorum, quæ iniuſte capiuntur in bello. Quæſtio. LXIII.

EA omnia proxima diſputatione explicuimus quæ ad belli iuſtitiam facere uidentur: quibus expoſitis, facile erit intelligere, quando ex bello reſtituendi oriatur neceſſitas: qua de re hac diſputatione hoc ordine acturi ſumus: primum

mum quaſdam concluſiones proponam: poſtea nonnullas dubitationes afferam,& diſſoluam. Antequam autem concluſiones affero, unum uel alterum breuiter adnotabo.

Primum, cum quęritur de reſtitutione facienda earum rerum,quæ in bello capiuntur, dubitatio ad quinque capita reuocari uniuerſe poteſt,quæ ſunt iſta. Primum,quando bellum eſt omnino iniuſtum.Secundum quando eſt iuſtum,& tunc dubitari poteſt, an omnia, an aliqua ſint reſtituenda. Tertium,quando eſt dubiū, an ſit iniuſtum,& dubitatio perſeuerat.Quartum,quando a principio eſt dubium, ſed poſtea apparet iniuſtitia: Quinctum,quando reuera bellum eſt iuſtum, ſed tamen innocentes aliquid patiuntur,

Deinde notandum eſt, propoſitam dubitationem in tribus locum habere poſſe: primo in damnis, quæ in nullius utilitatem cedunt;ut cum res inimicorum igne cremantur: ſecundo,reſpectu eorum quæ in utilitatem bellantium cedunt: ſed tamen per hæc non fiunt ditiores:poſtremo,quando ex illis fiunt ditiores.

Rurſus dupliciter intelligi poteſt:primo,quãdo bellum eſt iuſtum aliquo modo:ſecundo, quando eſt aliqua ratione iniuſtum. Vbi meminiſſe oportet iniuſtitiam proprie oriri ex parte auctoritatis,& cauſæ.

Rurſus dubitari poteſt, tum de reſtitutione facienda ab eo,qui bellum mouet, tum ab ijs,qui bellum gerũt, quę interdum non ſolum hoſtibus, ſed etiam ſubditis facienda eſt:quæ omnia partim concluſionibus,partim dubitationib. quibuſdam a nobis explicabuntur. Ad rẽ igitur accedens,has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, qui gerit bellum iuſtum defenſiuũ ſine auctoritate, licet ſe defendendo non peccet:tamen ſi quid damni intulerit,ac quod inferendum, ob ſui defenſionem non fuit coactus,id reſtituere debet. Quare, ſi perſona priuata, uel qui ſuperiorem agnoſcit aut agnoſcere debet poteſtatem, ut illatam uim propulſet, bellum mouit,& amplius,quam neceſſe fuit,aggreſſo-

ri nocuit, id reſtituere tenetur. Nam licet quiſque naturæ lege ſeipſum defendere poſſit, id tamen facere debet cum moderamine inculpatæ tutelę.

Eſt autem moderatio inculpatæ tutelæ, quando, tantum ad ſe defendendum aduerſario nocetur, quantum ad uim propulſandam requiritur, & nihil amplius. Habetur hæc doctrina determinata in ca. Olim primo, de reſtitutione ſpoliatorum: ubi ſtatuitur, ut excedens modum ad ſui defenſionem, reſtituere debeat, pro exceſſu. Quando autem is de quo loquimur modum non excederet, ſolum peccaret mortaliter. Ratio autem cur pro exceſſu reſtituere debeat, ea eſt, quia nō eſt priuatæ perſonæ aliquem punire, quod is facit, qui plus, quā opus eſt, alteri nocet.

Secunda concluſio, qui ſine auctoritate bellum offenſiuum mouet, ut rem ſuam recuperet, ſi nihil detrimenti afferat, ſed ſolum, quod ſuum eſt recuperat, peccat quidem mortaliter, ſed nihil reſtituere debet. Ratio cur grauiter peccet, ea eſt, quia in re graui iuris peruertit ordinem. Cur uero non debeat reſtituere, patet, quia non uiolat iuſtitiam.

Tertia concluſio, qui bellum iuſtum defenſiuum, uel offenſiuum, cum auctoritate ſuſcipit, ſi quid damni hoſti inferat, aut aliquid amplius ab eo recuperet, quā ipſe debebat, nec peccat, nec reſtituere tenetur. Ita Adrianus, Sylueſter, Gabriel, & alij. Et ratio eſt manifeſta, quia quando ſuſcipitur bellum iuſtum, qui bellum gerit, eſt ueluti miniſter diuinæ, & humanæ iuſtitiæ: ac proinde tanquam iudex, poterit in delicti pœnam, ea quæ ultra rem ſuam cepit, iuſte retinere. Quare, ſi dū iuſtum geritur bellum, aggreſſoris, ſeu iniuſti poſſeſſoris bona & loca occupentur, bello peracto, reſtituenda non ſunt.

Quarta concluſio, princeps iniuſtum gerens bellum ut cum nulla eſt cauſſa iuſta, tenetur reſtituere, non ſolum ijs contra quos bellum ſuſcepit, & iniuria & damno affecit, ſed etiam ſuis ſubditis, ſi ab aduerſarijs dam

num eis illatum fuerit. Doctrina eſt communiſſima, & manifeſtiſſima, quæ nulla probatione indiget: ſua enim luce claret.

Quincta concluſio, ſi princeps præter ordinem bellũ iuſtum ſuſciperet, cuius tamen ſuſcipiendi cauſſa non eſſet criminoſa, peccaret mortaliter, & ſuis reſtituere deberet Declaro, ſi cauſſa eſſet ciuilis, ut ſupra dicebamus, & antequam bellum moueret, non admonuit aduerſarium, an ſine bello uellet reſtituere, qua ratione potuiſſet rem ſuam recuperare, id, ſi non faciat, peccat, & ſuis, ſi quid damni inde acceperunt, reſtituere debet. Quia ex iuſtitia tenetur ſuorum utilitati conſulere. Similiter ſi cauſſa eſſet iuſta, & tamen ex ſuſcepto bello plus damni, quam emolumenti inde reſpub. ſiue ſubditi caperent. In eodem etiam caſu, ſi non intercederet culpa eorum, in quos bellum ſuſcipit, ſi quid amplius, quam quod ſibi debetur acciperet, ei reſtituendum erit.

Sexta concluſio, cauſſa belli exiſtente dubia, qui bellum mouet, & damnum infert, ad omnia damna ſarciẽda eſt obligatus. Quoniam, re exiſtente dubia, melior eſt poſſidentis conditio: quare ſpoliari non poteſt. Licet tamen iuſtitiæ, & cauſſæ declarationem petere, qua negata, bellum iure indiceretur.

Septima concluſio, oblata integra ſatisfactione ab eo, contra quem bellum, non ob iniuriam, ſeu maleficium acceptum, ſuſcipitur, qui ſatisfactionem non acceptaret, & bellum moueret, contra iuſtitiam ageret, & reſtituere deberet. Quoniam hic non intercedit crimẽ, quod aliqua pœna, ſiue damno puniri queat.

Octaua concluſio, quando bellum a principio uidebatur iuſtum, & poſtea in progreſſu eius apparuit iniuſtitia, tunc non ſunt omnia reſtituenda, ſed ea tantum, quæ ſuperſunt, & ea in quibus, qui bellum geſſit factus eſt ditior. Quoniam illa damna bona fide illata fuere: reliqua reddenda ſunt, non ratione iniuſtæ acceptionis, ſed ratione rei acceptæ.

Nona

Nona concluſio, cum bellum eſt omnino iuſtum, nihil, ex ſe, reſtituendum eſt, ſed ex accidenti fieri poteſt, ut aliquid reſtituendũ ſit; tunc nimirum, cum innocenti illatum eſt damnum. Cur, ex ſe, nihil reſtituendum ſit, patet; quia omnia damna inde emergentia ſequuntur belli naturam: ſicuti furis ſuſpenſionem, uxoris, & filiorum detrimenta ſequuntur. Innocentis uero damnum ideo ſarciri debet, quia iniuſte patitur. Vt ſi bellum gereretur contra Turchas, & Chriſtianis apud eos habitantibus aliquod inferretur detrimentum. Itaque, cum eſt omnino iniuſtum, omnia reſtituenda ſunt: cum omnino iuſtum, nihil, niſi ex accidenti; & idem dicas cum ſolum contra caritatem ſuſcipitur, & non contra iuſtitiam: tunc enim non dicitur ſimpliciter iniuſtum. Atque hactenus de concluſionibus; ea quę reſtãt, quibuſdam dubitationibus, facilitatis gratia, proſequemur.

Prima dubitatio, an Imperator, ſiue Dux, gerens iuſtum bellum teneatur acceptare pacta, quę ab hoſte offeruntur. Hęc pacta, uel ſunt rationi conſentanea, uel diſſentanea: uel ſunt contra legem diuinam, & naturalem, uel contra aliquod ius, quod habeat Imperator in hoſtes; ut gratia exempli, quod aliquis eis arma condonet, quod uitę parcat &c. His poſitis, huic dubitationi his dictis ſatisfacio.

Primum dictum, ſi pactum eſſet contra rationem, & malum: non eſſet acceptandum. Quia non licet conſentire malo; poſſet tamen aliquid permitti ad maius malum uitandum.

Secundum dictum, pacta quę ſunt contra ipſum, qui bellum gerit, non tenetur acceptare; poteſt tamen, ſi uelit: quæ ſi acceptet, ſeruare tenetur. Quoniam promiſſis ſtandum eſt. Quod ni faceret, peccaret, & ſi inde damnum aduerſarius caperet, reſtituere deberet.

Tertium, ſi conditiones rationi conſentaneæ proponantur, laudabiliter faciet, ſi acceptabit: quoniam ratio poſcere uidetur, ut quantum fieri poteſt, bella termi-

nentur:ſi non acceptet,non peccabit. Quia, cum Dux Iudicis perſonam gerat, non eſt obligatus ad committendam cauſſam reo: ut omittam, quod conditiones alias non inhoneſtæ ſæpe non conueniunt Imperatoris honori. Quando autem ſeſe ſimpliciter hoſtes dederẽt, non poſſet ad libitum quemque occidere, ſed deberet æquitatem ſeruare.

Quartumdictum,conditiones & pacta iniqua contra legem naturalem & diuinam,non poteſt,nec debet acceptare,aut acceptata ſeruare:doctrina eſt manifeſta.

Secunda dubitatio, an parta uictoria, poſſint occidi omnes milites, qui contra pugnarunt.Ratio dubitandi ea eſt;quia omnes ſunt culpabiles: adde etiam, quod hoc eſt belli ius.

Primum dictum, durante belli conflictu,omnes qui occurrũt occidi poſſunt, & debent: modo non occurrat aliqs,qui ex naturali reuerẽtia ſeruãdus eſſet;ut,Pater.

Secundum dictum, parta uictoria,cum inimici ſe uictos præbent, particulares milites non poſſunt eos occidere.Hoc enim eſt ius belli, ut parta uictoria,qui ſuperſunt,ducantur in ſeruitutem.Quare,finito bello,uictores ſolum habent dominium in hoſtes: at dominus nõ poteſt occidere ſeruos:igitur.Vt omittam,quod ſi tunc occidere liceret,liceret etiam poſt longum tẽpus,quod omnino falſum eſt.

Tertium dictum, illi quorum auctoritate factum eſt bellum,& qui fuerunt cauſſa iniuſtitiæ, poſt uictoriam occidi poſſunt, non ex furore belli,ſed more iuridico, ut occiduntur rei.

Sed peteres,quæ eſt cauſſa, ut poſt conflictum priuatus miles nõ poſſit eum qui contra pugnauit occidere. Reſpondeo, quia bellum eſt iuſtitiæ executio,& ſuum tempus habet, quo elapſo, ille qui alias erat iuſtitiæ executor, non eſt amplius miniſter:ut patet, ſi per leges liceret impune adulteram in ipſo actu adulterij cõprehenſam occidere. Adde,quod bellum nõ fit niſi contra pugnantem:at qui cedit nõ amplius pugnat; igitur.

Tertia dubitatio, an Imperatori bellum iuſtum gerenti, liceat poſt uictoriam dare ciuitatem in prædam militibus. Hic diſtinguendum eſt de neceſſitate, an ſit neceſſarium ſimpliciter, nec ne: & an bellum ſit contra fideles, aut infideles.

Primum dictum, ſi nullum aliud eſt remedium, ad conſequendam plenam uictoriam, liceret dare in prædam uſque ad certum terminum. Poteſt autem iſta neceſſitas ex duplici oriri capite: uel ex obſtinato hoſtiũ animo, qui potius mori, quam ſe dedere uelint: uel quia non eſt ſemper in manu Imperatoris militum impetus reprimere: quando eſt neceſſarium ex primo capite, in prędam, eo modo, quo diximus, dare licet. quoniam adhibenda ſunt omnia remedia ad uictoriam neceſſaria.

Secundum dictum, ſi eſſet aliud remedium ad conſequendam uictoriam, ſiue bellum ſit contra chiſtianos, ſiue contra infideles, nullo modo tradere in prædam licet. Tum propter innumeras iniuſtitias, quæ inde oriuntur: tum quia non licet directe occidere innocentes: & denique, cum bellum, ex ſe, ſit actus iuſtitię ſeueriſſimus, non eſt addenda, ſine neceſſitate, crudelitas: ut omittam, quod ſi eſſent infideles, multi conuerti poſſent. Quare non placet, quæ de hac dubitatione ſcripſit Caietanus, licere etiam innocentibus damnum inferre. Vnde cap. Innouamus, de tregua & pace, excipiuntur, peregrini, mercatores, hoſpites ad nundinas uenientes, ruſtici uenientes, & redeuntes ad agriculturam, & can. paternarum 24. quęſt. 3.

Tertium dictum, cum locus datur militibus in prædam, ſi bellum geratur contra eccleſię Prǫlatum iniuſte pugnatem, clerici ſuis bonis expoliari poſſunt; quoniam ſunt ſubditi: & ita in illius pœnam ſpoliantur.

Quartum dictum, cum bellum eſt contra Principẽ, ſeu dominum ſecularem, nec clerici, nec monaſteria ſpoliari poſſunt, & qui contra faciunt, reſtituere tenentur. Ita determinatum eſt in cap. citato, Innouamus a Concilio Lateranenſi ſub Alexandro III. Sunt etiam milites

lices excommunicati excommunicatione Papali, ut habetur cap.conqueſti,de ſentent.excommunic. Et in Bulla Cœnæ Domini excommunicantur etiam, qui Romanæ eccleſiæ terras expoliant.

Quarta dubitatio, an Princeps, qui ſe iuſte contra iniuſtum aggreſſorem opponit,ſi ad pacta uenerit,paciſci cum aduerſario queat,ut non teneantur reſtituere damna ſuis ſubditis iniuſte illata: & ſi ipſe ex negligentia ſuos non defenderet,damna a ſuis accepta reſarcire teneatur. Adrianus reſpondens ad priorem huius dubitationis partem,affirmantem ſequitur opinionem:aſſerit tamen, Principem eſſe obligatum ad tale damnum ab hoſtibus illatum ſarciendum. Alij uero dicunt Principem poſſe huiuſmodi damna condonare, quando alia ratione non poteſt hoſtium uim repellere, & bono publico conſulere;alias non licere.Quod poſſit,ex eo probatur: quia Principi tanquam publicæ perſonę,licet in publicam utilitatem ſuos ſubditos,ſuis bonis,ex parte, priuare. Expedit ergo reipub.ut cum minori diſpendio uniuerſale bonum cõſeruetur In hoc autem caſu, quia donatio iſta eſſet coacta, & uiolenta, qui iniuſtum gerit bellum, teneretur omnia illata damna reſtituere.

Quod autem ad alteram partem attinet, ſi Princeps poſſit impedire,& nõ impediat,reſtituere deberet,quid quid damni ſubditi perpeſſi eſſent in hunc enim finem dantur Principi tributa, ſuos ut ab iniuſtitia defendat. Verum,ſi id iuſta de cauſſa permitteret,ad maius uitandum malum,ut ſi non poſſet hoſti reſiſtere, & daret aliquid minus,ne quod maius eſt amitteret,nec peccaret, nec reſtituere deberet.

Quincta dubitatio, an cauſſa belli dubia exiſtente, milites pugnando peccẽt mortaliter,& reſtituere teneãtur. Pro huius dubitationis explicatione nota;bifariam contingit milites pugnare in cauſſa dubia: primo,quando cognoſcũt cauſſam ipſam pro qua Princeps pugnat, re uera dubiam eſſe: altero,cum dubitant,ſit iuſta necne.Nota rurſus,ex domino Caietano in ſumma, uerbo

Bellum, milites in bello pugnantes ſunt in triplici diffe rentia: alij ſunt ſubiecti Principi, pro quo pugnant: alij qui non ſunt ei ſubiecti, ſed tamen, perpetua habent ab eo ſtipendia, etiam tempore pacis: alii denique, qui nec ſubditi ſunt, nec ſtipendia iſta habent. His notatis, ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, omnes milites, quiqui illi ſint, peccant mortaliter pugnando, & reſtituere tenentur, cum ſciunt cauſſam belli eſſe dubiam. Doctrina eſt communis, & certisſima; quia ut Princeps in tali caſu bellum gerere non poteſt, ita nec ei auxilium præſtare licet etiamſi iuramento ſe ad pugnādū milites obligauerint.

Secundum dictum, quando milites, dubitant an cauſſa ſit licita, & iuſta, ſi ſint ſubditi, uel ſtipendia ordinaria habeant, ſine peccato pugnare poſſunt. Doctrina eſt communis, quam tradit Auguſtinus Can. quid culpatur, 23. queſt. 1. ubi expreſſe docet, licere militi pugnare, quando ei non conſtat cauſſam eſſe iniuſtam, quam uis dubitet de iuſtitia: & intellige de illis militibus, qui aliquo modo ſunt Principi ſubditi. Huius doctrinæ ratio eſt, quia ſubditus nō tenetur requirere cauſſas eius, quod ſibi a domino præcipitur, ſed ſatis eſt, ſi nō uideat apertam iniuſtitiam.

Limitant aliqui hanc doctrinam, dicentes, milites hac in parte debere eſſe cautos, ad hoc ut excuſentur: cum ſolum excuſentur ex eo, quod non tenentur ſcrutari cauſſam, cum eis non conſtat eſſe iniuſtam. At uero Adrianus contrariam defendit ſententiam, ea motus ratione, quod nemo poſſit ſine peccato exercere opus, de quo eſt dubius an ſit peccatum. Sed hęc ratio non urget; quia, licet iſti milites ſint dubij de cauſſa, ſit iuſta, nec ne; tamen certi ſunt ſibi licere cum iſta dubitatione pugnare; dubitant ergo ſpeculatiue, ſed non practice, quomodo dubitarent, ſi hęſitarent, an in tali caſu ſibi pugnare liceret, & tunc pugnando peccarent.

Tertium dictum, milites, qui nullo modo ſunt ſubiecti, peccāt mortaliter, ſi dubii de iuſta cauſſa ad pugnā-

dum

dum accedant. Ita Caietanus loco citato: Quonia iſti non poſſunt, nec debent conſcientiam ſuam deponere apud eum, qui non eſt ipſis ſuperior: niſi forſitam a ſuo naturali Principe in auxilium eius qui bellum cū cauſ ſa dubia gerit, mitterentur. Cur autem ſubditi ſuam conſcientiam apud ſuperiorem deponere poſſint, ea eſt ratio, quia ad ſuperiorem pertinet conſulere bono ſub ditorum. Iſti ergo qui non ſunt ſubditi in dubia cauſſa bellum gerere non poſſunt: cum in dubio tutior pars ſit eligenda.

Quartum dictum, milites qui ſine ulla conſideratione parati ſunt ad pugnandum indifferenter in quocun que bello, peccat mortaliter. Sunt enim animo affecto ad faciendum opus contra iuſtitiam: igitur. Quod diximus de militibus, intelligi etiam poteſt de alijs miniſtris iuſtitiæ, quantum ad cauſſam manifeſtam, uel dubiam.

Sexta dubitatio, an Princeps & milites pugnantes cū ignorantia iniuſtitię belli, peccent mortaliter, & reſtituere teneantur. Nota, ignorantia duplex eſt, altera in uincibilis, cum quis non debuit, aut non potuit ſcire, quod ignorat: altera culpabilis priori contraria, cum quippiam ſciri debuit, & potuit, de qua duplici ignorā tia alibi latius & explicatius ſcribetur.

Primum dictum, rariſſime in Principe eſt ignorantia culpabilis, ſi faciat, quod in ſe eſt, ſi uero non faciat, quod in ſe eſt, rariſſime eſt ignorantia inuincibilis. Explico, Tenetur Princeps antequam bellum ſuſcipiat, ut ſupra ſcripſimus, per ſe, & per alios diligenter examinare belli cauſſam, & iuſtitiam: debet etiam tentare omnia alia faciliora remedia: his omnibus factis, ſi bellū indicatur, & re uera ſit iniuſtum, ignorantia erit inuincibilis. Contra uero, ſi hanc diligentiam non adhibeat, erit ignorantia culpabilis.

Secundum dictum, rariſſime in milite eſt ignorantia culpabilis, quamuis eſſe poſſit. Quoniam ipſe non tenetur belli cauſſas ſcrutari, ſed exponere debet ſuam con

ſcientiam apud Principem,& ſatis ei eſt,ſi ſibi nō conſtet bellum eſſe iniuſtum iuxta ea, quæ paullo ante diximus.

Tertium dictum,tam milites,quam Princeps pugnā do in bello iniuſto, ex ignorātia culpabili, peccāt mortaliter,& reſtituere tenentur, pro omnibus illatis damnis.Doctrina eſt communis & certa, peccant enim contra iuſtitia,cum non excuſentur per ignorantiā inuincilem,habent enim ignorantiam culpabilem,quæ,ut nō excuſat a peccato,ita nec a reſtitutione. Quare,ſicuti ſi iam pugnarent,cognitā iniuſtitia,ni ceſſarent,tenerentur reſtituere,ita tenentur, cum ex ignorantia culpabili bellum ſuſcipitur.

Quartum dictum,licet ignorantia inuincibilis poſſit excuſare omnino a peccato milites bellantes in bello iniuſto; tamen non excuſat in totum a reſtitutione. Quod talis ignorantia excuſet a peccato, patet ex cap. final.de iniu.& damno dato. Quod autem ad aliquam reſtitutionem teneantur, hoc modo explicatur. Dum iſti milites manent in bona fide ideſt in ſua ignorantia inuincibili, ad nullam ſunt obligati reſtitutionem:quādo tamen accedit mala fides,ideſt,quando cognoſcunt belli cauſſam fuiſſe iniuſtam,tenētur ea reſtituere,quæ acceperūt,ratione rei acceptæ:& ad id in quo facti ſunt ditiores,ut etiam ſupra docuimus. Damna uero illata reſarcire non debent.

Septima dubitatio, an milites pugnantes ſine licentia peccent mortaliter,& reſtituere teneantur. Cui dubitationi his dictis ſatisfacio.

Primum dictum, milites pugnantes ſine licentia ſui ducis peccant mortaliter: ſed non tenentur reſtituere ea quæ acceperunt, ſi erant ſua.Declaro,expugnāt milites Chriſtiani ciuitatem obſeſſam a Turcis, & ſuas res recuperant,quas non tenentur reſtituere: peccant tamē mortaliter,ſi eas ſine Ducis, auctoritate pugnādo recuperant:nō ſecus ac is qui ſua auctoritate ab iniuſto poſſeſſore rem ſuam,nō ſeruato iuris ordine acciperet,

Se-

Secundum dictum, hi qui hac ratione inimicos inua dunt, tenentur reſtituere res non ſuas acceptas, & pro illatis damnis ſatisfacere. Quoniam faciunt contra iuſtitiam, cum ſine auctoritate pugnent, non ſecus ac ſi carnifex ſine iudicis auctoritate aliquẽ nocentẽ occideret.

Tertium dictum, quando adeſſet Principis uoluntas ſaltem interpretatiua, qui ſic pugnant, excuſari poſſent a reſtitutione. Tunc autem talis uoluntas adeſſet, quando milites cognoſcunt id placere ſuo Duci, & ſi ab ipſo peteretur facultas, quę non negaretur.

Octaua, dubitatio, an in bello iniuſto poſſit exerceri aliquis actus neceſſarius ad bellum, ſine iniuſtitia. Dubitatio contingere poteſt, ut rem aliquo priuato explicemus exemplo, cũ captiui apud Turcas conficiunt aggeres, & ea parant quæ ſunt immediate neceſſaria ad pugnandum, ut patet priuatim in remigantibus in bello nauali: quo caſu dubitatur, an captiui remigando peccent. De quo dubio, quidam neoterici, in quibus doctor Nauarrus, ſentiunt iſtos peccare mortaliter, & potius debere mortem pati, quam remigare. Vt huic dubitationi ſatisfaciam, unum, uel alterum breuiter ad notabo.

Notandum igitur eſt, tres actus non poſſe in bello animaduertere, quorum primus eſt is, per quem immediate hoſtis offenditur, ut telorum iactus: bombardarum emiſſio, & id genus alij: ſecundus, qui eſt proxime annexus cum actu pugnandi, ut eſt armorum, ſeu iaculorum ſumminiſtratio: tertius, qui eſt ueluti diſpoſitio, & uia ad bellandum, ſed ex ſe eſt indifferens, cum poſſit ad alium actum ordinari, ut eſt remigare: Qui actus adhuc tripliciter conſiderari poteſt: primo dum adhibetur in ipſa fuga, ut ſi Chriſtiani inſequerẽtur Turcarum triremes fugientes: ſecundo, cum nec ad fugam, nec ad conflictum confert: ut, cum inimicus hac, illac uagatur: poſtremo cum immediate adhibetur ad conflictum, & inimicorum triremes aduerſus Chriſtianos mouentur.

Notandum eſt deinde potiſſimam difficultatem eſſe de actu remigandi in ipſo conflictu, cum triremes uertuntur in Chriſtianos, qui iuſtum bellum gerũt: de qua re dupliciter loqui poſſumus, uno modo ex genere ſuo, ſuaque natura: altero modo practice; His notatis, ad dubitationem ualde incertam, & in utranque partem diſputabilem his dictis reſpondeo.

Primum dictum, certũ eſt huiuſmodi captiuos apud Turcas non poſſe exercere actus, immediate pertinentes ad bellum, ſiue ad offendẽdum: ut emittere bombardas, iacere iacula, & manus conſerere. Quoniam, ut eſt dictum, non licet pugnare in bello iniuſto: at iſti actus immediate pertinent ad pugnam, igitur.

Secundum dictum, certum eſt poſſe captiuos ſine culpa remigare extra conflictum, ac etiam dum Turcæ fugiunt Chriſtianos: quia cuique reo & nocenti fugere licet: quare qui iuuat non peccabit.

Tertium dictum, captiui in conflictu belli remigantes, non peccant. Quod dictum, cum ſit ualde controuerſum, his probatur rationibus, quibus ſatis probabile redditur.

Primo, quoniam hic actus, ex ſe eſt indifferens: qui licet moraliter fiat malus ex parte eius, qui ad remigandum cogit: tamen reſpectu remigantis, mala intentione non inficitur; non igitur damnandus.

Secundo, in hac facti ſpecie, duo concurrunt mala, alterum eſt mors remigantis, quia ſi ceſſet, occidetur: alterum captiuitas eorum, qui ex hoc actu fortaſſe in manus inimicorum uenient: illud eſt maius, hoc uero minus malum: at e duobus malis minus eſt eligẽdum, can. Duo, & can. Nerui diſt. 13. ergo.

Tertio, quando aliquis exercet actum iniuſtum contra aliquem, is poteſt de illo iure conqueri: atqui nunquam, qui in ſeruitutem redigerentur de remigantibus conqueruntur, nec conqueri poſſunt: idque nunquam exauditum fuit: igitur non iniuſte agunt.

Adde etiam, quod cum non ſint in contrarium rationes

aes urgentes,nihil eſt,cur iſtos damnare debeamus.

Quartum dictum,quidquid ſit de iſto,& alijs ſimilibus actibus,ex ſe conſideratis,ſiue ſint iuſti,ſiue non, il lud tenendum eſt,iſtos non peccare. Quoniam ignoran tia inuincibilis eos excuſat: apprehendunt enim hoc opus tanquam licitum.

Quod ſi ex hac doctrina inferres; ſi hic actus ex ſe non eſt illicitus; igitur liceret etiam accipere ſtipendiū ad remigandum in tali bello iniuſto.Reſpondeo negan do ſequelam. Quoniam ex caritate teneor euitare grauia proximi damna; & ita propter leuem mercedē non poſſem tuta conſcientia in tali conflictu,ſiue bello ope ram meam præſtare. Vt ecce,ſi uiderem latronem, qui proxime eſſet furaturus,ſi mihi minaretur mortem, nō teneor impedire:ſecus ſi nullum,aut minus multo malum mihi immineret.Atque de hac dubitatione hęc dicta ſufficiant.

Nona dubitatio,an ſerui capti in iuſto bello poſſint licite fugere. Ad quam dubitationem reſpondens Sotus lib. 4. de iuſt.& iure, quæſt.2.art.2.partem tuetur affirmantem:pro cuius opinione facit,§.Item ea quæ, Inſt. de rerum diuiſ.At uero opinio contraria eſt cōmunis, & uera,ac proinde retinenda.

Probatur ergo in primis ex communi ſententia, quā ſpeciatim defendit Sylu.verb.ſeruit.§.3.& Gloſ. diſt. 1. can. Ius, gentium, Turrecrem. ibidem. Et confirmatur ex humanis legibus, quibus graue pœnę genus infligitur conſulenti fugam ſeruo,ac etiam recipienti ſeruum fugitiuum.

Secundo, ſeruus captus in iuſto bello eſt uera domini poſſeſſio,ſicuti & alia quæ iuſto titulo poſſidet:igitur ſi ſeruus ſeſe ſubtrahat domino per fugam, faciet contra iuſtitiam.

Denique, ſi eſſet ſeruus pretio emptus,peccaret grauiter, & ad reſtitutionem teneretur, ſi fugeret, quod etiam Sotus concedit: at non eſt minus ſeruus ille, qui iure belli eſt acquiſitus, quam ille;cum vtraque ſerui-

tus ſit de iure gentium, igitur.

Decima dubitatio, an in die feſto bellare liceat. Huic dubitationi, de qua diuus Thomas 2.2.quæſt.40. art. 4. agit, his dictis breuiter ſatisfacio.

Primum dictum, ex neceſſitate in diebus feſtis bellare non eſt peccatum: intellige, tam de bello defenſiuo, quam de offenſiuo, quando non poſſet commode acquiri uictoria, niſi die feſto bellum gereretur. Ita diuus Thomas loco citato, ibi Caiet.& Ban. & eſt communis doctrina.

Secundum dictum, ſine neceſſitate die feſto bellare, modo non omittantur, quæ ſunt ex præcepto facienda, ut eſt audire ſacrum; ſi adſit facultas, nullum eſt peccatum, nec ueniale, licet Caietanus in locum citatum diui Thomæ, & Ban. aliter ſentiant. Et ratio ea eſt, quia in die feſto, ſine ullo peccato exercere licet actus, qui pertinent ad artem bellicam: ut eſt equorũ agitatio, & alia huius generis opera, quæ non cenſentur ſeruilia: igitur etiam bellare ſine peccato licebit.

An qui rem accepit ſit ad reſtitutionem obligatus.
Quæſtio LXIIII.

Aliam nunc aggredimur explicandam reſtitutionis circumſtantiam, qua quæritur de eo, qui reſtituere ſit obligatus: de qua primum uniuerſe, poſtea priuate diſputabimus. Et quamuis ex diſputatione quincta certum ſit, reſtitutionem neceſſariam eſſe: tamen hic priuatim quæritur, quis nam eam facere debeat, cum de hoc aliqua poſſit eſſe dubitatio, ut ex ijs quas ſubijciam rationibus patebit.

Primo, ſi is, qui accepit reſtituere teneretur, ſequeretur occultum furem ſe prodere ac manifeſtare debere, ad quod ex Chryſoſtomi doctrina tenetur nemo: ſequela patet, quoniã ex re, quæ reſtituitur, is qui occulte accepit, manifeſtus fit: Vt omittam, quod cum famæ & uî

tæ periculo interdum reſtitutio fieri deberet, quod est à ratione & communi opinone alienum.

Secundo, is debet reſtituere, qui rem poſſidet alienam:at contigere poteſt, ut qui iuſto titulo aliquid accepit, ſine ſua culpa amiſerit:ergo iſte non tenetur reſtituere, cum neque ratione rei acceptæ, neque iniuſtæ acceptionis reddere ſit obligatus.

Tertio, qui rem ſuam ab iniuſto poſſeſſore clam & per inſidias accipit, male agit,& grauiter contra leges peccat, & tamen non tenetur reſtituere:non igitur omnes qui accipiunt ſunt ad reſtituendum obligati. Atque has rationes dubitandi cauſſa attuliſſe ſufficiat.

Quoniam uero in hac quæſtione nullæ occurrunt auctorum ſententiæ, ſola opus eſt rei explicatione; de qua legendus eſt Antonin.2.parte.tit.2.cap.1.a §.2. ubi late hac de re ſcribit.Sylueſter uerb.reſt.1. Angel. uer. reſt.5 Medina a quæſt.7.ad undecimam,Sotus lib.4. de iuſt.& iure quæſt.7.art.2. & 3.Nauar.in Enchir.cap.17. a num.12.ad 24. Nos in hac huius noſtri tractatus parte,primum regulas quaſdam trademus,per quas uniuerſe demonſtrabitur, quiſnam reſtituere debeat: poſtea ad priuatas difficultates accedemus: ubi priore loco de participantibus uniuerſe:poſtea de ijs qui aliquo pacto ad damnum inferrendum concurrunt:poſt hæc qua ratione iſti reſtituere debeant : in ſuper de participantibus,ſiue concurrentibus negatiue:ad hæc, an liceat ſuadere minus furtum,ſiue malum: deiniq; reſtitutione facienda ob aliquam culpam. Quod igitur ad primum in hac quæſtione nobis explicandum attinet,has ſtatuo regulas.

Prima regula, qui uult uniuerſe cognoſcere, an aliquis ſit ad reſtituendum obligatus, hæc tria ſpectet capita, ex quibus omni naſcitur reſtituendi neceſſitas, Rei acceptionem, rei retentionem, ſiue poſſeſſionem, & debitum aliquod.Ratione acceptionis is tenetur,qui rem non ſuam ſumpſit:ratione rei,is qui rem non ſuam apud ſe habet,quamuis ipſe non acceperit:ratione ue-

ro deniti,qui aliqua ratione,ad aliquid dandum eſt obligatus. Nomine autem rei acceptæ non tantum intelligitur res ipſa ſola; quę accepta fuit,ſed etiam intelligitur fructus inde percepti : & totum id, in quo qui eam habuit, factus eſt locupletior,ut ſupra ſcripſimus. Vbi nota, quod interdum, non ex uno tantum capite, ſed etiam ex pluribus aliquis eſt reſtitutioni obnoxius, ut ex parte acceptionis, rei acceptæ &c. Hæc regula uniuerſe tradita,adhuc plenius explicabitur per ſequẽtes, quibus particularius de re propoſita agetur.

Secunda regula, quicunque retinet rem aliquam inuito domino reſtituere tenetur, ſiue iuſto titulo acceperit,ueluti per mutuum,ſiue iniuſto, ut per furtum. Is autem tenet rem,inuito domino,qui ſine eius conſenſu ſaltem debito eam occupat.

Tertia regula,qui rem alienam accepit, uel alienauit,inſcio domino,& qui ab eo accepit,qui alienare nõ poteſt, reſtituere debet.Quare,ſi quis quod alterius eſt ſine uoluntate domini,aut expreſſa,aut tacita, ſumpſit, reſtituere tenetur.

Quarta regula,qui rem alienam, etiam domino ſciẽte,ſed non conſentiente,ueluti per uim,fraudem,& incuſſum timorem uſurpauit,eſt ad reſtituendum obligatus. Sub qua regula continentur fures raptores, qui in contractibus fraude, & iniuſtitia manifeſta utuntur, & qui per aliquem magnum timorem in hunc finem incuſſum aliquid ab alio acceperunt.

Quincta regula,qui ex delicto, iniuſte, & proxime alicui damnum inferunt;ut qui occidunt,qui mutilãt; huc referuntur,qui ex quaſi delicto aliquod nocumentum afferunt:ut iudex,qui iniquam ſententiam ob ignorantiam iuris tulit,Inſtit.de obligat,quæ ex quaſi delicto naſcuntur,in princip. Et caupo,cui res ſibi ab hoſpite commendata,ſurrepta fuit §.item is. Inſt. eod. tit. & aliæ eiuſdem generis perſonæ.

Sexta regula, obligatus ex contractu,uel quaſi contractu, ex pacto,& promiſſione, etiam ſimplici, modo

fuerit

fuerit libera: ut emptor uenditori, & contra: ac tutor pupillo, l. 1. ff. de pactis. & inſtit. de obligat, quæ ex quaſi contractu. §. 1. &. §. tutores, & hæredes cap. 1. de pactis. Huc referres omnes, qui naturali uel ciuili obligatione ad aliquid ſoluendum, uel reſtituendum tenentur.

Septima regula, obligatus, ex aliqua lege, uel ſtatuto humano ad aliquid ſoluendum obligante. Quo referres obligationem ex iuſta iudicis ſententia, qua declaratur aliquid cuipiam deberi. Quod ſi ſententia ſit pœnalis, expectari poteſt executio.

Octaua regula, obligatus ex aliquo teſtamento, ſeu ultima uoluntate. Quo pacto hæredes obligati ſunt ad legata ſoluenda, & ad damna a defuncto alicui illata ſarcienda. ff. & C. de legit. hæred. de teſtam. de legat. & fideicommiſ.

Nona regula, qui ex cauſſa aut ſub conditione aliquid accepit, cauſſa uel conditione non exiſtente, reſtituere debet: de qua re ſupra a nobis diſputatum fuit.

Decima regula, qui aliqua ratione delinquentibus, & damnum inferentibus conſentiunt: iubendo, conſulendo, non prohibendo, cum debeant, & poſſint, & alijs modis, concurrendo, de quibus ſtatim late diſputabimus.

Vndecima regula, qui ſua culpa ſunt in cauſſa ut alteri damnum inferatur, pro damno illato reſtituere tenentur. Quæ autem culpa obliget, ſuo loco in priuata difficultate poſtea manifeſtabitur.

Duodecima & ultima, nemo qui rem ſuam ubicunque fuerit, accipit, eam reſtituere debet, etiamſi accipiendo peccare poſſit. Intelligitur hæc regula priuatim de ijs rebus, quæ iniuſto poſſidentur titulo: de qua, quoniam alio loco non eſt nobis ſcribendum, propterea eam in præſentia paullo latius explicabimus.

Pro huius ergo regulæ explanatione animaduertendum eſt, cum quis rem ſuam clam recuperat, id ſolere appellari furtum ſimilitudinarium; quod interdum leges puniunt. Poteſt autem duabus de cauſſis aliqui

rem

rem ſuam, aut quod ſibi debetur, capere: prima, cum ideo accipit, quia alius rem ſuam accepit: altera, quia eſt ſibi aliquo titulo, ut ratione operum, debita. Quod attinet ad primam cauſſam diſtinguendum eſt, an ille iuſto titulo acceperit, ut locato, commodato, & mutuo, & de hoc alio loco ſcribetur: an uero iniuſto, ut rapina, & furto, & in hoc caſu præcipue intelligenda eſt regula, cum ijs circumſtantijs, quas inferius afferam.

Maior autem dubitatio eſt, quando intercedit ſecunda cauſſa, cum ſcilicet creditor tantum a debitore occulte ſurripit, quantum ſibi debetur: quod ſæpe famuli, artifices, & operæ conductæ efficere ſolent; cum non poſſunt, aut uix poſſunt, quod ſibi debetur exigere. Huc etiam referrens hūc caſum, cum debitor defunctus nullam mentionem fecit, de ſuis creditoribus in teſtamento, quibus ſatisfacere tenebatur: qui cum non poſſint alia ratione, quod ſibi debetur recuperare, defuncti bona clam capiunt. De quibus nonnulli dubitare ſolent; de qua re nos ita ſtatuimus.

Tam creditores, quam ij quorum bona iniuſto titulo retinentur, poſſunt abſque peccato, & obligatione ad reſtituendum, id quod ſibi debetur ſumere, his concurrentibus conditionibus, quas Diuus Bernardinus, & alij poſt eum Doctores aſſignant, quæ ſunt iſtæ.

Prima, quod debitum ſit certum & manifeſtum; & nulla ratione dubium: alias, enim ei qui ſumit, ſi dubitationem haberet, non liceret propria auctoritate id efficere.

Secunda, quod nulla ſit ſpes per uiam iudicii rem ſuam recuperandi, ſine notabili detrimento: ut ſi non adſint teſtes idonei: ſi debitoris potentia ſit maxima, ita, ut creditor cum eo in iudicio contendere non queat: aut ſi res in iudicium delata magnis egeret ſumptibus, &c.

Tertia, quod ex hac acceptione nō ſequatur propria infamia, ut ſcilicet, qui accipit, non habeatur pro fure:

ſine

ſiue etiam damnum corporale, cum in foro exteriore huiuſmodi ſimilitudinaria furta puniri ſoleant, ſi probentur.

Quarta, ut inde non oriatur, ſcandalum, aut damnũ alterius, quod debeat ex caritate uitari.

Quinta requiritur recta id facientis conſcientia, hoc eſt, ut exiſtimet ſibi licere hac ratione ſuum recuperare, & id non eſſe furtum; omne, enim quod nõ eſt ex fide, id eſt, quod cum conſcientia, & exiſtimatione pugnat, peccatum eſt, ut ait Paulus.

Sexta, ut pro certo, uel ueriſimili habeat, ſe non poſſe rem ſuam recuperare, aut quod ſibi debetur obtinere, ſi ab ipſo debitore repetat.

Addunt alii ſeptimam conditionem, non poſſe accipi rem non conſumptibilem uſu, ſi aliis rebus, quæ uſu conſumuntur, ſuum recuperare liceat. Quia fortaſſe res iſta poſſet eſſe debitori multum cara; & proinde de eius acceptione eſſet, cum ratione, inuitus. Si itaque omnes hæc conditiones concurrant, qui ſic rem ſuam, & quod ſibi debetur accipit, non peccabit, cum nec debitori, nec publicæ iuſtitiæ faciat iniuriam. At ſi quæ ex dictis conditionibus abeſſet, poſſet quidem peccare, ſed ad reſtituendum non eſſet obligatus. Hanc doctrinam tradunt communiter Doctores, & ſpeciatim Alexander Alenſ. Altiſiodorens. Gloſſa, cap. Ius gentium. 1. diſt. Innocentius, cap. Olim, de reſtitut. ſpoliat. Adrian. in quolib. & Medina quæſt. 11.

Sed eſt hoc loco dubitatio, quid ſi debitor, uel hęredes defuncti debitoris ſuam rem agnoſcerent, & eam in foro exteriori iuſte repeterent; & iudex iure damnaret creditorem, qui eam accepit ad reſtituẽdum, an creditor teneretur huic ſtare ſententiæ? Reſpondet Medina, in conſcientia non eſſe obligatum: quia, licet ſententia ex parte ferentis ſit iuſta; tamen re ipſa, & ex parte eius in quem fertur, iniuſta eſt: cum iſte rem ſuam recuperando, nemini iniuriam fecerit, ut dictum eſt.

Quod ſi dicas, iſte contra legem fecit, quæ prohibet,

ne quis propria auctoritate ſibi ius dicat; id nihil eſt; quoniam,& ſi contra legis uerba facere uidetur,non tamen agit contra legislatoris mentem. Ea fuit legislatoris intentio in tali lege ferenda,ne, ſi impune liceret cuique ſuum quocumq. modo recuperare, ſibique pro creditis compẽſare,inde iniuriæ,furta, infamiæ, lites, & ſcandala orirentur multa: facile enim homines ſibi perſuaderent, ſua credita eſſe liquida & manifeſta: ſe non poſſe alia ratione ſuum recuperare, & id genus alia,quę omnia in pręſenti facto ceſſant:ac proinde lex in eo locum non habet.Neque enim legiſlator omnem uoluit ad ſuum recuperandum uiam pręcludere.

Poſſet etiam hoc loco dubitari,de excommunicatione, quæ ſolet ferri aduerſus eos, qui alicuius bona, & præſertim defuncti, retinent,an is,qui modo iam dicto rem debitoris accepiſſet, in hanc incideret excommunicationem. Huic dubitationi, loco citato, reſpondet Medina diſtinguendo: aut ſententia fertur contra eos, qui in tali caſu furtum uerum commiſerunt,& tunc obligat, omnes, qui uere furtim aliquid acceperunt: & etiam ſcientes, ſi iſti quoque nominantur:uel etiam fertur contra eos, qui fecerunt furtum ſimilitudinarium id eſt rẽ per uiam recompẽſationis acceperunt, & tunc ſi debitum non erat liquidum, aut potuit alia uia recuperari,aut in recompenſatione modum non fuit ſeruatus, excommunicatio uim ſuam in iſtos haberet; ſi re uera qui excommunicationem tulit iſtos etiam fures ſimilitudinarios obligare uoluit:cuius intentio ex uerbis in mandato poſitis colligenda eſſet. Solet enim interdum ferri ſententia contra fures, & eos qui deprauato animo res alienas occuparunt;interdum uero etiam cõtra alios,qui clam, & per debiti recompenſationem acceperunt: quo caſu extenditur etiam ad fures ſimilitudinarios.Et tunc dubitant Doctores an iſti ſint uere excommunicati.

Aliqui ita arbitrantur, ob eam cauſſam,quod in hac compenſatione facienda facile errari ſoleat: alij contra,

tra, ut Medina, modo conditiones allatæ concurrant. Quoniam talis ſententia reſpectu illorum, re ipſa, eſt iniuſta, & ita non obligat in conſcientia. Quod ſi intentio iudicis in ferenda excommunicatione ea eſſet, ut res accepta reſtitueretur, ut poſtea per uiam iuris recuperaretur; & qui accepit, ſe hac ratione recuperare poſſe ſperaret, is ſententiæ obedire deberet.

Ex quibus patet, quid dicendum ſit de ſciẽtibus, contra quos fertur excommunicatio, ni reuelent, de quibus eodem modo eſt diſtinguendum, ac de ijs qui acceperunt. Atque in declarationem ultimę regulę hæc dicta ſufficiant. Nunc ad priuatas quæſtiones, quibus non nullę ex allatis regulis priuatim explicabuntur, deueniemus, ſi prius argumenta initio poſita diluerimus.

Ad primum, raro, aut uix contingere poteſt, ut reſtitutio fieri nequeat ſine manifeſtatione furis: cum ſatis ſit per tertiam perſonam rem ablatam reddere. Quod attinet ad periculum famæ amittendę, ſupra non nihil ſcripſimus, ac inferius etiam ſcribemus, cum tractabitur quęſtio, an cum famę & uitæ periculo fortunæ bona reſtituenda ſint.

Ad ſecundum, infra priuata diſputatione agetur, de reſtitutione facienda ex aliqua culpa, ubi plene, huic ſatis argumento fiet.

Ad tertium, hoc argumentum ex ultimæ regulæ declaratione ſatis aperte ſoluitur. His itaque regulis uniuerſe poſitis, per quas qui reſtituere debeat explicatum fuit; nunc difficilem, & ſatis intricatã materiam de participantibus aggrediamur.

De participantibus in damno inferendo, qui & quot damni illati cauſſa dicantur. Quæſtio LXV.

AD plenam ac perfectam explicationem illius circumſtantiæ, qua quæritur, quiſnam reſtituere debeat, non ſolum pertinet ea diſputatio, qua de eo, qui rẽ accepit agitur, ſed etiam alia, ubi, an is qui rem non accepit, ad quam tamen

men accipiendam iuuit, reſtituere debeat. Cum ſæpe numero contingere ſoleat, ut plures, & quidem pluribus modis, uel ad ipſam acceptionem, uel ad rei acceptæ participationem, conueniant. Occurrit itaque nobis hoc loco, una ex pręcipuis difficultatibus huius tractationis explicanda, quæ ſub hoc uniuerſali titulo continetur, de participantibus cũ fure, ubi hęc a nobis hoc ordine dicenda erunt.

Primo, docebimus quis dicatur uera iniuſtę acceptionis cauſſa: ubi etiam quædam communes concluſiones proponentur.

Secundo, explicabuntur omnes modi, quibus aliquo pacto ad damnum inferendum aliqui concurrerunt.

Tertio, qua ratione reſtitutio facienda ſit a participantibus.

Quarto, de ijs agetur, qui concurrunt negatiue, cum ſcilicet, non impediunt, cum poſſint. Poſtremo, examinabimus, eã quæſtionem, qua dubitari ſolet, an minus furtum ſuadere liceat.

Quod igitur ad primam diſputationem attinet, ideo priore loco uidere uolumus, quis proprie dicatur cauſſa iniuſtæ acceptionis, quia hoc ignorato, exponi nequit, quiſnam in particulari alicuius damni cauſſa uocari poſſit. De hac itaq. huius diſputationis parte, duas eſſe inuenio ſcriptorum ſententias.

Prima eorum, qui dicunt, eum appellari cauſſam iniuſtæ acceptionis, aut illati damni, ſine quo alias delictum non fuiſſet factum, quod ſi alias factum fuiſſet, non eſt dicendus cauſſa. Verbi gratia, Petrus intulit cuipiam damnum, quod non intuliſſet, niſi Franciſcus adfuiſſet, uel iuuiſſet, Franciſcus dicetur cauſſa ſine qua, Petrus non damnificaſſet, quę doctrina poteſt his rationibus confirmari.

Primo ex communiore ſcriptorum conſenſu, habetur enim pro communi, quam ſpeciatim ſequitur Alexander Aalenſ. 4. parte, quæſt. 86. memb. 3. art. 4. Innoc. & Panormit. cap. ſicut dignum, de homicidio, Syl-
ueſt.

ueſt.uerb reſt. 3. quæſt.6. Oſtienſ.tit.de homic.Adrian. in 4.quæſt. de reſtit.§.De concurrentibus cum fure:ſunt tamen qui in hanc ſententiam Adrianum non eſſe citan dum putent. Nauar.in Enchir.cap.17.num.20.

Secundo, a definitione cauſſæ, quę communiter aſſignari ſolet: cauſſa eſt ea, qua poſita, ponitur effectus, & qua non poſita non ponitur effectus: quare, ſi non minus fuiſſet damnum illatum, quam ſi cooperans nō ad fuiſſet, cooperans non poteſt dici cauſſa. Quo fit, ut is dicatur cauſſa, ſine quo non ſequitur effectus.

Tertio, ex lege, Ita uulneratus ff. ad legem Aquiliam, ſi multi fures trabem portent, quam ſinguli portare ne queunt, ſinguli tenentur in ſolidum actione furti: ergo ex contrario ſenſu, ſi unus tantum portare potuiſſet, nemo teneretur, niſi pro parte; quia nemo uidetur totum portare uoluiſſe; tenentur igitur ſinguli inſolidum reſtituere, quia ſunt cauſſa ſine qua non.

Ex qua ſententia infertur, quod ſi fur ex ſe facturus alias erat furtum, ſine ſocio, eum qui ſe adiungit, non eſſe obligatum in ſolidum, ſed pro parte, quia non fuit alteri cauſſa totius furti, ſed partis. Addit Adrian. quod, ſi non erat facturus ſine ſocio, etiamſi ſine ipſo facere potuiſſet, comes tenetur in ſolidum, quia eſt uere cauſſa ſine qua non.

Secunda ſententia aliorum, qui conantur euertere priorem ſententiam; dicuntque cauſſam efficacem eſſe illam, quæ attingit effectum, ſiue is quocum alius concurrit facturus fuiſſet, ſiue non. exempli gratia, aliquis dat conſilium latroni alias furaturo; ſi eius conſilio aliquid efficiat, dicitur uere furti cauſſa, cum effectiue con currat, licet alias ille eſſet furaturus. Ita dominus Caietanus in commentarijs art.7.q.62. diui Thomæ in ſecunda ſecundæ: Medina q. 7. cod. de rebus reſtituen. Sotus lib.4. de iuſt.& Iur.q.7.art.3.& nonnulli alij: quæ ſententia his confirmatur rationibus.

Primo quoniam ex contraria opinione ſequeretur hoc abſurdum, quod, ſi gratia exempli, aliquis dominus

mul haberet ſeruos, & ſinguli parati eſſet ad occidēdū eum, quem dominus iuſſiſſet, uel ſi ſtatim ipſe erat necaturus, quod qui occideret non eſſet homicidij reus; cum non ſit cauſſa ſine qua non, quia alij homicidium feciſſent: quod omnino uidetur abſurdum. Quare dum modo aliquis concurrat ad effectum, uere dicetur cauſſa, ſiue alius eſſet facturus, ſiue non.

Secundo, idem demonſtratur ratione naturali: nam ſi duo ignes agant in aliquod paſſum, licet unus ſine alio comburere potuiſſet; adhuc tamen uterque dicitur cauſſa combuſtionis.

Tertio, idem confirmatur ex praxi in iudiciali foro, ubi non exauditur unquam iſta diſtinctio, ſi alter eſſet facturus, nec ne, ſed omnes, qui effectum attingunt in ſolidum condemnantur.

Poſtremo, quoniam iſte propoſitiones conditionales nihiil attinent ad mores; cum neque uirtutes, neque peccata augeant, ut arguit Medina. His itaque rationibus, & quibuſdam alijs hi auctores ſuam comprobant ſententiam. Quod autem nobis uerius uideatur, quibuſdam fundamentis explicabimus.

Primum fundamentum, cauſſa efficiens, ut docet Ariſtoteles ſecundo libro phyſico, ea eſſe dicitur, unde incipit motus, ſeu operatio: ad operationem autem duobus modis poteſt aliquis concurrere; uno modo phyſice attigendo actione reali effectum, quo modo ignis producit callefactionē, & qui iugulat homicidium: altero mortaliter, non attingendo effectum, ſed conſilio, uel iuſſione, uel alio ſimili modo.

Rurſus dicitur aliquis cauſſa moralis dupliciter, uel quia aliquo pacto, aliquid efficiendo concurrit; ut is, qui aliquid iubet fieri: uel negatiue, quia non prohibet effectum; ut qui tacet, & ſinit aliquid efficere, cum poſſet impedire.

Modi autem quibus aliquis, non attingendo effectū ad illum moraliter concurrere dicitur, nouem a doctoribus numerantur, qui his carminibus continentur.

Iuſſio

Iuſſio conſilium, conſenſus palpo, recurſus.
Participans, mutus, non obſtans non manifeſtans.
Currere cum fure faciunt, furtique reatum.

Ex quibus, ſex priores poſitiue concurrere dicuntur, reliqui uero tres, negatiue tantum, de quibus ſeorſim diſputandum erit. Huius numeri ratio, hoc pacto aſſignari poteſt.

Duobus modis quiſpiã eſt cauſſa, ut aliquid mali fiat uel directe, uel indirecte: directe trib. modis, uel ex parte acceptionis ad ipſam aliquo ex quattuor primis modis numeratis concurrẽdo: uel ex parte accipientis, ſeu dãnũ inferẽtis, quẽ quis ad ſe recipit, tuetur, uel aliquo modo fouet, quod ſignificatur, nomine : Recurſus, uel ex parte rei acceptæ, cum ſit rapinæ, uel furti particeps, quod deſignatur, uoce illa Participans. Indirecte autẽ tunc aliquis dicitur cauſſa, cum eum quem impedire poteſt ac debet, non impedit: uel quia non præcipit, uel conſulit ne faciat, qui dicitur, Mutus: uel quia auxiliũ, quo poſſet obſiſtere, nõ exhibet, & dicitur, Non obſtãs: uel quia factum occultat, non manifeſtando. Patet igitur cur tot numerentur, aut dicantur participantes.

Secundum fundamentum, quando aliquod damnum aut maleficium alicui infertur, tria perſonarum genera ibi conſiderare poſſumus: unum, quod facit damnum, uel maleficium ipſum; ut is qui occidit, uel rem furto aufert: alterum, quod iuuat, ſeu concurrit uerbo tãtum, ut qui conſulit, uel iubet: tertium, quod opere aliquo pacto concurrit. Et quidem hi omnes dicuntur directe concurrere, & de his eſt præcipua difficultas, de quibus prius uniuerſe, tum ſpeciatim de ſingulis dicemus. Vbi etiam adnotandum eſt, bifariam multos concurrere ad maleficium poſſe; uno modo ſimul, uno eodemque conſenſu & opere: ut ſi plures concordes in uineam ad damnum inferendum ingrederentur: altero modo accidẽtaliter, quando unus poſt alium, ſine mutuo conſenſu nocet; ita ut quilibet per ſe damnum faciat.

His itaque hunc in modum expoſitis ſententijs, & fundamentis, quod ſpeciatim hac diſputatione quæritur eſt, An is dicatur cauſſa efficax, & per ſe alicuius dã ni illati, etiamſi alias damnum inferendum erat. Vt ecce, aliquis dat conſilium furi alias furaturo, quæritur, an is, dicatur furti cauſſa: qui quidem ſecundum priorem ſententiam non uidetur poſſe dici cauſſa: at uero ſecundum poſteriorem maxime.

Prima concluſio, omnes qui inferunt damnum ſua operatione, ſiue alius intuliſſet, ſiue non, ſunt obligati ad reſtitutionem. In hac concluſione omnes conueniunt, tam qui in prima, quam qui in ſecunda ſunt opinione. Differunt itaque iſtæ duæ ſententiæ ſolum in modo loquendi, ſi quis eas diligenter perpendat: nam qui explicant modum cauſſę adiuuantis negatiue, hoc ſignificare uolunt; dicitur enim cauſſa ſine qua non, is, qui effectum producit. Quo fit, ut argumenta ſecundę ſententiæ indirecte primam oppugnent.

Probatur hæc concluſio efficaciter argumento illo ſumpto ab exemplo cauſſarum naturalium, quæ concurrunt ad unum effectum, quem ſingulæ per ſe producere potuiſſent. Similiter argumento ex philoſophia morali, de duobus, qui ſimul furarentur unum calicẽ: quia ambo dicerentur cauſſæ efficientes furti, etiamſi unus per ſe furari potuiſſet: idem dicas de duobus qui ignem ad domum comburendam apponerent; quem unus ſolus admouere potuiſſet.

Secunda concluſio, quando multi ita concurrunt, ut per ſe ſinguli poſſint eſſe cauſſa, alicuius effectus, & id quod efficitur ſit aptum ad totum, uel partem damni inferendam, ſi ad id quod unus præſtiterat, neceſſario effectus ſequebatur; is qui poſtea etiam ſufficientem cauſſam adhibuit, non eſt cenſendus damni illati cauſſa.

Exempli gratia, quidam inflixit uulnus lethale Petro, ita ut neceſſario inde eius mors ſit futura: ſi alius poſtea accedat, & aliud lethale uulnus infligat, is non eſt

dicen-

dicendus cauſſa efficiens mortis Petri; cum eius mors abſque hac ſecunda plaga omnino eſſet futura. Similiter ſi quis appoſuiſſet ignem idoneum ad domum comburendam, ſi poſtea alius iterum admoueat, is non diceretur cauſſa combuſtionis, ut nunc de cauſſa inquirimus, quamuis uterque in foro exteriore pro maleficio puniri poſſet, & iure puniretur. Hanc doctrinam paullo inferius probabo, quam arbitror neminem negaturum ſi diligenter animaduertatur.

Tertia cōcluſio, quando multi concurrunt, ita ut omnes ſimul efficiant unam integram cauſſam, ut ſi multi ſimul auferrent furtum, quod unus uel alter non potuiſſet auferre, omnes una dicuntur cauſſa & ideo omnes tenerentur in integrum, alijs non ſoluentibus pro rata: de qua re inferius explicatius dicetur, cū priuatim de participantibus in re & opere inſtituta erit dubitatio: hic enim ſolum uniuerſe docemus, quiſnam dicatur maleficii cauſſa.

Quarta concluſio, quādo multi conueniunt, ſed quaſi accidentarie, & non ſunt cauſſa integra, ſinguli dicūtur cauſſa partialis, & tenentur pro ſua parte, quam acceperunt. Exempli gratia, multi latrones conueniūt ad expilandam aliquam domum, & quiſque tanquam priuatus latro ſuam partē accipit, quilibet debet partem a ſe acceptam reſtituere. Quoniā, ad id quiſque tenetur, ad quod auferendum extitit cauſſa: Sed ex his, ſinguli partem aliquam abſtulerunt, ergo illam reſtituere debent. Quare, non eſt uera ſententia Innocentij cap. ſicut dignum, ſupra citato, & Panormitani, qui dicunt, auxiliantes non teneri ad eam partem, quam acceperunt. Quādo itaque multi ſimul coeunt, & damnum inferunt, & quiſque ſuam partem accipit, ſolam partem acceptam reſtituere debent, ſi pars illa alias non fuiſſet ablata. Quod ſi etiam totum nō fuiſſet ablatum, ſine cuiuſque concurſu, ſinguli tenentur ad totum reſtituendū.

Quincta concluſio, quando multi omnino accidentaliter, hoc eſt; cum unus eſt ignarus alterius, inferunt a-

liquod damnum, ut ſi multi uiatores uineam ingrederentur, & quiſque racemum acciperet, ut nihil tandem remaneret, nullus poteſt dici cauſſa integra damni, nec etiam proprie omnes ſimul, cum accidentaliter conueniant, & ita nullus mortaliter peccaret, nec reſtituere teneretur: cum nullus notabile inferat damnum, nec ſit conſentient, ut alius inferat. Ita Medina, & Nauar. cap. 17. num. 30.

Quid ſi ſuper huiuſmodi furto eſſet lata ſententia excommunicationis? quo caſu omnes deberent reſtituere, cum excommunicatio feratur ob illud graue damnũ quamuis ſinguli peccent ſolum uenialiter. Sotus concedit non peccare mortaliter, nec obligari ad reſtitutionem: ſed tamen omnes inciderent in excommunicationem: quare ſinguli tenerentur ad partem ſuam ſoluendam. Verum, cum excommunicatio non feratur niſi ob peccatum mortale, melius eſt ſi dicamus, eos non incidere in excommunicationem.

Sexta concluſio, nouem ſunt modi, quibus aliquis poteſt dici moraliter cauſſa acceptionis, quos ſupra numerauimus. Patet hæc concluſio ex communi ſententia, & ex ratione, quam huius numeri reddidimus.

Septima concluſio, ex his nouem modis quinque, ut plurimum, ad reſtitutionem obligãt, iuſſio, conſenſus, recurſus, participatio, & non obſiſtere, cum quis poteſt, & debet; alij uero quattuor non itidem, cũ non ſoleant eſſe, ita cauſſa actionis, ut alij. Verum, de ſingulis ſtatim accuratius dicemus, quando ad reſtitutionem obligent. Atque hęc uniuerſe de concurrentibus dicta ſufficiant.

Argumenta pro utraque ſententia allata, non eſt cur ſoluantur, cum ea, quæ nos docuimus concludãt, & quę pro ſecunda fiunt, indirecte primam oppugnant.

De reſtitutione facienda ab illis, qui aliquid agendo, ſeu poſitiue ad damnum inferendum concurrunt. Quæſtio LXVI.

Explicaturus in particulari omnes modos,qui bus aliquis in damno ſeu maleficio inferen do iuuat,prius de ijs agam,per quos directe ad crimen perpetrandũ cõuenitur, qui ſunt ſex priores. Et ut rem hanc reuocemus in dubium, affe ro argumenta quædam quibus probabo, eos qui nihil accipiunt ad nullam reſtitutionem eſſe obligatos.

Primo,argumentor ex quibuſdam caſibus,quibus de monſtratur concurrentem opere,uel uerbo, ad nihil te neri:ut ecce,ſi fur paratus eſſet furari precioſa uaſa, & alius ſuaderet,ut res minoris momenti auferret, & ad hoc iuuaret; iſte non teneretur reſtituere,cum non mo do non inferat damnum,ſed potius utilitati eius, cuius res aufertur,conſulat. Similiter, qui conſilium uendito ri daret de uendẽda re certo pretio,credens id uendito ri utilitati fore; & tamen re uera, cederet in detrimentum,is non teneretur reſtituere; quia ex regula iuris li. 6. Ex conſilio non fraudolento,non naſcitur obligatio. Denique, finge aliquem comitari eum qui uelit rem ab ipſius domino cuſtoditam auferre, ut furtum impediat; & dominum cuſtodientem timore perterritũ,quod plures ad ſe uenire uideat,rem ſuam deſerere,unde ſequitur furtum,iſte,qui comitatur nihil debet reſtituere etiamſi cauſſa furti uideatur,igitur.

Secundo,ſi qui rem non capiunt reſtituere tenerentur,id eſſet contra naturam reſtitutionis, qua redditur id,quod ablatum eſt; repugnat igitur, ut is reſtituat, qui nihil accepit.

Tertio,qui nihil accipit nullam inducit inæqualitatem: implicat igitur,ut aliquid reſtituat,cum reſtitutio inſtituta ſit ad inæqualitaté factã tollendã:quod non in ducat inæqualitaté patet, q̃a nihil hẽt,quod ſuũ nõ ſit.

Quarto, qui laudat factum, aut ratum habet, non eſt cauſa cur aliquid damni fiat, cum cauſa efficiens debeat effectum præcedere, ut in illum influat: igitur male inter participantes ponuntur laudator, & is qui approbat.

In hac diſputatione nihil occurrit dicendū circa opiniones, ſed ſolum opus eſt explicatione. Ad huius igitur quęſtionis declarationem nota, eos qui poſitiue concurrunt, aut uerbo, aut opere, & præſertim participando concurrere: dicemus prius de illis, qui uerbo tū uniuerſe, tum priuate: poſtea de ijs, qui opere.

Rurſus nota, cum quis conſilio, iuſſuque concurrit, tripliciter id efficere poteſt primo, cum ita cōſilio: aut imperio mouet, ut effectus ſequatur: ſecundo, quando effectus etiam fuiſſet, ſi imperium uel conſilium adhibitum non fuiſſet: poſtremo, cum adfuit iuſſio, ſed effectus non eſt ſecutus.

Rurſus animaduertendum eſt, conſilium poſſe dari dupliciter, uno modo ita, ut noua gignatur in eo cui datur de re facienda uoluntas: altero modo, ut ſolum augeatur, aut confirmetur iam concepta uoluntas: idemque diceres de conſenſu.

Prima concluſio, quando aliquis uerbo ad maleficium, uel damnum inferendum concurrit, uel iubēdo, uel conſulendo, uel approbando, & effectus non eſt ſecutus, peccat quidem mortaliter, ſed non eſt obligatus ad reſtituendum. Doctrina eſt manifeſta, & ideo nulla eſt opus probatione.

Secunda concluſio, quando aliquis uerbo ita concurrit, ut effectus alias futurus eſset, etiamſi alterius uerbū non interceſſiſset, peccat quidem mortaliter, ſed non eſt obligatus reſtituere: quo caſu qui uerbo concurrit, non eſt cauſa ſine qua non. eſt concluſio contra opinionem Caietani, quam his rationibus confirmo.

Primo, ille qui hac ratione concurrit, non eſt cauſa efficax, quia nō influit in effectū, ut patet ex dicto Chriſti, Cum Iudæ dixit, Quod facis, fac cito: quibus uerbis

non

non fuit cauſſa ſuæ necis, cum Iudas eſset ad Chriſtum tradendum determinatus: igitur, cum non influat in effectum, non erit cauſſa, & proinde reſtituere non debebit.

Secundo, uel generaliter omnes, qui uerbo concurrunt, conſulendo, & ſuadendo ſunt obligati ad reſtituẽdum, uel non: non ſemper, ut ipſemet in ſumma fatetur igitur aliquando tantum: at nulla eſt alia ratio, ſiue modus definiendi, quando aliquis non ſit obligatus, niſi cũ effectus alias erat futurus, & cum ex uerbo non producitur effectus: igitur hæc regula retinenda erit.

Tertio is eſt obligatus ad reſtituendum; qui eſt cauſſa efficiens illati detrimenti, vt ſupra eſt demonſtratũ: at qui iubet, uel ſuadet id, quod alias omnino faciendum erat, non poteſt dici cauſſa efficax: non erit igitur ad reſtitutionem faciendam obligatus.

Quarto, eſt expreſſa diui Thomæ ſententia, in art. 7. quæſt. 62. ait enim non ſemper eſſe obligatum ad reſtituendum eum, qui conſulit: quod non poteſt ueritatem habere, niſi in præſenti caſu.

Tertia concluſio, qui uerbo ad damnum inferendum concurrunt, tanquam cauſſa ſine qua non, hoc eſt, quando ita datur conſilium, aut præceptum, aut conſenſus, ut inde effectus re ipſa ſequatur, peccat mortaliter, & eſt ad reſtituendum obligatus. Doctrina eſt communiſſima & certiſſima, ad cuius confirmationem facit c. finale de iniurijs, & dãno dato, ubi decernitur, ſi culpa tua damnum datum eſt, iure ſatisfacere oportet: ibidem habetur tritum illud pronũciatum, Qui cauſſam damni dat, damnũ dediſſe uidetur, at qui uerbo mouet quẽpiam ad damnum inferendum dat ueram damni cauſſam igitur. Atque hæc uniuerſe de his modis dicta ſint: nunc priuate de ſingulis dicemus, ut allata doctrina, quæ alias ſufficere poſſet, adhuc magis explicetur: quæ autem de ſingulis afferam, quibuſdam dictis comprehendam.

De eo q̃ iubet, ſeu p̃cipit, & mãdat, hæc ſtatuo dicta.

Pri-

Primum dictum, hic modus concurrēdi ad delictum per uerbum,eſt magis efficax,quàm reliqui modi. Ratio eſt manifeſta, quia magis influit, cum præceptum ſit a cauſſa ſuperiore, quæ ſolet magis influere.

Secundum dictum, qui iubendo concurrit peccat mortaliter,& ſi effectus ex iuſſione ſequatur,tenetur ad reſtitutionem totius damni.

Tertium dictum,is qui exequitur mandatum,non ſolum peccat mortaliter, ſed etiam tenetur ad reſtitutionem totius damni,ni fiat ab eo,qui mandauit.Doctrina eſt certiſſima, & nulla probatione eget: quam etiam communis approbat ſcriptorum conſenſus.

Quartum dictum,qui iuſſit, aut mandauit damnum fieri,ſi qui exequitur non mouetur ad damnum inferendum ex iuſſione ſeu conſilio, ſed alia de cauſſa non tenetur reſtituere. Ita Adrian.& canoniſtæ cap.ad audientiam, de homicidio: & ratio eſt,quia non eſt cauſſa influens: debet tamen ei conſtare,quod is cui mandatum eſt,alià cauſſa motus,id fecerit.

Quinctum dictum, qui mandauit,aut conſilium dedit,alicui ne reſtitueret, & ad id faciendum eius uoluntatem mouit; quamuis iſte poſtea ab aliam cauſſam nolit reſtiture, puta,quia ſibi non placet,reſtituere tenetur.Ita Adrianus loco citato;& ratio eſt, quoniam iſte aliquo tempore, quo illo reſtiture debebat, fuit cauſſa efficax,ne reſtitutio,fieret. Quod ſi poſtea iubeat, aut conſulat,ut reſtituat,adhuc tamen non liberatur ad obligatione reſtituendi, niſi ab eo actualis fiat reſtitutio: quia, ut fuit cauſſa efficax damni, ita debet eſſe cauſſa efficax reſtitutionis.

Eſt hoc loco dubitatio quædam de eo, qui mandauit,aut conſuluit homicidium faciendum, & antequā factum ſequeretur,iuſſit,aut conſuluit contrarium, ſed iſte cui mandatum eſt, non obediuit,an ille teneatur reſtituere, & an incidat in cenſuram eccleſiaſticam irregularitatis, uel excommunicationis,ut ſi clericum occidiſſet.

Quod attinet ad cenſuras,ſunt duæ ſententiæ:Quidã dicunt non incurrere in irregularitatem , mandato reuocato.Ita Innocentius cap.cum ad audientiam, de homicidio,Panormit.& Ioan.Anan.ibidem. Alij, ut Felinus,capit.ſicuti dignum,de homic.& Syluester uer.homic.quæſt.7.diſtinguunt inter mandantem,& conſiliantem:qui mandauit, & reuocauit mandatum actualiter, uel uirtualiter,non incurrit irregularitem: qui uero cõſilium dedit,non eſt neceſſe , ut conſilium reuocet ; ſed debet admonere illum in cuius pernicem dedit conſilium;& hoc in genere,monendo , ut ſibi caueat.Quam doctrinã commendat etiam Baldus C.mandati.l.mãdati.Quæ nobis etiã non diſplicet;licet Oſt.aliter ſentiat.

Quod attinet ad excommunicationem , Gloſ.c.cum quis de excommunic.lib.6.tenet non incurrere : immo aſſerit,quod ſi non potuit mandatum dare mandatario ad reuocandum conſilium antequam homicidium fieret,non eſt excommunicatus.Quoniam non incurritur excommunicatio,niſi homicidio perpetrato,& propter peccatum:at cum ſit homicidium,iſte non eſt in peccato,quoniam eum pœnituit, & quantum potuit,reuocauit conſilium;igitur non debet pœnam incurrere.

De reſtitutione,nonnulli Canoniſtæ & Theologi, in quibus Gabriel, & Adrian. dicunt teneri ad reſtitutionem: quia ab obligationem reſtituendi , ſatis eſt,ut ſequatur inæqualitas ex cauſſa influente, ut in hoc caſu accidit . Licet ergo culpa ſit remota:tamen quia ſequitur inæqualitas ex cauſſa data , reſtitutio eſt facienda . Quo fit, ut animi mutatio,ſolum ualeat ad tollendam culpam . Verum aliquibus iſta ſententia uidetnr dura , ac propterea iſtum a reſtitutione liberum eſſe affirmãt: quoniam , quantum in ſe fuit, ſuum concurſum remouit,& ita non debet cenſeri cauſſa iſtius effectus.Quare ſola,& totalis cauſſa dicendus eſt ille, qui damnum infert , & ipſe ſolus ex iſtorum ſententia,reſtituere debebit. Atque hæc de eo qui iubet . De eo qui conſilium dat,hæc pono dicta.

Pri-

Primum dictum, qui conſilium dat minus influit in effectum, quam qui iubet. Quoniam ſolum diſponit, & non mouet ſolus, ut is, qui mandat.

Secundum dictum, qui conſilio mouet, reſtituere tenetur, etiamſi alius ſui ſlet, qui conſilium dediſſet: & ſi eius conſilio ſecutum eſt damnum, tenetur totum reſtituere. Quare uniuerſe loquẽdo, nemo excuſatur a reſtituendo, hoc prætextu, quod alius feciſſet, uel damnum aliunde uenturum erat.

Tertium, qui conſilium dat, aut ſententiam alicuius confirmat ad furandum aliquid amplius, quam ille furari uolebat: tenetur ad reſtituendum id tantum, quod ſuo conſilio acceptum fuit: ut ſi fur uolebat accipere ſolum decem, ſed alterius conſilio motus, furatus eſt uiginti: qui conſilium dedit, debet decem reſtituere, etiã ſi dediſſet conſilium furandi uiginti. Hoc dixerim contra Adrianum: & ratio pro noſtro dicto ea eſt, quia ſolum fuit cauſſa efficax ſurripiendi decem.

Quartum dictum, omnes qui ex officio, uel ex eminentia ſeu dignitate aliqua, ut ſunt Aduocati, Curatores animarum, Theologi, Medici, & alij quibus fides ſolet, aut debet haberi, ſi ſcienter, aut ex culpabili negligentia, & ignorantia conſilium nociuum præbent, ſunt ad reſtituendum obligati. Doctrina eſt communis, quã ſpeciatim Medina quæſt. 7. tradit, eamque ſequitur Nauarrus.

Quinctum dictum, idem dicendum eſt de alijs perſonis, quæ ſe ad conſilium dandum ingerunt, ſi conſilium pernicioſum præbeant. Neque excuſari poſſunt, quod bona fide dederint; cum ignoranter agant, & alienum officium uſurpent. Siquidem, ubi intercedit culpa, uel imperitia, & negligentia, nihil ualet bonæ fidei prætextus, iuxta cap. ſi culpa tua; uel imperitia, de iniurijs, & damno dato.

Quod ſi idiotę & imperiti non ſe ingerant, ſed de ſuo conſilio requirantur, facilius ob ignorantiam excuſantur, ſi bona fide & animo conſilium non bonum præbeant:

beant:in his enim ignorantia, quæ in alijs eſſet craſſa, cenſetur inuincibilis, quæ uim habet excuſandi a culpa. Siquidem reſtituendi obligatio non ex damno illato, ſed ex culpabili iniuſtitia naſcitur, cuiuſmodi reperitur in fraudolento conſilio. Ex quibus dictis innumeros caſus explicare licet.

Sed hic obijceret quiſpiam id, quod habetur. § certum, Inſtit. de oblig. quæ ex delicto naſcuntur, ubi dicitur, contra conſiliantem non concedi actionem: igitur qui conſilium dat, reſtituere non tenetur. Reſpondetur, hanc auctoritatem intelligendam eſſe in foro exteriore: poteſt etiam intelligi in eo caſu, in quo alias effectus ſine conſilio erat futurus.

Rurſus obijceret quiſpiam, conſilium, non eſt cauſſa efficax; quia non mouet, efficaciter, ſed ſolum diſponit; igitur qui conſilium dat non poterit dici cauſſa. Reſpondetur, negando antecedens: quoniam conſilium in genere moris habetur pro cauſſa efficaci: & multa homines faciunt moti aliorum conſilio, quæ alias non facerent. Atque hæc de conſilio.

De conſenſu, qui dupliciter conſiderari poteſt, uel antequam fiat, uel poſt factum, qui eſt ueluti ratihabitio quædam, ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, qui conſentit damno, ſeu maleficio alicui inferendo peccat mortaliter, & reſtituere tenetur. Eſt communis doctrina Sylueſt. uer. reſt. 3. quæſt. 6. Nauar. in Enchir. cap. 17. numer. 133. & confirmatur ex regula illa, Agentes, & conſentientes pari pœna puniũtur. Intelligendum eſt hoc dictum, quando ob conſenſum ſeccutum eſt detrimentum.

Secundum dictum, ſubſequens conſenſus, ſeu ratihabitio obligat ad reſtitutionem, quando ſcilicet ex hac ſola cauſſa quis damnum dedit, quod alius eſſet id pro rato habiturus. Exempli gratia, ideo aliquis furatus eſt, uel hominem occidit, quia exiſtimauit alium approbaturum, & pro rato, & grato habiturum, ſi ille pro rato habeat, reſtituere tenetur.

Decla-

Declarat hanc doctrinam Angelus in uerbo, furtum §. 20. quando qui nocuit, non nocuiſſet, niſi exiſtimaſſet eum cuius cauſſa fecit, ratum habiturum, quæ explicatio non fuit neceſſaria, cum nunquam fortaſſe poſſit contingere, ut quis aliquid alterius cauſſa faciat, niſi exiſtimet illi fore gratum. Verum, quando alicui opus eſſet gratum, non quia ſuo nomine fuit factum, ſed alia de cauſſa, is non teneretur reſtituere, ut Nauar. bene ad notauit.

Huius dicti ratio, omiſsa communi auctoritate, ſumitur ex regula Iuris lib. 6. cap. Ratihabitionem, ubi habetur, ratihabitionem retrotrahi, & æquipollere mandato: idem habetur ex regula, Hoc iure, §. Deiecit ff. eod. atqui mandat reſtituere debet, igitur, & qui ratum habet.

Habent autem præfatæ regulæ uim non ſolum in iudicijs, ſed et in maleficijs, & delictis; ut docet Gloſſa approbata, cap. Ratihabitionem, citato. Lege Nauar. nu. 33. cap. 17. Quare, ſi ſeruus occideret domini inimicum ſciens dominum approbaturum, & re uera ſi hoc audito, dominus diceret, eum bene fuiſse, & ex ſua uoluntate, reſtituere deberet: fuit enim cauſsa huius occiſionis

De adulatore, ſeu laudatore, nomine, Palpo, in illis carminibus ſignificato, idem dicendum eſt, quod de conſentiente diximus, ſiue prius, ſiue poſterius laudet, & aduletur, modo ex hac cauſſa illatum ſit dānum. Verum, & qui laudat, & qui ratum habet rarius ſunt cauſſa efficax illati damni.

De eo, qui furem recipit, qui ſignificatur, nomine, Recurſus.

Primum dictum, qui furem, tanquam furem recipit, in foro exteriori punitur: ſed non eo modo, quo fur, ſed ut qui opem præſtat.

Nec eſt mirum ſi in foro exteriori qui furem recipit puniatur, quia præſumitur fuiſſe furti cauſſa.

Secundum dictum, quando receptio furis, aut maleficij eſt uere cauſſa ut maleficium fiat, quod alias non fieret,

ret,obligat ad reſtitutionem;quod non eſſet ſi fur,ut amicus,uel cognatus, uel alia de cauſſa reciperetur. Ita Oſtienſ. & Innocent. cap. ſicut dignum, de homicidio Et hęc de recipiente. Sequeretur nunc ut de participan te ageremus; de quo,cum latius,dicendum ſit, priuatá diſputationem ſtatuemus: ſed antequam eam aggredior,ad argumenta initio huius diſputationis poſita,re ſpondebo,

Ad primum, qnod attinet ad primum caſum in hoc argumento allatũ,dicam infra in priuata quæſtione,de eo qui minus malum ſuadet. Quid dicendum ſit ad ſecundum caſum,patet ex ijs quę diximus de conſilio in quarto dicto. De tertio reſpondet Medina, quod ſi is qui comitatur cauſſa impediendi damnum,ſuam uolũtatem manifeſtam fecit ei, qui damnum paſſus eſt, ad nihil tenetur:ſi non manifeſtauit,& qui læſus eſt,potuit præſumere aduenire contra ſe,tunc debet reſtituere.

Ad ſecundum,ſatis eſt,ut aliquis ſit cauſſa inæqualitatis,ad hoc vt reſtituere debeat,etiamſi nihil accipiat: unde patet etiam ad tertium.

Ad quartum,re vera rarius,qui ratum habet dicetur damni cauſſa,quia ratihabitio,ſe ſola,non gignit obligationem ad reſtituendum in foro conſcientiæ, niſi ſit cauſſa,ut alienum detineatur, aut pro eo non ſatisfiat; uel quia, qui ratum habet non prohibuit, aut non remouit voluntatem eius, qui ſuo nomine damnum dedit,& factum non puniuit,ſed approbauit, ac proinde dignus eſt,qui reſtitutionis pœna puniatur: idem de eo qui laudat dicas.

Qua ratione a participantibus facienda ſit reſtitutio.
Quæſtio LXVII.

QVęſito propoſita de reſtitutione facienda a participantibus, uaria habet capita; quæ prius ob oculos proponam, deinde diſtincte ad ſingula reſpondebo.

Participans tribus modis poteſt ſe habere. Vel enim

nim participat in opere tantum, ut qui concurrit ad damnum inferendum, & nihil utilitatis inde capit: vel re tantum, ut qui non concurrit ad furtum, ſed rei furto acceptæ partē habet: uel denique & opere & re ut qũ eſt in cauſſa ut furtũ fiat, & partem rei alienę capit.

Rurſus, in hac difficultate hęc omnia explicāda ſũt, primum an participantes in opere teneantur: ſecundũ, an in ſolidum: tertium, an uno reſtituente, alij reſtituere debeant: poſtremo, an ſi uni a creditore remittatur reſtitutio, alij ſint a reſtituendo liberi. Et quamuis ex dictis iam ſatis pateat quid de participante in opere dicēdum ſit; tamen, hic explicatius uniuerſam doctrinam hac de re complectemur.

Antequam autem concluſiones proponantur, animaduertendum eſt, participantes duobus modis poſſe conuenire: primo quādo unus eorum eſt princeps cauſſa & auctor mali, ita ut alij non eſſent facturi, niſi ipſo auctore, & duce. Secundo, quando omnes æqua ratione conueniunt, ita ut unus non pendeat ab alio: ubi de eo qui eſt caput, diſtinguendum eſt, ſolus fuiſſet aggreſſus nec ne.

Rurſus, qui principem furti iuuant, alias non furaturi, aut accipiũt aliquid ex re furto accepta, aut non accipiunt, ut contingeret, ſi domum euerti fsēt, uel prædā in flumen ne caperentur proiecisſent. Item diſtinguendum eſt de concurrentibus in actu, an ſint cauſsa totius damni an uero partis tantum.

Poſsũt autem plures eſse cauſsa totius damni tribus modis: primo, cum damnum non potuit ab uno ſolo fieri, ſed a pluribus ſimul. ſecundo, quando etiam ſinguli potuiſsent; ſed tamen ſic conueniunt, quod unus ſine alio non fecisſet; ut patet in domus combuſtione, quā unus ex ſe poſset ſine alio incendere: tertio, quando ſinguli dānt ſufficientem cauſsam, licet non ſint ſimul cauſſa, & unus non pendet ab alio, ut ſi duo incēderetur domum, & unus neſciret de alio. His ita propoſitis diſtinctionibus, has ſtatuo concluſiones.

Prima

Prima concluſio,falſum eſt,uniuerſe loquendo,eum qui conſilio iuuat, teneri inſolidum, & eum qui dat auxilium, ſolum in parte.Eſt hæc concluſio contra quoſdam Iuriſperitos,& ſpeciatim contra Innocent.capi.ſicut dignum,de homicidio. Quoniam,ut per conſilium poſſumus ex parte nocere, ut ſupra diximus,ita per auxilium,ſimpliciter damnum inferre.Quo fit,ut contrariæ ſententiæ fundamentum nullum ſit, cum dicunt, conſilium ferri in totum damnum, auxilium uero in partem damni:quia,cum plures æqualiter concurrunt, æquali modo ſunt obligati, omnes nimirum in ſolidũ.

Secunda concluſio,falſa eſt opinio eorum qui dicunt omnes concurrentes ad detrimentum inferendum eſſe æqualiter obligatos,ut priuate ſentire uidetur Oſtienſis.Quæ autem pro iſta ſententia afferuntur leges, uel ſunt pœnales, & procedunt in foro exteriore,uel intelligendæ ſunt, cum omnes æqualiter conueniunt. Quoniam cum poſſint inęqualiter concurrere, inęqualiter etiam ad reſtituendum erunt obligati.

Tertia concluſio, qui fuit quaſi princeps, & caput aliorum ad damnum inferendum,cuius auctoritate alij mouentur, eſt ſimpliciter obligatus, & magis, quam alij,ad reſtituendum.Doctrina eſt plana, & communis, quæ probatione non eget.

Quarta concluſio, quando plures conueniunt, ſub vno capite,omnes ſunt obligati conditionaliter in ſolidum; hoc eſt,non reſtituente principali,alij reſtituere tenentur.Eſt concluſio ſatis manifeſta ex dictis.

Quincta concluſio,uno ex participantibus in delicto reſtituente,alij debent ei pro rata reſtituere,non ratione acceptionis,ſed ratione rei acceptæ,hoc eſt,quia retinent partem,quam debent reſtituenti reddere.

Sexta concluſio,cum ex damno illato nihil utilitatis perceptum eſt, vt patet in domus combuſtione, primo auctori, ſi ipſe reſtituit, nihil ab alijs reddendum eſt; quia ſocij nec ratione acceptionis, nec rei acceptæ tenentur igitur:Quod ſi ille non intuliſſet damnum abſ-

que ſocijs, aliquid ei eſſet reddendum, ut Sotus ſcribit.
Septima concluſio, quando ſinguli ſe ſua ſponte obtulerunt ad inferendum damnum, quiſque quam accepit partem eam reſtituere debet; hoc eſt, quando non ſunt ſimul cauſſa aut, non integra cauſſa, ut ſupra expoſuimus, nemo teneturin ſolidum, ſed quiſque pro ſua portione. Eſt ergo vniuerſalis regula, quando ſocij ita nocent, quod furti auctor ſine eis non nocuiſſet, omnes in ſolidum tenentur, quando alias nocuiſſet, ſolum peccant mortaliter, & non tenentur reſtituere, cum non ſint cauſſa; quando vero ſunt cauſſa partis damni, partem reſtituere debent. Ex quibus colligere licet, concurrentes, ſiue ſocios interdum eſſe obligatos in ſolidum, interdum ad partem, interdum ad nihil.
Quod attinet ad participantem in re tantum, duo de eo quęruntur: vnum an debeat reſtituere, eam furti partē, quæ ad ſe peruenit, & de hac re nihil eſt dubij, quin ratione rei acceptæ, quam mala fide obtinet, reſtituere debeat: quod ſi bona fide accepit, vbi reſciuerit, tenetur ſolum id reddere, quo factus eſt locupletior, vt ſupra ſcripſimus. Alterum, cui reſtituere debeat, & de hoc alio dicetur loco.
De participantibus in opere & re, hoc eſt cum ſinguli priuato actu concurrunt, & certam partem rei alienę accipiunt, non nihil ſupra diximus, nunc aliquid aliud adijciemus. Hic tres ſunt caſus, qui difficultatē faciunt.
Primus, de quo ſupra meminimus, de pluribus ingredientibus in vineam, & quiſque racemum accipit. Quia cum dominus vineę graue patiatur damnum, durum eſt, ſi dicamus ei reſtitutionem non eſſe faciendam.
Secundus de eo, qui diuerſis temporibus ſingulos racemos, vel fructus ex alterius agro capit.
Tertius de eo, qui ex varijs agris ſingulas, aut paucas ſpicas colligeret, vel de eo, qui ſingulas panis, aut carnis vncias, varijs temporibus ex iuſto pondere detraheret, an iſte teneatur reſtituere, cum ſingula furta ſint leuiſſima peccata uenialia: quod ſi non teneretur quiuis

uis temporis ſpatio, furando, ſine graui peccato, diues fieri poſſet. De quibus ſtatuo has alias concluſiones.

Octaua concluſio, quando illi plures ita concurrerent, vt vnuſquiſque eſſet cauſſa cur alij etiam damnũ darent, quiſque teneretur ad reſtituendum in ſolidum. Patet hęc concluſio ex dictis.

Nona concluſio, ſi ſinguli ſcirent de damno etiam per alios illato, quiſque teneretur reſtituere ſuam partem, ſub peccati mortalis pœna. Quia omnes ſciũt damnum notabile proximo fieri, aut factum eſſe, ad quod cooperati ſunt. Exiguitas autem tunc excuſaret, quando damnum non eſſet notabile.

Decima concluſio, quando ignoraretur damnum per alios illatum, ita, ut quiſque exiſtimaret ſe ſolum racemum accipere, ſtante hac ignorantia inuincibili, nemo peccaret mortaliter, & a reſtitutione quiſque eſſet liber: quod ſi damni haberetur notitia, facienda eſſet reſtitutio, vt nona concluſione eſt dictum.

Vndecima concluſio, cum ab vno ſępius infertur paruum damnum, tunc tenebitur reſtituere, cum ad eã quantitatem deuenerit, quę pro notabili damno communiter reputari ſolet. Quantum autem in particulari pro notabili damno haberi debeat, id iudicio boni uiri relinquitur. Sed fingamus viginti racemos ex vinea decerptos inferre notabile damnum, an ſatis ſit vnum reſtituere, cum per reliquos non ſit illatum damnum notabile: reſpondet Medina, debere reſtitui pro omnibus: quia tunc perinde eſt, ac ſi omnes ſimul abſtuliſſet: nihil enim refert, an paulatim, an vna tantum vice notabile damnum inferas: adde etiam, quod reſtitutio ęqualitatem requirit.

Duodecima concluſio, quando vnus pluribus minuta damna inferret, ſi ratione neceſſitatis, vt poſſet viuere, ſeu familiam alere, id faceret, non peccaret mortaliter, nec reſtituere teneretur, cum nemini notabile dãnum inferat. At vero ſi diues eſſet, vel haberet vnde competenter viueret, peccaret mortaliter, & reſtituere

teneretur, ſi particularia furta ita committeret, ut magnam quantitatem acquirere intenderet. Ac ſi ex communi plurium ſociorum cumulo, magnum quid ſumeretur, ſed reſpectu ſingulorum, damnũ eſſet minimum: vt Medinę q. 10. in fine placet.

Reſtat aliud caput, quid dicendum ſit, cum vni remittitur, aut condonatur reſtitutio: pro cuius rei explicatione finge caſum, tres fures ſpoliaſſe mercatorem, qui duobus reſtitutionem condonauit, tertio minime; quęritur, an iſte teneatur ad reſtitutionem totius damni: & miſſis rationibus, quę in vtramque partem fieri poſſent, de hac dubitatione ita ſtatuo.

Duodecima concluſio, qui læſus fuit, cum habeat actionem in omnes, pôt cui vult actionem condonare & agere contra eum, cui nõ vult actionem remittere: concluſio eſt manifeſta, quia cum ſunt plures obligationes poteſt una remitti, non remiſſa alia.

Decimatertia, illi quibus actio remiſſa fuit, remanét in conſcientia obligati ad reſtituendum pro rata, ei qui pro toto damno ſatisfecit.

Decimaquarta, ſi læſus condonauit etiam reſtitutionem, & malefici fuerunt in furto pares, is cui non eſt condonata, tenetur reſtituere pro rata. Verum ſi is, cui condonatur fuiſſet primus auctor, qui alios induxiſſet, cæteri ad nihil tenerentur.

De reſtitutione facienda a participantibus in actu, ſed negatiue. Quæſtio LXVIII.

EX nouem modis, quibus aliquis conuenire poteſt cum alio ad damnum inferẽdum, ſex hactenus explicuimus, reſtant alij tres, qui negatiue furem iuuant, nimirum, mutus, nõ obſtans, non manifeſtans. Quod autem iſti ſint ad reſtituendum obligati, his poteſt rationibus demonſtrari.

Primo, illi qui conſentiunt, vt ſupra eſt probatum, reſtituere debent; atqui omnes iſti uidentur conſentire, quia

quia cum poſſint damnum proximi impedire, non impediunt;igitur.

Secundo auctoritate diui Hieronymi,quæ habetur c. qui cum fure,titulo de furtis,qui aſſerit, eos eſſe fures, qui furem non reuelant: qui igitur non manifeſtat furem tacendo, tanquam fur erit ad reſtitutionem obligatus.

Tertio,quia multi canones appellant homicidas omnis eos,qui cum poſſint alterius uitam tueri,non faciūt, ita habetur diſt.86. Can. Paſce, ubi æquiparatur is qui fratrem perire permittit, ei qui occidit. 23. quæſt.3. & diſt.83.in principio:& 22. quæſt.5. Can. Hoc uidetur, qui fratrem a peccato non reuocat,cum poſſit, & tacet, iniquitatem portat. Idem probare licet ex cap. ſicut dignum,de homicidio,qui non occidit, ſed homicidam comitatur,vt homicida punitur.Huc facit illud Prouerbiorum c.29.qui cum fure participat (quod omnes iſti facere uidentur) odit animam ſuam.

Quarto ex Innocentio cap.quantæ, de ſententia excommunicationis,ubi ait, quod ſi quis uiderit clericū male tractari,& poteſt eum defendere,& non defendit, incurrit ſententiam excommunicationis,ergo cum iſte grauiter peccet, ob quam cauſſam excommunicationē incurrit,cum non defendat, erit etiam reſtitutioni obnoxius.

Quincto,contra uero,poſſet quis arguere, quod iſti, non modo non teneantur reſtituere, ſed etiam, quod nec mortaliter peccent: quia præcepta caritatis non obligant niſi in extrema neceſſitate: ergo, iſta neceſſitate remota,ni manifeſto, aut nō impedio maleficium, nihil pecco.

Vt autem auctorum opiniones circa hanc difficultatem intelligantur,animaduertendum eſt,ad hoc ut aliquis ſit obligatus ad reſtitutionem,quādo indirecte eſt cauſſa mali,tria eſſe neceſſaria:primū ut poſſit impedire:alterum ut ſit obligatus ad impediēdum : poſtremū, ut non impediat.Poſito igitur, quod aliquis poſſit, de-

beat,& non impediat alterius damnum,quæritur,an ſit obligatus reſtituere: de qua re ſunt tres Doctorum ſententiæ .

Prima eorum,qui dicunt, quod ſi facili negotio impedire poſſit,& non impediat,reſtituere debet.Vt ecce, ſi uiderem duos inter ſe pugnantes, & poſſem eos uerbo impedire,ne ſibi mutuo nocerent,ni facio,debeo reſtituere ei , qui damnum fuerit perpeſſus. Ita Ioannes Maioris in 4.ſent.diſtinct.15.quæſt.26.Caietanus in ſua ſumma,uerbo,Reſtit.modo neceſſitas urgeat.Ioan. Andreæ, in cap.Quāto, de ſententia excommunicationis.

Secunda ſententia aliorum,dicentium,quod qui poteſt impedire,& ex odio , non impediat , reſtituere debet,Ita Richar.in 4.ſent.diſt.15. art.4.quæſt.5.Innocen. cap.quanto, de ſenten.excommunic.Panormit.ibidem, & uidetur etiam Scoti.

Tertia ſententia aliorum,qui exiſtimant iſtos ſimpliciter non eſſe obligatos ad reſtituendum , niſi quando ex officio impedire tenentur.Ita diuus Tho.2.2. quæſt. 62.art.7.Medin. quæſt.9 & eſt communis opinio.Vt autem huic dubitationi ſatisfaciam , hæc ſtatuo fundamenta.

Primum fundamentum,in quo afferam nonnullas diſtinctiones,ad facilem & plenam huius dubitationis reſolutionem neceſſarias. Prima diſtinctio,duobus modis aliqua perſona poteſt eſſe obligata ad remouendū damnum,uno modo ex officio, ut ſunt Iudices , & miniſtri iuſtitiæ , & qui ad id faciendum pretio ſunt conducti , ut Syluarum cuſtodes:altero ratione caritatis,quę ſuadet, & obligat ad curandum proximi bonum : caritas enim non quærit quæ ſua ſunt:& unicuique Deus mandauit de proximo ſuo.

Secunda diſtinctio , aut impedimentum poteſt adhiberi ſine detrimento prohibentis,aut nō ſine detrimento;in quo etiam magnitudo & paruitas ſpectanda eſt:& pariter,an pro communi, an uero pro priuato bono ſuſtinendum ſit.

Tertia, hic quæri poteſt, tum de damni reſtitutione, tum de ſolutione pœnę impoſitę ijs, qui cum debent, malum impedire non impediunt.

Secundum fundamentum, in quo explicanda eſt ratio, ob quam qui non defendunt ex caritate, non ſunt obligati ad reſtitutionem, ut ij qui non defendunt ex iuſtitia. Nauarrus in Enchiridio cap. 17. num. 11. cum docuiſſet ex communi ſententia Alexandri, Altiſiodorenſis, & aliorum neceſſitatem reſtituendi oriri ex transgreſſione uerę & ſpecialis iuſtitiæ, per quam aliquod damnum cuipiam infertur, non autem ex tranſgreſſione legum caritatis, hanc aſſignat rationem, quod tranſgreſſio caritatis, & aliarum uirtutum, non ordinantur per ſe, & directe ad ablationem alicuius rei exterioris, ſed ſolum per accidens & indirecte; quia per has uirtutes immediate & principaliter uerſantur in actibus interioribus: citatque doctrinam diui Thomæ 2. 2. quęſt. 85. art. 7. ad primum, & ar. 8. At uero tranſgreſſio legum iuſtitiæ per ſe uerſatur circa actus externos, & ita directe ordinatur ad auferendum id, quod eſt alterius: iuſtitia enim eſt ad alterum: & ideo ex tali tranſgreſſione oritur obligatio ad reſtituendum.

Cæterum, hæc explicatio non omni ex parte placet: ſiquidem aliæ quoque uirtutes a iuſtitia, verſantur per ſe circa actus exteriores: & iuſtitia, etiam per ſe & immediate refertur ad moderandas animi paſſiones interiores. Non igitur iſta ratio ſufficiens eſſe uidetur. Dices igitur, hanc eſſe rationem, quod debitum in alijs uirtutibus eſt debitum honeſtatis: ſupra quod per virtutē iuſtitię additur aliud debitum, quod qui tranſgreditur, inęqualitatem introducit: qui enim accipiunt mercedē ad cuſtodiendum, aut officium ad iuſtitiam conſeruandam, ſi hoc ius non ſeruent, ſunt iniqui: & alterius ius lædunt, quod non faciunt, qui non ſunt iuſtitię debito adſtricti. His ita ad notatis, ad propoſitam difficultatē reſpondebo per aliquot concluſiones: & primo dicam de ijs, qui tenentur ex officio, poſtea de cuſtodibus, po

ſtremo de alijs, qui ex caritate.

Prima concluſio, qui tenentur ex officio aliena damna impedire, ni faciant, uniuerſe loquendo, mortaliter peccant, & debent reſtituere. Patet hæc concluſio ex cōmuni doctrina, & ex ſecundo fundamento: ad hoc enim tributa, ſe ſalaria dantur, ut officio ſuo fungantur, & iuſtitiam conſeruent; quare, cum debeant, & poſſint, ſi non faciant, ſunt vera iniuſtitiæ cauſſa. Ex hac concluſione innumeros explicares caſus, qui quotidie poſſunt incidere in omnibus perſonis, quæ ex officio iuſtitię adminiſtrationem ſuſcipiunt.

Secunda concluſio, quando non poſſunt alterius bonum defendere ſine magno uitæ, uel famæ periculo, nec peccant, nec reſtituere debent. Quoniam non ſunt obligati quomodocunque ad iuſtitiam defendendam, ſed cum modo & ratione, nec ſuſcipiunt tale munus cū tanto periculo adminiſtrandum.

Tertia concluſio, pro defenſione boni communis, is qui eius curam gerit, debet uitę & famæ periculum ſubire. Quoniam pluris & faciendum publicum bonum quam priuatum: intellige hanc concluſionem cum agitur de re maioris momenti. Quod attinet ad cuſtodes, qui mercedem pro cuſtodia facienda accipiunt, de quibus alio loco nonnihil diximus, & eadem fere eſt ratio, cum ſuperioribus, ſequentes pono concluſiones.

Quarta concluſio, ſi iſti nō prohibeant damnum peccant mortaliter, & reſtituere tenentur, his caſibus exceptis: primo quando non impedirent eum, qui extrema laboraret neceſſitate: ſecundo, quando prohibitio, exēpli gratia paſcendi, eſſet iniuſta: tertio quando aliqua iuſta adeſſet permittendi cauſſa. Quod ſi dicas, qui accipiunt exempli gratia ex bonis communibus, non tenentur reſtituere; igitur nec cuſtodes, reſpondetur ex Medina, hunc eſſe priuatum caſum, in quo principalis dāni auctor non tenetur reſtiture, & qui eſt minus principalis eſt obligatus, ſed tamen ob diuerſam rationem.

Quincta concluſio, cuſtodes non tenentur ad ſoluendam

dam pœnam ipſis impoſitam,ſi permittant ex negligentia damnum fieri,niſi poſt ſententiæ executionem.Similiter,non tenentur reſtituere,ſi quid acceperunt ab ijs, quos damnum inferre permiſerunt, ut patet ex ijs quæ diſputauimus de rebus ex maleficio acceptis, intellige quando non accipiunt aliquid de rebus furtiuiſ[.

Quod ſi dicas,ſi iſti uenirent in manus iudicis punirẽtur ut latrones,ergo reſtituere debent, Reſpõderem, iſtos iſto pacto iure puniri,ob iuſtam præſumptionem.

Peteres,an ſi iſti interrogẽtur a domino, an aliquem furem damnum inferentem uiderint, & negent ueritatem,ad reſtitutionem teneantur. Reſpondetur, ſi non interrogentur iuridice, nõ tenentur reſpondere: ſi uero iuridice,& ueritatem negent,tenentur reſtituere,quidquid damni ex tali negatione dominus patitur. Quæ hactenus docuimus intelligenda ſunt iuxta ea quæ, de reſtitutione ex culpa facienda poſtea dicemus.Quod attinet ad debitum caritatis,has ſubijcio concluſiones.

Sexta concluſio,qui ex caritatis officio impedire poſſunt,& non impediunt,idque iuſta de cauſſa ob magnũ nimirum detrimentum, quod caperent, non peccant, nec reſtituere debent. Eſt Adriani concluſio,quam confirmat hæc ratio ex diuo Thoma ſumpta 2. 2.quæſt. 26. quia nemo tenetur alijs ſubuenire, cum proprio uel alieno notabili damno.

Septima concluſio,quando nullum ſequeretur damnum,aut minus damnum,quam proximus patitur, quã non occurrit, in re maioris momẽti,mortaliter peccat. Quoniam quiſque tenetur diligere proximum ordinate:at id requirit ordinata caritas igitur.Huc facit auctoritas illa ex Ambroſio ſuperius citata. Poteſt tamen in his caſibus,qui paſſus eſt damnum, ad alterius detrimẽtum impediendum, ſi id fecit extra caſum neceſſitatis extremę, repetere damni, quod pateretur, compenſationem.

Octaua concluſio,nunquam tenetur ad reſtitutionẽ, qui non defendit rem alienam, ſi non eſt obligatus ex

offi-

officio, quãuis neceſſitas urgeat. eſt hęc concluſio contra duas ſententias ſupra citatas. Quæ efficaciſſime probatur ex ijs, quę tota hac tractatione hucuſq. diximus & ex ſecundo fundamento. Verum tamen eſt, quod qui ex odio id faceret, multo grauius peccaret. Ex his concluſionibus nonnulla colliguntur corrolaria.

Primum, nemo tenetur impedire alterius detrimentum, quando illud per iuſtitiam cuipiam infertur. Neque obſtat illud Sapientis dictum, Prouerbiorum. 24. Erue eos, qui ducuntur ad mortem: quoniam etiam ſi poſſem eos liberare, non tamen ſum obligatus cũ mors iuſte infligatur. Quod ſi Princeps uellet capite damnatum uendere, poſſem illum mihi emere in ſeruum: poteſt etiam iſta auctoritas intelligi de eo, qui iniuſte dãnatur, ut quidam docent.

Secundum, ſi homo magnæ auctoritatis & grauitatis uideret aliquos inferiores notæ homines rixantes, ſine uitæ periculo, etiamſi poſſet, illos a rixa diſtrahere, tamen non teneretur, quoniam id ſine famæ & auctoritatis iactura facere non poſſet: quod ſi periculum eſſet graue, puta, mortis, & ſe illud impedire poſſe exiſtimaret, eſſet ad id obligatus.

Tertium, virum doctum ac prudentem non eſſe obligatum ad reprehendendum aliquem concionatorem, minus prudenter de aliqua re publice loquentem: quia id non fieret ſine maiori ſcandalo, maiorique periculo, ac perturbatione; deberet tamen priuatim poſtea illum corrigere. Secus dicendum eſſet, ſi concionator ille aliquid publice contra fidem diceret, tunc enim publice reprehendi poſſet.

Quartum, ſi quis ex officio eſſet obligatus ad concionandum, ubi eſſet aliquis hæreticus, qui errores diſſeminaret, is ex iuſtitia eum corrigere, & impugnare deberet, cõtrariumque docere, & quantum in ſe eſſet, perſuadere: quod ſi non faceret, remaneret ſemper obligatus ad id faciendum ex iuſtitia. Aliter tamen dicendum eſſet de ijs, qui id ex officio præſtare non ſunt obligati;

qui

qui ſolum peccarent mortaliter, quando id poſſent efficere.

Poſtremum, ut alia multa omittam, ſi dominus præciperet ſuo œconomo, aut famulo, ut pecunias in pauperes diſpenſaret, & id non efficeret, peccaret quidem eas non diſtribuendo, ſed non teneretur reſtituere: faceret enim ſolum contra caritatem. Atque de concluſionibus hactenus; reſtat ut allata argumenta ſoluantur.

Ad primum, negatur minor propoſitio: illi enim qui ex officio non debent prohibere, non dicuntur uere cõſentire, cum conſenſus proprie is dicatur, qui exprimitur, aut ſi non exprimitur, exprimi tamẽ debet. Quare, uniuerſe loquendo, qui negatiue damnum inferunt, nõ ſemper tenentur, nec ſemper pecant, ſed aliquando peccant, & reſtituere tenentur: aliquando peccant, & non tenentur reſtituere: aliquando neutrum.

Ad ſecundum ex Hieronymi auctoritate ſumptum, ex qua aliqui uniuerſe colligunt, omnes qui ueritatem cælant teneri ad reſtitutionem; ſed non neceſſario inducunt, tu hunc in modũ reſponderes; qui furem, aut rem furtiuam occultat, perinde peccat, ac ſi ipſe furtum feciſſet, apud Deum: ſecus, ſi ueritas in iudicio negaretur: quia tunc peccaretur contra iuſtitiam, ſi iuridice interrogaretnr.

Ad tertium, illæ omnes auctoritates intelligendæ ſūt de obligatione ex caritate: addẽ ẽt, quod locutiões illæ prolatæ ſunt a Sanctis Patribus per amplificationem & exagerationem, contra eos qui fratri in neceſſitate poſito, non ſubueniunt. Illud autem, quod habetur cap. ſicut dignum, non facit ad rem, quia non ſumus in caſu pari. Etenim, qui ſe ſocium præbet ei, qui uult occidere, non ſe habet, ut cauſſa negatiua, ſed ut cauſſa iuuãs. Adde etiam quod intelligitur de pœna in exteriori foro ſumenda.

Ad quartum, uariæ ſunt huius argumenti ſolutiones, quarum prima eſt eorum, qui dicunt intelligendum eſſe de illis, qui ex officio alterius malum prohibere te-

rentur. Sed non uidetur bona limitatio cum vniuerſaliter loquatur.

Secunda Gloſ. & Ioan. And. ibidem, qui aiunt intelligendum eſſe de omnibus, ſuppoſito tamen quod faciát ex odio. Sed neque hæc reſponſio placet, ob eandem rationem, quia textus uniuerſaliter loquitur, adde etiã quod non includerentur illi qui ex officio id facere tenentur, ſi ab eis remoueres odium.

Alij reſtringunt ad Parochum, quando ſcilicet inferiores uident Parochum male tractari & non defendũt. Sed neque hæc reſponſio admittenda eſt, cum uniuerſe pronuntiet. Adde etiam quod inferiores non tenentur ex officio & iuſtitia ad id faciendũ, ſed ex ſola caritate.

Dicendum eſt igitur Pontificem loqui in foro exteriori ſecundum præſumptionem: quia præſumendum eſt conſenſiſſe, cum potuerit iuuare, & non fecerit. At uero in foro interiori, ni re uera proprio concurrat conſenſu, non eſt excommunicatus. Adde etiam, quod fortaſſe uoluit illum excommunicare ob peccatum.

Ad ultimum patet ex dictis, præceptum enim caritatis obligat quando proximus eſt in extrema neceſſitate in qua ipſe non poteſt ſibi ſubuenire, ut patet Exod. 23. & Deuter. 22. Quod ſi is, qui iuuaretur eſſet diues, teneretur pro ſuſcepto labore aliquid retribuere.

An aliquando liceat ſuadere minus furtum, ſiue malum, ut uitetur maius. Quæſtio LXIX.

VT plene explicetur quoddam argumentum ſuperius allatum, in quo hæc attingebatur difficultas; propterea a nobis hęc quæſtio examinãda eſt: cum nõ ſit a noſtro inſtituto aliena, atque ſcitu indigna; & ideo, paullo accuratius examinanda erit.

Poteſt autem duobus modis tractari: altero quidem uniuerſe, quærendo an minus malum, ſiue peccatũ ſuadere liceat: altero, contrahendo eam ad aliquod pecca

es genus; vt ad maius, & minus furtũ: nos utroq; modo eam tractabimus, breuiter tamen. Quod autem minus malum ſuadere non liceat, his poteſt rationibus demonſtrari.

Primo, auctoritate diui Pauli ad Romanos cap.3. dicentis non eſſe facienda mala, vt inde eueniant bona: at qui dat conſilium de minori malo faciendo, vt vitetur maius, malum facit, quia mouet ad faciendum id, quod eſt uere malum; igitur.

Secundo, mihi, exempli gratia, non licet facere minus malum, ut aliud maius vitem: igitur neque etiam mihi licebit id alteri ſuadere.

Tertio, inducere ad minus malum, ſimpliciter loquẽdo, eſt inducere ad malum, quia minus malum continetur intra latitudinem mali: igitur.

Quarto, ſi minus malum conſulere licet, licebit quoque æquale cõſulere, quod videtur expreſſe falſum, Ex quibus colligeres, quod is, qui ſuaderet minus furtum, teneretur reſtituere. In hac quæſtione duæ ſunt ſcriptorum ſententiæ.

Prima eorum qui exiſtimant nunquam licere ſuadere minus malum, vt vitetur maius: Ita Gabriel Caietanus 2.2.q.78.art.4. & quidam alij.

Secunda ſetentia Adriani, quolib.1.q.2. in reſponſione ad tertium. Sylu. ver. vſur. Nauar. & Soti in commen. in c. 3. epiſt. ad Rom. & lib.6. de iuſt. & iur. q. 1. art.5. qui Doctores putant interdum licere ſuadere minus malum ad vitandum maius. Nos, ut huic dubitationi ſatisfaciamus, vnicum ponimus fundamentum, in quo duas ponemus diſtinctiones.

Notandum ergo eſt, dupliciter ſe habere poteſt is, qui vult facere maius malum: primo modo, vt cogitet de maiori malo faciendo, ſed nondum habeat animum firmum ad illud perpetrandum: ſecundo, quando iam eſt animo obſtinato ad maius malum committendum. Et qui hoc eſt affectus, rurſus dupliciter ſe habere poteſt: primo, cum eſt determinatus ad maius malum, &

de

de minore nihil cogitat: ſecundo, cum habet animum ad utrunque malum, ita vt uelit omnino alterutrum committere, ſed nondum decreuerit utrum.

Rurſus, qui uult aliquem retrahere a maiori malo duplicitér ſe habere poteſt: primo offerendo ei materiam minoris peccati, ut patebit in exemplis poſtea afferendis: altero, ſuadendo, & inducendo ad minus malum. Hæc igitur dubitatio intelligenda eſt, quando nulla eſt alia uia ad uitandum maius malum, niſi ſuadatur minus, & quando certiſſimum eſt fore, ut grauius quis peccet, niſi ad minus peccatum inducatur. His poſitis diſtinctionibus, has affero concluſiones.

Prima concluſio, ei, qui eſt omnino paratus ad maius malum faciendum, licet proponere materiam minoris mali. Hæc concluſio his confirmatur rationibus.

Primo ex communi Doctorum ſententia, Ita diuus Thomas. 2.2.q.78.art.4. ubi docet licere ſumere ad uſuram ab eo qui eſt paratus dare, ſi propter aliquod bonum fiat. Caietanus hoc idem fatetur, Sotus, & alij.

Secundo ex facto uirorum Sanctorum. Lot Geneſ. 19. dedit occaſionem ſodomitis, ut maius uitaret peccatum, dum dixit, ſe filias educturum, ut eis abuterentur, &c. Ieremiæ cap. 41. Decem uiri obtulerunt Iſmaheli theſauros, ne ipſos occideret.

Tertio, præbere occaſionem minus peccandi, uolenti peccare, dummodo non adſit intentio inducendi ad peccatum, non eſt peccare: igitur licebit. Vt exempli gratia ſi fęmina formoſa proficiſceretur ad eccleſiam, præberetque occaſionem concupiſcentiæ, etiamſi ſciret multos eam concupiſcere debere, modo id non intenderet, nihil peccaret.

Secunda concluſio, quando aliquis eſſet omnino paratus ad faciendum unum ex duobus inæqualibus malis, & non eſſet alia ratio impediendi maius, tunc liceret huic ſuadere minus. Hæc concluſio eſt contra primam ſententiam in fauorem ſecundę, quam his rationibus confirmo.

Primo

Primo auctoritate ſanctorum,& primum Auguſtini, lib.de adulterinis coniugijs ca. 15. & habetur 33.queſt. 11.can.ſi quid, ubi ſuadet,ut potius uxore uiuente alteram quis ducat,quam adulteram occidat.Si enim, inquit facturus eſt,quod nō licet,iam faciat adulterium, ut non faciat homicidium. Idem docet Gregorius lib. 32.moral.cap.55.cuius doctrina recitatur,Can.Nerui, diſt.13.Idem docetur ex concil.7. Toletano,eadem diſt. can. Duo, Chryſoſto. hom.27.ad populum Antiochenum docet,ei, qui ſolitus eſt iurare,conſulere,ut iuret per caput ſuum, quod eſt minus malum, ne iuret per Deum.

Secundo, tale conſilium habet bonum obiectum,bonumque finem ſine ulla mala circumſtantia: erit igitur bonum: quod ad finem attinet, res eſt certiſſima; quod pertinet ad obiectum patet, ex maxima illa Ariſtotelica, quæ habetur etiam,Can.Duo,& Can.Nerui, ante citatis,e duobus malis minus eſſe eligendum. Quare, cum eum qui indifferens eſt ad occidendum, uel mutilandum,ad hoc ſuadeo,modo ſit certus alterum efficere,nihil mali ei ſuadeo.

Tertio, ſi hoc conſilium eſt malum, maxime,vt aduerſarij arbitrantur, quia ſuadeo peccatum; quod eſt falſum, cum iſte iam apud ſe conſtituerit alterum efficere. Adde etiā,ut de Domino Caietano loquar, quod ipſemet ſententiam mutauit,in ſumma,uer.tyrannis.

Tertia concluſio,ei qui eſt paratus ad faciendum maius malum, non licet conſilium dare, ut faciat minus malum: quod intelligendum eſt, etiamſi per hoc conſilium auerteretur a maiori malo. Hæc concluſio non eſt ita certa,ut ſunt duę ſuperiores,cum aliqui contrarium probabile exiſtiment.

Hanc concluſionem probant argumenta initio quęſtionis facta: quoniam qui hoc ſuaderet, induceret, ſimpliciter loquendo,ad malum,cum iſte nihil de hoc malo cogitet; quare, ſi quis ſuaderet hominem uolentem aliquem occidere,ad alium leuiter percutiēdum, is

is nō iniuſte ageret, ſi id liceret ſuadere, quod eſt minus malū: quod omnino uidetur abſurdum. Licet tamē permittere minus malū, vt uitetur maius; qua ratione permittūtur lupanaria, ut uitentur adulteria: quia permittere, non eſt inducere. Eſt etiam contrarium fortaſſe probabile; quod poſſet confirmari ex facto Lot, qui filias obtulit eis, qui de illis non cogitabant.

Hoc factum Auguſt. can. Quod ait, diſt. 14. reprehendit; diuus uero Ambroſius can. offerebat ſanctus, 32. q. 7. excuſat. Gloſſa in decret. uidens hos duos patres, & textus inter ſe diſſentire, eos conciliare conatur. Auctor Cathenæ ſuper Genes. excuſat factum, quia Lot non propoſuit filias ut illis abuterentur, ſed ut hac ſua liberalitate uicti, abſtinerent a malo. Et re uera interdū homines ad aliquod maius malum fugiendum, ſolet ita ſe erga improbos gerere.

Et ut, quod ſentio aperte fatear, nullo modo, hoc factum damnandum eſſe arbitror: tum quia geſta Sanctorum hominum, cum non ſunt expreſſe mala defendenda ſunt, & præſertim hoc, quod optime defendi poteſt, ut patet ex dictis: tum etiam quod a diuo Petro in ſua 2. Canonica, cap. 2. Lot inſtus appellatur. Cum autem hic iuſtus homo dixit, ſe educturum filias, ut eis abuterentur, non fuit ſuaſio, ſed ſimplex minoris mali propoſitio, Cuius verba hanc faciunt ſententiam, Abſtinete a iuuenibus iſtis, & ſi quid peccati committere uultis, potius abutimini filiabus meis. Eſt enim frequentiſſima apud Hebræos loquendi forma, ut quod eſt comparatiue intelligendum, ſine particula comparatiua pronuntient, Vt cum dicitur, Cœlum tranſibit, &c. hoc eſt, potius cœlum tranſibit. Et ſi quis uellet hominem incitatum ad grauiter lædendum eum, quem unice amat, ei diceret, percute me, uel in me iniuriam iſtam infer, & ab amico offendendo abſtine, hoc eſt, potius uelim me percuteres, quam illum: qui profecto nihil mali ſuadere uidetur. Minus itaque placet Soti doctrina, qui hoc factum reprehenſione dignum putat.

Quar-

Quarta, concluſio, ſi loquamur de maiore & minore malo perpetrando in genere iuſtitiæ, ſi maius, & minus malum inferendum non ſunt reſpectu eiuſdem hominis, nulla ratione licet ſuadere minus malum. Vt ſi quis uellet furari uni centum ducatos, non licet ſuadere vt furetur alteri viginti. Quoniam unus non debet iniuſtitiam, & damnum pati pro alio. Qui igitur id ſuaderet, reſtituere teneretur.

Quincta concluſio, quando maius & minus damnum eſſent reſpectu eiuſdem, is qui ei ſuaderet maius, ut fieret minus non teneretur reſtituere. Ita Adrian. & Sot. lib. 6. q. 7. art. 3. Etenim ſine iuſta ratione dominus huius damni reſtitutionem peteret, cum per huius ſuaſionem minus damnum acceperit. Quo fit, ut non ſit eadem omnino ratio de peccato contra iuſtitiam, & de ijs per quæ non uiolatur iuſtitia. Atque ex his, concluſionibus quid de propoſita difficultate ſentiẽdum ſit, plane perſpicitur: quod adhuc magis ex argumentorum ſolutione patebit.

Ad primum, qui minus ſuadet malum ei, qui eſt ad utrunque paratus, non facit malum, ut inde eueniat bonum, ut patet ex dictis: electio, n. minoris mali eſt bona.

Ad ſecundum, non eſt par ratio, quandoquidem in mea manu eſt, facere, & non facere minus, uel maius malum: ſed non eſt in mea poteſtate remouere alium a maiore malo, niſi hortando ad minus, id enim ſupponimus, ut non ſit alia peccati uitandi ratio. Quo fit, ut nõ poſſim pro me capere id conſilij, quod alteri do.

Ad tertium, eodem reſpondetur modo, quo ad primum: minus enim malum in noſtro caſu, ſuſcipit rationem quandam boni. itaque qui ſuadet hominem paratum ad faciendum utrumque, non ad malum, ſed ad minus inducit.

Ad quartum, primum hoc argumentum concedi poſſet, facta comparatione æqualis mali ad æquale malũ: quamuis in eligendo altero, aliqua extare debeat differentiæ ratio.

Deinde, dicimus non eſſe parem rationem in utroque caſu, cum inter æqualia talis comparatio fieri non poſſit: cum æquale malum, ſit ſimpliciter malum; minus uero ad maius comparatum, non ita. Sed de hac difficultate hactenus: ſequitur, iuxta ordinem propoſitum ut de eo, qui ob aliquam culpam eſt ad reſtituendum obligatus, agamus.

Quid & quotuplex ſit culpa, & ob quas actiones aliquis ratione culpæ reſtituere teneatur.
Quæſtio LXX.

De reſtitutione ob aliquam culpam facienda, diſputaturus, prius quid, & quotuplex ſit culpa, & quibus actionibus aliquis teneatur de culpa, mihi explicandum eſt: cum ſine harum rerum cognitione quando, & quomodo ratione culpæ reſtitutio fieri debeat, intelligi non poſſit.

Diſputat de hac materia Scholaſtici in quarto ſent. diſt. 15. Adrianus in materia de reſtit. Bartolus l. Quod Nerua ff. depoſ. Baldus in l. quæ fortuitis C. de pign. act. Panormitanus cap. unde commodato, Summiſtæ, uerbo, culpa, Nauar. in enchir. cap. 17. numer. 177. & Sylu. uerbo, reſtit. 3. quæſt. 5. §. 2. Verum tamen eſt, ut Adr & Gabriel diſt. 15. q. 10. adnotarunt, quod aliter Theologi aliter Iuriſperiti de culpa diſputare ſolent.

Theologi appellant culpam omnem actum liberum deuiantem a recta ratione, ſeu a lege æterna: Iuriſperiti uero nomine culpę intelligunt actum exteriorem deuiantem a bono, qui actus potuit impediri, humana prudentia: quod ſi impediri non potuit, licet aberret a bono, nomen tamen culpę amittit; quam hunc in modum definiuit Bartolus.

Culpa eſt deuiatio ab eo, quod bonum eſt, quæ per hominum diligentiam impediri poterat. Quam deſcriptionem, ut a Iuriſperito traditam, tanquam bonam admittamus; ad cuius declarationem, aliquid breuiter ſubijciemus.

Animaduerte igitur, duo eſſe neceſſaria ad culpam conſtituendam: alterum, ut intercedat actus exterior, quo aliquis declinat a lege. Vt quidam uolẽs igne purgare ſuum caminum, per incuriam combuſſit domum alienam: hic actus continet quandam deuiationem a lege, ſeu contra legem, & a bono. Alterum, ut ſit talis deuiatio, quam homo potuiſſet remouere, ſi diligentiam adhibuiſſet, ut, ſi in exemplo allato, adhibuiſſet eam diligẽtiam, quam debebat, & adhibere poterat, ne aliena domus deflagraret. Hic itaque actus cum tali negligentia, eſt culpa.

In hac definitione una particula deſiderari uidetur, quam tamen latenter continet; ut ſcilicet, iſte actus nõ procedat ex intentione, quia tunc eſſet dolus. Quando autem per nullam diligẽtiam humanam tali deuiationi prouideri potuiſſet, nõ diceretur culpa, ſed caſus. Vt ecce, quidam habuit depoſito pecuniam ab amico, quam eo in loco collocauit, ubi ſuam adſeruare ſolet, in loco ſatis tuto: ſed accidit, ut prẹter omnem conſuetudinem, & opinionem, eo latro peruenerit, & ſurripuerit: hic eſt quẹdam deuiatio a bono, cum res aliena ſit ſublata, ſed quia nulla maiore diligentia, humano modo loquendo, impediri potuit, dicitur caſus fortuitus, qui nihil aliud eſt, quam inopinatẹ rei euentus, qui prouideri, etiam per hominem diligentiſſimum, non poteſt. Atque ex his allatẹ deſcriptionis ſententia patet.

Quod uero ad diuiſionem culpẹ attinet, culpa uniuerſe ſumpta, diuiditur in dolum, & ſimplicem culpã. Dolus eſt, quando uoluntaria deuiatio fit ſtudioſe, ſeu de induſtria, quando nimirum intercedit intentio errandi l.1.ff. de dolo malo, qui hunc in modum deſcribi ſolet.

Dolus eſt machinatio, ſeu circumuentio, ad decipiẽdum, ſeu fallendum alium adhibita, Gloſ. in Regulam, ſcienti, lib.6. ſi dolus fiat uerbis, dicitur fallacia: ſi opere, dicitur fraus. Lege diuum Thomam 2.2.q. 55. art.4. & q.118.art.8.

Rurſus, dolus diuiditur in dolum uerum, & in dolum præſumptum. Dolus verus eſt, quando eſt manifeſtus, ut cum adſunt inditia, & ſigna euidentia doli. Verbi gratia, ſi quis ſciuiſſet inimicum uerſari in agro, & eo ſe cōtuliſſet, uenandi cauſſa, ut eum ſine culpa, & quaſi caſu interfeciſſe uideretur, dum uolebat feram interficere. De quo dolo lege Bartolum, & Panormitanum locis citatis. Dolus præſumptus eſt, quando non adſunt inditia certa, ſed ea, quę dant aliquam ſuſpicionem.

At uero culpa ſimplex, eſt deuiatio, per negligentiam, non tamen cum fraude: cum ſcilicet quis ex incuria, omni remota malitia, deuiat a bono. Hanc culpam, priore relicta, de qua certum eſt obligare ad reſtitutionem, diuidūt Iuriſperiti in latam, leuem, & leuiſſimā.

Lata culpa ex Bartolo, eſt incircumſpecta deuiatio, quam homines, communiter pręuidere ſolent. Quare, cum actus exterior deuiat, & eſt malus habetque malitiam, quam non haberet, ſi adhibita fuiſſet ea diligentia, quam ſolent homines cōmuniter adhibere, lata diceretur culpa. Vt ecce, quidam accepit librum commodato, & ſedens ad ianuam domus, reliquit eum per incuriam, eo in loco, ubi ſedebat, & furto ſublatus fuit. In hac facti ſpecie, eſt lata culpa; cum homines maiorem in re ſua cuſtodienda curā adhibere communiter ſoleant, quam iſte adhibuerit, relinquendo librum in aperto loco.

Culpa leuis eſt, cum intercedit aliqua diligentia, ſed imperfecta; cum ſcilicet non eſt tanta, quantam homines cauti adhibere ſolent. Vt ecce, quidam depoſuit pecunias apud hominem bonæ fidei, ſed non omni ex parte, & uſquequaque: accidit, ut pecuniæ amiſſæ ſint, hæc dicetur leuis culpa. Similiter, aliquis librum commodato acceptum, reliquit domi, ſed non eo in loco, quo non pateret acceſſus; ſi amittatur, id fiet ex leui culpa.

At uero leuiſſima culpa ea dicetur, cum non intercedit illa exquiſita diligentia, quam homines prudentiſſi

mi adhibere ſolent. Vt ſi is, qui librum commodato acceptum poſuiſſet in ſuo cubiculo, ſeu in capſa, ſed non clauſiſſet, & ideo ſublatus eſt; culpa hæc dicetur leuiſſima, cum pauciores ſint, qui talem diligētiā adhibeant.

Addidit Bartolus alias duas culpæ ſpecies, latiorem, & latiſſimam: latior eſt, quando, non ſolum adeſt negligentia, ſed etiam præſumitur dolus. Vt gratia exempli, ſi quis amiſiſſet rem depoſito acceptam, quia non eam adhibuit diligentiam, quam adhibuit, aut adhibere ſolet in re ſua cuſtodienda. Vt ſi ille, de quo dicebamus librum ſuum ſecum tuliſſet, & alienum in loco aperto, & furibus expoſito, reliquiſſet. Latiſſima culpa ea dicitur, quando adeſt dolus manifeſtus, quem ſupra definiuimus. Cæterum, in foro interno, quidquid ſit de externo, non eſt neceſſaria iſta ultima diſtinctio. Quoniam, tam latior, quam latiſſima, etiamſi adſit dolus, ideſt nocendi intentio, quod attinet ad reſtitutionem, ad latam reducuntur.

Quod ſi quis petat, quo nam pacto iſtæ culpæ diſtinguantur, reſponderem, primum non diſtingui ex parte agentis: nam aliquando poterit eſſe lata culpa, quæ ſit ſine peccato, etiam ueniali; ut quando eſſet erratum ex mera ignorantia: deinde, dicerem non diſtingui ex parte rei, quoniam in re leui, ideſt minoris momenti, poteſt eſſe lata culpa: & in re graui ideſt maioris ponderis poteſt eſſe leuis culpa. Quo fit, ut diſtinguantur ex parte modi agendi, ſecundum quem apparent maiora, uel minora interioris malitiæ ſigna.

Vbi illud etiam admonuerim, ciuiles culpas poſſe ſine culpa theologica, ſeu apud Deum. Vt ſi quis relinqueret librum in platea, ex mera obliuione, ſine ulla intentione, & uoluntate relinquendi: ubi ciuilem agnoſceres culpam, non tamen Theologicam, ſeu moralem, ad quam, ut diximus, requiritur uoluntarium, quod tollitur per ignorantiam, modo ignorantia non ſit culpabilis. Atque hactenus de culpæ diuiſione.

Quod attinet ad actiones, ob quas aliquis tenetur re-

ſtituere,quando pręter intentionem nocuit,tres numerari ſolent: actio legis Aquiliæ, Actio de pauperiæ, & Actio noxialis.

Tunc aliquis tenetur actione legis Aquilię,quando uel per ſe,uel per ſua animalia damnum dedit, intercedente culpa: & qui hac ratione damnum intulit,totum reſtituere debet,lib.4.inſt.tit.3.

Tunc tenetur actione de pauperie, quando quis intulit damnum per ſua animalia,ſed ſine culpa:Quo in caſu ſecundum leges, totum damnum reparandum eſt, uel tradenda ſunt animalia,quæ damnum dedere, lib. 4.Inſtit.tit 9.

Tunc uero actione noxali, quando abſque culpa illatum eſt damnum per ſeruum, l.1.ff.de noxalibus actionibus,ubi Caius:& lib.4.Inſt.tit.8. Pœna in hoc caſu a legibus ſtatuta,eſt ut,uel detur ſeruus,qui damnum dedit,uel reparetur damnum.

His hunc in modum explicatis, eſt grauiſſima diſputatio,tum apud Iuriſutriuſque peritos,tum apud Theologos,an quando aliquis tenetur ad reſtituendum actione legis Aquiliæ, id eſt, cum intercedit culpa,intelligi debeat,de leui,uel de lata culpa:de qua quid ſentiendũ ſit,ſequenti diſputatione explicabo.

Quæ culpa obliget ad reſtitutionem.
Quæſtio LXXI.

DE hac itaque propoſita difficultate duę ſunt doctorum ſententię,prima eorum,qui dicũt hominem, qui damnum intulit,aliqua culpa,eſſe obligatum ad reſtituendum ex quacunque culpa ciuili,non tamen theologica. Ita Gloſſa can. conſuluiſti 2.q.4.Adrian.loco ſupra citato,uerbo, Vtrum in foro,Ioan.Andreę,cap.quoniam contra, de probation.Angel.uerbo,culpa.§.6.Huius ſententię fundamẽtũ illud eſt,quia lex Aquilia eſt lex iuſta;ergo obligat in cõſciẽtia:at iſta procedit in omni culpa,igitur.

Secunda

Secunda ſententia aliorum,qui exiſtimant ſolum oriri obligationem ad reſtituendum, quando intercedit lata culpa.Ita ſentit Innocentius cap.ſicut dignum,de homicidio,& cap.Quia plerique,de immunitate Eccleſiarum: quem alii ſequuntur:ut Ioan.Anan. Panorm.cap. Quoniam contra,de probation.cap.1.de conſtitut. Felinus cap.Sicut dignum, & denique Sylueſter verbo culpa,quæſt. 4. Dicuntque hi auctores hac in parte forum interius diſcrepare ab exteriore,in quo tenetur aliquis etiam ex leui,& leuiſſima. Nos,quoniam nihil occurrit hic priuatim notandum, de hac re quid ſentiendum ſit,his concluſionibus ſtatuimus.

Prima concluſio,quando aliquis damnum dedit per ſe,ſine ulla culpa,ad nullam reſtitutionem tenetur; nō ſecus,ac ſi caſu nocuiſſet.Intelligenda eſt hæc concluſio,quando ex tali damno is, qui intulit, non eſt factus locupletior: quia tunc id deberet reſtituere, quod ſibi acceſſiſſet:hanc doctrinam his rationibus confirmo.

Primo,ex iure canonico,capite,ſi tua culpa,tit.de iniuriis.in fine capitis,ubi hæc pulcherrima ponitur ſententia, Ad nihil tenetur,qui de contingentibus nihil omiſit,ideſt is cui nulla poteſt adſcribi culpa:idem confirmatur ex cap.Lator,tit.de homicidio,ubi admittitur ad ſacros ordines,quidam, qui caſu quendā occiderat.

Secundo,ex iure ciuili l. Qui foueas ff. ad legem Aquiliam, qui foueam aperuit ad capienda animalia in uia publica,tenetur de dāno dato: at uero, qui aperuit in locis,in quibus ſolent foueæ aperiri,ad nihil tenetur ea nimirum de cauſſa,quod nulla intercedit culpa: Ex quib. colligitur quo pacto intelligi debet caput, ſi quis aperuerit,tit.de iniurijs,ubi abſque diſtinctione ſtatuitur,ut qui foueam aperuerit debeat reſtituere: quod eſt limitandum,ut Gloſſa facit.

Tertio,qui occidit hominem caſu,ſine culpa occidit, non incurrit irregularitatem, ut patet capite lator, de homicidio, ergo multo minus incidere debet in obligationem reſtitutionis; cum multo facilius contrahatur

hatur irregularitas, quam reſtituendi obligatio, cum illa interdum ſine ulla contrahatur culpa.

Quarto, ubi nulla eſt culpa, non eſt humanus actus; quare non poteſt homini adſcribi; ac proinde ex eo ad nullam reſtitutionem obligandus erit.

Denique, accedat communis Doctorum opinio, & auctoritas Gloſſæ cap. Si egreſſus, de iniurijs. ubi legem Aquiliam limitat.

Secunda concluſio, ubi adeſt intentio nocendi, & dãnum eſt illatum, ſemper oritur obligatio ad reſtituendum pro uniuerſo damno, etiamſi culpa ſit leuiſſima: & hoc in foro conſcientię. Doctrina eſt Innocentij, & eſt manifeſtiſſima, quia in hoc caſu intercedit iniuria, & merus dolus.

Tertia concluſio, quando non adeſt intentio nocendi in foro interiore, oritur obligatio ad reſtituendum, ſi intercedat lata culpa. Intelligẽda eſt hæc concluſio, quando per ſe eſt illatum damnum, quod omni ex parte reſtituendum eſt. Hæc doctrina, patet primo ex communi ſententia, & ex legibus ſupra citatis, quæ hoc decernunt: adde etiam, quod talis culpa æquiparatur dolo, & facit hominem dignum pœna: igitur.

Quarta concluſio leuis & leuiſſima culpa, ex ſe non obligant ad reſtitutionem, quæ cõcluſio non eſt ita certa, ut eſt ſuperior, quam tamen probabilem faciunt hæ rationes.

Primo auctoritas grauiſſimorum Doctorum, qui hoc ſentiunt, ut Innocentij, Panormitani, & aliorum: quorũ iudicium facit rem ualde probabilem, in re ad praxim pertinente.

Secundo, in foro interiori non conſideratur quantitas damni illati, ſed culpæ & delicti, quod non eſt graue, niſi in culpa lata, non autem in leui, & leuiſſima: igitur ob has culpas nemo eſt obligandus ad reſtituendum. Ob hanc rationem Sotus lib. 4. de iuſtitia & iure, quæſt. 7. ar. 2. docuit neminem teneri ad reſtitutionem pro detrimento rei commodatæ, ob leuem & leuiſſimã

culpam cum delictū non ſit mortale. His accedat, quod leges illæ ſunt pœnales: quæ reſtringendæ ſunt: ut omittam, quod argumentum opinionis contrariæ facilè ſoluitur.

Quincta concluſio, probabile eſt eum, qui directe dā num infert, etiamſi ſolum uenialiter peccet, incidere in obligationem ad reſtituēdum: Quoniā is, qui cū culpa damnum affert, dici poteſt cauſſa illius dāmni: tenebitur igitur ad reſtitutionem. Cui opinioni fauet cap. final. de Iniur. & damno dato, ubi id expreſſe affirmari uidetur.

Sexta concluſio, quando quis indirectè damnificat, non tenetur ad reſtitutionem ratione culpæ uenialis tā tum. Nam ſi hoc eſſet, multa inde orirentur incommoda: primum, quod pauci reperirentur artifices, qui paſſim non eſſent obligati ad reſtitutionē: ſunt enim quā plurimæ artes & officia, in quibus facillime leui culpa peccatur, ex qua indirecte damnum proximi proficiſcitur: patet id ſpeciatim in arte medendi, cum Medici, dum ſanare intendunt, potius interdum obſint, cum non ſummam adhibeant curam: idem dicas de aduocatis, notariis, Principibus, & aliis, qui uerſantur in artibus in coniectura poſitis. Quæ perſonarum genera non poſſent ſine magno periculo ſua exercere munera. Cum ſæpe ex leui culpa, magna afferāt damna. Quare, niſi negligentia ſit grauis, non erunt hæ perſonę ad reſtitutionem obligandæ. Deinde, nemo reperiretur, qui cū hoc onere uellet talia officia exercere: cum, ut dicebam, ſine ueniali culpa exerceri uix queant.

Septima concluſio, quando aliquis infert damnum per ſua animalia, etiam ſine culpa, tenetur ad reficiendum totum damnum, aut ad dāda animalia in foro exteriori. Eſt communis doctrina, & patet ex cap. Si bos alienus. de iniurijs & damno dato, ff. ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, & inſtit. eodem titulo.

Pro huius concluſionis declaratione, animaduerte, leges citatas, non eſſe intelligendas de quocūque anima-

li, inquiunt enim, tua animalia, non tamen de omnibus loquuntur, ſed de illis, quę ſuo genere ſunt manſueta, licet in illa ſpecie aliquod animal non ſit manſuetum: ut ſi in genere equorum, uel bouum, eſſet aliquis equus, uel bos ferox: nam licet boues cornu petant, dicuntur tamen manſueti, ſicuti & alia gregalia animalia, excepto cane, qui non numeratur in animalib. manſuetis, ſed inter ea, quę ferocia nuncupantur.

Quod ſi damnum illatum fuerit per animalia ferocia, ex culpa domini, ex lege Aquilia, non ſolum reſtituendum eſt pro damno illato, in duplo, ſed dominus etiam ſuæ culpæ pœnam dat. Vt ſi leo domini culpa prodiret ex cauea, & equum occideret, duplum reſtitui deberet. Quod ſi abſque domini culpa euaſiſſet, nihil reſtituendum eſſet, ut Bartolus adnotauit. Et ratio eſt, quia quando animal ferox, ex ſe, euadit e manibus domini abſque eius culpa, deſinit eſſe domini. Lex itaque de quadrupe, non procedit de animalibus ferocibus.

Rurſus animaduertendum eſt, hanc legem extendendam eſſe ad animalia, quæ non ſunt quadrupedia, l. actio. ff. ad legem Aquiliam: ubi Gloſſa fingit caſum de gallina, quæ uolans ſuper tabulam, fędaſſet librum, cuius dominus, uel gallinam dare, vel damnum ſarcire deberet. Idem dicendum eſt de columbis domeſticis, de quibus ſuperius egimus, ſi dent damnum cum domini eos non paſcant, uel contra conſuetudinem, & leges detineant.

Octaua concluſio, quando damnum illatum fuit per ſeruum, ſi non interfuit domini culpa, reſtituendum eſt ſecundum actionem de Noxiali: ſi uero cum domini culpa, actione legis Aquiliæ Quo fit, ut ſeruus reputetur, ac ſi animal quoddam eſſet. ff. de actione noxiali.

Vbi notandum eſt, ex Inſtit. tit. de actione nox. § finali, non eſſe parem rationem de filio, ac de ſeruo: Quoniam, ſi filius noceat, actio datur in filium, quando non adeſt patris culpa: at quando ſeruus dat damnum, actio datur in dominum.

Fun-

Fundamentum, quod pro ſe prima ſententia attulit, ſoluitur a Panormitano cap. ſi egreſſus titu. de iniur. ubi ait legem illam Aquiliam eſſe pœnalem,& nó obligare in conſcientia.

Hanc reſponſionem refellit Felinus,cap.ſicut dignũ, aſſerendo hanc inſtantiam, quia ſi iſta ſolutio eſſet bona,ſequeretur, quod neque in lata culpa facienda eſſet reſtitutio. Vnde prefactus Doctor hanc aliam affert ſolutionem, dicendo legem procedere ex falſa præſumptione;& ideo,cum re uera non adeſt id,quod lex preſumit,non obligat in conſcientia. Siquidem,ubi eſt culpa, lex preſumit intentionem, ubi autem non eſt intentio,obligatio non oritur.

Sed, cum uideret fieri poſſe eandem inſtantiã, quia nec in lata culpa lex iſta locum haberet, cũ in hoc etiã culpę genere poſſit eſſe præſumptio falſa;propterea addit,in lata culpa eſſe tam uehementem præſumptioné, ut æquipolleat ueritati: ſed neq; hæc euaſio bona eſt, ut patet; quia re uera fieri poteſt, ut res ita non ſit, ut præſumitur.

Dico igitur Panormitani ſolutioné eſſe ſatis bonã,cũ ait iſtam legem eſſe pœnalem, quæ non obligat in foro conſcientiæ. Etenim lege 2. Aquilia ſtatuitur, ut ſi quis occidat quadrupedem, tantum ſoluere debeat, quantum plurimi fiebat illo anno, illud animalium genus: quare,cum aliquid amplius ſoluendum ſit,quam, quãtum animal ualebat eo tempore, quo occiſum fuit, hic continetur pœna.

Ad inſtantiam illam Felini,dicere poſſumus,hanc legem non eſſe omni ex parte, ſeu pure pœnalem. In eo, enim in quo iſta lex conuenit cum æquitate,& iuſtitia naturali, præceptiua eſt,& obligat in conſcientia:in eo autem, in quo excedit, ratione maioris reſtitutionis, pœnalis eſt. Naturæ autem conſentaneum eſt, ut lata culpa obliget: quę obligatio uigeret etiamſi non exiſteret lex Aquilia.In leui autem,&,leuiſſima culpa, quod eſt pœnale,ſi lex iſta non extaret,non eſſet: quare, tali

lege

lege remota, nullum eſſet præceptum, quod in his duabus culpis obligaret. Atq; de quæſtione ſatis dubia hæc dicta ſufficiant.

De reſtitutione facienda ab eo, qui rem iuſto nomine accepit. Quæſtio LXXII.

IN hac quæſtione explicanda, cum in re perſpicua, & plana uerſemur, nihil eſt cur ulla argumenta, quæ difficultatem faciant, in medium afferamus. Rem igitur omnem, quibuſdam poſitis fundamētis, per uaria capita, & dicta plane explicabimus.

Primum fundamentum, quamuis multa ſint contractuum genera, ut alias in materia de cōtractibus latius dicetur; tamen, ad rem noſtram commode contractum in duo genera diuidere poſſumus: in quorū altero res trāsfertur in alium una cum dominio: ut accidit in contractu uenditionis, & mutui: in altero uero non transfertur dominium, ut patet in locato, depoſito, & pignorato. Qui hoc pacto rem alienam acceperunt, dicuntur eſſe obligati ad reſtituēdū ratione rei acceptæ, cum non habeant eius, quod acceperunt dominium. Et cum ſæpe contingat, ut res hoc pacto poſſeſsa pereat, quæritur cui perire debeat, an domino, an ei, qui rem apud ſe habet.

Secundum fundamentum, contractus in quo non transfertur dominium triplex eſt: vnus qui fit in utilitatem accipientis, ut patet in commodato: commodo enim tibi equum in tuam utilitatem: ſecundus in utilitatem dantis, ut patet in depoſito: depono enim rem meā apud te, ut eam mihi cuſtodias: tertius uero fit in utilitaté utriuſque, ut accidit in locato & pignorato: nam qui domum conducit habet eius uſum, & qui locat, penſionem ſuæ domus percipit. Verum tamen eſt, quoſdam etiam alios contractus poſſe in utilitatem utriuſq. partis fieri, ſed non per ſe primo id eis conuenit: ut patet

in

in emptione, & uenditione, ubi tam qui uendit, quam qui emit, utilitatem percipit.

Tertium fundamentum, ut contractus mutui, commodati, locati, & precarij (de depoſito dicam poſtea) inter ſe conueniunt, ita differunt: conueniunt, quod in omnibus intercedit utilitas accipientis: differunt autē hoc pacto.

In contractu mutui, non ſolum conceditur rei uſus, ſed etiam transfertur dominium. Mutuum enim propriæ dicitur de ijs rebus, quæ numero, pondere, & menſura conſtant, uſuque conſumuntur, ut patet §. primo Inſtit. quibus modis re contrahatur obligatio, & §. appellata l. 2. ff. ſi certū petatur. In commodato, non tranſfertur dominium, ſed ſolum rei uſus.

Differt autem commodatum a locato, quod in locato non traditur rei uſus ſine pretio, in commodato uero nullum intercedit pretium, ut patet cap. unico de commodato, & tit. de commod. & locato.

Precarium differt ab alijs, quia per precarium datur uſus rei ad certum tempus, ad uoluntatem ac libitum eius qui dat. Lege prima, ff. de precarijs: cap. Precariū tit. de preca.

Rurſus differunt, quia in commodato, & locato datur certa res utenda, quod non fit in precario. Bart. l. in commod. §. ſi iurc. ff. Commod. Panormitanus cap. unico, commodati, & ibi Imola.

In pignore autem non transfertur dominium, quo differt a mutuo, neque datur uſus, quo differt a locato, conducto, & precario, & eſt in utilitatem accipientis, quo a depoſitio diſcrepat.

Quartum fundamentum, in quo ſpeciatim depoſitū ab alijs contractibus diſtinguendum eſt. Depoſitum ergo diſtinguitur a proxime numeratis cōtractibus, quia in eo, nec rei ſubſtantia, ſiue dominium, nec uſus traditur: ſed ſolum res alterius cuſtodiæ committitur: in alijs uero, uel res, uel uſus traditur. l. 2. & l. licet, ff. de depoſito.

Rur-

Rurſus differunt,quod depoſitum, ut plurimum, eſt in utilitatem ſolum eius qui deponit,non autem depoſi tarij. Poteſt tamen depoſitum fieri in gratiam depoſita rij, & tunc aliqua perciperetur utilitas, ſicuti etiam ſi ratione cuſtodiæ,aliquid emolumenti caperetur.

Vbi de depoſitario poteſt eſſe dubitatio, quomodo te neatur ad reſtitutionem, ſi res ex aliqua ſua culpa peri ret.Ex his quæ poſuimus fundamentis,colligo quędam dicta,quibus ad difficultatem propoſitam reſpondebo: quorum priora erunt circa mutuum, locatum,& commodatum; poſteriora uero circa depoſitum.

Primum dictum,res locata,commodata,& mutuo data,non poteſt repeti ante tempus præſcriptum, & ſi repetatur, qui repetit tenetur ad damna, quæ inde locatarius,& commodatarius,mutuatariuſque percipit.Ita habetur determinatum cap.unico,tit.de commodato: & l.in commodato §.ſicut ff.commod.Angelus & Syluelter uerb.commod.limitant hanc doctrinam ut procedat,quando locans,& mutuans,non patiuntur ſimile damnum: tunc enim non tenentur ad iſtius damni cōpenſationem.Cęterum ſententia contraria eſt communior,& uerior,ut habet Nauarrus in Enchir.cap. 17.nu. 182.qui ait in utroque foro peccare. Siquidem caput citatum tit.de commodato,indiſtincte loquitur. Quare,cum dominus propria uoluntate rem ad certum tēpus conceſſerit,debet ſuam fidem ſeruare.l.1.ff. de pactis,& cap.Qualiter,eodem titulo.Hæc communis doctrina,ſiue regula,quattuor recipit limitationes, quas tradit Gregorius IX. cap.Propter,de locato & commodato,& ibi Gloſ.

Prima quando locans egeret,exempli gratia,ſua domo ad habitandum ob aliquam neceſſitatem ſuperuenientem,quę non aderat tempore locationis; modò nō poſſit alia ratione ſibi commode prouidere: quo caſu penſio pro tempore remittenda eſſet.

Secunda, quando res eget refectione,ut ſi domus minaretur ruinam:qua refectione,ſeu inſtauratione, non

ege-

egebat tempore locationis, quo etiam caſu penſionem pro rata deducere oporteret.

Tertia, quando locatarius, ſeu commodatarius, re locata abuteretur, etiam ſine rei detrimento. Vt ſi abuteretur domo ad meretricium faciendum, ad latrones excipiendos, & fouendos: & tunc nihil de pacta penſione eſſet minuendum. Similiter, ſi locatarius rem locatam aliqua ratione corrumperet, & deteriorem redderet: ut ſi arbores tęderet, & agrum debita ratione non coleret. Quo caſu nihil de penſione minui deberet; ſed pro dãno illato daretur actio in iudicio, ut Panor. & Imola docent, cap. propter de locato & cond.

Quarta, quando res eſt locata ad plures annos, & minimum ad quinque, ſed locatarius per duos annos penſionem non ſoluit. Vel quando ad miuns tempus facta eſt locatio, ſed ſtatuto tempore penſio non ſoluitur.

Additur quincta limitatio, quando dominus rẽ ſuam repetit ad occurendum alicui maximo malo, & nocumento, quo alia ratione impediri non poteſt. At uero, qui accepit precario, tenetur reſtituere ad domini repetitionem, & uoluntatem: niſi id fieret cum damno notabili eius qui accepit, & nulla eſſet cauſſa repetendi, reſtitutio differri poſſet: ut habet Sylu. uerbo, precarium q. 1. & Pan. loco citato, num. 13. & alij apud Couarru. li. 3. uar. reſol. cap. 15. nu. 6.

Secundum dictum, quando aliqua res accepta fuit, uel mutuo, vel commodato, uel locato, ad certum tempus, tenetur qui accepit, tempore ſtatuto reſtituere, tum ratione rei acceptę, tum acceptionis. Ratio eſt manifeſta, quia tempore elapſo, nec iuſte retinet, nec poſſidet. At uero in precario, etiam ante tempus tenetur reſtituere, quando qui conceſſit, iuſta de cauſſa repeteret.

Tertium dictum, cum elapſo tempore, commodatarius, & mutuatarius teneantur ex duplici capite reſtituere, ſi res pereat, ipſis peribit, & ita erunt ad reſtitutionẽ, & ad omnia damna inde emergentia ſarcienda obligati, non ſecus ac fur obligatus eſſet.

Quar-

Quartum dictum, cum aliquis accipit rem locato, aut commodato, ad certum uſum, & eã ad alium uſum conuertit, & peccat, & ad damna inde naſcentia reſtituenda eſt obligatus. Patet hoc dictum ex l. qui iumenta ff. de furtis: de qua re lege Aul. Gellium libro 7. Noctium Atticarum c. 15. Limitatur hoc dictum, ut ſolum procedat in eo caſu, quando res fit ex tali uſu deterior. Ex qua doctrina infertur, quod ſi in caſu poſito res pereat, ei, qui accepit, peribit. De qua re ſupra a nobis latius diſputatum fuit.

Quinctum dictum, depoſitarius grauiter peccat, ſi utatur re depoſita contra uoluntatem domini, & tenetur ad omnia damna inde manantia. Ita Nauarrus cap. 17. nume. 181. Ratio eſt manifeſta, quia contrectat rem alienam inuito domino, l. furtum. ff. de condit. furti. leg. 3. C. depoſiti, Panor. c. 1. depoſ. Quamuis Io. Faber. leg. 1. C. depoſit. contrarium teneat, ſed errat.

Limitatur hoc dictum, ut non habeat locum quando res non fit deterior, nec exponitur periculo: nec quando depoſitarius ita utitur, ut ſtatim eam integram poſſit domine reſtituere, cum repetierit. Idem dicas de pignore dato ad cautelam creditoris.

Sextum dictum, quando res depoſita cedit in utilitatem deponentis, non tenetur depoſitarius ad reſtitutionem, ſi res pereat, ob culpam leuem, uel leuiſſimam: niſi fuerit in mora reſtitũendi, uel pacto ſe obligauerit: uerum ob latam, ſiue magnam culpam teneretur: ita, præter alios, Palud. 4. ſent. diſt. 15. q. 2. ar. 1. ſed nunquam erit lata culpa, ſi rem alienam ita conſeruet, ut ré ſuam cuſtodit.

Septimum dictum, quando res depoſita, cum utilitate utriuſque partis ſeruatur, ſi pereat, qui cuſtodit, tenetur reſtituere, ob latam culpam: idem diceres de eo qui e cuſtodem obtulit. Et eadem eſt ratio de re pignore accepta, quando utrinque percipitur utilitas, cap. bona de depoſitis. Hinc patet, quid ſit dicendum, cum mihi datur pecunia, quam alterius cauſſa impendere debeo;

bco;

beo;qua ſi amitterem ex lata tantum culpa tenerer. Lege Nauar.cap.17.num.181.

Sed hic maior difficultas reſtat, de commodato & locato, quando res perit, cui nam perire debeat: ad quam his concluſionibus breuiter reſpondeo.

Prima concluſio, ſi res locata & cõmodata pereat ſine accipientis culpa, certum eſt eum qui accipit ad nullam reſtitutionem teneri. Quæ doctrina confirmatur primum ex l.ſi commodato ff.commod. Deinde hac firma ratione: quia ſi teneretur, aut ratione rei acceptę, & hoc non, cum non habeat rem, quæ iam perijt, & ei perire debet, qui eius habet dominium: non ratione acceptionis, quia non perijt ſua culpa: igitur nulla eſt uia, qua iſte ad reſtituendum obligari poſſit.

Secunda concluſio, ſi commodatarius accipiat rem in ſuam utilitatem, non in utilitatem eius qui rem commodat, & ipſius culpa pereat, tenetur ad reſtitutionem. Ita habetur cap.unico de commodato. Adde communem Theologorum, & Summiſtarum ſententiā in uerb. commodato, & canoniſtarum, cap. citato. Sotus tamen lib.4.de iuſt.& iure, q.7.art.2. contrarium docet, duoq; dicit: primum, nunquam commodatarium teneri ad reſtitutionem, niſi peccet mortaliter: alterum, ſi peccet uenialiter, teneri ad reſtitutionem partis, pro ratione culpæ: ſed communis opinio tanquam probabilis, ſic confirmari poteſt.

Primo, quia uidetur rationi magis conſentaneum, ut res ei pereat, cui bono eſt: atqui ut ſupponimus commodatario eſt utilis, igitur.

Secundo, quoniam omnes, qui res ſuas commodat, cum hac tacita obligatione commodare uidetur, ut nõ ſibi, ſed commodatario perire debeant, ſi qua eius culpa pereant.

Tertio, ſi uera eſſet Soti opinio, raro commodatarius teneretur, ex rei commodatæ interitu, ad reſtitutionē, cum non facile mortaliter peccetur, in re commodata amittenda. Vt hic omittam leges, quæ, huic ſententiæ fa

uent, cum uideant rei æquitatem.

Poſſet tamen aliquis hunc caſum hunc in modum re ſtringere, ut non teneatur ad reſtitutionem, niſi aliqua intercedat culpa apud Deum, ſeu in foro conſcientiæ. Verum communis opinio, ut dixi, probabilis eſt.

Ex quibus colligere licet, commodatarium, ſi res pereat, quando eam domino remittit, non teneri ad reſtitutionem, modo is qui eam ferebat, eſſet fidelis lator: ſed de hac re accuratius inferius dicetur.

Tertia concluſio, quando commodatio cedit in utilitatem eius, qui commodauit; commodatarius non tenetur ad reſtitutionẽ, niſi res eius dolo aut culpa lata pereat. Vt ſi ſeruus acciperet ornamenta, ſeu ueſtes ſplendidas a domino, ut ornatior appareret.

Quarta concluſio, quando res locata, uel commodata cedit in utilitatem utriuſq;, ſi pereat, locatarius nunquam, commodatarius raro tenetur ad reſtitutionem, niſi ſit lata culpa. Patet hæc concluſio ex toto titulo de locato, & commodato, & ex legibus ſupra citatis.

Quincta concluſio, mutuatarius, ſi res pereat, quacunque ratione, ſiue cum culpa, ſiue ſine culpa, tenetur ad reſtitutionem. Doctrina eſt manifeſta, quia per mutuũ transfertur dominium, & propterea ei perire debet. Atque de hac diſputatione hactenus.

Nunc poſt explicationem circumſtantiæ eius, qui reſtituere debet: aliam aggrediemur, qua quæritur, cui facienda ſit reſtitutio: de qua uariæ occurrũt difficultates examinandæ, quas diuerſis quæſtionibus diſcutiemus.

Cui facienda ſit reſtitutio: de qua re communes traduntur regulæ. Quæſtio LXXIII.

VNA ex præcipuis circumſtantijs, quæ nobis in hac tractatione explicandę ſunt, ea eſt, qua quęritur, cuinam reſtituendum ſit: in cuius explicatione hũc ſeruabimus ordinem.

Primum quibuſdam propoſitis diſtinctionibus, uniuerſam doctrinam, per quaſdam regulas, hac de

re

de re trademus: poſtea, per uarias queſtiones, & dubitationes, que hac in parte priuatam habent difficultatem enucleabimus. Quod autem attinet ad preſentem difficultatem, an reſtitutio ſit facienda ei, a quo res eſt accepta, hec argumenta dubitationem faciunt.

Primo, multe ſunt inſtantie, quibus probare poſſumus reſtitutionem non eſſe faciendam ei, a quo res accepta fuit; igitur: nam, qui accipit a ſeruo, debet reſtituere domino: qui a Monacho, monaſterio: & deniq; qui ab uxore, & filio, marito, & patri.

Secundo, reſtitutio eſt facienda ei, qui ius habet in rem: ſed ſæpe contingit ut non habeatur ab eo, a quo accepta fuit, ut patet in re empta a fure: non eſt igitur facienda ei, a quo res fuerit accepta.

Tertio, quo argumento probo ſemper faciendam eſſe ei, a quo res fuit accepta: reſtituere eſt rem in ſuo loco iterum ſtatuere: igitur, qui rem apud eum ſtatuit, a quo accepit, nunquam errabit: quod ex eo confirmatur, quia nemini facit iniuriam, qui ei reſtituit, a quo accepit.

Quod ad opiniones attinet, nihil eſt, cur in præſentia aliquid dicamus: cum eas infra in priuatis difficultatibus ſimus allaturi. Antequam autem regulas uniuerſas trado, quaſdam afferam diſtinctiones, pro regularũ intelligentia, & pro ijs, quæ in hac circumſtantia dicenda ſunt, maxime neceſſarias.

Prima diſtinctio, res quæ reſtituenda eſt, aut accepta, fuit ab iuſto poſſeſſore, aut ab iniuſto, ueluti a fure: & ab eo qui per fraudem, & dolum rem illam habuit, quæ rurſus, uel accepta fuit contra uoluntatem habentis, uel cum uoluntate eius, qui rem illam uel ex liberalitate dedit, uel ex aliqua cauſſa: ſi ex cauſſa, uel abſolute, uel cum conditione: rurſus uel ex cauſſa turpi, ſed non iniuſta, ut ſi fornicationis cauſſa data fuiſſet: uel ex cauſſa etiam iniuſta, ut ſi ob iniuſtam ſententiá ferendam, uel ad homicidium faciendum: uel denique ob cauſſam honeſtam, ſiue ſit debita, ſiue non; ut exem

pli gratia, cauſſa abſtinendi a cibis, uel a re uenerea: uel poſtremo accepta eſt, ob rem quæ pretij eſt capax, uel ob rem quæ non poteſt eſſe uenditioni ſubiecta, ut ſunt res ſacræ de quibus accipiendi cauſſis, ſupra ſcripſimus. Denique, quod ad rem attinet, poteſt eſſe dubitatio, tum de re ipſa, tum de fructibus ex re perceptis.

Secunda diſtinctio, dominus alicuius rei duplex eſt, alter proprius, ut eſt is, qui uere habet ius in rem ipſam: alter non proprius, ut ſunt omnes ij, quibus conceſſus eſt rei uſus, cuiuſmodi eſt locatarius & cõmodatarius: uel rei cuſtodiam, ut depoſitarius, & uniuerſæ omnes cuſtodes: uel rei adminiſtratio, ut ſunt curatores, & tutores, atque eccleſiarum Prælati. Qui dominus rurſus duplex eſt, aut certus, aut incertus, ſiue dubius: de quo etiam diſtingueres, an ſit præſens, uel abſens.

Tertia diſtinctio, tribus modis potuit quiſpiam ab aliquo rem accepiſſe: primo mala fide, quando uel ſciebat rem non eſſe eius, a quo accepit, ut quando accepit a manifeſto fure; uel ſi ignorabat, ignorantia erat craſſa: quia facile cognoſcere poterat fuiſſe furto ſublatam. Vt ſi rem emiſſet a milite, qui ex bello iniuſto ſpolia retulit. Secundo, bona fide; cum exiſtimabat rem eſſe eius a quo accepit; ſed tamen poſtea reſciuit, rem eſſe alterius. Tertio, cum rem accepit, cum aliqua dubitatione, an re uera eſſet eius, qui dedit. Qui rurſus potuit eam bifariam accipere, uel cum animo reſtituendi uero domino, ut ſi hac de cauſſa eam a fure emiſſet: uel ſine hac intentione, ſed ut eam ſibi retineret. Quæ diſtinctio priuatim uſui erit in ſequenti diſputatione.

Quarta diſtinctio, cum quærimus de eo, cui facienda eſt reſtitutio, uel loqui poſſumus ſecundum ius naturę, uel ſecundum diſpoſitionem iuris humani: & rurſus, uel ſecundum ordiné caritatis, uel pro ratione iuſtitiæ.

Quo etiam loco diſtinguere liceret de eo qui eſt primus auctor acceptionis rei alienæ, & de participantibus de quibus ſupra diſputauimus. His ita poſitis diſtinctionibus, has communes ſtatuo regulas, per quas

uniuerſe, cui nam ſit reſtitutio facienda docebo.

Prima regula, uariæ ſunt omnino perſonæ, quibus reſtitutio, pro diuerſa ratione, fieri poteſt: ut dominus, is a quo res accepta fuit, ſiue ſit dominus, ſiue non, pauperes, eccleſia, fiſcus, ſiue camera apoſtolica, & denique is, cui per leges reſtitui debet. Quare, cautus confeſſarius, cum reſtitutionem pœnitenti impoſiturus eſt, diligenter uideat, cui nam perſonæ ſatisfaciendum ſit. Vt autem id efficere queat, has uniuerſales animaduertat regulas.

Secunda regula, uniuerſe loquendo, ei facienda eſt reſtitutio, a quo res accepta fuit: quam regulam confirmat tertia ratio ſuperius allata. Dixi, uniuerſe, quia nó ſemper eſt facienda, ut ex ijs, quę ſubijciemus perſpicuum fiet.

Tertia regula, uniuerſe loquendo, reſtitutio facienda eſt ei, qui ius, & dominium in rem habet. Quare ſi res uel a domino, uel aliunde, quam a ſuo domino accepta fuit, domino reſtituenda eſt. Dixi, uniuerſe, quoniã interdum alijs fieri poteſt.

Quarta regula, ſi res ſit accepta ab eo, qui uel uſum, uel cuſtodiam, & procurationem, rei habet, uniuerſe loquendo, huic reſtituenda erit. Primum, quia ſi huiuſmodi perſonis non reſtitueretur, eis fieret iniuria, cum ad has perſonas rei conſeruatio pertineat. Deinde, quoniã in foro exteriori, ab ijs, qui rei uſum, & cuſtodiam habent, res tradita iure repeti poteſt. Dixi, uniuerſe, quoniam, interdum in foro conſciẽtiæ poſſet reſtitui domino, quando id ei eſſet utile, & nullum damnum inde caperet, qui rem utendam, uel cuſtodiendam accepiſſet. Ita Nauar. cap. 17. num. 29. Id autem tunc maxime liceret, quando timeretur, ne is a quo res accepta fuit, domino reſtitueret.

Ex hac regula colligitur, quod ſi quis rem accepit a diſpenſatore, ei reſtituere debeat, cap Poſtulaſti de donationibus. Itaque, cum huiuſmodi perſonę rem iuſto titulo, & bona fide poſſideant, illis, uniuerſe loquendo,

fieri debet reſtitutio, etiamſi ultra tempus rem detineant: cum ipſorum ſit rei acceptę ſuo domino rationem reddere. Quod ſi quis uero domino reſtituat, & inde qui rem habebat aliquid detrimenti capiat, is debebit illud reſarcire, niſi per bonam fidem excuſetur. Verum quãdo is, qui rem curaret, potius eam diſſipat, ut accidere poteſt in Prȩlato, qui eccleſiæ bona dilapidaret, ex Caietani ſententia, reſtitutio facienda eſſet eccleſię; uel etiam ipſi Prȩlato, eo modo, quo docet Nau. cap. 17. nu. 29.

Quincta regula, quando res non eſt accepta a domino, uel ab eo, qui nullum habet ius in rem ipſam, uniuerſe loquendo, eſt reſtituenda domino. Quoniam reſtitutio obligat ratione rei acceptę, & ei danda eſt, qui minus habet: at huiuſmodi eſt dominus, igitur domino reddenda erit.

Ex qua regula infertur, quod res ablata a religioſo, a filio familias, a furioſo, &cęt. non iſtis, ſed religioni, patri, & curatori, reſtituenda ſit; cum illi non ſint domini: & non furi, ſed domino reſtituendum eſſe, quod a fure acceptum fuit: ſed hac de re ſtatim priuata excitabitur diſputatio.

Sexta regula, quando dubitatur de re accepta, cuius nã illa ſit, ſemper eſt reſtituenda ei, a quo eſt accepta. Huius regulę ratio ea eſt, quoniam melior eſt conditio poſſidentis.

Septima regula, quando res data eſt ob aliquam cauſſam, ſeu ſub aliqua conditione, ſi cauſſa, vel conditio non ſit impleta, ei reſtituenda eſt, a quo res fuit accepta. Vt ſi data eſſet pecunia pro re iuſta, uel iniuſta facienda; & ad exitum non fuerit perducta. Ita Medina queſtione 2. dubio 2. concluſ. 3. & Nauarrus cap. citato, num. 28.

Octaua regula, quando res ad effectũ perducta fuit, ſiue cauſſa ſit turpis, ſiue etiam iniuſta, ſiue honeſta, ſi reſtitutio facienda eſt, non danti, ſed pauperibus, iuxta communem ſententiam fieri debet. Quoniam ex eo, quod

quod quis libere rem ſuam dedit, uiſus eſt ſe omnino rei dominio priuare:nihil igitur eſt neceſſe, cur ei reſti tuatur.Dixi,ſi reſtitutio facienda eſt,quia multi tenēt, id,quod ex dictis cauſſis acceptum fuit, poſſe iuſte reti neri,ut patet ex ijs,quæ ſupra ſcripſimus. Leges autem quę ad deteſtandam turpitudinem ſtatuunt non eſſe dā tibus reſtituendum, ſunt pœnales,& non obligant,ante ſententiam latam:& ita non prohibent,quin danti poſ ſit reſtitui. Ita Medina loco citato.

Nona regula, ſi res per ſimoniam data fuit,non danti ſed eccleſię in cuius iniuriam data fuit reſtitui debet. cap.de hoc autem,tit.de ſimonia.Reſtituitur etiam aliquando ei,qui dedit,ut patet in caſu, qui habetur cap. ueniens,eod. tit.ubi ſtatuitur reſtitutionem faciendam eſſe ab Abbate & Monachis,cuidam,quem uoluerunt in monaſterium recipere,niſi prius triginta ſolidos ſoluiſſet.

Decima regula, cum per legem aut iudicis ſententiam res accepta alicui certę perſonæ, uel fiſco applicata fuit, ei danda erit.Quo loco animaduertendum eſt, reſtitutionem interdum alicui perſonę, ſi ius naturæ, uel rationem ipſam ſpectemus faciendam eſſe, ſi uero ius humanum,alteri.

Vndecima,quando dominus eſt ignotus,facienda eſt pauperibus in utilitatem domini: ſi uero omnino abſit ita ut nunquam ei fieri poſſit, ijſdem fiet pauperibus, niſi adſint hæredes,quibus prius facienda eſſet.

Quod ſi obijcias cap.ſicut dignum, de homicidio, ubi dicitur,quod aliena non ſunt pauperibus erogāda, quādo poſſunt ſuis dominis reſtitui, intelligitur, ut ait Medina,quando debitum eſt notabile.Sed de his accuratius paullo inferius ſcribetur.

Duodecima regula, quod alicui datum eſt cauſſa nocendi alteri,ut gratia exempli Petro, ut noceat Franciſco,numquam reſtituendum eſt ei, cui facta eſt iniuria.Hanc regulam tradiderim contra quoſdam,qui cenſent in his caſibus reſtitutionem faciendā eſſe ei qui iniu

ſia fuit affectus. Quoniam, huic talis res non eſt ulla ratione debita; quamuis in foro iudiciali poſsit in pœnā ei applicari: ſed ante iudicis ſententiam poteſt erogari in pauperes, ni uelit ſibi retinere.

Atque hactenus de regulis uniuerſalibus, hæc dicta ſufficiant; quas adhuc manifeſtius ſequentibus diſputationibus explicabimus.

Argumenta allata, nihil eſt cur diſsoluantur, cum ſatis explicentur ex dictis, & allatas regulas confirment. Ad alia igitur ſtylum conuertamus.

An res a fure, & iniuſto poſſeſſore accepta, ſit reſtituenda uero domino. Quæſtio LXXIIII.

VNiuerſis de eo, cui reſtitutio facienda eſt, regulis expoſitis, ſequitur ut quaſdam priuatas difficultates, quæ per allatas regulas non poſſunt plene explicari, priuatim diſcutiamus: quarum prima eſt, an res ab iniuſto poſſeſſore accepta, uero domino reſtituenda ſit, an uero ſufficiat ei reddere a quo proxime accepta fuit. Quod autem domino reſtituere oporteat his confirmatur rationibus.

Primo, auctoritate legis, qui uas. §. ſi ego tibi. ff. de furtis, ex qua aperte colligitur eum appellari furem, qui rem alienam contrectauerit, licet eam furto non acceperit: Is igitur tanquam fur, domino reſtituere debet, non alteri furi, qui fortaſſe non reſtituet.

Secundo, qui domino non reſtituit, & credit eum nũquam rem ſuam a fure recuperaturum, poſitiue concurrit ad indi ferēdum damnum proximo: ergo ſi domino non reſtituat, erit ad damnum compenſandum obligatus, fure non reſtituente, ut arguit Medina.

Tertio, ſi dominus ſciret rem ſuam eſſe apud iſtum, qui a fure accepit, poſſet iuſte illam tanquam ſuam repetere, & nolentem reddere per iudicem compellere: igitur debet eam domino reſtituere, &, ſi non reſtituat: iniuſte aget, & ad damnum ſarciendum erit obliga-

tus. Neque ualet, ſi dicas, huic licere ſuum pretium recuperare reddendo eã furi, quia fur poſſet abeſſe, aut iam uita diſceſſiſſe: ut omittam, quod non eſt faciendũ hoc bonum, ut inde eueniat malum.

Quarto, reſtitutio eſt iuſtitiæ actus, ut ſupra docuimus: iuſtitia autem dat cuique ſuum: quod nõ facit qui domino non reſtituit: neque fit ulla iniuria latroni, ſi ei non reſtituatur, cum ipſe a reſtitutione liberetur. De hac dubitatione hæ ſunt auctorum ſententiæ.

Prima ſententia eorum, qui exiſtimant poſſe, & debere fieri iniuſto poſſeſſori, a quo accepta eſt, ut ipſe reſtituat. Ita Alexan. Alenſis part. 4. quęſt. 86. memb. 3. art. 5. in fine, Nauarrus in Enchir. ca. 17. nu. 29 Caietanus in ſumma, uerb. reſtit. cap. 4. ſed in ſuis commentarijs in quæſtionem ſexageſimam ſecundam, ſecundę, ſecundę aliter ſenſit.

Secunda ſententia aliorum, qui dicunt eum qui iniuſto reddit poſſeſſori peccare cõtra caritatem, ſed tamẽ, non teneri amplius reſtituere. Ita Antonin. 2. parte tit. 2. cap. 5. §. 2. qui Guil. citat, & Syluester, uerbo reſtit. 4. quæſt. 1. ſed quæſt. 3. contra ſentire uidetur.

Tertia ſententia aliorum, qui ſuſtinent reſtitutionẽ faciendam eſſe uero domino, quando mala fide res ab iniuſto poſſeſſore accepta fuit. Ita Caietanus in art. 6. quæſt. citatæ. Medina quæſt. 10. C. de reſt. Sotus lib. 4. de iuſt. & iur. quæſt. 7. ar. 1. & 2. Henricus Harphius ſer. 5. in Cantica, & uidetur Diui Thomę in 2. 2. quæſt. 62. art. 6. Nos quid uerius uideatur, quibuſdam præmiſſis diſtinctionibus, uarias ſubijciendo concluſiones aperiemus.

Præter eas igitur diſtinctiones, quas ſupra attulimus, diſtinguendum eſt de re accepta, an uſu conſumatur, an uero eadem conſeruetur: cum de hoc duplici rerum genere diuerſa uideatur ratio, & propterea nos ſeorſim de utroque quid ſentiendum ſit determinabimus.

Rurſus diſtinguendum eſt, de iniuſto poſſeſſore, an ſit ad manus, an uero nuſquam appareat. Item animad-

uertendum eſt rem ab iniuſto poſſeſſore multis modis accipi poſſe, nimirum, donatione, emptione, furto, depoſito, uel alio ſimili titulo. Itē animaduertenda eſt diſtinctio obligationis ad reſtituendū, quod alia oritur ex acceptione iniuſta, & hęc ſemper obligat: alia ex re accepta, quę ſolum obligat, re accepta exiſtente, aut aliqua ratione permanente. Item, reuocanda eſt in memoriā, diſtinctio ſuperius allata de acceptione cum mala fide, uel bona, uel dubia: iuxta quæ tria capita nos uarias concluſiones ſtatuemus.

1 Prima concluſio, res ab iniuſto poſſeſſore ſcienter accepta, quocunque titulo accepta fuerit, uel domino, uel furi reſtituenda eſt. Hęc concluſio ſatis probabitur ex ijs, quæ dicemus in ſequentibus concluſionibus, quæ habet dubitationem quandam in ijs rebus, quæ uſu conſumuntur, de qua re poſtea dicetur.

Secunda concluſio, quando res empta fuit ab iniuſto poſſeſſore eo animo, ut reſtituatur domino, non apparēte iniuſto poſſeſſore, ei reſtituenda eſt: a quo pretium recipi poteſt: Ita Syluester uer. reſt. 3. quæſ. 7. §. 4. Oſtien. & Mon. Qui ergo certo ſciens rem eſſe furto acceptam, eam modico pretio emit, ut domino reſtitueret, quod probabiliter crederet dominum nō poſſe aliter eam recuperare, idque ei fore utile, domino reddere debet, niſi fur appareat, & pretium petere poteſt, idque in utroque foro.

Quod eam debeat reſtituere, eſt manifeſtum, quia tenetur, tum ratione rei acceptæ, cum res ſit aliena, tum ratione acceptionis: quia licet bono animo emat, tamē ui huius emptionis retinere non poteſt, cum per eā non trāsferatur dominium, cum empta ſit ab eo, qui alienæ re non poteſt. l. eos C. de furtis.

Quod autem pretium poſſit in utroque foro repetere, præſertim ſi conſtet de uoluntate, qua rem iſtam emit, quæ tamen in exteriori foro non facile probari poſſet, patet.

Primo ex communiore ſententia, de qua teſtatur Didacus

dacus in relect.in regulam Peccatum parte 3.§.1. num. 5.Ita enim docet Oſtien.tit.de pœnit.uerſ.Quid de prę dam ementibus. Angelus uerb. reſt. 2. Ioannes Maior li.4.ſent.diſt.15.quæſt.26.ad finem.Sylueſter uerb. reſt. 3.quæſt.7.Ancaran.in regulam,peccatum,Cępolla cautela 10.& Ioan.Lupi. rubr.de donat.§.65.num.57.

Secundo ex optima auctoritate, quam Gratianus, Can.Rapinam.14.quæſt. 5. tribuit Ambroſio, quæ ait: Rapinam emere non licere,niſi ea intẽtione, ut cui eſt ablata reſtituatur.Cum ergo iſte rem utiliter pro domino gerat,eam ratam habere debet: ac proinde pretium reſtituere; ad quod etiam ſoluendum poterit a iudice compelli.

Tertia concluſio,quando res mala fide empta fuit,& non animo reſtituendi,ſi iniuſtus poſſeſſor non compareat, uero domino reſtituenda eſt; ſed pretium repeti non poteſt: Ita Sylu.loco citato. Quod pretium iure repeti non poſſit,patet,quia iſte rem accepit, ſine ulla domini utilitate,ac proinde dominus non tenetur eã pretio ſibi recuperare.

Quarta concluſio,res mala fide accepta, cũ iniuſtus poſſeſſor apparet,ſatis eſt,ſi ei reſtituatur, uero prætermiſſo domino.non tenetur itaque is qui a fure accepit, rem ſuo domino ex iuſtitia reſtituere;quamuis id ex caritate efficere poſſit,& interdum debeat. Hęc concluſio fauet primæ opinioni, quæ his rationibus confirmatur.

Primo,nemo tenetur ad maiorem reſtitutionem,quã fuerit rei ablatio,ſiue acceptio:igitur iſte,qui a fure accepit,non eſt obligandus ad iſtam reſtitutionem, ſed ſatis eſt,ſi proxime ei reſtituat,a quo proxime accepit, cum ad reſtituendum ſatis ſit rem in ſuo loco reponere,unde proxime accepta fuit:quod optime fit, dum furi reſtituitur,apud quem,qui rem deponit, nemini facit iniuriam. Hanc rationem confirmat doctrina quędam lectione digna, quę habetur l.bona fides,ff.de depoſito; unde colligitur,quod ſi ſpectemus ius gentium,

ſeu

ſeu naturæ nudum, hoc eſt, non explicatum, & determinatum a iure humano, reſtitutioné debere fieri furi.

Secundo, ſi iſte efficere poſſet, ne fur rem alienā ſurriperet, aut ſurreptam reſtitueret, ni faceret, non offenderet iuſtitiam, idque uerum eſt exc ommuni omnium ſententia, intellige de eo, cui ex officio non incumbit rem alienam tueri: ergo etiamſi ipſe rem iſtam a fure acceptam domino non reddat, nihil contra iuſtitiam facit, ſi furi reddit, cum rem in priſtinum ſtatum reponat. Vnde apparet differentia inter eum, qui ex officio debet furem prohibere, ne furetur, & inter eum, qui tali obligatione nó eſt adſtrictus: nam ille peccat contra caritatem, & iuſtitiam, hic uero, licet poſſit peccare cótra caritatem, non tamen contra iuſtitiam, quamuis Sotus id ſpeciatim affirmet.

Tertio, ſi iſte ex iuſtitia teneretur, ſequeretur eum in quocunque caſu, debere domino reſtituere, quod eſt có tra ipſum Sotum; ſequela probatur, quia per Sotum nó tenetur reſtituere domino cum ſuo periculo, & tamen ſi concedat, teneri ex iuſtitia, debet reſtituere, etiamſi adſit periculum; non ſecus ac fur ipſe, qui cum detrimé to reſtituere debet. nanque obligatio nata ex iuſtitia nó tollitur ratione detrimenti, igitur. Quod ſi cum Soto dicas, argumentum ſolum concludere, reſtituendum eſſe cum periculo, ob iniuſtam acceptionem, non autem cũ reſtitutio oritur ex re accepta, ob quam cauſſam iſte reſtituere debet, hoc nihil eſt, quia eo ipſo, quo quis mala fide ab iniuſto poſſeſſore rem accipit, aut ſe accepiſſe cognoſcit, eſt ex mala acceptione poſſeſſor.

Quarto, qui rem emit a fure magis debet ſibi, quam domino rei conſulere, quod facit, rem furi reſtituendo, ut ſuum pretium recuperare poſſit, quod fortaſſe nó recuperaret reſtituendo domino, igitur.

Quincta concluſio, qui accipit a fure, interdum peccare poteſt contra caritatem, ni domino reſtituat. Vt ſi id ſine ſuo detrimento poſſet efficere, & probabiliter crederet furem non reſtituturum. Si quidem

cari-

caritatis lege, quantum poſſum, debeo æqualitatem ſeruare. Quando autem redderetur domino, monendus eſſet fur, ne iterum reſtitueret, ut tuta uiueret conſcientia.

Sexta concluſio, qui rem a fure accepit, non tenetur eã domino reſtituere, ſi ideo aliquod notabile damnũ ſibi timeret ſiue, ne fur eam in iudicio a ſe repeteret. Vt ſi commodato, depoſito, aut locato eam habuiſſet. Quoniam nemo cum magno ſuo detrimento tenetur alterius utilitati conſulere, quare ſatis erit, ſi furi reſtituat.

Septima concluſio, qui rem mala fide a fure accepit, nõ ſolum tenetur rem ipſam, uel ſi res in eius manu perijt, pretium reſtituere, ſed etiam fructus, quos dominus percepiſſet, ſi rem apud ſe habuiſset. Doctrina eſt certiſſima, & patet per l. eos, C. de furtis, & cap. Qui cũ fure, tit. de furtis, ubi Doctores.

Limitat hanc doctrinam Ioannes Medina, quæſt. 10. aitque ſolum habere locum in ijs rebus, quæ uſu non conſumuntur, nec recipiunt functionẽ cum genere ſuo non autem in ijs quæ uſu conſumuntur, quas non tenetur in foro conſcientiæ reſtituere; niſi fur ex hac receptione ſit factus impotens ad reſtituendum. Quoniam iſte non tenetur ratione rei alienæ, quia in his, quæ uſu conſumuntur, non transfertur res aliena, cum dominium non diſtinguatur ab uſu; non ratione acceptionis, quia cum fur habeat unde reddat, non infertur damnũ uero domino.

At uero Couarruuias, loco ſupra citato, parte ſcilicet. 3. ſuæ relect. §. 1. num. 2. hanc limitationem Medinæ impugnat, & uult doctrinam eſſe uniuerſaliter ueram, etiam in rebus, quæ uſu conſumuntur. Idque ex eo probat, quod is a quo accepit, non potuit rem alienam in alium transferre, & ita tenetur ratione rei acceptę. Pro qua opinione facit textus in l. Rogaſti, §. ultimo. ff. ſi certum petatur. Vbi expreſſe dicitur in rebus, quę functionem recipiunt, & conſumptionem, transferri dominiũ, ſi adſit bona fides: ſi uero mala, poſſe rem a domino uendi-

uendicari, &c. Rurſus ait teneri ratione iniuſtæ acceptionis, quod rem alienam, puta nummos, inuito domino contrectauerit, & ideo furtum comiſerit, l. qui uas, §. ſi ego tibi. ff. de furtis. ubi dicitur, eum etiam eſſe furem, qui rem alienam mala fide contractauerit, licet eam furto nō habuerit. Ex qua doctrina infertur, quod ſi quis fuiſſet inuitatus a fure ad prandium, ubi res furto acceptę eſſent appoſitæ, is teneretur ad reſtitutioné ſuę partis.

Cæterum Medinæ opinio cum illa limitatione, cum fur non redditur impotens ad reſtituendum, non eſt omnino improbabilis. Nam, qui gratia exempli furatur pecunias, non tenetur eaſdem numero reſtituere. igitur ſi fur illas gratis donauit, non ſunt reſtitutioni obnoxiæ, ſi fur alias habeat, quas reſtituat. Confirmatur, ſi fur dediſſet huic alias pecunias gratis, non teneretur eas reſtituere, ergo neque iſtas, quas ab alio furto accepit. Leges autem, quæ ualde urgere hanc opinionem uidētur, intelligi poſſūt, in foro exteriori, uel in eo caſu, in quo fur non habet unde reſtituat.

Octaua concluſio, in foro exteriori qui habet rem ab iniuſto poſſeſſore, cogeretur eam uero domino reſtituere. Patet hæc concluſio ex l. in ciuilem. C. de furtis, & l. ſi mancipium C. de uenat.

Sed peteret hoc loco quiſpiā, quid ſibi uelit, illud functionem in genere recipere, quod uarie a ſcriptorib. explicari ſolet, in l. 2. §. 1. ff. ſi cer. pet. ubi mutui datio expenditur. Res dicuntur recipere functionem in genere ſuo, per ſolutionem magis quam in ſpecie, quæ propter naturæ, uel artis ſimilitudinem recipiunt promiſcuum uſum, ita, ut una poſſit uice alterius fungi: Sicuti frumentum, cum frumento uinum, cum uino: oleum cum oleo, & his ſimilia: Vel plane res dicuntur functionem recipere in ſuo genere, quę formalem, & ſubſtantialem habent æquipollentiam, ita quidem, ut una res fungatur uice alterius uniformiter, & ſubſtāt aliter: ſic, quod non eadem res, & certa in indiuidua ſpecie reddenda, neceſ-

neceſſario ſit, ſed eadem res, & certa ſecundum ueram & realē ſubſtantiā genere & qualitate ſolui poſſit.

Atque de re mala fide accepta hactenus, nunc de re bona fide accepta, has alias concluſiones ſtatuam, ſi prius illud admonuero, ſtatim atque cognoſcitur rem non eſſe eius, a quo bona fide, accepta fuit, eum qui retinet, incipere poſsidere mala fide iuxta l. bonæ fidei, ff. de acquiren. domin. & ita iam tenetur reſtituere ratione iniquę acceptionis.

Nona concluſio, qui bona fide accepit, ſi rem apud ſe habeat, tenetur eam reſtituere, ratione rei acceptæ. Ratio eſt manifeſta, quia alias non tolleretur inæqualitas, quam rei dominus patitur.

Decima concluſio, ſi dum bona fides durauit, res alienata, aut conſumpta fuit, tenetur ad reſtituendum id, in quo factus eſt dictor ex rei alienatione, uel conſumptione. Quare, ſi conſumpta fuit in cibum, id debet reſtituere, quod de ſuo impēdiſſet, aut conſumpſiſſet: Ita Nauar. & Couar. lib. 1. uar. reſol. cap. 6. nu. 3. Vnde ſi rē dono habuiſſet, & eam uendidiſſet, deberet totum precium reſtituere. Ex quibus patet quid dicendum ſit, de rebus acceptis ex bello iniuſto, quod bona fide putabatur iuſtum.

Quod ſi res bona fide empta fuit, rei pretium emptori a dominó reſtituendum non erit. l. in ciuilem C. de furtis. l. ſi mancipium C. de rei uend. quod etiam in foro conſcientiæ ſeruandum eſt, ut Caiet. in art. 6. quęſtio 62. & Ioan. Maior, Sylueſt. & Medin. docent.

Sed hic magna eſt dubitatio, quando aliquis bona fide emit, & bona fide uendidit, an ueritate detecta, qui uendidit teneatur rem uenditam recuperare, & domino reſtituere: de qua re uarij ſunt dicendi modi.

Primus Soti lib. 4. quęſt. 7. art. 2. qui duo dicit. Primum, illum primum emptorem eſſe obligatum ad reſcindendum contractum, & ad reſtituendum pretium. Quod probat a ſimili de eo, qui emeret a latrone uitrū, & putaret eſſe lapillum, & bona fide uenderet; qui cognita

gnita rei falſitate, teneretur contractum reſcindere. Secundum, ſi emptor ſecundus non compareret, & non ſit periculum, fore ut res illa ab eo repetatur, licet qui bona fide uendidit, reſciat eſſe alienam, ad nullam reſtitutionem tenetur, poſtquam a dominio rei liber eſt, cum rem non habeat, & emptori nullum damnum dederit.

Secundus Nauarri, cap. 17. nume. 8. qui ait illum qui bona fide emit, & uendidit, ad nihil teneri, uel domino, uel ei cui uendidit, niſi factus fuerit locupletior: ut ſi pluris uendidiſſet, quam emiſſet, quod reſtituere deberet, l. ſed etſi, §. 1. & l. item ueniunt, §. 1. ff. de petit. hęred. Itaque ſi bona fide emat, & uendat, & non ſit factus locupletior, ad nihil tenebitur. Tenetur etiam bonę fidei uenditor de rei euictione, cap. fin. de empt. l. 1. & toto ti. ff. de euictione: a qua liberabitur cedendo actionem de euictione, quam habet contra eum, a quo bona fide emit.

Neque obſtat allatum exemplum de falſo lapillo; quia non eſt par ratio: quia ibi traditur res intrinſecus uitioſa, & ita uenditio eſt nulla: hic uero, res eſt intrinſece uera, & iuſti ualoris. Immo ait, quod eadem erit in utroque caſu ratio, ſi bona fide accepit, & dedit.

Quod ſi dicas, primus emptor poteſt per euictionem pretium a ſe datum repetere, ergo non poteſt utrunque retinere, Reſpondet, hoc ſolum concludere bonæ fidei uenditorem teneri ad concedendam actionem de euictione.

Tertius dicendi modus, aliorum, qui dicunt, eum qui rem alterius uendit, in omni caſu eſſe obligatum ad reſcindendum contractum.

Primum, quia primus emptor non eſt dominus, ergo non poteſt uendere: quod non ſit dominus patet; quia non acquiſiuit dominium per legem, aut per domini uoluntatem, quibus duobus modis transferuntur dominia.

Deinde, iure naturę iſte contractus eſt nullus; ergo reſcindēdus: antecedens patet, quia primus emptor tenetur

netur reſtituere, ſi bona tollatur fides, ergò contractus ille non eſt ualidus,& conſequenter nec ſecundus. Adde etiam,quod qui rei pretium apud ſe ſeruat,rē ipſam quodammodo ſeruare uidetur.Atquè hæc opinio uidetur probabilior.

Vndecima concluſio,iſte tenetur reſtituere domino, ſi quid ex re aliena utilitatis percepit. Quo fit,ut fructus ex re percepti reſtituendi ſint. Eſt doctrina certiſſima,& uerißima,& patet ex dictis. Reſtat nunc tertium caput,quando eſt dubia fides.

Duodecima concluſio,quando dubium eſſet, an is'a quo res accipitur eſſet uerus dominus, an latro, ei facienda eſſet reſtitutio.Siquidem in dubio melior eſt cōditio poſſidentis.

Decimatertia concluſio, qui eſt dubius an liceat rē furtiuam emere, ſi emat,peccat.Quoniam ageret contra conſcientiā,cōtra quam qui agit,neceſſario peccat.

Decimaquarta concluſio, poteſt quis emere uel dono accipere ſine peccato rem,de qua eſt dubius, an ſit alterius, modo habeat animum reſtituendi eam domino,ubi intellexerit eſſe alienam,pręmittat diligentiam qua inquirat,an ſit furtiua.

Decimaquincta concluſio, diligentia adhibita, poterit rem iſtam donando, uel uendendo alienare, modo emptorem moneat,de rei conditione: quod ni faciat,tenetur in foro conſcientiæ ad damna, quæ inde emptor capere poteſt. Ratio eſt manifeſta, quia cum fraude uenderet.Ita Medina,& Couar.locis citatis.

Quare non placet Oſtienſ.opinio,qui lib.4.de pœnitentia,dixit,eum peccare,qui rem cum fide dubia accipit: quem non nulli alij ſequuntur. Neque eorum fundamentum quicquam ualet, quod qui cum dubio aliquid agit, ſe exponit periculo peccandi, cum aliud ſit dubitare de re,an ſit furtiua,aliud,an talem rem emere liceat,ut ex dictis patet.

Decimaſexta concluſio, ſi res a principio bona fide fuit accepta, & poſtea ob rumores, uel propter aliqua

indicia ceptum eſt dubitari, an ſit aliena, dubio extante, poterit retineri, animo reſtituendi domino, ac etiam uendi, animo reddendi pretium, ſi conſtiterit eſſe alienam. Neque enim iſte bonę fidei poſſeſſori comparandus eſt. Quod ſi obijcias can. ſi uirgo, 34. q. 2. ubi Auguſtinus ait, quod bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime quiſq; dicitur, quandiu, ſe poſſidere ignorat alienum: quare cum iſte dubitet, ignorat rem eſſe alienam, ac proinde cum bona fide poſſideat, poterit rem uendere, nec tenebitur pretium acceptum reſtituere: Hoc nihil urget, quia hæc auctoritas intelligitur de ignorantia poſitiua, qua poſſeſſor credit ſe nō poſſidere alienū, quā nō habet is, de quo loquimur, qui habet ignorantiā negatiuam.

Vltima concluſio, fructus percepti ex re, quæ dubia fide poſſeſſa fuit, uidentur eſſe reſtituendi, non ſecus ac ſi mala fide retenta fuiſſet. Nam re dubia exiſtente, melior uidetur poſſidentis conditio. Denique quod attinet ad hanc dubitationem, de eo qui dubia fide accepit, illud dixerim, quoſdam parem rationem facere, cum eo qui bona fide accepit. Et cum ad rem propoſitā, per uarias concluſiones ſatis abundanter factum ſit, reſtat, ut argumenta contrariæ opinionis, quam quidam probabilem eſſe putant, reſpondeamus.

Ad primum, quod attinet ad auctoritatem legum, uim habent in foro exteriori, in quo iſte, pro fure habetur; tamen, cum ex ſe nullam inducat inæqualitaté, non debet pro fure haberi.

Ad ſecundum, non concurrit iſte ad damnum per ſe, ſed per acidens, & remote: poteſt tamen peccare contra caritatem, dum ſine ſuo damno poſſet domini utilitati conſulere.

Ad tertium, concedimus iſtum poſſe cogi ad rem reſtituendam, ſi apud ſe habeat, ut ſupra docuimus: uerum ſi iam reſtituit furi, etiamſi fur non reſtituat, ad nihil tenetur. Quod ſi fur abſit, aut mortuus ſit, ſuum perdere debet pretium. Nec proinde, quod furi reſtituit, facit bonum, ut inde eueniat malum, ſed ſolum id, quod

ad ſe pertinet; &, ſi inde malum ſequitur, ſi fur non reſtituat, furi tribuendum eſt.

Ad quartum, iuſtitiæ actus eſt etiam ei a quo accepiſti reddere, & rem in ſuum ſtatum reſtituere.

Quamuis autem id, quod nos ſuſtinemus, nobis probabilius uideatur: tamen ſententia contraria, & ob auctoritatem eorum qui eam ſequuntur, & ob rationes, ſua non caret probabilitate: quamuis omnino durum uideatur, eum qui reſtituit latroni, iterum ad reſtitutionem obligare, ſi latro non reſtituat: quod Medina, & Sotus ſpeciatim docent. Sed dicerent, qui contra ſentiunt, redditionem factam furi non eſſe reſtitutionem, ſed potius æquiualere iniuſtę acceptioni: cum non ſit actus iuſtitiæ, quæ dat rem ſuã Domino.

Quod de fure diſputatum eſt, intelligi etiã debet, de omnibus alijs, a quibus res accipitur, cuius non ſunt domini: ut eſt filius familias, monachus, & ſeruus.

An ſit reſtituendum ei domino, qui re ſua abuti uelit: uel de reſtitutione depoſiti.
Quæſtio LXXV.

VNiuerſam ſuperius tradidimus regulam, qua dicebamus reſtitutionem faciendam eſſe ei, qui habet rei dominium: ſed quoniam poteſt incidere caſus, ut dominus re ſibi reſtituta abuti uelit, ideo hæc propoſita eſt diſputatio: quæ in alium locum reijci potuiſſet, ubi agitur, de tempore, quo facienda eſt reſtitutio. Quod autem huic domino nõ ſit reſtituendũ, his probatur rationib.

Primo, reſtitutio facienda eſt in utilitatem eius, cui reſtituitur: at ſi redderetur domino, id quo ipſe abuti poſſet, eſſet ei pernicioſa; non eſt igitur in tali caſu ei facienda. Vt ecce, ſi reſtituerem cuipiam pecunias, quibus fornicari uellet, aut prodigaliter uiuere: uel enſem, quo ſe ipſum perimere, aut remp. aggredi ſtatuiſſet. Quo caſu, non ſolum contra caritatem, ſed etiam con-

tra iuſtitiam agerem: ac proinde ad reſtitutionem non tenerer.

Secundo, iſte non habet ius in talem rem; non eſt igitur ei reſtituẽda: ſumptum patet; quoniam nemo habet ius ad peccandum: cum ergo uelit re ſua abuti ad peccandum, ei reſtituere non debeo. confirmatur hęc ratio; quia in tali caſu, ſi poſſem rem iſtam ab eo auferre, utique deberem; non igitur ſum obligatus reſtituere.

Tertio, iſte dum re ſua abutitur, facit iniuriam Deo, & omnibus legibus; igitur non debeo reſtituere, & multo minus, quam ſi remp. peruertere uellet: cum magis Dei honorem, quam reip. pacem cõſeruare debeamus. Atque has rationes dubitandi cauſſa attuliſſe ſufficiat. Quod autem ad opiniones attinet Diuus Thomas in ſecunda ſecundæ, quæſt. 62. art. 6. de hac difficultate ſermonem habens, dixit, reſtitutionem non eſſe faciendã domino, quando res, ei uel alteri grauiter nocitura eſſet; ſed poſſe differri in aliud tempus: uel rem apud alium deponendam eſſe, quam tutor conſeruet.

Ex qua doctrina dominus Caietanus eodem in loco infert primo, eum peccare mortaliter, qui tempore belli iniuſti, ſoluit ingentes pecunias domino iniuſtum bellum gerenti. Deinde, quod ſi reſtitutio non eſt facienda, cum obeſt tertiæ perſonæ, multo minus, ſi cederet in detrimentum Eccleſiæ. Quo fit, ut iniuſte agat, qui reddit pecunias uolenti per ſimoniam emere beneficiũ: & multo magis qui dat pecunias mutuas huius rei cauſſa.

Sotus lib. 4. de iuſt. & iure, q. 7. art. 1. tria dicit circa hanc difficultatem.

Primum eum, qui reſtituit creditori uolenti iniuſte agere contra ſe, uel contra tertiam perſonam peccare mortaliter contra caritatem, & iuſtitiam: ſed hoc non probat.

Secundum, qui reſtituit creditori uolenti abuti ſolũ contra caritatem, modo poſſit, non reſtituere, peccat ſolum contra caritatem: ut ſi quis reſtituat pecunias creditori uolenti fornicari.

Tertium,

Tertium, eum qui reddit pecunias uolenti ſimoniã committere, ſolum peccare contra caritatem. Nos quid in hac difficultate ſentiendum ſit, duobus iactis fundamentis nonnullis concluſionibus explicabimus.

Primum fundamentum, in quo ponenda ſunt quædã quæ pro certis in hac re habentur. Primum, certum eſt quod ſi debitor hac intentione reſtituat, ut is cui reſtituit peccet, eum quoque peccare: quo etiam caſu peccaret, quamuis non reſtitueret. Deinde, certum eſt, eum, qui reſtituit non peccare, niſi certus ſit dominum cui reſtituit, peccaturum. Quare tota difficultas eſt de eo, qui ſine mala intentione reddit, ſed cum ſcientia, quod dominus ſit abuſurus. In quo etiam caſu certum eſt, quod ſi libenter, & prompte, ſine ulla difficultate, & contentione reſtituat, grauiter peccabit. Nam duobus modis poteſt aliquis rem ſuam repetere: uno modo ſine ulla contentione, ſimplici nimirum petitione; alio modo contentioſe, & pertinaciter, ita ut omnino uelit eam ſibi reſtitui.

Secundum fundamentum, duobus modis poteſt dominus uelle abuti re ſua; uno modo contra iuſtitiam, ut ſi uelit tertiam perſonam, uel remp. offendere, aut pecuniam ſibi reſtituendam iudici ad iniuſtam ſententiã ferendam tradere: altero modo contra caritatẽ, ad committendum aliquod peccatum ſine iniuſtitia, ut ad fornicandum, & prodigaliter uiuendum. Nam, ſi priore modo abuti uelit, qui reſtituit, uidetur facere contra caritatem & iuſtitiam, ac proinde reſtituendi obligationem contrahere: ſi uero altero modo, ſolum peccare mortaliter: & hoc eſt, quod in dubitationem uenit, an qui reſtituit rem, qua dominus abuti uult, ſolum peccet, an etiam interdum reſtituere teneatur. Cuius dubitationis explicatio ex eo pẽdet, an depoſitarius, & uniuerſe, qui rem habet alienam, in tali caſu teneatur ex iuſtitia, uel ex caritate rem domino non reſtituere. Quid autem hac in parte ſentiendum ſit, ſequentibus concluſionibus explicabo.

Prima concluſio, ex lege naturæ uniuerſe loquendo, depoſitum, uel res aliena reſtituenda eſt ei, qui depoſuit,& ei cuius eſt, quiſquis ille ſit, ita, ut etiam hoſti depoſitum reddendum ſit. Hanc Doctrinam, quæ pluribus rationibus confirmari poſſet, his rationibus breuiter confirmo.

Primo, auctoritate iuris canonici, cap. Bona fides, tit. de depoſito; cui accedit auctoritas legum humanarum l. Bona fides. ff. depoſiti:& M. Tullij libro tertio officiorum, cuius luculenta uerba paullo inferius, ad probandam ſecundam concluſionem afferam.

Secundo, quia, qui rem depoſitam domino non reſtituit, contrectat rem alienam inuito domino, ac proin de ſe reum furti facit: adde etiam, quod fidem non ſeruat, quæ claro naturæ homine cuique ſeruandam eſſe docemur. Vnde male, ille, ut eſt apud Plutarchum dixit, hoſtem fallere eſſe iuſtum, laudabile,& ſuaue: multo ſapientius Tullius, qui & rationibus, & illuſtribus exemplis fidem hoſti ſeruandam eſſe, libro primo officiorum, demonſtrauit.

Secunda concluſio, eodem naturę lumine docemur, depoſitũ interdũ non eſſe reſtituendũ domino petenti.

Primo, patet hæc concluſio ex communi Doctorum opinione, ad quam accedat hæc luculenta M. Tullij ſententia Ergo & promiſſa non facienda nonnunquam, neque depoſita ſemper reddenda ſunt. Si gladium, quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens reddere peccatum ſit, non reddere officium. Quod ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, reddes ne depoſitum? Non credo; facies enim contra remp. quę debet eſſe cariſſima. Sic multa, quæ natura honeſta uidentur eſſe, temporibus fiunt inhoneſta. Facere promiſſa, ſtare conuentis, reddere depoſita, commutata utilitate, fiunt non honeſta. Hęc Cicero.

Secundo, quoniam, ut optime arguit Angelicus Doctor, reſtitutio fieri debet in utilitatem eius cui reſtituitur: ſed interdum ſi fiat, in illius perniciem cederet:

ret: quarè incidere poſſunt tempora, in quibus fieri non debet.

Tertia concluſio, quando quis uellet re ſua abuti, ſiue contra caritatem, ſiue contra iuſtitiam, is qui rem illam habet, debet, quanta poteſt contentione, conſilio; admonitione, & precibus dominum monere, ne repetere uelit, ſi ea abuſurum ſciat. Siquidem quiſque, quantum in ſe eſt, caritatis officio tenetur alterius bono conſulere; cum, ut Sapiẽs, Eccleſiaſtici 17. ait, Deus cuique mãdauerit de proximo ſuo: & homo homini debeat eſſe Deus, non lupus. Quare, qui ſecus faceret, tanquam inhumanus, ab omni humana ſocietate eijciẽdus eſſet.

Quarta concluſio, quando dominus peteret rem ſuã etiam magna cum contentione, qua uellet contra iuſtitiam abuti, qui reſtituit, cum poſſit non reſtituere, non modo peccat mortaliter, ſed etiam tenetur ad reſtitutionem, tanquam is, qui damni cauſſam dederit. Doctrina eſt communis, quam loco citato, ſine probatione tamen, ſpeciatim tradit Sotus, nos his rationibus confirmamus; quibus id potiſſimum probabitur, illum peccare contra iuſtitiam, ac proinde eſſe ad reſtituendum obligatum.

Primo, dominus in tali caſu non habet ius ad ſuam rem repetendam, cum uelit ea contra iuſtitiam abuti: ergo, qui ei reſtituit facit contra iuſtitiam, ac proinde ad reſtitutionem erit obligatus.

Secundo, in hac facti ſpecie, ſecundum omnes leges non debeo reſtituere, ut patet ex dictis, & ex eo, quia ſum cauſſa adiuuans eum, qui iniuſte agit: ſi igitur reddo, ſum inæqualitatis cauſſa, ad quam remouendã procul dubio ero obligatus.

Tertio, ſi gratia exempli aliquis mihi commodaſſet enſem per tres dies, quem ſi cui do die, tertio contra iuſtitiam abuteretur, a me repeteret, ſi redderem, non ſecus peccarem, ac ſi meum ei commodarem. cum ille iure, ante ſtatutum diem repetere non queat. igitur nec etiam ſi ob eandem cauſſam poſt tertium repetat diem,

conſequentia eſt manifeſta;quia tribus elapſis dieb. ob huiuſmodi cauſſam,non habet maius repetẽdi ius,quã ſecundo haberet die.

Poſtremo , iſte in foro exteriore per leges humanas puniretur,non aliam ob cauſſam,niſi quia facit contra iuſtitiam,igitur.

Quod ſi dicas,iſte petit quod ſuum eſt,igitur,qui nõ reſtituit,faciet contra iuſtitiam. Reſpondetur, conceſſo antecedenti,negatur conſequẽtia, quoniam ex iuſtitia quandoque depoſitum reddendum non eſt,cum dominus non habeat ius petendi,ut patet exemplo pupilli,& curatoris , a quo ille , quod ſuum eſt repetere non poteſt: ſatis ergo eſt,ſi abuti uolenti conſeruetur, quod ſuum eſt.

Hæc concluſio his rationibus confirmata,limitanda eſt,quando non ſequeretur maius malum,ſi non fiat reſtitutio.Quare ſi ei qui reſtituere debet,immineret graue periculum,poſſet tuta conſcientia rem alienam domino reddere,etiã ſi eũ abuſurum ſciret:cum nemo, cũ graui ſuo damno,alterius utilitati cõſulere debeat.Doctrina eſt diui Thomæ lib.4.ſen.diſt.32.quæſt.unica,ar. 2.quæſtiuncula 3.ad tertium.

Ex hac concluſione nonnulla infere licet.

Primum,uerum eſſe, quod dixit Caietanus , & ante ipſum Tullius , non eſſe reſtituendas pecunias ei , qui uult genere bellum iniuſtum.

Deinde,ex eiuſdem ſententia, non eſt reſtituendum uiro Eccleſiaſtico,qui bona eccleſiæ dilapidaret : cum beneficiatus non ſit dominus,ſed diſpenſator: atqui Nauarrus contrarium docet,cuius opinio non eſt improbabilis, ſi de ea loquamur parte , quæ beneficiato debetur,tanquam operario: ſi autem de ijs loquamur bonis, quorum ſolam diſpenſationem habet,potius Eccleſiæ, uel pauperibus reſtituendum eſſet , quibus fit iniuria . Siquidẽ,ſi diſpenſator male rẽ domini adminiſtret , potius debeo domino,quã malo diſpẽſatori reſtituere,ſed in foro exteriori ei cogerer reſtituere, a quo accepi.

Po-

Poſtea infertur, non eſſe reſtituendas pecunias uſurario, qui uelit eas fœnori dare; ſed poſſum conſeruare, donec ero ſecurus, fore, ut non amplius abutatur. Non tamen bene infertur, quod intulit Caietanus, eum qui reſtituit uolenti ſimoniam exercere, eſſe obligatum ad reſtituendum, ut bene adnotauit Sotus. Quoniam, licet ſimoniacus non poſſit emere beneficium, uel aliam rē ſacram: tamen ius habet ad ſuas pecunias repetendas, quibus non uult uti contra iuſtitiam, & qui ei reſtituit, ſine diligentia ſuperius dicta, ſolum peccat contra caritatem.

Quincta cōcluſio, quando dominus uult abuti re ſua contra caritatem, non debeo reſtituere: ſed ſi reſtituo non ſum obligatus ad ſarciendum damnum. Quod non debeam reſtituere, patet; quia depoſitum & debitum reſtituendum eſt ob utilitatem dantis. Quod ad aliquid reſtituendum non ſim obligatus, eſt manifeſtum; quia non lęditur iuſtitia.

Intelligenda eſt hæc concluſio, quando dominus alias non eſſet peccaturus: quia ſi alias peccaturus eſſet, non poſſum, eo inuito, eius rem retinere. Intelligenda eſt etiam, quando id commode fieri poteſt, ut ſtatim dicam.

Sexta concluſio, quando qui depoſuit ſiue creditor inſtanter, & minaciter rem ſuam repeteret, ſi preces, & conſilia non proſunt, poſſum ſine peccato rem acceptā reſtituere, cum ea abuti uult contra caritatem.

Primo, quia ipſe in tali caſu habet ius ad petēdum, debeo igitur ei reſtituere: neq. enim ſunt facienda mala, ut inde eueniant bona, ut Apoſtolus ait, malum autem fieret, ſi eo prorſus inuito, cum habet ius ad repetendum, ei non reſtitueretur.

Secundo in hoc caſu, ad uitandum eius peccatum, non poſſum ab eo auferre pecunias, quas habet, ergo neque eo inuito, quas ei debeo, mihi retinere licet.

Tertio, ex lege caritatis ſolum ſum obligatus adhibere concilium, & preces: ergo, ſi hæc non ſufficiant

non

non erit mihi uitio adſcribendum, ſi peccabit.

Septima concluſio, quando creditor peteret rem ſuā, qua abuti contra caritatem uellet, ſi ei reſtituo quando non ſum obligatus reſtituere, pecco. Quoniam eſt cooperari peccato, non ſecus ac ſi rem meam ei commodarem, qua abuti uellet. Cum ergo non habeat ius ad petēdum, non debeo ei in tali caſu reſtituere. Atque per has concluſiones plene propoſitæ difficultati ſatis eſſe factum arbitror, nunc ad argumentorum ſolutionem accedamus.

Ad primum, qua ratione hoc argumentum diluendū ſit, patet ex allatis concluſionibus: aliquando enim reſtituendum non eſt, quod hoc argumento concluditur alias uero reſtituendum eſt.

Ad ſecundum, eo ſolum tempore creditor non habet ius ad ſuam rem repetendam, quando ea contra iuſtitiam abuti uult: alias poteſt iure repetere, ac proinde eo omnino inuito, eam retinere non licet. ſolum ergo concludit in eo caſu, in quo uult contra iuſtitiam abuti, quo caſu, ut ſi poſſem deberem eam auferre, ita reſtituere non debeo. At uero cum creditor repetere poteſt, & iure repetit, etiamſi uelit ad peccandum abuti, & contra iuſtitiam legalem agere, ego tamen reſtituendo, nihil contra legem, quæ mihi reſtitutionem iubet, pecco.

Ad tertium, relicta quorundam minus bona reſponſione, nego eſſe parem rationem de iniuſtitia, qua reſp. uel aliquis homo offenditur, & de iniuria, qua quis agē do contra caritatem Deum offendit, quia eam iniuriam qua quiſpiam Deum afficit, impedire non poſſum, cum Deus ſolo animo offendi queat: quare etiamſi non reſtituo, adhuc ille Deum offendit: at uero iniuſtitiam erga homines poſſum prohibere, non reſtituendo id, quo quis proximum offendere ſtudet. Huc etiam facit, quod Deus iniuriæ ſibi illatæ uindictam ſibi reſeruauit, cum dixit, Mihi uindictam, & ego retribuā. Quare, & ſi quis ex caritate magis deberet permittere iniuriam factam homini, quam rem, quę fit Deo: tamen ratione iuſtitiæ

ma-

magis dét obſtare iniuriæ inferédę homini, quam quia infertur Deo, cum hanc impedire poſſit, & ad hoc ex iuſtitia obligetur, illam uero minime: quam eatenus impedire tenetur, quatenus iuſtitia patitur, ideſt ſine iniuria eius, qui rem ſuam repetit.

Cui ſit facienda reſtitutio, quando dominus eſt mortuus, uel eſt ignotus, uel res eſt inuenta.
Quæſtio LXXVI.

QVoniam in hac quæſtione uaria ſunt capita, propterea facilitatis cauſſa, quę dicturus ſũ, ad quaſdam dubitationes reuocabo.

Prima dubitatio, cuinam ſit faciēda reſtitutio quando dominus eſt mortuus: ad quam dubitationem reſpondeo his dictis.

Primum dictum, mortuo uero domino, uniuerſe loquendo, reſtitutio faciēda eſt hęredibus. Primum, quia repræſentant defuncti perſonam. Deinde quia hęredes ſuccedunt in debitis; igitur & in creditis ſuccedere debent, cap. A nobis, ſecundo, de ſententia excommunicationis, ubi hęredes compelluntur ad ſatisfaciendum pro defuncto: Adde etiam ſententiam communem.

Secundum dictum, reſtitutio facienda eſt omnibus hęredibus. Sunt autem hæredes in triplici differentia: alij neceſſarij, quos teſtator non poteſt, niſi ex aliqua legitima cauſſa, excludere ab hęreditate; ut ſunt filij: Alij, qui ſuccedunt ab inteſtato, ut ſunt fratres, & conſanguinei: Alij denique alieni, qui extrinſecus ad hæreditatem uocantur; & his omnibus facienda eſt: his enim qui reſtituit, domino quodammodo reſtituit.

Tertium dictum, ſi hæres non ſtatim appareret, non propterea quod eſt reſtituendum, licet dare pauperibus, ſed diligenter inquirendum eſt, ſi quis extet hęres. Nam, etſi id cederet in utilitatem animæ defuncti, tamen, quia poſt mortem omnia amittuntur iura, & in hęredes ſeu creditores transferuntur, ideo ijs extantibus,

non eſt alijs dendum, quod ipſis iure debetur.

Quartum dictum, ſi qui reſtituturus eſt haberet, uolũtatem interpretatiuam defuncti, quod ſcilicet in pauperes diſtribui uellet, quod ſibi debetur, id fieri poſſet, præſertim, ſi res non eſſet magni momenti.

Quinctum dictum, ſi facta diligentia, nullus appareat hęres, ſi quod reſtituendum eſt eſſet maioris momenti, auctoritate publica in pios uſus erogandum eſſet. Quod ſi poſtea aliquis appareat hæres, ille erit liber a reſtitutione facienda hæredi. Sed in re leuiori non eſſet opus tanta diligentia. Ita Sotus lib. 4. de iuſt. & iure quæſtio. 7. art. 1. in ſolutione ad tertium.

Dubitatio ſecunda, cui facienda ſit reſtitutio, quando dominus eſt ignotus. De hac dubitatione Scholaſt. agunt in diſt. 15 lib. 4. ſent. Scot. q 2. Richar. quęſt. 4. art. 5. Sotus loco paullo ante citato, Sylu. uerbo reſt. 4. & 5. Medina q. 3. cauſſa decima: ad quam dubitationem his dictis reſpondeo.

Primum dictum, non debet cenſeri dominus ignotus, donec per debitorem facta ſit ſufficiens inquiſitio. Erit autem ſufficiens, ſi fiat iudicio boni uiri, pro rei reſtituendæ magnitudine. Quo fit, ut ſi abſque inquiſitione debita, aliquis reſtitueret, & dominus poſtea appareret, ei iterum reſtituẽdum eſſet. Ita docet Caietanus, & eſt communis opinio.

Secundum dictum, facta ueri domini inquiſitione, ſi non appareat, licet poſt bonorum diſtributionem in lucem ueniat, nihil ei reſtituendum erit. Quoniam debitor non debet bis, ſiue ſua culpa reſtituere; qua culpa uacat, cum diligentiam ad dominum inueniendum adhibuerit.

Tertium dictum, ſi quod eſt reſtituendum, mala fide acceptum fuit, domini inquiſitio facienda eſt proprijs expenſis: quoniam qui male accepit, propter delictum hoc detrimentum ſentire debet. Quare, ſi quis furto, uel rapina, uel alio iniuſto titulo rem alienam accepiſſet, deberet ſuis expenſis dominum perquirere.

Quar-

Quartum dictum;ſi resreſtituenda, bona fide accepta fuit,ut depoſito,mutuo,uel etiam inuentione, non ſuis, ſed domini expenſis facienda eſt domini inquiſitio.Nam,licet iſte reſtituere debeat, non tamẽ ſuo cum detrimẽto,cum nulla appareat ratio,cur hoc damnum ſine ulla culpa ſentire debeat.

Quinctum dictum, ſi diligenti præmiſſa inquiſitione,rei dominus partim ſit certus,partim uero incertus, certo domino pro rata fieri reſtitutio debet. Exempli gratia,debeo centum nummos quattuor hominibus,ex quibus duos habeo certos, utrique dabo uigintiquinque,& quod ſupereſt,pauperibus.

Sextum dictũ,ſi qui eſt reſtituturus certo ſciret reſtitutionem faciẽdam eſſe uni,exẽpli gratia,ex tribus hominibus,ſed cui priuatim ignoraret; non eſt cenſendus dominus incertus,ſiue ignotus: quare deberet inter illos rem reſtituendã diuidere, aut alijs conſentientibus, uni dare:ni uellent per ſortem tentare,cui contingeret. Ratio huius dicti ea eſt,quia ſcitur dominus in communi,cui damnum eſt illatum;& ideo ei, eo modo quo poteſt,fieri debet reſtitutio. Quo fit,ut ſine illorum omnium conſenſu,debitor nihil debeat de re diſponere:neque unius remiſſio,a reſtitutione liberaret.

Ex quibus colligere licet,quod ea, quæ in bello iniuſto accepta ſunt, niſi priuati domini appareant, danda eſſe communitati, ut magiſtratibus, & epiſcopo illius loci contra quem iniuſte bellum ſuſceptum fuit, ut ipſi poſtea in ſingulos diſtribuant. At uero ſi res a priuata perſona,uel familia ablata eſſet,ei reſtitui deberet.

Septimum dictum,facta diligenti inquiſitione,ſi dominus non appareat,reſtituendum eſt pauperibus. Eſt doctrina communis, quæ his confirmatur auctoritatibus: can.Non ſane 14.q.5.ex Auguſtino,epiſtola 54 ad Macedonium,cap.qui habetis,tit.de uſuris,& c.Quam quam,eodem titulo, lib.6.cap.ſicut dignum,de homicidio,cap.Quia plerique,de immunit.eccleſiarum,& denique Authen.omnes peregrini,C.commun.de ſucceſ.

Adde

Adde etiam rationem; quia, cum non inueniatur priuatus dominus, reſtituendum eſt domino communi, nimirum Chriſto, cui is reſtituit, qui pauperibus reddit; iuxta illud Matthæi 28. Quandiu feciſtis de his fratribus meis minimis mihi feciſtis. Quando autem non adeſſent pauperes, quod eſt reſtituendum, in alios pios uſus erogari poſſet, ut diuus Thomas, Paludan. q. 2. art. 3. Caietanus, Syluester, & Sotus docent.

Octauum dictum, quamuis iſta reſtitutio fieri poſſit priuata auctoritate; tamen multo melius fieret auctoritate publicæ perſonæ, præſertim, cum res eſſet maioris momenti. Primum, quia melior fortaſſe fieret diſtributio: deinde, quia ſi unquam dominus appareret, qui reſtituit eſſet magis tutus.

Tertia dubitatio, cui reſtituenda ſint bona inuenta. Vt hæc dubitatio ſoluatur, animaduerte, bona inuenta eſſe in triplici differentia: quædam ſunt de quibus certũ eſt paullo ante habuiſſe certum dominum; ut patet de crumena inuenta in platea, de mercibus integris in lito repertis, & de alijs ſimilibus. Quædam, quæ a multo tempore fuerunt amiſſa, ut ſunt, quæ in aliquo antiquo reperiuntur ædificio; & uniuerſe thaſauri defoſſi. Poſtremo alia ſunt, quę nunquam certum habuerunt dominum, ut ſunt gemmæ, & lapilli. Hac poſita diſtinctione, ſtatuo hæc dicta.

Primũ dictum, Bona primi generis, hoc eſt, quæ paullo ante dominum habuerunt, reſtituenda ſunt uero domino: qui per ſufficientem inquiſitionem inueſtigandus eſt. Doctrina eſt certiſſima, quam ſupra latius probauimus: & Auguſtinus tanquam raptorem damnat eũ qui inuenta nõ reſtituit, Can. Si quid inueniſti. 14. quęſ. 5. Quare, qui rem alienam inuenit, & domino non reddit, furtum committit, l. falſus, §. qui alienum. ff. de furtis: quod intellige, quando eam ſibi retinet, cum ſciat eſſe alienam.

Secundum dictum, bona inuenta huius ordinis, uero domino non reperto, ſunt danda pauperibus. Eſt cõmunis

munis doctrina, & patet ex auctoritatibus ſupra citatis. Intelligendum eſt hoc dictum, quãdo non ſolum dominus, ſed neque eius hæres appareret. Quare, non placet eorum opinio, qui dicunt, ſecluſis locorum legibus, inuentorem poſſe ſibi rem inuentam retinere, & non eſſe dandam pauperibus, de qua re poſtea diſputabo.

Tertium dictum, in inquiſitione domini facienda, ſeruanda eſt locorum conſuetudo, ſiue lex. Nam pro locorum diuerſitate, uarie his de bonis, quę Græci ἀδέσποτα idest ſine domino uocant, ſunt conſuetudines. Apud Aegyptios, referente Strabone, lib. 17. & Budeo li. 3. de Aſſe fiſco applicantur: apud Hiſpanos poſt certam diligentiam, factam ad inueniendum dominum, alicui certę perſonę applicatur: eadem fere conſuetudo eſt apud Burgundos, ut Caſſaneus ſcribit.

Non tamen probanda eſt conſuetudo ea, quæ apud Gallos uiget, ut bona eorum, qui naufragium fecerũt, tanquam oberrantia, & incertum dominum habentia, ſibi prouinciæ dominus acquirat, & idem de aliis dicas. Quoniam, etſi lex humana, uel in criminis pœnã, uel in publicam utilitatem, uel ratione legitimæ uſucapionis, uel quia res a dominis habentur pro derelictis, poſſit alteri dominium dare: tamen, nulla ex his cauſis locum habet in rebus inuentis, ut inuito domino, cuipiam tribuantur. Lege Didacum in parte 3. relect. in regulam, peccatum §. 2. nu. 5.

Quartum dictum, quod attinet ad theſaurorum inuẽtionem, ſtandum eſt conſuetudini, & legibus, pro quarum conſtitutione inuentus theſaurus certis perſonis applicandus eſt.

Quinctum dictum, quæ ſunt tertii generis, ueniunt in dominium eius, qui primo occupabit. Quæ doctrina uniuerſe intelligenda eſt, de omnibus rebus, de quibus probabiliter creditur nullius ante fuiſſe. Huc facit, §. Item lapilli, Inſtit. de rerum diuiſ. Anton. 2. par. tit. 1. cap. 15. §. 2.

Quarta dubitatio, cui ſit facienda reſtitutio, & quomodo, ſi a pluribus & incertis perſonis minutatim alimodo,

quid ſurreptum fuerit, ut fieri ſolet ab ijs, qui merces emptas reuendunt.

Primum dictum, quantum fieri poteſt, reſtituendum eſt ei, a quo acceptum eſt: ut cótingeret, ſi quis diutius officinam frequentaſſet.

. Secundum, ſi hoc fieri nequit, reſtituendum, eſt perſonis illius loci, in quo uenditæ ſunt merces: Quæ reſtitutio fieri poſſet, ſi ijſdem hominibus uilius merces uẽderentur.

Tertium dictum, quando non eſt aliud remedium, reſtituendum eſt pauperibus.

Quinta dubitatio, an quę diximus bona, reſtituenda ſint publica auctoritate, an uero ſatis ſit, ſi quis per ſe reſtituat. Ratio dubitandi ſumitur ex cap. Cum tu, de uſuris, quo loco dicitur, faciendam eſſe Epiſcopi auctoritate, quod etiam affirmauit diuus Thomas in 4. ſent. diſt. 15. & nonnulli alij. At uero Scotus eadẽ diſt. quæſt. 5. art. 4. & Richardus ibidem ar. 5. quæſt. 4. quos multi ſe quuntur, dicunt poſſe fieri propria auctoritate, cum domino expediat, ut citius fiat. Cęterum, ut ſupra diximus, ſanum eſt conſilium, ut publica intercedat auctoritas.

Sed ſi quis in his rebus reſtituendis negligens eſſet, a quonam poſſet ad reſtituendum cogi? Reſpondet Syl. uer. reſt. 8. cogendum eſſe ab Epiſcopo, qui eſt pauperum pater.

Sexta dubitatio, an reſtitutio facienda ſit pauperib. illius loci, unde oriundus erat dominus, uel unde accepta fuere. Oſtien. c. Cum tu, de uſuris, ita faciendum puta. Alii contra ſentiunt, & ſatis eſſe exiſtimant, ſi dentur pauperibus, quod magis placet. Quoniam hæc bona non datur pauperibus propter aliquod ius, quod ipſi in ea habeant, ſed quia id cedit in utilitatem domini, quæ utilitas conſeruatur quibuſcunque pauperibus reſtitutio fiat.

Septima dubitatio, an qui eſt reſtituturus poſſit ſibi iſta bona reſtituenda applicare, ſi ipſe ſit pauper.

Primum dictum, quando quis eſſet certus de ſua indigentia,

gentia; poſſet ſibi iſta bona propria auctoritate retine re,cauere tamen debet, ne id dolo,& fraude faciat: Ita Caietanus,Sotus,Ioſephus,& alij.

Secundum,melius eſſet, ut hanc applicationem faceret conſilio alterius,ueluti confeſſarii,præſertim ſi qui eſt reſtituturus de ſua indigentia dubitaret: Quoniam nemo eſt bonus iudex in cauſſa propria. Expedit ergo bona reſtituenda in manus confeſſarij tradere, qui pro ſuo iudicio ea applicet. Atque de his dubitationibus hactenus.

Quo iure restitutio eorum bonorum, quorum dominus ignoratur facienda ſit pauperibus, & ad quem eorum pertineat diſpenſatio.

Quæſtio LXXVII.

CVm ergo multi incidant caſus, in quibus reſtitutio pauperibus facienda eſt, ut communis docet ſcriptorum auctoritas; quæreret nunc aliquis, quonam iure pauperes in hæc bona ſuccedant,an iure naturę,an diuino, an uero lege humana? Quod autem pauperes iure,uel naturali,uel diuino in hęc bona ſuccedant; his confirmatur rationibus.

Primo,bona quę carent uero domino,cenſentur bona communia:ergo iure naturę debent eſſe pauperum; qui cum nihil habeant,poſſunt illa occupare: confirmatur; quia pauperes ob neceſſitatem poſſunt ex alienis bonis ſumere,idque iure naturæ; ergo multo magis ex communibus.

Secundo,pauperes ſuccedendo in hæc bona, ſunt ueri domini:igitur non ex liberalitate,ſed ex iuſtitia illis debentur.Confirmatur, apud Ethnicos iſta bona debe rentur pauperibus,non ex lege humana, uel diuina,ergo ex lege naturę.

Tertio,uidentur eſſe debita iure diuino,in quo habetur; ut quod ſupereſt detur pauperibus: at huiuſmodi

bona ſuperfluunt, cum non ſint alicuius priuati hominis, igitur. In hac difficultate ſunt hi dicendi modi.

Primus Soti lib. 4. de Iuſtit. & iure, quæſt. 7. art. 1. ubi tria docet.

Primum, huiuſmodi bona iure naturæ cedere in vſũ reip. communem. Nam poſt factam rerum diuiſionem, ſi rei dominus quęſitus non inueniatur, rurſus in publicum uſum ueniunt.

Secundum, Chriſti Vicarius in rep. Chriſtiana, cum uniuerſalem pauperum curam gerat, poteſt hæc bona quaſi communia, reip. pauperibus applicare.

Tertium, de facto Pontifex iure naturali, & diuino coactus, hæc bona pauperibus applicuit, & ſpeciatim Alexander, cap. Cum tu, de uſuris. Ex qua doctrina duo colliguntur: primum, Põtificem poſſe huiuſmodi bona in alios pios uſus erogare: ut, ad redimendos captiuos, ad reficiendas ſacras ędes, &cęt. Alterum, pauperes nõ ſuccedere in hæc bona tanquam dominos, cum ex ſe pertineant ad publicos uſus: ſuccedunt ergo ex Pontificis decreto.

Secundus, Didaci Couar. in relectione in regulã peccatum, parte ſecunda, §. 1. nu. 6. & par. 3. §. 2. num. 3. 4. & 5. & Medinę, quæſt. 3. Cauſſa 11. Quæ ſententia explicatur his dictis.

Primum, remp. in his bonis non ſuccedere iure naturali, ita ut poſſit ea alicui perſonæ applicare, ut non cedat in utilitatem domini: poſſent tamen certæ perſonæ applicari, modo domino relinqueretur facultas repetendi, ſi appareret.

Secundum, huiuſmodi bona diſpenſari poſſe per poſtatem humanum in utilitatem ipſius domini, in pios uſus. Perſona itaque publica, ſiue Pontifex ſolummodo tanquam publicus diſpenſator, in domini utilitatem hæc bona diſtribuit, reddendo ea ſuo domino in pauperibus.

Tertius dicendi modus aliorum, qui omni humano iure remoto, loquendo de bonis inuentis, dicunt ea eſſe

ſe

ſe eorum,qui inuenerunt. Quibus ea patrocinatur ratio,quod ſolum iure humano hęc bona tribuantur pauperibus; quare,hoc iure remoto,eorum erunt,qui inuenerunt,domino quęſito, & non inuento. Quid in hac difficultate ſentiendum ſit,quibuſdam iactis fundamẽtis,plane explicabimus.

Primum fundamentum, bona ex quibus aliquando facienda eſt pauperibus reſtitutio, uel ſunt ſimpliciter inuenta,quorum domini,facta inquiſitione, ignorantur,uel aliquo iniuſto titulo acquiſita;ut per ſimoniã, per iniuſtitiam,uel alio in quo modo: quorum reſtitutio ex multorum ſententia pauperibus fieri debet,etiã ſi domini ſint certi. Ad bona inuenta reuocantur etiam ea,quorum domini ſunt quidem noti, ſed tamen, quia longiſſime abſunt,nunquam eis fieri poterit reſtitutio. Par itaque horum bonorum quorum domini ignorantur,uel ſi ſciuntur,eis non poteſt probabiliter reſtitui, cenſentur,hac in partę,ratio. Quo etiam reuocares caſum de reſtitutione facienda domino mortuo,cũ eius nullus apparet hæres.

Secundum fundamentum,magnum eſt diſcrimen inter reſtitutionem faciendam ob iniuſtam cauſſam, per uiam iuris, & illam,quæ ſit ob ignorationem domini. Nam illa fit in pœnam criminis,ex ſola legis diſpoſitione,qua remota,reſtitutio non eſſet facienda: & lege ſtãte,non eſt neceſſario facienda, niſi poſt iudicis ſententiam;excepto tamen caſu ſimoniæ,uel alio ſimili,cum uenditur,quod gratis dandum eſt:quoniam non ſolum ratione pœnæ, ſed etiam ex natura rei facienda eſt reſtitutio,quæ ex legis diſpoſitione,in pœnam,fit pauperibus.At uero ea, quæ fit quia dominus ignoratur, ex ſe,ſuaque natura facienda eſt.

Vbi animaduertendum eſt,humanam poteſtatẽ, ſeu Principem facultatem habere transferendi rem unius in alterius dominium,ut etiam ſupra obiter dicebamus uel in pœnam criminis commiſſi,quæ ratio non habet locum in rebus inuentis incerti domini, uel ad ipſius

reip. utilitatē, ut accidit in uſucapione, ne dominia rerum ſint incerta, ubi etiam requiritur bona fides; quæ cauſſa in hoc caſu non reperitur: uel denique, quia res habetur a domino pro derelicta; quæ etiam ratio in noſtro propoſito non apparet. Dominus enim ſi poſſet, libenter rem ſuam recuperaret. Ex quo colligitur, harū rerum dominium ſemper manere apud dominum, ac proinde in eius utilitatem, pro ipſius tacita ſaltem uoluntate, diſpenſandas eſſe.

Tertium fundamentum, iſta bona, quorum domini ignorantur in duobus ſtatibus conſiderari poſſunt: primo in eo ſtatu, in quo non habentur pro derelictis a domino, ut quando non eſſet longum tempus, cum amiſſa fuere: altero, cum iam diu eſt, cum fuerunt amiſſa, & nulla eſt ſpes recuperandi amplius: ut patet in rebus amiſſis ex naufragio poſt longum tempus. De his ergo omnibus bonis, quorum eſt incertus, aut pro incerto habetur dominus, quærimus, an aliquo iure pertineant ad pauperes, uel ad remp. uel an eorum dominium remaneat apud incertum dominum, aut eius hæredes, ita ut reſp. ſeu Pontifex ſolum poſſit ea diſpenſare in utilitatem domini, uel eo modo, quo ipſe dominus probabiliter diſpenſari uellet, aut diſpenſaſſet. Quo etiam loco monuerim, hic duo quæri poſſe: unum, quod iam propoſuimus, alterum, an compoſitiones, ſeu diſpenſationes, quas Pontifices, & Prelati ſuper his rebus reſtituendis facere ſolent, ſint tutæ in conſcientia; de quo alio dicetur loco.

Prima concluſio, falſum eſt, bona inuenta, ſi dominus non inueniatur, remota humana lege, eſſe ipſius inuētoris. Eſt hęc concluſio contra tertiam ſententiā ſuperius relatam. Quoniam inuentor, neque per uoluntatē domini, neque per publicam auctoritatem iſtarum rerum, quarum malam fidem habet, cum ſciat non eſſe ſuas, acquirit dominium; igitur non poteſt eas retinere. Poſſet tamē, ſi paup eſſet, ut ſupra diximus, ſibi applicare, ſed, ut ibi monuim⁹, cōfeſſarij, uel Pręlati iudicio.

Secunda cõcluſio, dominium bonorũ, quorum incertus eſt dominus, quęcunque illa ſint, ſiue habeantur pro derelictis, ſiue non, modo aliquando dominum habuerint, non tranſit in remp. Quoniam nulla eſt ratio, cur dominus priuari debeat, etiamſi ipſe non ſperet ſe amplius iſta bona recuperaturum: ergo dominium ſemper apud ipſum remanet.

Tertia concluſio, iure naturæ iſtorum bonorum adminiſtratio pertinet ad reip. adminiſtratorem. Eſt doctrina communis; & ex eo demonſtrari poteſt, quia, cũ dominus ſit incertus, communis dominus ea adminiſtrare debebit, cum id ad bonum pertineat commune.

Quarta concluſio, horum bonorum adminiſtratio talis eſſe debet, ut quantum fieri poteſt, in utilitatem incerti domini cedant. Hoc autem tunc maxime fiet, quãdo in pios conuertentur uſus, uel in utilitatem publicam. Patet hęc concluſio ex eo, quod paullo ante diximus; quia cum dominium ſit apud incertum dominum, ei iniuria fieret, niſi ita diſpenſarentur, ut ipſe inde aliquid emolumenti caperet.

Quincta concluſio, conuenienter admodum factum eſt; ut iſta bona priuatim applicentur pauperibus. Quoniam hac potiſſimum ratione in domini utilitatem cedunt. Adde etiam quod pauperes ſunt ueluti quædam onera reip. quæ conuenienter aluntur ex his communibus bonis. Sunt etiam iſta bona quaſi ſuperflua, quę ex Domini doctrina, pauperibus dari debent. Et denique cum hac ratione diſtributa fuerint, ſi dominus compareret, nihil eſſet, cur huic diſpenſationi non deberet acquieſcere. Verum tamen eſt, quod reip. adminiſtrator ex cauſſa, in uarios, ſed bonos uſus iſta bona conuertere poteſt.

Sexta concluſio, pauperes non ſuccedunt in hæc bona iure naturali, aut diuino, ſed humano tantum. Quod non naturali patet, quia dominium remanet apud dominum: Non diuino; quia, quod Dominus ait, de dando ſuperfluo pauperibus, intelligitur de ſuperfluo ex

proprijs bonis: quare reſtat, ut iure humano ſuccedant per quod ius eis applicantur hęc bona per modum eleemoſynę: quo fit, ut ipſi non ſint iſtorũ bonorũ domini.

Ergo, diceres, ſi quis iſta bona eis non tribuat, non peccabit contra iuſtitiam, & ita non teneretur reſtituere; dicerem, ideo teneri, quia per ius humanum in eorum uſum conuerſa ſunt: deinde, fieret iniuria incerto domino, in cuius utilitatem non cederent.

Ex his colligere licet, uarijs rationibus huiuſmodi bona applicata fuiſſe pauperibus. Primum, quodammodo lege naturæ, cum fiant aliquo pacto communia, & ita ſunt applicanda eis, qui rebus indigent. Deinde quodammodo iure diuino, propter auctoritatem illam citatam. Poſtea iure canonico, ut patet ex uarijs locis ſupra relatis Poſtremo, ex conſuetudine communi totius eccleſiæ.

Septima concluſio, horum bonorum adminiſtratio priuate ad Prælatos Eccleſiæ, & ad ſummum Pontificē pertinet. Eſt communis doctrina, & ex eo confirmari poteſt, quod, cum debeant cedere in utilitatem ſpiritualem domini, & in uſus pios, nemini poteſt talis adminiſtratio congruentius tribui, quam uiris religioſis, & ijs quibus animarum ſalus, & pauperum cura priuatim eſt commiſſa.

Octaua concluſio, bona quæ ratione pœnę ſolent applicari pauperibus, pro principis uoluntate, in alios uſus conuerti poſſunt. Ratio eſt manifeſta: quia per iuſtam ſententiam dominus his bonis priuatur, & in poteſtatem Principis ueniunt. Idem fortaſſe diceres de bonis incertis, quæ omnino haberentur pro derelictis: pręſertim ſi cum hac conditione cuipiam tribuerentur, ut agnito domino, ei redderentur. His ita poſitis & confirmatis concluſionibus, reſtat, ut argumenta pro contraria ſententia allata diſſoluamus.

Ad primum, negamus iſta bona carere uero domino: nam cum aliquando dominum certum habuerint, ac etiam fortaſſe habeant, ſi dominus eſt ſuperſtes, uel

ad hæredes pertineant, nec ulla ſit cauſſa cur dominus priuari debeat, non tranſeunt in alienum dominium.

Ad ſecundum, eodem reſpondetur modo: quia cum dominium maneat apud incertum dominum, non tranſit in pauperes. Et in lege naturæ Princeps hæc bona diſpenſaret, ut publicus miniſter, qui ex lege humana applicare poſſet egentibus, uel in publicam conuertere utilitatem.

Ad tertium, patet ex dictis: neq; enim iſta bona ſunt ex eo genere bonorum: quæ ex Domini mandato danda ſunt pauperibus. Atque de hac re hactenus. Quędam alia huc aliquo pacto pertinentia, alio afferentur loco.

Vbi facienda ſit reſtitutio. Quæſtio LXXVIII.

De hac reſtitutionis circumſtantia, cum non tam diſputatione, quam explicatione ſit opus, miſſis quæ fieri poſſent argumentis; primum, quid hic quæratur exponam: deinde doctorum placita recenſebo: poſtea quaſdam diſtinctiones proponam: poſtremo iuxta allatas diſtinctiones, uarijs concluſionibus quid tenendum ſit explicabo.

Quod igitur ad primum attinet, ideo quęritur ubi facienda ſit reſtitutio, ob eum caſum, qui ſæpe poteſt contingere, quod dominus cui facienda eſt, longiſſime abſit a loco, ubi res fuit accepta, & reſtitui debet; & reſtitutio fieri non poteſt ſine maximo incómodo, & impenſis accipientis. Propterea hæc dubitatio ſub alio titulo tractari ſolet, de reſtitutione facienda, quando dominus eſt in loco remoto; qua ratione fieri debeat.

De ſecundo, diuus Thomas 2.2 quęſ 62. art. 5. duo docet. Primum, debitorem eſſe obligatum ad mittendam rem ſuam domino, quando res eſt magni ualoris, ſi commode fieri poteſt, hoc eſt, ſine magnis expenſis. Secundum, cum reſtitutio fieri commode nequit, ponatur res in aliquo ſecuro loco, & moneatur dominus, ut quid de re ſua fieri uelit, ſtatuat. Sed hæc doctrina non eſt ab-

ſoluta, cum non doceat, qui particulatim hac in re faciendum ſit.

Sotus in 4.ſent.diſt. 15.q.2.artic.4.& Richardus ead. diſt.art.5.quęſ.4.in reſponſ.ad 3.ad ſuperiorem opinionem addunt, quod ſi res non poſſit mitti ſine magnis expenſis, expectetur dominus: quod ſi non ueniat, res reſtituenda detur cognatis; ſi hoc fieri non poteſt, detur pauperibus.

At uero dominus Caietanus in ſuis commentarijs in locum citatum diui Thomæ, hũc in modum diſtinguit: aut hæc reſtitutio facienda eſt ob iuſtam acceptionem, puta, ob mutuum, uel commodatum, aut ob iniuſtam, ut ob furtum, uel fraudem: ſi primo modo, dicendum eſt, debere fieri expenſis ipſius domini, ſiue dominus a loco receſſerit, ſiue debitor, modo ſine dolo, & fraude abierit. Et ratio eſt, quia dominus mutuando, & commodando ſe exponit huic periculo. Si ſecundo modo, & debitor a loco, ubi faciẽda erat receſſit, tenetur reſtituere cũ proprijs expenſis, etiamſi ſint quadruplo maiores: ſimiliter cum dominus ab eo loco receſſit, ubi factum eſt furtum. Ratio huius doctrinæ ea eſſe uidetur, quia furando huic ſeſe periculo ſubiecit.

At uero Ioannes Medina Cod.de rebus reſtit. quæſ. 2, dubio tertio, & Didacus in relect.in regulam pec.par. prima & Nauar.cap.17.num.42. alias adhuc adhibent diſtinctiones; nos autem ita in hac re diſtinguimus.

Prima diſtinctio, aut res eſt reſtituenda ea ſolum de cauſſa, quia eſt aliena, ut ſi bona fide poſſideretur, quia inuẽta, aut ab eo empta, qui putabatur dominus: aut ex contractu, uel quaſi contractu, in quo potuit, uel expreſſe, uel tacite de loco, ubi reſtituendum ſit, fieri mentio: uel ex delicto, & quaſi delicto, ut ex furto, & fraude.

Secunda, aut reſtitutio poteſt fieri ſine expenſis, uel opus eſt expenſis, & his, uel paruis; uel magnis.

Tertia, abſentia, uel nata eſt ex parte creditoris, uel debitoris, & hoc, uel cum fraude, & iniuſta cauſſa, uel contra ſine ulla fraude, ex cauſſa.

Quarta

Quarta, uel creditor tranſmiſiſſet pecunias ſuas ad eum locum, ubi eſt, uel non; & id, uel cum expenſis, uel ſine.

Poſtrema diſtinctio, aut iſte habet hæredes, aut non; is præſertim, qui eſt in loco remotiſſimo, cui probabiliter nunquam poterit fieri reſtitutio. His ita poſitis diſtinctionibus, ſtatuo hæc dicta.

Primum dictum, uniuerſe, & regulariter loquendo, reſtitutio fieri debet eo in loco, ubi res fuit accepta. Doctrina eſt cõmunis omnium, & patet ex can. epiſcopis, & can. Reintegrata 3. q. 1.

Secundum dictum, ſi res reſtituenda foręt ex eo tantum capite, quod eſſet aliena, ibi reſtitui deberet, ubi res ipſa reperitur. Quoniam, qui bona fide, & ſine culpa poſſidet, nihil perdere debet, cap. 2. de conſtit. & l. ſi poſſeſſor ff. de petit. hær. Vt ſi eſſet reſtituenda res inuenta.

Tertium dictum, ſi reſtitutio fieri debet ex contractu; & in eo expreſſus ſit locus, ibi fieri debet; ſi uero nõ eſt expreſſus, ibi, ubi competenter res reperi poteſt. Ita Nauar. loco cit. argumento cap. final. de foro compet.

Quartum dictum, quando dominus receſſit a loco, ubi debitum erat ſoluendum, ſiue iniuſta ſiue iuſta de cauſſa receſſerit, ſi expenſæ faciendæ non ſint magnæ, reſtitutio fieri poteſt expenſis creditoris: intellige quando acceptio fuit iuſta. Eſt communis doctrina, & ex eo patet, quia debitor non eſt talium expenſarum cauſſa.

Quinctum dictum, quando expenſæ eſſent magnæ, ita ut eſſent, uel maiores, uel æquales, aut paullo minores, quam rei reſtituendę ęſtimatio, monendus eſſet dominus, quid fieri uellet: & ſi ipſe nuncium non mitteret, uel de re ſibi recuperanda nihil ſtatueret, debitor non teneretur ad rem tranſmittendam, uel ad damnum quod inde dominus capere poſſet. Quod ſi non poſſet ſine maiore impenſa, aut periculo moueri, melior expectanda eſſet occaſio, uel ipſe dominus, donec reuerteretur. Si autem expenſę non eſſent magnæ, & debitor ſperaret dominum expenſas ſoluturum, poſ-

ſet ex caritate rem domino abſenti mittere.

Sextum dictum, quando nulla eſſet ſpes de domini reditu, uel de reſtitutione facienda, ſine impenſis, idem faciendum eſt, ac ſi bona eſſent incerti domini; hoc eſt, reſtituendum eſt hæredibus, aut conſanguineis, aut, his non exiſtentibus, pauperibus: &, ſi dominus ſuperuenerit, poterit ab hæredibus rem ſuam repetere, non autem a pauperibus: & ideo expediret hanc reſtitutionem publica auctoritate fieri.

Septimum dictum, quando debitor a loco, ubi eſt faciēda reſtitutio, etiam ſine fraude, receſſiſſet, reſtitutio expenſis ipſius fieri debet. Eſt hoc dictum pro ſententia diui Thomæ, & Scoti, contra opinionem Caietani; & ratio eſt apertiſſima. Quoniam dominus nullum debet ſentire incommodum ex receſſu illius. Verum tamen eſt, non teneri ad reſtituendum cum magnis expēſis, ſi ſine fraude receſſit: ſecus, ſi cum fraude.

Ex quibus colligere licet, depoſitarium non eſſe obligatum ad reſtituendum cum proprijs expenſis. Quoniam ex bono opere, non debet referre damnum. Atque hactenus de eo, qui rem non iniuſto titulo accepit: nūc de eo, qui ex iniuſta cauſſa reſtituere debet.

Octauum dictum, ſi creditor, qui receſſit a loco, ſua bona ſecum cum expenſis erat portaturus, tunc reſtitutio facienda eſt expenſis creditoris. Alias enim dominus ex reſtitutione lucrum reportaret. Verum, ſi debitor ſperaret ſe expenſas, quas feciſſet recuperaturum, poſſet proprijs expenſis mittere: alias ſatis eſſet reſtituere, eo in loco, ubi accepit. Ita Medina, & Syluest. uerb. reſt. 4. quæſ. 4.

Nonum dictum, ſi creditor illa bona tranſmiſſurus erat ſine expenſis, debitor proprijs expenſis reſtituere debet, ſi expenſę non ſint magnæ. Quoniam creditor nōn debet huiuſmodi damnum ſentire: ſecus dicendum eſſet, ſi cum fraude receſſiſſet.

Decimum dictum, quando expenſæ eſſent maximæ, quantum eſt debitum ipſum, expectandæ eſſet melior

occaſio,

occaſio, aut dominus ipſe, qui monendus eſſet, atque eius uoluntas exploranda, iudiciumque boni uiri requirendum.

Vndecimum dictum, quando debitor ex iniuſta acceptione fraude receſſiſſet; & dominus re ſua maxime egeret, eius expenſis etiam maximis, ſi res eſſet maioris momenti, facienda eſſet reſtitutio. Quoniam ſua culpa in has anguſtias ſe ſe coniecit. Idem dicas de eo, qui rem iuſto titulo accepit, ſi in mora fuit reſtituendi; tempore enim reſtitutionis elapſo, iſte iniuſto æquiparatur poſſeſſori. Ita Sotus, & Ioſephus. Illud etiam uniuerſe dixerim, in his caſibus boni, & prudentis uiri requirendum eſſe iudicium.

Panormitanus in cap. cum tu, de uſuris, aſſignat caſum, in quo non opus eſſet mittere cum ſumptibus, quã do nimirum reperiretur aliquis, qui gratis ferret.

Nauarrus num. 43. cap. 17. ponit dubium, de quo magnam altercationem in Vrbe aliquando fuiſſe dicit, An is, qui dedit mutuo mille in India, cum pacto, ut certo tẽpore elapſo, poſſet ea repetere a mutuatario ubicunque terrarum reperiretur: an ſi in Vrbe inuentus fuerit, teneatur ſoluere integra mille, an uero poſſit deducere cambia, quibus fit traductio illorum mille ab India ad Vrbem. Ad quod reſpondens ait, iſtum obligãdum eſſe ad ſoluendam iſta mille, deductis cambijs.

Ex his colligere licet, an ſpoliator ſatisfaciat, ſi rem ibi ponat, unde eam accepit. Vt ſi quis uiatorem, qui Venetijs Romam proficiſceretur in medio itinere ſpoliaret rebus, quas Romã erat portaturus: qui proculdubio non ſatisfeceret, niſi Romam mitteret. Neque obſtat can. Reintegranda, 3. q. 1. quia ibi fit mentio de bonis, quæ non erant alio portanda.

Sed quid faceret confeſſarius, ſi fur nollet Romam mittere, ſed tantum ibi reſtituere ubi furatus eſt, alias non reſtituturus; an debeat furem abſoluere, cum abſoluendo uideatur utilitati domini conſulere. Reſpondet Medina, eum peſſime facturum, ſi abſoluet, modo ille

ſuis

ſuis impenſis poſſit rem mittere:ſecus ſi non poſſet.

Ad extremũ, reſtat hic dubitatio de reſtitutione quæ fieri poteſt per nuntium,qui rem ſuo domino ferret, ſi res in itinere periret. Tractat hunc caſum Petrus de Vbaldis in tract.de duobus fratribus,part.8.num.39.Panormitanus cap.ſignificante,tit.de pignoribus,Medina quæſt.2.dubio tertio: ad quem reſpondebo quibuſdam præmiſſis diſtinctionibus.

Aut nuncius per quem mittitur eſt fidelis, & pro tali communiter habetur,uel non eſt talis,cui tuto res committi poſſet, de cuius fidelitate probabiliter dubitare licebat.

Rurſus,aut res perit,uel amittitur nuntij culpa , aut abſque ulla eius culpa, ſed caſu aliquo. Item, res quæ mittitur,aut eſt illa eadem,quæ à domino accepta fuit, ut equus,pallium,& aliquid aliud ſimile: aut eſt diuerſa,ita ut eius dominium tranſierit in accipientem. Itẽ aut debitor eſt obligatus reſtituere ex iniuſta acceptione,ut ex furto;aut ex iuſta,ut ex commodato.Denique aut nuncius eſt deſtinatus a creditore,aut certe ab ipſo debitore electus,ſine creditoris conſenſu . His ita poſitis diſtinctionibus, ad hanc dubitationẽ reſpondeo per hæc dicta.

Primum dictum,cum nuntius deſtinatus,ſiue electus eſt a creditore,quæcunque res reſtituenda ſit, ſiue culpa nuntij pereat,ſiue non,ipſi creditori perit.Ita Medina loco citato: ratio eſt manifeſta , quia iam reſtitutio facta eſt domino in nuntio a ſe deſtinato.

Secundum dictum, quando nõ reſtituitur eadem res quæ accepta fuit,ſi nuntius mittitur a debitore,quocunque modo pereat,ipſi debitori perit, ſiue nuntius ſit fidelis,ſiue non.Doctrina eſt certiſſima & eorum , quos citaui:& ea innitur ratione , quod res perire debet ei , ad quem pertinebat : atqui in tali caſu pertinet ad debitorem,ei igitur peribit.

Tertium dictũ,ſi res eadem reſtituatur,per nuntiũ fidelẽ a debitore miſſum , & ſine eius culpa pereat ; non

de-

debitori,ſed creditori peribit.Quoniam,in tali caſu res pertinet ad creditorem, cum non ſit tranſlatum dominium:& quia,ſine mittentis culpa perit,domino pereat oportet.Sicuti,ſi res locata,aut depoſita,& commodata,ſine culpa commodatarii,periſſet, quæ domino perit,ut patet cap.Vnico,de commodato.Ita Panorm.& Medina locis citatis.

Quartum dictum,ſi res ſit eadem, & mittatur per nũtium non fidelem,non domino,cui mittebatur, ſed mittenti peribit. Quia eius culpa perit, cum per nuntium mittat infidelem.Atque hæc ſunt, quæ de hac circunſtãtia dicenda occurrebant: nunc aliam aggredientes, an ſtatim reſtituendum ſit, unica diſputatione aperiemus.

An reſtitutio ſit ſtatim facienda, ſeu quo tempore reſtituendum ſit. *Quæſtio* LXXIX.

QVod attinet ad hanc circumſtantiam de tempore,quo reſtitutio eſt facienda,primum vniuerſe unu præcepti de reſtituendo, quod ad obligationem executionis pertinet,explicabo,demonſtrando quando obliget,& quando quis nouum peccatum committat,aut uetus augeat non reſtituẽdo.Poſtea diſputabo de cauſſis,quæ uel poſſunt obligationem reſtituendi tollere, aut reſtitutionẽ differre. Poſtremo quomodo confeſſarius ſe gerere debeat erga eos,qui nolunt,aut nõ poſſunt reſtituere, aut in aliud tempus differre contendunt. Quod autem non ſit ſtatim reſtituendum , his poteſt rationibus demonſtrari .

Primo,reſtitutionis præceptum eſt affirmatiuum:at qui,ut eſt communis doctorum opinio,& nos ſupra docuimus,præcepta affirmantia non ſemper obligant;ſed ſolum certis temporibus: igitur non eſt ſtatim reſtituendum,etiamſi quis poſſit.

Secundo,ſi debitor eſſet obligatus reſtituere,non reſtituendo ſemper,aut de nouo peccaret, aut ſaltem pec

catum

catum augeret, quod uidetur falſum: conſequentis falſi tas eſt manifeſta, quia cum quis, exempli gratia, dormit, aut non cogitat de non reſtituendo, nō uidetur peccare, aut peccatum augere.

Tertio, ſæpe rei dominus debet uelle ſibi reſtitutionē non fieri, aut certe non ſtatim, ergo debitor non tenetur ſemper aut ſtatim reſtituere: ut ſi gratia exempli reſtitutio eſſet impoſſibilis, cū ad impoſſibile teneatur nemo.

Quarto, quo argumento probo ſemper reſtitutionē eſſe faciendam: præceptum de reſtituendo, per nos, continetur in præcepto, Non furaberis, quod eſt negatiuū: at hoc præceptorum genus ſemper obligat: igitur. Confirmatur, qui non reſtituit & poteſt, manet in ſtatu peccati, ſed per pręceptum caritatis ſumus obligati ad remouendum peccatum, & ad diligendum Deum; igitur, qui rem habet alienā, ut liberetur a peccato, ſemper ſiue ſtatim reſtituere debet. In hac quæſtione nullas auctorum opiniones afferam, tum quia uerſamur in re ſatis manifeſta, tum etiā, quod in priuatis quęſtionibus in quibus eſt inter eos diſcordia eas citabo. Antequam autem concluſiones affero, duo proponam fundamēta.

Primum fundamentum, in hac diſputatione hęc explicanda occurrunt: primum quale ſit hoc de reſtituendo præceptum, an affirmatiuum, an negatiuum: alterū, quando obliget, an ſemper, an certis temporibus, an ſtatim: poſtremo, quando nouum committatur peccatum cum reſtitutio non fit: de quibus omnibus, non nihil ſupra quęſtione ſexta diximus, quæ hoc loco repetere ſine neceſſitate nolumus: & pręſertim, quod attinet ad primum; cum loco citato ſatis aperte docuerimus, ſit negatiuum, an affirmatiuum præceptum. Cæterum, ut hoc obiter hic abſcribamus, uidetur habere, aut continere in ſe aliquid affirmationis, cum ſit actus quidam uirtutis, qua ratione certis temporibus ſeruari debet, & in eo per omiſſionem peccetur, cum alienum, quod nobis reddendum præcipitur, non reſtituimus: & aliquid negationis, cū nobis dicamur, ut caueamus, ne res alie-

na apud nos maneat, & ut nemini quicquã debeamus. Ratione negationis prohibet, ratione affirmationis im perat: ubi diſtinguere poſſumus, tum de actu interiore nimirum de uolũtate reſtituendi; tum de exteriore, id eſt de actuali reſtitutione.

Secundum fundamẽtum, circumſtantia temporis in hoc de reſtituendo præcepto, non eſt ita accipienda, ut in quibuſdam aliis præceptis affirmatiuis accipitur, ut in præcepto de diligendo Deo, de honorandis parentibus, & alijs generis eiuſdem. Nam, in his non ſemper adeſt materia uirtutis, aut præcepti exercendi, ut honorandi parentes, corrigendi proximum, fortiter agendi, & cæt. At uero in hoc præcepto ſeruando ſemper adeſt materia, ſi quis habeat unde reſtituat. In hoc ergo præcepto temporis circumſtantia requiritur ratione cõmoditatis, ut ſeruari debeat, quando eſt commodum tempus. Quo fit, ut cum Doctores dicunt, ſtatim eſſe ſoluendum, id intelligendum ſit, moraliter loquendo, idoneo ſcilicet tempore, non ſtatim atque quis meminit ſe reſtiturum eſſe, non cum it dormitum, non cum cœnat; ſed tempore oportuno, & commodo.

De hac quæſtione agit diuus Thomas 2. 2. quæſ. 62. art. 8. Scotus 4. ſen. diſt. 15. quęſt. 2. ar. 4. Richar. eadem diſt. ar. 5. quęſt. 4. Medin. quæſt. 5. dub. 4. Sotus lib. 4. de iuſt. & iur. quæſ. 7. ar. 4. Syluester & alii Summiſtæ, uer. reſt. De qua nos ita ſtatuimus.

Prima concluſio, qui rem habet alienã, ſiue poſſit reſtituere; ſiue non, ſiue ſit tẽpus, ſiue nõ ſit, ſemper debet habere animũ paratum ad reſtituẽdum, non dico, quod ſemper id cogitare, aut intendere debeat, ſed quod nunquam nolit, non reſtituere. Doctrina eſt per ſe manifeſta, & nulla indiget probatione.

Secunda concluſio, actus poſitiuus interior reſtituendi eſt ſtatim neceſſarius, ad hoc, ut quis liberetur a peccato, hoc eſt, ut peccatum ulterius non prorogetur. De claro, cum quis ſcit ſe iniuſte rem habere alienam, ſi uult ceſſare a peccato, debet habere actuale propoſitũ re-

reſtituendi. Quoniam, dum non producit talem actum, ſemper prima uoluntas inhęret peccato facto in re alie na accipienda: igitur, ſi non adſit actus contrarius ſemper in peccato perſeuerauit.

Tertia concluſio, animus, ſiue actus, aut propoſitum nouum non reſtituendi, ſemper facit nouum peccatū. Sunt itaque nonnulli caſus, ut quidam ſcribunt; in quibus nouum committitur hac in re peccatum.

Primus, quando iniuſtus rei alienę poſſeſſor, in animo proponit ſe nolle reſtituere; & quoties hunc actum repetit, toties mortaliter peccat. Quoniam cum hoc prę ceptum negationem contineat, prohibet actum circa tale obiectum: quare quoties actus repetitur, toties peccabitur; cum per hunc actum ſemper rem alienam inuito domino contrectare uelit, quod eſt uelle furari.

Secundus, cum iniuſtus poſſeſſor animaduertit ſe retinere rem cum notabili damno ipſius domini, conſideratque eum ſua re maxime egere, & ex illius priuatione maximum incommodum capere.

Tertius, quando dominus congruenti tempore, & loco, legitimeque rem ſuam repetit, & creditor reſtituere poteſt, & tamen non reſtituit.

Quartus, cum idonea porrigitur ſeruandi præcepti occaſio; modo id animaduertat, quamuis non ſtatuat, ſe non reſtituturum: non ſecus ac ſi quis non daret eleemoſynam, cum neceſſaria dādi offerretur oportunitas.

Quinctus, quando re aliena utitur, quam reſtituere debet: quamuis de reſtitutione non cogitaret. Ita dominus Caietanus, & Nauar. cap. 17. num. 55.

Verum, quamuis iſta probabiliter dicantur: tamen, nō caret probabilitate, quod alij dicunt, creditorem ſolum peccare mortaliter, quando ſe nolle reſtituere affirmat: in alijs uero caſibus ſemper aggrauatur peccatum. Ita Adrian. q. 2. de reſt. Vel cum alijs diceres, fieri nouum peccatum etiam in ſecundo, & tertio caſu, cum dominus re ſua maxime indiget, & debitor hoc uidet, & cum dominus ſuum petit, & ſibi negatur.

Quarta

Quarta concluſio, quando non reſtituere eſt continuatio præteriti actus, non reſtituere, non eſt nouum peccatum. Quare, ſi quis uideret rem alienam, quam apud ſe retinet, & nullum de non reſtituendo actum produceret, iſte non peccaret de nouo, ſed ſolum in peccato perſeueraret. Non ſecus ac ſi quis per diem integrum, cum mane cogitaſſet de homicidio faciẽdo, enſem, & ſocios pararet, & inimicum quæret: is enim toto hoc tempore perſeueraret in peccato, & perſeuerando illud augeret, ſed non peccaret de nouo.

Illud autem quod 4.ſent.diſt.15.quæſ.2.art.6.ait Palud. Si continue detineo rem tuã, plus te impedio in uſu eius, quã ſi frequẽnter eã ſubtraherẽ, ac proinde magis pecco, non uidetur omnino uerũ. Nã magis aggrauant actus poſitiui, quam negatiua permanſio in peccato.

Quincta concluſio, quamuis in tali caſu non fiat nouum peccatum, ſemper tamen præcedens magis, magiſque aggrauatur, dum non fit reſtitutio. Quoniam, quò magis perſeuerat in non reſtituendo, eo magis nocet domino, cui reſtituere debet. Adde etiã illud incõueniẽs, quia ſi non aggrauaretur, non eſſet maius peccatum retinere alienum per unius animi ſpatium, quam per horam. Nunquam tamen poteſt eſſe tanta continuatio, ut æquiualeat multis actibus de non reſtituendo repetitis. Quo fit, ut qui diutius detinet, grauius peccet.

Sexta concluſio, quamuis circumſtantia temporis aggrauet peccatum: tamen non exiſtimo eſſe neceſſarium eam explicare in confeſſione: actus tamen ſępius repetiti de non reſtituendo explicandi eſſent. Si quidẽ tunc circumſtantia neceſſario explicanda eſt, cum peccati ſpeciem mutat, quod non accidit in caſu noſtro: de quare alias plura in materia de confeſſione.

Septima concluſio, præceptum de reſtitutione facienda duo neceſſario requirit, ut actu ſeruari debeat: tempus oportunum, & facultatem, hoc eſt, ut debitor habeat unde reſtituat. Quare tempus importunum, & impotentia reſtituendi efficiunt, ne quis ſtatim reſtitue-

re teneatur. Quod attinet ad facultatem, manifeſtum eſt, quia nemo ad impoſſibile tenetur. Quod ſpectat ad tempus, patet, quia reſtitutio eſt quidam humanus actus; actus autem humani ſua habent a prudentia præfinita tempora. Quare, ſi quis in lecto manens cogitaret de re aliena quam poſſidet, non tenetur ſtatim ſurgere, ut domino reſtituat. Neque etiam congruo tempore poſito, quæcunque mora obligat ſub peccato mortali; ut ſi reſtitutio quæ hodie commode fieri poſſet, transferatur in craſtinum: modo dominus re ſua omnino non indigeret.

Octaua concluſio, Reſtitutio actualis ſtatim facienda eſt: ſtatim dico, moraliter loquendo, quàm primum commode fieri poteſt eo modo, quo in ſecundo notando, & in proxima concluſione diximus. Doctrina eſt cõmunis, & certa quę tamẽ his confirmatur rationibus.

Primo auctoritate diuinæ ſcripturæ, Leuitici ca. 19. Non morabitur, ait Dominus, opus mercenarij apud te uſque mane: ubi per opus, per metonymiam, intelligitur operis merces: quo loco expreſſe docemur, ſine mora ſoluendum eſſe, quod debetur. Confirmatur a ſimili, de redditione uoti, de qua Deuter. 23. dicitur, cum uotum uoueris Deo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; & ſi moraberis reputabitur tibi in peccatum.

Secundo quoniam, ut cap. ſæpe, de reſtitutione ſpoliatorum dicitur, non multum intereſt, quo ad periculum animæ, iniuſte detinere, & inuadere alienum; quare, ne quis pro fure habeatur, ſtatim reſtituere debet. Adde auctoritate Aug. epiſt. 54. ad Macedonium.

Tertio, ex differentia quæ eſt inter actum uirtutis iuſtitiæ, & aliarum uirtutum. Quoniam actus aliarum uirtutum maxime pendent a prudentia, quæ certum tẽpus, & certas circumſtantias eis præſcribit, at uero actus iuſtitiæ potiſſimum pendet ex natura rei, cum ſcilicet fieri poteſt; & huc pertinet, quod ſecundo notando ſcripſimus.

Nona

Nona concluſio, ſi quis deberet reſtituere ex aliquo contractu in quo ſoluendi tempus eſſet adiectum, debitor non tenetur ſoluere, niſi tempore completo: poſſet autem anticipare ſolutionem, & creditor teneretur acceptare, ſi terminus fuit in fauorem debitoris appoſitus: ſecus, ſi in fauorem creditoris. Ita Med. loco citato.

Decima concluſio, multi ſunt caſus in quibus, aut tollitur, aut differtur actualis reſtitutio; de quibus deinceps, late diſputabimus. V. gratia, exempli creditoris remiſſio, & dilatio, eiuſdem, aut reip. maximum detrimentum, & denique, aut expreſſus, aut debitus domini conſenſus: quod ſi conſentire debeat, & non conſentiat, nihil de eius diſſenſu debitor curare debet; modo ipſe cum ratione, & iuſta cauſſa non ſoluat, aut reſtitutionem differat.

Quo loco tenenda eſt ad multos caſus explicandos hæc uniuerſalis Scoti regula, quam multi approbant, & ſpeciatim eius diſcipulus Ioan. de Baſſolis, 4. ſent. diſt. 15. q. 2. art. 4. Licet alienam rem retinere, quando ex claro naturæ lumine conſtat, Dominum non debere uelle ſibi reſtitutionem fieri. Quam regulam in ſequentibus diſputationibus, uarias explicando cauſſas, de quibus dubitari ſolet, an ſint idoneæ ad reſtitutionis obligationem tollendam, aut prorogandam. Atque ex dictis facile eſt argumenta initio huius diſputationis allata diluere.

Ad primum, hoc argumentum ſoluitur ex doctrina tradita in ſecundo notando: & ex eo, quod præceptum reſtituendi negationem continet, ob quam cauſſam ſtatim cum ſeruari poteſt obligat.

Ad ſecundum, concedimus eum qui non reſtituit poſſe, tum de nouo peccare, tum peccatum augere, ut in concluſionibus diximus: neque id eſt inconueniens.

Ad tertium, concedimus quod hoc argumento concluditur, iuxta ea, quæ in poſtrema concluſione ſcripſimus; nimirum caſus incidere poſſe, in quibus creditor non debet rem ſuam repetere: & tunc, iuſta poſita cauſ-

ſa debitorem a reſtitutionis uinculo liberum eſſe dicimus.

Ad quartum, patet ex dictis. Ad confirmationem, falſum eſt hominem eſſe ſemper obligatum ſub noui peccati pœna ad relinquendum peccatum, & ad diligendum Deum, & ad habendum habitum charitatis: qua de re in materia de pœnitentia, alias docendo late diſputaui.

Sed quoniam ſæpe incidunt caſus, in quibus aut reſtituendi obligatio tollitur, aut certe eam differre licet, ideo omnes diſputando percurremus cauſſas, ob quas aliquis, uel omnino a reſtituendo eſt liber, uel ſaltem ſtatim reſtituere non tenetur.

An extrema neceſſitas reſtituendi obligationem tollat.
Quæſtio LXXX.

Nonnullæ recenſentur a Doctoribus cauſſę dum de hac materia diſputant, ob quas, is qui rem alienam occupauit, a reſtituendo liber eſſe uidetur: de quibus in hac alia noſtræ tractationis parte, quibuſdam quæſtionibus diſſeremus.

In qua illa ſeſe primam cauſſa explicandam offert, quæ ab extrema ſumitur neceſſitate, in qua conſtitutus eſt is, qui reſtituere debet: quæ quoniam diuerſa habet capita, atque pro capitum diuerſitate, diuerſas quoque opiniones; propterea primum capita ipſa proponam, & poſtea de ſingulis diſputabo. capita igitur, ſiue dubitationes ſunt hæ.

Primum, quid dicendum ſit, quando creditor, & debitor in pari uerſantur neceſſitate.

Secundum quando ex una parte eſt creditor, ex altera parentes debitoris.

Tertium, cũ ex una parte eſt creditor, ex altera uxor & filij debitoris.

Quartum, quando hinc eſt creditor, inde uero fratres,

tres, uel alij conſanguinei debitoris.

Quinctum, an ſatis ſit in extrema neceſſitate mutuare; & an qui in extrema neceſſitate alienum accepit, ſit obligatus reſtituere, cum ad pinguiorem uenerit fortunam. In hac diſputatione quattuor priora explanabimus capita: de quorũ primo hę ſunt auctorũ ſententiæ.

Prima ſententia Scoti, in 4. ſent. diſt. 15. q. 2. ad quinctum argumentum; Angeli uerb. reſtit. 3. §. 2. Roſellæ uerb. reſt. 1. §. 1. Armillæ uerb. reſt. 6. §. 33. Syluest. uerbo reſt. 5. quæſt. 2. Richardi in 4. ſent. diſt. 15. art. 5. quæſt. 4. ad quinctum: quę ſententia his tribus explicatur dictis.

Primum, in quo ponitur talis diſtinctio: aut neceſſitas creditoris præceſſit neceſſitatem extremam debitoris, uel e conuerſo: aut fuerunt ſimul.

Secundum, ſi præceſſit neceſſitas creditoris, aut concurrit ſimul, tunc debitor reſtituere tenetur.

Tertium, ſi neceſſitas debitoris præceſſit, non tenetur reſtituere. Hi itaque Doctores ad reſtitutionem obligare uidentur. Quæ ſententia his duabus nititur rationibus.

Prima, quoniam, licet ius naturæ in duobus primis caſibus faciat bona alias reſtituenda ambobus communia: tamen creditor excedit debitoré in iure ciuili quod obligat ad reſtitutionem: quare, cum habeat plura iura, bona illa ei adiudicanda erunt.

Secunda, quoniam ex contraria ſententia, ſecundum quam debitor poteſt ſibi aliena bona retinere, ſequeretur creditorem in extrema neceſſitate conſtitutum poſſe ſpoliare alium in eadem neceſſitate exiſtentem ſuis bonis, quod uidetur abſurdum: conſequentia eſt manifeſta: quia in tali neceſſitate omnia ſunt communia.

Secunda ſententia domini Caietani in ſuis commentarijs in quęſtionem 62. 2. 2. diui Thomę, Soti lib. 4. de Iuſt. & iure quæſt. 7. art. 1. Tabienę uerb. reſti. §. 4. quam opinionem nunc omnes communiter ſequuntur, quę tenet debitorem in tali caſu non eſſe obligatum ad reſtituendum.

Tertia ſententia Nauarri in Enchiridio, cap. 17. num. 60. qui diſtinguendo huic difficultati reſpōdet, aut debitor habuit rem creditoris, quæ uſu conſumitur, ut uinum, & frumentum, & tunc non tenetur reſtituere: aut rem, quæ uſu non eſt conſumpta; & tunc obligatus eſt ad reſtituendum, ut ſi accepiſſet commodato equum quod etiam Sylu. adnotauit.

2 Nos de hac prima difficultate quid tenendum ſit tribus cōcluſionib. ſtatuemus: Si primum hanc Doctrinā tanquam eorum quæ dicenda ſunt fundamentū, propoſuerimus. Extrema neceſſitas excuſat debitorē a reſtitutione facienda. Quę doctrina cōmuni omniū ſcriptorū ſententia eſt approbata, & ex ijs, quæ deinceps dicētur apertiſſime demonſtrabitur. Hoc igitur iacto fundamēto, de re propoſita ita ſtatuo.

Prima concluſio; debitor in eadem neceſſitate conſtitutus cum creditore, non tenetur reſtituere. Defendimus hanc concluſionem cum ſecunda ſententia contra primam & tertiam, ob has rationes.

Primo, extrema neceſſitas aufert omne ius gentium, & ciuile, & redigit homines ad ius naturæ, in quo omnia ſunt communia, cap. Exijt, de uerb. ſign. lib. 6. atqui in hoc iure melior eſt conditio poſſidentis, ut habetur lib. 6. de regulis iuris; igitur. Quare cum debitor poſſideat, nō tenetur reddere; cum ſit ablatum ius gentium, quo res fiunt ſingulorum propriæ.

Secundo, lege naturali homo magis inclinatur, ad conſeruationem ſuiipſius, quam alterius: ergo, cum ſimus in pari iure, excluſa omni humana conſtitutione, id ſeruandum eſt, ad quod natura magis inclinat.

Tertio, quoniam uidetur omnino arduum uelle obligare hominem ad reſtitutionem cū periculo uitæ ſuæ, ad conſeruandam uitam alterius.

3 Quarto, accedat quod eſt communior recentiorum ſententia: per quam poſſumus tuta conſcientia a rigida opinione recedere, atque benigniorem ſequi, quā multi ſequuntur.

Se-

Secunda concluſio, ſi debitor fraude, uel ui rem ab alio accepiſſet, dum ille in extrema erat neceſſitate teneretur eam reſtituere,& ſe uita priuare Eſt hæc concluſio contra Tabienam,qui aliter ſentire uidetur.Etenim,qui in tali caſu rem alienam accipit, iniuſte ſe gerit;dum qui iuſte rem ſuam poſſidet,& æquali modo ea indiget,re ſua priuat. Adde quod iſta Tabienæ ſententia aperit uiam ad uiolentiam inferendam.

Tertia concluſio,In caſu poſito,non tenetur debitor reſtituere,etiamſi per uim & fraudem rem alienam occupaſſet.Eſt hæc concluſio Soti,& patet ex ijs, quæ diximus pro prima concluſione.Quare ſiue iuſta,ſiue iniuſta acceptione,ſiue antequam in neceſſitaté inciderit,ſiue poſt acceperit, non tenetur debitor in tali caſu reſtituere.

Neque argumenta in contrarium allata quicquam concludunt,non primum,quia,ut diximus, in extrema neceſſitate ceſſat omne ius gentium,& ciuile,& remanet ſolum ius naturæ,quod debitori poſſidenti fauet.

Non ſecundum,cuius negatur conſequentia, quoniam ille qui poſſidet,habet ius poſſidentis, quo, ſine graui peccato,priuari non poteſt:adde,quod uideretur eum interficere,auferendo rem neceſſariam ad uitam. Atque hæc de prima dubitatione,ſiue capite.

De ſecundo, quando creditor & parentes debitoris ſunt in eadem extrema neceſſitate,quæritur, an magis debeat parentibus ſubuenire,quam reſtituere: de qua dubitatione ſunt duæ ſcriptorum ſententiæ.

Prima Soti lib.4.de iuſt.& iur.quæſt.7.ar.1. in reſpõſione ad quartum,qui ait utramque partem eſſe probabilem: affirmat tamen potius debitorem debere ſubuenire parentibus. Quoniam parentum conſeruatio uidetur quodammodo eſſe noſtra. quare ob eam pietatem,qua uti erga parentes debemus,potius illis ſubueniendum eſſet.

Secunda ſententia Tabienæ uer.reſt.§.4.qui affirmat potius reſtituendum eſſe creditori, quæ ſententia uide-

tur conformis doctrinæ diui Thomæ: quoniam parenti bus tenemur ſubuenire ex noſtris, non ex alienis, neceſſitate æquali exiſtente.

Ad hanc dubitationem poſſes hunc in modum diſtinguendo reſpondere; aut enim eo tempore tenetur creditori reſtituere, cum parentes ſunt in eadē neceſſitate, aut non tenetur, ſi non tenetur, potius debet ſubuenire parentibus, quam creditori. Exempli gratia, quidam dedit mihi pecuniam mutuam per annum: ſi occurrat extrema neceſſitas de qua loquimur, ante finem anni, tūc tali pecunia potius parentibus, quam creditori ſubuenire debeo. Ratio eſt in promptu, quoniam mutuator, nō habet ius petendi. poteſt igitur ille dare parentibus.

Quod ſi debitor tempore neceſſitatis ex iuſtitia reſtituere debet, potius conſulat creditori, quam parentibus. Etenim creditor habet ius repetēdi ſuū, etiamſi pater debitoris in neceſſitate uerſetur extrema; ei igitur reſtituendum eſt: patet conſequentia, quia parentibus ſolum ex caritate debet, at creditori etiam ex iuſtitia.

At uero quando creditor non eſſet in extrema neceſſitate, etiamſi tunc reſtituere oporteret, poſſet debitor parentib. in extrema neceſſitate poſitis ſubuenire. Quoniam in tali caſu liceret rem alienam capere.

Quamuis autem hæc doctrina uera ſit, tamen, ſi debitor uellet domino reſtituere, poſſet. Neque fundamētum ſententiæ Soti urget; quoniam, ut diximus, filius non tenetur ſubuenire parentibus ex alienis bonis, ſed ex ſuis.

De tertio capite, Sotus idem dicit, quod de parentib. dixerat, potius debere uxori & filijs conſulere, quā creditori. Nos autem reſpondemus iuxta eandem diſtinctionem.

Quo loco animaduertere poſſumus, iſta dubia ita ſe habere, ut primum ſit magis certum, quam ſecundum & tertium, & ſecundum quam tertium, ſi quis in ſecundo & tertio Soti ſententiam ſequi uelit.

De

De quarto capite, ſeu dubitatione, reſpondendum eſt cum Soto, potius creditori reſtituendum eſſe, quam ſubueniendum, uel cognatis, uel fratribus: erga quos non habemus ius ita naturale, & ius pietatis, ſicuti erga parentes, & filios: quare potius debemus iuſtitiam ſeruare, quam cognatis conſulere.

Antequam autem huic quæſtioni finem impono, hãc aliam dubitatiunculam explicabo. Si quis iuraſſet ſe reſtituturum tali die pecuniam creditori, & eodem die fortaſſe reperiretur in neceſſitate extrema, tenerentur ne iſte, ratione iuramenti, tali die reſtituere?

Huic dubitationi reſpondet Sotus negatiue: quoniã ſemper excluditur extrema neceſſitas: ni tamen iuraſſet ſe etiam in extrema reſtituturum, tunc enim iuramẽtum ſeruari deberet.

An qui rem alienam in extrema neceſſitate accepit ſit obligatus reſtituere, cum ad pinguiorem uenerit fortunam. Quæſtio LXXXI.

MAxima eſt de re propoſita apud ſcriptores dubitatio, ob eas quæ in utramque partem afferuntur rationes. Vt ergo rei difficultas appareat, duas quæ ſunt in hac quęſtione oppoſitas ſententias cum ſuis fundamentis prius proponam: & deinde quid ſentiendum ſit, uariis concluſionibus definiam.

Eſt ergo prima ſententia eorum, qui exiſtimant, ea quæ in extrema neceſſitate quacunque ratione ſint accepta, reſtituenda non eſſe, quam hi ſequuntur Doctores. Scotus 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 2. Richardus eadem diſti. ar. 5. quæſt. 4. ad Quinctum: Gabriel ibidem quæſt. 2. artic. 2. concluſione ſecunda, Caietanus in comment. quęſt. 62. 2. 2. art. 5. Tabiena uerbo reſtit. §. 4. Armilla uerbo reſtit. 6. §. 27. Angelus uerbo, furtum, Syluester uerbo furt. quęſt. 5. qui teſtatur eſſe communem ſententiam, uerum in uerb. reſt. 5. quæſt. 2. ait tutius eſſe reſti-

tuere.

tuere. Sunt qui in hanc ſententiã citant Ledeſmam, & Sotum, atqui Sotus diſtinguit,ut inferius patebit. Hæc ſententia his nititur argumentis.

Primo,ex ipſa naturę lege,per quam in neceſſitate, ut eſt dictum,omnia fiunt communia:quare,cum is qui rem accepit,euaſerit uere dominus,cum uenerit ad pinguiorem fortunam ad reſtituendum obligatus nõ erit: ſiquidem,futurum tempus non aufert dominium præteritum ſemel iure acquiſitum.

Secũdo ex lege ciuili,l.1.§.cum in eadem naui, ff. ad legem Rhodiam,de iactu.ubi habetur, quod homines exiſtentes in naui alienis mercibus onerata,ſi tempeſtate oborta,illas in mare proijciant, non tenentur poſtea domino mercium quicquam reſtituere. Ex hac itaque lege confirmari uidetur hæc prima ſententia.

Tertio,dominus,ſiue diuites, in extrema neceſſitate ſunt obligati ex naturę lege dare indigentibus, qui ſi uenerint ad pinguiorem fortunam non tenetur accepta reſtituere:ergo nequi ij,qui ex ſe alienum bonum, neceſſitate impulſi,occuparunt: cum, quod aliàs ſibi dãdũ erat,ipſi acceperint,& dominus,uel expreſſe,uel tacite conſenſerit.

Quarto,ſi uera eſſet contraria ſententia, ſequeretur hoc maximum abſurdum, quod nullum daretur tempus in quod ſeruandum eſſet præceptum de facienda eleemoſyna: ſequela eſt manifeſta,quoniam nullum eſt tempus magis aptum,atque neceſſarium faciendæ eleemoſyna,quam cum extrema urget neceſſitas;in qua ex contraria ſententia,ſatis eſſe mutuare. Atque hęc ſunt huius ſententiæ fundamenta.

Secunda ſententia aliorum,qui docent,eum qui alienam rem in neceſſitate accepit, eſſe obligatum ad reſtitutionem, cum ad pinguiorem uenerit fortunam: quã defendit Adrian⁹ in materia de reſtitutione,cap. Quia, dictum eſt de,& cęt. Medina quæſt. 3. Codice de rebus reſtituen. Nauar. in Enchir. cap. 17. nu. 61. Couarruuias 2. parte releçt. §. 1. nu. 4. Panormitan. cap. Si quis, tit. de

furto,

furto. Ioan. Anan. ibid. Ioan. Lupi in rubric. de donation. §.65. nume.47. Gloſ. de reg. iur. in regula, Peccatum, & alij recentiores ſcriptores. Quæ ſententia his nititur fundamentis.

Primo, ex iure canonico, cap. Si quis propter, tit. de furto, ubi quidam cogitur ad pœnitentiam agendam, ob alienam rem in neceſſitate acceptam; quam non reſtituerat, cum ad pinguiorem uenisset fortunam; igitur.

Secundo, nemo tenetur ſua bona ſub peccato mortali, ei qui eſt in extrema neceſſitate donare; ſed ſatis eſt ſi libere det mutuo: ergo qui aliena bona in tali neceſſitate uſurpat, cum poterit, debet ea reſtituere, ſicuti & mutuatarius.

Tertio, quoniam uidetur abſurdum, ut quis accipiat rem alienã, gratia exẽpli, alicuius pauperis, ob urgentẽ, neceſſitatẽ & quod iſte poſtea non teneatur reſtituere, cũ ad pinguẽ redierit fortunã. Quã ſententiã nos infra tanquam probabiliorem aliis confirmabimus argumentis. Vt autem facilius quæ dicturi ſumus intelligantur, quædam præmittendæ ſunt diſtinctiones.

Prima diſtinctio, tres ſunt neceſſitatis communiter ſumptę gradus.

Primus neceſſitatis extremæ: eſt autem extrema neceſſitas, quando aliquis in tali ſtatu eſt conſtitutus, ut ſi reſtitueret in extremam laberetur neceſſitatem. Itaque non ſolum is extrema neceſſitate laborare cenſetur, qui in ea iam conſtitutus eſt: Sed etiam is, qui ſtatim in eam incideret, ſi quod habet alieni, id reſtitueret.

Secundus, grauis neceſſitatis, quando aliquis multũ laborat, & tamen maxima cum miſeria uiuit, ſed citra periculum uitę, in quo is uerſatur, qui in extrema eſt neceſſitate conſtitutus.

Tertius, eſt leuis neceſſitatis, cum quis aliquo cum incommodo uiuit, nec id habet quod ſibi aliquo pacto eſſet neceſſarium.

Secunda diſtinctio, neceſſitas extrema duplex eſt: altera quæ dicitur neceſſitas ſimpliciter, quando quis nihil

hil prorſus poſſidet, quo poſſit neceſſitati ſuæ occurrere, ita ut niſi ei ab aliquo ſubueniatur, omnino perire debeat; & denique cum eſt ita mẽdicus, ut nec ibi, ubi neceſſitatem patitur, nec alibi quicquam habeat. Altera dicitur extrema ſecundum quid, quando aliquid alio in loco poſſidet. Vt ſi quis extrema neceſſitate laboraret Venetiis, ſed tamen Romæ diues eſſet.

Rurſus, diſtinguere poſſumus de rebus, quæ uſu conſumuntur, & de iis, quę uſu non conſumuntur. Similiter de debito contractum in extrema neceſſitate, & de eo quod contractum fuit ante extremam. His notatis diſtinctionibus, has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, In extrema neceſſitate licet cuique accipere alienum, ad ſubueniendum ſibi, niſi ab alijs, quod eſt ſibi neceſſarium ſubminiſtretur.

Primo, probatur hæc doctrina ex iure canonico, cap. exiit qui ſeminat, de uerb. ſignificat. lib. 6. ubi Pontifex agens de omnium bonorum renuntiatione, ait non poſſe religioſis aliquid deficere, quia caritas ſemper erit in eccleſia, ſicut & fides; & deinde addit, & quidem ubi, quod non eſt aliquatenus præſumendum, hæc cuncta deficerent, ſicut nec cæteris: ſic nec ipſis fratribus iure poli in extremæ neceſſitatis articulo, ad prouidendũ ſuſtentationi naturæ uia omnibus extrema neceſſitate detentis, cõceſſa præcluditur; cũ ab omni lege extrema neceſſitas ſit exempta. Huc facit regula iuris, Quod nõ eſt: & can. ſicut, de pœn. diſt. 1.

Secundo, ex illa lege Rhodia, ff. de iactu, §. cum in eadem naui: ex qua colligitur ob neceſſitatem fieri omnia communia. Vnde gloſſa, in uerbo, confert, adnotauit ob neceſſitatem, omnia fieri communia, hoc eſt cõmunicanda eſſe. Et confirmatur ex communi ſcriptorum ſententia, quorum loca in re manifeſta citare nihil eſt neceſſe.

Secunda concluſio, in graui neceſſitate, ſi modicum accipiatur, non eſt peccatum; & conſequenter, quod acceptum eſt, non erit reſtituendum: at uero magnum,

quid accipere in hac neceſſitate, non liceret. Prima pars huius concluſionis, patet ex Canone, Diſcipulos, de cõſecr. diſt. 5. ubi mentio fit de Chriſtis diſcipulis, qui ob talem neceſſitatem uellebant ſpicas, quas ederent: de quibus non eſt dicendum ob hoc factum peccaſſe. Altera pars probatur; quoniam ob talem neceſſitatem non fiunt omnia communia: & propterea eſſet alienum, inuito domino occupare, quod non licet.

Tertia concluſio, in leui neceſſitate aliquid leue accipere, non eſſet peccatum mortale, ſed ſolum ueniale. Hanc concluſionem probat caput, ſi quis, titulo de furtis, ubi Pōtifex ait, quod ſi quis propter neceſſitatem acceperit, cibaria ueſtem, &c. ſi non reſtituit, pœniteat; exponit Gloſſa, ex eo quod pœnitentia imponitur, colligitur, quod modica fuerit neceſſitas.

Quarta concluſio, ſi res quæ in extrema neceſſitate capitur, uſu non conſumitur, tranſacta hac neceſſitate, reſtituenda eſt. Patet hęc concluſio ex communi ſententia: omnes enim in hac doctrina conueniunt: ita Sotus, Sylueſter, Scotus, & alij qui negant reſtitutionem faciendam eſſe. Quam confirmare licet, ex Canone, quod pro remedio. 1. quæſt. 7. ubi dicitur, quod ceſſante neceſſitate, ceſſare debet, quod urgebat. Quamuis hic canon pertineat ad ceſſationem ſtatuti, ob neceſſitatem facti. Declaratur hæc concluſio hac facti ſpecie. Quidam ſuos fugiens inimicos, non poterat ſuæ ſaluti conſulere, niſi obuium equum conſcenderet: is ubi periculum euaſit, tenetur equum ſuo domino reſtituere.

Quincta concluſio, quando debitum fuiſſet contractum ante extremam neceſſitatẽ, & poſtea, qui rem accepit alienam, in extremam neceſſitatem incidit, is, ſi ueniat ad meliorem fortunam, reſtituere debet.

Hęc concluſio probatur euidenter ex cap. Odoardus de ſolutionibus, ubi habetur hic caſus expreſſus. Quidam clericus liberatur a debito ſoluendo, quod contraxerat ante neceſſitatem; cautione tamen data, ut ſi quando poterit, debitum perſoluat. Quare incidens ne-

ceſſi-

ceſſitas,non liberat ab obligatione reſtitutionis.

Confirmatur argumento ducto a loco ſimilium, de eo, qui ceſſit bonis,qui ſi ad piuguiorem ueniat fortunam, debet ſuis creditoribus ſatisfacere,l.is qui, ff. de ceſſione bonorum:& l.qui bonis ff.eodem. Adde, quod ait Scotus, quod in tali caſu non ceſſat dominium, ſed ſolum ſopitur.

Sexta concluſio, quando aliquis in neceſſitate extrema ſecundum quid, accepit rem alienam,tenetur eam reſtituere cum commode id poterit efficere. Eſt concluſio ex Soti ſententia,quam nemo profecto negaret, licet alij eam expreſſe non tradant. Exempli gratia, eſt aliquis,qui nunc extrema laborat neceſſitate,ſed tamē paucis poſt diebus quandam conſequetur hęreditatem; aut certe alibi pecunias habet:iſte,ſi quid alieni neceſſitate extrema compulſus capiat,reſtituere tenetur.Siquidem ſatis eſſet huic homini mutuare. Adde etiam,quod nō uere extrema neceſſitate laborat.Quare,ſi rem alienam capiat,non transferetur dominium.

Quo fit, ut ſi quis eſſet occidendus,niſi ſe redimeret pecunijs, quas licet pęnes ſe non habeat, tamen poteſt ab amicis mutuo petere, eas reſtituere deberet, ut ait Sylu. quia non eſt in neceſſitate ſimpliciter: de quo uide D.Thomam quol.5.q.5.

Septima concluſio,ſi quis in extrema neceſſitate aliquid modicum accepiſſet, & poſtea ad piguiorem fortunam perueniſſet, nihil reſtituete deberet. Patet hæc concluſio ex communi doctrina: & ea confirmatur ratione, quoniam rationabiliter prę̨ſumeretur domini conſenſus,& donatio.

Octaua concluſio,quando conſtaret de uoluntate domini,aut de ea cum ratione haberetur præſumptio,etiā ſi res non eſſet ita modica, nulla eſſet reſtitutionis neceſſitas. Hęc doctrina, quæ eſt communiter recepta, hunc in modum explicatur.

Quidam rem alienam accepit,& ſcit re uera,aut ſaltem habet admodum probabilem opinionem, dominū nolle

nolle ſibi fieri reſtitutionem; ſi id ſciret, uel quia ſolet alias donare, uel quia eſt ualde diues, & liberalis; & ad eleemoſynam dandam facilis, nec eſt nimis curioſus, ac diligens in rebus ſuis recuperandis, ac retinendis iſte eſſet a reſtituendo liber. Qui caſus poſſet non raro incidere, & ideo diligenter animaduertendus eſt: ſed cauendum, ne præſumptio fallat.

Nona concluſio, probabilis eſt ſententia eorum, qui dicunt non eſſe faciendam reſtitutionem, cum res aliena quæ uſu conſumitur, occupata fuit in extrema neceſſitate ſimpliciter. Huius opinionis probabilitas his rationibus demonſtratur.

Primo ex auctoritate illorum doctorum, qui eam ſequuntur: quæ ſola auctoritas profecto rem facit admodum probabilem: quam etiam duo recentiores doctores, ſequuntur: quamobrem tuta conſcientia eam retinere, & ſequi licet.

Secundo, ex argumentis pro hac opinione factis: & maxime ex eo, quo dicitur, in extrema neceſſitate res fieri communes: & ex illo, quia ſi in extrema neceſſitate homo non tenetur dare, nullus eſt alius, caſus in quo præceptum de danda eleemoſyna implendum ſit. Adde etiam, quod ſi res uſu conſumitur, penitus eius dominium perit.

Decima concluſio, ſi rationes, ac etiam auctoritatem ſpectemus alia quoque ſententia, eſt probabilis, immo uidetur etiam probabilior. Quod autem ſit probabilior, his rationibus demonſtrari poteſt.

Primo, ſi iſte non tenetur reſtituere, ubi factus eſt ditior, maxime ob eam rationem, quod in tali neceſſitate omnia fiunt communia: ſed hæc ratio nihil neceſſario concludit igitur. Diſcurſus eſt notus cum maiori, quæ procedit, ex fundamento ſententiæ contrariæ: Minor patet, quoniam ſi iſta cauſſa eſſet ſufficiens, ſequeretur, eum qui eſt in extrema neceſſitate ſecundum quid, & alibi eſſet diues, non eſſe obligatum reſtituere, quod eſt contra eos, qui contra nos ſentiunt. Quod autem id ſequatur,

quatur, patet: quoniam, ideo huic accipere licet, quod omnia ſint communia, non obligatur ergo ad reſtituendum, quod dos negatis. Nam nō habere pecuniam hoc loco, uel hoc tempore, non differt a pecuniarum acquiſitione, quæ eſſe poteſt.

Secundo, ſi iſte non tenetur reſtituere, maxime ea de cauſſa, quod alius in tali neceſſitate debebat donare id, quod ad uitam tuendam erat neceſſarium: uerum, hęc cauſſa non urget, quoniam ſat eſt ut ſubueniat, commodando, aut mutuando, igitur. Maior propoſitio, eſt contrariæ ſententiæ fundamentũ, minor probatur illuſtri exemplo Ioſephi, de quo Geneſis cap. 47. fit mentio: qui in extrema frumenti caritate neceſſaria non donauit.

Tertio, ſi non teneretur, eſſet ex eo, quod iſte, qui tali laborat neceſſitate, fit eius quod accipit uerus dominus, quod eſt aduerſariorum fundamentum: atqui hoc fundamentum non ſubſiſtit, ut patet argumento a ſimili, nam mutuatarius fit dominus acceptę rei, non tamen liberatur ab obligatione reſtituendi, & in commodato, cum non acquiratur dominium, adhuc magis remanet reſtitutionis neceſſitas. quare cum in noſtro propoſito non efficiatur dominus, non ceſſabit reſtitutionis obligatio. Et eſto efficiatur dominus, adhuc debet reſtituere, ut patet in eo, qui aliquid accepit mutuo.

Quarto, qui eſt in extrema neceſſitate conſtitutus, non poteſt accipere omnino rem alienam, tanquam prorſus ſuam, & tantum quantum ei libuerit, ſed id ſolum, quod eſt ſufficiens ad ſubleuandam neceſſitatem, & dominus non eſt ſemper obligatus donare: non facit igitur iſte rem quam accepit ſuam, niſi ut ſibi in neceſſitate ſubuenit.

Quinto, & hæc ratio ualde contrariam ſententia urget, ex aliorum opinione ſequeretur unum abſurdum omnino intollerabile, quod eſt, ſi multi milites in extrema neceſſitate poſiti, alicuius pauperis ac miſeri hominis bona inuaderent, atque eum ad extremam pene neceſſitatem redigerent; nulla relinqueretur uia, qua

huic

huic miſero ſatisfaciendum eſſet; ſi iſti a reſtituendo ſunt liberi.

Accedat denique, quod difficile eſt extremas neceſſitates internoſcere,& propterea ſecurior eſt hæc, quam probabiliorem dicimus eſſe ſententiam:pro cuius moderatione animaduertendum eſt, eos qui hanc ſententiam ſequuntur,non obligare eũ,qui in neceſſitate aliquid accepit, ad reſtituendum quocunque modo; ſed ſolum,quando aliqua commoditate id facere poterit, & cum uere factus fuerit ditior.Quare iſte maneret liber ad ingrediendum in religionẽ:neq; eſſet obligatus ad omnẽ curam adhibendã,atque ad laborandum, ut omnino reſtitueret.Et quoniam hæc ſententia uidetur in rigore diſputationis multo probabilior, ideo argumenta contrariæ opinionis diluere conabimur.

Ad primum,quid ſit ad hoc argumentum dicendũ, patet ex ijs quæ in probatione decimæ concluſionis attulimus.

Adde præterea,in extrema neceſſitate non eſſe omnia quacunque ratione communia,ſiquidem & ſi omnia ſint communia; melior,tamen eſt conditio poſſidẽtis,a quo non licet auferre. Quare ſolum in hac neceſſitate,iure naturali,diuino,& humano datur egenti facultas,ut id poſſit accipere,quod ſibi eſt neceſſarium,ut patet cap.citato,exijt.

Adde rurſus, quod non ſunt,omnia ita communia, ut dominium tranſeat ad eos,qui ea accipiunt,ſed ſolũ ſunt communia ratione uſus.

Quod ſi cum quibuſdam dicas, in ijs rebus quæ uſu conſumuntur,uſum & dominium non diſtingui, id nõ uidetur uerum,ut alias in materia de dominio latius demonſtrabitur.Siquidem Nicolaus Tertius cõcedit Frãſiſcanis uſum rerum quæ uſu conſumuntur, ſine dominio:quare,poſſunt aliqua eſſe communia,ratione uſus, ſed non ratione dominij. Denique, licet omnia eſſent communia & tranſlatum eſſet dominium,tamẽn adhuc argumentum non concludit,ut patet in mutuo.

Ad ſecundum,non eſt par ratio,utriuſque caſus: quoniam,orta tempeſtate,ni merces proijcerentur, una cũ ipſis hominibus adhuc perirent: & ita in tali caſu non remanet dominus magis damnificatus, ut ait Medina, quam ſi ab hominibus proiectæ non fuiſſent.

Ad tertium,patet ſolutio ex ijs, quæ dicta ſunt in ſecunda concluſione. Sed ut adhuc melius talis diluatur ratio,animaduertendum eſt, diuites ijs qui ſunt in extrema neceſſitate ſimpliciter,ex ijs, quæ ſunt ſibi ſuper flua, eſſe obligatos donare: ea uero quæ ſibi ſunt neceſſaria ad ſuum ſtatum decenter retinendum,non ſunt obligati donare; ſed ſat eſt,ſi commodato, uel mutuo dent.Rurſus nota qui eſt ſolum in graui neceſſitate, nó poteſt accipere alienum, quamuis diues teneatur ei ex ſibi ſuperfluis dare. At uero,qui eſt in extrema ſimpliciter,non modo ex ſuperfluis, ſed etiam ex neceſſarijs ad ſtatum alterius capere poteſt;id tamen ſolum, quod eſt ad ſibi ſubueniendum neceſſarium.Et cum ſibi ſubuenire queat,ſi commodato, uel mutuo accipiat, non ita debet accipere,quaſi ſibi donatum fuiſſet; licet diues teneatur donare.Cum naturæ ius id ſolum ſpectare uideatur,ut neceſſitati ſubueniatur. Quod fieri per mutuum poteſt,nulla eſt neceſſitas,cur fieri debeat per donationem:nec qui accipit,ita accipere debet, quaſi ſibi donatum ſit. Tunc autem aliquis eſſet a reſtitutione liber,quando,& alter tenetur donare,& ipſe habet ius ad accipiendum,ut donatum.

Ex his colligo ſolutionem allatam a Medina, & Nauarro non eſſe firmam.Inquiunt enim hi Doctores,ideo iſtum eſſe obligatum ad reſtituẽdum, quia alius non tenetur donare:quę ſolutio non eſt uniuerſalis,& propterea non eſt bona.Siquidem non habet ueritatem in ſuperfluis: quę debent gratis dari, ut alias in materia de eleemoſyna copioſius demonſtrabitur.

Ad quartum,patet ex dictis,concedo quidem debere donare ſuperfluum, ſed ſi non donet, alter non habet ius ad accipiendum,tanquam donatum. Atque de argu men-

mentorum ſolutione hactenus.

Antequam autem huic difficultati finem facio, adij ciam dubitationem quandam, An diues, qui non dedit ſuperflua in extrema neceſſitate, qua omnia fiunt communia, obligatus ſit ad reſtituẽdum egentibus. Quoniã ſi facta ſunt communia, non minus erant pauperum, quam diuitis, qui ſi non dedit pauperi, quod ipſius erat, neceſſitate urgente, uidetur alienum retinere, ac proinde reſtituere debet. Huc facit auctoritas Hieronymi dicentis, Aliena conuincitur rapere, qui ultra neceſſaria ſibi retinere probatur, & illud Ambroſii, Tantorum ergo ſcias bona inuadere, quantis poſſis, quod uelis præſtare.

Ob quas auctoritates, quidam Doctores partem tenuerunt affirmatiuam, cum tamen contra omnino ſentiendum ſit. Quoniam, ut ſæpe diximus, reſtitutio præſupponit rem fuiſſe aliquo modo eius, cui reſtituenda eſt, at res huiuſmodi nunquam fuerunt ſub dominio pauperum, igitur. Et eo ipſo, quod ius naturæ facit omnia communia, fit, ut iure naturæ diuitis bona non ſint propria ipſius pauperis, potius quam diuitis, qui ea poſſidet.

Adde etiam, quod ſupra diximus, pauperes exiſtente neceſſitate, ſolum habere uſum rerum, non autem dominium: quare, cum ob talem rationem non fiant domini, eis reſtituendum non erit.

Quod autem Patres illi dicunt, intelligendum eſt; ratione debiti caritatis: propter quod ſuperflua pauperibus, neceſſitate exiſtente, danda ſunt: quod qui non facit, æquiparatur raptori ob culpam, quam committit; non tamen in obligatione reſtituendi. Sed de hac cauſſa hactenus, nunc ad aliam pergamus.

An creditoris remiſſio debitorem a reſtitutione liberet.
Quæſtio LXXXII.

SEcunda cauſſa, quę a reſtitutione liberare uidetur, eſt creditoris remiſſio: quod autẽ hæc cauſſa non ſit ſufficiens, his rationibus perſuaderi poteſt.

Primo ex iure canonico, cap. ſolicitę de reſtitutione ſpoliatorum, ubi decernitur, quod licet ſpoliatus cedat iuri ſuo, in utilitatem ſpoliantis: tamen ſpolians non abſoluitur ab obligatione reſtitutionis: quare creditoris remiſſio non uidetur ſufficiens cauſſa ad tollendum reſtitutionis uinculum.

Secundo, idem confirmatur ex regula iuris, qua habetur, Non dimitti peccatum, niſi reſtituatur ablatũ: quare, ut peccatum dimitti poſſit, actualis reſtitutio facienda erit: cum is ſolus reſtituere dicatur, qui rem ipſam ibi, unde accepit reponit.

Poſtremo, huc facit etiam alia iuris regula, qua dicitur, Per quas cauſſas res aliqua naſcitur, per eaſdem diſſoluitur: ſed obligatio reſtituendi naſcitur ex actuali rei acceptione: quare, ſicuti animi præparatio non ſufficit ad rem alienam occupandam, ſed opus eſt ut actu capiatur, ita ad reſtitutionem faciendam opus eſt actuali rei oblatione.

In hac diſputatione, quæ alias ſua luce perſpicua eſſe uidetur, ſunt quattuor Doctorum ſententiæ.

Prima Gerards Senenſis, & quorundam aliorum, quos refert Syluester, uerbo reſtitutio 7. quæſt. ſecunda, qui exiſtimarunt non ſufficere creditoris remiſſionem, ſed opus eſſe, ut res ipſa, ſaltem, in manu domini ponatur: qui eam poſtea donare poterit.

Secunda ſententia aliorum, ut refert. Laur. de Ridol. tract. de uſur. qui exiſtimant non eſſe neceſſariam actualem reſtitutionem, ſed ſufficere oblationem actualem.

Tertia,

Tertia, quæ affirmat neutrum eſſe neceſſarim, ſed ſufficere animi præparationem ad ſoluendum, niſi fiat remiſſio: ita ut, ni adſit interior reſtituendi uoluntas, licet remiſſio libere fiat, nihil ualeat. Tribuitur hæc opinio Ioanni Andreæ, in regulamPeccatum.

Quarta ſententia aliorum, qui cenſent, nec actuali reſtitutione, nec oblatione, nec animo interiore opus eſſe, modo a creditore fiat libera remiſſio. Ita Gloſ. 2. in regulam, Peccatum, Syluester loco ſupra citato: Medina quæſt. 3. Codice de rebus reſtituen. cauſſa ſecunda, Sotus lib. 4. de iuſt. & iure, quæſt. 7. art. 4. Dominus Caietanus in ſumma, uerbo reſtit. & eſt communis opinio. Et quoniam hic nihil occurrit notandum, ad concluſiones ipſas accedo.

Prima concluſio, actualis reſtitutio non eſt neceſſaria ad tollendam reſtitutionis obligationem. Eſt hæc concluſio contra primam ſententiam, quæ his rationibus refellitur.

Primo, auctoritate legis primæ ff. qui ſatis dare cogũtur, ubi dicitur quod, Is ſatis dare dicitur, qui deſiderium alterius implet: ergo qui iuxta uoluntatem domini eius bona retinet, ei ſatisfacit. ſatis igitur erit eius uoluntas.

Secundo, ſola domini uoluntas ſatis eſt, ut quis de nouo eius rem, ſine obligatione ad reſtituendum, accipiat: ergo eadem uoluntas ſatis erit ad hoc, ut, ſi eam habet, retinere poſſit; immo multo magis, cum quid maius uideatur rem alienam de nouo accipere, quam iam acceptam retinere.

Tertio, radix obligationis ad reſtituendum, eſt iniuſtitia: hæc autem naſcitur ex animo inuito: quare, ubi non eſt animus inuitus, non eſt iniuſtitia; & propterea furtum definitur, rei alienæ contrectatio, inuito domino: atqui quod eſt inuitum ſufficienter tollitur per uoluntatem domini; igitur nulla remanet reſtitutionis ratio.

Secunda concluſio, ad reſtitutionem faciendam, ſtan-

te uoluntate domini, non eſt neceſſaria actualis oblatio. Hanc concluſionem probat efficaciter proxima ratio allata pro prima concluſione. Quoniam uoluntas Domini poteſt eſſe libera ſine actuali oblatione: non eſt igitur iſta oblatio neceſſaria. Sed, ut adhuc magis noſtra confirmetur ſententia, remouendum eſt contrariȩ opinionis fundamentum.

Qui ergo contra ſentiunt, hoc fundamento niti uidentur; quoniam dum pecunia, ſeu res reſtituenda abeſt, dominus inuitus cōſentire uidetur, ac proinde opus eſt rei præſentia. Cȩterum, hæc ratio eſt parum firma: quoniam id uerum eſſet, quando intercederet uiolentia, quæ non ſemper adeſt.

Adde etiam, quod Sotus ait, non eſſe neceſſariam omnem libertatem ad hanc obligationem tollendam, ſed eam ſufficere, quȩ poteſt eſſe cum abſentia pecuniæ.

Adde poſtremo, quod communiter loquēdo, melius eſt pecuniam, ſeu rem ablatum non offerre, cum rei prȩſentia ſoleat homines ad auaritiam irritare. Cum ergo oblatio non ſit neceſſaria, & aliquando obeſſe poſſit, nihil eſt cur adhiberi debeat.

Tertia concluſio, ut debitor a reſtitutionis obligatione liberetur, non eſt neceſſe, ut habeat uoluntatem reſtituendi. Eſt hȩc concluſio contra tertiam ſententiam.

Vt autem noſtra doctrina melius percipiatur, animaduertendum eſt, hæc duo longe inter ſe diſtare; aliquem liberari a culpa peccati, & ab obligatione reſtituendi. Nam, licet, qui non habet uoluntatem reſtituendi, non liberetur a peccato, quippe qui uelit in iniuſtitia perſeuerare: tamen, ſi re uera dominus nolit ſibi reſtitutionem fieri, uere liberatur ab reſtitutionis uinculo. Hac poſita declaratione, allata concluſio, his confirmatur rationibus.

Primo, ſi quis haberet animum furandi centum nummos aureos, & ſtante hac uoluntate, eorum dominus, ei iſtam pecuniam donaret; is proculdubio ad reſtitutionem non teneretur; ergo nec etiam dum habet animum

retinendi id, quod iam habet: quod ſi poſtea animum mutet etiam a peccato liberatur.

Secundo, reſtituendi obligatio, ut paullo ante dicebamus, oritur ex inuoluntario: ſed hic non adeſt inuoluntarium; igitur nec ad reſtituendum obligatio.

Quarta concluſio, obligatio ad reſtituendũ plene tollitur per liberam, & ſpontaneam remiſſionem illius, qui habet facultatem remittẽdi debitum. Sequitur hęc concluſio neceſſario ex dictis; ex quibus remanet ſatis confirmata: eget tamen aliqua declaratione.

Vt igitur uideamus an remiſſio ſit idonea, & legitima, animaduertenda eſt primo perſona, quę debitum remittit, an habeat facultatem remittendi; qua ſi careret, nulla eſſet remiſſio. Exempli gratia, ſi quis acciperet quippiam a filio familias, non liberaretur a reſtitutione per remiſſionẽ factam a filio, ſi non adeſſet conſenſus patris: ſimiliter, qui fraudauit gabellas, non liberaretur per ſolam miniſtri condonationem; cum miniſter non poſſit donare, quod Principis eſt. Rurſus, perſona quæ remittit debet eſſe libera, ut remiſſio non cenſeatur coacta: ut autem non ſit coacta hæ requiruntur conditiones.

Prima, ut non intercedat uis: quia tunc non eſſet libera. Vnde ſi quis ita diceret, nolo tibi reſtituere centum, quæ debeo, niſi donaueris quinquaginta, iſta remiſſio non eſſet libera. Similiter, ſi creditor remitteret ex deſperatione recuperandi rem ſuam, orta ex culpa debitoris, non cenſeretur remiſſio libera. Ait tamen Syluester, loco citato, quod ſi intercederet tertia perſona, quæ creditori diceret, faciam ut debitor tibi reſtituat, ſi aliquid ex debito ei remittere uis, puta, in exemplo allato, decem, & creditor conſentiret, non eſſet inuita remiſſio.

Secunda, debet abeſſe metus grauis, & alicuius momenti, qui ſit cauſſa principalis remiſſionis, & ad hunc finem adhibitus, ut fiat remiſſio: quare, ſi metus non eſſet huiuſmodi, remiſſio teneret. Vnde, ſi quis remitteret

debitum ex metu contracto in tempeſtate remiſſio, eſſet firma. Cæterum ſi metus iuſte incuteretur a perſona publica, remiſſio teneret: ut ſi quis compelleretur a iudice ad remiſſionem iure faciendam, talis remiſſio haberetur firma.

Tertia, debet abeſſe fraus, quæ ſi adeſſet redderet remiſſioné nulla: quando hanc ob cauſſam adhiberetur. Exempli gratia, ſi quis fraudolèter minueret debitum: ex qua diminutione creditor moueretur ad remiſſioné faciendam: alias, ſi magnitudinem crediti ſciret, non remiſſurus. Item, ſi fingeret ſe non eſſe ſoluendo: Quod ſi quis creditori diceret remitte huic, quoniam pauper eſt, & non habet unde ſoluat, remiſſio teneret.

Poſtrema, debet abeſſe ignorantia: quoniam, ſi adſit ignorantia quę ſit cauſſa principalis ipſius remiſſionis, remiſſio non teneret. Exempli gratia, ſi qui ex craſſa ignorantia exiſtimaret ſe eſſe creditoris conſanguineū & ſe eſſe pauperem, cum re uera non eſſet, & ob hanc cauſſam facta eſſet remiſſio, profecto non teneret; cum ignorantia faciat inuoluntarium.

Vltima concluſio, debiti remiſſio fieri non poteſt cū a iure prohibetur, quamuis libere fiat, & ſi facta fuerit, non ſortitur effectum. Sunt autem tres caſus in quibus a iure prohibetur remiſſio.

Primus, qui habetur cap. ſtatutum tit. de reſcriptis, li. 6. ubi decernitur, ut Legatus non poſſit accipere munera, niſi quæ cito conſumuntur, neque expenſas, niſi moderatas: ab ijs uero qui ſunt admodum pauperes, nihil poteſt omnino recipere: & ſi accipiat, tenetur reſtituere, quamuis ſponte & libere dentur.

Secundus, qui habetur cap. Exigit, & cap. Felicis recordationis, de cenſibus li. 6. quo loco prohibetur Viſitatori recipere munera: qui non poteſt recipere niſi expenſas modicas tempore uiſitationis, & in itinere: & ſi recipit, tenetur reſtituere, non obſtante quacunque remiſſione.

Tertius, habetur in Clementina de Hæreticis, capit.

No-

Nolentes, quo in loco prohibetur Inquiſitoribus, ne modis illicitis extorqueant pecunias, non obſtante qua cunque remiſſione. Quare, in his tribus caſibus nulla eſt dubitatio, cum habeamus Pontificiam in eis determinationem. Atque ex dictis facile eſt argumenta in contrarium allata ſoluere.

Ad primum, illud caput procedit ex præſumptione, quæ in uerbis ſequentibus exprimitur: quoniam non ui detur uoluntarie cedere: quod ſi eſſet libera uoluntas, in foro conſcientię ualeret: quamuis nulla eſſet in exte riore foro.

Ad ſecundum, ſi hoc argumentum quicquam probaret, ſequeretur non poſſe dimitti cuipiam peccatum, niſi re ipſa reſtitueret, quod eſt omnino falſum; ſufficit enim uoluntas libera, & efficax. Quare, regulla illa ſumitur in communi, & generice: ut is dicatur reſtituere, qui uel formaliter, uel uirtualiter reſtituit; ut is facit, qui rem cum domini uoluntate retinet.

Ad tertium, obligatio ad reſtituendum naſcitur ex uoluntario, atque ex uoluntario ſoluitur, ut dictum eſt: & ita non per ſolam actualem reſtitutionem. Atque per hęc huic ſit ſatisfactum dubitationi.

An ceſſio bonorum liberet in conſcientia creditorem a reſtitutione. Quæſtio LXXXIII.

QVod attinet ad hanc tertiam cauſſam, qua debitores ad obligatione reſtituendi liberari ſolent, cum pauca occurrant dicenda, breui diſputatione me expediam.

Humanæ leges ad remouendum incommodum, quo interdum homines affici ſolent, cum ob impotentiam reſtituendi diutius in carceribus detinentur inuenerunt remedium quod, miſerabile, & flebile uocant, bonorum nimirum ceſſionem, per quam a carcere & a debito ſtatim ſoluendo liberātur, C. de his, qui bonis cedere poſſunt ff. de bonorum ceſſione.

Fit

Fit hæc bonorum ceſſio in manu creditoris, uel in eius abſentia, in manu iudicis, & debito confeſſo, cum obligatione, quod ſi uenerit ad pinguiorem fortunam, debeat reſtituere, & ad reſtituendum cogi poſſit: ad quod faciendum etiam in foro interiore tenetur, l. his qui bonis. ff. de bonorum ceſſione. Solent autem leges ei, qui bonis cedit, tantum bonorum relinquere, ut uiue re poſſit, ne egeat: relinquuntur etiam ſuæ artis inſtrumenta. Facta igitur bonorum ceſſione, quæritur, an qui cedit ſit ſecurus in conſcientia, ita, ut poſſit tuta conſcientia retinere, quæ ſunt neceſſaria ad uictum: de qua re hę ſunt Doctorum ſententiæ.

Prima Medinę, q. 3. cauſſa tertia, & q 5. qui duo dicit: primum, ſi omnia bona quæ debitor habet ſunt ipſius creditoris, omnia reſtituenda ſunt: & ſolum ſibi retinere poteſt, quod creditor per uiam eleemoſyne ei tenetur dare: ſecundum, ſi bona ſunt ipſius debitoris, in quibus continentur artis inſtrumenta inhumanum uideretur, ſi ab eo talia inſtrumenta auferentur, ut creditori ſufficiat. Quare, ex huius doctoris ſententia, non manet tutus in conſcientia, qui ex bonorum ceſſione aliquid, ratione uictus, ſibi retinet; cum leges non poſſint ea quæ ſunt alterius, alteri applicare. Quo fit, ut cũ uenerit ad pinguiorem fortunam, teneatur omnia reſti tuere, quæ legis beneficio retinuit. Idē Adrian. Panorm. & Rauennas, cap. Cum tu de uſuris, docere uidentur.

Secunda, ſententia aliorum qui diſtinguunt de cauſ ſa unde orta fuit obligatio, in eo qui uult bonis cedere, quoniam, ſi orta ſit ex delicto, ut ex furto, & rapina, debitor, tali iuris beneficio gaudere non debet, ſed potius puniendus eſt.: quod ſi orta eſſet ex legitimo contractu, tũc iuris beneficio gaudere poteſt. Quare, ſi quis fraudolenter aliena bona accumularet, ut ſplendide uiueret, & tandem in fraudem creditorum bonis cederet, ut hac ratione haberet unde uiueret, iſte non eſſet tutus in conſcientia. Ita Sotus lib. 4. de iuſt. & iure quæſt. 7. art. ultimo.

Tertia ſententia aliorum, qui diſtinguunt de duplici ceſſione: nam altera eſt, quæ fit cum magno dedecore, & infamia debitoris, quibuſdam actibus externis, pro locorum conſuetudine, & hęc liberat cedentem ab omni reſtitutione, etiamſi cedens uenerit ad pinguiorẽ fortunam: altera quæ fit ſine hac ignominia, & ſolemnitate, & hæc nõ liberat. Ita Guido. q. Delphinatus 343. quam refellit Didacus lib. 2. Variar. reſol. cap. 1. num. 7.

Quarta opinio aliorum, qui putant quocunque modo ceſſio fiat, eum qui cedit, poſſe retinere id, quod leges concedunt. Ita Didacus loco proxime citato, & par. 1. in relect. in regulam peccatum, num. 2. & Nauar. in Enchir. cap. 17. num. 86. Nos quid de hac cauſſa ſentiendum ſit, his decernimus concluſionibus.

Prima concluſio, bonorum ceſſio, præter alios effectus, hunc priuatim parit, ut debitor in foro exteriori conueniri non poſſit: poteſt enim per ceſſionem contra actorem excipere. Quod priuilegium non habet locum, niſi durante egeſtate, cuius cauſſa hoc beneficium conceditur. Quare, cum uentum fuerit ad pinguiorem fortunam, nõ poterit qui ceſſit hac ſe exceptione tueri.

Secunda concluſio, qui fraudolenter eo modo, quo Sotus ait, bonis cedit, non eſt tutus in conſcientia per bonorum ceſſionem. Neque enim hoc beneficium a lege conceſſum, debet ei patrocinari, qui per fraudẽ uult aliena bona occupare.

Tertia concluſio, ceſſionis bonorum beneficium, nõ ſolum ijs, qui ex contractu, ſed etiam ijs, qui ex delicto debent, patrocinari debet. Placet nobis hac in parte Didaci, & Nauarri ſententia, quam nonnulli alij ſequuntur: eamque hæc firma ratio corroborat. Quia tale beneficium inductum eſt a lege humana cauſſa egeſtatis, quæ cauſſa apud Deum ſufficienter excuſat, tam eũ qui ex delicto, quam qui ex contractu debet.

Quarta concluſio, qui ceſſit bonis poteſt, tuta conſcientia retinere, quæ per leges permittuntur. Siquidẽ lex humana, ex cauſſa, ut patet in pręſcriptione, poteſt

tranſ-

transferre dominium,quare qui bonis cedit,poterit hoc priuilegio uti: cum præſertim fundatum ſit in lege naturæ,quæ docet,ut ab eo qui nõ hẽt nõ poſſimus repetere: Adde,quod iſta lex cedit in bonum cõmune, ad cuius cõſeruationem priuatorum bona conuerti poſſunt.

Quincta concluſio,qui bonis ceſſit, cum uenerit ad pinguiorem fortunã,reſtituere debet. Eſt communis doctrina:& ex eo patet,quia cum hac obligatione cedit.

Sexta concluſio,qui ceſſit,cum uenit ad pinguem fortunam,non tenetur ea reſtituere,quæ legis beneficio ſibi conceſſa fuere.Patet ex quarta concluſione, quia lex potuit hæc bona huic applicare; quare non tenetur ea reſtituere. Quando autem aliquis non ceſſiſſet bonis, dum in egeſtate manet,omnia deberet reſtituere,ſi quę tunc retinuit,aliena erant.

Septima concluſio,in pœnis pecuniarijs,quę debentur publico,non ſit bonorum ceſſio; ſed talis pœna conuertitur in corporalem,qua ſoluta,illa ceſſat.Et hæc de hac cauſſa nobis dicenda fuere. Plura quæ pertinent ad forum ciuile,ſi quis uidere capit,legat Didacum lib.2. uar.reſol.cap.primo,nu.6.& ſequentibus.

An rei alienæ præſcriptio, & iuris iudiciſque auctoritas, a reſtitutione liberent.
Quæſtio LXXXIIII.

DVas cauſſas hac quæſtione explicandas proponimus. Quod uero ad prioris cauſſæ explicationem attinet multa quæ de præſcriptione in materia de dominio,ubi eſt locus proprius de hac re agendi diſputantur, in præſentia omittentes,ea breuiter attingemus, quæ ad noſtrum propoſitum proxime facere uidentur.

Dicam igitur,quid ſit præſcriptio, qui & contra quẽ poſſit pręſcribere, quæ res ſint pręſcriptionis capaces, & quę conditiónes ad præſcribendum ſint neceſſariæ; & poſtremo an pręſcriptio liberet a reſtitutione: de

pri-

primo. Præſcriptio, uniuerſe ſumpta, quę ſub ſe uſucapionem continet, a qua in eo differt, quod uſucapio ſit rerum mobilium, hæc uero immobilium, hoc pacto definiri ſolet, Præſcriptio eſt acquiſitio dominii per continuam poſſeſſionem temporis lege definiti, l.3.ff. de uſucap. Vel cum Panormitano, Eſt ius quoddam ex tempore congruens, auctoritate legum uim capiens, pœnam negligentibus inferens, & finem litibus imponens.

Quæ deſcriptio traditur per ſuum genus, cum dicitur ius, eſt enim dominium quoddam, ſeu dominij acquiſitio, hac particula deſignata: cui adduntur quædam cauſſæ loco differentiæ: cauſſa efficiens primaria eſt legum auctoritas: ſecundaria, tempus: motiua, hominum negligentia in rebus ſuis curandis: finalis, ut imponatur finis litibus.

De ſecundo, non poteſt quiuis præſcribere, ſed ſolum is, qui proprio nomine poteſt poſſidere, cap. ſi diligenti, de pręſcript. Vnde, nec ſeruus, nec mente captus, nec creditor, nec uſufructuarius, nemo denique, qui nō eſt capax rerum, ſeu iurium, quæ tenet. Quoniam, de ratione pręſcriptionis eſt poſſeſſio: quare, qui non poſſunt poſſidere, aut nomine ſuo non poſſident, non præſcribunt. Quamuis ſeruus domino, & tutor pupillo, ac etiā mente captus, aliquo pacto poſſint præſcribere, de quibus, alibi.

Neque contra omnes fieri pręſcriptio poteſt: ſiquidē contra eum, qui eſt impotens, uel adeo impeditus, ut rem ſuam in iudicio repetere nequeat, non currit præſcriptio: quia deeſt cauſſa inducens ad pręſcribendum, nimirū negligentia. Quare, contra eū qui eſt mente captus, contra minorem, contra abſentem, contra excommunicatum, niſi fuerit in mera petendæ abſolutionis, & denique contra eum qui iuſto metu impeditur ne rē ſuam repetat, non currit præſcriptio. Similiter, non currit quocunque tempore, ut tempore belli, & peſtis, & quando deeſt iudex, aut ſi adeſt, eſt malignus.

Neque res omnes ſunt pręſcriptioni obnoxiæ, ut ſunt

res

res ſacræ, uel Eccleſiæ, & ius decimarum a laicis, tributa, quæ Principi debentur, quæ ad publicum uſum ſunt inſtituta, limites prouinciarum, & iuriſdictionis, liber homo, res furto & ui acquiſitæ ante tempus triginta annorum, & denique contra obedientiam, & procurationem ratione uiſitationis debitam præſcribi non poteſt, cum miniſter ſit ſua mercede dignus.

Quæ autem ad præſcriptionem de iure requiruntur, ſunt, bona fides, continua poſſeſſio per tempus lege definitum, negligentia eius contra quem pręſcribitur, titulus, & quod res ſit præſcriptionis capax ab eo, qui præſcribit. Quare, ſi quid horum deſit, non ſit præſcriptio: quæ tunc incipit currere, quãdo iſta omnia adſunt: quæ ſi non ſimul adſint, tunc incipit, quando aduenit poſtremum, quod ad præſcribendum eſt neceſſarium.

Tempus uero ad præſcriptionem requiſitum, uarium eſt pro rerum; perſonarum, & obligationum uarietate, de quo uide Sylu. uer. præſcrip. q. 6. de qua re nihil eſt cur hoc loco nos longum texamus ſermonem.

Quod attinet ad bonam fidem, eſt regula iuris lib. 6. qua habetur, quod Poſſeſſor malę fidei nullo tempore pręſcribit. Quo loco quęri ſolet, an cum dubia conſciẽtia currat, ſeu ualeat præſcriptio; de qua re uarię ſcribitur: nos breuiter dicimus, ſi dubitatio ſit de facultate, retinendi rem licite, excludit bonam fidem, nec permittit ualere preſcriptionem: ſimiliter, ſi ſit de re, an ſit aliena, tollit bonam fidem, ſi dubium ſit probabile: quod dixerim contra Gloſ. & Pan. cap. de pręſcri. ſi uero eſſet de aliqua accidentali rei conditione non tolleret. His ita pręnotatis, prętermiſſis quinq; hac de re opinionibus, his concluſionibus quod tenendum ſit ſtatuo.

Prima concluſio, potuerunt leges humanę per pręſcriptionem, ſeruatis conditionibus numeratis, efficere, ut quod prius erat unius, ueniat in dominium alterius.

Primo, quoniam id eſt neceſſarium ad conſeruandam, ac retinẽdam ciuium concordiam: per hanc enim

legem

legem multę reſecantur lites,& ſedãtur odia:quę alias ſępiſſime, tali lege remota, in rep.excitarentur,ſi poſt quodcunque tempus,quod ſuum eſſe aliquis ſibi perſuadet,id ſibi repetere liceret.

Secundo,quia Princeps & legiſlator iuſte poteſt aliquem ſuo dominio priuare,ſi quid committat, quod ſit reip. pernicioſum, cuiuſmodi eſt negligentia multorum annorum in rebus ſuis curãdis: dum nec eas colit, nec conſeruat,& fructus ex eis per ſe, uel per alium nõ capit: quę culpa per præſcriptionem conuenienter punitur.

Secunda concluſio,poſſeſſor malę fidei nullo tempore pręſcribit. Ita habetur de regulis iuris lib.6.& cap. finali de pręſcript.Declaratur hęc concluſio,is dicetur poſſeſſor bonę fidei,qui ſuum eſſe putat, quod ipſe poſſidet:is uero malę,qui ſcit eſſe alienum, quod retinet, & conſcientiam ſibi dictare id reſtituendum eſſe, quę conſcientia facit pręſcriptionem illicitam. Vel cum Adriano dicas,quando fides eſt ſine peccato,ut eſſet, ſi quis retineret rem alienam,quia probabiliter credit dominum donaturum,aut non requiſiturum,nõn impedit pręſcriptionem,quãdo uero eſt cum peccato maxime. Quare, ut inquit Adrianus, ius canonicum, non tollit omnino leges ciuiles,quę de præſcriptione agunt. Vbi nota,quod non ſolum dicitur poſſeſſor malæ fidei, qui a principio, ſed etiam qui ante finitum tempus ſe rem alienam poſſidere nouit.

Tertia concluſio,per legitimam præſcriptionem,qui rem alienam poſſidet,liber eſt a uinculo reſtitutionis. Legitima cenſetur præſcriptio, quando adſunt omnes conditiones requiſitę. Quare,ſi peracta præſcriptione aliquis certo ſciat rem, quam poſſidet fuiſſe alterius domini,poteſt tuta conſcientia illam retinere.Ita Med. quæſ. 18. Nauar.cap 17.nu.85. qui hanc concluſionem declarans,de canonica pręſcriptione ait intelligendam eſſe:quia ciuilis pręſcriptio, quæ etiam cum mala fide procedit,non excuſat.Quare regnorum leges,uel Ciuitatum

tatum ſtatuta, quæ decernunt poſt aliquot annos elapſos debitum peti non poſſe ab eo, qui ſcit ſe debere, in foro conſcientię non excuſant.

Atque de hac cauſſa hactenus, nunc de alia breuiter dicamus.

Quod ergo attinet ad iuris, uel iudicis auctoritatem dubitari ſolet, an hanc ob cauſſam aliquis liberetur a reſtitutione, ex ſententia a iudice lata, uel alicuius legis conſtitutione: & quod liberetur, his poteſt confirmari rationibus.

Primo ex Auguſtini auctoritate, quæ habetur 23. quæſt. 4. Can. Qui peccat, ait enim Auguſtinus, neminé peccare; qui legis auctoritate utitur. Quare, qui iuris auctoritate nixus, rem aliquam retinet, non erit ad reſtitutionem obligandus. Similiter, qui ex iudicis ſenté tia aliquid retinet, cum iudex ex legibus ſententiá pronunciet, tuta conſcientia retinebit.

Secundo, huiuſmodi retentio eſt ab omni iniuria aliena, quia non naſcitur iniuriæ occaſio, unde iura naſcũ tur. C. unde ui, l. Meminerunt, & quod iure fit, ut ait Auguſtinus, Can. Quid dicam, 14. quæſt. 4. iuſte fit. Quod ergo iure retinetur, omni uacat iniuria.

His tamen non obſtantibus, non eſt uerum uniuerſe, iudicis ſententiam, aut legis auctoritatem ſemper a reſtitutionis uinculo liberare. Vt patet in bonorum ceſſione, quæ ab iure ciuili admittitur, cum mala fide: at uero ſecundum conſcientiæ leges non tenet, ut ſupra dicebamus. Similiter ius humanum permittit, ut emptor poſſit retinere, quod citra dimidium iuſti pretii de fraudauit, quod conſcientiæ lex non concedit. Nonnullas itaque iniquitates leges humanæ permittunt, & ſæpe ex falſa præſumptione procedunt, ut maiora uitentur mala. Similiter, iudices ſæpe in ſententia ferenda errant, uel quod non eſt præſumendo, uel ex falſo teſtimonio iudicando. De hac cauſſa, ita ſtatuo.

Prima concluſio, quando ius non eſt permiſſiuũ, ſed conceſſiuum, ita ut aliquid alicui uelit applicare, &

do-

dominium transfere, tunc, qui hac auctoritate nixus rem retinet alienam, non eſt ad reſtituendum obligatus, ut patet in bonorum ceſſione, & præſcriptione: ſecus, ſi quid ſolum permitteret, aut actionem concederet, aut repetitionem negaret.

Secunda concluſio, quando iudicis ſententia eſt ſolum declaratiua, ſi præſumptioni, uel falſæ probationi innitatur, nõ liberat a reſtitutionis obligatione, quod ſi ex ueritate procedat, maxime, modo conſtet ei, pro quo lata eſt.

Tertia concluſio, ſi ſententia non ſit declaratiua iuris alterius partis, ſed priuatiua ex cauſſa, per quam res aufertur a poſſidẽte, & alteri applicatur, qui accepit, non tenebitur reſtituere, niſi ſententia in re ſit iniuſta. Vide Panorm. cap. 1. de conceſ. præbandarum, & Medinam, cauſſa ſeptima, quæſtio. tertia.

Ex quibus colligitur, eũ pro quo iniuſta lata eſt ſẽtẽtia, a qua qui cõdemnatus fuit non appellauit, non eſſe tutum in conſcientia, ſi ſciat iniuſte latam fuiſſe: niſi condemnatus ſpontaneę iuri ſuo cedere uideatur: quod non eſſet, ſi ob timorẽ, uel impotentiam nõ appellaret.

Argumẽta in contrarium allata, facile ſoluuntur: procedunt enim de lege cõceſſiua & de ſententia iuſte lata.

Examinantur ſeptem cauſſæ, de quibus dubitari ſolet, an a reſtitutione liberent. Quæſtio LXXXV.

NE ſingulas cauſſas, quæ aliquando ab obligatione reſtituendi liberare poſſunt, aut liberare uidentur, ſingulis diſputationibus lõgius quam par eſt, proſequar; hac unica quæſtione, per quaſdam dubitationes nõnullas alias breuiter perſtringam.

Prima dubitatio, an ſi debitor reſtituat ei, cui creditor debet, liberetur a reſtitutione facienda domino a quo rem accepit. Exempli gratia, ego debeo Franciſco decem, totidem ipſe debet Ioanni, ſi ego inuito, uel in-

ſcio Franciſco illa decem do Ioanni,ſum ne liber a reſtituẽdo? de qua dubitatione hæ ſunt auctorũ ſentẽtię.

Prima Bartoli,qui cũ diſtinctione reſpõdet: ſi ego,& Ioannes ob eandem cauſſam ſumus debitores, puta, ſi ego conduxiſſem domum a Franciſco, qui eandem ab Ioanne conduxerat,tũc ſi Ioanni ſoluo, non teneor amplius ſoluere:quod ſi ex diſpari cauſſa,adhuc Franciſco ſoluere deberem.

Secunda ſententia aliorum, qui ſimpliciter reſpondentes,dicunt,eum qui certę perſonę debet,peccare, ſi ea inuita, & inſcia alteri ſoluat, & creditorem aduerſus eum,quam habet actionem non amittere.Nec ualet ſi dicas,eum non peccare,qui facit, quod creditor facere debuiſſet: ſicuti non decet priuatum hominem, eum occidere,quem iudex capite damnare debuiſſet.

Tertia ſententia aliorum, qui dicunt, eum qui hoc pacto debito ſatisfacit,peccare quidem,ſed tamen a reſtitutione liberari. Speciatim autem hac de re hęc docet Medina q.3.cauſſa quincta.

Primum,ſi res in ſpecie eſſet reddenda, quę fuctionẽ non admittit,non eſſet ſine culpa,ſi quis immediate creditori non redderet, niſi ad alteri reddendum iudicis auctoritas,aut primi creditoris conſenſus non adeſset.

Secundum,ſi res debita functionem admittat,nec ſit res in ſpecie reddenda, tunc ſine culpa poteſt creditori creditoris ſatisfieri:modo fiat ſine fraude,& damno primi creditoris.Quoniam,etiamſi id eo inuito ſoluat, nemini præiudicat,niſi forte ſibi,quia primus creditor poteſt contra ipſum agere.

Tertiũ,facta tali pacto ſolutione,in foro conſcientię tollitur obligatio.Nos de hac re ita ſtatuimus.

Prima concluſio,Qui hoc pacto ſolueret,in foro exteriori iterum conueniri poſſet: de quo foro quidquid ſit,certum eſt in foro conſcientiæ illam Bartoli diſtinctionem nihil efficere.

Secunda concluſio,qui ſoluit ei, cui creditor debet, creditore inuito,peccat. Primum,quia cum adſit uis illa,non

ſi,non poteſt fieri ſine culpa : neque eſt priuatæ perſonæ quempiam ad iuſtitiam conſeruandam cogere. Deinde,quia qui a quopiam pecunias accipit,implicite obligatur ad reſtituẽdum ei,a quo accepit.Denique, quia alias aperiretur uia ad multas lites faciendas.

Tertia concluſio,qui ſic reſtitueret,in foro conſcientiæ eſſet a reſtituendo liber, ſi creditorem monuiſſet. Quoniam facta eſſet æqualitas,ſine ulla iuſtitiæ uiolatione,igitur.Quare multo magis liber cenſeretur, ſi de creditoris conſenſu facta fuiſſet ſolutio.

Secunda dubitatio,an compenſatio,quæ fit inter debitorem & creditorem, quando creditor tantundem debet, liberet a reſtitutione. Verbi gratia Paullus ex una parte debet Ioanni decem,ex altera Ioannes Paullo totidem, quæritur, an ſi inter ſe debitum remittant, ſint a reſtituendo liberi:de qua re Panormitanus cap. Bona fides,de depoſito,ita ſentit.

Primum, ſi res hinc inde debitæ conſiſtunt in pondere, numero, & menſura, ita ut functionem admittant, locum habet compenſatio : ſi uero res debitę ſint diuerſæ,ut ſi tu mihi equum,ego tibi pecunias reſtituere deberem non eſt compenſationi locus: quia fortaſſe mea poteſt intereſſe habere equũ, & tua habere pecunias.

Secundum, etſi hoc teneat in utroque foro, quando creditor poteſt aliter rem ſuam ſine incommodo recuperare: tamen,ſi ſine incommodo non poſſit,qui pecunias habet in utroque foro poteſt tute retinere: qui uero equum habet,ſecũdum leges retinere nequit. Quod iniuſtum putetur, ut quis in rebus ſuis diminutionem patiatur,ob pecuniam debitam.

At uero Syluester, uerbo emp. & uerbo furtum q. 12.Gloſ.cap.Final.de depoſito, dicunt poſſe compenſationem fieri in quattuor caſibus.

Primo, quando non poteſt alio modo id quod ſuum eſt recuperari.

Secundo,cum poteſt recuperari,ſed tamen cum maxima iactura & damno,atque labore.

Tertio, quando debitum eſt certum & liquidum: quādo enim debitum eſſet incertum non poſſet fieri.

Quarto, quando fit in rebus, quæ patiuntur compenſationem. Habet autem compenſatio locum in omnibus debitis, preter quam in depoſito, ut habetur cap. Bona fides; idque ob fidelitatem in hoc contractu ſeruandam; in quo res fidei depoſitarij committitur. Habet etiam locum in delictis, ſeu in actionibus, quæ ex delicto oriuntur: ſimiliter in pœnis. Debita autem debent eſſe uel utrinque liquida & certa, uel utrinque dubia: quoniam, ſi ex una parte ſint dubia, non admittitur cōpenſatio: quia tunc obſtaret mala fides. Nec refert in foro conſcientiæ, quod debita ſint eiuſdem rationis, uel diuerſæ. Itaque exiſtimo in omni debito fieri poſſe quādo adeſt prima cōditio; ſecus iudicem adire oporteret.

Sed hic ſuboritur dubitatio; quid dicendum ſit, ſi ex una parte eſt debitum reale, ex altera uero debitum ex promiſſione, præſertim addito iuramento, quo confirmata eſt promiſſio. Vt ecce, ego tibi debeo centum ex contractu emptionis; tu mihi totidem debes ex promiſſione, quæritur an in hoc caſu fieri poſſit compenſatio.

Medina loco ſupra citato, reſpondet cum diſtinctione: ſi is, qui promiſit, abſolute promiſit, non cum hac intentione dandi tantundem ei, qui ſibi debet, non habet locum compenſatio: obſtat enim promiſio, quæ perpendenda eſt ex animo promittentis, quoniam in hoc caſu, quamuis mea promiſſio ſit obligatoria, tamē non tollit illam realem. Si uero non fuit intentio determinata ad dandum centum de nouo, ſed in genere, habet locum compenſatio.

At uero Syluester, uerbo Pactū q.4. & Caietanus contra ſentiunt; nimirum locum habere ſimpliciter, poſita illa prima conditione: dicunt preterea interdum locum non habere: ut ſi promiſſio facta fuiſſet ex ioco non ſerio.

Tertia dubitatio, an religionis ingreſſus liberet a debiti ſolutione: de qua re poſſem late diſputare; ſed tamen

men breuiter quid ſentiendum ſit aperiam, duab. prius recenſitis opinionibus.

Prima opinio eſt diui Thomæ 2.2. quæſt. ultima, aſſerentis debitorem per ingreſſum religionis cedendo bonis, liberari a debito, quo prius tenebatur, quę opinio nonnullis argumentis confirmari poſſet, de quibus uide Medinam.

Secunda ſententia Gerſonis part. 2. qui ad caſum in terminis reſpondit, cui multi Doctores Pariſienſes ſubſcripſerunt, eum male agere, qui, cum poſſit in ſæculo creditoribus ſatisfacere, per religionis ingreſſum ſe inhabilem reddit: nec propterea, ſi poſtea poſſit, eſt a reſtituendo liber. Quare, ſi debitor per artem & induſtriã ſiue facultates, quas habebat potuiſſet creditoribus ſatisfacere, non poteſt ſe impotentem per ingreſſum religionis reddere, quod his rationibus confirmatur.

Primo, quoniam, tum iure naturæ tum diuino ad id tenetur.

Secundo, quia non poteſt cum alterius detrimento id efficere, ad quod efficiendum non eſt obligatus: cum non ſint facienda mala, ut inde eueniant bona.

Tertio argumento ducto a ſimili, de ſeruo, qui non poteſt ingredi religionem ſine conſenſu domini: nec ſecundum diuum Thomam filius ſine patris uoluntate, ſi eum poſſit in graui neceſſitate ſuſtentare. Non licet ita que debitori in creditoris fraudem religionẽ ingredi.

Quod autem poſt ingreſſum non remaneat liber, ex eo patet. Quod obligatio poſterior, non tollit priorem, ut patet, Cap. Veniens, & capite, intellecto, de iureiurã. adde etiam, quod ſicuti totum monaſterium non eſt liberũ a debitis pecuniarijs, ita neque religioſus, qui eſt monaſterij pars. Quare, ſi qua honeſta uia poterit ꝓ debitis ſatisfacere, erit ad id obligatus, ut Medina docet.

Quod ſi dicas, is qui bonis cedit, eſt liber, igitur, & iſte qui bonis cedendo religionem ingreditur. Reſpondetur, eſſe quidem liberum, quod non poſſit in carcerẽ detrudi, aut alicui ſeruituti ſubijci, ſed non eſt liber ab

obligatione quęrendi modum ad ſatisfaciendum credi tori, a qua qui bonis cedit, non eſt liber.

Neque ualet ratio ducta a ſimili, de eo, qui contraxit matrimonium, & tamen ante conſummationem poteſt religionem ingredi: quia, id eſt priuatum priuilegium a Chriſto factum, & Sanctorum exemplis comprobatũ. Adde etiã quod ante conſummationem, nõ dum eſt data rei, ſeu corporis poſſeſſio, & ita adhuc remanet libertas q̃dã: at in caſu noſtro debitor eſt realiter obligatus.

Quod ſi obijcias de eo, qui iuraſſet ſe daturum Ioanni centum, qui, non obſtante hoc debito per promiſſionem cõtracto, adhuc poteſt religionem ingredi; dicerẽ licere quidem propoſitum mutare in melius, quod qui facit, non uiolat iuramentum, cap. peruenit, de iureiurando; ſed non eſt par ratio in caſu noſtro. Quod, ſi ingreſſus profiteatur, tenebit profeſſio, ob libertatem, quã talis perſona habet: quod non habet locum in ſeruo, & uxore, cum non ſint ſui iuris.

Quarta dubitatio, an ſi creditor ſit excommunicatus, debitor liberetur a reſtitutione, uel reſtitutionem protrahere poſſit: de qua dubitatione, ſunt duæ Doctorum ſententiæ.

Prima quorundam Canoniſtarum tenentium partẽ affirmatiuam. Ita Felinus cap. Inter alia, de ſententia excommunicat. Panormitanus cap. Veritatis, de dolo & contumacia: Decius cap. Intelleximus de iudicijs. Adrianus quæſt. 3. de clauibus, Gloſ. cap. abſolutos, de hæreticis: quę opinio his nititur fundamentis.

Primo, argumento a ſimili: quia Monachus non tenetur obedire Abbati excommunicato, nec clericus Epiſcopo, Can. Sacerdos 2. quęſt. 7. neque uaſalli domino 14. quæſt. 6. Can. Hos ſanctorum, & Can. iuratos.

Secundo auctoritate pontificia, cap. intelleximus citato, ubi excommunicatus non admittitur ad agendum in iudicio: extra de ſententia excõmunicat. Cap. Quod in dubiis, & cap. Inter alia, ubi habetur, neminem a culpa excuſari, qui cum excommunicatis communicat, ni

ſi eos,

ſi eos,quos Gregorius excipit.in cap. Quoniam multos 11.q.3.ubi nō excipiuntur debitores pecuniarii,igitur.

Tertio,quó argumento gloſſa citata utitur: ſi quis alicui ex obligatione,uel promiſſione tenetur,intelligitur eum teneri,ſi alter in eo ſtatu permanſerit,ut cum eo cōmunicare liceat,ut colligitur,cap.Quemadmodum,de iureiurando: cum ergo excommunicatus, non permaneat in tali ſtatu,igitur.

Secunda ſententia aliorum,qui contra ſentiunt, non liberari a reſtitutione, etiamſi ſit nominatim excōmunicatus, & publicus percuſſor clerici. Ita Innocentius cap.ueritas,de dolo & contumacia. Ancharan. Can. penul.15.quęſt.6.Maior diſt.18.quæſt.4. in quartum ſent. Syluester,uerbo excommunic.5.quæſt.12.Medina q.3. cauſſa noua,Didacus Couarruuias in releſt.in regulam Peccatum,par.1.num.7.Francus cap.1.de except. lib.6. Innoc. in dicto cap.Veritatis.Archid. & Doctores Can. penul.15.quæſt.6.ad quam dubitationem nos his concluſionibus reſpondemus.

Prima concluſio, ſi creditor non ſit nominatim excommunicatus,nec publicus percuſſor clerici, debitor non liberatur a reſtitutione, neque ſolutionem debiti ob hanc cauſſam protrahere poteſt. Doctrina eſt communis; quoniam cum hoc genere excommunicatum communicare licet,ut patet ex concilio Baſilien. & Lateran.ſub Leone 10.

Secunda concluſio,ſi loquamur de excommunicato creditore, quo cum commercium habere non licet, ſi debitum ſolum ex promiſſione, non autem re contractum ſit,probabilis eſt prima opinio,quod per excommunicationem creditoris ſuſpendatur debiti ſolutio. Ita Medina loco citato. Quoniam uerba promiſſiua iuris interpretationem admittunt: & promiſſio ſemper intelligitur ſalua,ſeu excepta ſuperioris auctoritate:cū ergo per legem non mihi liceat cum iſto agere,non teneor obligationem ſoluere.

Tertia concluſio, excommunicatio debito reali ſu-

perueniens non tollit, nec impedit reſtitutionem.

Primo, quoniam hæc obligatio eſt multo maior, quã illa, qua debemus ab excommunicato abſtinere, cum hæc oriatur ex iure humano, illa uero ex omni iure, humano ſcilicet, diuino, & naturali. Quare cum plura cõcurrũt præcepta ea ſeruari dẽt, quæ magis obſtringũt.

Secundo, non eſt minor, uel certe eſt eiuſdem ordinis obligatio illa, qua uxor tenetur marito debitum reddere, & filius patri, quam ea, qua debitor tenetur ſuo creditori ſatisfacere: ſed illa per excommunicationem ſuperuenientem non tollitur, ut patet ex capit. Quoniam 11. quęſt. 3. & familia licite poteſt communicare cum eo, cui ſubditus eſt, ut patet cap. Si uero, de ſent. excommun. igitur.

Poſtremo, contractus cum excommunicato celebratus, eſt firmus & debita inde contracta ſunt ſoluenda: igitur contractus ante excommunicationẽ celebratus, ob ſuperuenientem excommunicationem non tollitur, nec impeditur: quamuis ipſis excommunicatis non detur actio ad repetendum in iudicio, cap. ſi uero, de ſententia excomm.

Neque argumenta in contrarium allata obſtant: non primum, quoniam ideo illis perſonis non eſt præſtanda obedientia, quia per excommunicationem impeditur iuriſdictio, & dominandi poteſtas: unde patet etiam ad ſecundum: tertium poteſt procedere iuxta ſenſum ſecundæ concluſionis.

Quincta dubitatio, an ignorantia inuincibilis, hoc eſt, cum quis nec ſcit, nec potuit, aut debuit ſcire, ſe cuipiam debere, liberet ab obligatione reſtitutionis.

Reſpondetur affirmatiue; talis. n. ignorãtia facit omnino actum inuoluntarium, & excuſat ab omni peccato. Ignorantia itaque inuincibilis, ſeu probabilis, tam iuris, pręſertim obſcuri, quam facti, donec durat a reſtitutione excuſat, l. Quod te. ff. de reb. cred. Ita docet Nauar. ut alios omittam, cap. 17. num. 55. & 82. Quare, qui emeret rem a fure non excuſaretur per ignoran-

tiam iuris:nec qui emeret a milite calicem: quia in his non eſſet ignorantia probabilis. At uero ſi quis eſſet du bius,non eſſet tutus in conſcientia,niſi diligentiam ad-hiberet,ut de ueritate certior fieret.Quare, qui dubita ret,deberet conſulere uiros doctos, & bonos;non tamē eos,quos iuxta ſuam uoluntatē ſibi reſpõſuros putaret.

Sexta dubitatio,an officia præſtita creditori liberent a reſtitutione.Quidam exiſtimarunt, beneficij conceſ-ſionem,ſeu procurationem factam creditori liberare a reſtitutione:ſed iſti errant,ut bene Nauar.num. 81. ad-notauit;quia eſſet ſimonia: ſecus tamen, ſi id ex grato animo fieret.At uero per procurationem aliorum offi-ciorum,quæ eſt pecunia æſtimabilis &,uendi ſolet, re-ſtituendi obligatio tolli poſſet.

Septima dubitatio,an amiſſio libertatis excuſet. Qđ hæc cauſſa non excuſet, probari poteſt ex lege ueterī Exod.22.ubi fur,qui reſtituere non poterat,uenditionī erat obnoxius;immo debitor ciuilis ſeipſum, aut filios uendere debebat, Leu. 25. & 4. Reg.4. Verum,etſi ea-dem lex a rep.hoc tempore ſanciri poſſet:tamen in chrī ſtiana rep.nunquam id factum fuit:immo ſancitum eſt, ne quis ad hoc compellatur, Auth. ſed hodie, C. de a-ction.& obligat.& cap.2.de pignor.ubi Gloſſ. Ratio hu ius doctrinæ ea eſſe uidetur, quia libertas eſt quoddam maximum bonum, quod non bene pro toto uenditur auro.Poſſet tamen aliquis ad ſatisfaciendum creditori, ſe tanquam ſeruum illi credere.

Octaua dubitatio,an rei interitus liberet a reſtitutio ne.De hac re uide Sylu.uer.reſt.7. quæſt.5. & Nauar.c. 17.nu.88.cui dubitationi ſatisfieri poteſt per ea,quæ ſu pra, quæſtione uigeſimaoctaua,diximus.

Atque de his minoribus dubitationibus, hactenus. Nunc ad aliam cauſſam pergamus, de qua eſt maior difficultas, ac propterea integra diſputatione erit exa-minanda.

An compoſitiones, quas faciunt creditores cum Prælatis liberent eos ab obligatione reſtituendi.
Quæſtio. LXXXVI.

VT huius quæſtionis difficultas intelligatur, animaduertenda eſt conſuetudo quædam, quæ adhiberi ſolet, cum debita sũt in certa. Accedit ergo debitor ad Prælatum, quo cũ quandam conuentionem facit, quę compoſitio, ſeu diſpenſatio appellatur: ſoluit.n. aliquam debiti partem, quam Prælatus applicat pijs operibus, & dat debitori facultatem retinendi tuta cõſcientia aliquid eius, quod alias, ſi quantum reſtituere, & cui reſtituere ſciuiſſet, reſtituere debuiſſet. Quæritur ergo, an huiuſmodi compoſitio reddat tutam debitoris conſcientiam; & quod hæ compoſitiones non ſint ſecuræ, his poteſt rationibus perſuaderi.

Primo, Pontifex, ſeu Prælatus non habet temporale dominium ſuper huiuſmodi bonis; neque.n. eſt omniũ rerum temporalium dominus, ut eſt per ſe manifeſtũ: non poterit igitur ex his bonis aliquid per gratiam alicui applicare.

Secundo, gratia non poteſt cuipiam fieri cum præiudicio tertiæ perſonę, at id cõtingeret, ſi per compoſitionem aliqua bonorum incertorum pars debitori tribueretur; eſſet enim in præiudicium pauperum, quibus de iure talia bona tribuenda ſunt: igitur.

Tertio reſtitutio debet fieri ſecundum uolũtatem domini expreſſam, uel tacitam: atqui non eſt uteriſimile, illorum bonorum dominum, uelle quicquã ex eis debitori applicari, ſed potius in ſuæ animæ utilitatẽ pauperibus elargiri; igitur.

Quarto, ſi poteſt donari aliqua iſtorum bonorũ pars, eadem ratione poſſet donari totum: idque, non ſolum Prælatus eccleſię ſummus, vt Pontifex, ſed etiam Epiſcopi, & Principes ſeculares poſsẽt efficere: quę omnia uiden-

uidentur abſurda. In hac difficultate hę ſunt Doctorum opiniones.

Prima ſententia multorum, qui tenent Pontificē non habere talem poteſtatem, & cōſequenter nec eam alijs concedere poſſe: quo fit, ut nec in Principe ſęculari ſit: quæ opinio allatis nititur fundamentis.

Secunda aliorum, qui diſtinguunt de bonis eccleſiaſticis, & aliis bonis: in eccleſiaſticis poteſt, Pontifex id facere, quia conſtitutus eſt eorum diſpenſator: in alijs uero, ſi ſint ſubiecta ſuę iuriſdictioni, poteſt, ſic uti & alij Principes: ſi uero non ſint ſubiecta, poteſt diſpenſare quando neceſſitas urgeret. Habet enim Pontifex indirectam poteſtatem circa bona temporalia; quibus debent præferri ſpiritualia bona. Ita Turrecrem. in quam opinionem citatur etiam Paludanus.

At uero Medina quæſ. 3. cauſſa undecima, ſimpliciter reſpondet huiuſmodi compoſitiones fieri poſſe, & debitores, licere tuta conſcientia, quod ſibi conceditur, retinere. Nos aliquibus concluſionibus, noſtram ſententiam aperiemus.

Prima concluſio, qui defendunt Pontificem eſſe dominū omniū bonorum, etiam temporalium, facile cōcederent, poſſe has compoſitiones facere. An autem re uera ſit dominus, non eſt huius loci exponere, ſed alibī in materia de dominio hanc difficultatem examinabo.

Secunda concluſio, quando dominus eſt certus, talis diſpenſatio nullo modo eſſet tuta in conſcientia. Patet hęc concluſio, quia non fieret ſine iniuria alterius perſonę: nam ut eſt multorum opinio, Pontifex non eſt directe dominus omnium bonorum temporalium.

Tertia concluſio, debitor qui uult tuta cōſcientia uenire ad compoſitionem, debet prius omnem adhibere curam, in inueniendo uero domino, ita ut non poſſit eſſe tutus in conſcientia, niſi bona illa, quę habet, habeātur omnino pro derelictis, & dominus ſit omnino incertus. Concluſio eſt manifeſta, quia hæc bona nō ueniunt in poteſtatem diſpenſatoris, niſi ſint hac rōne effecta.

Quarta concluſio, qui fraudoléter, aliorum bona oc cuparet, ut multis collectis pecunijs ad compoſitionem ueniret, non eſſet per compoſitionem tutus in conſcien tia: qua ratione caupones, & artifices, qui paulatim a pluribus, & ignotis hominibus aliquid iniuſte capiunt, errare poſſunt. Patet hęc concluſio ex ijs, quæ ſupra diximus de bonorum ceſſione; quæ cum fraude locum non habet.

Quinta concluſio, Pontifex habet facultatem faciẽ di compoſitionem ſeu diſpenſandi in bonis incertis.

Primo, eo ipſo quo bona ſunt incerta, cedunt potiſſimum in utilitatem pauperum, quorum Pontifex, tanquam uniuerſalis Paſtor, curam habet: ergo poteſtatẽ habet in illis cum ratione diſpenſandis: Sicuti cum ratione diſpenſat in bonis eccleſiaſticis.

Secundo, eo ipſo, quo huiuſmodi bona carent domino, pertinent ad publicam adminiſtrationem; ergo ab aliquo qui remp. gerit debent adminiſtrari: at hoc munus nemini congruentius conuenire poteſt, quam ſummo Pontifici, tanquam omnium pauperum tutori; poterit igitur, cũm ratione, in hoc bonorum genere diſpenſatione uti.

Tertio, non minus ius acquiritur Deo, in uoto ſibi facto adimplendo, quam ſit acquiſitum pauperibus in bonis incertis poſſidẽdis: ſed Pontifex, ex cauſſa, poteſt diſpenſare in uoto Deo facto, & illud in aliud commutare, ut patet tit. de uoto, & uoti redemptione: igitur poterit etiam cum eo qui poſſidet bona incerta, ne ea omnia pauperibus eroget, ex cauſſa diſpenſare.

Quarto, Pontifex diſpenſat in iure humano, cauſſa exiſtente, & diſpenſatio tenet, ut omnino exploratũ eſt: at bona incerta humano iure ſunt pauperibus debita; poterit igitur ſummus Pontifex in hoc iure ex cauſſa diſpenſare. Minor propoſitio patet ex ijs, quæ alio loco de hoc bonorum genere diximus: quoniam ſolum ex noſtris bonis iure naturali, & diuino tenemur dare pauperib⁹, nõ aũt ex alienis, ut sũt bona incerta; igitur.

Quin-

Quinĉto, non minus debentur miniſtris eccleſiæ decimæ, & primitię, quã debeantur incerta bona pauperibus: atqui Pontifex, ex cauſſa, decimas in toto, uel in parte a miniſtris aufferre, & laicis applicare poteſt, ut eſt manifeſtum; igitur.

Poſtremo, poteſt creditor, ut facilius ſuos debitores ad ſoluendum commoueat, eis aliquam debiti partem condonare: ergo idem poterit efficere Pontifex, ratione iſtorum bonorum, quorum procuratio, ad ipſum, tanquam ad uniuerſalẽ omniũ pauperũ curatorẽ, pertinet.

Sexta concluſio, ut iſta diſpenſatio ſit congrua, & debitorem liberet in conſcientia, creditor debet aliquid ſoluere, ſeruata proportione: ita ut non poſſit eſſe tutus ſi quid minimum ſoluat, (ut quibuſdam in locis fieri ſolet) cum debitum eſt maximum. Primum, quia id non fieret ſine iniuria, & detrimento pauperum, ac etiam reip. Deinde, quoniam id uideretur eſſe omnino pręter mentem eorum, quorum eſſent illa bona. Poſtremo, daretur occaſio improbis ad aliorum bona occupanda, & ad fingendam creditorum incertitudinem.

Septima concluſio, qui habet huiuſmodi bona incerta, quæ pauperibus ſunt eroganda, non debet differre compoſitionem, expectando, gratia exempli, aliquod Iobeleum, quoniam reſtitutio eſt ſtatim facienda, & toto illo tempore, quo debitor eam facere poteſt, & nõ facit, manet in peccato mortali. Ex his, quæ concluſa ſunt, nonnulla colligere licet.

Primum, poſſe Pontificem legata ad pias cauſſas, & alicui certæ perſonæ, uel loco applicata, cum ratione, ad aliquam aliam piam cauſſam transferre, ut ad diui Petri fabricam.

Secundum, qua ratione, in Iudęorum conuerſione, cum iſti multa, aut fere omnia habeant per uſuram, acquiſita, quorum domini fortaſſe ignorantur, Pontifex poſſit illis per diſpenſationem, uel ex toto, uel ex parte aliquid donare, quod tamen non liceret, ſi eſſent bona certa.

Po-

Poſtremum,quomodo fieri poſſit,ut quis liberetur a uinculo reſtitutionis, non ſoluendo etiam ſi debitum remittatur a domino. Atque his concluſionibus, huic ſit ſatisfactum diſputationi.Argumenta in contra rium allata ex dictis facile diluuntur.

Ad primum,eſto Pōtificem, uel Prȩlatum,aut etiam Principem non eſſe iſtorum bonorum dominum, eſt ta men diſpenſator; & propterea ex cauſſa, poteſt de his bonis diſponere;ſicuti tutor de bonis pupilli.

Ad ſecundum, non fit gratia cum præiudicio alicuius,ſed cum utilitate pauperum,& eorum, quorũ ſunt iſta bona,cum hac ratione ab iniuſtis poſſeſſoribus recuperantur,quæ alias fortaſſe recuperari non poſſent.

Ad tertium,eodem reſpondetur modo: nanque inter dum etiam ipſi domini aliquid donant, ut rem ſuam re cuperent:prȩſertim cum de rebus ſibi reſtituendis incer titudinem habent.

Ad quartum, negatur ſequela, quia diſpenſatio non debet eſſe diſſipatio: & ideo, licet poſſit donare partem, non proinde ſequitur debere donare totum,ob al latas cauſſas.

An ratione detrimenti quod quis patitur in rebus ſuis, poſſit non reſtituere,aut reſtitutionem differre. Quæſtio LXXXVII.

INter alias cauſſas, ob quas is qui debet, a reſtitutionis uinculo interdum liberatur, aut reſtitutionem protrahere poteſt,ea recenſetur,quæ ſumitur a magno detrimento, quod reſtituendo caperet. Vt autem huius quæſtionis quæ alio loco poni potuiſſet, ſtatus plene percipiatur, animaduertẽdũ eſt ex domino Caietano,incōmodũ, quod quis reſtituendo pati poteſt,tripliciter ſe poſſe habere.

Primo,cum magnum eſt debitum,quod reſtituẽdum eſt,cui qui uult ſatisfacere, magnum quoque percipit damnum: ut ſi quis deberet reſtituere centum nummos

aureos, quos ſi reſtituet, detrimẽtum magnum ſentiet, quia hac carebit pecunia. Et ob huiuſmodi damnum, nemo liberatur a reſtitutione facienda.

Secundo, quando ex reſtitutione ei qui debet ceſſabit magnum lucrum: ut, exempli gratia, ſi ijs bonis, quæ ſunt reſtitutioni obnoxia, debitor mercaturam faceret: neq; etiam huiuſmodi dãnũ a reſtituẽdo liberat.

Poſtremo, quando ob reſtitutionem, aliquis patitur magnum detrimentum in ſuis bonis. Vt ecce, ſi quis non poſset reſtituere, ni uenderet domum, & illam uẽdere non poteſt, niſi minimo pretio, ita ut ex tali uenditione maximum perciperet damnum, & in hoc cauſu intelligẽda eſt propoſita dubitatio, An aliquis cum magno ſuorum bonorum detrimento reſtituere debeat. Quod autem huiuſmodi damnum non excuſet, his rationibus confirmatur.

Primo, idem eſt non reſtituere, atque aliena occupare: & aliena occupare non licet, niſi in extrema neceſſitate: ergo quodcunque quis patiatur damnum extra neceſſitatem extremam, reſtituere debebit: confirmatur, ex doctrina diui Pauli ad Romanos, cap. 13. ubi nos docet, ut nemini quicquam debeamus: quare, modo quis habeat unde reſtituere poſſit, ſẽper debebit reſtituere.

Secundo, ſi uera eſset ſentẽtia contraria, maxime, ob id, ne quis cum dãno maiore reſtituendo, iacturam exiſtimationis faceret: at hoc nihil eſt; quia pari ratione liceret furari, ne amitteretur fama, quod falsũ eſt, igitur.

Tertio, qui aliena bona occupat, ſeſe huic periculo ſubijcit, ut cum hoc diſtrimento reſtituere debeat: quare hæc cauſsa non poterit eum a reſtitutione liberare, cum libera uoluntate uoluerit, ſe tali periculo ſubijcere. In hac difficultate hæ ſunt ſcribentium ſententiæ.

Prima ſententia eorum qui dicunt, debitorem in tali caſu poſse differre reſtitutionem; cum hac tamen limitatione, ſi creditor non idem patiatur damnum. Ita Scotus 4. ſent. diſtinc. 15. q. 2. art. 4. Gabriel eadem diſt. q. 2. art. 2. conc. 2. Syluelter, uerb. reſ. 5. q. 3. Anton. 2. par. tit. 2.

tit.2.cap.8.Nauar.in Enchir.cap.17.nu. 56. Huius ſententię fundamentum illud eſt, quoniam tali caſu poſito creditor conſentire tenetur.

Secunda ſententia Raymundi in ſua ſumma, quem refert Syluelter loco citato, quam ſequitur Adrianus in materia de bello, circa finem, qui Doctores affirmāt debitorem eſſe obligatum ad reſtituendum, etiamſi ad mendicitatem redigatur, Excipit tamen Adrianus caſum, quando quis multos haberet creditores, & nō poſſet omnibus ſatisfacere, haberet tamen artem per quā proceſſu temporis laborando reſtitueret; tunc enim ei ſuę artis inſtrumenta retinere liceret, hoc enim caſu exiſtimandum eſt creditores conſenſuros, cum de eorū utilitate agatur. Eandem ſententiam ſequitur Medina quęſt.5. Cod. de rebus reſtituen.

Tertia ſententia Soti, lib.4. de iuſt. & iure. quęſt.7. ar. ult. qui reſpondet cum diſtinctione, an aliquis teneatur ex iniuſta, uel iuſta acceptione; nam, ſi ex iniuſta tenetur, reſtituere debet, iuxta modum ſecundæ opinionis, ſi uero ex iuſta, iuxta modū primę. Vt quid in hac quęſtione tenendum ſit aperiam, nonnullas ſubiiciam diſtinctiones, per quas, quid probabilius uideatur, facile patebit.

Prima, aut damnum quod poteſt prouenire creditori eſt tantum, uel quaſi tantum, ut illud, quod patitur debitor, uel eſt paruum, aut fere nihil. Hoc autem detrimentum poteſt eſſe uel circa res ipſas, & pecunias, ut ſi minoris rem ſuam deberet uendere, quam ualet; uel circa decentiam ſtatus; ut ſi prius habebat quattuor famulos, poſtea neceſſe ſit ſolum uiuere cum duobus.

Secunda diſtinctio, aut eſt aliqua ſpes, ut iſte, qui nō poteſt in præſentia ſoluere, poſt paucos dies poſſit, aut certe nulla eſt ſpes, & ſi quæ eſt, omnino dubia eſt.

Tertia, aut iſte qui reſtituturus eſt, in magna eſt neceſſitate conſtitutus bona fide, cum ſcilicet, caſu uel fortuna in neceſſitatem incidit, aut certe mala fide, fraude nimirum, uel dolo, ſe in talem coniecit ſtatum, ne reſti

tue-

ueret:nõ dico ea de cauſſa,quia prodigus fuit,aut quia luſit,aut cum luxu uixit,ſed hoc animo rem ſuam alienauit,ut liberaretur a reſtitutione. Vt ecce,quidam habebat duo millia aureorum, ſed intra paruum tempus debebat reſtituere mille, expoſuit duo millia negociatione,unde factum eſt,ut tempore reſtitutionis non poſſit ſine magno damno reſtituere, hic intercedit fraus. Idem dicas de eo,qui ſcienter uidit futurum damnum, quod ex reſtitutione poterat manare,& tamen rẽ ſuam diſtraxit.His ita poſitis diſtinctionibus, has ſtatuo concluſiones.

Prima concluſio, ratione damni,quod percipitur in rebus,quando oritur ex parte magnitudinis debiti,non licet reſtitutionem differre.Eſt doctrina communis,quã ſpeciatim tradidit Dominus Caietanus.

Primo,quoniam iſta damni magnitudo nõ eſt in proprijs boni,& re uera nihil detrimenti ſuis in rebus debitor capit: quare hæc cauſſa non eſt ſufficiens ad reſtitutionem tollendam,aut differendam.

Secundo, illud ex contraria doctrina ſequeretur abſurdum, quod qui plura furaretur,melioris eſſet conditionis,quam qui pauca: quia minus eſſet ad reſtituendum obligatus.

Poſtremo,quia ſi eſt magnum detrimentum debitori, eſſet etiam magnum creditori, cuius multo melior debet eſſe conditio,cum res reſtituenda ipſius ſit.

Secunda concluſio, detrimentum lucri quod capitur ex re reſtituenda,non eſt iuſta,& idonea cauſſa ad protrahendam reſtitutionem. Hæc concluſio confirmatur ijſdem rationibus,quibus prima: adde etiam quod illa bona non poterat retinere antequam, ea negociationi & lucro exponeret.

Vnde regula illa,quæ ſolet dari de lucro ceſſante,ex quo licet interdum reſtitutionem differre, intelligenda eſt,quando lucrum percipitur ex rebus ſuis.

Tertia concluſio, quando res reſtituenda extat,& debitor non eſt in extrema neceſſitate conſtitutus, tene-

tur ſtatim reſtituere, etiamſi ſtatum mutare deberet: ut ſi quis haberet apud ſe redditus alienos. Patet hæc concluſio ex prima; quia non patitur detrimentum in re propria. Quare, ſi quis haberet alienas poſſeſſiones, eas ſtatim reſtituere deberet, etiamſi ſtatus mutandus eſſet.

Quarta concluſio, debitor non eſt obligatus ad reſtitutionem ſtatim faciendam, cum detrimento, uel animæ, uel corporis, uel etiam famæ. Ratio eſt in promptu, quia nemo debet pati tantum damnum in bonis ſuperioris ordinis, ut ſtatim reſtituat pecunias, ſeu bona fortunæ, quæ ſunt infimi ordinis, eſtque hęc doctrina cõmunis, & ſpeciatim Scoti Caiet. & Gabrielis. Quare, ſi ex reſtitutione oriretur damnum reip. uel detrimentũ animæ, aut corpors, & famæ reſtituentis, aut alterius perſonæ, non eſſet ſtatim faciẽda. Verum, ſi res eſſet magni momẽti, & famę iactura parua, ſtatim faciẽda eſſet.

Quincta concluſio, quando aliquis pateretur graue damnum, quod naſceretur ex fraude, teneretur ſtatim reſtituere: quoniam fraudi nihil patrocinari debet.

Sexta concluſio, qui reſtituturus eſt ex iniuſta acceptione, aliquod maius damnum perpeti debet, quam creditor. Quoniam in hoc caſu adeſt maior reſtituendi ratio, quam ſi iuſte accepiſſet, cũ interceſſerit culpa, propter quam aliquam meretur pœnam.

Septima concluſio, debitor non eſt obligatus ad redigẽdum ſe ad mẽdicitatẽ, ut ſtatim reſtituat. Eſt hæc cõcluſio cõtra ſecũdã opinionẽ, quę uidetur nimis rigida.

Primum, quia talis reſtituendi ratio, non eſt in uſu; & id iure quidem optimo, quoniam non poſſet fieri ſine famæ iactura.

Deinde, quoniam ſi eſſet uerum Adriani fundamentum in primo argumento poſitum, ſequeretur, quod nõ liceret artifici retinere inſtrumenta ſuæ artis, quod tamen ipſe affirmat. Nam in hoc caſu non poteſt iſta inſtrumenta furari: ergo nec ea retinere, cum in ſola extrema neceſſitate retinere liceat. Quare, non eſt cenſendus fur, qui cum poſſit reſtituere, non ſtatim reſtituit, ne ſe

in

in mendicitatẽ conijciat. Cõfirmatur a ſimili de eo, qui e ſomno excitatus recordatur de reſtitutione a ſe faciẽda; quo tempore non tenetur reſtituere, ſed tamen non licet ei furari: quare non reſtituere, & furari non ſunt omnino idem.

Adde etiam, quod ei qui hodie non poſſet reſtituere ſine infamia, liceret reſtitutionem in alium diem differre, in quo non pateretur huiuſmodi damnum: & tamẽ, cum eodem periculo, ei furari non liceret: eſt ergo non reſtituẽdi ratio a furandi ratione aliqua parte diuerſa.

Octaua concluſio, quando creditor pateretur tantũ damnum, uel quaſi tantum, uel maius damnum, quantum debitor reſtitutio eſſet ſtatim facienda. Quoniam ſi quis pati debet, potius debitor, quam creditor debet. Adde etiam, quod debitor aliquid incommodi ſentire debet, cum commodum ſenſerit. Hoc autem damnum, quod patitur, poteſt eſſe maius, uel minus pro ratione magnitudinis debiti.

Nona concluſio, ſiue debitor ſit obligatus ex iuſta, ſiue ex iniuſta acceptione, quando eſſet probabilis ſpes, quod intra paruum tempus, & iuxta arbitrium boni uiri poſſet fieri reſtitutio, crediderim nõ teneri ad ſtatim reſtituendum, quando eſſet reſtitutio cum damno notabili in re propria reſtituentis: ſi autem non eſſet talis ſpes, teneretur ſtatim reſtituere, & multo magis, ſi deberet ex iniuſta acceptione. Huius doctrinæ ratio ea eſt, quoniam nemo cum tanto damno proximi, debet uelle ſibi reſtitutionem ſtatim fieri; ſi ſpes adſit recuperandi rem ſuam. Quare nemo eſt obligatus ad ſtatim reſtituendum, cum graui damno in re propria, niſi tantundem, aut quaſi tantum patiatur dominus: tum propter rationem allatam, quæ admodum probabilis eſt, licet non placeat Caietano: tum etiam, quoniam, ut idẽ ait, is qui non poteſt ſine magno detrimento reſtituere, moraliter loquendo, cenſetur non poſſe reſtituere: at qui nemo id præſtare tenetur, quod efficere nequit, igitur.

Decima concluſio, debitor ex iuſta acceptione non

tenetur, relinquere lucrũ ceſſans, quod capit ex ſuis bonis, uel mutare ſtatũ, ut ſtatim reſtituat. Ita Scotus Caietanus, & Ioſephus. Patet ex proxima concluſione. Vbi notanda eſt uniuerſalis ratio, qua docetur, neminem eſſe obligatum ad reſtituendum cum maiori detriméto, quam ſit rei reſtituendæ pretium.

Vndecima concluſio, debitor bonę fidei non tenetur cum mutatione ſui ſtatus reſtituere, etiamſi creditor ex dilatione cogatur ſtatum mutare. Quoniã in pari cauſſa melior eſt poſſidentis conditio. Verum, quando nulla eſſet alia ad reſtituendum uia, teneretur etiam cum ſui ſtatus mutatione: quia non licet cum alterius detrimento maiori cum commoditate, & copia uiuere: ubi illud notauerim ſtatum uiri nobilis poſſe conſeruari, ſine multo luxu, atque maiori expenſa. Quare, qui reſtituere eſt obligatus uideat, ne ſibi multa neceſſaria eſſe putet, ac proinde non reſtituat.

Duodecima concluſio, debitor, quantum fieri poteſt, tenetur conſtringere ſe in ſuo ſtatu, & amputare ſuperfluum, ut facilius reſtituere poſſit. Doctrina eſt Syluestri, uerb. reſt. 5. q. 4. & ratio eſt manifeſta, quia tenetur reſtituere cum aliquo incommodo.

Decimatertia concluſio, quando debitor differt ſolutionem, cum detrimento creditoris, debet totum illud detrimentum reſarcire, niſi dilatio facta ſit cum creditoris conſenſu. Quoniam, non poteſt debitor ſibi conſulere per dilationem reſtitutionis, cum alterius detrimẽti; & pręſertim ſi ſua culpa factus erat minus potens ad ſoluendum.

Sed peteret hoc loco quiſpiam, cur mutatio ſtatus ſuſpendat reſtitutionem, ita ut non teneatur aliquis ob hanc cauſſam ſtatim reſtituere; ea nimirum, quod non poſſit id fieri ſine notabili infamia: Quæ ratio non habet locum, in ijs, in quibus non conſideratur certus uiuendi ſtatus, certaque in ratione uiuendi decentia.

Ex his colligere licet, quid dicendum ſit ad illam dubitationem, an debitor ſit obligatus ad ſe uendendum,

ut

ut ſtatim reſtituat: cuius dubitationis negantem partē defendit Richardus 4.ſent.diſt.15.art.5.q.4.& ratio eſt manifeſta,quia libertas eſt maximum bonum, ut ſuprà diximus.Rurſus patet etiam non eſſe obligatum ad mē dicandum,etiamſi iniuſte accepit, ut contra Raymundum docet Syluester.

An autem teneatur manibus liberare, uel etiam ſeruire,dubitari ſolet. Sotus docet eſſe obligatum ad reſtituendum, etiamſi inde ſequatur periculum neceſſitatis laborandi,& mendicandi.

Ad quam dubitationem dico primo,eum qui nullū ſciret artificium non eſſe obligatum ad laborandum manibus, ut reſtituat.Videtur enim inhumanum,& nimis durum, uelle aliquem obligare ad id, ad quod eſt ineptus.

Secundo, ſi debitor haberet artem,uel officium quo aliquid lucraretur, ex eo,quod ſibi ſupereſſet,ultra uitæ ſuſtentationem,teneretur creditori reſtituere.

Tertio,perſona nobilis,quæ nunquam ſeruiuit, non eſt obliganda ad ſeruitutem,ut reſtituere poſſit: qui autem aliquando ſeruiuit,ad tempus, non autem per totā uitam ſeruire deberet, ut poſſet reſtituere. Et hæc de hac quæſtione ſatis dubia probabiliter dicta ſint. Reſtat,ut argumenta ſoluamus.

Ad primum,alias diximus, præceptum non furandi eſſe negatiuum,& ideo obligat pro ſemper:at uero prę ceptum reſtitutionis,eſt affirmatiuum & negatiuum,& propterea quo ad animum reſtituendi ſemper obligat, non autem quoad actum exteriorem, niſi cum debitis circumſtantijs: unde patet etiam ad confirmationem.

Ad ſecundum,negatur aliquē furari poſſe ad ſuſtētādam famam:poteſt tamen reſtitutionem differre,ut famæ conſulat: non eſt itaque par ratio.

Ad tertium,eſto eum,qui iniuſte rē accepit,ſeſe huic periculo ſubiecerit, ut cum detrimento reſtituere debeat: tamen, non eſt rationi conſentaneum, ut id efficiat,cum magno detrimento,ſi dominus parum,aut ni-

hil patitur, ex dilata reſtitutione: prçſertim cum eſt ali qua reſtituendi ſpes iuxta ea, quę diximus: quæ rurſus ſequenti quæſtione, adhuc magis examinabuntur.

De reſtitutione facienda ab eo, qui non habet niſi bona aliena, an debeat ſe omnibus his bonis priuare, ut reſtituat. Quæſtio LXXXVIII.

SI ergo eſſet aliquis, qui omnia, aut fere omnia quę habet, accepiſſet ab aliis, ſine iuſta, ſiue iniuſta acceptione, quibus in bonis eius uita & ſtatus decentia ſita eſſent; quæritur, an iſte teneatur reſtituere, ita ut redigatur ad mendicitatem, de qua re duę ſunt auctorũ ſeptẽtiæ.

Prima eorum, qui exiſtimant eum qui malo titulo rẽ alienam poſſidet eſſe obligatum ad petendam remiſſionem reſtitutionis a creditore: qua negata, debet omnia reſtituere, uſque ad mendicitatem; aut certe ad cedendum bonis. Ita Oſtien. in ſumma, titulo de pœnit. & remiſ. num. 62. & uidetur Innocentii, cap. Cum tu, de uſuris, Medinę quæſt. 5. de reſtit. & Rayn. quæ ſententia his fundamentis nititur.

Prima, reſtitutio eſt facienda omnium rerum, quæ ex alienis bonis habentur: ergo omnia ſimpliciter reſtituẽda ſunt: quare nulla de cauſſa, poteſt quicquã retineri.

Secundo, dominus poteſt iuſte omnia bona ſua ab alio repetere; ergo qui ea poſſidet debet reſtituere, & nihil ſibi retinere. Confirmatur hæc ratio ex cap. ſi quis, de furtis, ubi fur cogitur reſtituere ea, quæ furto, neceſſitate impulſus accepit, etiamſi in eandem neceſſitatem rurſus incidat. Huc facit etiam cap. Cum tu, de uſuris, ubi uſurarius cogitur integre reſtituere, quæ per uſuras acquiſiuit, non obſtante, quod in ſumma relinquatur neceſſitate.

Secunda opinio aliorum, qui tenent huiuſmodi debitorem poſſe ſibi retinere quæ pertinent ad decentiam ſtatus, & utrę neceſſitatem. Ita Archid. Can. ſi res, 16. q. 6. Syl-

6.Syluester,uerbo reſt.5.q.3.& 4. quæ ſententia his fun datur rationibus.

Primo,nemo debet reſtituere cum detrimento honoris & famæ: ſed ſi is,qui non habet niſi quæ reſtitutioni ſunt obnoxia,ſi reſtitueret, iacturam faceret honoris & famæ,igitur.

Secundo, iſta reſtitutio fieri non poteſt, niſi debitor omnino a ſuo ſtatu cadat: a quo cadere non debet,ut alteri,qui non eandem difficultatem patitur,reſtituat,igitur. Pro hac difficultate ualde perplexa explicanda unicum fundamentum ponendum eſt.

Qui res alienas poſſidet,tribus modis poteſt illas habere:primo,quando eaſdem res prorſus apud ſe habet, quas ab alio accepit:ut ſi haberet pecunias, quas mutuas accepiſſet,aut furto abſtuliſſet.

Secundo, quando non habet eaſdem res, ſed alias, quas alienis bonis ſibi emit: ut poteſt contingere in uſurario, qui ex uſuris ſibi agros, uel ſupellectilia acquiſiuit.

Tertio, quãdo res quas poſſidet,ſunt alijs obligatæ, quas tamen ab alio non accepit, cum nimirum aliquis habet bona propria,ſed tamen ob cõtracta debita,ſunt aliis obligata.Vbi etiã diſtinguendum eſt de iuſto,& in iuſto debitore,& de ſpe futurę reſtitutionis intra paruũ tempus,ut ſupra dicebamus. Hoc poſito fundamento, has ſuperſtruo concluſiones.

Prima concluſio,debitor bonæ fidei, cuius omnia bona ſunt reſtitutioni obnoxia,ſi creditor non ſit in eadẽ neceſſitate,& adſit ſpes probabilis futuræ reſtitutionis, non tenetur ad integram reſtitutionem faciendam,ita, ut cadat a ſuo ſtatu,ſed ſatis eſt,ſi in ſuo ſtatu ſe cõſtringat,ut reſtituere poſſit.Caſus poteſt incidere in filiis uſurarij, qui bona fide a patre hęreditatem habuiſſent: qui aliquam aliam hęreditatem eſſent adituri.Quoniã ſicuti nemo tenetur reſtituere cum detrimento famæ, ita nec cum detrimento honoris,modo adſit probabilis ſpes reſtitutionis futurę.

Secunda concluſio, ſi non eſſet ſpes reſtituendi, & creditor eſſet in extrema neceſſitate, reſtitutio facienda eſſet: in quo etiam caſu poſſet ſibi debitor retinere, quæ eſſent neceſſaria ad eam uitæ rationem conſeruandam, quam ſuæ conditionis pauperes homines ſeruant, & artifex ſuę artis inſtrumenta. Quod in tali caſu reſtitutio facienda ſit, patet; quia nemo debet cum alterius detrimento ſeruari indemnis. Quod ea retinere liceat, quæ diximus, manifeſtum eſt ex l. miles, ff. de re iudicata, & l. prima ff. de his, qui cedunt bonis, & Inſtit. de actionibus §. finali. Neque iſtæ leges quicquam ſanciunt contra ius diuinum, quod ad reſtitutionem obligat, quia idem ius docet, ut in extrema neceſſitate, quiuis ex alienis bonis ſibi conſulat.

Tertia concluſio, quādo bona ſe haberent tertio modo ſupra poſito, & reſtituendum eſſet ob iniuſtam acceptionem, debitor tenetur a ſuo ſtatu cadere, & ſe redigere ad magnam neceſſitatem: poſſet tamen artifex retinere ſuæ artis inſtrumenta, ad uictum ſibi parandum, & ad lucrandum, ut poſſet poſtea reſtituere.

Quod iſte teneatur reſtituere, patet in primis ex eo, quia non habet ius in iſta bona, & in ſtatum, quem retinet: deinde, quia in tali caſu domini ſunt cum ratione inuiti, cum debitor ſua culpa in has anguſtias ſeſe coniecerit: poſtremo, quia alias aperiretur uia latrocinijs, & rapinis: quia facile quiſque res alienas occuparet, quas deinde poſſet retinere, niſi eſſet ad indigentiam & mendicitatem redigendus. Et huc pertinet caput, Cum tu, ti. de uſuris.

Quod autem artis inſtrumenta retinere liceat, patet ex legibus citatis, & ex ijs, quę ſupra diximus.

Quarta concluſio, ſi aliena bona ſe habeant primo modo ſupra explicato, ſiue bona ſiue mala poſſideātur, fide, tenetur debitor ad reſtitutionem faciēdam, uſque ad mendicitatem, non autem uſque ad infamiam, & extremā neceſſitatem Et hoc pacto uidetur procedere prima ſententia, quę eſt communior.

Quod

Quod debeat uſque ad mendicitatem reſtituere, ex eo probatur, quia ſi non teneretur, ob id eſſet, quia cre ditor conſentire debet, ut ſua bona apud debitorem ma neant; ad quod minime eſt obligatus: quoniam ei, qui eſt in tali neceſſitate poſitus, nõ tenetur ſua bona dare: ergo nulla neceſſitate adſtringitur, ut uelit rem ſuam apud eum manere: tenetur igitur iſte reſtituere. Adde etiam, quod alias daretur occaſio furtis & rapinis.

Quinĉta concluſio, quando debitor ſolum habet res alienas, ſecundo modo ſupra explicato, hoc eſt emptas alienis pecunijs, uel bonis, eſt obligatus ad reſtituen- dum, uſque ad grauem neceſſitatem. Probatur hæc con cluſio eodem modo, quo probauimus quartam, Siqui- dem res iſtæ eorum ſunt, quorum erant nnmmi, quibus emptæ fuere. Verum, ſi res eſſent licite acquiſitæ non te neretur ſe redigere ad mendicitatem, ſed ſolum ad ma- gnam neceſſitatem. Quare communis ſententia, illa ni mirum prima, intelligenda eſt de malo poſſeſſore ex iniqua acceptione.

Atque per has concluſiones ſit huic ſatis dubitationi factum: ex quibus ad argumenta in utranque partem al lata reſpondere haud difficile erit.

Ad primum, pro prima ſententia, concedimus reſti- tutionem, ſimpliciter loquendo, faciendam eſſe de om nibus: ſed tamen priuatim, pro caſuum diuerſitate, di- uerſa ra tione fieri debet; ut ex dictis patet.

Ad ſecundum, eſto dominus rem ſuam poſſit repete- re, tamen nõ ſine modo & ratione: Auctoritates autem, quomodo ſint intelligendæ, ſatis conſtat ex iis, quę di- ximus.

Adde etiam, quod qui mala fide poſſident, ratione culpę a legibus puniuntur.

Ad primum pro ſecunda opinione, honor & fama du pliciter ſumi poſſunt, uno modo, ut fundantur in uirtu- te, & de honore ac fama, iſto modo ſumptis, intelligi- tur illud, quod dicitur, hominem nõ eſſe obligatum ad reſtituendum cum detrimento honoris & famæ. Altero

modo pro honore, qui oritur ex aliis bonis, ſiue animi, ſiue corporis, & fortunæ, ut ex diuitijs, & dignitatis gradu, & cum iactura honoris hoc modo ſumpti, qui re uera non eſt uerus honor, interdum reſtitutio fieri debet ut cum ob reſtitutionem aliquis a ſuo dimouetur ſtatu. Adde etiam quod aliquis poteſt reſtituendo a ſuo ſtatu diſcedere, ſine honoris & famę iactura, ſi alio proficiſcatur, ſi aliquam religionem ingrediatur, uel aliqua alia uia ſuæ exiſtimationi conſulat.

Ad ſecundum, falſum eſt, abſolute loquendo, neminem eſſe obligatum ad ſtatus ſui diminutionem, ob reſtitutionem faciendam, cum ratio id flagitat. Atque de hac queſtione ſatis.

An periculum uitæ & famę amittendæ reſtituendi obligationem tollat, ſeu de reſtitutione facienda ab adultera, & ab ea quæ filium ſuppoſuit. *Quæſtio* LXXXIX.

Celebris eſt de re propoſita, tum apud Theologos, tum apud iuris utriuſque peritos diſputatio, præſertim ſi ad caſum priuatum de adultera contrahatur, quæ ex adulterio filium peperit, an ſit ſub uitæ periculo obligata ſuum manifeſtare crimen, ne filius legitimus, uel alij hæredes ſua hæreditate priuentur.

Poteſt itaque hæc difficultas primum uniuerſe tractari, an quis ob uitę ſuæ periculū ſit a reſtituendo liber: deinde ſpeciatim quærendo de adultera, de qua eſt maior difficultas: quæ ad tria capita reuocari poteſt: in quorum primo uidendum eſt, ad quid adultera teneatur: in ſecundo, quid facere debet adulter: in tertio, quid filius ex adulterio natus.

Tractant hanc difficultatem Theologi lib. 4. ſen. diſt. 15. Canoniſtæ cap. Officij de pœnit. & remis. Alphonſus a Caſtro li. 1. de lege pœnali, c. 11. Ioannes Medina Codice de rebus reſtituen. q. 3. cauſſa 4. Didacus Cou.

in releƈt.in reg.peccatum,part.1.num.6.Summiſtæ,uerbo,Adulterium. Sotus lib.4.de iuſt.& iure quæſt. 7. art. 2.Adrianus in 4.ſent.in materia de reſt. in principio, dub.1.& quol.1.art.3.Quod autem uitæ periculum nō tollat reſtituēdi obligationem,his probatur rationibus.

Primo,ex regula iuris,qua dicitur, utilius ſcandalū naſci permittitur,quam quod ueritas relinquatur:& potius ueritas eſt ſequenda, quam ſcandalum permittendum.Si ergo pro ueritate retinenda, fratris ſcandalum poſtponendum eſt, multo magis negligenda eſt fama, & uita,quam ueritas: cum corporis,& fortunæ bona minoris facienda ſint,quam ſpiritualis proximi ſalus. Nō debet ergo adultera uitæ periculum timere,ut ueritatem fateatur.

Neque hæc regula allata, ſumpta ex Beda in Marcū cap.9.intelligenda eſt,ut Innocentius,& Panormitanus cap.Officij uolunt, de Iudice,qui propter ſcandalum, contra ueritatem nihil facere debet:quoniam Beda loquitur de ueritate,quæ ſine peccato non relinquitur:neque tantum de ueritate in iudicio dicēda,ſed uniuerſè.

Secundo, reſtitutio facienda eſt ex iure naturali, & diuino,ut ſupra probatū fuit, & negari nullo modo poteſt:ergo etiam cum uitæ periculo faciēda erit:cum potius mors ſit ſubeunda,quam diuinum,& naturale præceptum frangendum.

Tertio,omnia bona,tum corporis, tum fortunæ ſunt pecunia æſtimabilia, ut communior docet ſcriptorum ſententia:ergo tanta poteſt eſſe pecunia, quæ reſtituenda eſt,& tam grandis hæreditas, ut præponderet uitę, & famæ,quare in tali caſu facienda erit reſtitutio, cum uitę periculo.

Quarto,qui falſum teſtimonium contra inſontem in iudicio dixiſſet:deberet ſuum diƈtum,etiam cum periculo uitæ,retraƈtare,ergo mortis,uel infamiæ timor nō liberat a reſtitutione facienda.

Quinƈto,creditor poteſt rem ſuam in iudicio repetere,etiamſi inde furis mors probabiliter ſit ſecutura,igi

tur

tur etiam qui debet reſtituere, tenetur ſuam uitam exponere periculo, ut reſtituat.

Atque has rationes dubitandi cauſſa attuliſſe ſufficiat. Sunt autem tria de quibus ſolet a ſcriptoribus dubitari, ſi quæſtio ad adulteram contrahatur, de quibus uaria eſt ſententia.

Primum, quo nam pacto ſe debeat habere adultera erga filium illegitimum, debeat illi rem manifeſtare nec ne, præſertim cum non ſit ulla ſpes, de utilitate futura; de qua re duę ſunt ſententiæ.

Prima, Adriani in quæſtione, & quolib. citatis, art. 3. in reſponſ. ad ſecundnm, & Paludani, 4. ſent. diſt. 27. q. 2. art. 1. conclu. 3. qui docent, adulteram eſſe obligatā ad reuelandum filio rei ueritatem, atque ad eam perſuadendam omnibus modis, quibus poteſt, etiamſi non ſperetur utilitas.

Secunda ſententia communis, ut Nauarrus teſtatur, cap. 16. num. 43. quæ docet non eſſe obligatam ad id faciendum, ſi nullam ſpem habeat fore, ut filius credat. Ita Caſtro loco citato, Canoniſtæ cap. Officii, Couarruuias, & alii ſcriptores, in adnotatis locis.

Dubitant deinde, an ſi ſperetur utilitas, debeat cum probabili uitæ periculo ueritatem patefacere: & circa hanc dubitationem, tres ſunt ſententiæ.

Prima, quæ eam obligat ad reuelandum; Ita Adrianus, citato loco, & Maior diſt. 15. in quartam ſent. quæſ. 17. & lib. 13. ſent. diſ. 37. q. 34. qui auctores ſuam opinionem tribus prioribus argumentis ſpeciatim muniunt.

Secunda Soti, loco allato, qui reſpondet cum diſtinctione, ſi loquamur de fama, uel fama mulieris, aut ei* qui reſtituere debet, eſt magna, & pecunia reſtituenda eſt parua; & tunc non debet reuelare: ſi uero pecunia eſt magna, & fama parui momenti, reuelare ac reſtituere deberet. Similiter quod attinet ad uitę periculum, tāta poteſt eſſe hęreditas, (exempli gratia, ſucceſſio in regno) ut facienda ſit cum mortis periculo.

Tertia ſententia, quod nunquam teneatur reuelare

cum

cum periculo famę & uitæ. Ita Scotus in 4. ſent. diſ. 15. q. 2. in reſponſione ad penultimum argumentum. Anton. 2. par. ti. 1. cap. 18. §. 8. in fine, & ti. 2. cap. 7. §. 4. Caietan. tomo 1. opus. 3. reſpon. 14. Nauar. in Enchir. cap. 16. nu. 44. Gabriel 4. ſen. diſ. 15. q. 2. ar. 2. Richar. Medina, & Caſtro locis citatis, Sylueſter uerbo adult. q. 2. & eſt cõmunior ſententia.

Poſtremo dubitant ſpeciatim ad quid teneatur adulter, de qua re Sotus duo docet.

Primum adulterum non eſſe obligatum ad aliquam reſtitutionem ratione iuſtitiæ: quia non poteſt illi conſtare illum eſſe filium ſuum, iuxta illud, quod nemo ſatis probare poſſit, cuius ſit filius l. Lucius ff. de cond. & demonſ. neque enim tenetur credere adulteræ. Adde etiam, quod etſi ſciret eſſe filium ſuum, nõ tenetur quicquam reſtituere, cum ipſe non fuerit proxima iniuſtitię cauſſa, ſed adultera, quæ filiũ marito ſuppoſuit: quare ipſa uidere debuit, quid futurum eſſet de filio, cum libere adulterio conſenſerit.

Secundum, ſi adulter certus eſſet filium ſuppoſitum eſſe ſuum, & aliquam poſſet facere, aut marito, aut hęredi compenſationem, aut filium citra ſcandalum, nutrire, teneretur ad id faciendum ex honeſtate, & decentia. Quare non eodem modo tenetur adulter reſtituere, ſicuti adultera. Secunda ſententia contraria, & eſt communis.

Pro huius difficultatis reſolutione, reuocandam eſt in memoria illa bonorum diſtinctio, quam nonnulli auctores afferunt, & pro regula in reſtitutione facienda utuntur. Sunt igitur tres bonorum ordines, infimus, medius, & ſupremus. In infimo reponuntur pecuniæ, & quę communiter pecunia ęſtimantur: in medio fama & honor, in ſupremo bona corporis, & uitæ, qua diſtinctione poſita, duo dicunt.

Primum, cum periculo boni eiuſdem ordinis faciendam eſſe reſtitutioně bonorum eiuſdem ordinis: ut cũ periculo famæ, reſtitutionem famę, & ſic de aliis.

Secundum, cum periculo iacturæ boni ſuperioris or dinis, nemo tenetur reſarcire damnum boni inferioris ordinis, ut cum periculo amittendæ famæ, nemo eſt obligatus reſtituere pecunias, & alia eiuſdem ordinis bona. Ita Caiet. Anton. Nauar. Armilla, & quidam alii.

Rurſus animaduertendum eſt, quod attinet ad difficultatem de adultera, uel de ea quæ filium alienum ſup poſuit, doctores communiter in tribus conuenire.

Primum, quando adultera abſque periculo infamiæ & uitæ poſſet rem manifeſtare, teneretur rem in lucem deducere: quoniam dedit cauſſam ſufficientem & proximam nocendi filijs legitimis, & ueris hæredibus. Caſus incidere poſſet, quando ipſa eſſet infamis apud oēs.

Secundo, ſi nulla ex criminis manifeſtatione ſperaretur utilitas, non eſſet obligata ad ueritatem detegēdam. Quoniam cenſeretur temeraria, & nimis prodiga ſuæ famæ, & uitæ: ut ſi fides ei non haberetur, aut non poſſet aliqua ratione ueritatem probare.

Tertio, quando non poſſet cum utilitate detegere, poſſet tamen aliunde inſtaurare, & compenſare damnum, legitimi filii, id facere deberet, ut ſi haberet bona propria, quibus filium educaret, & cet.

Præterea, animaduertendum eſt, poſſe eſſe, hic dubitationem de duobus, qui rem habuiſſent cum fœmina matrimonio ſoluta, ex qua natus eſſet filius, de quo du bitaretur, utrius eſſet, uel ſi unus crederet eſſe ſuū. Pro cuius dubitationis, atque etiam quæſtionis principalis reſolutione, animaduerte, ſigna in puero, ut lineamenta, color, & id genus alia, non eſſe ſufficientia, ex ſe, ad demonſtrandum aliquem puerum, eſſe certi hominis filiū, cū ex uehemēti imaginatione in coitu, poſſit formari, color, & effigies, ut patet ex facto Iacob, qui appoſuit uirgas populeas uirides, & amygdalinas & ex plata nis, quas ita accommodauit, ut uarius inde effectus ſit color, ad quarum aſpectum uarie oues conceperunt, Gen. 30. Et de quadam matrona Romana legitur concepiſſe filium nigrum, quod in figuram Aethiopis, dum

coi-

coibat, inſpexerit. His ita notatis ad difficultatem propoſitam prius uniuerſe, dicam de reſtitútione cum fame, uel uitę periculo facienda; tum ſpeciatim de adultera, & de ea, quę filium ſuppoſuit, poſtea, de adultero, ac poſtremo de filio notho quid ſentiendũ ſit docebo.

Prima concluſio, Nemo tenetur cum periculo uitę ad reſtitutionem bonorum externorum, ſeu pecunię, etiamſi pecunia reſtituenda ſit maxima, quare uitæ periculum reſtituendi obligationem tollit. quę cõcluſio his rationibus confirmatur.

Primo ex determinatione Innocentii, cap. Officii de pœnit. & remiſ. qui interrogatus a Cardinali pœnitentiario, de quadam muliere, quæ ſuppoſuerat filium alienum, quo facto priuauit hęredes ſua hæreditate: quę pręꝫ timore nolebat manifeſtare peccatum, reſpondit, eandem eſſe rationem in hoc caſu, atque eſt in caſu de adultera, ac proinde in utroeue idem faciendum eſſe decernit, quod ſcilicet nõ denegetur pęnitẽtia, & quod ſatisfactio, ideſt pœnitẽtia, per diſcretum ſacerdotẽ imponatur. Pœnitẽtia, ad quam iſta eſt admittẽda, ſacramentũ confeſſionis, quod ait nõ eſſe denegandum. Satiſfactio, quę eſt imponenda hoc loco, nulla ratione poteſt ſignificare reſtitutionem, aut pœnitentiam exteriorem in foro iudiciali: quia ait eſſe imponendam per diſcretum ſacerdotem: exterior autem pęnitentia non imponitur a ſacerdote. Adde etiam, quod pœnitentia, quę eſt ſatisfactio, non iniungitur niſi poſt confeſſionem: cum pœnitentia facta in peccato nihil proſit. Senſus ergo decreti Pontificis manifeſtus, hic eſt, ut iſta admittatur ad confeſſionis ſacramentum, & pro peccato commiſſio ei pęnitẽtia, ideſt ſatisfactio, imponatur: ubi nulla fit de reſtitutione mentio: quæ, ſi eſſet neceſſaria, debuiſſet fieri ante confeſſionem, uel re, uel promiſſione.

Quo fit, ut non ſit audienda Gloſſa ſuper citato capite, quæ ait, huic fęminę dicendum eſſe, Iſta pœnitentia nihil tibi proderit; & tamen aſſerit ei denegandam non eſſe. Nam ſi, Gloſſa loquitur de pœnitentia ſacramentali,

li,ſeu de ſacramento ipſo, eſſet error in fide,dicendo nõ prodeſſe: ſi de exteriore pœnitẽtia,iſta non eſt ei iniungenda,cum non deſiſtat a peccato.

Ex his neceſſarium conficitur argumentum:iſta mulier,etiam ſtante fraude, per ſuppoſitionem filij factã, liberari poteſt a peccato,ergo non tenetur reſtituere:& nulla alia cauſſa eſt,quæ eam excuſet,niſi mortis timor igitur non eſt facienda reſtitutio cum mortis periculo.

Falluntur itaque nonnulli iuris parum in hac parte periti, qui aliter hunc locum exponere conantur, cum quibus etiam Adrianus.

Sotus autem uidens argumenti uim,alia uia conatur euadere,dicẽdo,Pontificem exiſtimaſſe, eſſe modicam quantitatem pecuniæ,ſeu damni reſtituendi: uel,quod illa reuelando nihil eſſet profutura: ſed hęc gratis dicuntur:& dum Sotus ſuam uult tueri ſententiam,Pontificem alias ualde doctum & pium,imprudentem facit, quod rei circumſtantias non uiderit,non cõſiderauerit: cum præſertim ſine magna diſcuſſione, & examine,ad huiuſmodi caſus, in quibus de moribus agitur, Pontifices reſpondere non ſoleant. Vt omittam,quod communiter,ſine ulla limitatione exponitur.

Lege Nauarrum cap.17.a nu.89.ad 92. qui late contra Sotum diſputat,& tandem docet,reſtitutionem debiti bonorum omni uia procurandam,ſed ſi non inueniatur idonea,ſine amiſſione uitę,aut libertatis,aut famæ non eſſe neceſſario faciendam. Atque de hac prima ratione hactenus.

Secundo,& eſt ratio ad hominem,hoc eſt,quæ procedit ex doctrina a Soto conceſſa;iſta mulier poſita in extrema neceſſitate uitæ, ex quocunque loco hanc pecuniam,quam alias deberet reſtituere, ſi ſibi eſſet neceſſaria,accipere poſſet,ut Sotus docet:ergo non eſt obligata ad eam reſtituendam,redigendo ſe ad extremam neceſſitatem,hoc eſt ad periculum uitæ amittendæ: nam ſi ob talem cauſam capere poteſt,poteſt etiam & quidẽ o magis retinere.

mul t Ter-

Tertio, nemo eſt obligatus ad ſe uendendum, libertatemque amittēdam, ut reſtituat etiamſi magna ſit pecuniarum reſtituendarum uis; ergo multo minus ad reſtituēdo cum periculo mortis: quod ſumptum fuit communiter ab omnibus conceditur; conſecutio eſt manifeſtiſſima, cum longe melior ſit uita, quam libertas, quæ non bene pro toto uenditur auro, ut inquit ille.

Quarto, nemo tenetur reddere domino, quod eius eſt, quando uel dominus non uult ſibi ſuum reddi, quæ uoluntas a quibuſdam appellatur actus elicitus: aut certe, cum debet uelle, ſibi non reſtitui, quæ uoluntas actus debitus nominatur: at quiſque debet uelle, ſibi nō reddi pecuniam, ſeu bona fortunæ, cum tali detrimento, & uitæ periculo; ergo neque qui alias reſtituere deberet, reddere tenetur. Minor propoſitio, patet in eo caſu, in quo debitor non haberet unde reſtitueret: quoniam, hoc poſito, non retinetur res inuito domino: & ſi non fiat reſtitutio, nihil peccatur. Confirmatur hæc ratio: in extrema neceſſitate, quiſque ex ſuis bonis debet ſuccurrere neceſſitatem patienti, & ergo non debet uelle, ut ſibi reddatur.

Quincto, quando occurrunt duo mala, ex innata omnibus hominibus ratione, minus eſt eligendum, ut etiā habetur apud Gratianum can. duo mala, & can. Nerui, diſtinct. 13. ſed minus malum eſt defraudare filios hæreditate, quam mortis periculum ſubire, illud igitur potius eligendum: non ergo peccabit mulier iſta in tali caſu tacendo.

Neque ualet Adriani reſponſio, dum ait, locum citatum eſſe intelligendum, quando e duobus malis neceſſario alterum eſt faciendū: at in hoc caſu, ex una parte alterum eſt malum facere, quod fit non reſtituendo: alterum uero alienum malum permittere, nimirum, maritum occidere: hæc inquam reſponſio non ualet, quoniā ut tacendo permittit, hæredes defraudari, ita crimen manifeſtando permittit mala ſibi a marito euenire, & ſi ipſa ea non faciat: immo potius reuelando poſitiue

malum cauſſat: tacendo autem ſolum permittit, hæredũ uidelicet fraudem.

Denique, ne pluribus ſententiam contrariam urgeamus, illud ſufficere deberet, quod hæc opinio eſt communior, quam circiter quattuordecim doctores ſequũtur; ac propterea, ut benignior & uerior retinenda eſt.

Secunda concluſio, uniuerſe loquendo, idem dicendum eſt de fama, quod de uita diximus, hoc eſt, non eſſe faciendam pecuniarum reſtitutionem cum periculo amittendi famã. Probatur ijſdem rationibus, quibus prima cõcluſio probata fuit: quamuis, ut ſupra ſcripſimus, caſus ſit metaphyſicus, ideſt, qui nunquam, aut raro euenire poteſt: cum pecuniarum reſtitutio per aliam perſonam fieri queat.

Tertia concluſio, ſi magna eſſet pecuniæ reſtituendę quantitas, & famæ iactura minoris momenti, & ſperaretur utilitas, reſtitutio facienda eſſet: quæ concluſio, his probatur rationibus.

Primo, poteſt aliquis homo, & mulier iſta de qua loquimur, ad acquirendam magnam pecuniæ quantitaté, ſuam paruam famam contemnere, & id uſu uenire interdum ſolet: ſi quidem aliquando homines eligibilius eſſe putant multum habere pecuniæ, quam paruam famam poſſidere: ergo uidetur debere etiam contemnere, ut alij conſequantur rem ſuam, quam ſine iſta parua famę iactura, conſequi non poſſunt. Quare, cum homo ſit famæ dominus, & poſſit illam cum pecunia commutare, id quod ſua cauſſa faceret, debet etiam cauſſa alterius ad remouendam iniuſtitiam efficere. Vt exempli gratia, ſi quis infamaſſet alium & nollet famam reſtituere cum periculo ſuæ, proculdubio iſte deberet pecunia ſatisfacere; ac proinde etiam cum periculo famæ reſtituere pecuniam: cum hęc ſint aliqua ratione commutabilia.

Secundo, plus excedit uita unum corporis membrũ, quam fama excedat pecuniã, ut eſt per ſe manifeſtũm: atqui cum uitæ periculo teneretur interdum aliquis efficere

ficere ne alter ſuo membro priuaretur , ut patet in eo caſu, quo quis falſo accuſaſſet hominem,qui manu pri uandus eſset: ad quam iniuſtitiam impediendam,cum periculo uitæ calumniator teneretur : ergo etiam peri culo famæ teneri quis poteſt ad pecunias reſtituendas .

Tertio, hoc caſu poſito,filij legitimi,ſeu hæredes eſſent cum ratione inuiti , quippe qui magno priuantur bono,cum paruo proximi detrimento:ſecus dicendum eſſet,ſi quod reſtituendum eſt non magni eſſet momen ti.Verũ contraria ſententia ſua nõ caret probabilitate.

Quarta concluſio, ſi caſus de reſtitutione faciẽda cũ periculo uitę,uel famæ incideret, res eſſet examinanda iudicio boni & docti uiri. His ita uniuerſe poſitis,ac confirmatis concluſionibus , nunc ſpeciatim ad caſum de adultera reſpondebo, demonſtrando quid in eo fieri debeat.

Quincta concluſio,uniuerſe loquendo,adultera tenetur cauſſam iniuſtitiæ datam remouere , aut rem reuelando,aut alia uia ſatisfaciendo. Ratio eſt manifeſta, quia dedit ſufficientem damni cauſſam,alienum ſuppo nendo filium.Ex qua doctrina illud neceſſario conficitur,quod,ſi qua ratione efficere poteſt,ne filius ſpurius hæreditatem adeat,id omnino efficere debeat. Quod ſi non poteſt omni ex parte, totam iniuſtitiam,ſiue damnum impedire, debet impedire ex parte,ſi id poſſit: ut ſuadere marito,ne illi tantam partẽ relinquat;& ſi qua alia ratione id queat efficere.Sed ut clare hũc caſum ex plicẽ,quę in eo fieri poſſunt,ad certa capita reuocabo.

Primum,poſſit a ſpe utilitatis futuræ, ſi reuelet,& re moto famæ,& uitæ,& animæ periculo,reuelare debet: ut communiter docetur,& Pontifex decernit.

Secundum,ſi non poteſt hac uia illato, aut inferendo damno occurrere , ſi habet bona paraphernalia & propria de quibus poteſt diſponere,illis ſatisfaciat,ea in legitimos filios diſtribuendo : poteſt etiam diligentius, magis quam alias deberet,laborare, & ſibi de rebus neceſſarijs cum ratione ſubtrahere,ut rem mariti augeat,

Tertium, ſi id non poteſt, ex quadam honeſtate tenetur ſuadere filium, ut religionem aliquam ingrediatur, aut ut ſacris initietur, & beneficium accipiat, & hæreditati renuntiet. Sed quod attinet ad ingreſſum religionis hoc remedium non haberet uim, quando religio eſſet hæreditatis capax, ut poſt Concilium Tridentinum, ſeſſione 25. capite 3. de Regularibus, ſunt omnes, excepta Cappucinorum, & Fratrum minorum obſeruantiæ religione, niſi ante profeſſionem renuntiaretur hæreditati, quam monaſteriũ in quod eſſet ingreſſus, poſſet adire.

Quartum, ſi hęc remedia non ſufficiant, debet id patefacere filio notho, ſi ſperet eum crediturum, ſi inde non ſequeretur ſcandalum, aut maius malum, & ſi hac ratione poſſit eis ſatisfieri, qui fraudati ſunt.

Quinctum, ſi dicta remedia non ſufficiant, reuelet marito, modo illa tria concurrant, quę nunc in quarto capite dicebamus.

Adnotauit Nauar. cap. 17. num. 91. hoc aliud remedium: poſſet adultera ingredi aliquod monaſterium, in quo tuta maneret, & tunc reuelare: quoniam eccleſia eam non reſtitueret ſuo marito, niſi data de non lædendo cautione. Quod ſi nullum remedium ſit idoneum, rem Domino commendet, & pœnitentiam agat.

Sexta concluſio, communiter loquendo, adultera nõ tenetur reuelare crimen. Primum, quia facile filius non crederet, nec eſt obligatus credere. Deinde, quia ut plurimum inde oriretur periculum famæ, & uitæ amittendæ. Quod ſi maritus eſſet uir pacificus, & pius, & præſumeretur eum uelle conſulere ſaluti uxoris, reuelari poſſet, ut ipſe conſuleret utilitati legitimorum filiorum: ſed tamen, uix unquam ſine maiori malo id fieret.

Quo loco dixerim, non eſſe omnino alienum a ratione, ſi illud adhiberetur temperamentum, ut adultera in extrema uita reuelaret filio ſpurio, qui licet non teneatur credere, tamẽ poſſet aliquo tempore credere, & ita impediretur aliqua ex parte iniuſtitia: intellige ſemper, quando adeſt utilitatis ſpes. Quare, ſi iam uxorem

acce-

accepiſſet,& filios haberet,non ſperaretur utilitas.

Nec tamen placet,quod Alciatus lib.de præſcript.c. 16.&Maior loco citato dicunt,matrem adulteram,tempore mortis ſuæ eſſe obligandam ad conuocandos omnes filios, & ad manifeſtandum unum, uel alterum ex illis eſſe ſpurium,& ad rogandum illos,ut uelint ſuam illi hæreditatis partem donare : quoniam iſta donatio eſt fraudolenta,& iniuſta,& ideo non bona.

Sed hoc loco cum Adriano obijceres,qui alterum infamauit, ſemper tenetur reſtituere, etiamſi non ſperet ſe poſſe re ipſa reſtituere; ergo etiam in hoc caſu tenetur adultera rem manifeſtare;ut per eam non ſtet,quin reſtitutio fiat,etiamſi non ſperetur utilitas.

Reſpondeo, primum negando id, quod ſumptum eſt:quoniam ſi non ſperaretur utilitas,non teneretur reſtituere.Deinde,negatur conſecutio,quia cum detrimẽto famę reſtituẽda eſt fama; at in hoc caſu adeſt etiam periculum uitæ.

Septima concluſio,adultera, & ea quæ ſuppoſuit filium, non tenetur crimen reuelare cum periculo uitæ propriæ.Patet ex ijs,quæ diximus in probatione primę concluſionis. Teneretur fortaſſe,cum aliquo periculo, in re omnino grauiſſima,ut in regni ſucceſſione, modo ſpereretur utilitas. Quod tamen ſi faceret, eſſet actus perfectionis.

Octaua concluſio,quod attinet ad famam, & ad alia grauiora damna,idem dicendum eſt in hoc caſu, quod ſupra uniuerſe diximus.

Quod ſi dicas,iſta ob peccatum perpetratum,non habet ius ad famam retinendam, ergo ad eam tuendam non debet alios fraudare·antecedens patet,l.1.ff.de his, qui notantur infamia : dicerem,dum crimen eſt occultum, eſſe in iuſta ſuæ famæ poſſeſſione, & ut alius non poteſt eam infamare,cap.ſi quis,§.Non dico tibi,de pęnit.& remiſ.ita,nec ſe ipſam infamare tenetur: poſſidet igitur indigne famam,ſed non iniuſte.

Nona concluſio, quando adultera eſſet cum ratione

dubia, an filius ſit mariti, uel adulteri, cum huic inde ſunt dubitandi cauſſæ, conſcientiam deponat, & pœnitentiam de peccato agat. Quoniam in dubio melior eſt conditio poſſidentis, & pro reo præſumitur. Quod autem attinet ad aliud caput de adultero, has alias ſtatuo concluſiones.

Decima concluſio, communiter loquendo, adulter non tenetur credere ſuppoſitum filium eſſe ſuum: Quia poteſt eſſe mariti, uel alterius adulteri, præſertim cum mulier eſſet ſolita cum alijs adulterari: Quare non facile debet credere, ſe eſſe ad aliquid obligatum.

Vndecima concluſio, ſi ſit omnino dubius, uel hinc inde ſint rationes probabiles, deponat conſcientiam, ne ob erroneam opinionem obligetur: agatq; pœnitētiam, ut de adultera dicebamus.

Duodecima concluſio, ſi ſint ſigna & argumenta uehementia ob quæ adulter credere debeat ſuppoſitum filium eſſe ſuum, aut ſi id ſibi perſuadeat, tenetur ad omnem reſtitutionem ad quam tenetur adultera, licet non ita ſtricte: intellige citra periculum uitæ, & famæ amittendæ: probatur hæc concluſio contra Soti opinionem, his argumentis.

Primo, ex communiore ſententia, de qua teſtatur Nauarrus, loco citato, ſub num. 49. Ita enim ſentit ipſe, & Antoninus, 2. parte. tit. 2. ca. 7. § 4. Silueſter uerbo, Adulterium q. 5. Caietan. in ſumma uerbo, Adulterium, Medina & alij.

Secundo, quoniam, moraliter loquendo, dedit cauſſam ſufficientem, & ſatis proximam damni: ſiquidem, adulterium eſt uia ad generationem, ex qua ſequitur damnum: ad quam generationem proxime ſequitur, ut etiam adultera (quæ nō uidetur obligata ad puerum tā quam non legitimum deferendum, uel ad hoſpitale mittendum) filium ſupponat. Falſum eſt itaque quod pro ſuo fundamento affert Sotus, dum ait, adulterum non eſſe cauſſam huius damni, cum det operam rei illicitę, ad quam ſequitur effectus, unde oritur damnum:

quo caſu, etiam cauſſa remota nocet: ut habetur cap. finali de homicidio lib. 6.

Decimatertia concluſio, quando adulter eſt obligatus ad reſtituendum, hæc omnia reſtituere debet. Expẽſas in alimentis, & in inſtitutione filij factas, ad illud uſque tempus, quo pater eſt obligatus filium educare: ad dotem, ſi forte ex adulterio ſuſcepta fuit fœmina: & ad damnum, quod patiuntur hæredes, & legitimi filij. Sed, ut ſubtiliter adnotauit Scotus, non tantundem reſtituere debet, quantum habuiſſent, ſi non adfuiſſet, ſuppoſitus filius, qui fortaſſe poſſet non uiuere, eo tempore quo hæreditas adibitur: ſed ſi iam adiuiſſent, ut ſi putatus pater iam mortuus eſſet, tantundem debet reſtituere, ut ait Nauarrus.

Quod diximus de adultero, intellige etiã de eo, qui filium alienum ſuppoſuit, & de ijs, qui fuere proxima ſuppoſitionis cauſſa.

Sunt autem, qui ita hac de re ſtatuunt: ſi adulter non fuit conſors ſuppoſitionis, immo quantum in ſe fuit, operam dedit, ne filius ſupponeretur, ad nihil eſſe obligatum. Si autem de ſuppoſitione nihil cogitauit, & nõ fuit conſors, ſolum debet reſtituere pro alimẽtis factis eo uſque, quo de lege naturæ fuiſſet obligatus ſuppoſitum filium alere: ſi autem fuit conſors, & cauſſa ſuppoſitionis tenetur ad omnia, quæ diximus.

Decimaquarta concluſio, adulter, & qui filios nothos mittunt ad hoſpitale, tenentur ad reſtitutionem expenſarum, ſi eos paupertas non excuſet. Quoniam huiuſmodi loca ſolum pro pauperibus inſtituta ſunt.

Decimaſexta concluſio, facta reſtitutione ab adultera, uel ab adultero, uel a ſupponente, alii non tenentur reſtituere. Diximus quid adulteræ, & adultero faciendum ſit: reſtat ut de filio ſpurio aliquid dicamus.

Decimaquincta concluſio, uniuerſe loquendo, filius ſpurius, uel ſuppoſitus, non tenetur credere matri dicẽti ipſum non eſſe legitimum, uel uerum filium: Tum quia id ſolet eſſe incertum, & clara ratione demonſtra

ri non poteſt.l.miles ff.ad l. Iuliam de adult.& Cap. cũ mater de probat. re autem exiſtente incerta, melior eſt poſſidentis conditio:tum quia dicere poteſt,eam id effi cere,uel ex odio,uel leuitatis cauſſa; pręſertim quando eum alias duriter tractaſſet,& alijs filiis maiora amoris ſigna dediſſet,ad quę accedit cõis ſcriptorũ ſentẽtia.

Decimaſexta concluſio,quando eſſent argumenta,& ſigna certa,quibus probaretur eum non eſſe legitimũ, aut ipſe ex aliqua leuiore ratione id crederet,teneretur renunciare hæreditati.Doctrina eſt communis,& certa quam ſpeciatim Sylueſt. & Medina tradunt. Tunc autẽ id priuatim credibile fieret, quando mater alias eſſet morata,religioſa,famæ conſeruandæ ſtudioſa,& ſuppoſitum filium amanter tractaſſet, nec ſolita eſſet mentiri,& id,uel tempore aliquo ſacro, quo omnes ad pœnitentiam conuertuntur,uel in extrema uita.reuelaret.

Nec propterea a reſtituenda hęreditate excuſaretur, quod iam ei fuiſſet a Iudice adiudicata : quia ſententia pronuntiata eſſet ex falſa præſumptione, quę a reſtitutione non excuſat: ait tamen Syluelter,ei licere aliquã hęreditatis partem retinere,unde uiueret. Illud certum eſt,non eſſe obligatum ad id reſtituendum,quod ex bonis patris putatiui conſumpſit, quia id bona fide fecit: Quod ſi non eſſet res certa,ſed utrinque probabilis , cõ ſcientiam deponat,& ſe uerum & legitimum eſſe putet.

Decimaſeptima concluſio,quando plures, puta Petrus,& Paulus rem habent cum ſoluta, neuter eorũ tenetur credere,eam ex ſe concepiſſe, & ſi Petrus ſuũ eſſe credat,& tamen Paulus eum ſuſcipiat,& nutriat, nõ tenetur Petrus rem detegere,quod alter , uel ſua leuitate,uel mulieris impoſtura deceptus ſit: Ita Sotus lib. 4. de Iuſt.& iure quęſt.7.art.2.uerſus finem.

Atque per has concluſiones,ni fallor,clare perſpicitur quid in materia ualde perplexa ſentiendum ſit : ad cuius adhuc maiorem explicationem nonnullas dubitatiunculas ſubijciam.

Prima dubitatio,An adultera teſtari poſſit , cum filium

lium habet ſuppoſitum:& ratio dubitandi ea eſt, quia non poteſt uniuerſe appellare ſuos filios legitimos, cũ non omnes ſint legitimi,mentiretur enim: at mendaciũ nullam ob cauſſam dicendum eſt.

Dicerem tamen cum Nauarro,num. 48.cap.16. eam poſſe teſtari:nec mentiretur filios appellãdo legitimos eo ſenſu,quo pro legitimis habentur:adde etiam, quod poteſt eos ſimpliciter filios appellare,ſine illa particula,legitimi.

Secunda dubitatio,ſi adultera nõ eſt obligata,ut diximus,ad crimẽ ſuũ manifeſtãdũ, ſequeretur,q̃d nec maritus,aut filii legitimi poſſent eã accuſare,cum haberẽt indicia ſufficientia,ad recuperandam, ſeu retinendam, ſuam hęreditatem:quia iſti non deberent uelle eam cũ tanta ſuæ famæ iactura reſtituere, qua in re ſpeciatim noſtra fundatur ſententia.

Reſpondetur, primum iſti eſſent omnino immanes & impij,ſi matrem accuſarent.Deinde,eſto id eis liceat non tamen ſequitur,quod ipſa ſeſe prodere, ac manifeſtare debeat:ſicuti fur,qui licet accuſari poſſit, non tamen ulla legẽ obligatur ad ſe manifeſtandum.

Tertia dubitatio,quid dicendum eſſet de marito,qui ſciret ſe eſſe impotentem, & uideret ſuam uxorem filiũ genuiſſe; an eſſet obligatus ad ueritatem detegendã,ne qui deberent ſuccedere in hæreditate ea priuentur.

Reſpondetur,uniuerſe loquendo, non eſſe obligatũ ad reuelandum,cũ multa inde oriri poſſint incõmoda; & ipſe non fuerit cã iniuſtitiæ:Quod ſi res eſſet magni momẽti,& incommodis obuiari poſſet,reuelare dẽret.

Quarta dubitatio,quantum debeat eſſe damnũ,ex reſtitutione ꝓueniẽs,quod reſtituẽdi obligationẽ tollat?

Reſpondet Medina loco citato,id non poſſe certa regula tradi: uerum ſi tale,ac tantũm ſit,ut is cui reſtitutio eſt facienda,teneatur euitare,aut impedire,nec aliter uitari queat,quam per non reſtitutionem,tunc tollitur reſtituendi obligatio.Quia,in tali caſu non retinetur res aliena inuito domino,ſed eius conſenſu, ſaltem

debito,ſi nō expreſſo.Cum ergo homo teneatur ad proximum ab iniuſta morte defendendum, ſi poteſt, ſiue mors ex animi impetu,ſiue ex malitia inferatur,ſi non poteſt alia ratione eum defendere, id boni temporalis iactura efficere debet.Quo fit,ut in caſu noſtro,ſi adultera probabiliter de morte timeat, non ſit obligata ſe prodere,ut hæredibus ſeu filiis legitimis reſtituat.

Quare,ſi quis pro ſententia Adriani diceret,adulteram debere reuelare,cum eſt utilitatis ſpes, cum nō ex ira,uel indignatione mariti,ſed ex malitia mors præſumeretur uentura; cum ob alterius malitiam nemo debeat,id non efficere,quod ex præcepto facere tenetur, id uerum eſſet, ſi ſolum inde oriretur ſcandalum & detrimentum eius,qui ſcandalizatur, & ex malitia peccat,non autem cum ſequitur in alterius perniciem, ut in noſtro caſu accidit,quia reuelatio cedit in damnum adulteræ.His ita explicatis, reſtat ut ad argumenta reſpondeamus.

Ad primum,Innocentius & Panormitanus, ut dicebamus, intelligunt regulam illam, de iudice & teſte, qui ex officio debent ueritatem fateri,quod tamen falſum eſt:procedit enim uniuerſaliter, ut Adrianus docet:conſeo itaque procedere,non ſolum de ueritate iuſtitiæ,ſed etiam de ueritate ſimpliciter,& locum habere,quando ueritas eſt ſimpliciter neceſſaria ad ſalutem, quam ueritatem magis uelle debeo, quam ſcandalum timere. Verbi gratia,magis debeo ſumere baptiſmi ſacramentum mihi ad ſalutem neceſſarium, quam timere ſcandalum,quod inde homines capere poſſent.Intelligenda itaque eſt regula, quando ueritas eſt illo tempore omnino neceſſaria ad ſalutem,atqui in noſtro caſu non eſt neceſſaria,cum lex naturæ, & diuina nolint, ut ego cum tali detrimento reſtituam.

Ad ſecundum,primū ſi argumentum concluderet,ſequeretur contra Adrianum, quod is, qui furatus eſſet nummum aureum,uel etiam aliquid minus, cum periculo uitæ deberet reſtituere, quod eſt omnino falſum,

atque abſurdum: ſequela eſt manifeſta, quia ad talem reſtitutionem lege naturali, & diuina eſt obligatus.

Deinde, pręceptum de reſtituendo eſt affirmatiuum, & non obligat ad ſemper, alias enim qui eſt in extrema neceſſitate deberet reſtituere. Falſum ergo eſt, hoc præceptum in tali caſu obligare, cum non retineatur res in uito domino, qui tacite conſentit, aut conſentire debet, ne ſibi reſtitutio fiat. Non peccat itaque adultera, non reſtituendo contra præceptum, Nō furaberis, ſicuti nec is, qui contra aggreſſorem ſe defendit, non facit contra præceptum, Non occides.

Ad tertium, in primis dubium eſt, an talis compenſatio fieri poſſit, & ſaltem quod attinet ad uitam, quidquid ſit de fama, fieri non ſolet: quod ſi interdum datur pecunia, non pro uita ſublata, ſed in pœnam, quia remittitur capitis pęna; adde quod non eſt par ratio de uita iam adempta, & de uita conſeruanda.

Ad quartum, nihil concludit, quia tunc ſumus in pari neceſſitate, & ideo falſarius tenetur cum ſuæ famæ & uitę periculo, alienæ famæ & uitæ conſulere, ſi cauſſam dedit: at uero hic non ſumus in re pari, cum ex una parte de uita, ex alia, de bono temporali agatur.

Ad quinctum, licet quidem rem ſuam in iudicio repetere, etiamſi mors inde ſequatur: quę non agenti, ſed reo tribuenda erit, qui id fecit, unde iure ab iudice damnari poſſet: at ſecus eſſet, ſi aliũde mors euentura eſſet, ex alicuius iniuſta ira, & animi paſſione: tunc enim nō liceret rem ſuam repetere, cum tanto reſtituentis detrimento, ut in noſtro accidit propoſito.

Atque de hac difficultate hucuſque, de qua late ſcripſimus, cum ſit ualde celebris, & explicatu non parum difficilis: nunc ad ea pauca quę reſtant ſcribenda, tranſitum faciamus.

Cum ergo hactenus, uim naturamque reſtitutionis, eius neceſſitatem, quæ ſint reſtitutioni obnoxia, ſiue quid quantumque reſtituendum ſit, qui debeat reſtituere, cui, quo loco, quo tempore, quæ cauſſę reſtitutionis obli-

obligationē tollant, aut differant explicuerim, ſequētī diſputatione docebimus, qua ratione confeſſarius ſe generere debeat erga eos, qui nolunt reſtituere, aut nō ſtatim, cum poſſint, qui caſus non raro incidere ſolet.

An is, qui poteſt ſtatim reſtituere, & tamen nolit, ſit a confeſſario abſoluendus. Quæſtio XC.

VT huius quęſtiones ſtatus melius intelligatur, finge eſſe aliquem debitorem, qui habet unde ſoluat, & uult reſtituere, ſed non ſtatim, cum tamen adſit tempus in quo reſtituere eſt obligatus; quæritur an iſte, ſi ad confeſſionem accedat, poſsit abſolui, cum promiſſione de reſtituendo. Quod autem abſolui debeat, his perſuadetur rationib.

Primo, confeſſarius eſt obligatus ad abſoluendum pœnitentem iuxta eius conſcientiam & promiſſionem: igitur, cum fortaſſe pęnitens exiſtimet ſe nō eſſe ad ſtatim reſtituendum obligatum, modo ſe reſtituturū promittat, abſoluendus erit.

Secundo, reſtitutio, ut alias docuimus, eſt quædam ſatisfactio, quæ, ut dicunt ſcriptores in materia de pœnitentia, non eſt neceſſario ſtatim peragenda poterit igitur differri.

Tertio, confeſſor in tali caſu, dū abſoluit eum promiſſione de ſoluendo, cauſſam creditoris agit, dum debitorem pro alio tempore obligat, quo fortaſſe tempore. ſine hac obligatione, non reſtitueret: expedit igitur, ut eum abſoluat. In hac diſputatione duæ ſunt Doctorum ſententiæ.

Prima eorum qui exiſtimant poſſe confeſſarium huiuſmodi debitorem abſoluere, cum hac tamen conditione, ut intra certum tēpus reſtituat. Ita Oſtien. Angelus uer. reſt. ult. § 5. & directorium confeſſorum: At Sylueſter uer. reſt. 5. quæſ. 5. limitat hanc doctrinam, & ait ſolum in eo caſu procedere, quando debitor exiſtimaret, ſe non eſſe obligatum ad ſtatim reſtituendum: aut

pu-

putaret,ſe non habere unde reſtituat,cum tamen re ue-ra habeat.

Secunda ſententia,quæ abſolute contrarium docet, nimirum huiuſmodi debitorem non eſſe abſoluẽdum, maxime ſi creditor ſit in neceſſitate conſtitutus.Ita dominus Caietanus,Nauarrus,nu.65.Antoninus, Adrian. Ioan.Maior,4.ſent.diſt.15.quæſ.28.& alij:quorum ſententia uidetur ſequenda.

Prima concluſio,quando reſtitutio differtur cum uoluntate creditoris, poteſt debitor abſolui,etiamſi reſtituere poſſit.Patet,quoniam iſte non contrectat rem alienam inuito domino:nõ igitur peccat,abſoluẽdus ergo.

Secunda concluſio,quando aliqua adeſſet ratio, cur reſtitutio differri deberet,& poſſet,iuxta ea quæ ſupra diſputata ſunt,debitor abſoluendus eſſet: ut ſi non poſſet ſtatim fieri ſine graui damno reſtituentis, & dominus ob dilationem nihil detrimenti caperet. Doctrina eſt manifeſta ex dictis.

Tertia concluſio, quando debitor debet ſtatim reſtituere & poteſt, & tamen uult reſtitutionem in longum protrahere,gratia exempli,in duos menſes,non eſt abſoluendus.Ratio huius concluſionis,quam cum ſecunda ſententia tueor, eſt manifeſtiſſima; quoniam is,qui ad confeſſionem accedit cum uoluntate perſiſtendi in peccato mortali,non eſt abſoluendus:atqui ita ſe habet iſte de quo loquimur:igitur.Minor propoſitio eſt manifeſta:quia,aut iſte nõ reſtituendo peccat,aut non:ſi peccat,argumentum concludit:ſi non peccat,non eſſet obligatus ad reſtituendum,quod eſt falſum.Ex qua doctrina infertur non eſſe dandam abſolutionem, ei qui nollet reſtituere,niſi in fine uitę.

Quarta concluſio,Syluestri limitationes non ſunt admittendę,quoniam iſte errat ex craſſa ignorantia,contra præceptum legis naturalis. Eſt itaque a confeſſario docendus,& ſi nolit ab errore recedere,abijciendus eſt.

Vt autem quæ diximus, & non nulla alia ad hãc quęſtionem pertinentia adhuc melius explicemus, quaſ-

dam

dam proponam,& diſſoluam dubitationes.

Prima dubitatio, quid dicendum ſit de eo, qui alias pollicitus fuit ſe reſtituturum,& non reſtituit,an iſte ſit abſoluendus. Quidam putant abſoluendum eſſe,modo doleat de præterito peccato,& proponat ſe reſtituturũ, ſi tunc non poteſt: alij uero negant;at nos de hac dubitatione ita ſtatuimus.

Primum dictum, qui potuit ante confeſſionem reſtituere,& non reſtituit, & ſe facturum pollicitus fuit,uniuerſe loquendo,non eſt abſoluendus.Ita Anton. & Caiet.uer,reſt. Quoniam confeſſarius eſt ueluti medicus, ut patet toto titulo de pœnitentijs, & remiſ. quare omnem debet adhibere diligentiã,ut pœnitens ſanetur, & ne iterum cadat curare: quod nulla meliori ratione fieri poteſt,quam abſolutionem ngando.Adde etiam,quoniam,ſi ex preteritis licet iudicium facere de futuris,ut antea non reſtituit,ita nec poſtea,ſi abſolutionem fuerit conſecutus,reſtituet.

Secundum dictum, quo qui ſępius fuit abſolutus, & in reſtituendo fuit neglıgens, eo difficilins eſt abſoluendus.

Tertium,nihilominus tamen,quando confeſſarius eſſet omnino certus fore,ut reſtitueret, poſſet eum abſoluere,quod eius prudentiæ relinquendum eſt.

Secunda dubitatio, quomodo ſe gerere debeat Confeſſarius erga eũ,qui in articulo mortis reſtituturus eſt.

Primum dictum, in mortis articulo, non eſt omnino ſeuere agendum cum eo, qui habuit animum reſtituendi in uita,ſi reſtituere poſſit; modo uideatur animus paratus,ad ſatisfaciendum,ſi poſſet.

Secundum, qui in articulo mortis, cum poſſit, non uult reſtituere,aut ſi non poteſt, non habet animum reſtituendi non eſt abſoluendus. Quoniam eſt peccatum mortale non habere propoſitum ſatisfaciendi creditoribus.

Tertium, qui in mortis articulo poteſt reſtituere ante abſolutionem,nõ eſt abſoluendus,ni prius reſtituat.

Quar-

Quartum, ſi ante abſolutionem non poteſt reſtituere, ſed per teſtamentum relinquit ut fiat reſtitutio, abſoluendus eſt,& ut is ſaluari poteſt,ita nō facile poteſt.

Quinctum,qui in uita nō reſtituit,cum poſſet, etiāſi haberet uoluntatem efficacem reſtituendi in articulo mortis, tamen ſemper uixit in ſtatu peccati mortalis. Doctrina eſt communis,& per ſe manifeſta , quia non ſeruauit præceptum,quod ſeruare debebat.

Sextum,idem dicendum eſt de illis,qui dubitarunt, an haberent aliquid alieni, & an deberent quicquam reſtituere,ſi non adhibuerunt diligentiam, ut ſe ab iſto dubio liberarent.

Tertia dubitatio,an is qui reliquit in teſtamento, ut reſtitutio fiat liberari poſſit a purgatorio,antequam hęres reſtituat. Aliqui docet non liberari donec fiat reſtitutio: Nauarrus contra ſentit, & bene, eſtque doctrina diui Thomę quolib.6.ar.13.Adrian.quolib.8.lege Nauar.cap.17.nu.68. Quod ſi obijcias, uerba quę habētur cap.in literis,de raptor. (Vta peccatis ſuis ualeat liberari) reſpondet Nauar.legendum eſſe (Valeant) nimirum hæredes per reſtitutionē debitorum defuncti, uel intelligantur de precibus creditorum,& pauperum bene ſatisfactorum.

Quarta dubitatio, an qui non uult totum quod debet ſtatim reſtituere,ſed paulatim,ſit abſoluēdus, cum totum reſtituere poſſit.

Reſpondetur cum communiore ſententia , iſtum nō eſſe abſoluendum: ita Adrian.in materia de reſt. Ioan. Maior.Medin.& Nauarrus nu.66.cap. 17. ut alios miſſos faciam.Et ratio eſt in promptu, quia iſte uult perſeuerare in peccato mortali:quæ Doctrina eſt uniuerſaliter uera in omni debito,ſiue ſit ex delicto,ſiue ex iuſto contractu.

Sexta dubitatio, an pœnitens teneatur obedire confeſſario præcipienti ut ſtatim reſtitutio fiat.

Huic dubitationi Franciſcus Mayro reſpondet affirmatiue,cui etiam conſentit Syulueſter,uerb. reſt.5: q.6.

ait tamen hoc intelligendũ eſſe, quando ex diuino pręcepto tenetur ſtatim reſtituere. Atque de his dubitationibus hactenus: minutiores enim legendas relinquimus apud Summiſtas. Reſtat igitur, ut argumenta allata diſſoluamus.

Ad primum, hoc argumentum concludit, quãdo pœnitens eſſet aliqua doctrina imbutus, & aliquam ſequeretur opinionem probabilem: tunc enim confeſſarius poſſet eum abſoluere, iuxta ipſius opinionem: at in uero in caſu noſtro, res eſt manifeſta, & qui contra ſentiret manifeſte erraret.

Ad ſecundum, reſtitutio reſpectu hominis non eſt ſatisfactio, ſed debitum quoddam naturale, quod qui nõ ſoluit, manet in peccato: ac proinde, cum poſſit, nõ eſt abſoluendus, cum uelit a peccato recedere.

Ad tertium, confeſſor in primis debet ſpectare ſuũ munus, quod connenienter exercere debet, quod non faceret, ſi eum abſolueret, qui non uult reſtituere. Deinde, ut abſoluendo poteſt creditori prodeſſe, ita etiam poteſt obeſſe; quia cum pœnitens, ſibi negari abſolutionem uiderit fortaſſe ad reſtituendum mouebitur. Denique, non eſt credibile eum reſtituturum, uniuerſe loquẽdo, qui cum ſtatim poſſit reſtituere, non curat. Nam qui parum eſt ſolicitus de anima ſua, non erit multum diligens de re aliena. Caute igitur confeſſarij, ſe gerant, cum in huiuſmodi homines inciderint. Vt autem quos inuenerit ad reſtituendum difficiles, eos commouere ad id poſſint, ſequenti diſputatione nonnullas cauſſas ob quas homines non facile reſtituunt, recenſebo, & quaſdam rationes quibus qui rem alienam poſſident, ad reſtituendum excitari poſſunt.

Quibus rationibus homines dæmonis arte a reſtitutione retrahantur, & quæ cauſſa eos ad reſtituendum commouere deberent. Quæſtio XCI.

REſtitutionis laqueus ita late patet, ut pauci ſint, qui in eum non incidant: & ne qui inciderint ex eo ſeſe explicent, & extricent, nihil non agit animarum uenator diabolus, qui reſtitutioni obnoxios, his fere rationib. decipere conſueuit.

Prima, qua efficit, ut quantum fieri poteſt, contra creditoris uoluntatem protrahatur reſtitutio.

Secunda, qua debitores ſæpe ad ſuperbiam & arrogantiam excitat, dum putant ſibi iniuriam fieri, cum debita ab ipſis repetuntur, quaſi pro infidelibus, & iniuſtis, & ingratis habeantur: quo fit, ut ſe infenſos eis demonſtrent, quibus gratias agere debuiſſent.

Tertia, qua aliqui ideo decipiuntur, quod putent ſe ſatisfeciſſe, ſi creditorum clamores placauerint, ſi non continenter repetant: & tamen conſcientiæ clamores non exaudiunt.

Quarta, alii reſtituere quidem uolunt, cum aliquo graui morbo laborant, ſed ſi uita functi fuerint, non autem ſi ſuperuixerint: quaſi uelint cum Deo pacem inire, ſi e uita exceſſerint, nō tamen ſi a morbo euadāt: timentes, ne ſi reſtituant, pauperes fiant.

Quincta, cum ſit reſtitutio, ſed diminuta, non integra, quod ſępe contingere ſolet.

Sexta, cum ſe reſtituiſſe putant, ſi relinquant legata ad pias cauſſas, certis prętermiſſis creditoribus: quod eſt quodammodo etiam poſt mortęm uelle iniuſtitiam committere.

Septima, cum putant ſe ſatisfeciſſe, ſi hoc onus hæredibus imponant, cum ipſi poſſint in uita hoc commode præſtare: a qua reſtituendi ratione hæ rationes homines remouere deberent.

Primum, quod is debeat reſtituere, qui accepit, deinde, quia quantum fieri poteſt reſtitutio debet præire pœnitentiam: deinde, quia quod per ſe fieri poteſt, ſi alteri committatur, frigide, & negligenter fit, & ſignum eſt, non ex uoluntate fieri: deinde quia executores ſæpe ſunt infideles, & magis bona ſibi relicta, quam relinquentis animam amant, unde qui hoc agũt exponunt ſe periculo, ne unquam reſtitutio fiat: deinde quia hęredes non ſatis bene & plene poſſunt creditoribus uarijs, & uaria ratione damno affectis reſtituere: denique, ob cupiditatem eorum qui reſtituere debent, qui ſępe ſunt auari, & ob aliquam leuem cauſſam reſtitutionem negligunt.

Octaua, quia non raro datur occaſio ut ij qui reſtituere debent, non reſtituant; cum non minus, quam qui acceperunt res alienas appetant, & minus ad reſtituendum ſe obligatos putent, cum ab eis non fuerint proxime per impietatem acquiſitę.

Nona, quoniam datur occaſio hæredibus damnandi animam ſuã; qui ut diximus, facile non reſtituunt, aut ſi reſtituunt, non eo modo quo debent. Contra uero ſi quis animaduerteret, quę bona qui reſtituit cõſequatur, & ſibi a Deo reſtituantur, facile ad reſtituendum excitaretur.

Primo, reſtituenti reſtituitur Deus, qui eſt portio noſtra, & hæreditas noſtra. Quare nemo paupertatis timore perterritus, reſtitutionem prætermittat, cum nemo pauper eſſe poſſit, qui in Deo omnium poſſeſſore, omnia poſſidet: ſeque his Tobiæ ſenioris conſoletur uerbis, Noli timere fili mi, pauperem quidem uitam gerimus, ſed multa bona habebimus, ſi timuerimus Deum, & receſſerimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

Secundo, reſtituitur ſibi anima, & totus ipſe ſibi ipſi. Propterea, ſi ſe captiuũ apud hoſtes ſuis bonis redimeret, cur non etiam aliena reſtituẽdo ex dæmonũ manibus ſe redimet?

Tertio

Tertio,reſtituũtur omnia merita, quæ per peccatum fuerunt mortificata.

Quarto,reſtituuntur ſibi ſpirituales fratres, quibus dum aliena retinet,priuatur. Quæ enim communicatio ſancto homini ad canem? uere utique canis eſt,qui iniuſte rapit & detinet aliena.

Quincto,bona eccleſiaſtica,quæ per ſanctorum communionem acquiruntur,quæ in uniuerſa eccleſia fiunt.

Sexto,bona fama,quæ ſupra omnes diuitias ęſtimanda eſt; Prou.22.

Denique,reſtituitur ius ad æternam gloriam,regnũque cœleſte,quod perpetuo durabit, cum tamen diuitiæ terrenę aliquando relinquendę ſint,quas qui hic nõ reſtituit, poſthanc uitam, cum morietur,hæreditabit ſerpentes, beſtias,& uermes,hoc eſt dæmones,Eccl.10. Atque de re propoſita hęc breuiter dixiſſe uolui. Hos paucos locos adnotaſſe ſufficiat, quos eloquens concionator, & ſalutis animarum cupidus confeſſarius amplificare poterunt. Plura ſi quis de hac re legere cupit. Antoninum,& diuum Bernardinum in ſuis ſermonibus de de reſtitutione legat. Quod ſi quis,uel ſua ſponte motus,uel his rationibus excitatus reſtituere uellet, & modum ordinemue,cum præſertim multa, & multis reſtituenda eſſent, peteret,id in ſequenti & poſtrema huius tractatus diſputatione docebimus.

De ordine in reſtitutione ſeruando. Quæſtio XCII.

MVltæ poſſent in huius quęſtionis tractatione, in medium rationes afferri, quibus rei propoſitæ in certitudo ac difficultas appareret; quippe cũ multa habeat capita, ex quibus dubitare licet;ut an ſpectãdũ ſit debitũ magis antiquũ, an magis certũ:an perſonale, uel reale :an,quod oritur ex cõtractu licito, aut quod ex illicito:an quod ex obligatione iuſtitię,an uero, quod liberalitate & denique, an quod naturæ lex preſcribit,an quod humana,uel priuata,

nata, uel publica conſtitutio requirit; ſed, ne longum faciam, dubitandi rationibus omiſſis, rem uniuerſam paucis complectar.

De qua legendus eſt preter alios, Antoninus 2. parte, tit. 2. cap. 7. Sylueſter uerbo, Reſtitutio, 6. quæſ. 5. Dominus Caietanus in ſua ſumma uerbo, Reſtitutio, cap. 8. Medina Codice de rebus reſtituendis, queſtio. 2. dubio quincto, Nauarrus in Enchirid. cap. 17. nu. 47. & ſequentibus ex quibus nos quaſdam concluſiones colligemus, quibus perſpicue propoſitæ ſatisfiet quæſtioni: pro cuius clariori elucidatione, quaſdam diſtinctiones, & cómunes regulas prius adnotabo.

Notandum itaque eſt, debitum eſſe duplex, alterum reale, alterum perſonale: reale eſt, cum creditor habet actionem in rem ipſam, quam iure ſuo repetere poteſt: ut ſi quis in iudicio repeteret equum ſibi furto ſublatum, probando eſſe ſuum: perſonale uero, cum quis póteſt agere ſolum contra perſonam, quæ aliquid debet, ut ſi quis uellet repetere pretium uini, uel frumenti iã conſumpti, ab eo cui uendidit: quia cum res uendita non appareat, agit contra perſonam. Si itaque res maneat eadem apud debitorem habetur ius in rem: ſi uero non maneat, habetur in perſonam. Quo fit, ut res dicatur obligata creditori, uel expreſſe, ut cum res ipſa manet, uel tacite, cum tranſit in alterius dominium.

Debitum perſonale triplex eſt, unum contractum ex delicto, ut ex rapina, furto, & uſuris: alterũ ex licito cótractu, ut ex emptione: tertiũ ex libera promiſſione, ut ex legato: illud dicĩ oneroſum, hoc uero nó oneroſum.

Rurſus debita, altera ſunt eiuſdem rationis, ut multa debita ex emptione, uel ex furto, cum multa debentur, quia furto accepta ſunt: altera non eiuſdem rationis, ut debitum ex furto, & ex mutuo.

Item, aliud eſt debitum non pœnale, ut ſun t debita facta ex commutatione iuſta, uel iniuſta, alterum pęnale, quod ſolui debet fiſco ob delicti pœnam.

Poteſt autem reſtitutio fieri, uel extra iudicium priuate,

uate,uel per iudicis ſententiam & executionem:uel ſecundum ordinem legis naturalis, & ſecundum ordinē iudiciorum,ſeu iuris communis.

Et cum ſit comparatio inter duo debita quærendo quodnam debeat eſſe prius, intelligi poteſt dupliciter: primum uniuerſe, & ſimpliciter, altero modo cęteris paribus, hoc eſt,cum duo debita in omnibus alijs ſunt paria,genere & quantitate,& ſola differentia eſt in tempore.His notatis, affero primum quaſdam regulas communes quæ uniuerſe ſumptæ ueræ ſunt, quas deinde, planius explanabimus.

Debita certa præferenda ſunt incertis: quæ duplici obligatione debentur, ijs, quæ uno tantum titulo ſunt obligata:priora poſterioribus,cęteris parib⁹: debita ex obligatione, ijs, quæ ex promiſſione & libertate: non pœnalia, pœnalibus: & denique maiori malo prius eſt occurrendum, quam minori,cæteris paribus.

Quod autem attinet ad debita ex contractu licito & non licito, eſt quædam diſcordia inter dictores; nam Ioannes Medina, loco ſupra citato, defendit debita ex maiori iniuria contracta præferenda eſſe ijs,quæ ex contractu licito naſcuntur, idque confirmat Seraphici doctoris ſententia. Quoniam a peccatis ordinatim recedendum eſt, & prius a grauioribus,quam a leuioribus: unde prius reſtituendum eſt pro rapina, quàm pro furto,& prius pro furto,quam pro uſura, & prius pro uſura,quam pro contractu licito,ut pro mutuo.

Quod ſi obijcias, mutuantem non debere eſſe inferioris cōditionis,quam is qui accepit pecunias ſub uſura,cum in uſura intercedat accipientis utilitas; ait,uerum eſſe ratione caritatis & gratitudinis,unde non naſcitur obligatio ad reſtituendum,non autem ratione iuſtitiæ,qua ratione magis debetur ei,qui cum iniuria lęſus fuit. Sed ſtatim obijceres,maior eſt iniuria, quæ fit mutuanti,quam quæ fit ei qui ſoluit uſuras,cum aliqua utilitate; fatetur quidem maiorem fieri iniuriam ratione perſonæ cui fit, cum fiat iniuria benemerito: tamen

iniuria quę oritur ex uſura eſt maior, quia eſt omni lege, naturali ſcilicet, & diuina, & humana prohibita. Neque obſtat, ſi obijcias mutuatorem, ſeu uęditorem poſſe maius damnum pati, quam qui uſuram ſoluit, aut furto ſpoliatus fuit, quia quæſtio intelligenda eſt cęteris paribus.

At uero Caietanus loco citato, & Nauarrus ſub nu. 53. putant potius eſſe præferendum debitum ex contractu licito, ut ex mutuo, quam debitum ex uſura: Quare uſurarius prius ſoluere debet, quod eſt obligatus per cõtractus licitos, quibus non eſt pauperior factus, ut ſunt contractus emptionis, & mutui, quam pro debito ex uſuris acceptis, etiamſi ante illos contractus fuiſſent extortæ,

Rationem, qua nititur Caietanus, quem nominatim reprehendit Medina, parum ualere hic auctor docet. Ratio hæc eſt, quia alioqui in hoc caſu deberent accipi aliena ad ſoluendum uſuras: quia debita ex contractibus adueniente termino, ſi creditoribus non ſoluantur, ſed mutuatarijs perinde eſt, ac ſi aliena accipiantur, ut mũtuatarijs ſatisfiat. Fallitur, ait Medina, Caietanus, quia pecuniæ mutuo acceptæ, aut pro mercibus iam diſtractis receptæ, etſi debitæ ſint; tamen non ſunt aliena bona, ſed ipſius debitoris, nec creditores ad ea maius ius habent, quam mutuatarij a quibus uſuræ ſunt extortę. Nos quid de tota hac re ſentiamus ſtatim uarijs concluſionibns manifeſtabimus.

Prima concluſio, in reſtitutione facienda, uniuerſe loquẽdo, ſeruandus eſt ordo. Doctrina eſt certa apud omnes; quam ea ratio confirmat: quia ni id fieret, ſępę lęderetur iuſtitia, ad quam ſarciendam comparata eſt reſtitutio.

Secunda concluſio, ſi qui debet pluribus reſtituere, tot abundat bonis, ut poſſit omnibus creditoribus ſatisfacere, non eſt neceſſe, ut in reſtituendo ullus ſeruetur ordo, modo detur cuique ſuum. Ratio eſt manifeſta, quia hoc caſu, ſi ordo non ſeruetur, nihil contra iuſtitiam

tiam peccatur. Verum,ſi dubium eſſet,an bona poſſent ſufficere, reſtituendum eſſet cum ordine, ne tandem is ſua re priuaretur;qui prius eam recipere debebat.

Tertia concluſio,prius debita certa,ut ſunt illa,quorum creditores ſciuntur,ſoluenda ſunt, quam incerta; ut ſunt illa quorum creditores ignorantur;quibus non inuentis reſtitutio fieri ſolet pauperibus, ut ſupra docuimus. Eſt doctrina certiſſima tum ex communi opinione:tum etiam,quod Eccleſia,ſiue pauperes non habent tantam actionem & ius in bona debitoris, ac habent certi creditores:qui actione naturali,ciuili, & ſpecifica poſſunt rem ſuam repetere: at uero pauperes actione generica: quare non poſſent dari bona pauperibus,uel Eccleſiæ ſine præiudicio creditorum certorum non contra.Lege Antoninum loco citato.

Limitat acute Dominus Caietanus hãc cõcluſionẽ, ut non habeat locum, quando res incerta eadem ſpecie conſeruatur:quia tunc reſtituenda eſſet, ordine prædicto omiſſo. Vt ecce,ſi in bonis alicuius defuncti reperiretur calix conſecratus, licet neſciretur priuatim cuius eſſet: tamen,quia uniuerſe ſcitur pertinere ad Eccleſiæ, ſiue ad Chriſti bona, ideo reſtituendus eſſet alicui Eccleſiæ,ne in bonis profanis conſeruaretur.

Ex quibus,cum eodem Caietano, Sylueſtro, & Nauarro colligere licet,eos qui ſuper bonis incertis,cum Prælatis Eccleſiæ componunt, quod non poſſint omnibus ſatisfacere,ut facta compoſitione,quæ ſuperſunt bona,tanquam propria poſſideant,non eſſe tutos,cum pro debitis etiam incertis, quantum fieri poteſt,ſatisfaciendum ſit.

Quarta concluſio, inter bona certa,prius reſtituenda ſunt,quæ actione reali expreſſa,ſunt debita,ſeu quæ manent apud debitorem in eadem ſpecie,quam quæ nõ manent,ſiue res fuerit iuſte accepta,ut commodato, & depoſito, ſiue iniuſte, ut furto,& rapina. Doctrina eſt Baldi l.pro debito Codice de bon. aucto. iudic. poſſeſ. quem alij Doctores communiter ſequuntur. Quoniam

in his caſibus dominium eſt apud eum a quo res eſt accepta: reſtituenda igitur erit ſuo domino.

Idem dicendum eſt de re uendita, licet per uenditionem tranſlatum ſit dominium, l.traditionibus Codice de pactis, quando non eſt ſolutum pretium: quia res, quæ in ſua ſpecie conſeruatur, ex iure ciuili, manet obligata uenditori, uſque ad pretij ſolutionem, ac ſi non eſſet tranſlatum dominium. Ita Baldus Antoninus, & Nauarrus locis ſupra citatis. Quod ſi res pluris ualeret, quam empta fuit, uel eius pretium auctum eſſet, tunc deberet uendi, & quod ſupereſſet, alijs creditoribus reſtitui deberet. Fundamentum omnium quæ in hac conclusione diximus, eſt regula illa uniuerſalis; quia in his caſibus eſt duplex obligatio, realis; nimirum, & perſonalis. Et quamuis uenditor habeat ius in rem ipſam, nō tamē habet in pecuniam, ſi res uendita eſſet: uel in rem aliam, in quam permutata fuiſſet.

Quincta concluſio, obligatio oneroſa præferenda eſt obligationi liberæ, licet hæc facta prius fuerit. Quare, obligatio ex mutuo, pręferenda eſt obligationi ex legato, uel donatione, & promiſſione. Ita habent, Medina, & Ioſephus: & ratio eſt manifeſta; quia legata, & promiſſa alias non debita, præiudicare non debent ijs, quibus debitoris bona ex iuſtitia obligata ſunt: & maius damnū patitur qui ſua bona commodauit, quam qui ex liberalitate non accipit.

Sexta concluſio, ſi debita ſint diuerſa numero, cęteris paribus, illud prius ſoluendum eſt, quod eſt antiquius. Ita Medina loco citato; & huc pertinet, regula illa, de regulis iuris libro 6. Qui potior eſt tempore, potior eſt iure. Quod ſi non ſint cætera paria, non uidetur hæc antiquitas ſeruanda: ut ſi qui eſt poſterior, eſſet omnino pauper, & maximum detrimentum pateretur, ſi poſtponeretur.

Septima concluſio, debita pœnalia contracta ex aliquo maleficio, ut ex homicidio, poſtponenda ſunt, non pœnalibus. Quoniam, leges non poſſunt aliquem punire

nire in detrimeutum legitimi creditoris. Adde etiam, quod mal eficium,ex ſe,obligat perſonām: at uero qui ex cōtractu debet,ex duplici obligatione,perſonali ſcilicet, & reali, reſtituere debet: cum omnia eius bona ſint tacite creditori hypothecata.

Octaua concluſio,debitum contractum ex rapina,debet præferri ei,quod ex furto. Ita Medina loco citato: & ratio eſt, quia ibi intercedit maior iniuria: cum res per uiolentiam ſit ablata:intellige cęteris paribus. Idēque dicendum eſt,de eo quod reſtituendum eſt ex furto,quod præferendum eſt ei,quod ex uſura;cum in hoc debito ſit minor iniuria, & maius damnum,& ius ciuile magis cogat ad illud debitum ſoluendum,quam hoc Ita Anton. Medina, & Caietanus. Similiter debitum ex furto, uel rapina præferendum eſt ei, quod ex licito oritur contractu. Quoniam illud habet ſecum annexam duplicem actionem, ratione iniuſtæ acceptionis, & ratione iniuſtæ retentionis: præter maiorem iniuriam.

Nona concluſio,debitum ex cōtractu uſurario,poſtponendum eſt debito ex contractu licito,etiamſi tempore præceſſerit.Placet nobis in hac parte Caietani, & Nauarri opinio: primum,quia magis certum eſt debitum ex contractu licito factum, quam illud quod natū eſt ex contractu uſurario,cum multi dubitent,an ſit aliquid reſtituendum ob huiuſmodi contractum. Deinde, quia maius damnum accipit,qui dat pecunias mutuas, quā qui accipit ad uſurā, cū ex accepta pecunia aliqua capiatur utilitas. Et proinde debitum ex licito contractu,eſt magis naturale, quam id, quod contrahitur ex contractu illicito,& iniuſto. Limitatur hæc doctrina, ita ut locum habeat,quando uſurarius habet alia bona non ex uſuris acquiſita:nam ſi quę habet bona, omnia ſunt ex uſuris empta, ſunt eis a quibus accepit aliquo pacto obligata: idem dicas, ſi res per uſuram accepta adhuc extaret.

Decima concluſio,ſi quæ ſint ſtatuta ſpecialia in ali quo

quo regno,rep.& ciuitate, de ordine in reſtitutione ſeruanda ſunt; ut in aliquibus regionibus eſſe dicuntur, circa nummularios,& fraudatores. Ita Nauarrus, ſub num.50. Quod ſi nulla ſit de hac re conſtitutio,ſeruandum erit ius commune.

Vndecima concluſio,ſecundum ius commune, talis ordo in reſtituendo ſeruatur.

Primo ille eſt pręferendus, cui debitoris bona ſunt expreſſe hypothecata, ſeu obligata, ut Antoninus loco citato docet.

Secundo,uxor ratione ſuę dotis.

Tertio, præfertur fiſcus aliis creditoribus, l. quamuis.C.de priuil. fiſci.

Quarto,ij pręferuntur,quibus bona debitoris ſunt tacite hypothecata, ſuo ordine,& depoſitarii,niſi quando pecunia depoſita fuit ad negotiandum,ut ſoluantur uſuræ,l.ſi hominem §.finali ff.de depoſito,l.ſi uentri ff. de priuil.credit.quia tale depoſitum uim habet mutui, l.certi condictio §.finali de rebus cred.

Quincto,qui habent priuilegium perſonale,quo præferantur aliis ſine obligatione reali.

Sexto,& ultimo loco ſequuntur alii creditores, qui non habent obligationem expreſſam, uel tacitam, nec priuilegium perſonale ſine ulla conſideratione,quis eorum ſit prior,uel poſterior,quibus pro rata,deductis expenſis neceſſarijs,ſed non ſuperfluis,reſtitutio eſt facienda,ut Antoninus loco citato,& Paludanus diſt.15. q.2. docet.

Hoc loco animaduertit Nauarrus,eum qui mutuum dedit pro aliqua re reficienda, ut ad reficiendam domum, uel nauim, præferendum eſſe omnibus qui habent hypothecam bonorum domini illius in ſolutione ex pretio eius conſequenda, l. 2. ff. qui potior in pignor.haben.

Quo loco monendi ſunt confeſſarij, qui non ſunt obligati ad leges ciuiles cognoſcendas, ut cum caſus de reſtitutione ſecundum leges humanas facienda, incide

rit,

rit,Iuriſperitos conſulant.

Duodecima concluſio,alius,eſt ordo in reſtituendo, quem ſeruat iudex,alius quem retinet priuata perſona, pro ſua uoluntate reſtituit. Iudex enim ſeruat ordinem a iure ſtatutum,priuata uero perſona,eum quem priuata ratio pręſcribit.

Decimatertia concluſio,qui reſtituendo ordinem nõ ſeruat,contra conſcientiam agit: quare ſub graui pecca to ordo in reſtituendo ſeruandus eſt : alias iterum , reſtituendum eſſet,ſi ordo, quem iuſtitia requirit inuerteretur. Ita Oſtienſis,Mon.Syluesſter uerb. reſt.6.q.7. Nauarrus,& alij. Poſſet tamen aliquis excuſari ignorantia facti,uel iuris.

Decimaquarta concluſio, qui ſua diligentia prior fuit,in debiti exactione,ſiue in iudicio,ſiue extra iudicium,licet debuiſſet eſſe poſterior,nihil peccat,ſi quod ſibi debebatur retineat. Nemini enim facit iniuriam, dum per diligentiam ſuum requirit,& retinet : & prius ſoluendum eſt ei,qui prius ſuum repetit, l. pupillus. ff. quæ in fraudem creditoris. Ita Syluestr.& Nauar.modo alij non ſint magis priuilegiati,qui præferendi ſunt. Vnde infert Nauarrus , peccare generos & nurus recipientes, aut detinentes ex bonis ſocerorum , quod eis debetur , cum eorum bona magis priuilegiatis debe-ri ſciant.

Atque hęc ſunt,Chriſtiane lector,quæ de reſtitutione,& Deo,& tibi,quibus omnia me debere ſentio, hoc tempore reſtituere poſſum : magis abſoluta, atque expurgata reſtituturus , ſi is cuius cauſſa hunc tractatum paucorum menſium ſpatio compoſui,plus temporis ad plura ſcribenda , & ad ea quæ ſcripſi magis purganda & perficienda conceſſiſſet . Quare,ſi quid minus accurate dictum, aut ſcriptum inuenies, & pręſertim in citandis locis , cum ob temporis anguſtias interdum ea cum auctorum ſcriptis conferre non licuerit, unde me excuſes,habes.

Cęterum fauente Deo , hæc alias magis elaborata,

& ſuc-

& purgata prodibunt, ſi interim, qualia qualia ſunt, tibi non ingrata fuiſſe intellexero.

Tuum igitur erit, Chriſtiane lector, ut quæ tibi bono reſtituuntur animo, boni æqui conſulas, & Deo optimo maximo, a quo omnia proficiſcuntur bona, accepta referas; cui ſit honor, & gloria in ſecula.

FINIS.

Laus Deo Opt. Max. & Beatæ Virgini Annunciatæ.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google